T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE (1945-1991) TÜRK TARİH YAZIMINI ETKİLEYEN FİKİR AKIMLARI

DOKTORA TEZİ

Bülent ÇETİNKAYA

Tarih Anabilim Dalı

Genel Türk Tarihi Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Abdulvahap KARA

OCAK 2024

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE (1945-1991) TÜRK TARİH YAZIMINI ETKİLEYEN FİKİR AKIMLARI

DOKTORA TEZİ

Bülent ÇETİNKAYA

Tarih Anabilim Dalı

Genel Türk Tarihi Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Abdulvahap KARA

OCAK 2024

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel etik kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- Atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Ücret karşılığı başka kişilere yazdırmadığımı (dikte etme dışında), uygulamalarımı yaptırmadığımı,
- ve bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE (1945-1991) TÜRK TARİH YAZIMINI ETKİLEYEN FİKİR AKIMLARI

ÖZET

Cumhuriyet Dönemi tarih yazımı, Türkiye'nin kimlik oluşturma sürecinde ortaya çıkan fikirler tarafından şekillenmiştir. 1930-1940 arasında etkili olan Türk Tarih Tezi'nin ardından, Osmanlı son döneminde ortaya çıkan coğrafya ve vatan temeline dayanan Anadoluculuk fikri, 1940'larda milliyetçi, muhafazakâr ve hümanist akımlardan etkilenerek, tekrar gündeme gelmiştir. 1960'ların başlarından itibaren, özelikle Hümanist tarihçiliğe bir tepki olarak doğan, Türk-İslam Sentezi, zamanla komünizme ve Marksist tarihçiliğe karşı bir savunma hattına dönüşmüş. Soğuk Savaş döneminin etkilerinin yoğun hissedildiği bu süreçte, Türk-İslam Sentezi, milliyetçi ve maneviyatçı fikirler etrafında, komünizm karşıtlığının merkezi haline gelmiştir. Bu dönemde, İbrahim Kafesoğlu ve Osman Turan gibi önemli isimlerin liderliğinde Türk tarihçiliği, Türk İslam bütünleşmesini merkeze alan, temel eserler üreterek tarih yazımına yön vermiştir. Diğer yandan, 1960 askeri darbesi sonrasında meydana gelen özgürlükçü ortamdan faydalanan Marksist ve Materyalist düşünürler, tarihçilik dışında farklı disiplinlerden gelmelerine rağmen tarihi bir nevi araçsallaştırarak Osmanlı-Türk devlet yönetimi ve toplum yapısı üzerine tez ve teoriler otaya koymuşlardır. Türk toplumunun kapitalizme geçemeyişinin sebeplerini incelenmiş ve feodalizm, ilkel sosyalizm, az gelişmişlik ve ATÜT fikri çerçevesinde düşüncelerini kalem almışlardır. Behice Boran, Doğan Avcıoğlu, Sencer Divitçioğlu, Niyazi Berkes ve Hikmet Kıvılcımlı'nın başını çektiği Marksist düşünürler, Soğuk Savaş dönemi tarih yazımında, sosyalist ve Marksist fikirlerin temsilcileri olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tarih yazımı, Anadoluculuk, Hümanist Anadoluculuk, Türk-İslam Sentezi, Anti-komünizm, Marksist Tarih yazımı, ATÜT, Materyalist Tarihçilik.

INTELLECTUAL MOVEMENTS INFLUENCING TURKISH HISTORIOGRAPHY DURING THE COLD WAR PERIOD (1945-1991)

ABSTRACT

The historiography of the Republican Era was shaped by the ideas that emerged in Turkey's identity formation process. Following the Turkish History Thesis, which was effective between 1930-1940, the idea of Anatolianism, based on geography and homeland, which emerged in the late Ottoman period, came to the fore again in the 1940s, influenced by nationalist, conservative and humanist movements. From the early 1960s onwards, the Turkish-Islamic Synthesis, which emerged as a reaction to Humanist historiography, turned into a line of defense against communism and Marksist historiography. In this period, when the effects of the Cold War period were felt intensely, the Turkish-Islamic Synthesis became the center of anti-communism around nationalist and spiritualist ideas. During this period, Turkish historiography, under the leadership of prominent figures such as İbrahim Kafesoğlu and Osman Turan, shaped historiography by producing fundamental works centering on Turkish-Islamic integration. On the other hand, Marksist and Materialist thinkers, who took advantage of the liberal environment that emerged after the 1960 military coup, put forward theses and theories on Ottoman-Turkish state administration and social structure by instrumentalizing history, although they came from different disciplines other than historiography. They analyzed the reasons for the failure of Turkish society to transition to capitalism and wrote their thoughts within the framework of feudalism, primitive socialism, underdevelopment and the idea of ATÜT. Marksist thinkers led by Behice Boran, Doğan Avcıoğlu, Sencer Divitçioğlu, Niyazi Berkes and Hikmet Kıvılcımlı were the representatives of socialist and Marksist ideas in the historiography of the Cold War period.

Keywords: Historiography, Anatolianism, Humanist Anatolianism, Turkish-Islamic Synthesis, Anti-communism, Marksist Historiography, ATÜT, Materialist Historiography.

ÖNSÖZ

Tarih yazımı hakkında bir tez çalışması hazırlama fikri, benim 20 yılı aşkın süredir ortaöğretim Lise kademesinde tarih dersleri vermemle yakından alakalıdır. Öğrencilere ders verirken, tarihçilik ve tarih yazımı konusundaki metodoloji ve teorik konular beni hep düşündürmüştür. Ayrıca doktora eğitimime başladığım dönemde, bu konuda Türkiye'de yapılan çalışmaların azlığı ve konunun daha yeni gelişmekte olmasını fark etmiş olmam beni bu alanda bir araştırmaya yapmaya cesaretlendirmiştir. Özellikle Türkiye'de Soğuk Savaş dönemi tarih yazımının eksik olması, bu tez çalışmasına yönelmemin temel sebepleri arasındadır.

Doktora ders döneminden tez konusunun seçimine çalışmanın gelişimi ve sonuçlanmasına kadar tüm safhalarında daima bilgi, tecrübe ve desteğini hissettiğim danışman hocam Prof. Dr. Abdulvahap Kara'ya teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmamız süresince konumuz ile yakından ilgilenen ve desteğini esirgemeyen Tarih Bölüm Başkanımız Prof. Dr. Fatma ÜREKLİ'ye, çalışmamızın her aşamasında kıymetli bilgileri ile bana destek olan Prof. Dr. Recep KARACAKAYA'ya şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca tez jürisinde, yapıcı destekleri ile katkıda bulunan Prof. Dr. Hayrunnisa ALAN ve Prof. Dr. İlyas KEMALOĞLU'na çok teşekkür ederim. Gerek tarih yazımının ülkemizde geldiği noktaya en derin katkıyı sunmasıyla gerek Tarih Yazımı Çalıştaylarının hazırlanmasında ve "Uygulamalı Tarih yazımı Okulu" çalışmasını yönetmesi hasebiyle ve çalışmamız konusunda fikirlerinden faydalandığım Prof. Dr. Ahmet ŞİMŞEK'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Süreç içerisinde çalışmanın tüm kaynaklarına kolaylıkla ulaşabildiğim TDV İSAM kütüphanesi kıymetli çalışanlarına, teşekkür ederim. Son olarak bu yoğun ve zahmetli süreçte büyük bir özveri ve sabır ile bana destek olan kıymetli eşim ve kızıma en derin muhabbet ve şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **v**
ABSTRACT ..... **vi**
ÖNSÖZ ..... **viii**
İÇİNDEKİLER ..... **ix**
KISALTMALAR ..... **xi**
GİRİŞ **1**
1. CUMHURİYET DÖNEMİNDE İLK TARİH YAZIMI FAALİYETLERİ **7**
1.1. Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçiş Döneminde Tarih Yazımı 7
1.1.1. Tarih-i Osmani Encümeni 14
1.1.2. Asâr-ı İslamiye ve Milliye Tedkik Encümeni (Encümen-i Tedkik) 15
1.2. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tarih Yazımı 17
1.2.1. Türk Tarih Encümeni 18
1.2.2. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü 22
1.2.3. Bakü Türkoloji Kongresi 1926 26
1.3. Türk Tarih Tezi 28
1.3.1. Türk Tarih Tezinin Oluşumu 30
1.3.2. Birinci Türk Tarih Kongresi 39
1.3.3. İkinci Türk Tarih Kongresi 45
1.3.4. Türk Tarih Kurumu'nun Kuruluşu ve Çalışmaları 47
1.3.5. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Kuruluşu ve Çalışmaları 52
1.4. Türkçü-Turancı Tezler 56
2. DÜNYA SAVAŞI KONJONKTÜRÜNDE TÜRK TARİH YAZIMINDA DENGE: ANADOLUCU – HÜMANİST ANADOLUCU TARİH YAZIMI **65**
2.1. Anadoluculuk Fikrinin Doğuşu ve Dönemin Şartları 68
2.1.1. Turancılığa Doğal Karşıtlık ve Tepkiler 79

2.1.2. Teritoryal Toprak Milliyetçiliği ve Yükselişi 86
2.2. Milliyetçi Anadoluculuk 93
2.3. İslamcı-Muhafazakâr Milliyetçi Anadoluculuk 108
2.4. Hümanist (Mavi) Anadoluculuk 121
3. SOĞUK SAVAŞIN ETKİSİ ALTINDA BİR KORUNMA POLİTİKASI: TÜRK İSLAM SENTEZİ 137
3.1 Türk-İslam Sentezi ve Dönemin Şartları 140
3.2. Türk Tarih Tezi ile Bağlar ve Kemalizme Tepkiler 152
3.3. Hümanist Anadolucu Düşünceye Karşıtlık 160
3.4. Marksist-Komünist Düşünceye Karşıtlık 167
3.5. Türk İslam Sentezi Merkezindeki Kurumlar 177
3.5.1 Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü 177
3.5.2. Aydınlar Ocağı 183
3.6. Anti-komünizm ve Türkiye Komünizmle Mücadele Derneleri (TKMD) 193
3.7. Türk İslam Sentezi Fikri 207
4. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE KOMÜNİZMLE YAKINLAŞMA: MARKSİST TARİHÇİLİK 219
4.1 Marksist Hareketlerin Gelişimi ve Dönemin Şartları 226
4.2. Osmanlı Toplum Yapısı Feodalizmdir Tartışmaları 236
4.2.1. Osmanlı Merkezi Feodalizm Fikri 237
4.2.2. Osmanlı'da İlkel Kapitalizm ve Geri Kalmışlık Teorisi 247
4.3. Türkiye'de ATÜT Tartışmaları 254
4.3.1. ATÜT, Osmanlı Devleti ve Az Gelişmişlik Fikri 258
4.4. Doğu Despotizmi Fikri ve Osmanlı Devleti 273
4.5. İlkel Sosyalizm Arayışı ve Osmanlı Düzeni 277
SONUÇ 285
KAYNAKÇA 294
ÖZGEÇMİŞ 313

KISALTMALAR

AA **:** Anadolu Ajansı

ABD **:** Amerika Birlerşik Devletleri

AKDTYK : Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu

AP **:** Adalet Partisi

ATAM : Atatürk Araştırma Merkezi

ATÜT : Asya Tipi Üretim Tarzı

Bkz **:** Bakınız

BTTK **:** Birinci Türk Tarih Kongresi

Çev : Çeviren

Der **:** Derleyen

DP **:** Demokrat Parti

DTCF : Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi

Ed **:** Editör

CHP **:** Cumhuriyet Halk Partisi

Haz **:** Hazırlayan

MDD **:** Milli Demokratik Devrim

MHP **:** Milliyetçi Hareket Partisi

MİT **:** Milli İstihbarat Teşkilatı

MTTB **:** Milli Türk Talebe Birliği

NATO **:** Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

SSCB **:** Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TİKA **:** Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı

TİP **:** Türkiye İşçi Partisi

TKAE **:** Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü

TKMD **:** Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği

TTK **:** Türk Tarih Kurumu

TTT **:** Türk Tarih Tezi

TTTC **:** Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti

UNESCO **:** Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu

GİRİŞ

1945 yılında II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle hissedilmeye başlanan Soğuk Savaş olgusu, Türk tarih yazımında özellikle 1960'lar ile ciddi bir değişim veya dönüşümün kaynağını oluşturmaktadır. Cumhuriyetin kuruluşu ile inşa edilen Türk Tarih Tezi ve 1940'lar ile başlayan Anadolucu ve Hümanist Anadolucu tarihçilik çalışmaları kendi dönemlerinin sorunlarına göre şekillenirken Soğuk Savaş dönemi ise yeni fikri akımların doğuşuna zemin hazırlamıştır. Bu gelişmelerde yeni kurulan iki kutuplu dünya düzeninin etkilerini görmekteyiz. Çünkü NATO ve Varşova Paktı denkleminde ülkelerdeki düşünce akımları ve aydınların var olan sürece uygun veya karşıt fikirler oluşturduğu düşünülürse "yandaşlık" ve "ötekileştirme" kavramlarının oldukça sık kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu açıdan bahsi geçen dönemde Türkiye'de Türk-İslam Sentezi düşüncesi ve Marksist tarihçiliğin çalışmaları dikkati çekmektedir.

Türkiye'de tarih yazımı faaliyetleri oldukça yeni olup daha önceki çalışmaların daha çok tarih metodolojisi üzerine yoğunlaştığı fark edilmektedir. Bununla beraber Türkiye'de özellikle 2000'li yıllarda başlayan tarih yazımı çalışmalarının 2010 sonrasında artış göstermesi sevindiricidir. Özelikle tarih yazımının disiplinler arası bir çalışma alanı olduğu düşünüldüğünde yapılan çalışmalarında tarihten sosyolojiye, mimarlıktan sinemaya, din bilimlerinden felsefeye ve gazetecilikten edebiyata uzanan geniş bir yelpazeye sahip olduğu görülmektedir.

Türkiye'de tarih yazımı çalışmalarının bu kadar geç gündeme gelişi ile yapılan çalışmaların öncelikle siyasal irade ile tarihçilik faaliyetleri arasında kurulan bir bağın veya mücadelenin aktarımı şeklinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle teorik çerçeve geri planda bırakılarak daha çok dönem çalışmalarının ön planda tutulduğu görülmektedir. Bu noktada tarih yazımı özelliği gösteren ilk çalışmanın 1992 yılında ilk baskısı yapılan Büşra Ersanlı'ya ait "İktidar ve Tarih Türkiye'de

Resmi Tarih Tezinin Oluşumu (1929-1937)"[1] adlı çalışma olup eserde iktidar tekelindeki tarihçiliğin geniş bir eleştirisi yapılmaktadır. İkinci çalışma ise 1998 yılında basılan "Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine"[2] başlıklı Etienne Copeaux'a ait eserdir. Eserde Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren hâkim olan tarih teorileri yoğun bir eleştiri altına alınmış ayrıca bu hâkim düşüncelerin tarih ders kitaplarındaki yansımaları da ortaya konulmuştur. Üçüncü çalışma ise 2006 yılında basılan Mustafa Oral'a ait "Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Romantik Tarihçilik (1908-1928)"[3] adlı eserdir. Eser yöntem bakımından tarih yazımının güçlü bir örneği olup salt bir dönem eleştirisi yapılmadan Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişteki tarih yazımı faaliyetlerinin analizlerini bize sunmaktadır. Bir diğer çalışma ise 2011 yılında yayımlanan Ahmet Özcan'a ait "Türkiye'de Popüler Tarihçilik 1908-1960"[4] adlı eser olup, eserde Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde tarihin ideolojik temellerden kurtulup popülerleşen yönleri ortaya konulmuştur. 2011 yılına gelindiğinde ise editörlüğünü Vahdettin Engin ve Ahmet Şimşek'in yaptığı "Türkiye'de Tarih yazımı"[5] adlı çalışmayla alanında uzman birçok akademisyen tarafından teorik, tematik ve dönemsel incelemeler ortaya konulmuştur. Eserde, Türk tarih yazımının ve modern tarihçiliğin sorunları ile alternatif bakış açıları bir çatı altında sunulmuştur. Bir diğer eser, Hasan Akbayrak'a ait olan "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tarih Yazımı"[6] adlı eser olup çalışma 2012 yılında yeni ismiyle yeniden basılmıştır. Eserde yine Osmanlı'dan Cumhuriyete geçiş aşamaları ve tarihe bakıştaki değişim ile özellikle tarihçiliğin merkezindeki kurumsallaşma çalışmaları ortaya konulmuştur. Ortaya çıkan tabloya bakıldığında 1992-2012 arasında tarih yazımı faaliyetlerinin genel

---

[1] Büşra ERSANLI, **İktidar ve Tarih: Türkiye'de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu (1927-1937)**, İstanbul, Afa Yayınları, 1992.
[2] Etienne COPEAUX, **Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.
[3] Mustafa ORAL, **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Romantik Tarihçilik (1908-1928)**, İstanbul, Yeni İnsan Yayınevi, 2014.
[4] Ahmet ÖZCAN, **Türkiye'de Popüler Tarihçilik 1908-1960**, Ankara, TTK Yayınları, 2011.
[5] V. Engin, A. Şimşek (ed.), Türkiye'de Tarih yazımı, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2013.
[6] Eserin ilk baskısı "Milletin Tarihinden Ulusun Tarihi" adıyla çıkmış ancak tarih bilgisine ulaşılamamıştır. Hasan AKBAYRAK, **Osmanlı'dan Cumhuriyete Tarih Yazımı**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2012.

hatlarıyla altı eser ile temsil edildiği düşünülürse çalışmaların alandaki ilk adımları temsil etmesi hasebiyle önemi büyüktür.

Tarih yazımı alanında 2000'ler ile başlayan bir hareketlenme daha sonra özellikle 2010 yılı sonrasında bir gelişme ve ilerleme safhasına geçmiştir. Bu dönem içerisinde yapılan tez çalışmalarının daha çok dönemsel, tematik kişi ve kavramlar üzerinden ortaya konulduğu görülmektedir. Cumhuriyet dönemi tarih yazımı hakkında yapılan tez çalışmalarına örnek olarak, 2005 yılında Fuat Hacısalihoğlu'na ait "Türk Tarihçiliğinde Anadoluculuk Düşüncesi" tezi, 2015 yılında Can Tankut Esmen'e ait "1928-1950 yılları arası Türkiye'de Avrupa Hun tarih yazımı" tezi, 2015 yılında Ezgi burcu Işıl'a ait "Geçişler üzerine Marksist Tarih yazımının eleştirel bir değerlendirmesi: Antikite, feodalizm, kapitalizm" tezi, 2016 yılında Yusuf Akbaba'ya ait "Türkiye'de Eski Türk Tarihçiliği" tezi ve 2017 yılında Ahmet Aykut Altay'a ait "Doğan Avcıoğlu'nun tarihçilik anlayışı" tezi, karşımıza çıkmaktadır. Yapılan tez çalışmalarından da anlaşılacağı üzere Cumhuriyet dönemi tarih yazımı çalışmalarının oldukça yeni ve kısıtlı olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında Cumhuriyet dönemi tarih yazımı hakkında ortaya konulan eserlerin ise daha çok editoryal çalışmalar ile ortaya konulduğu anlaşılmaktadır. Özellikle 2010 sonrasında editörlüğünü Ahmet Şimşek'in yaptığı çalışmalar ile alanda ortaya çıkan teorik veya metodolojik sorunların çözümlerine dönük gayretlerde bir hızlanma görülmektedir.

Çalışmaya yöneldiğimiz günden bugüne Türkiye'de Soğuk Savaş dönemini merkezine alan bir tarih yazımı çalışması yapılmamıştır. Ancak özellikle 2020 yılında yapılan bir editoryal çalışma ile bir doktora tezinin tarih yazımına katkıları açısından üzerinde durulması gerekmektedir. İlki "Türk Tarihçiliğinde Tezler/Teoriler"[7] adında ve yine Ahmet Şimşek editörlüğünde gerçekleştirilen bu eserde Cumhuriyet döneminde ortaya çıkan tarih tez ve teorileri alanında uzman akademisyenler tarafından on bir başlık altında sunulmuştur. Yine aynı eserde "Soğuk Savaş Dönemi Tarihçiliği ve Türk-İslam Sentezi Perspektifi" adlı bölüm, Cangül Örnek tarafından kaleme alınarak, dönemin şartları içerisinde sentez fikrinin oluşumu ve tarihçilikte ortaya koyduğu farklar eleştirel bir bakışla ortaya

[7] A. Şimşek (ed.), **Türk Tarihçiliğinde Tezler/Teoriler**, İstanbul, Yeni İnsan Yayınevi, 2020.

konulmuştur. Eserde, Ufuk Özcan'a ait "Asya Tipi Üretim Tarzı (Atüt) ve Türk Tarihçiliğine yansımaları ve Sedat Gencer'e ait "Barbarların Sosyalizmi, Az Gelişmişlik ve Kapitalizm" adlı çalışmalar ise dikkati çekmektedir. Son olarak Can Tankut Esmen tarafından kaleme alınan "Türkiye'deki Tarih yazımında İdeolojik Tarih Pratikleri ve Eski Türk Tarihçiliği"[8] adındaki doktora tezi ise son dönemde tarih yazımı konusunda yapılan önemli çalışmalar arasındadır. Esmen'in çalışmasında Eski Türk Tarihçiliği ve genel tarih pratikleri kapsamında teorik çerçeve ortaya konularak tarih yazımına güçlü katkılar sunulmuştur.

Ortaya konulan bu çalışmalarda tarih yazımı çalışmalarının parça parça ele alındığı görülmektedir. Bu açıdan bizde Tarih yazımı alanında yaşanan bu gelişmeler akabinde Soğuk Savaş dönemi tarih yazımı hakkında bütünsel bir çalışma eksikliği üzerinde durarak dönemin iki önemli düşüncesi olan Türk-İslam Sentezi ve Marksist tarihçilik faaliyetlerini karşılaştırılmalı ve Cumhuriyet dönemi tarih yazımı düşüncelerini ise tarihsel bir kesinti olmaksızın bütünsel bir bakış açısıyla sunmaya çalıştık. Çalışmamızda dönemin şartlarını, ortaya konulan fikri yaklaşımları dönem, tema ve tarihçiler üzerinden bir bütün olarak ortaya koymayı hedefledik. Bu noktada çalışmamızda gerek Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren tarihçilik faaliyetlerinde ciddi atılımların oluşu veya sancılı bir dönüşüm yaşanması gerekse ele alınan Soğuk Savaş döneminde meydana gelen fikri mücadelelerde oldukça fazla teori ve eserin var oluşu çalışmanın en mücadeleci kısmını oluşturmuştur.

Çalışmada öncelikle Türk-İslam Sentezini doğuşu ve tarihçileri gündeme alınmış, İbrahim Kafesoğlu ve Osman Turan başta olmak üzere sentez fikrinin savunucularının eserleri incelemeye alınarak yöntem ve fikri analizlerinin yapılmasına önem verilmiştir. İbrahim Kafesoğlu'nun fikirleri özellikle sentez fikrini açıkça ortaya koyduğu "Türk-İslam Sentezi" ile "Türk Milliyetçiliğinin Meseleri", "Selçuklu Tarihi", "Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah" gibi eserleri ile Aydınlar Ocağı tarafından basılan çalışmaları ve "Milliyetçiler Büyük İlmi Kurultayı" tutanakları üzerinden analiz edilmeye çalışılmıştır. Yine sentez düşünürlerinden Osman Turan'ın fikirlerine ise "Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi

[8] Can Tankut ESMEN, "Türkiye'deki Tarih Yazımında İdeolojik Tarih Pratikleri ve Eski Türk Tarihçiliği", Edirne, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.

Tarihi", "Türkiye'de Siyasi Buhranın Kaynakları" ve "Selçuklular Zamanında Türkiye" adlı eserleri üzerinden ulaşılmıştır. Sentez düşüncesinin merkezi kurumu halini alan Aydınlar Ocağı tarafından düzenlenen kongre tutanakları ve üç ciltlik "Yeni Bir Yüzyıla Girerken Türk-İslam Sentezi Görüşünde Meselelerimiz" adlı eserlerden sentezin tüm savunucularının düşünceleri hakkında bilgiye ulaşılmıştır.

Marksist Tarihçilerin çalışmaları hakkında ise Behice Boran'ın Yön Dergisinde çıkan yazıları üzerinden, Doğan Avcıoğlu'nun Yön Dergisinde çıkan yazıları ve "Türkiye'nin Düzeni: Dün Bugün Yarın I-II" adlı eserlerinden, Sencer Divitçioğlu'nun "Asya Tipi Üretim Tarzı ve Az-Gelişmiş Ülkeler" ile "Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu" adlı eserlerinden, İdris Küçükömer'in düşüncelerine ise "Batılılaşma ve Düzenin Yabancılaşması" eserinden inceleme ve analizler yapılarak istenilen sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Niyazi Berkes'in düşüncelerine ise "Türkiye İktisat Tarihi I-II" ve "Türkiye'de Çağdaşlaşma" adlı eserlerinden, Hikmet Kıvılcımlı'nın düşüncelerine ise "Osmanlı Tarihinin Maddesi I-II" "Tarih Devrim Sosyalizm" ve "Tarih Yazıları" adlı çalışmaları üzerinden ulaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca gerek sol kanat gerekse sağ kanat için Türkiye'nin siyasal gelişimi ve ideolojik ve sosyolojik temellerinin derin bir şekilde incelendiği "Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce" adlı on ciltlik eser sayesinde Türkiye'de gündeme gelen değişim ve dönüşümlerin izleri takip edilmeye çalışılmıştır.

Bu tez çalışması dört ana bölümden oluşmaktadır. "Cumhuriyet Döneminde İlk Tarih Yazımı Faaliyetleri" adlı ilk bölümde Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren gerçekleştirilen tarihçilik ve tarih yazımı faaliyetleri kurumlar bazında ele alınarak, Osmanlı'dan Cumhuriyete devam eden sürekliliğin izleği sürülmüştür. Akabinde 1930'lar ile başlayan Türk Tarihinin Ana Hatları adlı eser ve ortaya çıkardığı yankılar üzerinde yoğunlaşılmıştır. Türk Tarih Tezinin ortaya konuluşu ile tezin Türk ve Dünya kamuoyuna sunulduğu Birinci ve İkinci Türk Tarih Kongreleri çerçevesindeki çalışmalar gündeme alınmıştır.

"Dünya Savaşı Konjonktüründe Türk Tarih yazımında Denge: Anadolucu-Hümanist Anadolucu Tarih yazımı" adlı ikinci bölümde, Türk Tarih Tezi'nin hızla etkisini kaybettiği 1940'lar sonrasında ortaya çıkan coğrafyayı vatan kabul eden ve teritoryal bir milliyetçiliğin kurgulandığı tarih yazımı faaliyetleri hakkında çalışmalara değinilmiştir. Bu konu bir öncekinden daha geniş tutularak Milliyetçi ve Muhafazakâr Anadolucu görüşlerin çalışmalarına ve fikrilerine önem verilmiş ve

dönemin fikri yönelimlerine değinilmiştir. Bu bölümde özellikle Hümanist Anadolucu görüşün fikirleri oldukça önemlidir çünkü çalışmanın merkezinde olan Türk-İslam Sentezi düşüncesi öncelikle Hümanist fikirlerden kaynaklanan düşüncelere bir karşıtlık olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü Hümanistlerin Anadolu halklarını aynı potada erimiş ve bütünleşmiş bir millet olduğu üzerine düşünceleri Türk-İslam Sentezi fikrinin varlık sebebi halini almıştır.

"Soğuk Savaş Etkisi Altında Bir Korunma Politikası: Türk-İslam Sentezi" adlı üçüncü bölümde, öncelikle Hümanist görüşlerin yok saydığı Türk imajının hakkettiği değeri tekrar bulması hakkındaki çalışmalara değinilerek bir önceki tarih yazımı fikri ile karşıtlığın anatomisi ortaya konulmuştur. Türk-İslam Sentezinin çıkışındaki ikinci sebep ise 1960'lar ile artan sol düşünceye karşı milliyetçi ve mukaddesatçı aydınlar tarafından fikri bir savunma politikasının yürütülmesidir. Bu noktada Marksist düşüncenin Türkiye'ye bir devrim yoluyla komünizmin getirilmesi hedeflerine karşılık Türk-İslam Sentezi aydınlarının çalışmalarına değinilmiştir. Bölüm içerisinde ayrıca sentez fikrinin Kemalizm ve Türk Tarih Tezi'ne yaklaşımlarına veya karşıtlık olarak ortaya konulan düşüncelerine özellikle de laiklik ilkesinin uygulamaları hakkındaki eleştirilere yer verilmiştir. Sentez aydınlarının, Hümanist ve Marksist tarihçiliğin faaliyetlerine toplumsal değerlere verilen zararlar üzerinden karşı çıkışları ile bin yıllık Türk yurdunun yeniden Türk-İslam bütünleşmesi içinde var olması fikriyatına değinilmiştir.

"Soğuk Savaş Döneminde Komünizmle Yakınlaşma; Marksist Tarihçilik" adlı dördüncü ve son bölümde 1960'lar ile hızla gelişme gösteren sosyalist ve Marksist düşüncenin Türkiye'deki gelişimi üzerinde durulmuş. Gerek üçüncü ve bu son bölümde dönemin siyasal ve sosyal olaylarının Türkiye üzerindeki etkilerine değinilmiştir. Milli demokratik devrim sloganı ile ülkenin tüm mekanizmasını değiştirmeye çalışan Marksist düşünce Türk toplumunun var olan geri kalmışlıktan ancak komünizm ile kurtulacağına inanmışlardır. Fikriyatta gelişen bu olayların diğer bir yüzü ise öğrenci ve halk hareketlerine neden olması sebebiyle üzücü sonuçlara neden olmasıdır. Marksist tarihçiler Karl Marx'a ait teoriler üzerinden Türk toplum yapısını çözümlemeye çalışmakta ve özellikle Osmanlı-Türk toplumundan itibaren Türkiye'nin geri kalmışlığının çözümlerini aramaktadır. Onlara göre en önemli konu komünizme geçiş öncesi Türk toplumunun neden kapitalizme geçemediği sorusudur. Çalışma bu konuların analizlerinin ortaya konulması ile sonlandırılmıştır.

1. CUMHURİYET DÖNEMİNDE İLK TARİHYAZIMI FAALİYETLERİ

1.1. Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçiş Döneminde Tarih Yazımı

Osmanlı devletinde ilk tarihçilik faaliyetleri 14. yüzyılın sonları itibariyle başlamış ve akabinde "şehnamecilik" ve "vakanüvislik" çalışmaları ile tarih yazımı devam etmiştir. 1700 yılında bir kurum haline gelen vakanüvislik, I. Ahmet döneminde Mustafa Naima Efendi'nin bu göreve atanması ve kendisine devletin tarih kayıtlarını düzenleme görevi verilmesiyle başlamıştır. Tarihçiliğin bu şekilde kurumsallaşması akabinde bu çalışmalar saltanatın kaldırıldığı 1922 yılına kadar aralıksız devam etmiştir.[9] Ancak gerek iç gerekse dış etkiler Osmanlı tarihçiliğinde değişime neden olmuş, özellikle Tanzimat Fermanı ve I. Meşrutiyet'in ilanı ile millet düşüncesinde meydana gelen değişimler yeni bir tarihçilik bakış açısını inşa etmiştir. Bu süreçte, hürriyet ve meşrutiyet kavramları etrafında bir Osmanlı Milleti Tarihi kurgulanmış ve Osmanlıcılık fikri bu kurgunun merkezine oturtulmuştur.[10]

Tanzimattan Meşrutiyete devam eden süreçte, Osmanlı tarihçiliğini etkileyen üç önemli etken bulunmaktadır; bunlardan ilki geleneksel Osmanlı tarihçiliği, ikincisi Batılı Şarkiyatçıların etkisi ve üçüncüsü Türkologların Osmanlı tarihçiliği üzerindeki etkileri şeklinde sıralanabilir. Osmanlı tarihçiliğinde hem modernleşmenin ilk örneklerinden hem de Tanzimat döneminin en önemli tarihsel çalışması olması nedeniyle vakanüvis Ahmet Cevdet Paşa'nın 30 yılda tamamladığı "Tarih-i Cevdet" başlıklı eseri önemlidir. Eser için geniş bir tarihsel literatür taraması yapılmış olması, dönemin tanıklarının dinlenmesi ve eserde kullanılan belgelerin eserin sonuna eklenmiş olması dikkati çekmektedir. Eserde sadece siyasal kurumların analizlerine yer verilmeyerek ayrıca diğer kurumların da analizinin yapılmış olması ve özellikle çalışmada yabancı kaynaklardan da faydalanılmış olması dönemini aşan tarihçilik

[9] ORAL, **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Romantik Tarihçilik (1908-1928)**, s. 115.
[10] ORAL, **a.g.e.**, s. 121.

kriterleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Batılı kaynakların dikkatli bir şekilde incelendiği bu dönemde, bir diğer çalışma, Ahmet Hilmi Efendi'nin "Universal History" adlı eserin hem çevirisi hem de adaptasyonu neticesinde hazırladığı, 6 ciltlik "Tarihi Umumi" adlı çalışmasıdır. Yine aynı dönemde Ahmet Vefik Paşa tarafından "Fezleke-i Tarih-i Osmani" adlı eser yazılmış ve bu eser Fransız okullarında okutulan tarih ders kitaplarını benzer bir çalışma olarak kayda geçmiştir.[11] Bahsi geçen çalışmalarda, modern tarihçiliğin ilk adımları gözlemlenmekte ve XIX. yüzyıl ile Osmanlı tarihçiliğinde planlı bir yenileşme hareketinin takip edildiği anlaşılmaktadır.

Osmanlı tarihçiliğinde bu çalışmaların merkezindeki kurum ise Encümen-i Dâniş kurulu olmuştur. Mustafa Reşit Paşa tarafından oluşturulan kurul, 1851-1862 yılları arasında tarihçilik faaliyetlerinde bulunmuştur. Tarihçilikte modernleşme adımları arasında olan kurum, özellikle Fransız ilimler akademisi örnek alınarak kurulmuş ve Darülfünun'da okutulacak derslere kaynak eser teminini kendine görev edinmiştir. Encümen-i Dâniş'in en önemli başarısı ise, Ahmet Cevdet Paşa'nın kaleme aldığı "Tarih-i Cevdet" adlı eserin ortaya çıkarılmasıdır.[12]

Bu dönemde, Osmanlı tarihçiliği Batılı Şarkiyatçılar ve Avrupa'da ortaya çıkan Türkoloji çalışmalarından etkilemekte, Fransız etkisi ve Macar (Turan) düşünceleri bağlamında Türkçülük akımının ilk izleri ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, Darülfünun hocası olan Ahmet Vefik Paşa'nın "Şecere-i Türki'yi" şark Türkçesinden İstanbul Türkçesine çevirmesi ve "Lehçe-i Osmani" adında bir sözlüğü meydana getirmesi ile Türkiye Türkçesi'nin önemi ortaya konulmuştur.[13] Aynı Dönemde Türkçülüğün askeri okullara girmesi amacını güden Süleyman Paşa, De Guignes'in[14] eserlerinden etkilenmiş ve Çin kaynaklarına dayanarak "Tarihi-i Âlem" adlı eserini

---

[11] ORAL, **a.g.e.**, s. 122-124.
[12] AKBAYRAK, **Osmanlı'dan Cumhuriyete Tarih Yazımı**, s. 36-37; Fatih M. DERVİŞOĞLU, **Türk Tarih Düşüncesinin Modernleşmesi**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2015, s. 209.
[13] Ziya GÖKALP, **Türkçülüğün Esasları**, ed. Mehmet Kaplan, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976, s. 2-3.
[14] XVIII. yüzyılın ortalarında Fransız Joseph de Guignes'in "Histoire Générale des Huns, des Turcs, des Mongoles, et Autres Tartares Occidentaux" (Hunlar, Türkler, Moğollar ve Diğer Batı Tatarlarının Umumî Tarihi) adlı kitabının yayımlanmasından sonra Türkler ve Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinden önce Asya tarihinde oynadıkları rol, bu eser sayesinde gün ışığına çıkarılmıştır. David KUSHNER, Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1909), İstanbul, Kervan Yayınları, 1979, s. 12.

yazmıştır. Süleyman Paşa eserin girişinde yazılış sebebini açıklarken Avrupa tarih kaynaklarında Türklüğe karşı yapılan iftiraları kanıt göstererek, bu kitapların okullarımızda okutulamayacağını beyan ederek, bu gayeyle kitabını kaleme aldığını belirtmektedir. Ziya Gökalp bu noktada, Ahmed Vefik Paşa ve Süleyman Paşa'yı bu gayretleri sebebiyle, Türkçülüğün ilk babaları olarak tanımlamaktadır.[15]

Bu gelişmelerin kaynaklarından olan Batılı şarkiyatçılar, XVIII. Yüzyılda De Guignes ile başlamakta ve 1822'de Fransa'da Société Asiatiquei (Asya Derneği) kurucuları J. Klaproth ile R. Rémusat adındaki antropologların çalışmaları ile devam etmektedir. Bu çağdaş antropologların en büyük özelliği ise Türkleri Kafkas ırkından kabul eden sınıflandırmaları kabul ederken, Türkleri Moğol ve Tatarlardan ayrı tutuyor olmalarıdır.[16] Avrupalılar tarafından Türklerin barbar toplumlar olduğu iddiaları düşünüldüğünde bu çalışmaların Türklük düşüncesinin gelişimi açısından önemi daha iyi anlaşılacaktır. 1832'de Arthur Lumley Davids tarafından yazılan "Grammar of the Turkish Language" (Türk Dili Grameri) adlı eser ise Osmanlı'daki dil ve tarihçilik çalışmalarını etkilemiştir. Eserde, Türk tarihi ve Türk lehçeleri hakkında bilgiler verilmiş ve Osmanlı Türkçesindeki Türkçe etkisi sistematik bir şekilde açıklanarak, Türklerin medeniyetteki rolleri ortaya konulmuştur.[17] Bir konuda bir diğer eser ise, 1848 ihtilalleri döneminde Macaristan ve Polonya'dan kaçıp Osmanlı'ya sığınan asker kökenli aydınlardan olan mühtedi M. Celaleddin Paşa (Constantine Borzecki) tarafından kaleme alınan "Les Turcs Anciens et Modernes" (Eski ve Modern Türkler)" adlı kitap olup eser, 1869 yılında İstanbul'da yayınlanmıştır. Eserde Türklerin medeniyete katkıları aktırılmakta ve Türkler ile Avrupalıları "Touro-Aryan" toplumunun üyeleri olarak kabul etmektedir.[18] Mustafa Oral'a göre, Mustafa Celaleddin Paşa, Ziya Gökalp'ten Atatürk'e kadar Türklerin kökenleriyle ilgilenen birçok kişiyi etkilemiş ve 1930'larda gündeme gelecek olan Türk Tarih Tezi'nin oluşumuna kaynaklık etmiştir.[19] 1869 yılındaki bir diğer önemli çalışma, Ali Süavi'nin Paris'te çıkardığı "Ulûm" gazetesinin ilk sayısında yayınladığı

---

[15] GÖKALP, **Türkçülüğün Esasları**, s. 3-5.
[16] ORAL, **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Romantik Tarihçilik (1908-1928)**, s. 128.
[17] Yusuf SARINAY, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1994, s. 50.
[18] KUSHNER, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1909)**, s. 13.
[19] ORAL, **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Romantik Tarihçilik (1908-1928)**, s. 137-138.

"Türk" adlı makalesidir. Bu makalede Ali Suavi, Arthur Lumley Davids'in eserinin Türk tarihi ve medeniyetine dair kısımlardan etkilenmiştir.[20] 1896 yılına gelindiğinde ise bir diğer eser, Fransız Leon Cahun tarafından yazılan "Introduction à l'Histoire de l'Asie; Turcs et Mongols des origines à 1405" (Asya Tarihine Giriş) adlı çalışmadır. Eser Asya'daki göçebe Türklerin rolü üzerine yoğunlaşmakta ve romantik bir anlatım kullanarak Türk okuyucusu üzerinde derin izler bırakmaktadır.[21] 1900 yılına gelindiğinde Cahun'un eseri, Necip Asım (Yazıksız) tarafından çevrilip yapılan ilaveler neticesinde "Türk Tarihi" adıyla yayınlanmıştır. Necip Asım, Cahun'un eserine İslami kaynakları eklemiş ve Osmanlı öncesi Türk-İslam devletlerini de geniş bir şekilde ele almıştır. Ayrıca eserde, Orta Asya Türk tarihini incelerken Türkler ve Moğolların tarihi benzerliklerine değinmekte ve bu açıdan Cahun'dan oldukça etkilendiği görülmektedir.[22] Bu çalışma sonrasında Necip Asım, Batılılar tarafından Türkiye'deki ilk gerçek Türkolog olarak ilan edilmiştir.[23]

XIX. yüzyılın sonralarında Osmanlı'nın imparatorluk dışında yaşayan Türklerle olan bağları güçlenmekte, Rus hakimiyetindeki Türk coğrafyasında yaşayan aydınların Osmanlı'ya gelmeleri ile Rusya Müslümanları arasında ortaya çıkan fikri aydınlanmanın yansımaları, Osmanlı'ya ulaşmaktadır. Bir nevi modernleşme aşısı görevi gören bu bağlar, ilk olarak Kırımlı İsmail Gaspıralı'nın 1873 yılında Bahçesaray şehrinde kurduğu Tercüman gazetesinden yayılmıştır. Gaspıralı'nın "Dilde, fikirde, işte birlik" parolasının doğmasıyla, onun fikirleri Rusya'daki bütün Türkleri birleştirme amacına dönüşmüştür.[24] Bu bağlamda, Rusya'daki aydınların çalışmaları, başlangıç itibariyle kültürel olsa da daha sonra giderek artan şekilde siyasal Pan-Türkist bir hareket halini almıştır. Bu fikirler, Akçuraoğlu Yusuf, Ağaoğlu Ahmet ve Hüseyinzade Ali gibi Rusya'dan gelen göçmenler tarafından

---

[20] Mehmet Kaan ÇALEN, "Ali Suavi'de Türk Tasavvuru", **Türk Yurdu**, C. 106, No: 354, 2017, s. 67; SARINAY, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931**, s. 50.
[21] KUSHNER, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1909)**, s. 14.
[22] KUSHNER, **a.g.e.**, s. 45; Can Tankut ESMEN, **Tek Parti Dönemi Tarihçiliğinde Avrupa Hunları**, Ankara, Berikan Yayınevi, 2016, s. 41.
[23] Bernard LEWIS, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993, s. 345; ORAL, **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Romantik Tarihçilik (1908-1928)**, s. 132-133.
[24] KUSHNER, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1909)**, s. 17.

Türkiye'deki Türkler arasında ciddi bir yayılım göstermiştir.[25] Hedefleri düşünüldüğünde dönemin en etkili çalışması ise Yusuf Akçura'nın 1904 yılında Kahire'de "Üç Tarz-ı Siyaset" başlığı ile yayınlanan ve büyük yankı uyandıran makalesidir. Makale, Osmanlıcılık, Panislamizm ve Pantürkizm'in Osmanlı Devleti için ne gibi sonuçları olacağını incelemesi açısından önemlidir. Makale, köklü bir değişim önermekle birlikte, yeni bir dayanışma ilkesi, yeni bir toprak dengesi ve geleceğe ilişkin yeni perspektifler sunmaktadır.[26] Akçura'nın bu konudaki çözümü ise, ırk temeline dayalı siyasal bir Türk milletinin oluşması ile neticelenmektedir.[27]

Yusuf Akçura'nın "Türkçülükte Teşkilatlanma Devresi" olarak tanımladığı II. Meşrutiyeti takip eden dönemde kurulan Türk Derneği (1908), Türk Yurdu Cemiyeti (1911) ve Türk Ocağı[28] (1911), siyasal Türkçülüğe yönelimin arttığı bu süreçte, kendi beyanlarına göre siyaset dışı kültürel bir hareket olarak meydana çıkmışlardır.[29] Türk Derneği, 1911'de sadece yedi sayı çıkmış olan "Türk Derneği" adlı bir dergi yayınlamış ve Türk tarihi ve Osmanlı'nın toplumsal yapısı üzerine yazılan makalelerde, esas olarak dil sorunu ele alınmış ve dilde sadeleştirme çalışmaları üzerinde durulmuştur.[30] Türk Derneği'nin kapanmasını takiben, Türkçülüğün daha planlı ve siyasal bir şekilde örgütlendiği Türk Yurdu dergisi yayımlanmıştır. Derginin kurucuları arasında Mehmet Emin, Ahmet Hikmet, Akil Muhtar, Ağaoğlu Ahmet, Hüseyinzade Ali ve Akçuraoğlu Yusuf bulunmaktaydı. Akçuraoğlu Yusuf, derginin baş yazarıydı ve 1912'de Ziya Gökalp'in de derginin yazar kadrosuna katılmasıyla Türkçü akımın ilerleyişi hız kazanmıştır.[31] Ayrıca Türk Ocağı'nın nizamnamesine göre ocak, Türklerin ilmî, içtimai ve iktisadî seviyelerinin gelişmesi hedefi için çalışmalarını yürüttüğünü beyan ederek temel gayesini

---

[25] LEWIS, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s. 346.
[26] François GEORGEON, "Yusuf Akçura", C. 4, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 509.
[27] Yusuf AKÇURA, **Üç Tarz-ı Siyaset**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1976, s. 23.
[28] Türk Ocağı'nın kuruluş tarihi konusundaki ihtilaf için bkz. Füsun ÜSTEL, **İmparatorluktan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği Türk Ocakları 1912-1931**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 55.
[29] Füsun ÜSTEL, "Türk Ocakları", C. 4, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 263.
[30] Asaf ÖZKAN, "Millet-Milliyetçilik-Milli Tarih Bağlamnda Türk Yurdu Dergisi'nde Milli Tarih Oluşturma Çabaları 1911-1918", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, No: 37, 2008, s. 298; ÜSTEL, **İmparatorluktan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği Türk Ocakları 1912-1931**, s. 31.
[31] LEWIS, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s. 347.

açıklamaktadır.[32] Bu bağlamda II. Meşrutiyet dönemiyle hız kazanan Türkçülük düşüncesinin, öncelikle kültürel gayeler üzerinden elde edilecek bir birlik ile Türkçülük ana fikri etrafında, planlı bir bütünlük kurmayı hedeflediği anlaşılmaktadır.

İstanbul'da Türk Derneği'nin faaliyetlerine devam ederken, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin merkezi kabul edilen Selanik'te Genç Kalemler dergisinin 1910-1912 yılları arasında yayınlanması, fikri hareketler açısından önemlidir. Bu dönemde, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ve entelektüel atmosferinde bir dönüşüm yaşanmakta ve Genç Kalemler dergisi, bu dönemin düşünsel ve kültürel dinamiklerini yansıtmaktadır. Özellikle derginin altıncı sayısında Ziya Gökalp'a ait "Turan" şiirinin yayınlanması dikkat çekicidir. Çünkü bu şiir, fikir hayatında Turancılık ideolojisinin de hız kazanmakta olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.[33] Bu bağlamda, Gökalp'ın "Turan" şiiri, Türk milliyetçiliğinin ve Pantürkizm fikrinin yaygınlaşmasında önemli bir adım olarak kabul edilmektedir. Ziya Gökalp'in milliyetçilik anlayışı, milletlerin en gelişmiş toplumsal örgütlenme biçiminde olduğunu vurgulamakta ve Türk kültürü içinde hem İslam'ı hem de Batı teknolojisini bir araya getirmenin mümkün olduğunu düşünmektedir. Gökalp, kolektif milli yapılanmanın geleneklere bağlı olması üzerinde yoğunlaşarak kültürün bu değerler çerçevesinde gelişimine önem vermektedir.[34] Bu noktada 1918'e gelindiğinde Gökalp, bu düşüncelerini "Türkleşmek, İslamlaşmak ve Medenileşmek" başlığında kitaplaştırmış ve bir nevi İttihat ve Terakki düşüncesinin özetini ortaya koymuştur.[35]

Bu dönemde özellikle Balkan Savaşı'nın ardından Türkçülük akımının hızla yayılması, Türk düşünce dünyasında yeni bir dönemin başlangıcına işaret etmiştir. Bu tartışmanın odağında ise "Millet" ve "Vatan" kavramları üzerine gelişen bir çekişme yer almış ve "Turan" fikrinin tüm Türk dünyasını kapsayan bir kimlik tanımı yerine daha bölgesel bir yaklaşım olan "Anadoluculuk" ve "Türkiyecilik"

---

[32] Türk Ocakları'nın Nizamname-i Esas ve Dahilisi, Tanin Matbaası, İstanbul, 1328, sayfa 1. ÜSTEL, **İmparatorluktan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği Türk Ocakları 1912-1931**, s. 63.
[33] DERVİŞOĞLU, **Türk Tarih Düşüncesinin Modernleşmesi**, s. 267-268.
[34] Halil İNALCIK, "Ziya Gökalp", **Türk Yurdu**, No: 103, 1996, s. 4.
[35] Mehmet Ö ALKAN, "Militarist Turkish-Islamic Synthesis: Official Ideology, Official History and Nationalism in the Second Constitutioanl Period", **Turkish Journal of Middle Eastern Studies**, C. 1, No: 2, 2014, s. 153.

düşüncelerinin ilk adımları atılmıştır. Tartışma, Türk Ocağı'nın 1912 yılındaki nizamnamesinde yapılmak istenen değişikliklerin gündeme gelmesiyle başlamıştır. Ocağın hedefleri belirtilirken, faaliyet alanının "Türkiye" olarak belirtilmesi önerisi üzerine Türkçülerin sert eleştirileriyle karşılaşılmış ve bu nedenle öneri geri çekilmiştir. Çünkü Türkçülere göre, bu ifade ile Türklük düşüncesi sadece Anadolu coğrafyasına hapsedilerek var olan tarihsel ve kültürel bütünlüğünden koparılmak istenmektedir. Ancak Anadolucu düşüncenin mimarlarından olan Necip Türkçü, vatan kavramının coğrafi gerçeklere dayanmasının bir mecburiyet olduğuna belirtmekte, Turancılık fikrini ise romantik bir hayalin peşinden koşmak olarak değerlendirmektedir.[36] Anadolucu fikir akımı başlangıçta, Hilmi Ziya Ülken ve Reşit Kayı tarafından 1918-1919 yıllarında Anadolu halk masalları ve Anadolu kültürüne odaklanan "Anadolu Dergisi" ile ortaya konulmuştur. Mükrimin Halil ise, tutkulu kişiliği ile düşüncenin yarı siyasal bir yöne çekilmesinde öncülük etmiştir.[37] I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı son dönemine etki eden fikir akımlarının etkisini yitirmesi üzerine Anadolu'yu Türk kültür ve medeniyetinin kaynağı kabul eden Anadolucu görüşün bir diğer yayın organı olan "Anadolu Mecmuası" 1924-1925 arasında on iki sayı çıkarılmıştır.[38] Dergide Anadolu, edebiyat, kültür, iktisat ve coğrafya açısından incelenmiş ve Anadoluculuk düşüncesini yayma amacı gütmüştür.[39] Bu bağlamda Tanzimat sonrası dönemde Osmanlıcılık fikri çevresinde başlayan fikri gelişmeler, II. Meşrutiyet ve Balkan Savaşları neticesinde Türkçülük ve Turancılık etrafında hızlı bir gelişim sergilemiştir. Milliyetçi fikirlerin arttığı son dönemde ise, yine milliyetçi fakat daha mahalli hedefleri olan, coğrafya temelli Anadoluculuk düşüncesinin ortaya çıkışı ile tarih yazımında bir diğer akımın ortaya çıkışına şahitlik edilmiştir.

---

[36] Seçil DEREN, "Türk Siyasal Düşüncesinde Anadolu İmgesi", C. 4, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 533.
[37] Hilmi Ziya ÜLKEN, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, İstanbul, Ülken Yayınları, 1992, s. 472, 478.
[38] Abdullah UÇMAN, "Anadolu Mecmuası", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 3, 1991, s. 84.
[39] Çalışmanın 2. bölümünde, "Anadoluculuk" üzerine ayrı bir başlık olduğu için, burada sadece konunun tarihsel sürecinde bir aksama olmaması düşüncesiyle kısa bir giriş yapılmıştır.

1.1.1. Tarih-i Osmani Encümeni

II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte, Osmanlı Devleti'nde tarihçilik faaliyetleri yeni bir boyut kazanmış ve 27 Kasım 1909 tarihinde Tarihi Osmani Encümeni kurulmuştur. Bu encümen, Osmanlı tarihini sistematik bir şekilde araştırma ve belgeleme amacıyla kurulmuş ve hükümetin isteğiyle milli ruhun inşası ve tarih bilincinin oluşturulmasında önemli bir görev üstlenmiştir.[40] Encümenin kuruluşunun ana gayesi; kapsamlı bir Osmanlı tarihi yazımının başlatılması, Tasnif-i Vesaik heyeti aracılığıyla arşiv belgelerinin düzenlenmesi ve tarihçilik alanında mevcut temel eksikliklerin giderilmesi şeklinde sıralanabilir.[41]

Tarihi Osmani Encümenin ilk tüzüğünü kaleme alan Necip Asım (Yazıksız), tüzükte ilmi kurallara uygun bir Osmanlı tarihinin yazılmasının gerekliliğine vurgu yaparak, klasik dönem Osmanlı vakanüvislerinin ve bireysel tarihçilerin yetersizliklerini öne çıkarmaktadır.[42] Necip Asım, yıllıklar şeklinde yapılan tarih çalışmalarının sadece düz aktarımlardan öteye geçemediğini belirterek, diğer birçok tarih çalışmasının da öznel yargıların fazlalığı nedeniyle tarihçilik metotlarına uygun olmadığını ortaya koymaktadır. Bu durum, tarih çalışmalarının sadece olayları kronolojik olarak sıralamakla yetinmemesi gerektiğini, aynı zamanda derinlemesine analiz ve objektif bir bakış açısıyla ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Her ne kadar modern tarihçilik beklentisi bu kadar yüksek olsa da yazılacak olan Osmanlı Tarihinin planı, Encümen Mecmuasının 21. sayısında[43] yayınlandığında başta Yusuf Akçura ve M. Fuad Köprülü tarafından ciddi eleştiriye tabi tutulmuştur. Ana eleştiri noktaları şunlardır: Osmanlı tarihini Türk tarihinden ayrı tutma eğilimi, "Türk" adının kullanımından kaçınma ve hanedan tarihçiliğine duyulan özlem, çağdaş tarihçilik ve yayım kurallarına uyulmaması şeklinde sıralanabilir.[44] Bu eleştiriler, planlanan modern tarih çalışmasının hedefine ulaşmasını engelleyen faktörler olarak

---

[40] Abdülkadir ÖZCAN, "Târîh-i Osmânî Encümeni", **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2011, s. 83.
[41] ORAL, **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Romantik Tarihçilik (1908-1928)**, s. 163.
[42] ÖZCAN, "Târîh-i Osmânî Encümeni", s. 83.
[43] Bu plan, Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmuası'nın 1 Ağustos 1329 (14 Ağustos 1913) tarihli 21. Sayısında ilâve şeklinde yayımlanmıştır. ÖZCAN, **a.g.e.**, s. 84.
[44] Fuat KÖPRÜLÜ, "Bizde Tarih ve Müverrihler Hakkında", **Milli Tarihin İnşası**, ed. ŞİMŞEK Ahmet, SATAN Ali, İstanbul, Yazıgen Yayıncılık, 2017, s. 71-72.

belirtilmekte ve Osmanlı tarihini anlamak ve yorumlamak için daha kapsamlı ve bilimsel bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Encümenin tarihçilik alanında kendini geliştirmeye çalışmasına en iyi örnek, yazılması planlanan kapsamlı Osmanlı Tarihi yerine, Osmanlı tarihini monografiler halinde yazmanın daha başarılı olacağını öne süren Ahmet Refik Altınay'ın önerisinin kabul edilmesidir.[45] Bu gayretler, Encümen etrafında Osmanlı tarihçilerinin bir araya gelmesine ve yeni bir Osmanlı tarihçisi kuşağının yetişmesine önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Bu tarihçiler, Cumhuriyet'in ilk döneminde de Osmanlı tarihçileri kuşağının temel kaynağını oluşturmuş ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde tarihsel birikimin sürekliliğini sağlamışlardır.

1.1.2. Asâr-ı İslamiye ve Milliye Tedkik Encümeni (Encümen-i Tedkik)

Tarih-i Osmani Encümeni ve çalışmaları hakkındaki eleştirilerin ardından, Türkçü düşüncenin ve modern tarihçilik anlayışının savunucuları tarafından Asâr-ı İslamiye ve Milliye Tedkik Encümeni kurulmuştur. Bu encümen, II. Meşrutiyet sonrası tarihçiliğin gelişimine büyük katkılarda bulunmuş ve ilk toplantısını 4 Nisan 1915 günü Darülfünûn'da gerçekleştirmiştir. Derneğin üyeleri arasında Mehmed Ziya Gökalp, Mehmed Fuad Köprülü, Ahmet Ağaoğlu, Halim Sabit (Şibay), Hüseyinzade Ali (Turan), Yusuf Kemal (Tengirşenk), Mehmet Şemseddin (Günaltay) ve Ali Emirî Efendi bulunmaktadır. Toplantıda, Encümen başkanlığına Ali Emiri Efendi seçilirken, kâtipliğe M. Fuat Köprülü atanmış, ayrıca önemli bir karar olarak, Milli Tetebbular Mecmuası adında iki aylık bir derginin yayımlanması kararlaştırılmıştır.[46]

Encümen-i Tetkik adıyla meşhur olan bu kurul, Türk Derneği'nden itibaren Ziya Gökalp, Fuad Köprülü ve diğer Türkçü aydınların üstün gayretleri ile oluşan milli düşüncenin bir neticesi olarak görülmektedir. Başlangıçta Türkiyat Encümeni olarak kurulması amaçlanan kurul, Osmanlı hükümeti tarafından kabul edilmeyince "Asâr-ı İslamiye ve Milliye Tedkik Encümeni" adıyla kurulmuştur. Bu durum, II. Meşrutiyet sonrasında dahi "Türkiyat" kavramına, Osmanlı hükümeti tarafından mesafeli

---

[45] AKBAYRAK, **Osmanlı'dan Cumhuriyete Tarih Yazımı**, s. 383.
[46] ORAL, **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Romantik Tarihçilik (1908-1928)**, s. 211.

yaklaşıldığının bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.[47] Tüm bu engellemelere rağmen Encümen-i Tetkik, Darülfünun'da modernleşme çalışmalarının kaynağını oluşturmuş ve sosyal bilimler alanındaki gelişmelerin merkezine yerleşmiştir. Encümen-i Tetkik ana gaye olarak, "Türklere ait müessese ve kurumları diğer milletlerinkilerle karşılaştırarak Türk milletinin sosyal gelişim safhalarını araştıracaktır." şeklindeki ifadesiyle çalışma alanı konusunda açık beyanatta bulunarak Tarih-i Osmani Encümeni ile arasındaki farkları ortaya koymaktadır.[48] Bu bağlamda Osmanlı Tarihçiliğinde yeni bir yönelim belirmekte ve Osmanlıcılığın yerine milli bir eğilimin ilk bilimsel çalışmaları gündeme gelmektedir. Buna örnek olarak, Encümen-i Tedkik'de konunun uzmanı Kilisli Rıfat Bilge nezaretinde, Kaşgarlı Mahmud'a ait Dîvânu Lugâti't-Türk adlı eserin basımının yapılmış olması, önemli bir adım olarak gösterilmektedir.[49]

Encümenin ilk toplantısında alınan karar doğrultusunda, Milli Tetebbular Mecmuası iki ayda bir yayımlanmak üzere çıkarılmaya başlanmış. Ancak Encümenin kendi ilmi çalışmalarıyla birlikte yayımlanan dergi, (Mayıs/Haziran 1915 - Ocak/Şubat 1916) tarihleri arasında sadece beş sayı ile sınırlı kalmış olmasına rağmen, ilim camiasında derin etkiler bırakmıştır. Bu süre zarfında yaklaşık 1000 sayfa hacmiyle önemli bir araştırma kaynağı haline gelen dergi, o dönemde Türkçe olarak yayımlanan süreli yayınlar arasında en değerlilerinden biri olarak kabul edilmiştir.[50] Derginin önemindeki bir diğer etken, tarihi çalışmaların ilk kez sosyal, ekonomik ve edebi açılardan ele alınmasına yönelik araştırmaların Milli Tetebbular Mecmuası'nda başlaması olarak da gösterilebilir.[51]

Encümen-i Tedkik'in çalışmalarında gözlemlenen bu milli eğilimin arkasında ise dönemin siyasal şartlarındaki değişimin önemli bir yeri bulunmaktadır. II. Meşrutiyet ilanından sonra, Osmanlı Devleti iç ve dış krizlerle sarsıldığı bir sürece girmiştir. Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhak etmesi, Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi

---

[47] ÖZCAN, **Türkiye'de Popüler Tarihçilik 1908-1960**, s. 124; ORAL, **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Romantik Tarihçilik (1908-1928)**, s. 209.
[48] DERVİŞOĞLU, **Türk Tarih Düşüncesinin Modernleşmesi**, s. 273.
[49] ORAL, **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Romantik Tarihçilik (1908-1928)**, s. 212.
[50] Nesimi YAZICI, "Milli Tetebbular Mecmuası", **TDVİA**, C. 30, 2020, s. 83.
[51] Büşra ERSANLI, "Bir Aidiyet Fermanı Türk Tarih Tezi", C. 4, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 802.

ve Akdeniz'den Afrika'ya kadar birçok bölgede toprak kaybı yaşanması, imparatorluğun zayıflamasına, maddi ve manevi bunalımlara neden olmuştur. Ancak, tüm bu olayların arasında Balkan Savaşları sonucunda alınan mağlubiyetler, Osmanlı Devleti için dramatik sonuçlar doğurmuş, özellikle Rumeli'nin kaybedilmesi ve Türklerin göçe zorlanması ve katledilmesi, Türk toplumunda derin bir şok ve üzüntüye neden olmuştur.[52] Bu durum, Osmanlıcılık ideolojisinin fiilen iflas etmesine ve Türk milliyetçiliği düşüncesinin hızla yükselmesine yol açmıştır. Bu süreç, Türk milletinin milli bilincinin güçlenmesine ve Türkçülük hareketinin ivme kazanmasına önemli katkılarda bulunması hasebiyle önemlidir.

Asâr-ı İslamiye ve Milliye Tedkik Encümeni'nin, II. Meşrutiyet ile Mütareke dönemi arasında yürüttüğü çalışmalar, Osmanlı'dan Türkiye'ye tarihçilik anlayışını dönüştüren önemli adımlar olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmalar, Cumhuriyet döneminde tam anlamıyla şekillenecek olan milli tarihçilik anlayışının temelini oluşturmakta ve Türkiye'de tarihçilik bu sayede, eski hanedan odaklı ve dini kurallara bağlı tarih kurgusundan uzaklaşmaya başlamıştır.[53] Bu bağlamda, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'nın ardından ulusal duyguların canlanmasıyla birlikte, geleneksel Osmanlı tarihçiliğinin normlarından ayrılan milli tarih anlayışı yükselişe geçmiş. Bu süreçte, Encümen-i Tedkik ve Türk Ocakları gibi kuruluşlar etrafında şekillenen tarihçilik, daha milli ve çağdaş yöntemlerle bilimsel bir gayret haline gelmiştir.

1.2. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tarih Yazımı

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılında tarihçilik alanında gerçekleşen modernleşme çabaları, özgürlük ve meşrutiyet fikirlerinin etkisi altında ilerlemiştir. Ancak yüzyılın sonuna doğru, Osmanlı İmparatorluğu'nda milli düşüncenin yükselişiyle birlikte, bu çabalar yeni bir ivme kazanmış. Milli bilincin gelişmesi ve ulusal kimliğin öneminin artmasıyla birlikte, tarihçilik alanında yapılan çalışmalar daha vatansever bir boyut kazanmıştır. Ancak Cumhuriyetin başlangıç yıllarında,

---

[52] SARINAY, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931**, s. 118.
[53] Fahri ÖZTEKE, "Asar-ı İslamiye ve Milliye Tetkik Encümeni'nden Afet İnan'a Milli Tarih Bilincinin İnşası", **Uluslararası 3. Sosyal Bilimler Sempozyumu (Asos Congress)**, 2017, s. 5.

tarih yazımında belirgin bir ekolün hâkim olmadığı ve bütüncül bir tarihsel yaklaşımında benimsenmediği görülmektedir. Kurtuluş Savaşı sonrasında, devletin varlığını koruma amacı güttüğü bu hassas dönemde, düşünsel anlamda hızlı değişikliklerin yaşanması uygun görülmemiştir. Bu erken dönemlerde, ülkenin yönetim biçiminin Cumhuriyet olmasına dışında, tarihçilikte sistematik bir değişimin izine rastlanmamaktadır. Kişi ve kurum devamlılığının sürdüğü bu dönemde, tarih yazımı konusundaki çalışmalar II. Meşrutiyet döneminden kalan Tarih-i Osmani Encümeni tarafından yürütülmüş. 1924 yılında, Tarih-i Osmani Encümeni adını Türk Tarih Encümeni olarak değiştirmiş ve böylece milli kimliğin oluşturulmasına yönelik ilk adımlar atılmıştır. Bu süreçte, Encümen-i Tedkik'ten alınan bilgi birikimi ile M. Fuat Köprülü'nün başkanlığında kurulan Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, milli kimlik, tarih ve kültür alanlarında yaptığı çalışmaları, Türkiyat Mecmuası ile topluma aktarmaya başlamış. Ancak, asıl sistemli tarihçilik faaliyetleri, 1928 yılında başlatılan ve Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğünde yürütülen Türk Tarih Tezi ile belirginleşmiştir. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin kurulması, tezi oluşturan konularla ilgili yayınların yapılması ve 1932'de gerçekleştirilen Birinci Türk Tarih Kongresi, tezin ne kadar önemsendiğini gösteren deliller arasındadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında devam eden kişi ve kurum devamlılığı, tarihçiliğin hanedan tarihçiliğinden millet tarihçiliğine doğru evrilmesi ve iç ve dış tehditlere karşı yeni bir tarih anlayışına duyulan ihtiyaç, Türk tarih tezinin ortaya çıkmasını sağlayan en temel sebepleri oluşturmaktadır.

1.2.1. Türk Tarih Encümeni

Osmanlı Devleti'nin resmen sona ermesiyle birlikte, Sadaret makamına bağlı olan Tarih-i Osmanî Encümeni de Ankara hükümetine bağlı olarak çalışmalarına devam etmiş. Osmanlı hanedan tarihçiliğinden, Ankara merkezli yeni Türkiye devletinin ortaya çıkmasıyla birlikte Türkiye ve Türk tarihinin ön plana çıktığı yeni bir yapıya bürünmüştür. Encümen, 21 Haziran 1923 ve 12 Temmuz 1923 tarihli toplantılarında, Ankara Hükümeti'ne bağlanmak için gerekli evrakları hazırlamış ve ilgili makamlarla yazışmalarda bulunmuştur. Cumhuriyetin ilanından kısa bir süre sonra, Ankara'dan gelen Encümen reisi Abdurrahman Şeref Bey'in başkanlığında Tarih-i

Osmanî Encümeni toplanmış. 4 Şubat 1924 tarihinde gerçekleşen bu toplantıda, encümenin faaliyetlerinin daha çok Türkiye'ye ait belgelerin toplanması ve yayınlanması üzerine yoğunlaştırılması kararlaştırılmıştır.[54] Ayrıca, encümenin adının daha kapsamlı bir ifade olan "Türk Tarih Encümeni" şeklinde değiştirilmesine de karar verilmiştir. Bu kararlar, Türk tarih çalışmalarının daha etkin ve ulusal çapta yürütülmesine önemli katkılar sağlamıştır. Ancak Encümenin isim değişikliği hakkındaki bu ani karar nedeniyle encümen tarafından çıkarılan mecmuanın 63-77. arası basıma hazır sayıları "Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası" eski adıyla basılmak zorunda kalınmıştır. Mecmuanın 78. sayıdan itibaren "Türk Tarih Encümeni Mecmuası" adıyla basılmasıyla ortaya çıkan bu karışıklık da son bulmuştur. Yeni bir kurumsal düzenleme geçiren Türk Tarih Encümeni, ilk olarak Maarif Vekaleti'ne bağlanmış, daha sonra Yüksek Öğretime aktarılarak genç Cumhuriyetin tarih kurumu olarak görev yapmıştır. Yapılan bu değişimlerle, Türk tarih araştırmalarının akademik alanda daha etkin ve kurumsal bir yapıda yürütülmesine olanak tanımıştır.[55]

1924 yılında Türk Tarih Encümeni, şu üyelerden oluşmaktadır: Abdurrahman Şeref, Ahmet Refik Altınay, Ahmet Tevhit Ulusoy, Mehmet Efdaleddin Tekiner, Hüseyin Hüsameddin Yaşar, Halil Edhem Eldem, Ali Seydi, Miralay Ali, Mehmet Ziya, İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Necip Asım Yazıksız ve Yusuf Behçet Gücer. Mustafa Oral'a göre, ismi geçen üyelerin çoğunluğunun Darülfünun hocalarından oluşması nedeniyle yapılacak çalışmalarda daha üretken olunacağı düşünülmüştür. Aynı dönemde Encümen Başkanı Abdurrahman Şeref'in ölümü üzerine encümen başkanlığına Ahmet Refik Altınay'ın getirilmesiyle son Osmanlı vaknüvisinin devri kapanmış ve geleneksel tarihçilikten modern tarihçiliğe geçişin ilk adımları atılmıştır.

Türk Tarih Encümeni Mecmuası, ilk yayını ile yayınlanan makalelerin kaynak gösterilerek yazılacağını belirterek, modern tarihçilik faaliyetlerine uyulacağı bilgisini vermektedir. Ayrıca Mecmua'nın Türkiye tarihine ait makalelere açık

---

[54] ORAL, **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Romantik Tarihçilik (1908-1928)**, s. 255-256.
[55] Hasan AKBAYRAK, Osmanlı'dan Cumhuriyete Tarih Yazımı, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2012, s. 252-253; ORAL, Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Romantik Tarihçilik (1908-1928), s. 255.

olduğu da kesinlikle belirtilmekte ve mecmua hakkındaki tüm ilanlarda "millî tarihimiz için çok önemli makaleler" ifadesi tercih edilmektedir. Ancak tüm bu beyanlara rağmen, "Türk Tarih Encümeni Mecmuası" içeriğinin tamamen eski programını koruduğu ve Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası içeriğini sürdürdüğü görülmüştür.[56] Diğer yandan Encümenin, 1924 itibariyle, Osmanlı kroniklerinin basımına ve Türkiye-Avrupa diplomasisi üzerine eserlere öncelik verdiği anlaşılmaktadır. Bu durum Ahmet Refik Altınay'ın, geçmişe dair, belgeye dayalı monografilerin yazılmaması durumunda, gerçek bir Türkiye Tarihi yazmanın mümkün olamayacağına olan inancından kaynaklanmaktadır. Yapılan çalışmalara bakıldığında Encümenin eski düşüncelerini koruduğu ve bir türlü Osmanlı tarihçiliğinden uzaklaşamadığı görülmektedir: Ahmet Refik Altınay, Lamartin'in İzmir'deki Çiftliği, 1925; Ahmet Refik, Türkiye'de Mülteciler Meselesi, 1926; İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Mustafa Âli: Menâkıb-ı Hünerverân, 1926; Fındıklılı Mehmet Ağa: Silahtar Tarihi, 2 Cilt, 1928; Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C.VIII, 1928; Müstakimzâde Süleyman Sadeddin: Tuhve-i Hattatin, 1928; Mükrimin Halil Yinanç, Dūsturnâme-i Enveri, 1928; İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Son Asır Türk Şairleri, 1930-1932; Ahmet Refik Altınay, Hicri Onikinci Asırda İstanbul Hayatı, 1930; Ahmet Refik Altınay, Hicri Onbirinci Asırda İstanbul Hayatı, 1931.[57] Bu bağlamda isim değişikliği yapılmış olsa da Encümenin faaliyetlerinde halen ilk kuruluş gayesine uygun bir Osmanlı tarihi ve Tarihçiliği yapıldığı görülmektedir.[58] Encümene yapılan eleştirilerin bir diğeri, 1925 yılında yayınlanan "Lütfü Paşa Tarihi" hakkındadır. Köprülü tarafından Türkiyat Mecmuasında yapılan eleştiride, eserin kötü bir tahşiye usulüyle basılması ve eserde yazara ait bir önsözün dahi bulunmaması gibi eski yazım usullerinin hala devam etmesi, ilmi olarak sakıncalı bulunmuştur.[59] Türk Tarih Encümeninin 1925'te yapılan yeni yayın programında, yalnızca Osmanlı tarihine odaklanılması ve genel Türk tarihine yer verilmemesi, Cumhuriyet yönetiminin tarih anlayışıyla uyumlu olmadığı izlenimini pekiştiren bir

[56] AKBAYRAK, **Osmanlı'dan Cumhuriyete Tarih Yazımı**, s. 269.
[57] ORAL, **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Romantik Tarihçilik (1908-1928)**, s. 261-262.
[58] ÖZCAN, **Türkiye'de Popüler Tarihçilik 1908-1960**, s. 117.
[59] AKBAYRAK, **Osmanlı'dan Cumhuriyete Tarih Yazımı**, s. 272-273.

hakikat olmuştur. Bu durum, Maarif Vekâleti'nin, encümenin üstlendiği gereklilikleri yerine getiremediği kanaatine varmasıyla sonuçlanmıştır.[60]

Encümenin ortaya koyduğu bu memnuniyetsizlik yanında, dikkate değer bir diğer tarihçilik faaliyeti ise Ahmet Refik Altınay'ın çabalarıdır. Döneminde vesika tarihçiliği ve arşiv tarihçiliğinin zirvede olduğu düşünülürse Ahmet Refik, bu kaynaklardan elde ettiği verileri popüler bir hale getirerek bir ilki başarmıştır. Ahmet Özcan'a göre Fuad Köprülü nasıl akademik tarihçiliğin öncüsü ise, Ahmet Refik de yaptığı çalışmalar ile popüler tarihçiliğin öncüsü olarak kabul edilmektedir.[61]

Dönemin bir diğer önemli çalışmas, Niyazi Ramazanoğlu'nun Fransızca olarak hazırlayıp bastırdığı "La Province d'Adana" adlı kitaptır. Batılı güçlere göre Lozan'da Adana ve Antakya sınırlarımızın dışında bırakılmak isteniyor ve başta Ermeniler olmak üzere bunun içinde kendi teorilerini ortaya koyuyorlardı. Ancak Lozan Anlaşması öncesinde Niyazi Ramazanoğlu, Adana bölgesine dair güçlü etnolojik ve tarihi kanıtlar sunarak, karşı tarafın temelsiz iddialarını çürütmüş ve milli sınırların belirlenmesinde etkili olmuştur. Kitap, Lozan müzakereleri sırasında antlaşmaya katılan tüm milletlerin delegelerine dağıtılarak Türk tarafına güçlü bir destek sağlanmasına yardımcı olmuştur.[62] Akbayrak'a göre, Encümenin Abdurrahman Şeref beyden eksilen koltuğu Lozan'da "La Province d'Adana" adlı kitabıyla elde ettiği başarısı nedeniyle Niyazi Ramazanoğlu verilmiş olmalıdır.[63]

Cumhuriyetin ilk yıllarında, Türk Tarih Encümeni önemli çalışmalar yapmış olmasına rağmen, savaş sonrası ekonominin olumsuz etkilerinden kaynaklanan tahsisat problemleri ve üyelerin yetersiz finansmanı gibi zorluklar nedeniyle 1926 yılına kadar sağlıklı bir üretim ve çalışma ortaya konulamamıştır. Bu durum, savaş sonrası ekonomik sıkıntıların ülke kalkınması öncelikli olduğunda tarih ve kültür çalışmalarının geri plana atılmasıyla açıklanabilir. Ancak, Mustafa Oral, Türk Tarih Encümeni'nin finansman sorununun çözülmesiyle 16 Temmuz 1927'de tekrar faaliyete geçtiğini ve eski performansının ötesinde daha etkili bir çalışma

---

[60] ORAL, **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Romantik Tarihçilik (1908-1928)**, s. 267.
[61] ÖZCAN, **Türkiye'de Popüler Tarihçilik 1908-1960**, s. 117-118.
[62] ÜLKEN, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, s. 413.
[63] AKBAYRAK, **Osmanlı'dan Cumhuriyete Tarih Yazımı**, s. 256.

sergilediğini belirtmektedir. Bununla birlikte, savaş sonrası problemlerin devam ettiğini ve eksikliklerin giderilmesinin hala bir zorluk oluşturduğunu da ifade etmektedir.[64] Ancak burada memnuniyet verici olan gelişme daha önce bahsi geçen eksikliklerin telafi edildiği şeklinde anlaşılmamalıdır. Ortaya konulan tek değişim eserlerin niteliğinden öte, niceliğindeki artıştan kaynaklanmaktadır. Yaşanan bu gelişmeler akabinde, Eylül 1927'de yapılan iki toplantı sonucunda Ahmet Refik Altınay encümen başkanlığından istifa etmiş ve başkanlık için yapılan seçim neticesinde Mehmet Fuad Köprülü, encümen başkanlığına getirilmiştir. Böylelikle, encümene akademik bir hüviyet kazandırılmak istenmiş ve Köprülü hem Türkiyat Enstitüsünün hem de Türk Tarih Encümenin başına getirilerek dönemin en etkili tarihçisi konumuna yükselmiştir.[65]

Encümenin çalışmalarının incelenmesiyle birlikte, Oral, Encümen üyelerinin atanması hususunda uzman kişilerin tercih edilmesi yerine iktidarın seçtiği isimlerin tercih edilmesinin dikkat çekici olduğunu belirtmektedir.[66] Ayrıca, Ersanlı da Osmanlı tarihçiliğinden Cumhuriyet tarihçiliğine uzanan süreçte, siyasal meşruluğun öncelikli olduğunu vurgulayarak, tarih yazımında kullanılan yöntemlerin ve yazım tarzlarının iktidarın etkisi altında olduğunu belirtmektedir. Bu meşruluğu sağlamak için, tarihi yapan ve kaleme alan kişilerin aynı olması kuralının uygulandığını belirtmektedir.[67] Bu bağlamda, iktidar ile tarih yazıcıları arasındaki sıkı ilişkinin, tarihçilikte süregiden bir sorun olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

1.2.2. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden itibaren Türkoloji çalışmalarının artarak gelişme gösterdiği ve özellikle bu çalışmaların, Türk Derneği, Türk Bilgi Derneği, Asar-ı İslâmiye ve Tetkik Encümeni gibi kuruluşların çatısı altında sürdürüldüğü görülmektedir. Aktarıldığı üzere, Türkiyat fikri, aslında Fuat Köprülü tarafından 1915 yılında Türkiyat Encümeni adı altında kurulmak istenmiş ancak Osmanlı Vekiller Heyeti, bunun yerine Asar-ı İslâmiye ve Tetkik Encümeni ismini kabul

---

[64] Mustafa ORAL, Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Romantik Tarihçilik (1908-1928), İstanbul, Yeni İnsan Yayınevi, 2014, s. 281.
[65] ORAL, **a.g.e.**, s. 270-271.
[66] ORAL, **a.g.e.**, s. 257.
[67] ERSANLI, **İktidar ve Tarih: Türkiye'de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu (1927-1937)**, s. 67.

etmiştir. Bu durum, Türkoloji alanında ilk adımların atılmasına ve bu alandaki kurumsal yapıların oluşturulmasına önemli bir katkı sağlamıştır. Darülfünun bünyesinde yer alan Türkiyat Enstitüsü, diğer enstitüler gibi I. Dünya Savaşı'nın başlangıç yıllarında önemli bir dönemeç yaşamış. Ziya Gökalp'in fikir önderliğinde, Tarihi Osmani Encümeni'ne karşı Türk milliyetçisi ve Turancı bir perspektifle şekillenmiştir. Bu dönemde, Türkoloji çalışmaları, sadece akademik bir zeminde ilerlemekle kalmamış, aynı zamanda ideolojik ve entelektüel bir mücadele alanına dönüşmüştür.[68] Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye'de kurulan bilimsel kurumların önemli bir örneği de Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'dür. Bu enstitü, doğrudan Mustafa Kemal'in talebiyle kurulmuş olup Türk edebiyatı, Türk tarihi, Türk sanatı, Türk etnografyası ve Türk coğrafyası gibi alanlarda çalışmalar yapmayı amaçlamıştır. Enstitünün başkanlığına Mehmet Fuat Köprülü atanmış ve faaliyetlerine başlanmış ve Enstitünün kuruluşu, 12 Kasım 1924 tarihinde yayımlanan 1111 sayılı kararname ile resmiyet kazanmıştır.[69] Atatürk'ün imzasıyla sunulan talimatnamede "Türklüğe ait bütün marifet şubelerinde araştırma ve neşriyatta bulunmak, Türkiye haricindeki diğer kuruluşlarla irtibata geçilerek beynelmilel bir ilim merkezi haline gelmek…" ifadelerine yer verilmektedir.[70] Bu bağlamda Türkoloji çalışmaları Türkiyat Enstitüsü ile kendi zirvesine ulaşmakta, Darülfününun desteği ve Fuad Köprülünün üstün gayretleri ile Osmanlı'dan itibaren yürütülen çalışmalar sonuçlarını vermektedir. Türkiyat Enstitüsü, II. Meşrutiyet döneminin ardından Türk tarihçiliğinin büyük hedeflerinden birinin gerçekleştiğinin önemli bir kanıtıdır. Necip Asım Yazıksız'ın öngördüğü gibi, tarih, dil ve dil bilimi, etnografya ve coğrafya gibi alanlarda yapılan araştırmalar, Türk kültürü ve medeniyeti için son derece kıymetlidir. Fuat Köprülü'nün akademik etkinliği ve bilimsel çalışmalara sağladığı destekle birlikte, Türk kökenli eğitimli bireylerin Rusya ve Avrupa'da aldıkları eğitimlerin ardından ülkelerine dönerek bu alanlarda

---

[68] Mustafa ORAL, Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Romantik Tarihçilik (1908-1928), İstanbul, Yeni İnsan Yayınevi, 2014, s. 282.

[69] Düstur, 3. Tertip, C.6, Ankara Başvekalet Matbaası, 1934, s.8, Aktaran Hasan AKBAYRAK, Osmanlı'dan Cumhuriyete Tarih Yazımı, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2012, s. 290; Ahmet ÖZCAN, Türkiye'de Popüler Tarihçilik 1908-1960, Ankara, TTK Yayınları, 2011, s. 126.

[70] İsmail GÜLEÇ, "Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 41, 2011, s. 560.

çalışmaları, akademik gelişimin en iyi ifadesidir ve Türkiyat Enstitüsü'nün varlığını en etkin şekilde ortaya koymaktadır.[71]

Türkiyat Enstitüsü'nün çabalarıyla, Türkiye dışındaki Türk topluluklarından Tatar ve Azerbaycan Türkü bilim insanları da akademik kariyerlerine katkı sağlamışlardır. Bu başarı, özellikle Köprülü'nün öncülüğündeki çalışmalar sayesinde gerçekleşmiş ve bu çabaların bir sonucu olarak, Enstitü'nün dergisinde bu Türk topluluklarına mensup yazarların birçok önemli çalışması yayımlanmıştır.[72] Fuat Köprülü'nün özverili çalışmalarının bir sonucu olarak, Avrupa'daki diğer enstitülerle iş birlikleri yapılması ve modern metotlara uygun bir şekilde hazırlanan "Türkiyat Mecmuası", bu dönemde yayımlanmaya başlamıştır. Mecmuanın ilk cildi, Ağustos 1925 tarihinde okuyucularla buluşmuştur. Bu ilk cildin yazarları arasında Fuat Köprülü, Necip Asım, Ali Canip, Abdülkadir İnan gibi yerli Türkologlar yer almıştır. Ayrıca, Viladimiroviç Barthold, Friedrich Giese, Ludvig Liketi, C. Huart, J. Nemet ve Moodtmann gibi tanınmış yabancı şarkiyatçıların da çalışmaları Türkiyat Mecmuası'nda yayınlanmıştır. Ayrıca Türkoloji çalışmalarının kalesi olan Türkiyat Mecmuası ve Türk Yurdu dergileri, ilk çıktıkları günden bugüne kadar popülerliklerini koruyan ve günümüze kadar yayımlanmaya devam eden iki önemli süreli yayın olmuştur.[73]

1928 yılında yayınlanan Türkiyat Mecmuası'nın ikinci cildi, içerik ve yazarlar açısından birinci cilt kadar başarılı olduğunu göstermektedir. İlk cildin başarısından ilham alan bu ciltte, içerik ve yazarların çeşitliliği ön plana çıkmaktadır. 1925 yılında yayınlanan birinci ciltte yer almayan isimler arasında Ahmet Zeki Velidi Togan, Abdullah Battal Taymas, Hüseyin Nihal Atsız, Hamit Zübeyr Koşar, Ahmet Caferoğlu, Mübarek Galip, Ahmet Naci, Hasan Fehmi gibi yerli ve W. Tomsen gibi yabancı araştırmacıların çalışmaları da bu ciltte yer almıştır. Bu durum, Türkiyat Mecmuası'nın sürekli olarak zengin ve çeşitli içerikler sunma hedefine ne kadar bağlı olduğunu göstermektedir.[74] Mecmuanın yayınları arasında Barthold ve Thomsen'e

---

[71] Fatih M. DERVİŞOĞLU, Türk Tarih Düşüncesinin Modernleşmesi, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2015, s. 342.
[72] DERVİŞOĞLU, **a.y.**
[73] ÖZCAN, Türkiye'de Popüler Tarihçilik 1908-1960, s. 127.
[74] AKBAYRAK, Osmanlı'dan Cumhuriyete Tarih Yazımı, s. 298.

ait çeviriler bulunmakta, Türkiye dışında yapılan Türkoloji çalışmaları özenle takip edilmekte ve Türkoloji hakkında kitap tanıtımlarına ayrı bir önem verilmektedir.[75]

Türkiyat Enstitüsü'nde, Türkiyat Mecmuası yanında yirmi yedi kitap da bağımsız olarak basılmış ve bu dönemde, Enstitü, Türk kültürü ve medeniyeti üzerine önemli katkılar sağlamıştır. Ancak zamanla bu faaliyetlerde bir azalma görülmüş ve yayım alanı kongreler ve toplantılara yönelmiştir. Enstitü, on millî ve yedi uluslararası düzeyde kongre düzenlemiş ve bu toplantıların bazılarının bildirileri yayımlanmıştır. Edebiyat Fakültesi bünyesinde elli yedi yıl boyunca faaliyet gösteren Türkiyat Enstitüsü, 6 Kasım 1981'de yayımlanan 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu ile Türkiyat Araştırma Merkezi adını almıştır. Daha sonra, 16 Ocak 1991'de kabul edilen 3699 sayılı kanunla İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'ne bağlanarak Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü adıyla yeniden yapılandırılmıştır.[76] Bu süreçte, Enstitü'nün misyonu ve çalışma alanları yeniden belirlenmiş ve Türk kültürüne ve edebiyatına yönelik araştırmalarını sürdürmeye devam etmiştir.

Türkiyat Enstitüsü ve öncülü olan kurumlar hakkında bir değerlendirme yapılırsa, Türk Tarih Encümeninin başkanlığını 1925'te vakanüvis Abdurrahman Efendiden, Ahmet Refik Altınay'a devredilerek hanedan tarihçiliği ekolünden milli tarihçilik ekolüne ilk geçiş yapılmış. Akabinde 1927'ye gelindiğinde, Encümenin M. Fuat Köprülü'ye devredilmesi neticesinde tarihçiliğin hem milli hem akademik bir düşünce çerçevesinde geliştirilmesine önem verilmiştir. Çünkü Encümen başkanlığı ve Türkiyat başkanlığının birlikte Köprülü'ye verilmesi, hâkim iradenin bu alanda büyük bir değişimin başlatılacağının ilk işaretleri olarak kabul edilebilir.[77] Bu bağlamda Cumhuriyetin ilk yıllarında geçmişten gelen kurumsal sürekliliklerden vaz geçilerek milli ve çağdaş tarihçilik faaliyetlerinin yapılmasına önem verilmiş ve bu gaye için gerekli adımların sırasıyla takip edildiği görülmektedir.

---

[75] ÖZCAN, **Türkiye'de Popüler Tarihçilik 1908-1960**, s. 127.
[76] GÜLEÇ, "Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü", s. 561; ÖZCAN, **Türkiye'de Popüler Tarihçilik 1908-1960**, s. 127-128.
[77] Mustafa ORAL, "Türkoloji Tarihinde 1926 Bakü Türkiyat Kongresi", **Türk Dünyası Dl ve Edebiyat Dergisi**, No: 17, 2004, s. 111-112.

1.2.3. Bakü Türkoloji Kongresi 1926

Bakü Türkoloji Kongresi 26 Şubat – 6 Mart 1926 tarihleri arasında, tüm dünyadan Türkologların katılımı ile yapılmıştır. Türkiye'den kongreye katılım için Türkiyat Enstitüsü Başkanı Fuat Köprülü, Hüseyinzade Ali Turan, İsmail Hikmet Ertaylan ve Ankara Etnografya Müzesi müdürü Macar Julius Mesaroş resmi olarak görevlendirilmiştir. Kongrede Köprülü, edebiyat tarihi ve Türk lehçeleri hakkında tebliğler sunmuştur. Ayrıca, İstanbul'da bulunup kongreye katılan Batılı Türkologlar arasında Paul Wittek, Theodor Menzel ve Vasilij V. Barthold gibi önemli isimler yer almaktadır.[78] Türkolojinin bu önemli isimlerinin kongreye İstanbul'dan katıldıkları düşünüldüğünde, İstanbul'un Türkoloji araştırmaları merkezlerinden biri olduğu da anlaşılmaktadır.

Kongrenin yapılış nedeni hakkındaki fikirler ise birbirinden oldukça farklıdır; ilki Rusya'nın Bakü Türkiyat Kongresi ile Bakü'yü "Türkçe konuşan dünyanın entelektüel başkenti" yapmayı hedeflemesi üzerindedir.[79] Bir diğeri ise kongreyi, Sovyet yönetiminin Pan-Türkist düşüncenin gücünü ortadan kaldırmak için yaptığı bir çalışma olarak ortaya koymaktadır.[80] Yine bu konuda Paris'te "Yaş Türkistan" dergisini çıkaran Türkistanlı Mustafa Çokay Kongre'yi "Moskova'nın bir fantezisi" olarak yorumlamaktadır.[81] Kongre hakkındaki bir diğer ilgi çekici konu ise, kongreyi düzenleyen komitenin davet ettiği Türkologları özellikle Latin harfleri taraftarı olanlardan seçmesidir. Bu noktada yine Sovyetlerin bir planlama içinde olduklarını göstermektedir. Çünkü Ruslar, bir Türkoloji kongresi düzenlemeyi uzun zamandır istemektedir. Samoyloviç tarafından ilk kez 1913 yılında ortaya atılan fikir, ancak 1923 yılından itibaren destek görmeye başlamıştır. Samoyloviç, özellikle Azerbaycan Türklerinin desteğini kazanmayı büyük önem vermiş ve kongrenin hazırlanmasını isteyen birden fazla grup oluşmuştur. Bu gruplar, Latin harflerini benimseyen Azerbaycan Türkleri, Rus Türkologlar ve dilbilimcileri, Sovyet hükümetinin temsilcileri ve Latin alfabesine geçiş ile geri kalmışlık sorununun

---

[78] ORAL, **a.g.e.**, s. 118.
[79] Etienne COPEAUX, Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s. 48.
[80] ORAL, "Türkoloji Tarihinde 1926 Bakü Türkiyat Kongresi", s. 117.
[81] COPEAUX, **Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine**, s. 48.

çözüleceğine inanan Türklerden oluşmaktadır.[82] Bu noktada Bakü Türkiyat Kongresi, Sovyetler Birliği merkezi tarafından Türkleri Latin harflerine geçirmek amacıyla organize edilmiş bir çalışmayı temsil etmektedir. Sovyetler Birliği'nin 1924 yılında Arap yazısıyla basılmış eserleri yasaklaması da bu kavramı güçlendiren kanıtlar arasında yer almaktadır. Bununla birlikte Bakü Türkiyat Kongresi'nden akabinde, Ankara ile Moskova arasında yapılan bir anlaşma gereği, Türk Ocaklarının faaliyetleri Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde sınırlandırılması kararı alınmıştır. Bu çalışma, açıkça Türkçülük fikrini kısıtlarken, özellikle Sovyetlerin Türk coğrafyası üzerinde yeni hedeflerini uygulamaya koyduğunun da bir göstergesidir. Bu bağlamda, Ruslar için Türklerin Latin alfabesini kabul etmesi sadece geçici bir adım olarak görülmekte ve asıl hedefin Kiril alfabesine geçiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle Sovyetler Birliği, Bakü Kongresi öncesinde Türk toplumları arasında Latin alfabesini benimsemeleri için propaganda çalışmaları yaparak fikrin alt yapısını hazırlamayı tercih etmiştir.[83]

Bir diğer açıdan Kongre ile Sovyetler Birliği, Bakü'yü Türkçe konuşan halkların başkenti ilan ederek Türkiye'nin bu konu üzerindeki hakimiyetini ortadan kaldırmayı istemektedir. Bu hareket, Türkiye'nin Türkoloji ve Türk kültürü üzerindeki etkinliğini açıkça yok saymak anlamına gelmektedir.[84] Esmen'e göre, Türkiyat Enstitüsünün kurulduğu günden itibaren en büyük hatası, bu çapta bir kongre planlamasını, Sovyetlere kaptırmak ve "Türkoloji'nin başkenti İstanbul" düşüncesinin kaybedilmesine sebep olunmasıdır.[85] Kongre sürecinde Sovyetlerin Orhun yazıtları hakkında bir sergi açması ve Eski Türk kaynaklarının Türk halkları tarafından kolayca anlaşılması için çalışmalar yürütüleceğini belirtmesi Bakü'nün Türkoloji konusunda bir merkez haline dönüşeceğinin göstergesidir. Tüm bu çabalar Sovyetlerin Türkiye'nin Türkoloji konusunda öncülüğünden rol çaldığı şeklinde

[82] ORAL, "Türkoloji Tarihinde 1926 Bakü Türkiyat Kongresi", s. 114.
[83] ORAL, **a.g.e.**, s. 115.
[84] Etienne COPEAUX, Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s. 48.
[85] Can Tankut ESMEN, Tek Parti Dönemi Tarihçiliğinde Avrupa Hunları, Ankara, Berikan Yayınevi, 2016, s. 61.

ifade edilebilir.[86] 1930'ların ortaları itibariyle Sovyetler ile Türkiye arasında kurulan dostluk ve iş birliğinin zayıflaması ile Türkoloji araştırmaları olmuşuz etkilenmiş hem Rus hem de Türk Türkologların tasfiyesi ile Türkoloji çalışmalarına derin bir darbe vurulmuştur. Bu bağlamda Bakü Türkiyat Kongresi, Sovyetlerin Türkoloji bilimi ve Türkçülük hareketinin gelişimini durdurmak adına yaptığı ilk harekât olarak değerlendirilebilir.[87] Ancak Sovyetlerin yarattığı bu kültürel baskı, kısa süre sonra Atatürk'ün tarih ve dil alanında gerçekleştirdiği çalışmalar ile dengelenmeye çalışılmış ve akabinde bu kültürel mağlubiyeti unutturacak yenilikler peşinde koşulmasına neden olmuştur.

1.3. Türk Tarih Tezi

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilan edilmesiyle ile ortaya çıkan millileşme dönemi Türklük ve Türk milleti mefhumunun gelişmesi, kültürel çalışmaların ve Türk tarih yazımının temelini oluşturmaktadır. Yeni kurulan toplumun tarihsel kurgusunu inşa eden Türk tarih tezi, yeni kurulan rejimin bu konudaki en önemli fikri dayanağı olarak karşımıza çıkmaktadır.[88] Millî Mücadele yıllarında meydana gelen işgaller ve bu işgalleri desteklemek için yazılan Batılı tezler, yeni Türkiye Cumhuriyeti'ni kendi tarih tezini ortaya koymaya ve aydın camiasında bir milli tarih savunusu yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bu dönemin tarihsel kavram düzeyini güncel siyasi gelişmeler ile iç ve dış siyasi koşullar açısından incelemek ve değerlendirmek gerekmektedir.

Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran bir asker ve düşünce insanı olarak tarih ilmine derinden ilgi duymakta ve ümmetçilik fikrinden millet olma yolunda ilerleyen Türk halkına millet kimliğini aşılamayı görev bilmektedir.[89] Bu noktada Atatürk'ün toplumsal gelişmeler üzerinde konuşurken ve dünya görüşünü ifade ederken düşüncelerinin ağırlıklı olarak tarih ilmi ile iç içe olduğu bilinmektedir.

---

[86] COPEAUX, **Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine**, s. 48-49.
[87] ORAL, "Türkoloji Tarihinde 1926 Bakü Türkiyat Kongresi", s. 128-129.
[88] COPEAUX, **Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine**, s. 38.
[89] Haldun EROĞLU, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Tarih Anlayışı ile İlgili Bazı Görüşler", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, No: 29-30, 2002, s. 77.

Onun "tarih bilinci"[90] ile edindiği tecrübeler, Türk tarihinin gerçek kapsamını ve derinliğini ortaya koymaya çalışan tarih tezleri ve araştırmalarının yanı sıra, kendi tarihsel gelişimini gözlemleyebilen ve değerlendirebilen bir tarih kültürünü ortaya çıkarmaktadır.[91]

Kurtuluş Savaşından çıkan ve yeni bir kuruluşun mücadelesi veren Genç Cumhuriyet gerek iç gerekse dış sebeplerin sonucunda tüm kurumları ile yeni bir devlet varlığının ifadesidir. Bu açıdan devletin yeni bir yönetim biçimine sahip olması, hukuki ve idari altyapısının geliştirilmesini bir nevi mecburiyete tabi tutmaktadır. Devlet, kendisini geçmişten dramatik bir kopuşla ayırt ederek, milliyetçiliği tarihin yeniden yazılması projesi olarak kabul etmekte ve yeni bir zihniyet oluşturma hedefiyle dikkat çekmektedir. Bu yeni zihniyet açıkça Osmanlı İmparatorluğu'nun neredeyse tüm siyasi ve sosyokültürel mirasına karşı çıkarak, Genç Cumhuriyetin yoğun milliyetçi unsurlarla perçinlenen bir batılılaşma hamlesi içinde olduğunu göstermektedir.[92]

Mustafa Kemal Atatürk bu yeni zihniyet planını Nutuk'ta şu şekilde ifade etmektedir:

"Tarih devrinin tedarik-i vesaikte pek müsamahakâr olan ilk safhalarına biz de müsamaha edelim; fakat en bariz ve en katî ve en maddi delâil-i tarihiyeye istinadan beyan edebiliriz ki, Türkler on beş asır evvel Asya'nın göbeğinde muazzam devletler teşkil etmiş ve insanlığın her türlü kabiliyatına tecelligâh olmuş birer unsurdur. Sefirlerini Çin'e gönderen ve Bizans'ın sefirlerini kabul eden bir Türk devleti, ecdadımız olan Türk milletinin teşkil eylediği bir devlet idi."[93]

Bu düşünce ve beyanlar Atatürk'ün "milliyetçilik" hakkındaki fikirlerinin bir simgesi olup ileride yapılacak çalışmaların istikameti konusunda ve "Türk Tarih Tezi"

---

[90] Tarih Bilinci, tarihin ne anlama geldiğine dair temel bir anlayışa sahip olmak olarak açıklanabilir. "Tarih" terimi, insanın bulunduğu varlık âleminde insan fiillerinden oluşan bütün bir sürece işaret etmektedir. Bu süreç de daimî bir sürüp gidişi ifade etmektedir. Böylelikle Tarih, bu sürüp gidişin içindeki bir dizi dönüşüm ve değişimin tümü şeklinde açıklanabilir. Macit GÖKBERK, **Değişen Dünya Değişen Dil**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2011, s. 47.

[91] Şerafettin TURAN, **Atatürk'ün Düşünce Yapısına Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1982, s. 25.

[92] Şefik Taylan AKMAN, "Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmi Tarih Yazımının İdeolojik ve Politik Karakteri", **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 1, No: 1, 2011, s. 81.

[93] Mustafa Kemal ATATÜRK, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (I-III)**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2006, s. 287.

fikrinin temelleri hakkında fikir vermektedir.[94] Bu çerçevede Genç Cumhuriyet, egemen yapısını kurgulama ve geliştirme sürecinde bir argüman olarak milliyetçiliği eğitim sisteminden kültürel hayata ve kamusal söyleme kadar her alanda ana ideolojik güç olarak kullanmayı tercih ettiği görülmektedir.

1.3.1. Türk Tarih Tezinin Oluşumu

Genç Cumhuriyetin, varlığının meşruiyeti olan manevi kaynakların tesisinde ulusal kimliğe ve milli duyarlılıkların oluşturulmasına büyük önem vermektedir. Bu sebeple ortak bir tarihi bağlılığın yaratacağı bütünleştirici unsurlar devletin güvenliğinin temelini oluşturmaktadır. Fransız ihtilali sonrasında kurulan tüm ulus-devletlerde görüldüğü üzere devletin kurumsallaşmasının bir sonucu olarak devletler kendi ulusal tarihlerini inşa etme eğilimindedirler. Türkiye Cumhuriyeti de bu konuda "Türk Tarih Tezi" ile kendi ulusal tarihini inşa sürecine girmiştir.

Tezin ortaya çıkışı hakkında var olan tüm sebeplerin evvelinde Afet İnan ile Atatürk arasında yapılan bir görüşme tezin ortaya çıkışındaki en açık delillerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Afet İnan, 1928 yılında okumakta olduğu Fransızca coğrafya kitaplarından birinde, "Türk ırkının sarı ırka mensup olduğu ve Avrupalılara göre ikinci sınıf bir özellikte olduğunu" okuduğunu aktarmaktadır.[95] Bu konuyu Atatürk'e aktardığında kendisinin bunun kabul edilemez olduğunu ve bu konuda meşgul olunması gerektiğini ifade etmektedir. Akabinde tarih alanında çıkan kitapların getirilmesi, kütüphanelerin kurulması ve Atatürk'ün vekillerle bu konuda yapılan sohbetler yaptığı düşünüldüğünde tarih tezinin bu süreçte hız kazandığı söylenebilir.[96] Bu konuşma ve başlatılan çalışmalar sonrasında yaklaşık olarak (1928-1938) arasındaki dönemde ortaya konulan tarihsel fikriyatın tümünü "Türk Tarih Tezi" olarak ifade edebiliriz.

---

[94] Ahmet ŞİMŞEK, "Türk Tarih Tezi Üzerine Bir Değerlendirme", **Türkiye Günlüğü Dergisi**, No: 111, 2011, s. 86.

[95] Afet İnan bu konuda, bahsi geçen coğrafya kitabını Prof. E.Pittard'a ait "Irklar ve Tarih" (Les Races et l'Histoire, Paris:1924) adlı kitabındaki bilgilerle kıyasladığını ancak Pittard'ın Türkler hakkında bu neviden düşünceleri olmadığını beyan etmektedir. Afet İNAN, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 256.

[96] Afet İNAN, "Atatürk ve Tarih Tezi", **Belleten**, C. 3, No: 10, 1939, s. 244.

Atatürk ve Afet İnan'ın görüşmesi sonucunda, Afet Hanım Türk Ocakları çevresinde sürdürülen Türk tarihi faaliyetlerini yeni bir kurumsal düzene girmesi için çalışmışlar başlatmıştır. İlk olarak 23 Nisan 1930 tarihli toplantıda 16 üyeden oluşan "Tarih Encümeni Azası" seçilmiş ve akabinde bu encümene "Türk Ocağı Türk Tarihi Tetkik Heyeti" adı verilmiştir.[97] Afet Hanım, 1930'da yapılan Türk Ocakları Kurultayı'ndaki konuşmasında "Türk medeniyetidir, Türk tarihtir" ifadelerine yer vermiş. Ardından, insanlığın en yüksek ve ilk medeni kavmi olan Türklerin, vatanını Altaylar ve Orta Asya olarak işaret etmiştir. Çin medeniyetinin esasını kuran Türkler, Mezopotamya'da ve İran'da milattan en az 7.000 yıl önce, tarihin ilk medeniyetini kuran ve insanlığın ilk tarih devrini açanlardır. Afet Hanım konuşmasında ayrıca, Mısır'ın otokton (yerli) sakinlerini ve Mısır medeniyetinin kurucularının da Türkler olduğunu ifade etmektedir.[98] Aynı toplantıda söz alan Profesör Sadri Maksudi Bey, "Türk medeniyettir" sözünden yola çıkarak Türklerin, uygun şartlar altında her zaman medeniyet kuran bir millet olduğunu belirtmektedir. Ona göre, Doğu Hunlarından, Ak Hunlara ve Tukyu Türklerine kadar kurulan birçok Türk medeniyetinin medeniyet sahasındaki yüksekliği bilinen bir hakikattir. Sadri Maksudi'ye göre, Batı Roma'nın yıkılışının ana sebebi, Hunların Batıya ilerlemesi ve batıyı fethetmesinden kaynaklanırken, Mısır'ı ele geçiren Kıpçak Türkleri de Mısır'da üstün Memluk dönemini inşa etmişlerdir. Yine, Babür Sülalesi Hindistan'ın fethini gerçekleştirmiş, kurulan Türk hükümetleri ile Çin, birkaç kez Türk hâkimiyetine geçmiş ve Doğu Rusya'daki sahalarda Türkler medeniyet kuran yönleriyle tarih sahnesine çıkmışlardır. Bununla birlikte, Türkler beşeriyet tarihini etkilemiş ve tarih boyunca insanlık için kritik bir rol üstlenmiştir.[99]

Reşit Galip Bey kurultaydaki konuşmasında, binlerce yıl önce Mezopotamya'da Türk ırkının medeniyet kurduğunu ifade etmekte ve bu görüşü, Lenormant, Stern ve İngiliz King gibi tarihçilerin de benimsediğini belirtmektedir. Bu medeniyetin Asya'dan, Turan yani Türkistan'dan geldiği vurgulanmaktadır. Reşit Galip, Pumpelly'den alıntı yaparak, Türklerin Hazar'ın güneyinden Mezopotamya'ya

---

[97] AKBAYRAK, **Osmanlı'dan Cumhuriyete Tarih Yazımı**, s. 377.
[98] Uğur İĞDEMİR, **Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Tarih Kurumu**, Ankara, TTK Yayınları, 1973, s. 67-69.
[99] İĞDEMİR, **a.g.e.**, s. 73-75.

indiğini ve yapılan kazı çalışmalarında Batı Türkistan ile Sümer sahasında ortaya çıkan medeniyetin aynı kökten geldiğinin ortaya koyulduğunu ifade etmektedir.[100] Bu bağlamda Türk Ocaklarının VI. kurultayında, Türk Tarihi Tetkik heyetinin çekirdeğini oluşturacak olan üç ilim insanı, Türk Tarih tezinin toplum ve ilim alemine aktarılması vazifesine başlamıştır. Ancak dikkat çekici olan Sadri Maksudi Bey konuşmasında, Türk tarihi ve medeniyetinin yüksekliği anlatılırken diğer iki konuşmacıdan farklı bir yönelim izlemiş olması ve daha çok İslamiyet öncesi Türk tarihi ve hakikatleri üzerinde durmasıdır. Bu bakımdan Sadri Maksudi, arkeolojik çalışmalar yerine, tarihi kaynaklara bağlı kalarak daha net bir Türk tarihi kurgusu inşa etmiştir.

Tarih Heyeti'nin kurulması akabinde Türk Ocakları bünyesinde çalışmalar aynı üyelerle ve aynı gündemle aralıksız sürdürülmüştür. Atatürk'ün iradesi ile 1931 yılında yapılan VII. Kurultay sırasında Türk Ocaklarının kapatılması kararı alınmıştır. Yine aynı irade ile de 12 Nisan 1931 tarihinde "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti" adı ile yeni ve bağımsız bir kurum meydana getirilmiştir.[101] Türk Tarihi Tetkik Cemiyet'inin tüzüğü göz önüne alınarak çalışma sahası ve görevleri de şu şekilde beyan edilmiştir: İlmi müzakerelerde bulunmak, Türk tarihinin kökenleri hakkında araştırmalar yapıp bastırmak, Türk tarihinin aydınlatılması gayesi ile gerekli araştırma ve keşif ekiplerinin görevlendirilmesi ve ortaya konulan tüm seminer ile çalışma sonuçlarını yayımlamak olarak belirtilmektedir.[102] Bu noktada ayrıca TTTC'nin tüzüğünde belirlenen esaslar neticesinde güncel bilimsel çalışmalara ulaşmak, Türk tarihi ve medeniyetini ilmi araştırmalar ışığında yazabilecek çocuklar yetiştirmek için Avrupa ve Amerika'ya öğrenciler gönderilmesine karar verilmiştir.[103] Cemiyet, 1935 yılına gelindiğinde 'Türk Tarih Kurumu' adını alarak, özellikle Türk uygarlık tarihini araştırmak ve yayınlamak göreviyle yükümlü hale gelmektedir. Türk Tarih Kurum'u ayrıca üç ayda bir

---

[100] İĞDEMİR, **a.g.e.**, s. 77-78.
[101] İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, s. 267-268; Yücel Kabapınar, "Başlangıcından Günümüze Türk Tarih Tezi ve Lise Tarih Kitaplarına Etkisi", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, C. 1, 1992, s. 146.
[102] İNAN, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, s. 268.
[103] İNAN, **a.y.**

yayımlanacak olan ve adı Atatürk tarafından konulan "Belleten" dergisini Ocak 1937 tarihinden itibaren basmaya başlamıştır.

Atatürk Nutuk adlı eserinde de sürekli belirttiği üzere eski tarih görüşlerinden ayrılmanın önemi ve gerekli olan yeni tarih görüşlerine ulaşmanın elzemliği ifade edilmektedir. Kurulan Türkiye Cumhuriyeti devleti yeni olsa da dünyaca tanınan bu millet uzun ve şerefli bir geçmişin devamıdır. Bu sebeple milletin kendi şanlı milli tarihi ile kavuşması gerekmektedir.[104] Milli Tarihin inşası sırasında bir diğer önem noktası ise Anadolu topraklarının Mondros Mütarekesi ve Sevr Anlaşması sürecinde parçalanmak istenmesi ve Türk ulusunun tarih ve uygarlık geçmişinin tamamen yok sayılmasıdır. Bu sebepler dâhilinde milli tarihin varlığını mecbur kılan şartları ise şu şekilde sıralayabiliriz:[105]

- Türklerin sarı ırka mensup olması ve Avrupalılara göre ikinci sınıf insan olduğu bilgisi.
- Türklerin medeni kabiliyet ve anlayıştan uzak olması, hiçbir medeni eser üretemeyecekleri faraziyesi.
- Türk toprakları üzerinden üretilen hak iddiaları ile Anadolu ve Trakya toprakları üzerinde Yunanlılar, İtalyanlar ve Ermenilerin işgalleri makul görmesi.

Türk Devleti, Kurtuluş Savaşı ile düşmanı topraklarından atarken düşman devletlerin ve diğer dünya devletlerinin zihninden de Türkiye Cumhuriyeti toprakları hakkında oluşabilecek istila planlarına bir son vermesi gerekmekteydi.[106] Böylelikle devletin, düşmanların topraklardan atılması gibi maddi neticelerin devamında manevi birtakım çalışmalar ile tarafımıza atılan tarihsel iftiraları yine tarihi deliller ile bertaraf etmek zorunda kaldığı görülmektedir.

---

[104] Enver Ziya KARAL, "Atatürk'ün Türk Tarih Tezi", **Atatürkçülük (İkinci Kitap) Atatürk ve Atatürkçülüğe İlişkin Makaleler**, İstanbul, MEB Yayınları, 1997, s. 59.
[105] KARAL, **a.y.**
[106] I. Dünya Savaşı sonrasında Türk yurdunu istila etmek isteyenlerin sunduğu tarihi sebepler hakkında: Bir zamanlar Batı Anadolu'da büyük bir medeniyet kurmuş olan Yunanlılara "Bu topraklar sizindir" diyerek onları istilaya sevk edenler, tarihi emperyalist düşüncelere alet etmek istemişlerdir. Faşizm de aynı şekilde Akdeniz'e Mare Nostrum diyerek ve Anadolu'nun bazı kısımlarının bir zamanlar Imperium Romanum'a ait olduğuna işaret ederek Anadolu kıyılarına göz dikmiştir. Ekrem Akurgal, "Tarih İlmi ve Atatürk", Belleten, C. 20, No: 80, 1956, s. 583.

Mustafa Kemal Atatürk hem tarihi hakikatlerin ortaya çıkarılması hem de halk tarafından bu gayretlerin anlaşılması hakkında 1931 yılında "Cumhuriyet Halk Fırkası" parti programına: "Fırkamız vatandaşların, Türkün derin tarihini bilmesine fevkalâde ehemmiyet verir. Bu bilgi Türkün kabiliyet ye kudretini, nefsine itimat hislerini ve milli varlık için zarar verecek her cereyan önünde yıkılmaz mukavemetini besleyen mukaddes bir cevherdir." ifadesini ekleterek Türk tarihinin öğrenilmesinin önemini vurgulamaktadır.[107] Tarih tezi ortaya konulurken de toplumun ortak tarihi değerlerde buluşması sağlanmak istenmiştir. Böylelikle iç veya dış siyasi emellere karşı toplumun kendi içindeki kudreti, Türk tarihi yoluyla keşfetmesi hedeflenmiştir. Böylelikle tarih bilmenin önemi ve milli varlığa zarar verecek tüm dış etkenlerden toplumu muhafaza edecek gücün tarifi yapılmaktadır.[108] Ancak Atatürk, tarihçilik faaliyetleri yaparken de ilmi metotlara[109] bağlılığın önemi üzerinde durmakta hedefe ulaşırken yeni bir tarihi hatanın oluşturulmamasının önemini vurgulanmaktadır.

Afet İnan'ın aktardığı üzere Atatürk: Türklerin bir aşiretten Anadolu'da kurulan bir imparatorluğa dönüşemeyeceğini bu fikrin başkaca bir açıklamaya muhtaç olduğunu düşünmektedir. Tarih ilminin bunun üzerinde çalışması gerektiğini ve Anadolu'nun en eski devlet kuranlarından biri olan Etilerin özellikle incelenmesi gerektiğini belirtmektedir. Acaba, Akdeniz'de yaşayan ve daha sonradan kaybolan "eski medeniyet"[110] ile Türklerin alakası nedir, sorusu ile sürekli meşgul olmaktadır. "Dünyanın farklı coğrafyalarında, özellikle Türkiye'de otokton (yerli) halk ve

---

[107] Mete TUNÇAY, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Ankara, Yurt Yayınları, 1981, s. 480.
[108] Akurgal, a.y.
[109] Atatürk o zamanki Türk Tarih Kurumu Başkanı olan Sayın Tevfik Bıyıklıoğlu'ya 1931 senesinde yazdığı mektupta şöyle demektedir: "Tarih yazmak için tutulan yolun mantıki ve bilhassa ilmi olması şarttır. Bu münasebetle yüksek heyetinizin reisi bulunan zat-ı alinize hatırlatırım ki yeni dünya ufuklarına açacağınız yeni tarih semasında dikkatli olunuz. Sümmettedarik bir eser vücuda getirerek ferdasında nadim olmaktansa hiçbir eser vücuda getirmemek, aczini itiraf etmek evladır. İlim sahasında vesveseli olmak, miskin müesseselerin mezunlarına inanmaktan evladır". Akurgal, a.y.
[110] Atatürk'ün sözünü ettiği bu medeniyet Atlantis olmalıdır. Bu uygarlık hakkında bilgiler Antik Yunan filozofu Platon'un diyaloglarından kaynaklanmaktadır. Atlantis hakkında en detaylı bilgiler Platon'un "Timaeus" ve "Critias" adlı eserlerinde yer alır. Timaeus'da evrenin yapısı ve insanın yeri anlatılırken, Atlantis'ten bahsedilir. Platon, Atlantis'i ideal (ve daha sonradan yıkılan) bir uygarlık olarak betimlemektedir. Timaeus'un devamı olan Critias'ta Atlantis'in konumu, coğrafi özellikleri ve tarihsel özellikleri anlatılmaktadır. PLATON, **Timaios**, İstanbul, Say Yayınları, 2015; PLATON, **Kritias Kharmides**, İstanbul, 2014; Ayrıca geniş bilgi için Bkz. Zafer TOPRAK, "Eugene Pittard, Antropoloji ve Türk Tarih Tezi", **Toplumsal Tarih**, No: 206, 2011, s. 485.

medeniyet getiren halk kimlerdir?" "Türklerin cihan tarihinde ve medeniyet âleminde rolleri nedir?"[111] şeklindeki soruları ile Atatürk, sürekli Türk tarihinin kökenleri hakkında araştırmaların önemi üzerinde durmaktadır

Türk Tarihi Tetkik Heyeti'nin başlattığı çalışmalar sonucunda, dünya üzerinde yanlış temsil edilen Türk algısının düzeltilmesi ve yeniden Türkler hakkındaki ilmi hakikatin ortaya çıkması hedeflenmektedir. Atatürk'ün bu nedenlerle kısa sürede yazılmasını istediği "Türkiye Tarihi" adlı eser de TTTC'nin gayretiyle 606 sayfadan oluşan "Türk Tarihinin Ana Hatları" adıyla tamamlanmıştır. 1931 yılında tamamlanan eser, sadece 100 kopya basılarak öncelikle tarihçilerin değerlendirme ve eleştirilerine sunulmuştur.[112] Eserin yayın kurulu ve gayesi: "Türk Ocağı "Türk Tarihi Heyeti" azalarından Afet Hf. İle Mehmet Tevfik, Samih Rıfat, Akçura Yusuf, Dr. Reşit Galip, Hasan Cemil, Sadri Maksudi, Şemseddin, Vâsıf ve Yusuf Ziya Beyler tarafından iktitaf, tercüme ve telif yollan ile yapılmış bir teşebbüstür." şeklinde beyan edilmektedir. Basılan TTAH adlı eserin yanında TTTC tarafından liselerde okutulmak üzere dört ciltlik tarih ders kitabı (Tarih I-IV) Atatürk'ün talimatları ile hazırlatılarak TTAH adlı eserin gençler tarafından da benimsenmesi istenmiştir.[113]

Türk Tarihinin Ana Hatları kitabının "Bu Kitap Niçin Yazıldı" başlığında ifade edildiği üzere gerek ülkemizde gerekse yabancı ülkelerde basılan tarih kitaplarında Türklerin dünya tarihindeki rolleri bilinçli veya bilinçsiz gayeler ile alçaltılmıştır. Ataları hakkında bu neviden hatalı bilgiler edinen Türklerin, kendilerini tanımaları veya kendi benliklerini geliştirmeleri mümkün olmamaktadır. Böylelikle bu kitap ile ulaşılmak istenilen yegâne amaç, Türklerin tarihi hakkında var olan hatalı bilgilerin düzeltilmesi ve Türk milletinin hak ettiği milli şuura ulaşması yolunda milli bir tarih yazmanın mecburiyetidir.[114]

TTAH kitabı ve Afet İnan'ın açıklamalarında ortaya konulduğu üzere "Türk Tarih Tezi" o güne kadar ortaya konulan tüm tarih tezlerinden farklılıklar barındırmaktadır.

---

[111] İNAN, "Atatürk ve Tarih Tezi", s. 244-245.
[112] Seyfullah KARA, "Milli Tarih Anlayışının Romantik Devri Cumhuriyetin İlk Yılları", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, No: 23, 2004, s. 329.
[113] ERSANLI, **İktidar ve Tarih: Türkiye'de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu (1927-1937)**, s. 108.
[114] AFET HANIM vd., **Türk Tarihinin Ana Hatları**, İstanbul, Devlet Matbaası, 1930, s. 1-2.

Teze göre; Türkler anayurdu Orta Asya olan beyaz brakisefal kafatası özelliklerine sahip, Turanî halklardan biridir. Türk ulusu, Orta Asya'da iklim şartlarının müsait olduğu devirlerde cilalı taş ve maden devirleri boyunca yaşayan ve yaşadıkları tarih devirlerin geliştirilmesinde önemli roller üstlenmektedir. Akabinde gelişen iklim değişiklikleri ve kuraklık sebebiyle Türkler, dünyanın diğer kıta ve bölgelerine farklı zamanlarda göç etmeye mecbur kalmışlardır.[115] Bu göçler vasıtasıyla Türkler, gelişim gösterdikleri tüm kültür ve medeniyet kaynaklarının dünya üzerinde yayılmasına sebep olmuşlardır. Mezopotamya'nın kurucusu olan Sümerlerin, dil grubu ve kültürleri üzerindeki çalışmalar ile Anadolu'nun kurucusu Hititlerin ırki karakterleri ve medeniyetleri üzerindeki çalışmalar bu iki medeniyetin doğunun yüksek medeniyete sahip bir toplumundan etkilenerek geliştikleri beyan edilmektedir.[116] Böylelikle Anadolu'da var olan atalarımız Hititlerden (Eti) bugüne farklı devletler halinde yaşamış ancak aralıklar ile doğudan gelen kabilelerin kültürel kaynaklarından beslenmişlerdir. Tezde önemli ölçüde Mezopotamya ve Anadolu halkları üzerinden verilen önermeler ile Anadolu coğrafyasının medeniyetin ilkçağlarından bugüne Türklerin yurdu olduğunu kanıtlama gayreti gözlemlenmektedir.[117]

TTAH adlı eserde, modern tarihçilik ilmine atıfla, "…insan, bugünü anlamak için dünü bilmeğe; dünkü işleri kavramak için, daha evvel geçmiş günlerin, nihayet uzak zamanların, vakalarını hatırlamağa mecbur oluyor" denilerek bugünü kavramanın nasıl mümkün olacağı belirtilmektedir. Yine kitabın "Kâinat" başlığında, pozitif bilime karşı eski hakikatler üzerinde durulmakta ve insanlığa ait ilkel düşüncede yeryüzünün düz olduğu ve gökyüzünün de onun bir kubbesi olduğu sanıldığını, dünyanın günümüzden 5-6 bin yıl önce yaratıldığı gibi gerçeklere inanıldığından söz edilmektedir. Dini kitapların tesiri neticesinde ulaşılan bu tip inanışların ise, Kopernik ve Galileo gibi bilim adamlarının ortaya çıkışı ile son bulduğu ve

---

[115] Cemal AVCI, "Türk Tarih Tezi, Amacı, Uygulanışı ve Sonuçları", **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 2, No: 11, 2005, s. 16.

[116] Afet İnan "Türk Tarih Tezi" hakkında, "Bizim tezimizdeki hakikati yeni tarihi keşiflerle yakından ilgilenen bitaraf âlimler incelemekte ve teyit etmektedir. Bunlardan bilhassa hocam Prof. Eugene Pittard'ın ismini söyleyebilirim." açıklamamsında bulunmaktadır. İNAN, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, s. 324.

[117] ŞİMŞEK, "Türk Tarih Tezi Üzerine Bir Değerlendirme", s. 87-88.

aydınlanmış eğitimli insanlar için de bunların birer masaldan öteye geçemeyeceği açıklanmaktadır.[118] Eserde sözü edilen bu başlıklar ile modern bilimlere olan ilgi ve dini dogmalara karşı gösterilen karşı duruş bir arada ifade edilerek Genç Cumhuriyetin elde ettiği modern kazanımlar ve inkılaplara bir gönderme yapıldığı söylenebilir. Bu bilimsel yaklaşımı, Halifeliğin kaldırılması ve buna bağlı yapılan inkılaplar hakkında güçlü bir dayanak noktasının oluşturulması ve cumhuriyetin beyan ettiği pozitivist-materyalist bilim vurgusu[119] ile açıklamak mümkün olacaktır.

Ancak kitap, birinci elden kaynaklar bakımından zayıf olmakla ve ele aldığı dönemler hakkında hiçbir Osmanlı tarihçisini kaynak olarak belirtmediği için eleştirilerin odağındadır. TTAH yazılırken dünya üzerinde Türk tarihi hakkındaki hatalı bilgilerin düzeltilmesi amaç edinilmiştir.[120] Ancak kitaptaki tez ve fikirlerin çoğunluğu yine Fransızca kaynaklara dayandırılmaktadır. Bu sorun ise iftiraların kaynağına kendi dilinden bir cevabın verilmesi gerekliliği ve düzeltmeler için yine aynı dilden kaynaklara duyulan ihtiyaçla açıklanmaktadır. Ortaya çıkan bu tutarsızlık ve başarısızlığın nedeni ise: Devrimci ve aceleci tavırlar, doğrudan kaynaklara dayanmayan tezler, tarihöncesi dönemlerin aşırı vurgulanması ve Türk tarihinin tarihsel sürecini günümüze taşımayı başaramaması olarak gösterilebilir.[121]

TTAH adlı eser, gaye bakımından geniş bir kitlenin takdiri için hazırlanmamış olup daha çok TTTC üyeleri ve tarihçilerin mütalaa ve tenkidi merkeze alınmıştır. Bu nedenle Türk Tarih Tezinin tüm halka ulaşması amacına hizmet etmesi için TTAH'nın basımından bir yıl sonra 1931 yılında "Türk Tarihinin Ana Hatları – Methal Kısmı" başlığı ile yeni bir kitap basılmıştır. Toplamda 87 sayfadan oluşmakta olan bu kitabın İstanbul Devlet Matbaasında 15.1.1931 tarih ve 80 sayılı emir ile 30000 adet basılmasına karar verilmiştir.[122] Methal Kısmı içerik olarak TTAH adlı eserin muhtelif parçalarının yeniden düzenlenmesi sonucu meydana getirilmiş ve basılması akabinde 15 kuruştan satışa sunularak devrinde her yaştan öğrenci ve vatandaşın okuması amacıyla vücut bulmuştur. Eserde ifade edildiği üzere: "Bu

---

[118] AFET HANIM vd., **Türk Tarihinin Ana Hatları**, s. 5-7.
[119] ŞİMŞEK, "Türk Tarih Tezi Üzerine Bir Değerlendirme", s. 89.
[120] ERSANLI, **İktidar ve Tarih: Türkiye'de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu (1927-1937)**, s. 121.
[121] ERSANLI, **a.g.e.**, s. 125.
[122] Semavi EYİCE, "Atatürk'ün Büyük Tarih Yazdırma Teşebbüsü: Türk Tarihinin Anahtarı", **Belleten**, C. 32, No: 128, 1968, s. 510-511.

eserin gayesi asırlarca çok haksız iftiralara uğratılmış, ilk medeniyetlerin kuruluşundaki hizmet ve emekleri inkâr olunmuş Büyük Türk Milletine, tarihi hakikatlere dayanan şerefli mazisini hatırlatmaktadır . . ."[123] Böylelikle, Türk milletinin batılılarca alçaltılmış ve gerçeklerden uzaklaştırılmış hakiki tarihi ve medeniyete dair meziyetleri bu eser ile yeniden toplumun bilgisine sunulmuştur.

Esmen, eserin TTAH ile arasındaki bağ konusunda ise Methal Kısmı'nın farklı bir kurgu içerdiğini belirtmektedir. Eserde Türk milletinin ortaya çıkışı ve Ön Asya'dan Anadolu'ya yapılan Türk göçlerinin akabinde tarih devirlerinden bahsedilmekte ancak bir siyasi tarih kurgusuna rastlanmamaktadır. Kitapta özellikle Türk kültürü, yaşayış tarzı hakkında ve Türk dilinin üstün özellikleri konusunda ayrıntılı bilgilerin Genç Cumhuriyetin yaptığı inkılaplar için ihtiyaç duyduğu tarih kurgusundan kaynaklandığını belirtmektedir. Türk kültürünün sahip olduğu özelliklerden yola çıkılarak, Harf inkılabı, Medeni Kanun ve Laikleşme düşüncesinin Türk toplumu için tarihi kökenleri ortaya çıktıkça halk için tarihi bir aidiyet fikri inşa edilmektedir.[124]

TTAH Methal kısmı okullara yardımcı ders kitabı olarak gönderilerek halkın eski Türklerin kökenleri hakkında, anavatanları ve göçleri hakkında bilgi edinmesini sağlamıştır. Eserde Osmanlı Devleti hakkında hiçbir bilgiye rastlanmazken eski devletler hakkında da birkaç sayfayı geçmeyen aktarımlar mevcuttur. Bu noktada eserin belirli bir gayeye matuf olarak, inkılaplara meşruiyet sağlamak için yapılan bir çalışma olduğunun düşünülmesi normal karşılanmaktadır. Kitaba ek olarak Leon Cahun'a ait "Fransa'da Ari Dillere Takaddüm Etmiş Olan Lehçenin Turani Menşei"[125] adlı konferansın çevirisi eklenerek Avrupa'da Turani diller hakkında yapılan çalışmalara örnekler verilmiştir. Tezin merkezini oluşturan TTAH ve TTAH Methal Kısmı adlı eserlerin basımından sonra Türk Tarih tezinin ferdi eserlerin teşekkülü ile gelişim gösterdiği gözlemlenmektedir.

---

[123] AFET HANIM vd., **Türk Tarihinin Ana Hatları**, s. 68-69; AFET HANIM vd., **Türk Tarihinin Ana Hatları Metal Kısmı**, İstanbul, Maarif Vekaleti, 1931, s. 73-74.
[124] ESMEN, **Tek Parti Dönemi Tarihçiliğinde Avrupa Hunları**, s. 87-88.
[125] AFET HANIM vd., **Türk Tarihinin Ana Hatları Metal Kısmı**, s. 77-87.

1.3.2. Birinci Türk Tarih Kongresi

Atatürk'ün direktifi ile ortaya çıkan Türk tarih tezi, Türk Tarihinin Ana Hatları ve TTAH Methal Kısmı adındaki iki eser ile toplumun bilgisine sunulmuştur. Ancak tezin daha geniş kitlelere tanıtılması ve fikriyatın kuvvetlendirilmesi amacıyla 1932 yılında Ankara Halkevinde bir kongre toplanmasına karar verilmiştir. Kongrenin amacı, TTTC tarafından başlatılan ve yürütülen çalışmaların (1929-1932) bir sonucu olarak tarih tezinin resmiyet kazanması ve daha geniş bir toplum kesimine aktarılması ve devrin ihtiyacı olan tarih düşüncesinin geliştirilmesi şeklinde düşünülebilir. Bu düşünceyi ise Türk Tarih tezinin ana gayesi olan halkın milli şuurunu, milli tarih bilinci ile oluşturulması şeklinde de özetleyebiliriz. Bu sebeple katılımcıların çoğunluğu olan 198'i Lise ve ortaokul öğretmenlerinden, 18'i üniversite akademisyenlerinden ve çoğu meclis üyesi olan 25'i ise Türk Tarih Kurumu üyelerinden meydana gelmektedir.[126] Kongreye katılanların sadece 15'i bildiri sunarken, bildiriler hakkında meydana gelen tartışmalara ise aktif olarak 33'ü katılmışlardır.[127] Bu nedenle Birinci kongrede hissedilen genel kanı, tarih tezinin kuvvetli bir savunusunun yapıldığıdır. Buna bağlı olarak kongrenin bütün konuşmacılarının konuşmalarına tezin haklı sebepleri hakkında bir mütalaa ile başlaması da dikkati çeken hususlardan bir diğeridir.

Birinci Türk Tarih Kongresinin dikkati çeken tartışmaları ise Afet İnan ve Reşit Galip'in tebliğleri sonrasında başlamaktadır. Afet İnan, "Tarihten Evvel ve Tarihin Fecrinde" adlı tebliğinde Türklerin anayurdu olarak Orta Asya'yı (Altaylar-Pamir) ifade etmiş ve Türklerin bölgenin yerli halkı olarak milattan en az 9000 yıl öncesine dayanan bir tarihi vardır ifadelerine yer vermiştir.[128]

Yine aynı bildiride atın ehlileştirilmesi bahsinde Etilerin atın terbiyesi hakkındaki bilgileri "Hindin fatihleri Ariyenlerden" aldıklarını ve bu Ari ırkın Altay-Pamir halklarından başkası olamayacağı ortaya konulmaktadır. Hakiki vahşi atın ata yurdu olarak da Altay Tanrı Dağları mıntıkası gösterilerek "…Bu at bizim ehli atlarımızın

---

[126] KARA, "Milli Tarih Anlayışının Romantik Devri Cumhuriyetin İlk Yılları", s. 329; ESMEN, **Tek Parti Dönemi Tarihçiliğinde Avrupa Hunları**, s. 97.
[127] ERSANLI, **İktidar ve Tarih: Türkiye'de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu (1927-1937)**, s. 139.
[128] Hanım AFET, "Tarihten Evvel Tarihin Fecrinde", **Birinci Türk Tarih Kongresi**, Ankara, Maarif Vekaleti, 1932, s. 30.

ceddi olan atlardandır" ifadelerine yer verilmektedir.[129] Afet İnan, bildirinin sonuç bölümünde ise Avrupalı bilim adamlarının Avrupa'ya yüksek kültür ve medeniyet getiren halkları kendi ataları saydıklarını belirtmektedir. Tarih öncesi dönemlere dayanan bu halklara ise Ari, Hint-Avrupalı ve Hint-Germen kabileler demekte ve kabilelerin göç merkezi olarak da Altay-Pamir yaylalarını göstermektedir. Ancak bu çabanın asıl amacı dünyaya yayılan medeni halkların kökenlerinin Türkler olduğu gerçeğini unutturmak olduğu ifade edilmektedir. Avrupalılar gerek Hindikuşun güneyinde bir Ari ırkı yaratarak gerekse Hint-Avrupalı kökler icat ederek dünyaya dağılan yüksek medeniyetin sahiplerinin Türkler olduğu gerçeğini örtmek istediler. Bu konuda "Artık, bizi, tetkike sevkeden sorgunun cevabını verelim! Ortaasiyanın Otokton (yerli) halkı Türktür." ve "Kafasını ve vicdanını, en son terakki şulelerile güneşlendirmiye karar vermiş olan, bugünün Türk çocukları, biliyor ve bildirecektir ki, onlar, 400 çadırlı bir aşiretten değil, on binlerce yıllık, Arî, medenî, yüksek bir ırktan gelen, yüksek kabiliyetli bir millettir." ifadelerine yer verilerek eski Türk tarihinin ne kadar köklü ve eksiksiz olduğu ortaya konulmaktadır. Son söz olarak da yurdumuzun ilk yerli (otokton) ataları olan kadim Etilerin bugünkü Türklerin ataları olduğu, Türklüğün Altaylardan Anadolu ve Trakya'ya onlar vasıtasıyla yayıldığı aktarılmaktadır.[130]

Reşit Galip ise "Türk Irk ve Medeniyet Tarihine Umumi Bir Bakış" adlı tebliğinde Türklerin ırk tasnifi içerisinde beyaz ırkın "Alplı", "Brakisefal" zümresine dâhil olduğu ve önemli medeniyet merkezlerine yapılan göçler neticesinde orada kurulan medeniyetlere (Sümer, Girit, Mısır ve Hitit) yaptıkları katkılar ifade edilmiştir. Galip, 1907 yılında antropolog Hamy'in çalışmalarında heykel ve kabartmalarda var olan insan kafalarını ölçerek Sümerlerin de brakisefal olduklarını ifade etmektedir. Kiş'te yapılan kazılarda Sargon dönemine (Sami Irkının etkin olduğu süreç) ait kafataslarının içinde de kuvvetle brakisefal tiplerin varlığı tespit edilmiştir. Bu noktada yakın doğu coğrafyasında dolikosefal etkinin az olduğu ve tek bir tipin başlangıcından tarih devirlerine kadar etkin olduğu ifade edilmektedir. Burada Sir Arthur Keith'e atıfla "Beşeriyet tarihi, hâkim bir tipin tedrici yayılmasından

[129] AFET, **a.g.e.**, s. 33-34.
[130] AFET, **a.g.e.**, s. 40-41.

ibarettir." Sözünden yola çıkarak Reşit Galip, bu hâkim tipin brakisefal alplı olduğunu elde ettiği kanıtlar ışığında beyan etmektedir.[131]

Reşit Galip, Mısır sahasında yapılan çalışmalardan örnekler vererek dönemsel olarak çıkarılan antropolojik kanıtlardan Dolikosefal ve Brakisefal tiplerin sayıları hakkındaki tespitlerini aktarmaktadır. Mısır'a Orta Asya muhacirlerinin gelişi ile Asyalı Fatihler ve yerel halkın birleşiminin Mısır ırkının temelini oluşturduğunu, Asyalı Fatihlerin idaresi, ilmi ve fenni yetenekleri sayesinde bugün bilinen Mısır medeniyetinin inşa edildiği belirtmektedir.[132] Bu bölümde ayrıca Prof. Pittard'a atıfla Eski Mısır ırkları hakkında genel bir yargıya varmanın eldeki malzeme ile mümkün olamayacağı ancak Grebaut'a ait çalışmalara dikkat çekmektedir. Grebaut'un Deyr-el Bahr'de yaptığı incelemelerde Mısır Ammon rahiplerine ait 86 kafatasının brakisefal karakter özelliklerine sahip olduğu nakledilyor.[133] Kadim Mısır'ın Ammon rahiplerinin koruduğu bilim, fikir ve sanat faaliyetlerinin bütünü olduğu düşünüldüğünde elde edilen bu bilginin önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Bazı bahislerde ise sözü edilen uygarlıkların Türk asıllı oldukları ve hatta Hititler (Etiler) için öz yurdumuz Anadolu'nun ilk büyük imparatorluğunu kuran atalarımız ifadelerine yer verilmiştir.[134] Tebliğlerde özenle Türk tarih tezinin meşruiyeti savunularak, teze karşı daha önce yapılan eleştirilere de cevap verilmeye çalışılmaktadır. Böylelikle Etiler (Hitit) hakkındaki bilgiler ile Türklerin Anadolu'nun yerli (otokton) halkı oldukları ve yine medeniyet kurucu olan Arilerin yaşadığı bölgeler ve Türkler arasındaki bağlar hakkındaki tezler vasıtasıyla da Türklerin barbar bir kavim olduğu tezlerine karşı çıkılmaktadır.

BTTK'sinde ortaya çıkan tartışmaların ilki Afet İnan'ın "Tarihten Evvel Tarihin Fecrinde" adlı bildirisinin tarih öncesi dönemler hakkındaki tafsilatlı ve ciddi çıkarımlar içeren tarihi bilgilerinin kaynakları konusundaki sorunlardır. Fuat Köprülü, bildirideki ifadelere kaynak gösterilen eserlerin hem ikinci elden olması hem de bu bilgilerin Avrupalı Tarihçiler için dahi yeni olmasını eleştirmektedir.

---

[131] Reşit Galip, "Türk Irk ve Medeniyet Tarihine Umumi Bir Bakış", Birinci Türk Tarih Kongresi, Ankara, Maarif Vekaleti, 1932, s. 119.
[132] GALİP, **a.g.e.**, s. 120.
[133] GALİP, **a.g.e.**, s. 121.
[134] GALİP, **a.g.e.**, s. 104-106.

Köprülü'nün eleştirileri, Afet Hanım'ın çalışmalarının temelinde olan tarihi jeoloji ve milli coğrafya üzerine çalışan Rene Gerin, H. Martin, Eugene Pittard'a ait eserler hakkındadır.[135] Ayrıca Afet Hanım tebliğinde, Jacques de Morgan ve Andre Berthelot gibi antropologlardan da uzun pasajlar halinde alıntılar yaparak bu sözlerin sahiplerinin kıymetli alimler olduklarını beyan etmekten de çekinmemiştir.[136] Köprülü, söz konusu tarih öncesi dönemlerin incelenmesinde acele edilmemesi gerektiğini, hayalci ve eksik bilgilere Türk tarihinin ihtiyacının olmadığını söyleyerek Türklüğün kaynağı için Çin kaynaklarının incelenmesinin önemi üzerinde durmuştur.[137] Ancak tarih tezinin savunucusu konumunda yer alan Afet İnan ve Hasan Cemil'in yaptığı cevabî konuşmalar neticesinde Köprülü nazikçe yanlış anlaşıldığını ifade ederek savunucularla aynı fikirde olduğunu beyan etmek zorunda kalmıştır. Ersanlı'nın ifade ettiği üzere asıl sorun yöntem sorunudur, temel amaca ulaşırken kaynakların zayıf olması ve ortaya çıkacak eksik bir kurgunun tarihi hakikate vereceği zarar göz önüne alınmalıdır.[138] Ancak Köprülü, bu konudaki ilmi tenkit çabalarını karşılaştığı olumsuz tazyik nedeniyle ifade etmekten çekinmekte ve lüzumu olan hakiki tepkiyi gösterememektedir. Bu açıdan ilmi kaygılar ile yapılan BTTK'si daha ilk tartışmanın ardından Türk Tarih tezinin yılmaz savunusunun yapıldığı bir ortama dönüşmüştür.

Tebliğler sonucunda meydana gelen ikinci büyük tartışma ise Reşit Galip ve Zeki Velidi Togan arasında başlayıp Sadri Maksudi ve Şemsettin Beylerinde katılımıyla gerçekleşmektedir. Tartışmanın sebebi ise, Galip'in Kongrede beyan ettiği "Türk Irk ve Medeniyet Tarihine Umumi Bir Bakış" adlı tebliğinde ve daha önce TTAH kitabında kaleme alınan Orta Asya'dan tüm dünyaya yayılan göçler ve buna sebep olan kuraklık nazariyesi hakkındadır. Reşit Galip'e göre tarihin tüm devirlerinde Orta Asya'da vuku bulan daimî kuraklık sebebiyle Türklerin Batı'ya doğru göçleri meydana gelmekte ve Türkler bu vasıtayla tüm dünyaya medeniyetin yayılmasında temel dinamik olma görevini üstlenmektedir.[139] Diğer tartışma ise yine göç ve

---

[135] ERSANLI, **İktidar ve Tarih: Türkiye'de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu (1927-1937)**, s. 151.
[136] ESMEN, **Tek Parti Dönemi Tarihçiliğinde Avrupa Hunları**, s. 99-100.
[137] ERSANLI, **İktidar ve Tarih: Türkiye'de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu (1927-1937)**, s. 157.
[138] ERSANLI, **a.g.e.**, s. 156.
[139] GALİP, "Türk Irk ve Medeniyet Tarihine Umumi Bir Bakış", s. 99-161; ERSANLI, **İktidar ve Tarih: Türkiye'de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu (1927-1937)**, s. 170-171.

kuraklık nazariyesinin bir devamı olan ve TTAH kitabında Sadri Maksudi tarafından kaleme alınan "Orta Asya'da Onyedi Kumaltı Şehri" adlı bölümden kaynaklanmaktadır.

Zeki Velidi Togan bu iki konu hakkında 7 Temmuz 1932, Perşembe toplanmasında tenkitlerini beyan ederek Orta Asya'da kuraklığın tarih dönemleri boyunca devam etmediğini kuraklığın belirli süreçlerde gerçekleşmiş olabileceğini ve bahsi geçen Kumaltı şehirlerinin tarih dönemlerinde var olduklarını beyan etmektedir. Bu ifadelere kaynak olarak Aurel Stein'e ait "İnner Most Asia" ve "Eski Hotan" adlı eserleri ile Stein ile İstanbul'da yaptığı bir görüşmeyi göstermektedir.[140] Burada ayrıca Elbiruni'ye ait bir yazma üzerinden Stein ile yaptığı görüşmeyi ve Elbiruni'nin 35 yıllık bir kuraklık fikrinden bahsetmekte böylelikle daimî olmayan bir kuraklığın Orta Asya için mümkün olabileceğini ortaya koymaktadır.[141] Togan ikinci olarak tezin iki eserinde "TTAH ve Tarih I" adlı eserlerde Türkistan'da tarih devirleri süresince devam eden kuraklığın sonucunda On yedi şehrin kum altında kalmasından bahsedilmekte ancak burada ifade edilen isimlerin kaynak göstererek hatalı olduğunu beyan etmektedir. Togan, Türkistan'dan kuraklık sebebiyle zorunlu bir göç hareketinin varlığına karşılık böyle bir hicretin nüfusta meydana gelen azalma sebebiyle olabileceğini ifade etmektedir. Böylelikle Togan hem daimi kuraklık nazariyesini kabul etmiyor hem de bahsi geçen on yedi kum altı şehri fikrini de kabul etmemektedir.[142] Hatta bu konuda adı geçen şehirlerin tarih devirleri boyunca var oldukları hakkında malumatlar vermekte ve kaynakların yetersizliği gibi sebepler nedeniyle tarih tezinin bir nevi eksiklerini ortaya koymaktadır.[143] Tüm bu ifadeler ise Togan'ı tarih tezinin temelini oluşturan kitapları ve kongrede ifade edilen tebliğleri sunan Reşit Galip, Sadri Maksudi ve Şemsettin beylerin olumsuz tepkilerinin odağına oturtmaktadır.

Zeki Velidi Togan'ın "Umumi Türk Tarihine Giriş" eserinde ifade ettiği üzere Türklerin Orta Asya'dan göçleri ekseriyetle komşu devletler ile girilen mücadeleler

---

[140] BTTK, **Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar, Müzakere Zabıtları**, Ankara, Maarif Vekaleti, 1932, s. 369.
[141] BTTK, **a.g.e.**, s. 370.
[142] Zeki Velidi TOGAN, **Onyedi Kumaltı Şehri ve Sadri Maksudi Bey**, İstanbul, Burhaneddin Matbaası, 1934, s. 4.
[143] BTTK, **Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar, Müzakere Zabıtları**, s. 372-375.

sonucunda meydana gelmektedir. Komşu olunan Çinliler ve İranlıların, yerleşik, yarı yerleşik ve göçebe Türk grupları üzerinde tesirleri, eski dünya toplumlarını birbirine kavuşturan ve medeniyetin yayılmasını sağlayan Türk göçlerinin en temel sebepleri arasında yer almaktadır. Muhtelif kavimlerin atlı ordular teşkil etmesinde, feodal yapıların gelişim göstermesinde, Budizm ve İslamiyet gibi dinlerin yayılmasında Türk göçlerinin katkıları çok önemlidir. Türklerin Ön Asya'ya göçleri ve hâkim olma arzuları ise MÖ.7 yüzyılda Sakaların gayretleri ile başlayıp MS. 11. asırda Oğuz göçleri ile nihayete ermektedir.[144] BTTK sırasında ortaya konulan kuraklık ve buna bağlı olarak gelişen kum altı şehirleri bahsine Togan'ın eleştirileri tam anlamıyla bir karşı çıkıştan öte teknik bazı hakikatlerin daha net ortaya konulması olarak görülebilir.[145] Ancak tarih tezinin ortaya koymaya çalıştığı Orta Asya'dan Anadolu ve dahi tüm dünyaya yayılmış olan Türklerin kuraklık sebebiyle göç ettikleri düşüncesi tezin ana temelini oluşturmaktadır. Bu noktada eleştirilerin kaynağı teknik bir yaklaşım dahi olsa mazur görülmemekte tezin savunucuları tarafından sert bir mukabeleye uğramaktadır.

Togan, tarih öncesi hakkında belirsiz ve kaynakların yetersiz olduğu süreçler hakkında dikkatli olunmasını, bilakis Türk tarihinin bunlara muhtaç olmadığını anlatmaya çalışmış ancak başarılı olamamıştır. Ortaylı bu konuda, "Togan, göç teorisi hakkındaki eleştirisi sonrası bir bakıma resmi tarih tezi denen tebliği eleştirmenin bedelini ödemiştir." ifadelerine yer vermektedir.[146] İktidar destekli tezin savunucuları, milli tarih inşası sırasında sahiplenilen tarih tezinin eleştirilmesini en güçlü muhalefet kaynağı olarak görmekte, tezin eksikleri ve yöntem sorunları hakkındaki tüm uyarıları da sert bir dille reddetmektedir. Ancak yaşanılan bu tartışmaların gerek Kongrenin gerekse Türk tarih yazımının gelişimi hususunda yaptığı olumlu katkılar da göz ardı edilmemelidir.

Kongre süresince ulusçuluk kavramı ile bir bütün haline gelen Türk tarih tezi, tarih biliminin katkısıyla ulusal kimliğin keşfini tamamlamak istemektedir. Osmanlı

---

[144] Zeki Velidi TOGAN, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, İstanbul, Enderun Yayınları, 1981, s. V.
[145] Nadir ÖZBEK, "Zeki Velidi Togan ve Türk Tarih Tezi", **Toplumsal Tarih**, C. 8, No: 45, 1997, s. 22.
[146] İlber ORTAYLI, Osmanlı Düşünce Dünyası ve Tarih yazımı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, s. 46.

Devleti'nin çöküşünü bir karanlık çağ olarak ifade edersek yeniden doğuşu ulusun ulaşılamayacak kadar eski köklerinde arayarak, bilimsel bir tarih çalışması yoluyla istediği gerçeğe ulaşmayı hedeflemektedir. Tezin ortaya koymaya çalıştığı düşünceler, bir nevi yurttaşlık bilgisi ile tarih bilgisini aynı potada eritmeye çalışmaktadır. Ancak bu neviden gayretler sadece Türkiye'ye özgü olmayıp, Fransa'da Ernest Lavisse'nin tarih bilimini, yurttaşlık kavramı ile bir tuttuğu eserleri, 60 yıl boyunca Fransa'da yurttaş kuşakların yetiştirilmesinde kullanılmıştır.[147] Bu bağlamda tezin oluşturulduğu dönemin şartları düşünüldüğünde I. Dünya Savaşı sonrası dünyasında kurulan yeni milli devletler, milli tarihçilik yaparak varlıklarını ispat etmeyi tercih etmişlerdir. Aynı dönemde Macaristan, Bulgaristan, Sovyetler Birliği gibi ülkelerde de ulusalcı tarihçilik yükselişe geçerek aşırı milliyetçi tezler gündeme gelmiştir.[148] Bu bakımdan genç cumhuriyet, meşruiyetini ve kendisine yapılan hücumu bu neviden bir tez ile korumaya çalışmaktadır.

1.3.3. İkinci Türk Tarih Kongresi

20 Eylül 1937'de gerçekleşen İkinci Türk Tarih Kongresi, altı gün boyunca devam etti. Kongrenin önemli bir özelliği, katılımcıların büyük çoğunluğunun üniversite profesörleri ve araştırmacılardan oluşmasıydı. Bu uzmanların yarısından fazlasının Avrupa'dan gelmiş olması (48/90), kongrenin uluslararası bir boyut kazanma çabasının bir sonucuydu.[149] İkinci kongrede, tarih tezinin bilimsel olarak onaylandığı ve teze yönelik eleştirilerin, yeni bulguların ortaya çıkmasıyla olumlu bir temel kazandığı belirtilmektedir. Bu, Türk tarih tezinin güçlü ve sağlam bir akademik temele dayandığının bir göstergesidir.[150] Birinci kongreden sonra, özellikle Ankara çevresinde ve İç Anadolu'da yapılan kazılar ve bulunan eserlerin sağladığı katkılarla,

---

[147] ERSANLI, **İktidar ve Tarih: Türkiye'de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu (1927-1937**), s. 185-186.

[148] KARA, "Milli Tarih Anlayışının Romantik Devri Cumhuriyetin İlk Yılları", s. 330.

[149] 1937'de yayımlanan Belletenin ilk cildi ve birinci sayısında var olan 15 makalenin ikisi, Mustafa Kemal Atatürk hakkında, üçü Osmanlı Tarihi hakkında ve geriye kalan on makale ise Türk Tarih tezi hakkında kaleme alınmıştır. Özellikle Alacahöyük kazıları hakkında Şevket Aziz Kansu ve Remzi Oğuz Arık'ın yazdığı makalelerin Fransızca çevirilerinin de bulunması, Türk tarih tezini arkeolojik bulgular ile destekleyen çalışmaların uluslararası bilim camiasına duyurulma arzusunu göstermektedir. Belleten, Cilt: I – Sayı: 1, 1937, TTK Basımevi, Ankara, 1995.

[150] **İkinci Türk Tarih Kongresi: Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Bildiriler,** Ankara, TTK Basımevi, 1943; ERSANLI, **İktidar ve Tarih: Türkiye'de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu (1927-1937)**, s. 204-205.

tezin daha bilimsel bir temele oturtulmaya çalışıldığı gözlemlenir. Ayrıca, kongrede bu kazılar ve elde edilen sonuçlarla ilgili sunulan bildiriler de dikkat çekmiştir. İlk kongreden farklı olarak, sunulan bildiriler üzerinde herhangi bir tartışma yaşanmamış ve bildirilere yönelik herhangi bir eleştiri yapılmamıştır.

Kazılar ve elde edilen bulguların etkisiyle, ikinci kongrenin daha çok bir arkeoloji, antropoloji ve dilbilim odaklı bir kongre haline geldiği gözlemlenmektedir. Bu noktada, Afet İnan'ın "Türk Tarih Kurumunun Arkeoloji Faaliyeti" başlıklı bildirisi önemlidir. Bu bildiri, Türk Tarih Kurumu'nun arkeolojik çalışmalarını ele alarak Türk tarihine sağladığı katkıları inceler:

"Türk ırkı beyaz ve brakisefaldir. Bugünkü yurdumuzun sahipleri en eski kültür kurucularının ayni irkî vasıflarını taşıyan çocuklarıdır. Onun, kültür meşalesiyle yayıldığı sahalar, dünyanın medeniyete kavuşabilen yerleridir. Önasya, Akdeniz havzası bu medeniyete mihrak olmuştur. Avrupa Pasifikten geçerek eski Amerika kültürü, hep ayni kökten kuvvet ve filiz almıştır. İşte bu geniş ölçü, neolitik ve maden devirlerinin medeniyet çerçevesidir." Afet İnan'ın bildirisinde, arkeolojinin tez için önemini vurgulamaktadır. Ayrıca, Türk Tarih Kurumu'nun yürüttüğü Ahlatlıbel, Karalar, Göllüdağ, Alacahöyük, Trakya höyükleri, Pazarlı ve benzeri alanlardaki kazılar hakkında bilgi verilirken, elde edilen sonuçların değerlendirmesi yapılmaktadır. Bu kazılar, Türk tarihine dair önemli verilerin keşfedilmesine ve tarih tezinin daha sağlam bir zemine oturtulmasına katkı sağlamaktadır.[151]

İkinci kongrenin genel tasnifi incelendiğinde, arkeoloji ve antropoloji alanında 52 tebliğin sunulduğu, Türklerin özellikleri ve dünya medeniyetine katkılarıyla ilgili 14 tebliğin yer aldığı, Osmanlı ve Selçuklu tarihleri hakkında 13 tebliğin sunulduğu, Türk tarihinin farklı devirlerine odaklanan 9 tebliğin olduğu ve yakın dönem Türk tarihiyle ilgili 3 tebliğin bulunduğu gözlemlenmektedir. Bu çeşitlilik, kongrenin Türk tarihinin geniş yelpazesini kapsayan bir platform olduğunu göstermektedir.[152] Kongrede özellikle, ilk kongreyle kıyaslandığında Osmanlı ve Selçuklu tarihleriyle

---

[151] Afet İNAN, "Türk Tarih Kurumunun Arkeoloji Faaliyeti", **İkinci Türk Tarih Kongresi: Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK Basımevi, 1943, s. 8-9.
[152] Ayrıntılı bilgi için bkz. **İkinci Türk Tarih Kongresi: Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Bildiriler.**

ilgili sunulan bildirilerin varlığı, tezin tarihsel bütünlüğünün korunmasına yönelik önemli bir adımı olarak görülmektedir. Çünkü Türk tarihinden Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinin çıkarılması, tezde önemli bir tutarsızlık oluşmasına neden olmaktadır. İkinci Kongrede, bu hatanın farkına varılarak bu tarih dönemlerine odaklanan bildirilere yer verilmesiyle, tarihçiliğin daha sağlam bir zeminde ilerlemesi sağlamıştır.[153]

Türk tarih tezinin geçmişi, kongreler ve bildirilerle başlayıp Şemseddin Günaltay'ın 1938'de Belleten dergisinde yayımlanan "Türk Tarih Tezi Hakkında İntikatların Mahiyeti ve Tezin Kat'i Zaferi" adlı makalesiyle doruğa ulaşır. Günaltay, bu makalesinde tezin sadece bir hayal ürünü olmadığını, aksine arkeolojik kanıtlar ve Doğu'nun eski kaynaklarına dayanarak gerçekleştirilen büyük bir bilimsel çalışmanın sonucu olarak ortaya çıktığını vurgular.[154] Bu bağlamda, Türk tarih tezi sadece bir fikir değil, sağlam bir bilimsel gerçeklik olarak kabul edilir. Ancak, Türk Tarih Tezi, Atatürk'ün vefatı ve II. Dünya Savaşı'nın yarattığı siyasi atmosfer ile 1939 yılından itibaren etkisini yitirmeye başlamış ve Türk tarih yazımında çeşitliliğe ve çok sesliliğe yol açan yeni bir döneme geçilmiştir. Bu dönemde, farklı perspektifler ve yaklaşımlar ön plana çıkmış ve Türk tarihinin daha kapsamlı bir şekilde ele alınması sağlanmıştır.

1.3.4. Türk Tarih Kurumu'nun Kuruluşu ve Çalışmaları

Cumhuriyetin ilk yılları itibariyle sürdürülen tarihçilik faaliyetleri daha önceki bölümlerde aktarıldığı üzere, daha çok Osmanlı'dan devam eden kurumsal süreklilikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk Tarih Encümeni ve Türkiyat Enstitüsü etrafında gelişen bu çalışmalar hem eskiyi tekrar etmekten kurtulamayan hem de modernleşme çabası içinde olan hareketler şeklindedir. Ancak 1930'lar ile Cumhuriyet döneminin çağdaş ve milli kaidelere dayanan tarihçilik çalışmalarına hız verdiği görülmektedir. Bu bağlamda, 23 Nisan 1930'da Türk Ocakları'nın VI.

---

[153] Bülent ÇETİNKAYA, "Cumhuriyet Dönemi Tarihyazımında Fikri Adımlar (1923–1950)", **Orta Çağlardan Günümüze Türk Dünyasında Kültür ve Şehircilik Uluslararası Lisansüstü Öğrencileri Çalıştayı**, ed. Abdulvahap Kara, Güljanat Ercilasun, Elmaz Khairuddinova, İstanbul, Akademi Titiz Yayınları, 2020, s. 207.

[154] Şemseddin GÜNALTAY, "Türk Tarih Tezi Hakkında İntikatların Mahiyeti ve Tezin Kat'i Zaferi", **Belleten**, C. 2, No: 7-8, 1938, s. 337-365.

Kurultayı ile önce Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin oluşturulması ve akabinde Türk Tarih Kurumu'nun kuruluşuna zemin hazırlanmıştır. Atatürk'ün talimatıyla Afet Hanım, Prof. S. Maksudi (Arsal) ve Dr. Reşat Galip bu Kurultayda, Türk Tarihi üzerine bildiriler sunmuşlardır. Buna göre kurultayda, "Türk Tarih ve medeniyetini bilimsel bir şekilde incelemek için özel ve sürekli bir heyetin kurulması…" kararlaştırılmıştır. Kurultayda alınan karar ile Türk ocakları yasasının 84. maddesine, Türk Tarihi Heyeti'nin kuruluşu eklenmiştir.[155] Bu Heyet, 16 üyeden oluşuyordu. Heyet, ilk toplantısını 4 Haziran 1930'da Türk Ocakları Merkez Heyeti binasında, Türk Ocakları Merkez Heyeti Başkanı Hamdullah Suphi (Tanrıöver) başkanlığında gerçekleştirdi ve Yönetim Kurulunu seçti. Yönetim Kurulu aşağıdaki üyelerden oluşuyordu: Başkan: Mehmet Tevfik (Bıyıklıoğlu) Başkan Vekili: Yusuf Akçura, Başkan Vekili: Samih Rifat, Genel Sekreter: Doktor Reşit Galip.[156] 1931 yılında, Türk Ocakları'nın kapatılma kararı ile 12 Nisan 1931'de "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti" Atatürk'ün emriyle kurulmuştur. Cemiyetin amacı, ilmi müzakerelerde bulunmak, Türk tarihi kaynaklarının araştırılıp yayımlanması, gerekli belgeleri ve malzemeye ulaşmak için çalışmalar yürütmek ve elde edilen çalışmaların yayımlaması olarak belirlenmiştir.[157] Bu amaçlar çerçevesinde 1932'de, Atatürk'le Ankara, İstanbul ve Yalova'da düzenli olarak çalışmışlar yürütülmüş ve "Türk Tarihinin Ana Hatları" kitabı ile orta ve liseler için basılan dört ciltlik tarih kitapları hazırlanmıştır. 1935 yılında "Türk Tarih Kurumu" adını alan cemiyet, özellikle Türk ve Türkiye medeniyet tarihini araştırmak ve yayınlama görevlerini yürüten bir merkez haline gelmiştir.[158]

Türk Tarih Kurumu'nun amaçları tüzüğün 4. Maddesinde şu şekilde belirtilmiştir: Türk ve Türkiye tarihi kaynakları üzerine bilimsel değerde monografiler, eserler ve dergiler yayınlar. Araştırmalara ışık tutacak eserlerin çevrilmesi ve yayınlanmasıyla ilgilenir. Keşifler ve bilimsel konuları tartışmak üzere toplantı ve kongreler düzenler. Araştırmalar için belge ve materyalleri ulaşmak adına gerekli yerlere

---

[155] Afet İNAN, "Türk Tarih Kurumu 40 Yaşında", **Belleten**, C. 35, No: 140, 1971, s. 522-523.
[156] İĞDEMİR, **Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Tarih Kurumu**, s. 4.
[157] İNAN, "Türk Tarih Kurumu 40 Yaşında", s. 524; Fahri ÇOKER, **Türk Tarih Kurumu Kuruluş Amacı ve Çalışmaları**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983, s. 6.
[158] İĞDEMİR, **Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Tarih Kurumu**, s. 5-7; İNAN, "Türk Tarih Kurumu 40 Yaşında", s. 526.

incelemeler, kazılar ve heyetlerin gönderilmesiyle ilgilenir.[159] Türk Tarih Kurumu, kurduğu araştırma ve iş birliği bağlantıları ile bilimsel yapısını güçlendirmekte ve ayrıca yurt içi ve yurt dışı kongrelere katılarak, araştırmalardan elde edilen verileri bilim alemiyle paylaşmayı bir görev bilmektedir.

Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinin kuruluşundan Türk Tarih Kurumuna uzanan 4 yıllık süreçte çalışmalar "Türk Tarihinin Ana Hatları" kitabı ve Lise için hazırlanan tarih kitapları üzerine yoğunlaşmıştır. Şubat-Mart 1932 döneminde yapılan toplantılarda orta okul ve ilkokul tarih kitapları hakkında kararlar alınmış ve Türk Tarihinin Ana Hatları adlı büyük eserin yeniden yazılması için çalışmalara başlanmıştır.[160] Atatürk, toplantılarda üyelerin önerilerini dikkatle dinlemiş. Halil Ethem Eldem'in eserin genişliği nedeniyle isminin "Mufassal Türk Tarihi" olarak değiştirilmesini teklif etmiş, Köprülü, farklı yazıların birleştirilmesi (redaksiyon) sorunu ortaya çıkaracağını belirtmiş ve Akçura, eserin planlanan ana hatlardan daha geniş olduğu için yeniden bir ana hatlar yazılması gerektiğini belirtmiştir. Ancak Reşit Galip, eserin yazımından önce bu konuların tartışıldığını ve değişikliğe gerek olmadığını savunmuştur. Hikmet Bayur bir eleştiri getirmezken, Şemsettin Günaltay redaksiyonun ortak yapılmasını önermiş ve eserin "Orta Asya" bölümünün uzun olduğunu ifade etmiştir. Görüşlerin akabinde Atatürk, kitabın bir yılda yeniden yazılabileceğine, redaksiyon heyetinin gerekliliğine ve eserin yeniden bir bakış açısıyla yazılmasının önemini belirtmiştir. Bu görüşmeler ardından toplantıya Prof. Sadri Maksudi Arsal'ın "Sakalar" hakkındaki taslağının okunmasıyla devam edilmiştir.[161] Çalışmaların neticesinde ilk taslaklar Nisan 1933'te okunmaya başlanmış ve yapılan 21 toplantı sonucunda eksiklerin bulunması nedeniyle Türk Tarihinin Ana Hatları kitabının hemen yayımlanmasından vazgeçilmiştir. Ancak üyelerin ve uzmanların elde ettikleri bilgilerden uzun veya kısa monografiler halinde eserler vücuda getirmesine ve TTK'na sunmalarına karar verilmiştir.[162] Türk Tarih Kurumu, bu monografi çalışmalarından ilk olarak, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın

---

[159] İNAN, "Türk Tarih Kurumu 40 Yaşında", s. 526; İĞDEMİR, **Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Tarih Kurumu**, s. 37.
[160] ÇOKER, **Türk Tarih Kurumu Kuruluş Amacı ve Çalışmaları**, s. 6; İĞDEMİR, **Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Tarih Kurumu**, s. 15.
[161] İĞDEMİR, **Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Tarih Kurumu**, s. 22.
[162] İĞDEMİR, **a.g.e.**, s. 23.

"Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri: Siyasi, İdari, Fikri, İktisadi Hayat ve İlmi ve İçtimai Müesseseler" adlı eserini 1937'de yayımlanmıştır. İkinci monografi olarak, Yusuf Akçura'ya ait "Osmanlı Devletinin Dağılma dönemi" adlı eser 1940 yılında TTK tarafından basılmıştır.[163] Eser, Osmanlı'nın dağılma sürecini XIX. yüzyılından itibaren ele almakta, ilk olarak Osmanlıdan ayrılan milletler ve kaybedilen topraklar üzerine yoğunlaşmaktadır. Eser'de Fransa'da ortaya çıkan ihtilal hareketleri ile ihtilal sonrası Fransızların doğu siyaseti etraflıca işlenmiş, bu siyasetin Osmanlı'ya etkileri ve III. Selim dönemi üzerinde durulmuştur.[164]

Yine Türk Tarih Encümeni Mecmuası ve Türkiyat'ın yayınladığı Milli Tetebbûlar Mecmuası'ndan alınan dersler ve bilgi birikimi neticesinde, TTK'na ait ve tarihçiliğin en modern gereksinimlerini karşılayan bir süreli yayının çıkarılmasına karar verilmiştir. Bu gayeler ile çıkarılan Belleten dergisi, Atatürk'ün direktifleriyle kurulan ve Türklerin medeniyete olan katkılarını ilmi bir perspektifle incelemek, araştırmak, tanıtmak, yaymak ve yayımlar yapmak için hazırlanmıştır. 1937 yılında yayın hayatına başlayan Belleten dergisi, Türk tarihi hakkındaki gerçeklerin uluslararası alanda tanıtılması ve Türk araştırmacıların çalışmalarının tanıtılmasını amaçlamaktadır. Adını doğrudan Atatürk'ten alan Belleten dergisi, her üç ayda bir yayımlanan ve her bir sayısında 88 sayfa içeren, kaliteli bir yayın olarak öne çıkmaktadır. İçeriğinde sadece metinlere değil, birçok resim, belge ve tıpkıbasımlara da yer vermesi, dünya çapında tanınmasını sağlamıştır.[165] Yaptığı bu değerli yayınlar yanında Belleten, yabancı dildeki çalışmalara da bir dönem yer vermiş ve özellikle 5/6. sayılar için Fransızca nüshalar hazırlanmıştır. Ancak daha sonra bu

---

[163] ÇOKER, **Türk Tarih Kurumu Kuruluş Amacı ve Çalışmaları**, s. 7; İĞDEMİR, **Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Tarih Kurumu**, s. 23.

[164] Eserin girişinde, çalışmanın Akçura tarafından "Türk Tarihinin Ana Hatları" kitabı için hazırlanmaya başlandığı ancak Yusuf Akçura'nın vefatı ile çalışmanın yarım kaldığı belirtilmektedir. Bu nedenle TTK, eksiklerin telafisi ve düzenleme için Maarif Vekilliğinden Faik Reşit Unat'a eserin tamamlaması görevini vermiş ve esere eklenmiş olan resimlerin düzenleyen tarafından seçildiğini beyan etmiştir. Yusuf AKÇURA, **Osmanlı Devletinin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. asırlarda)**, İstanbul, Maarif Matbaası, 1940.

[165] Semavi EYİCE, "Uluğ İğdemir ve Belleten", **Belleten**, C. 43, No: 170, 1979, s. 394; ÇOKER, **Türk Tarih Kurumu Kuruluş Amacı ve Çalışmaları**, s. 8.

yaklaşımdan vazgeçilmiştir.[166] Belleten, Türk tarih araştırmalarına önemli katkılarda bulunmaya devam ettiği gibi, özellikle günümüzde diğer benzer yayınlar arasında öne çıkmaktadır. Derginin bilimsel standartlara uygunluğu, akademik değeri ve yüksek baskı kalitesi, dikkat çeken özelliklerindendir. Bu nedenle, yabancı bilim kurumları ve uluslararası yayınevleri tarafından aktif bir şekilde talep edilmektedir.

Belleten dergisi, kuruluşundan 1983 yılına kadar Türk Tarih Kurumu genel sekreteri Uluğ İğdemir'in yönetiminde olmuştur. Bu süre zarfında, Türk arkeoloji ve tarih alanındaki her kuşaktan araştırmacının çalışmalarına kapılarını açmış ve birçok önemli makaleyi bünyesinde barındırmıştır. Dergide Türk ve İslam tarihi hakkında makaleler sunan öne çıkan Türk yazarlar arasında şu isimler yer almaktadır: Mahmut Akok, Şinasi Altındağ, Münir Aktepe, İbrahim Artuk, Ahmet Ateş, Ömer Lütfi Barkan, Şerif Baştav, Bekir Sıtkı Baykal, Hikmet Bayur, Tevfik Büyüklüoğlu, Adnan Erzi, Semavi Eyice, Tayyib Gökbilgin, Şemseddin Günaltay, Uluğ İğdemir, Halil İnalcık, Abdülkadir İnan, Afet İnan, E. Ziya Karai, Fuad Köprülü, Aptullah Kuran, Ercüment Kuran, Akdes Nimet Kurat, Zeki Oral, Bahaeddin Ögel, Gönül Öney, Tahsin Öz, Aydın Sayılı, Ali Sevim, Fevziye A. Tansel, Ahmed Temir, Osman Turan, Şerafettin Turan, Faik Reşit Unat, İ. Hakkı Uzunçarşılı, A. Süheyl Ünver, Şerefeddin Yaltkaya, Hüseyin Gazi Yurdaydın.[167]

Türk Tarih Tezinin oluşturulmasının ana sebeplerinden ilki, Batılıların Anadolu coğrafyası üzerinde hak iddia etmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle yapılan çalışmalar, Türklerin Anadolu'ya 1071 öncesinde gelmiş ve medeniyet kurmuş bir millet olduğunu kanıtlamak üzerine inşa edilmiştir. Neticede yapılan kazılar ve araştırmalar, Türkiye'nin dünya üzerindeki en büyük uygarlıkların kurulduğu bir merkez olduğunu ortaya çıkarmıştır. İğdemir'e göre, bu eski uygarlıklar arasında, Türkçe ile benzerlik gösteren Protoetiler, Hurrililer, Urartular gibi Türk dilleriyle ilişkilendirilebilen topluluklar bulunmaktadır. Ayrıca, Türk olmayan ancak Anadolu'ya özgü karakterlere sahip farklı uygarlıklara da rastlanmaktadır. Bu sonuçlara bakılarak tarih tezine göre, Anadolu'da bulunan gelişmiş tüm

---

[166] Mahmut H. ŞAKİROĞLU, "Cumhuriyet Tarihimizde Süreli Yayınlara Kısa Bir Bakış II Tarih Dergileri ve Belleten", **Belleten**, C. 47, No: 188, 1983, s. 1221.
[167] Semavi EYİCE, "Belleten", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 5, 1992, s. 425.

uygarlıklarda Türklerin etkisi vardır. Bu noktada günümüz Türk halkı sadece kültür açısından değil ırki olarak da Anadolu coğrafyasının haklı mirasçılarından kabul edilmektedir.[168] Bu bağlamda en önemli nokta, Anadolu coğrafyası üzerinde yapılan arkeolojik çalışmalar ile daha önce tamamıyla yabancı bilim adamlarının bakış açılarına bağlı olan tarih ilmi, artık Türk arkeologları ve tarihçilerine emanettir. Ayrıca, Tarih Tezi içerdiği romantik unsurlar nedeniyle eleştirilmesine rağmen, bilimsel araştırmalara yaptığı katkılar noktasında çok önemlidir.

Türk Tarih Kurumu, Belleten Dergisi ve Tarih Kongreleri, tarih araştırmalarının yeni bir boyut kazanmasında önemli bir rol oynamıştır. Belleten Dergisi, Türk tarihi ve Anadolu tarihi üzerine derinlemesine incelenen araştırmalarla doludur. Tarih kongreleri ve Belleten çalışmalarında arkeolojik kazı sonuçları ve yeni ulaşılan tarihi gerçekler hakkında çalışmalara önem verilerek, Hititler, Orta Asya ve Kafkasya'dan Anadolu'ya yayılan göçler, Güneş Dil Teorisi, Sümerler, Truva, eski çağlarda Anadolu, Etrüskler, Türk ırkı ve antropoloji, Türk sanatı ve Mezopotamya gibi konu başlıklarında çalışmaların yoğunlaştığı anlaşılmaktadır.[169] Özellikle ilk üç Türk Tarih Kongresi'nde ve Belleten'de 1945'lere kadar yayımlanan çalışmalarda, bu konuların detaylı bir şekilde incelendiği ve tartışıldığı görülmektedir.

1.3.5. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Kuruluşu ve Çalışmaları

Atatürk ve Afet İnan arasında geçen konuşmanın ardından, Türk tarihinin gerçeklerine ulaşma çabaları 1929-1930 yıllarında önemli bir ivme kazanmış. 1931'de Türk Tarih Tetkik Cemiyeti (Türk Tarih Kurumu) kurulması ve 1932'de Dil Kurumu'nun kurulmasıyla birlikte, Türk Tarih Tezi'nin kurumsallaşması ve tanıtımı için ilk adımlar atılmıştır. Bu önemli adımların yanı sıra, 1932 yılında düzenlenen I. Türk Tarih Kongresi de tezin ilerlemesinde büyük katkılar sağlamıştır. Bunula birlikte, 11 Mart 1935'te Atatürk'ün direktifiyle Kültür Bakanı Abidin Özmen'e Ankara'da bir fakülte kurulması talimatı verilmesi ise çalışmalara yeni bir yön

[168] İĞDEMİR, **Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Tarih Kurumu**, s. 38.
[169] ÇOKER, **Türk Tarih Kurumu Kuruluş Amacı ve Çalışmaları**, s. 22-32.

kazandırıldığının özetidir.[170] Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi, 9 Ocak 1936 Perşembe günü saat 15.30'da Halkevi (Türkocağı) salonunda gerçekleştirilen muhteşem bir törenle açılmış ve çalışmalarına başlamıştır. İlk açılış dersini ise Prof. Dr. Afet İnan "Tarihe Giriş" konusunda vermiş ve dönemin basını da olaydan günlerce söz etmiştir.[171] Bu fakültenin kurulmasının amacı, tarih tezine uygun ve Türk tarihinin gerçeklerini araştırmaya yetenekli gençlerin yetiştirilmesi ve Türk dili, tarihi ve coğrafyasının yabancı bilim çalışmalarının olumsuz etkilerinden kurtarmaktır. Bu bağlamda, yapılacak çalışmalar ile elde edilen bilimsel hakikatler, uluslararası standartlara uygun bir şekilde sunularak, ulaşılan keşiflerin uluslararası arenada tanıtılmasına önem verilecektir.

Afet İnan bu konuda, Ankara Ahlatlıbel (1933) ve Çorum, Alaca-Höyük'te (1935) gerçekleştirilen arkeolojik kazılardan önemli sonuçlar elde edildiğini belirtmiş ve gençlerin kendi ülkelerinde eğitim almaları için yeni bir fakülte eğitimine ihtiyaç duyulduğunu vurgulamıştır. Bu nedenle, Ankara'da açılacak olan yeni bir fakültede daha kapsamlı bir programın olması gerektiğini dile getirmiştir.[172] Kurulan bu fakülte, özellikle arkeoloji bilimi ile sadece tarih çalışmalarına katkı sağlamakla kalmamış, aynı zamanda ülkemizin en eski arkeolojik zenginliklerini sistemli bir şekilde ortaya çıkarmak ve gençlerin bu alanda yetiştirilmesine katkı sağlayacak bir merkez halini almıştır. Bu nedenle, Dil, Tarih-Coğrafya fakültesi yapılacak çalışmalar için bütünleyici bir yapıda kurulmuştur. Atatürk'ün ifade ettiği gibi, coğrafya ile tarih arasında sıkı bir iş birliğine ihtiyaç vardır çünkü bu iki bilgi birbirini tamamlayan özelliklere sahiptir. Atatürk bununla beraber, coğrafyanın sadece teorik bir bilim olmadığı ve saha çalışmaları ile zengin bir coğrafya eğitiminin üzerinde durmuş ve Türkiye coğrafyası üzerine önemli çalışmalar yapılmasını önemsemiştir. Ayrıca Türk Tarih Kurumu'nun kurulduğu ilk yılda

---

[170] Musa ÇADIRCI, Azmi SÜSLÜ, **Ankara Üniversitesi Gelişim Tarihi**, Ankara, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 1982, s. 145; Azmi SÜSLÜ, **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin 50 Yıllık Tarihi**, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1986, s. 7.

[171] Ahmet TEMİR, **Vatanım Türkiye**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011, s. 122-123; SÜSLÜ, **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin 50 Yıllık Tarihi**, s. 20.

[172] Afet İNAN, "Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin Kuruluş Hazırlıkları ve Açılışı", **Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Anma Kitabı**, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1973, s. 16.

hemen bir tarihi atlasın basılması ve coğrafi araştırmaların tarihe temel teşkil etmesi bu düşüncenin bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.[173]

Bir diğer önemli husus, Fakültenin adına "Dil" kavramının eklenmesidir. Burada Atatürk'ün iki yönlü bir bakış açısına sahip olduğu görülmektedir. İlk olarak, Türk ve Türkiye tarihine kaynaklık edecek tüm eski dillerin öğrenimi için kürsüler kurulmalı ve özellikle Orta Asya tarihi için Sinoloji, Hindoloji, Önasya için Sümeroloji, Hititoloji; klasik dillerden Latince, Yunanca, Arapça ve Farsça kürsüleri Fakülte kuruluş programında yer almıştır. İkinci hedef ise Türk dilinin eski ve yeni lehçelerinin bilimsel olarak tespiti ile Türk dilinin varlığı ve kabiliyetleri hakkındaki eksikliklerin giderilmesidir. [174] Bu bağlamda, bu diller sayesinde Türk tarihi kaynaklarından Türklerin doğrudan faydalanması sağlanacak ve incelemelerde karşılaştırmalı bilimsel yöntemler kullanılabilecektir. Bu çalışmalar neticesinde, yetkin bir dil bilimi eğitimi alan gençler tarafından, tarihimizin ana kaynakları hakkındaki gerçekler çevrilerek, bilim dünyasına katkı sağlanacaktır.

Modern üniversite çalışmalarında teori ve uygulamanın önemi oldukça yüksektir ve eğitim bu iki ana yöntemle sağlanmalıdır. Bu bağlamda, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (DTCF) öğrencileri, kitabi eğitimlerinin yanı sıra araştırma gezilerine de katılarak kendilerini bu alanda geliştirirler. Örneğin, 9. Ders yılında (1945) Coğrafya Enstitüsü'nden 29 kişilik bir grup, Batı Anadolu'da bir inceleme gezisi düzenlemiş ve bu gezi sırasında Tavşanlı, Bandırma, Balıkesir, Soma, Bergama, Manisa gibi şehirler ve kasabalar ile çevreleri, doğa ve insan yapısı, coğrafya, tarih ve arkeoloji açısından incelemelerde bulunmuştur.[175] Yine Felsefe Bölümünden 20 kişilik bir grup Doçent Berkes liderliğinde, İstanbul'un başlıca cezaevleriyle akıl hastanelerini ve bazı endüstri tesislerini incelemiş, ayrıca İmralı adasında çalıştırılan mahkumların sosyal ve psikolojik durumları hakkında bir araştırma çalışması yapmışlardır. Aynı dönemde Arkeoloji Enstitüsü öğrencileri ve öğretmenleri, Haymana bölgesindeki Gavur Kale ile Karalar köyünü ziyaret ederek Eti eserleri üzerinde yararlı çalışmalarda bulunmuşlardır. Yine Arkeoloji Enstitüsünden Doçent Dr. Ekrem

[173] İNAN, **a.g.e.**, s. 17.
[174] İNAN, **a.g.e.**, s. 17-18; ÇADIRCI, SÜSLÜ, **Ankara Üniversitesi Gelişim Tarihi**, s. 145-146.
[175] ÇADIRCI, SÜSLÜ, **Ankara Üniversitesi Gelişim Tarihi**, s. 150.

Akurgal, Dr. Tahsin Özgüç ve Dr. Nimet Özgüç'ten oluşan bir grup, Zile'de, Maşatlık köyünde bir ay boyunca süren kazılar sonucunda Anadolu'nun arkeolojik tarihine ışık tutan değerli eserler ortaya çıkarmıştır. Ayrıca Prof. Guterbock, Doçent Dr. Ekrem Akurgal ve Fransız Hititolog Viyera, Çorum ve Yozgat çevresinde inceleme gezilerinde bulunmuştur. Bunula birlikte Edebiyat bölümü, Erzurum, Kars ve Manisa bölgelerinde saha çalışmaları yapmış ve Tarih bölümü, İstanbul arşivlerinde araştırma çalışmaları yürütmüştür.[176] Bu bağlamda DTCF, planlamalara uygun olarak, modern bir eğitim yöntemi ile öğrencilerin teorik bilgilerini pratikte uygulama fırsatı sunan ve öğrencilerin yeteneklerini geliştirmeye fırsat veren çağdaş bir fakülteye dönüşmüştür.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin ilk öğrencilerinden Ahmet Temir, fakültede tanıştığı yabancı hocaları şu şekilde sıralamıştır: L. Rásonyi: Hungaroloji (Macarca), A. von Gabain: Çince, B. Landsberger: Asuroloji, H. G. Güterbock: Hititoloji, G. Rohde: Klasik Filoloji, K. Steuerwald: Alman Filolojisi, H. Louis: Coğrafya, W. Ruben: Indoloji.[177] DTCF bünyesinde ders veren Türk Profesör ve Doçentler ise şunlardı: Türk Dili Bölümü: Prof. İbrahim Necmi Dilmen, Prof. Hasan Reşit Tankut, Prof. Abdülkadir İnan, Türk Tarihi Bölümü: Prof. Muzaffer Göker, Dekan ve Yeni Çağ Tarihi Prof. Şemsettin Günaltay, Eski Çağ Türk Tarihi Prof. Dr. Fuad Köprülü, Orta Çağ Türk Tarihi Prof. Hikmet Bayur, Hint Tarihi, Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu, antropoloji-etnoloji, Prof. Afet Hanım (İnan), Genel Tarih, Doçentler: Dr. Bekir Sıtkı Baykal, Yeni Çağ tarihi Dr. Danyal Bediz, Coğrafya Dr. Melahat Özgü, Alman dili ve edebiyatı.[178]

Benal Acır tarafından hazırlanan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin 1935-1966 yılları arasındaki Bibliyografyasına göre, basılan kitapların sayısı toplamda 180 adettir.[179] Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin yayınları, çeşitli disiplinlerden önemli konuları kapsamaktadır. Bahsi geçen süre boyunca yapılan yayınlara göre, DTCF'nin yayınları arasında şu konular yer almaktadır; Felsefe, Psikoloji, Mantık,

---

[176] Geniş bilgi için bkz. ÇADIRCI, SÜSLÜ, **a.g.e.**, s. 150-151.
[177] Temir, İngiliz ve Fransız filolojisi ile ilgilenmediği için, bu alanlarda öğretim yapan hocalarla tanışmadığını özellikle vurgulamıştır. TEMİR, **Vatanım Türkiye**, s. 118.
[178] TEMİR, **a.g.e.**, s. 129.
[179] Benal ACIR, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayımları Bibliyografyası 1935-1966**, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1968, s. 9-18.

Yeniçağ Felsefesi, Sosyal Bilimler, Ekonomi-İktisat, Eğitim, Örf ve Âdetler, Dilbilim, Astronomi, Paleontoloji, Biyolojik İlimler, İmalat, Güzel Sanatlar ve Eğlence, İstirahat ve Eğlence, Edebiyat, Coğrafya, Biyografya, Tarih, Eski Çağ Dünya Tarihi ve Türk Alemi Tarihi konularından oluşmaktadır.[180] Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin eski çağ dünya tarihi hakkındaki yayınları incelendiğinde, başlıca konular arasında şunlar yer almaktadır: Hititler, Hitit hiyeroglifleri, Mezopotamya mühürleri, Sümeroloji araştırmaları ve Kavimlerin Muhacereti. Bu kitaplar, fakültenin ilk yayınları arasında yer almakta ve Türk Tarih Tezi çalışmalarını destekleyen çabaların bir yansıması olarak görülmektedir.[181] Fakültenin ilk yayınları arasında dikkat çeken isimlerden biri Akdes Nimet Kurat'tır. Kurat, yedi farklı eseriyle geniş bir yazım alanına sahiptir ve fakültenin ilk dönemlerinde önemli katkılarda bulunmuştur. Ayrıca, Mustafa Akdağ, Afet İnan, Orhan Burian, M. Şükrü Akkaya, Gyula Nemeth, Halit Ongan, Sedat Alp, A.C. Haddon, Füruzan Kınal, Renzo Salis, Ali Sevim, Halil İnalcık ve Lajos Ligeti gibi tarihçiler de fakülte yayınlarına eserleriyle katkıda bulunmuşlardır.[182] Bu isimler, DTCF'nin kuruluşuyla birlikte eserleri ile gaye edinilen hedeflere ulaşılmasına, fakültenin akademik zenginliğine ve yayınlarının çeşitliliğine önemli ölçüde katkı sağlamışlardır.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, kuruluşundan 13 Haziran 1946'ya kadar Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olarak faaliyet göstermiştir. Ancak, bu tarihten itibaren 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu gereği Ankara Üniversitesi'ne katılarak çalışmalarını sürdürmüştür.[183] Bu gelişme neticesinde DTCF, üniversite sistemi içinde daha geniş bir akademik özerkliğe kavuşmuş ve Üniversite çatısı altında daha başarılı çalışmalar ortaya koymuştur.

1.4. Türkçü-Turancı Tezler

Osmanlı devletinin son dönemi ile otaya çıkan Türkçülük düşüncesi, milliyetçilik fikri, tarihçiliğin modernleşmesi ve arkeoloji bilimindeki gelişmelerin toplamının bir

[180] ACIR, **a.g.e.**, s. 41-57.
[181] ACIR, **a.g.e.**, s. 53.
[182] ACIR, **a.g.e.**, s. 53-55.
[183] ÇADIRCI, SÜSLÜ, **Ankara Üniversitesi Gelişim Tarihi**, s. 153.

neticesidir. İlk bölümde bahsi geçtiği üzere Osmanlı tarihçiliği, XIX. Yüzyılın ikinci yarısı itibariyle çağdaş yöntemleri benimseyen gerek Avrupalı şarkiyatçılardan gerekse Türkçü aydınlardan etkilenmeye başlamıştır. Bu bağlamda, Türkçülüğün temelleri, Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmak için atılan fikirlerin başarısızlığı sonucunda, milliyetçi düşüncelerin hız kazanmasıyla atılmıştır. Avrupa'daki Türkoloji biliminin gelişimi ve 1892'de Orhun Yazıtları'nın çözülmesi, Türkçülerin sadece hanedan ve İslam tarihine sıkışmadan milli tarihlerini keşfetmelerine olanak tanımıştır.[184] Gökalp'e göre Türkçülük, Türk milletinin yüceltilmesi anlamına gelmektedir ve bu nedenle Türkçüler, Türk milletinin köklü tarihine, kültürüne ve medeniyetine odaklanarak milli kimliklerini güçlendirmeyi amaçlamışlardır.[185] Başta küçük bir grup aydın grubu tarafından kabul gören bu akım, ulus-devletin kurulmasıyla birlikte tarih yazımının gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Ziya Gökalp "Türkçülüğün Esasları" (1923) adlı eserinde Orhun yazıtlarının çözülmesini, fikrin yüceltilmesindeki en önemli etken olarak görmekte, yazıtlardan faydalanarak bir vatani ahlak ve ülkü tanımlaması yapmakta ve hareketin en önemli ideoloğu konuma yerleşmektedir. Turancılık fikri özetle, "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne, oradan İpek Yolu'nun Çin vahalarına kadar bütün Türk halklarının birliği" olarak tanımlanmaktadır.[186] Gökalp bu noktada, ilk olarak kültürel bütünleşmeyi, özellikle Oğuz Türkleri yani Türkmenlerin birliği olarak görmektedir. Ona göre, Türkiye Türkleri gibi, Azerbaycan, İran, Harezm ülkelerinin Türkmenleri de Oğuz uruğuna mensup oldukları için temel hedef, Oğuzların kültürel olarak bir araya getirilmesi hedefinden oluşmaktadır.[187]

Türkçü düşüncedeki bu gelişmeler neticesinde, Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte Göktürkler ve Ergenekon Destanı önem kazanmış, ulus-devletin oluşumu sürecinde ise rejim tarafından "Kurt" sembolü etkin bir şekilde kullanılmıştır. Ancak, daha sonra Atatürk tarafından Turancılığın tüm ifadeleri yasaklanmış[188] ve böylelikle

---

[184] François GEORGEON, **Osmanlı-Türk Modernleşmesi 1900-1930**, İstanbul, YKY, 2006, s. 23-24.
[185] GÖKALP, **Türkçülüğün Esasları**, s. 12.
[186] GÖKALP, **a.g.e.**, s. 126, 148, 166.
[187] GÖKALP, **a.g.e.**, s. 20.
[188] Bu yasaklamanın sebebi, Cumhuriyetin kuruluşu sırasında Sovyetler Birliği ile yapılan ittifak anlaşmalarından kaynaklanmaktadır. Bu durumda, Türkçü-Turancı düşüncenin, Balkanlar'dan Çin'e

sembol, radikalleşerek Türkçülüğün sloganı haline dönüşmüştür. Nihal Atsız'ın 1931'de yayımlanan "Atsız" dergisi ile Reha Oğuz Türkkan'ın 1938'de çıkardığı "Ergenekon" dergisinin kapağında "Kurt" sembolü görülmekte, ayrıca "Ergenekon" dergisinde yer alan "Her şeyin üstünde Türk ırkı; tüm ırkların üstünde Türk ırkı" ifadeleri dikkat çekmektedir. Bu sembol ve ifade, Hüseyin Namık Orkun'un 1939'da yayımlanan "Bozkurt" ve Abdülkadir İnan ile Zeki Velidi Togan'ın çıkardığı "Gök-Börü" dergilerinde de kendine yer bulmuş, Türkçülüğün sembolü ve sloganı halini almıştır.[189]

1931'de Türk Tarih Tezi'nin ortaya çıkışıyla birlikte Türkçü Turancı düşünce akımı arasında fikir ayrılıkları belirginleşmiş ve bu durum özellikle Zeki Velidi Togan ve Nihal Atsız tarafından eleştirilmiştir. Türk Tarih Kongreleri bölümünde anlatıldığı üzere, tezin Orta Asya'daki kuraklık ve Türk göçleri hakkındaki fikirleri Togan tarafından sorgulanmakta, ancak bu eleştiriler ve tezin savunucuları tarafından çok sert bir dille reddedilmiştir. Togan, göç hareketlerinin sebebini kuraklıktan ziyade nüfus artışı ve yaşanan savaşlar neticesinde oluşan baskıdan kaynaklandığını savunmuş, kuraklığın ise daimî olmayıp belirli dönemlerde ortaya çıkan bir durum olduğunu açıklamıştır. Ancak kongre sürecinde kendisi ve akademik kimliği hakkında yapılan küçümseyici hakaretler nedeniyle Togan, Darülfünun'daki görevinden istifa ederek, Viyana'ya doktora eğitimini tamamlamak üzere gitmiştir.[190] Nihal Atsız, bu olaylar sonrasında Darülfünun'dan hocası olan Togan'ı savunarak Türk Tarih Cemiyeti genel sekreteri Reşit Galib'e bir protesto telgrafı göndermiştir. Bunun ardından, "Atsız" dergisinde, Darülfünun'daki liyakatsiz hocalar hakkında 1932 yılında kaleme aldığı yazılar nedeniyle Maarif Vekaleti'ne getirilen Reşit Galib tarafından hem asistanlıktan çıkarılmış hem de "Atsız" dergisinin yayını sona erdirilmiştir.[191] Bu iki Türkçü aydın, savundukları fikirler nedeniyle iktidarla aynı kulvarda olmamanın bedelini ödemek zorunda kalmışlardır. Togan'ın Rusya'dan

---

kadar uzanan Türk halklarını birleştirme düşüncesi, ülkenin dış ilişkileri için sakıncalı bulunmuş ve engellenmiştir.

189 COPEAUX, **Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine**, s. 176-177.

190 ÖZBEK, "Zeki Velidi Togan ve Türk Tarih Tezi", s. 22.

191 Ömer Faruk AKÜN, "Atsız Hüseyin Nihal", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 4, 1991, s. 87; Yücel NAMAL, "Hüseyin Nihal Atsız'ın Turancılık Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme", **Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi**, No: 3, 2022, s. 37-38.

gelen bir tarihçi olması, öncesinde Başkurdistan'ın bağımsızlık mücadelesinde gösterdiği çabalar ve Bolşevizm'e karşı verdiği mücadele düşünüldüğünde, Türkleri tarih çağları öncesinde Anadolu'nun hakiki sahibi olarak kabul eden ve Türklerin atalarını Hitit ve Sümerlere dayandıran bir tarih tezine katılması mümkün olmamıştır. Rusya'dan gelen diğer bir tarihçi olan Yusuf Akçura ise kendi düşüncelerini Türkiye Cumhuriyeti'nin kaderiyle birleştirmekte, Fuad Köprülü ise her türlü bilimsel kaygısına rağmen yeni siyasal yapı ile hareket etmeye özen göstermektedir. Ancak Togan'ın, bilimsel tarihçiliğe verdiği önem ve Türk tarihinin bir bütün olarak kabul edilmesi düşünceleri sebebiyle daha eleştirel bir yaklaşıma sahip olduğu görülmektedir.[192] Bununla beraber Türk Tarih Tezi'nin dönemin hâkim tarih düşüncesi olduğu düşünülürse Togan, hâkim tez dışında özgün bir tarihi bakış açısı sunmakla, dönem içerisindeki farkını ilmi olarak ortaya koymaktadır.

Atsız, hocası Togan gibi, Türk tarihini kesintisiz bir bütünlük olarak değerlendirir ve Türk devletini bir bütün olarak görürler. Onlara göre, Türk devleti aslında tek bir devlettir ve zamanla değişen sadece yöneten hanedanların isimleridir.[193] Türkçü tarihçiler gerek Türk tarihinde yaratılan kesintiler gerekse sadece Anadolu coğrafyasını referans alan bir tarihçilik anlayışı nedeniyle resmî ideolojiye karşı çıkmaktadır. Onların düşüncesinde Türk devleti, tarihin tüm zamanlarında bir bütün halinde ve cihan şümul bir yapıya sahiptir. Atsız, Turancılık idealine karşı gelişen muhalefeti, fikrin Türkiye'yi büyük tehlikelere sürükleyecek bir macera olarak görülmesinden veya Türkiye dışındaki Türklerin bizim kadar Türk olduklarının bilinmemesinden kaynaklandığını düşünmektedir. Ayrıca Atsız, Anadolu sınırları içinde binlerce yıl boyunca bir araya gelmiş olan etnik grup ve kültürlerin karışmasından oluşan bir Anadolu milleti kavramı oluştuğu için Turancılığın kabul görmediğini belirtmektedir.[194] Atsız bu dönemde, Hunların Türklüğünden habersiz ve Hunların Oğuzların atası olduğundan bihaber ve Türklerin milli tarihini Malazgirt Savaşı (1071) ile başlatan bir düşüncenin varlığının ilmi tarihçilik için bir hata olarak kabul etmektedir. Atsız, Türk tarihini Malazgirt veya İznik'in alınmasıyla başlatanlara şu soruları sormaktadır: "İznik'i başkent yapanlar veya Malazgirt

[192] ÖZBEK, "Zeki Velidi Togan ve Türk Tarih Tezi", s. 21-22.
[193] Nihal ATSIZ, **Türk Tarihinde Meseleler**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1977, s. 13.
[194] Hüseyin Nihal ATSIZ, "Turancılık", **Ötüken**, No: 6, 1973.

savaşını kazananlar daha önce ne idiler? Nerede idiler? Atsız bu noktada, Türklerin birden var olmadıklarını bir tarihi geçmişe sahip olunduklarını açıklayarak, Türk devletlerinde devamlığın esas olup değişenin sadece hanedanlar ve isimler olduğunu belirtilmektedir. Ayrıca ona göre, devletler ister parçalansın veya fetret devrine girsinler geride kalan devlet ve devam eden gücün yine Türk devleti olduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır.[195] Atsız, Osmanlı döneminde de benzer tarihsel kopuşların olduğunu, 15.yy'da Oğuz Han destanıyla başlayan Türk tarihinin, kısa bir eski çağ anlatımı sonrasında Selçuklu ve Osmanlı devletleri ile sınırlı bırakıldığını aktarmaktadır. Ayrıca ona göre, Türkçülüğün yükselişe geçtiği 19.yy'da Süleyman Paşa'nın çalışmalarında da tarihsel bütünlüğün sağlanamadığı görülmektedir, çünkü farklı hükümdar ve hanedan dönemlerinin ayrı ayrı devletler gibi ele alınması sorunu devam ettirilmiştir.[196] Atsız'a göre Türk devleti her zaman var olmuştur, bu durum diğer devletlerde hükümdar sülalelerinin değişimi olarak tanımlanırken Türk tarihi incelenirken farklı devletlerin var olduğu yanılgısına düşülmüştür. Bu durum, hanedana atfedilen kutsallık düşüncesinin de bir sonucudur ve aslında Türk devletinde günümüzdeki hükümet değişikliklerine benzer bir değişim yaşanmıştır, ancak Türk devleti daima var olmuştur. Atsız, aynı düşünceyi Osmanlı Devleti'nin çöküşü ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu için de kullanır ve çökenin hanedan olduğunu, yeni kurulan rejim ile var olan Türk devletinin devam ettiğini açıklamaktadır.[197]

Bir diğer tartışma konusu, Türk tarihinin başlangıcı hakkında gelişmekte, çoğu tarihi kaynakta Türk Tarihi Hunlar ile başlatılırken bazı tarihçilere göre 6. yy.'da kurulan Göktürkler ile başlatılıyor veya başka bir görüş Hun öncesi Sakaları başlangıç noktası olarak kabul etmektedir.[198] Zeki Velidi Togan ise Türk Tarihini, Sakalardan da önce bir dönemden başlatmakta ve MÖ.12-8 yüzyıllar arasında Isık-Göl ve Çu bölgesinde yaşayan Şu veya Çu halklarının ilk Türkler olduğunu kanıtlarıyla iddia etmektedir.[199] Bununla birlikte Türk Tarih Tezi'nde, Türklerin Anadolu'nun ilk

[195] ATSIZ, **a.y.**
[196] ATSIZ, **Türk Tarihinde Meseleler**, s. 9-10.
[197] ATSIZ, **a.g.e.**, s. 12-13.
[198] ATSIZ, **a.g.e.**, s. 18.
[199] TOGAN, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, s. 17-18.

hakimi olan Hititlerin ataları olduğu düşünülürse, Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte, Türk tarihinin başlangıcı konusu en derin tartışmalardan birini oluşturduğu anlaşılmaktadır. Türk tarihi hakkındaki bir diğer tartışma ise Cengiz Han ve Emir Timur'un tarihimizin kahramanımı yoksa düşmanımız mı sorusu üzerine kurgulanmıştır. Türk tarihçileri arasında ortak bir görüş olmayan bu konuda kimilerine göre bu hükümdarlar Türk ve Türk tarihine dahil edilirken, bazı tarihçilere göre Cengiz Han Moğol kabul edilmekte ancak Emir Timur Türk kabul edilmektedir. Atsız bu tartışmayı, bir milletin tarihçileri arasında eşi görülmemiş bir "milli anarşi" olarak kabul etmekte ve XIII. ve XIV. Yüzyıla ait, yani günümüze bu kadar yakın bir süreç hakkında bile ortak bir kararın verilememesini milli bilincin eksikliği ile açıklamaktadır.[200] Zeki Velidi Togan, Cengiz'in kökeni hakkında Moğol ve Uygur bahşıları ve Reşideddin'e ait "Cami-üt Tavarih" adlı esere dayanarak, Cengiz'i Kıyat (veya Kayat) "Börçegin sülalesi" olarak bilinen Börü Tegin soyundan geldiğini belirtmektedir. Ayrıca Sung hanedanı döneminde Cengiz'e gönderilen ÇİAO-HONG adındaki bir elçiden alınan bilgilere göre Cengiz'in ataları Şato Türklerine dayanmaktadır. Bahsi geçen Şato hanlarının da Göktürk'lere bağlı olduğu düşünülürse Togan'a göre Cengiz Han'ın Türklüğü hakkında güçlü bir ipucu keşfedilmiş olmalıdır.[201] Bu bağlamda Türk tarihçiliği, Batılı tezlerin etkisinde kalmakta ve ikinci sınıf insan ve barbar kategorisine alınan Moğollar ile bağ kurmaktan kaçınmakta ve bu nedenle Cengiz'in Türklüğüne de şüpheyle bakmaktadır. Emir Timur ile Yıldırım Beyazıt arasındaki mücadele merkeze alındığında ise Osmanlı hanedanın kutsallığı ilkesi gündeme gelmekte ve Emir Timur düşman kabul edilerek onun Türk tarih bilincinden uzaklaştırılması yolu tercih edilmektedir. Bu bakımdan Türk tarihçiliğinde, Atsız'ın haklı sitemi olan milli bilincin oluşturulamamış olması sorunu, günümüze kadar süren bir dilemma olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatından sonra yapılan Üçüncü Tarih Kongresi'nde (1943) tarihçilik alanında önemli bir değişimin yaşandığı görülmektedir. Çünkü Atatürk'ün ölümüyle birlikte, tarih tezine verilen önemin azalmış ve kongrede, tarih

---

[200] ATSIZ, **Türk Tarihinde Meseleler**, s. 20.
[201] TOGAN, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, s. 67-68.

tezinin tamamen yok olmadığı ancak çok sesli bir ortamın oluştuğu ve tarih yazımını etkilemeye başladığı anlaşılmaktadır. İsmet İnönü döneminde, tarih tezi "Atatürk'e ait olan" olarak savunulsa da siyasi ortamdaki değişikliklerin etkileri açıkça görülmektedir.[202] 1940'lı yıllarda, iktidarın farklı görüşlere pek izin vermediği dönemlerin aksine, akademik tarihçilik alanında bir gelişim yaşanmış ve düşünsel özgürlüğün arttığı görülmektedir. İnönü dönemindeki bir diğer önemli gelişme ise, barışçıl bir yaklaşımı benimseyerek küslükleri giderme düşüncesiyle Zeki Velidi Togan'ın Viyana'ya gitmesinden sonra yeniden ülkeye davet edilmesidir.[203] 1940'ların bir diğer önemli gelişmesi, cumhuriyetin ikinci kuşak tarihçilerinin (Nihal Atsız, Ömer Lütfü Barkan, Bekir Sıtkı Baykal, Halil İnalcık, Osman Turan vb.) tarihçilik sahnesine çıkmasıyla Türk tarihçiliğinin siyasi arenadan ve iktidar tarihçiliği kontrolünden çıkarak bilimsel bir yöne doğru evrilmesi şeklinde açıklanabilir.

Zeki Velidi Togan'ın Türkiye'ye dönüşüyle birlikte 1939'da İstanbul Üniversitesi'ndeki görevine yeniden başlamış ve Umumi Türk Tarihi kürsüsünde 1927-1932 yılları arasında yaptığı dersler ile 1939 yılından sonraki ders notlarını kitap haline getirerek 1946 yılında "Umumi Türk Tarihine Giriş" adıyla yayımlamıştır.[204] Eser'de Türklerin tarihi, tarih öncesi çağlardan başlatılarak 16. yüzyıla kadar kesintisiz bir şekilde incelenmektedir. Bu özelliği ile eser, 1930'lu ve 1940'lı yıllarda hâkim olan resmi tarih anlayışına tezat oluşturması ve farklı bir bakış açısı sunması nedeniyle Türk tarihçiliği açısından büyük önem taşımaktadır.[205] Yine Zeki Velidi Togan, 1940'larda Anadoluculuk fikrine karşı güçlü bir muhalefet sergilemekte, Rus emperyalizminin bir taktiği olan "Etnogenez" düşüncesine atıfta bulunarak, milletlerin geçmişlerini unutturarak veya düşmanlaştırarak onları tek bir çatı altında birleştirme amacının Türkiye'de Anadoluculuk adı altında gerçekleştirildiğini ifade etmektedir. Anadoluculuğun, Türklerin Anadolu'ya Orta Asya'dan gelen toplumlar olmalarına rağmen yerli gruplar arasında yaşanan bir kaynaşma sonucunda sadece Türk dilinin varlığını koruyarak eridiği düşüncesini

---

[202] ESMEN, **Tek Parti Dönemi Tarihçiliğinde Avrupa Hunları**, s. 115-116.
[203] Tuncer BAYKARA, **Zeki Velidi Togan**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989, s. 26.
[204] TOGAN, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, s. III.
[205] ÖZBEK, "Zeki Velidi Togan ve Türk Tarih Tezi", s. 23.

Togan, Türk milletinin kimliğini yok sayma olarak değerlendirmektedir.[206] Bu bağlamda Türkçü-Turancı fikirler ile Anadoluculuk fikri arasında, karşıtlık had safhadadır çünkü Anadoluculuk, açıkça millet kavramını coğrafya temeline indirgemekte ve milleti oluşturan ırki temelleri yok sayarak, Türkçü düşüncenin tamamen reddettiği bir akım olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarih yazımında gerçekleştirilen çalışmalar yanında, Türkçü-Turancı fikrin en dikkat çekici savunularından bir diğeri, komünizm hareketlerine karşıdır. H. Nihal Atsız, 1943'te yeniden yayımlamaya başladığı Orhun dergisinin Mart ve Nisan 1944 sayılarında, Sabahattin Ali, Pertev Naili Boratav, Sadrettin Celal ve Ahmet Cevat'ın komünist faaliyetlerini açıkça duyuran mektuplarını Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na hitaben yazmış ve bahsi geçen kişilerin görevlerinden azlini istemiştir. Bu durum karşısında Orhun Dergisi yeniden kapatılmış ve Atsız, Sabahattin Ali'ye hakaretten dolayı 4 ay hapis cezasına çarptırılmıştır.[207] Bunula beraber mahkeme sırasında (3 Mayıs 1944) Atsız lehine yapılan gösteriler nedeniyle tutuklamalar genişletilmiş ve Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkkan ve Zeki Velidi Togan ile Hasan Ferid Cansever başta olmak üzere 57 kişiden 23'ü tutuklanarak Türkçülük ve Turancılık davalarında sanık olarak yargılanmıştır.[208] Dava sürecinde Türkçü ve Turancı aydınlar hükümeti devirmek ırkçı bir yapılanma içinde olmak ve milli birliği bozmak gibi iddialara maruz kalmıştır. Lakin bahsi geçen aydınlar, devletin kendi uygulamalarındaki ırkçı temaları ortaya koyarak bir savunma yaptıkları görülmektedir. Dava sonucunda Togan, 10 yıllık mahkûmiyet kararı ile en uzun cezaya çarptırtılmıştır. Çünkü Togan, 1941 yılında bir örgüt kurarak Türkiye liderliğinde tüm Türk halklarını birleştirmek ve Almanya'nın II. Dünya Savaşını kazanması ile Türkiye'de hükümeti devirmek gibi garip iddialara maruz kalmıştır. Ancak savaş sonrası yapılan ikinci yargılanmada

---

[206] Zeki Velidi TOGAN, **Türklerin Mukadderatı Üzerine**, İstanbul, Yağmur Yayınevi, 1977, s. 22-25; Nevzat KÖKEN, **Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi (1923-1960)**, Ankara, ATAM Yayınları, 2014, s. 272.

[207] Güven BAKIREZER, "Nihal Atsız", C. 4, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, ed. Tanıl Bora, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 352; Yusuf Ziya BÖLÜKBAŞI, "Türkçü-Turancı Milliyetçiliğin Düşünsel Temelleri Üzerine Bir İnceleme, Akademik Hassasiyetler", **Akademik Hassasiyetler**, C. 5, No: 10, 2018, s. 48.

[208] Fatih YAŞLI, "Milliyetçilik ve Faşizm: Türkiye'de Irkçı Milliyetçilik Üzerine Bir İnceleme", Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi. Tezi, 2008, s. 131.

bu suçlamalardan beraat etmiştir.[209] Bahsi geçen iddia ve akabindeki beraat kararı davanın konjonktürel bir yapıda olduğu izlemini vermektedir. Çünkü, hükümet tarafından Almanya'nın savaşı kazanacağı dönemde ırkçı faaliyetlere izin veriliyor görüntüsü çizilirken, Almanların kaybedeceği anlaşılınca Sovyet tehlikesi göz önüne alınarak, Türkçü ve Turancı fikre sahip olan tüm aydın ve siyasi kesim yargılanmaktadır. Savaş sonrasında yapılan yargılanmalar sonucunda "Türkiye'de ırkçılık yapmanın bir suç sayılmadığı" ilan edilerek de ilk alınan kararın dönemsel bir amaca hizmet ettiği açıkça ortaya konulmuştur.[210]

II. Dünya Savaşı'nın baskısıyla, Türkiye'deki Türkçü-Turancı düşünceye sahip aydınlar, önemli ölçüde etkilenmiştir. Bu dönemde, Türkçü aydınlar, politik duruşları ve fikirleri nedeniyle 1944-1946 yılları arasında yargılamalar ve mahkumiyetler yaşamışlar. Ancak daha önemlisi, Türkçülük fikri, toplum nezdinde zayıflatılmış ve mahkûm edilmiştir. Bu olumsuz etkiyle başa çıkmak için Türkçülük, 1950'lerin sonrasında yaşanan değişimlerin etkisiyle büyük oranda Türk-İslam sentezi düşüncesi içinde konumunu güçlendirmiştir.[211] Bu süreçte, dünya savaşı sonrası yeniden şekillenen dünya düzeni, fikri akımlar üzerinde güçlü etkiler bırakmış ve Türk milliyetçiliği ile İslami değerler arasında bir sentez arayışı, Türkçülük düşüncesinin evrilmesine ve yeniden şekillenmesine yol açmıştır.

---

[209] Gün SOSYAL, "Rusya Kökenli Aydınların Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin İnşasına Katkısı", C. 4, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 491.
[210] G YÜCEL, Y.Z. BÖLÜKBAŞI, "Türk Milliyetçiliğinde Yol Ayrımı: 3 Mayıs 1944 Irkçılık-Turancılık Davası", **Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi**, C. 1, No: 2, 2019, s. 30; YAŞLI, "Milliyetçilik ve Faşizm: Türkiye'de Irkçı Milliyetçilik Üzerine Bir İnceleme", s. 131-132.
[211] ESMEN, **Tek Parti Dönemi Tarihçiliğinde Avrupa Hunları**, s. 128.

2. DÜNYA SAVAŞI KONJONKTÜRÜNDE TÜRK TARİH YAZIMINDA DENGE: ANADOLUCU – HÜMANİST ANADOLUCU TARİH YAZIMI

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışının gölgesinde ortaya çıkan Anadoluculuk, öne sürülen görüşlerin geçerliliğini yitirdiği bir dönemde, yalnızca yeni bir kimlik oluşturmakla sınırlı kalmayarak aynı zamanda yeni bir siyasi perspektifi inşa etme amacını taşımaktadır. Bu açıdan Anadoluculuk, esasen toprak milliyetçiliği veya bölgesel bir vatan kurgusunu ifade etmekte olup Osmanlı son dönemi fikir hareketlerin büyük farklılıklar içermektedir. Süreç içerisinde Osmanlı Devleti'nin parçalanma sürecinin başlaması ve Cumhuriyet Türkiyesi'nin kurulduğu bu dönemde, romantizmin etkisi altındaki düşünürler tarafından ortaya atılan Anadoluculuk, teritoryal bir perspektifle şekillenen ve toprak milliyetçiliği üzerine inşa edilen bir düşünce biçimidir.[212] Bu düşünce, zamanının özel koşulları içinde doğmuş ve gelişmiştir. Anadolucular, ulusun oluşumunda ulusal coğrafyanın önemine vurgu yaparak, ulusu oluşturan ruhsal işlevsel bir niteliğin, yerleşik düzene geçilmiş ulusal bir coğrafya üzerinde yaşayanların kader birliği yapmasıyla mümkün olabileceğini ileri sürmüşlerdir.[213]

Bu düşünce yapısına göre, millet anlayışı, öncelikle tarihsel olarak sınırları belirlenmiş belirli bir vatan anlayışına dayanmaktaydı. Anadoluculara göre, din birliği vatan kavramını ifade etmediği gibi, aynı dil ailesinden gelen bir ırkın yaşadığı sınırsız topraklar da vatan oluşturamazdı; bu durumda, bu ırka millet

---

[212] Fuat HACISALİHOĞLU, "Anadolucu Tarih yazımı", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 8, No: 40, 2015, s. 253.
[213] Mithat ATABAY, "Anadoluculuk", C. 4, **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 527.

denilemezdi. Osmanlı Devleti'nin var olduğu dönem için de imparatorluğa ancak milli bir vatan ve bu vatanlara bağlı vatanlar demek mümkün olmaktaydı. Bu durum ise, devleti tanımlarken tek bir vatan ve milletin oluşturulmasının imkansızlığını doğurmakta ve daha karmaşık bir durumun ortaya çıkmasına neden olmaktadır.[214] Anadoluculuk var oluşunu ifade edildiği üzere din, dil ve ırk birliğinin ortak bir vatan kurgusu etrafında buluşmadığı takdirde milleti ifade edemeyeceğini belirterek Turancılık düşüncesinin doğal karşıtı olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu noktada Türk milliyetçiliğinin uyanışı sırasında, izlenecek yol konusunda çetin bir kararsızlık hâkimdir. Tercih yapmanın zor olduğu bu yollardan biri, ulusal uyanışı, imparatorluk döneminde ihmal edilmiş olan anavatanın köklerine nüfuz ederek canlandırmayı amaçlayan Anadoluculuk, diğer yaklaşım ise imparatorluk ruhunu ulusal bir temelde uyandırmayı hedef alan Turancılıktır.[215]

II. Meşrutiyet döneminde Osmanlıcılık, İslamcılık ve Turancılık gibi Osmanlı Devleti üzerinde etkili olmuş ideolojilere karşı, bir tepki olarak ortaya çıkan "memleketçilik"[216] Mütareke dönemi düşünce hareketlerinden biridir. Bu hareketin ilk tohumları, 1917'de Türk Ocağı içinde büyük Türkçülüğe karşı küçük Türkçülük veya Türkiyecilik şeklinde atılmıştır. Bu süreçte Hilmi Ziya Ülken, Haluk Nihat ve Reşit Kayı kaleme aldıkları eserler ile Anadoluculuk hareketinin ilk adımlarını atmaktadır. İki yıl sonra, 1919'da Mülkiye sıralarında, Anadolu'yu Türk kültürünün gerçek kaynağı olarak gören yeni bir fikri akım olarak bu kaynaktan doğmuştur. Ancak, daha başlangıçta hareketin milliyet anlayışında iki ayrı görüş ortaya çıkması, ilk ayrılıkların habercisi olmuştur. Bunlardan biri, Anadolu'yu doğacak kültürün kaynağı ve gayesi olarak gören kültürcü Anadoluculuk iken İkincisi, Anadolu'ya siyasi ve fiili bir şekil verme amacı güden ideolojik Anadoluculuktur. Bu ikinci görüş, Monroe'nin "Amerika Amerikalılarındır" ilkesini örnek almaktadır.[217] Mütareke döneminde açığa çıkan vatansızlık endişesi ve elde kalan Anadolu

---

[214] ÜLKEN, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, s. 480.
[215] ATABAY, "Anadoluculuk", s. 515.
[216] "Memleketçilik" Hilmi Ziya Ülken'in düşünce dünyasındaki Anadoluculuk fikrini ifade eden bir terim olarak yerini almaktadır. Anadolucu düşün insanları içinde yalnız kendisi bu ifadeye yer vermektedir. Ülken, a.g.e., s. 477.
[217] ÜLKEN, **a.g.e.**, s. 477-478.

topraklarını korumanın en kutsal dava görüldüğü bu süreçte, kültürel çalışmalar akamete uğramakta ve fiili ve siyasi düşünceler ön plana çıkmaktadır.

Osmanlı döneminden günümüz Türkiye'sine kadar geçen süreçte kimlik düşüncesi odağındaki tartışmalar, ülkenin gündeminin temel konularından birini oluşturmuştur. Osmanlı'nın birçok etnisiteden oluşan toplumsal yapısının, imparatorluk devrinin sona ermesiyle birlikte ulus devlet formatına dönüşmeye başladığı bir dönemde, Anadoluculuk hareketi gündeme gelene kadar ülkenin aydınları genellikle Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük gibi ideolojilerin savunuculuğunu yapmışlardır. Anadoluculuk hareketi, aydınların düşünce dünyasında gelişen bir hareket olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hareketin önde gelen düşünürleri arasında Mükrimin Halil Yinanç, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Mehmet Haild Bayrı, Mustafa Şekip Tunç, Remzi Oğuz Arık, Hilmi Ziya Ülken, Nurettin Topçu, Şevket Raşit Hatipoğlu ve Mehmet Kaplan gibi isimler bulunmaktadır. Anadolucular, Anadolu'nun ve Anadolu halkının gerçek tarihini 1071 Malazgirt Muharebesi ile başladığı varsayımından yola çıkarak ele almakta ve bu tarihten önceki Türk tarihini, yani İslam öncesi Türk tarihini, kavmi bir tarih olarak kabul ederek kendi ilgi alanlarının dışında bırakmaktadır.[218]

Bu bağlamda Anadoluculuk, kültürel bir milliyetçilik akımı olarak kendini ifade etmektedir. Kültür, bir ulusun duygularını, inançlarını, hükümlerini temsil eden kurumlar aracılığıyla geçmişteki duygularını, inançlarını koruyan, aktaran ve yansıtan yapıların tümüdür. Dil, sanat, din, hukuk ve ahlak; bir ulusun duygularını, inançlarını ve hükümlerini yansıtan unsurlardır. Tarih ve vatan ise geçmişteki duyguların, inançların nesiller boyunca korunmasını ve insanlığa aktarılmasını sağlayan temel unsurlardır.[219] Böylelikle fikrin genel bir çerçeve planı yapılarak temel gayelerin sınırlılıkları ve farklılıkları ifade edilmekte düşüncenin ne olup ne olmadığına işaret edilmektedir.

---

[218] Ahmet Pakiş, "Kimlik ve Siyaset Bağlamında Anadoluculuk Hareketi", İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013, s. 1-2.
[219] ATABAY, "Anadoluculuk", s. 529.

2.1. Anadoluculuk Fikrinin Doğuşu ve Dönemin Şartları

Tanzimat sonrası düşünce akımları, her birinin geçmiş algısında farklı bir seçiciliğin belirdiği, genelde faydacı bir yaklaşım sergilediği bir dönemi yansıtmaktadır. Osmanlıcılık, etnik veya dini ayrımları önlemek amacı güderken, vatan kavramını ortak bir temelde şekillendirmeye çalışmıştır. Namık Kemal'in milliyetçilik ve vatanseverlik düşünceleri, Osmanlıcılığa tarihsel bir temel sağlamış, ancak hanedan tarihi vurgusu vatan kavramının birleştiriciliğinin sorgulanmasına neden olmuştur.[220]

Anadoluculuk, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasını takiben ortaya çıkan bir akımdır. Türk aydınları, Anadolu'nun savaş yıllarında harap olmasının çarelerine öncelik verirken, aynı zamanda bu bölge üzerinden yeni bir toplumsal kimlik inşa etmeye çalışmışlardır. Anadoluculuk, önceki kimlik siyasetlerini eleştirerek yeni bir millet, vatan ve tarih tasavvuru oluşturma çabasını temsil eder. Bu anlayış, Malazgirt Savaşı sonrasında Oğuz Türkleri'nin Anadolu'ya yerleşmesiyle yeni bir Türk milletinin oluştuğunu savunmaktadır.[221] İlk dönem Anadolucu düşün insanlarının temel hedefi, ülkenin bağımsızlığını kazanmak ve yeni bir "milli kimlik" oluşturmaktır. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü, Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük ideolojilerinin başarısızlığı olarak değerlendirilir. Anadolucular, bu ideolojilerin farklı etnik ve dini unsurları bir arada tutamaması üzerine, Anadolu ve Anadolu Türk'ünü merkeze alarak ulus devlet temelli yeni bir kimlik ve milliyetçilik önerisinde bulunmaktadır.[222]

Anadoluculuk, Türk Ocakları içindeki Turancılık ve Türkiyecilik tartışmaları sırasında ortaya çıkmış ve Türk Ocakları, faaliyet alanı konusundaki bu tartışmada bir tercih yapmak zorunda bırakılmıştır. Uzun ve yıpratıcı savaşların neden olduğu kayıplar, Türk Ocakları üyelerini özlerine, yani Anadolu'ya dönmeye zorlamıştır. Bu tip bir ideolojik daralma düşüncesi, temelde realist bir yaklaşımın bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.[223] Türk Ocağı'nın 1912 yılındaki nizamnamesinin 2. maddesi, "Ocağın maksadı, Türklerin harsî birliğine ve medeni kemaline çalışmaktır. Ocağın

---

[220] HACISALİHOĞLU, "Anadolucu Tarih yazımı", s. 253.
[221] Mehmet Kaan ÇALEN, "Anadolucu Tarih Tasavvuru: Yeni Vatan, Yeni Tarih, Yeni Millet", **Turkish History Education Journal**, C. 6, No: 1, 2017, s. 75.
[222] PAKİŞ, "Kimlik ve Siyaset Bağlamında Anadoluculuk Hareketi", s. 77-78.
[223] HACISALİHOĞLU, "Anadolucu Tarih yazımı", s. 253.

faaliyet sahası bilhassa Türkiye'dir" şeklinde düzenlenmiştir. Ancak Türkiyecilik görüşü, uzun tartışmaların ardından önce kabul görmüş ancak Türkçülerin sert tepkileri nedeniyle geri çekilmek zorunda kalmıştır. Tartışmalar akabinde ocak nizamnamesinin 2. Maddesi "Ocağın maksadı, Türklerin harsî birliğine ve medeni kemaline çalışmaktır." şeklinde bırakılmıştır.[224] Bu noktada Türk aydınları, her ne kadar savaş sonrası travmaların olumsuz sonuçlarını düşünseler dahi Türklük düşüncesinin sadece Anadolu coğrafyasına sıkışıp kalmasını kabul etmemişlerdir.

Anadoluculuğu ilk dile getiren Necip Türkçü, 1915'te Türk Ocakları İzmir şubesinde coğrafi gerçeklere dayanan bir vatan kurgusu tanımlayarak, Turan idealini duygusal olarak vatan olarak kabul edilemeyeceğini savunmuştur. Ancak Türkçü'nün Anadolu'da kurulan devlete "Anadolu Cumhuriyeti" adını vermesi ve Anadolu'da yaşayanları "Anadolulular" olarak adlandırması en temelde diğer Türk ırklarını tanımamak ve hatta yok sayma noktasına getirmiştir. Bu durum ise ilk olarak Anadolu mecmuası çevresindeki düşünürleri, Balkanlardan gelen Türk göçleri ve nüfus mübadelelerine karşı olumsuz bir tutum takınması ile neticelenmiştir.[225] Anadoluculuk, diğer fikir akımlarına göre daha gerçekçi bir yaklaşım izlerken, varoluş nedenini özellikle Turancılık fikrine dayandırmıştır. Çünkü, ulusun inşası sürecinde gerekli olan temel etkenlerin farklılıkları, bu iki fikir arasındaki anlaşmazlığın kaynağıdır.[226] Turancılık, Türk milletinin coğrafi olarak yayılmacı bir düşünceyle birleşerek geniş bir alanı kapsayacak şekilde bir araya gelmesini hedeflerken, Anadoluculuk daha yerel ve Anadolu merkezlidir. Bununla birlikte Anadolucu ideologlar, coğrafyayı merkeze alan bu düşünce sisteminde, soy kökleri ile olan mutlak bağları dahi görmezden gelmektedir.

Anadoluculuğun öncülerinden Musa Kâzım, Mehmet Şemsettin (Günaltay) ve Halim Sabit, bu tartışmaların yürütüldüğü dönemde İslâmcı Sırat-ı Müstakim dergisinden ayrılarak 1913'te yayın hayatına başlayan İslâm Mecmuası'nda görev almışlardır. Bu dergi, İslamcı düşüncenin yayın organı olan Sırat-ı Müstakim ile Türkçülük düşüncesinin yayın organı olan Türk Yurdu dergisi arasında bir yer bulmaya

---

[224] Türk Ocağı Esas Nizamı, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1334. ÜSTEL, İmparatorluktan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği Türk Ocakları 1912-1931, s. 105.
[225] DEREN, "Türk Siyasal Düşüncesinde Anadolu İmgesi", s. 533.
[226] HACISALİHOĞLU, "Anadolucu Tarih yazımı", s. 254.

çalışmaktadır. Bahsi geçen yazarlar da kendilerine "İslâmcılık-Türkçülük" karışımı bir yol benimse eğilimindedir.[227]

Ülken, memleketçilik fikrini ilk kez Henri Lichtenberger'in "Richard Wagner, Poete et Penseur" adlı eserine dayanarak ortaya atmıştır. Reşit Kayı ile Anadolu dergisini, el yazması olarak 12 sayı halinde (1335-1336/1918-1919) tarihleri arasında çıkarmıştır. Kendisi Haluk Nihad'a Anadolu halk masallarından "Tahirle Zühre," "Şah İsmail ile Gülizar," ve "Süleyman Şah"ı yazdırmıştır. Haluk Nihat, bu çalışmaları "Geçmiş Zamanın Masalları" adlı bir kitapta toplamış ve daha sonra aynı eseri "Türk Destanına Giriş" adıyla tekrar yayınlamıştır. Ülken bu süreçte "Mülkiyede Anadolu'nun Bugünkü Vazifeleri" adlı bir kitap yazarak fikrin ilk eserlerinin hayata getirilmesinde öncülük yapmıştır.[228] Ayrıca Ülken, Mükrimin Halil'i, bu harekete öncülük eden isimlerden biri olarak tarif etmekte ve onun İslam tarihine yönelik araştırma şevkinin bu çalışmalar neticesinde birdenbire Anadolu tarihine çevrildiğini ifade etmektedir. Mükrimin Halil'in tutkulu kişiliği, hareketi hemen yarı siyasi bir yöne çekmesine sebep olmuş, bu da kültür hareketinin erken aşamalarında yüksekokullar arasında yeni bir ideoloji biçimini almasıyla sonuçlanmıştır.[229]

Tachau, Bernard Lewis'in[230] "Anadoluculuk" kavramının, öncelikle 1930'larda Türk Tarih Tezi ile bağlantılı olarak ortaya çıktığı hakkındaki fikrini zamanlama olarak fazla geniş bir tanımlama olarak kabul etmekte kavramın daha önce ve daha ayrıntılı bir kullanıma sahip olduğunu ifade etmektedir. Çünkü kavram İstanbul Üniversitesi'nde 1924 ve 1925 yıllarında yayınlanan Anadolu dergisinde, bir grup genç tarafından kullanılmıştır. Tachau, bu kavram ve dergi hakkında henüz Batılı bilim adamları tarafından detaylı bir incelenme yapılmadığını da belirtmektedir.[231]

---

[227] ATABAY, "Anadoluculuk", s. 515.
[228] ÜLKEN, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, s. 472.
[229] ÜLKEN, **a.g.e.**, s. 478.
[230] LEWIS, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**.
[231] Yapılan eleştiri haklı olmakla birlikte eksiktir çünkü, 1912 yılından itibaren kavram, Türk düşünce dünyası üzerinde etkili olup yukarıdaki eleştiride 1918-1919 yılında Ülken ve Kayı'nın "Anadolu Dergisi" yine atlanmış görülmektedir. Frank TACHAU, "Türklerde Milli Kimlik Arayışı", Anadolu Mecmuası, C. 1, No: 2, 2022, s. 82.

Bahsi geçen Anadolu Mecmuası, imtiyaz sahibi Mehmed Halid (Bayrı) ve mesul müdürü Haydar Necip yönetiminde Nisan 1340-Mart 1341 (1924-1925) tarihleri arasında on iki sayı olarak çıkmıştır. I. Dünya Savaşı'nın ardından imzalanan mütareke ile Türkiye'de mevcut II. Meşrutiyetten kalma ideolojiler fiilen iflas edince, 1920'li yıllarda, bu ideolojilere bir tepki olarak, Anadolu'yu Türk kültür ve medeniyetinin esas kaynağı kabul eden Anadoluculuk adıyla yeni bir fikir akımı doğmuştur. Başlangıçta Mükrimin Halil (Yinanç) ile Hilmi Ziya (Ülken), Mehmed Halid ve Ziyaeddin Fahri'nin (Fındıkoğlu) öncülüğünde teşekkül eden akımın yayın organı olan Anadolu Mecmuası, Anadolu'yu daha çok edebiyat, folklor, kültür, iktisat ve coğrafya açısından ele alıp inceleyen makalelere yer vermiştir.[232] Bu dergi, Anadoluculuk düşüncesini yayma amacı gütmüş ve Anadolu'nun kültürel zenginliklerine vurgu yaparak iflas eden fikirlerin karşısında coğrafya ve kültür temelinde yeni bir düşünce akımının oluşmasına ön ayak olmuştur.

Mehmet Haild, Anadolu mecmuasının ilk sayılarında hedeflerini şu şekilde açıklamaktadır: "Bugün kurulmuş olan millî Cumhuriyet'ten sonra, millî medeniyet yapmak; işte Anadolu milletinin mesai sahası. Anadolu milletine göre milliyetperverliğin manâsı bu sahada muvaffak olmak, bu sahada mümkün mertebe süratle yürümek ve hedefe vâsıl olmaktır."[233] Mehmed Haild, Türk milletinin büyük bir ırkın genel adı olduğunu belirterek, bu yeni millete "Türk milleti" denilemeyeceğini ve bu adlandırmanın Türk ırkının diğer kollarına haksızlık olacağını ifade etmektedir. Bu yaklaşıma göre, Anadolulular, Azerbaycanlılar, Şimaliler, Türkistanlılar hepsi Türk ırkından olabilir, ancak aynı milletten değillerdir. Mehmed Halid'e göre bir millet olabilmek için aynı kültürü ve aynı vatanı paylaşmak gerekir. Bu nedenle, aynı ırktan olsalar bile, farklı kültürlere ve farklı vatanlara sahip olan gruplar aynı millet olarak kabul edilemez.[234] Mehmed Halid, kendisinin Türk soyundan geldiğini ve Anadolu milletine ait olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle, yeni milletin adını "Anadolu Milleti" olarak önermekte devlet ismi olarak ise Türkiye

---

[232] UÇMAN, "Anadolu Mecmuası", s. 84.

[233] Mehmed Halid, "Milliyetperverliğin Manâsı", Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik, ed. Mehmet Kaan Çalen, Haluk Kayıcı, İstanbul, Bilge Oğuz Yayınları, 2014, s. 245; Ümmühan Bilgin Topçu, "Anadoluculuk Hareketi ve Türk Edebiyatına Etkileri", Ankara, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999, s. 106.

[234] MEHMET HALİD, "Milliyetperverliğin Manâsı", s. 244.

Cumhuriyeti tabirini yanlış bulur ve Anadolu Cumhuriyeti'nin kullanılmasını teklif etmektedir. Ancak bu öneriler oldukça keskin bulunmuş ve genel olarak destek görmemiştir. Anadolucular için milletin adı genellikle "Anadolu Türk Milleti" veya Müslüman Anadolu Türk Milleti olarak kabul edilmiştir.[235]

Anadolu Mecmuası'nda çıkan yazılarda Cumhuriyetin kurulması ile ortaya çıkan yeni devletin gerçek adının "Anadolu Cumhuriyeti" olması, Anadoluculuk düşüncesinin etkilerini yansıtan bir tercih olarak değerlendirilebilir. Çünkü onlara göre "Türkiye" kelimesinin kullanılması devletin karakterini değiştirmeye yönelik bir çaba olarak görülmüştür. Aynı şekilde, Anadolucuların kendilerini sadece "Türk milleti" olarak tanımlamak yerine, "Anadolu milleti" olarak adlandırmaları, diğer Türk gruplarından ayrılmalarına ve onların milliyetini inkâr etmeleri gibi sonuçlar doğurmaktadır. Anadolucular, kültür ve vatan bağlamında tüm Türkleri bir araya getirmeyi amaçlayan Pantürkistlerin ideallerine karşı çıkarak, Anadolu'yu merkeze alan bir milliyetçilik anlayışını benimsemişlerdir.[236]

Mehmed Haild'e göre;[237] Anadolu milleti perspektifinden milliyetçilik, iki ana anlam taşımaktadır. Birincisi, Türk soyundan gelen ancak farklı vatanlarda ve ayrı bir cemiyet halinde yaşayan tüm milletleri bir araya getirerek bir Türklük camiası oluşturmak ve buna "Turancılık" adını vermek. İkincisi ise, kendi vatanları olan Anadolu'da milli bir devlet olarak kalmak, bu devleti geliştirmek ve yükseltmektir. Bu bağlamda, "Türkiyecilik" veya "memleketçilik" gibi terimlerin kullanımı yanlıştır ve maksadı anlatmağa açıkça kâfi değildir. Anadolu milleti, milli devlet olarak kendi vatanları olan Anadolu'yu korumayı ve geliştirmeyi amaçlayan insanların buluştuğu bir milliyetçilik anlayışını benimsemektedir.[238] Bu konuların bu hassasiyetle ve detaylı açıklanması "Türkiyecilik" veya "memleketçilik" gibi terimlerin kullanılması, sömürgeleri anavatanla karıştırma riski taşımasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, asıl vatan üzerinde milli bir devlet kurmayı ve onu ilerletmeyi amaçlayan milliyetçiler için daha uygun ve cesur bir terim önerisi "Anadoluculuk" tur.

---

[235] ÇALEN, "Anadolucu Tarih Tasavvuru: Yeni Vatan, Yeni Tarih, Yeni Millet", s. 86.
[236] TACHAU, "Türklerde Milli Kimlik Arayışı", s. 84.
[237] Mehmed Halid'e ait makale: Anadolu Mecmûası, 1. Sene, S. 9, 10, 11, Kânûn-i Evvel, Kânûn-i Sânî, Şubat 1341, s. 313-316. Mehmed Halid, "Milliyetperverliğin Manâsı", s. 241.
[238] Mehmed Halid, a.g.e., s. 244.

Anadoluculuk, milliyetperverliği temsil eden, doğru ve güzel bir isimdir. Diğer terimler, yavan ve tatsız olabilirken, Anadoluculuk, sağlam bir mesleği, esaslı ve güçlü bir siyaseti, milliyetperverlik siyasetini ifade etmektedir.[239] Var olan siyasi durum ve savaş sonrası şartlar düşünüldüğünde Türkçülerin milliyetçiliklerini konumlandıracakları fiziki bir mekân bulma zorluğu düşünüldüğünde Anadolucular ise karşılarına "yeni milliyetçilik"[240] teorileri ile meydana çıkmaktadır. Yeni milliyetçilik, Türkçülerin vatan düşüncesinin sınırlarının uçsuz ve bucaksız olmasına mukabil ideal bir vatan düşüncesine sahip olma eğilimindedir. Ayrıca Anadolucular, bir milletin sınırları ancak milliyetçi bir mücadele sonucunda, kendi tasarılarına uygun olarak çizebileceği belirtmektedir. Bu bağlamda Anadolucuların teorisi, Anadolu milleti tarafından Kurtuluş Savaşı neticesinde Anadolu vatanında, Anadolu Cumhuriyeti kurulmuştur şeklinde bir önerme ile yeni milliyetçilik düşüncelerini ortaya koymaktadırlar.

Ülken, I. Dünya savası ve Kurtuluş savaşı sonrası fikir hayatının durumu hakkında; çağdaş fikir hayatının gelişimi, içinde bulunduğu büyük sarsıntılar, direnişler ve devrimlerle şekillenmiştir. Uzun yıllar süren savaşlar ve İmparatorluğun yıkılması, Türkiye'nin yeni bir siyasi yapıya geçişini sağlamış, ancak bu süreçte fikir hayatı çoğunlukla ihtiraslı, günlük siyasi olaylara odaklı ve derinlikten yoksun bir şekilde ilerlemiştir. Batı'nın fikirlerine tam anlamıyla nüfuz etme ve yeni düşünceleri geniş bir perspektifle anlama imkânı kısıtlanmıştır. Örneğin, Fransız İhtilali'nin dünya çapında etkiler yaratmasıyla birlikte, bu hareketin önde gelen düşünürlerinin eserleri dünya genelinde tanınırken, Türk düşünürlerinin eserleri Türkiye'de sınırlı bir çerçevede gazete ve dergilerde günlük polemiklere indirgenmiştir.[241] Bu bağlamda, Tanzimat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinin fikir tarihinde, günlük hedeflerin dışında Batıda meydana gelen temel fikirlerin kavranmadığı ve aydınlar tarafından derinlemesine ele alınmadığı belirtilmektedir.

Bu süreçte Batıda geliştirilen teorilere göre, milletler, ekonomik anlamda, insan gücü dahil olmak üzere teritoryal kaynaklar üzerinde kontrol kurarlar ve detaylı bir iş

---

[239] MEHMET HALİD, **a.g.e.**, s. 245.
[240] Süleyman Seyfi ÖĞÜN, "Nurettin Topçu'nun Siyasal Düşüncesinde Popülizm-Milliyetçilik Etkileşimi", Bursa, Sosyal Bilimler, Doktora Tezi, 1991, s. 4.
[241] ÜLKEN, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, s. 15.

bölümü oluşturarak, yurt içinde topluluk fertleri arasında kaynak dağılımını, emek ve meta dolaşımını teşvik ederler. Mensubiyet, sınırların ve kaynakların tanımlanmasıyla millî kimliğe, millî otarşi ideali için bir rasyonellik kazandırmaktadır. Özetle, millî kimlik ve millet kavramları, etnik, kültürel, teritoryal, ekonomik ve yasal-siyasî birçok unsuru içeren karmaşık yapılar olarak düşünülebilir. Bu kavramlar temelde, devletin tamamen yasal ve bürokratik bağlarından farklı olarak, topluluk fertleri arasındaki dayanışma bağlarını ifade etmektedir.[242] Buna karşın Smith'e göre, ırk merkezli etnik özelliklerin öznel nitelikte olduğu ve sıkça mitlere dayandığı düşünceler göz önüne alındığında, bu kavramların tarihî ve kültürel oluşumlarına dair içeriklere odaklanmak gerekmektedir. Böylelikle etnik aidiyet duygusunun temelini oluşturan hayalî soy ve farazi ecdat kavramları, düşüncenin genellikle zor araştırılabilen mitlere dayandırılmasını beraberinde getirmektedir.[243]

Anadoluculuk hareketi, milliyet tanımındaki fikir ayrılığı nedeniyle iki ana fraksiyona bölünmüştür. Bu ayrım, bir yanda Anadolu'yu kültürel bir kaynak ve amaç olarak gören "Kültürcü Anadoluculuk," diğer yanda ise akıma siyasi ve fiili bir biçim kazandırmayı hedefleyen "İdeolojik Anadoluculuk" olarak ortaya çıkmıştır. Anadoluculuk hareketinin yeniden gündeme gelmesinde önemli bir rol oynayan kişi ise Remzi Oğuz Arık olmuştur. Remzi Oğuz Arık, Anadoluculuk düşüncesinde "Vatan" kavramını mistik bir biçimde ele alarak, tarihin bir kader birliğini etrafında yaşayan milli topluluğun hafızası olduğunu ifade etmiştir. Ona göre, milli bir topluluğun tarihi, sadece bir hayatsal bir yaşayış birliği olmanın ötesinde, şuurlu bir şekilde hatırlandığında gerçekleşebilir. Remzi Oğuz Arık'a göre, tarih, şuurlu bir şekilde hatırlandıkça ve bu rol alındıkça gerçekleşebilir. Bu süreçte tarihin, vatan değerinin ruhsal bir ideal haline gelmesi önemlidir. Ona göre vatan, sadece maddi menfaat teminiyle değil, aynı zamanda ruhsal bir ideal olarak yaşandığında gerçek anlamını bulur. Vatan, Remzi Oğuz'a göre, "kendimize madde olarak menfaat temin etmediğimiz zaman bile yolunda can verileceği toprak"tır. Bu yaklaşım, Anadoluculuk düşüncesinde vatanın manevi değerini vurgulayan bir perspektifi ifade

[242] Anthony D. Smith, Milli Kimlik, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994, s. 34.
[243] SMITH Anthony D., **a.g.e.**, s. 43.

etmektedir.[244] Arık, milliyetçilik ideolojisinin temelini vatan kavramının oluşturması gerektiğini vurgulamakla bu kavramı "mutlak bir gerçekliğe" bağlamıştır. Ona göre, Birinci Dünya Savaşı, Ümmetçilik ve Osmanlıcılık akımlarını ortadan kaldırırken, Anadolu'daki İstiklal Savaşı ise Türk realitesine karşı olan her şeyi yok etmiştir. Bu bağlamda, Anadoluculuk hareketi, milliyetçilikte vatan odaklı bir perspektifi benimsemektedir.

Halide Edip'in Anadolu'ya yönelmesi de yine Türk Ocağı Kongresi'nde "Evimize Bakalım Türkçülüğün Faaliyet Sahası" başlıklı yazısıyla başlamaktadır. Yazısında herkesin öncelikle kendi evini imar etmesi gerektiğini ifade ederek, Anadolu'ya öncelik verilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu noktada, Türkçü gençlerin savaş meydanlarında Anadolu gerçeğiyle tanışma imkânı bulduklarını ve bu deneyimden hareketle öncelikli olarak memleketlerini aydınlatmaları gerektiğini vurgulayan Halide Edip, gençlerin odaklanması gereken tek rota olarak Anadolu'yu göstermektedir. Savaştan hemen sonra, 18 Mart 1919'da Halide Edip'in başkanlığında faaliyete geçen Köycüler Cemiyeti de Anadolu'ya dair söylemleri sürdürmüştür.[245] Halide Edip'in temel söylemi, Anadolu'yu tanımak ve bilmek gerektiği üzerine odaklanarak Anadolu'nun milli bilince yapacağı katkıları merkeze alan bir anlayışı yansıtmaktadır. Peki Neden Anadolu? Anadolu neresidir? ve Niçin bu kadar önemlidir? sorularının cevabını Türk Yurdu'nda Hakkı Bey tepkisel bir şekilde vermektedir: Hakkı Bey'in "Köyümden Geliyorum" adlı eserinde, Anadolu'nun "köy" olarak nitelendirilmesi, İstanbul'dan Anadolu'nun taşra olarak görülmesine bir tepki olarak ortaya çıkar. Anadolucular, Anadolu'nun değerlerini ön plana çıkarmaya çalışarak, İstanbul'un Anadolu'yu ihmal etmesine karşı durur. Bu, Anadolu'nun fukara olarak görülmesine ve İstanbul'un bilgisizliğine karşı açık bir eleştiridir. Anadolucular, kültürel hamlelerle Anadolu insanını öne çıkarmaya çalışarak, milliyetçiliğin gelişimine katkıda bulunmaya çalışmaktadır.[246] Hakkı Bey'in ifadeleri, Anadolucuların Anadolu'da yeni bir medeniyet oluşturma hedefini ve bu toprakların Türk metropolü olarak korunması gerektiğini ve bizatihi bu

[244] ÖĞÜN, "Nurettin Topçu'nun Siyasal Düşüncesinde Popülizm-Milliyetçilik Etkileşimi", s. 10.
[245] Funda Selçuk ŞİRİN, "Türk Aydınının Anadolu'ya Yönelişinde Balkan Savaşları'nın Rolü", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 28, No: 2, 2013, s. 539-540.
[246] Topçu, "Anadoluculuk Hareketi ve Türk Edebiyatına Etkileri", s. 97-98.

görevinde Anadolucu düşün insanlarının sorumluluğunda olduğunu net bir şekilde ifade etmektedir.

Anadoluculuk düşüncesinin var oluş sebebi olan Türkçü-Turancı düşüncenin II. Meşrutiyet sonrasında ortaya çıkan planlamaları son derece radikal bir karaktere sahiptir. Türkçü ideoloji, ontolojik değerler üzerinde birleşme eğilimi göstermeyerek, dil ve tarih odaklı bir ideolojiye dönüştürmektedir. Türk ırkının, dağınık ve iletişimsiz bir coğrafyada bulunsa bile, var olduğunu varsayan Türkçüler için temel amaç, bu birliği sağlamaktır. Bu bağlamda Türkçülerin siyasal hedefleri, yönelinen coğrafyanın genişlemesine bağlı olarak gerçeklikten ütopiye doğru evrim geçirmesine neden olmaktadır.[247] Bu ütopyanın karşısında ise Osmanlıcılığa, Pan-Türkizm'e ve Pan-İslamizm'e yönelik tepkilerin merkezindeki Anadoluculuk düşüncesi öne çıkmaktadır. Ülken, Nüzhet Sabit'in "Vazife" dergisindeki yazılarını bu tepkilere bir örnek olarak göstermektedir. Temel sorun, vatansız bir milliyetçiliğin mümkün olup olamayacağıdır. Nüzhet Sabit'e göre, milliyetçilik tanımlanmış bir coğrafya içinde gerçeklik kazanabilir ve Ona göre vatan, Namık Kemal'in anladığı kozmopolit anlamdaki bir kavram da olamazdı. Anadolu'nun Türk olduğu ve Türk milliyetçiliğinin bu temel üzerine oturması gerektiği düşüncesiyle, Anadoluculuk bilinci, Türk milliyetçiliğinin saldırgan olmayan, bölgesel birliğe önem veren ve savunmaya odaklanan bir eğilimini temsil etmektedir.[248]

Remzi Oğuz Arık, "Kuvayı Milliye" ruhunun, ideale sadık kalmanın, tarihi ve vatanı koruyan bir birliğin oluşturulmasının önemine işaret ederek Cumhuriyet, demokrasi ve laiklik gibi prensiplerin, milliyetçilikle uyum içinde olması gerektiğini belirtir. Arık'a göre, vatanın bölünmez bütünlüğünü savunmak, ideolojinin çatlaksız bir organizma olarak benimsenmesiyle mümkündür. Ayrıca, Remzi Oğuz Arık, Türk milletinin irridentizm (diğer milletlerin topraklarına göz dikme) eğilimine sahip olmadığını vurgular ve milletçiliğin bela yaratmayan bir niteliğe sahip olduğunu savunmaktadır.[249]

---

[247] Öğün, "Nurettin Topçu'nun Siyasal Düşüncesinde Popülizm-Milliyetçilik Etkileşimi", s. 4.
[248] Ülken, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, s. 480; Öğün, "Nurettin Topçu'nun Siyasal Düşüncesinde Popülizm-Milliyetçilik Etkileşimi", s. 8.
[249] Remzi Oğuz ARIK, **Türk İnkılabı ve Milliyetçiliğimiz**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, s. 110.

Mükrimin Halil Yinanç, Anadoluculuk düşüncesini kültürel bir hareket olmaktan çıkararak yarı siyasal bir konuma getirilmesinde önemli bir yere sahiptir. Bu yönelimle, Anadoluculuk düşüncesi başlangıçta iki ana gruba ayrılmıştır: Birinci grup, Anadolu'yu kültürün kaynağı ve hedefi olarak gören kültürel Anadoluculuk olarak ortaya çıkmış, İkinci grup ise Anadoluculuğu siyasal ve ideolojik bir boyuta taşımayı amaçlayan ideolojik Anadoluculuktur.[250] Mükrimin Halil, Anadolu Mecmuası'nın ilk sayısında yayımladığı makalesinde Anadolucu tarih anlayışını ortaya koymuş ve Turancıların egemen olduğu tarih anlayışını radikal bir şekilde eleştirmiştir. Ona göre, milliyetçilik düşüncesi ulusal tarihin verilerine göre biçimlendirilmelidir. Turancıların göz ardı ettiği veya önemsemediği önemli bir unsur ise tarihsel kader birliğidir.[251] Mükrimin Halil'e göre, vatanın ifade ettiği anlamda bir tarihsel kader birliğinin, geniş bir coğrafyada meydana gelmesi Turancılık düşüncesinde var olduğu üzere bir ucu Sibirya'da diğer ucu Balkanlar'da var olan ulus gerçeğinin hakikate dönüşmesini beklemek imkansızdır.

Mükrimin Halil, geleneksel Osmanlı vakanüvisliğini ve Türkçü tarihçiliği de eleştirmektedir. Ona göre, geleneksel Osmanlı tarihçiliği 1071'den bu yana süreklilik gösteren Anadolu Türk tarihini yapay parçalara ayırmış, bir kısmına Selçuklu, diğer kısmına Osmanlı tarihi demiştir. Türkçü tarihçilik ise Türk tarihi adı altında Anadolu tarihini dışındaki bir tarihi milli tarih adı altında ileri sürmek hatasını işlemiştir.[252] Bunlara ek olarak Mükrimin Halil'e göre Osmanlı İmparatorluğu genişlemesinde ve fethettiği topraklarda yerleşimde bulunan unsurların temel olarak Anadolu Türkleri olduğunu da görmezden gelmektedir. Bu bağlamda, tarih kitaplarının adının "Anadolu Türkleri Tarihi" veya sadece "Anadolu Tarihi" olması önerisini getirmekte ve Osmanlı'nın egemenliği altındaki çeşitli coğrafyalardaki Türk etkisine vurgu yaparak coğrafi bir ismin eklenmesinin diğer Türk toplulukları ile aramızdaki farkı ortaya koyması açısından önemini vurgulamaktadır.[253]

---

[250] ÜLKEN, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, s. 478.
[251] Mükrimin Halil YİNANÇ, "Milli Tarihimizin İsmi", **Mükrimin Halil Yinanç Makaleler**, ed. F. BAŞAR, İ. GÖKHAN, Ö.H. ÖZALP, Ankara, TTK Yayınları, 2017, s. 683-685.
[252] Öğün, "Nurettin Topçu'nun Siyasal Düşüncesinde Popülizm-Milliyetçilik Etkileşimi", s. 9.
[253] YİNANÇ, "Milli Tarihimizin İsmi", s. 687-688.

Anadoluculuk, Misak-ı Millî ile sınırlanmasına rağmen resmî ideoloji ile tam olarak örtüşme sağlayamamış ve hiçbir zaman resmi bir görüş haline de gelememiştir. Bu durumun bir nedeni, Anadoluculuğun İslam'a ılımlı bir yaklaşım benimsemesi ve İslam'ı Anadolu kültürünün temel unsurlarından biri olarak tanımlamasıdır. Özellikle 1925'teki Şeyh Sait ayaklanmasının ardından, devletin Anadoluculuğu sahiplenmek istememesinin sebebi, düşüncenin Müslümanlığın milleti bir arada tutan unsurlardan biri olduğuna dair temel inancından kaynaklandığı açıktır.[254] Neticede Anadoluculuğun, İslam'a ve Anadolu kültürüne veya her ikisinin birleşimine olan yaklaşımı nedeniyle devletin o dönemki politikalarına karşıt oluşturması sebebiyle kabul gören bir düşünce sistemine dönüşmediği söylenebilir.

Anadoluculuk hareketinin 1920'li yılların başında ortaya çıkmasından ve 1950'li yıllarla birlikte sönümlenme sürecine girişinin bir dizi konjonktürel ve pragmatik nedeni bulunmaktadır. Bu hareket, özellikle XIX. yüzyılın sonlarından itibaren dünya genelinde yaygınlaşan "ulus-devlet" modeli ve onun ideolojik altyapısını etkilemeye başlayan "milliyetçilik" düşüncesinin egemen olduğu bir dönemde ortaya çıkmıştır. Ancak, Anadoluculuk hareketi genellikle dar bir aydın zümresi tarafından benimsenmiş ve geniş halk kitlelerinin ilgisini çekme başarısı gösterememiştir.[255] Hareket içinde yer alan düşün insanlarının 1950'li yıllarda farklı ideolojilere yönelmeye başlaması, Anadoluculuğun entelektüel sahadaki etkinliğini kaybetmesine neden olmuştur. Bu dönemde, Anadoluculuğun etkinlik süresi, bu düşünceyi savunan aydın zümresinin harekete gösterdiği ilgiyle sınırlı kalmıştır.

Ülken ve Kayı'nın (1918-1919) döneminde çıkardıkları "Anadolu Dergisi" akabinde ortaya çıkan Dergâh hareketi ve Dergisi, Türk milliyetçiliğini güçlendirmek isteyen Ziya Gökalp'e tepki olarak ortaya çıkmıştır. Batı felsefesi ve sosyolojisinden etkilenen Dergâh Hareketi içinde Mustafa Şekip Bergsoncu eğilimlere sahipken, Mehmet Emin daha çok William James'in pragmatizminden etkilenmiş, İsmail Hakkı ise, Bergsonculuk ile sosyoloji arasında bir yaklaşım benimsemiştir. Bu nedenle Dergâh Hareketi, Kuvay-ı Milliye'nin en hareketli günlerinde yayılmaya başlayan, Anadolu'nun mistik doğasını vurgulayan ve milli uyanışın Anadolu hareketiyle

[254] DEREN, "Türk Siyasal Düşüncesinde Anadolu İmgesi", s. 539.
[255] PAKİŞ, "Kimlik ve Siyaset Bağlamında Anadoluculuk Hareketi", s. 7.

gerçekleşeceğine inanan düşünürlerin bir eseridir. Bu bağlamda onlara göre, Anadolu'nun tarihsel kader birliği, 1071'den itibaren başlayan ve İslami değerlerle bütünleşmiş bir yapıyı temsil etmektedir.[256] Anadolucu hareketin diğer önemli yayın organları arasında Anadolu Mecmuası, Millet mecmuası, Çığır dergisi, Hareket dergisi, Dönüm dergisi, Dikmen dergisi, Bizim Türkiye dergileri bulunmaktadır. Bu yayın organları, 1920'lerin başından itibaren özellikle Dergâh mecmuası çevresinde, kültür sahasında öne çıkan Anadoluculuk hareketini temsil etmiştir. 1924-1925 yılları arasında Anadolu mecmuası ile siyasal bir nitelik kazanan bu hareket, zamanla politik alana olan ilgisini artırmış ve 1930'lu yıllarda Türkiye'de milliyetçilik düşüncesine güçlü bir alternatif oluşturma çabasının odağı haline gelmiştir.[257] Ancak, hareket, sınırlı bir aydın grubu tarafından benimsenmiş olup geniş halk kitlelerine ulaşamamıştır. 1950'li yıllarla birlikte Türk-İslam sentezi içinde erimeye ve entegrasyona başlaması, hareketin etkisinin azalmasına ve Türk milliyetçiliği alanında ortaya çıkan yeni fikirlerin gerisinde kalmasına neden olmuştur.

2.1.1. Turancılığa Doğal Karşıtlık ve Tepkiler

Anadoluculuk fikrinin doğuşu bölümünde ifade edildiği üzere, Türkçü-Turancı düşünceler Anadoluculuğun varlığının müsebbibi olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlılık ideolojisinin ortaya çıktığı dönemlerde, "Turancılık" olarak adlandırabileceğimiz bu ilk milliyetçi bilincin odak noktası, anavatan dışında kurgulanmış ve toplumun amaçları başka coğrafyalara yönlendirilmiştir. Arık'a göre, Anavatanın, sömürgeleriyle birlikte ya şaşırtıcı bir gafletle ya da müstemleke çocukları ve dönme yöneticilerin etkisi altında, bilinç parçalayıcı bir hıyanetle harcanmıştır. Bu durum, imparatorluğumuzu diğer imparatorluklardan ayıran en talihsiz özellik olup, İmparatorluğumuzun yaşadığı tüm felaketlerin bu temel ilkeyle açıklanması büyük önem arz etmektedir.[258]

I. Dünya savaşı ve akabinde yıkılan Osmanlı Devleti'nin geçmişte teba olarak gördüğü toplumların hıyaneti ile karşılaşmış. Müslüman veya Müslüman olmayan

---

[256] Süleyman Seyfi ÖĞÜN, **Türkiye'de Cemaatçi Milliyetçilik ve Nurettin Topçu**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1992, s. 26-27.
[257] PAKİŞ, "Kimlik ve Siyaset Bağlamında Anadoluculuk Hareketi", s. 6-7.
[258] ARIK, **Türk İnkılabı ve Milliyetçiliğimiz**, s. 103-104.

Türk olmayan tüm unsurlar tarafından Anavatan arkadan vurulmuştur. Turan'dan geleceği düşünülen Altın Ordu akını, bir hayal olarak kalmış Gökalp'in ifadesiyle, 'Yalnız bir el, bir tek ilhan' devrinin henüz çok uzak olduğu anlaşılmıştır. Dünya Savaşı sonrasında İslamcılık ve Osmanlıcılık akımlarının anlamını kaybetmesiyle, İstiklal Savaşı, Turancılıktan hak yolu olan "vatancılık"a geçilmesi için bulunmaz bir köprü olmuştur. Bu sayede yüzyıllar süren bir mücadele sonrasında Türkiye, kendi içine yönelmiş ve bugünün ideali, bugünün gerçekliğinden örülmüştür.[259]

Ülken, Gökalp'in "Vatan bütün ve müebbet bir ülkedir: Turan!" sözüyle Türk milliyetçiliğinin sınırsızlığını ifade ettiğini belirtir. Yeni Hayat kitabında Gökalp'in idealleştirdiği Enver Paşa'nın Kafkasya'daki çatışmalarla bu sınırların ne kadar genişlediğini gösterdiğini ifade ederek, İslamcılık, Osmanlıcılık ve Turancılık gibi ideolojilerde "Anavatan" kavramının yanlış bir şekilde harcandığını ve bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu'nun çektiği sıkıntıların ve sonunun bu hataya bağlı olduğunu düşünmektedir. Ülken, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünün temel nedenlerinden biri, Anavatan kavramının yanlış bir şekilde kullanılması ve imparatorluğun sınırlarının belirsizliği olarak özetlemektedir. Bu nedenle, Türk milletinin milliyetçilik anlayışının sınırsızlığını vurgular ve bu ideolojilerin Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu getiren etkenler olduğunu savunmaktadır.[260]

Anadoluculara göre, Türkçü-Turancılar ve İttihad-ı İslam fikrinin sahipleri coğrafyanın millet hayatındaki rolünü göz ardı etmektedir. Kaplan'a göre, Turancılık hayalperest bir ideoloji olduğu gibi, İttihad-ı İslam fikri de I. Dünya Savaşı'nın acı derslerini göz önünde bulundurduğumuzda terk edilmesi gereken fikirlerden biridir. Ona göre, coğrafyanın gücünü anlayamayanlar, din ve folklorik değerlere bağlı düşüncelere kapılarak ütopyaların peşine düşmektedirler. Kaplan'a göre, coğrafi bağların artık mevcut olmadığı bir kültürün izleri (Dede Korkut, Kerem ile Aslı vb.) hala zihinlerimizde yaşamını sürdürebilir, ancak bu kültürel izler Türkçülerin yaptığı gibi bir ideolojik temel oluşturmak için yetersizdir.[261] Ancak memleketçiliğin bu

---

[259] ÜLKEN, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, s. 487; Remzi Oğuz ARIK, **İdeal ve İdeoloji**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1969, s. 79-86.
[260] Ülken, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, s. 487.

[261] Mehmet KAPLAN, **Nesillerin Ruhu**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1991, s. 60-61.

akımlara karşı aldığı tepki, gerçek vatan fikrinin hayali bir vatan fikrine, somut bir görüşün soyut bir görüşe karşı tepkisi olduğu için diğerlerinden önemli ölçüde farklılıklar göstermektedir. Ziyaettin Fahri'nin, "Milliyet Meselesi" adlı yazısında, Gökalp ve Hamdullah Suphi'nin fikirlerini hakkında: "Gökalp bizi daha çok edebi mahiyeti olan Kızıl Elmacılığın baş döndürücü hülyası içinde bıraktı. Halbuki biz henüz realitesini tatmadığımız bir mefkûre içinde yaşıyorduk. Suphi ise Türkü statik, şuursuz bir şey sayarak ona dıştan Türklüğü aşıladı. Halbuki millet denen varlık zaten vardı."[262] Bu bağlamda Ziyaettin Fahri de Türkçüleri, hayalperest ve Türklüğe suni katkılar yaptıkları için eleştirmektedir.

Remzi Oğuz Arık, milliyetçiliğimizin Kurtuluş Savaşı öncesinde geniş bir Türklük ideali benimsediğini ancak Türk milliyetçiliğinin, Kurtuluş Savaşı ile yeni bir aşamaya geçerek, odak noktasını anavatanına çevirdiğini ve Türkiye ile sınırlandığını belirtir.[263] Bu bağlamda Kaplan, yeni milliyetçiliği bu coğrafyada var olan Türk tarihine dayandırmakta ve başlangıcını (1071) Malazgirt Zaferi olarak kabul etmektedir. Bu anlayışa göre, bu tarihten önceki dönem, kavmi bir tarih olarak kabul edilir ve 1071'den itibaren başlayan dönem bu coğrafyaya bağlıdır ve milliyetçilik kavramı, coğrafya kavramından ayrı düşünülemez. Dolayısıyla, Oğuz Türkleri ile Anadolu toprakları bu tarihten itibaren birleşmiş ve dokuz asırlık bu birleşim, milli kimliğin en belirgin temsillerinden birini oluşturmaktadır.[264] Arık, Cumhuriyetin ilanı ve Anadoluculuk fikrinin oluşması sonucunda Anadolu'nun yalnızca tarihi boyunca değil, aynı zamanda Türkmenlerin fethinden bu yana ilk defa sınırları içinde tamamen bütünsel bir hal almış bir vatan bilinciyle çerçevelendiğini belirtir. Türkiye olarak adlandırdığımız bu çevre, bugün bütün mücadeleler ile savaşını kazanmış ve dönemin milliyetçilik fikrinin temelini oluşturmuştur.[265] Topçu'ya göre; Arık, Ziya Gökalp ve Turancılığı hakkında, diğerlerine kıyasla daha esnek ve olumlu bir yaklaşım sergilenmektedir. Gökalp ve ideolojisini eleştirirken, kendi şartları içindeki mecburiyetlerini önemsemektedir. Bu açıdan Ziya Gökalp'in bir ilim adamından önce

---

[262] ÜLKEN, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, s. 480.
[263] Remzi Oğuz ARIK, **Coğrafyadan Vatana**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, s. 62.
[264] KAPLAN, **Nesillerin Ruhu**, s. 40.
[265] Arık, Türk İnkılabı ve Milliyetçiliğimiz, s. 103-104.

siyasetçi olduğunu düşünen Arık, Gökalp'i siyasi Türkçüler arasında değerlendirmeyi tercih etmektedir.[266]

Arık'ın bu esnek ve olumlu tutumu Turancılığa karşı bir yumuşamanın var olduğu izlemini vermemelidir. Çünkü Çığır Dergisi'nde Cahit Okurer'in Turancılığa bakışı hâlâ çok sert eleştiriler içermektedir. Okurer, Turancılık konusunda kendi kimliğimizi tam olarak bulmadan açılma ve genişleme fikrinin, bizi kendi kimliğimizden uzaklaştırabileceğini ve ayrılabileceğini savunmaktadır. Ayrıca, Osmanlı İmparatorluğu'nun müstemlekelerini Türk kimliğiyle koruduğunu ve Türk nüfusunu hırpaladığını hatırlatarak, Ziya Gökalp ve arkadaşlarının da Anadolu dışında farklı hedeflerle Türk milletini oyalamaya çalıştığını öne sürmektedir. Neticede Türk milliyetçiliği içinde farklı fraksiyonların ve düşünce akımlarının varlığı ve Turancılık gibi ideolojilere yönelik eleştirilerin devam ettiğini görülmektedir.[267]

Ülken, eleştirilerini genel olarak Turancıları hedef alarak ifade etmiş ancak, sonraki yazılarında daha ılımlı ifadeler kullanarak Anadoluculuğu bir tekâmül noktası olarak kabul ettiği görülmüştür. Ülken'in Turancılığa yönelik eleştirileri şu temel noktalarda yoğunlaşmıştır: Milletin sınırlarının belirsiz bir vatanda tanımlanmasına karşı çıkarak aynı vatan üzerinde müşterek tarihi paylaşan insanların yeni bir "toplumsal tip" oluşturduğunu ve milletlerin de bu tiplerden oluştuğunu savunmuştur. Irka dayalı millet fikrini imkânsız ve mesnetsiz bulmuştur. Ülken, kültür, medeniyet ve din olgularını birbirinden ayrı düşünmenin mümkün olamayacağını ve bu nedenle bu unsurları farklı kaynaklara bağlamanın tutarsız bir yaklaşım olduğunu savunmuştur. Özellikle medeniyet ve kültür tanımlamalarının zaman zaman iç içe geçtiğini ve dinin kültürün ayrılmaz bir parçası olduğunu vurgulamıştır.[268]

Anadolucular, Osmanlıcılık, İslâmcılık ve Türkçülük siyasetlerini tarih tasavvurlarıyla birlikte eleştirmişlerdir. Özellikle Osmanlıcıların millî tarihi Osman Gazi ile başlatmalarını, İslâmcıların ve Türkçülerin ise ittihâd-ı İslâm ve Turan ütopyaları sebebiyle Anadolu'yu önemsizleştirmelerini eleştirerek, bu siyasi

---

[266] Topçu, "Anadoluculuk Hareketi ve Türk Edebiyatına Etkileri", s. 86.
[267] TOPÇU, **a.g.e.**, s. 89.
[268] TOPÇU, **a.g.e.**, s. 85-86.

akımların Anadoluculuk düşüncesine göre gerçek vatan fikrini kararttığını ve merkezi kaybettirdiğini vurgulanmıştır.[269] Kaplan'a göre, Türk milleti farklı düşünce akımlar arasında kararsızlık yaşarken, yeni milliyetçilik anlayışında gerçek kimliğini, gerçekliğini ve ideallerini bulmuştur. Bu fikirler, sağlam pozitif temellere dayanan bir düşünce yapısı oluşturur ve Türk milletinin özünü yansıtmaktadır. Anadolu'dan gelen bu yeni ve geniş bir aydın kitlesi, ülkenin kaderini belirleme yolundadır. Yeni milliyetçilik anlayışı, bu yeni neslin zihinsel yapısını şekillendirecek bir fikir akımı ve yükselen neslin kuvvet merkezi olmuştur.[270]

Anadolucular Türk milletinin kökeni ve tarihini Anadolu'da yaşayan Türkmenlerle sınırlı bir şekilde kabul ederken, Türkçüler, Türk tarihini daha geniş bir coğrafyaya ve Orta Asya'ya dayandırır ve Türk milletinin tarihini daha geniş bir perspektifle ele almaktadır. Anadolucular, Türkiye tarihini başlatırken de Türkmen beyliklerinin ve Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu ile ilişkilendirirken, Türkçüler, Türkiye tarihini Büyük Selçuklu İmparatorluğu döneminden başlatır ve İlhanlılar gibi dönemleri Türk tarihinin bir parçası olarak kabul ederler. Bu farklı yaklaşımlar, Türk milletinin tarihini ve kimliğini anlama biçimindeki temel ayrımları yansıtır ve Türk tarihi hakkındaki tartışmaların da temelini oluşturmaktadır.[271]

Turancılar, milli birliği sınırları belirlemek ve tarihsel özdeşliği vurgulamakla ilgilenirlerken, Anadolucular, milliyetçi çevrelerdeki bunalımların bir sonucu olarak felsefi düşünceye yönelmişlerdir. Turancılık objektif olanın subjektif olanı içerdiğini düşünmekte ve metodik değişimin sonradan sağlanabileceğine inanırken, Anadoluculuk mistik ve felsefi düşünce araçlarıyla tarihi yorumlar. Türklerin Orta-Asya'daki tarihleri, Anadolucu tarihçilik için ilgi dışıyken onlar Anadolu'nun birliğini ise "kader-birliği"ne dayandırmaktadır. Bu yaklaşımlar, milliyetçilik düşüncesinin metodik değişiminden öznel ve mistik yorumlara kadar geniş bir yelpazede farklılaştığını göstermektedir.[272]

---

[269] Çalen, "Anadolucu Tarih Tasavvuru: Yeni Vatan, Yeni Tarih, Yeni Millet", s. 80.

[270] KAPLAN, **Nesillerin Ruhu**, s. 43.

[271] ÇALEN, "Anadolucu Tarih Tasavvuru: Yeni Vatan, Yeni Tarih, Yeni Millet", s. 89.

[272] ÖĞÜN, "Nurettin Topçu'nun Siyasal Düşüncesinde Popülizm-Milliyetçilik Etkileşimi", s. 11.

Türkçü-Turancı akımın Cumhuriyet dönemindeki en önemli temsilcilerinden Atsız, Türkiye tarihini 1040 yılıyla başlatarak Büyük Selçukluları başlangıç noktası olarak kabul ederken, Anadolucular, Büyük Selçukluları Anadolu tarihinin bir unsuru olarak görmemekte ve Anadolu Selçukluları başlangıç noktası olarak tercih etmektedir. Anadolucular, tarihi daha çok Anadolu'da oluşan bir milletin tarihi olarak ele almayı tercih ederek Türk tarihinin coğrafi genişlemesini reddetmektedir. Bu nedenle, Anadolucular için Anadolu Selçukluları, Türk tarihinde önemli bir rol oynamış ve Anadolu'nun[273] Türk kimliğinin oluşumunda kritik bir aşamayı temsil etmiştir. Bu düşünceye göre, millet ve vatan kavramlarının merkezinde olan Anadolu, Türk milletinin kökenini ve tarihinin de genel çerçevesini oluşturmaktadır.

Anadolu Mecmuası'nda yayımlanan yazılarda Turancılığın ırksal bir ideoloji olduğu ve hedefinin de ırksal bir birlik olduğu ifade edilmekte ve bu ideolojinin Anadolu için bir fayda sağlamayacağı savunulmaktadır. Anadolu'nun Turan için bir katkısı olmadığı gibi, Turan'ın da Anadolu'ya bir şey getiremeyeceği kesindir. Ayrıca, yazılarda dönemin siyasi ve ekonomik koşullarının zorluğu vurgulanarak Türkiye'nin bir toparlanma sürecinde olduğu, İstiklal Mücadelesi sonrası ekonomik ve siyasi sorunlarla mücadele ettiği, kendi iç sorunlarını çözmeye çalıştığı ifade edilmektedir.[274] Bu nedenle, Anadolucuların Turancılığa karşı eleştirileri, zamanın şartlarının da etkisiyle daha da güçlü bir şekilde ifade edilmektedir. Sonuç olarak, bu yazılarda Turancılığın o dönemde Türkiye için uygun olmadığı ve Türk milletinin kendi iç sorunlarına odaklanması gerektiği düşünülmekte ve Turan fikri eleştirilmektedir.

Türk Yurdu'nda Şemsettin Günaltay ise, Türkler ve Tatarların ayrı olduğunu ve bu terimlerin eşanlam olarak kullanılamayacağını savunmaktadır. Bu düşünceler açıkça Turancılık fikrinin imkansızlığını beyan etmek amacı gütmektedir. Günaltay'a göre, Tatarlar Tonguz ırkından gelirken, Türkler Hiong-Nu (Hun) kökenlidirler. Orhun Kitabeleri'nde de bu terimlerin ayrı ayrı geçtiği öne sürülmektedir. Ayrıca

[273] ÇALEN, "Anadolucu Tarih Tasavvuru: Yeni Vatan, Yeni Tarih, Yeni Millet", s. 89.
[274] MEHMET HALİD, "Milliyetperverliğin Manâsı", s. 244-245.

Dergah'ta[275], Mehmet Hilmi tarafından yazılan "Türkler ve Moğollar" adlı makalelerde ve Anadolu dergisiyle benzer bir fikirler savunularak filolojik karşılaştırmalar kullanılarak Türklerin ve Moğolların ayrı olduğu ve bu iki terimin farklı kökenlere işaret ettiği savunulmaktadır. Aynı konuda Ülken'de Anadolu dergisinde filolojik tespitler ışığında benzer olumsuzlukları belirtmektedir. Bu görüşler, Türklerin etnik kökeni ve tarihî bağlantıları hakkında farklı perspektifler sunarak ve Türk ve Tatar terimlerinin ayrı anlamlara geldiği iddia edilmektedir. Bu tür filolojik yaklaşımlar, Türk milletinin tarihî kökenlerini ve kimliğini daha detaylı bir çalışmayla ortaya konulmasının da önemini ifade etmektedir. Öte yandan, Halim Sabit ise Türk-Moğol ayrılığına karşı çıkarak Türklüğün birliği ve Tatarcılığın yanlışlığını savunmakta Yusuf Akçura'nın Türk Yurdu dergisindeki eski yazılarına atıfta bulunarak Türk milliyetçiliği düşüncesini benimsemektedir. Bu dönemde Türk düşünce dünyasında farklı görüşlerin olduğu ve Turan fikrinin tartışıldığı görülmektedir. Gökalp gibi düşünürler Turancılığı desteklerken, Halim Sabit gibi düşünürler Türk milliyetçiliğini ve Türk birliğini vurgularlar. Bu ideolojik farklılıklar, Türk milliyetçiliği düşüncesinin ve Türk kimliği konusundaki tartışmaların bir yansımasıdır.[276]

Geç dönemde, Türk milliyetçiliği düşüncesinde önemli değişiklikler yaşanarak, Büyük Selçuklular millî tarihin önemli bir parçası olarak kabul edilmiş ve coğrafya temelli bir millet ve milliyetçilik anlayışı daha belirgin hale gelmiştir. Özellikle Remzi Oğuz Arık, Nurettin Topçu ve Mehmet Kaplan gibi düşünürler, Orta Asya'ya daha fazla vurgu yapmışlardır. Ayrıca, Anadolu Türk Müslümanlığının sembolü haline gelen Yunus Emre'nin yanı sıra Ahmet Yesevî gibi isimler de bu dönemde daha fazla önem kazanmıştır. İslam medeniyeti içinde Türk deneyimini vurgulayan yaklaşımlar öne çıkmıştır, Maveraünnehir'e, Türk kökenli olduğu hatırlatılan Farabî ve İbn Sina gibi düşünürlere, Orhun kitabelerine yapılan atıflar artmıştır. Bu

[275] Dergah'ta çıkan bir yazısında Necip Asım, Anadolu tarihinin miladı olan 1071 Malazgirt Savaşı'nın kazanılmasının milli bayram olarak kutlanmasını teklif etmesi konuya duyulan hassasiyeti anlatmak açısından önemlidir. Ülken, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, s. 480.
[276] Ülken, a.y.

değişiklikler, Türk milliyetçiliğinin tarihî köklerini ve İslam medeniyeti içindeki rolünü daha fazla ön plana çıkaran bir yaklaşımın yansımalarıdır.[277]

Anadolucuların Turancılığı eleştirirken Türklerin ve Tatarların tarihî kökenlerini farklılaştırmaya çalıştıkları, Turancılığın Anadolu halkının tarihsel kader birliği bulunmayan Turanî topluluklara ulusal bilinç taşıma çabalarını eleştirdikleri görülmektedir. Ayrıca, Mükrimin Halil Yinanç, Anadoluculuk anlayışını şekillendirirken tarihsel kader birliğini vurgular ve Anadolu'yu vatan olarak kabul ederek, görüş ayrılıklarının, Türk milliyetçiliği düşüncesi, kimlik algıları ve tarih anlayışları üzerine yapılan tartışmaların bir yansıması olduğu vurgulanmaktadır. Anadolucular ulusal gelişim açısından engelleyici faktörleri ortadan kaldırmanın önemini vurgularken, ulusun tarihsel ve sosyal bir oluşum olduğunu ve etnik bir kimlikle sınırlanamayacağını savunurlar. Ayrıca, Turancılık gibi etnolojik bir birliğe dayalı ideolojilerin gerçeklere uygun olmadığı ve hayali olduğu sonucuna varırlar. Anadolucular, İslamcılık ve Osmanlıcılığı da eleştirirken, ümmet düşüncesini ulus yaratma aracı olarak gören İslamcıların coğrafyanın ve ekonominin ulusal tarihini nasıl etkilediğini göz ardı etmelerine de karşı çıkarlar. Osmanlıcılığın ise hanedanın itibarı için ulusal tarihi ve halkın geleceğini ikinci plana atarak, imparatorluğun istila gücüne ahlaki bir değer kazandırmaya çalışması bir diğer eleştiri noktasıdır.[278] Bu eleştiriler sonucunda Anadolucular, milliyetçilik anlayışını daha yerel, tarihsel ve kültürel bir perspektiften ele alarak mevcut fikir akımlarının hatalarını tekrardan kaçındığı gözlenmektedir.

2.1.2. Teritoryal Toprak Milliyetçiliği ve Yükselişi

Anadoluculuk düşüncesinin merkezinde yer alan vatan ve millet kavramları aydınlanma sonrası batı düşün dünyasının bir kazanımı olarak ortaya çıkmış ve mütareke döneminden itibaren Türk aydının "yeni milliyetçilik" kurgusunun odağını oluşturmaktadır. İlk olarak Fransız Aydınlanmacı filozoflarının tanımlaması ile "millet" belirli bir ülkede aynı yasalara ve kurumlara boyun eğen bir halk topluluğu olarak tanımlanmaktadır. Batılı bir kavramsallaşmanın etkisiyle ortaya çıkan bu

[277] Çalen, "Anadolucu Tarih Tasavvuru: Yeni Vatan, Yeni Tarih, Yeni Millet", s. 89-90.
[278] Atabay, "Anadoluculuk", s. 529-531; Pakiş, "Kimlik ve Siyaset Bağlamında Anadoluculuk Hareketi", s. 118.

kavram sonradan "millet" olarak adlandırılan bu birliğin tanımlanmasının ana kaynağını oluşturmaktadır. Bu yeni siyasi olgu “rasyonel devlet” ve yeni topluluk türü olan “teritoryal millet” kavramlarının oluşumu Batı menşeili bir organizasyon tanımı olarak karşımızdadır. Fakat vatan olarak işaret edilen söz konusu bu toprak parçası sıradan bir yer olamaz; bu, yalnızca bir arazi parçası değil, tarihsel bir topraktır, “ana vatan” tanımlamasıyla halkın vazgeçilmez beşiğidir. Türklerde olduğu gibi, bu vatan mefhumu topraklar soyun köklerini taşımasa bile böyledir. Bu "tarihsel toprak", toprak (terrain) ile halkın, nesiller boyunca birbirlerine ortak ve yararlı etkilerde bulunduğu bir alandır. Böylelikle ana vatan, tarihsel hafıza ve çağrışımların kaynağı haline gelerek çağlar boyunca bizi oluşturan bilge insanların, kutsallarımızın ve kahramanlarımızın yaşadığı, çalıştığı, dua ettiği ve savaştığı yer haline dönüşmektedir.[279]

Millî kimliğin ikinci önemli unsuru, vatan (patria) kavramıdır; yasaları ve kurumları ile tek bir siyasi iradeye sahip bir topluluğu ifade ederek, ortak siyasi duyguların ve amaçların ifadesi için en azından bazı ortak düzenleyici kurumları gerektirmektedir. XX. yüzyılın başlarına kadar farklı bölgelerin yerel kimliklerini koruduğu Fransız Devrimi sonrası Fransa gibi ülkelerde bile, vatan kavramı büyük ölçüde merkezileşmiş ve üniter kurumlar aracılığıyla ifade edilmiştir.[280] Aslında, her milliyetçilik farklı derecelerde ve biçimlerde sivil ve etnik unsurları içermekle birlikte bazı durumlarda sivil ve teritoryal unsurlar öne çıkarken, diğer durumlarda etnik ve kültürel unsurlar daha belirgin haldedir. Örneğin, Jakoben dönemdeki Fransız milliyetçiliği temelde sivil ve teritoryal odaklıydı; Fransız vatandaşlarının kardeşliğini ve cumhuriyetçi vatanseverlerin (patrie) birliğini vurgulamayı önceliyordu.[281] Vatanseverliğin merkeze alındığı bu gibi gelişmeler benzer şekilde yıkılan Osmanlı Devleti ve yeni kurulan Cumhuriyetin aydınları arasında da taraftar bularak vatan ve millet kavramlarının Türk toplumu içinde önemini artırmıştır. Bu kavramlar, Osmanlıcılık, Batıcılık, İslamcılık ve Turancılık düşüncelerinin akabinde yeni milliyetçilik olarak nitelenen Anadoluculuk (Türkiyecilik ve Memleketçilik) düşünceleri çerçevesinde daha güçlü bir anlama kavuşmuştur. Bu bağlamda

[279] SMITH Anthony D., **Milli Kimlik**, s. 25.
[280] SMITH Anthony D., **a.g.e.**, s. 26.
[281] Smith, a.g.e., s. 30.

Anadolucular özelindeki bu milliyetçilik türü, mevcut sınırlar içinde yaşayan halkı millet olarak tanımlayarak temel unsurunu Anadolu coğrafyası olarak çerçeveye almıştır.

Uluslar, mekânın sadece siyasi değil, aynı zamanda sosyolojik ve antropolojik olarak da coğrafyası tarafından şekillendirilmektedir. Biyosfer ve etnogenez[282] etkileşimi, insanların yaşadığı toprakla fiziksel ve metafiziksel bir bağ oluşturur. Gumilev'e göre toprakla kurulan bu bağ neticesinde halklar alıştıkları koşullara uygun yerlere göç etmeyi tercih ederek hem kendi etnik kimliklerini koruma hem de yaşadıkları çevrenin doğal ortamını koruma amacı taşımaktadır. Bu bağ, toprak ile toplumun sosyo-politik doğasının oluşumunda önemli bir rol oynayarak, toplumsal normları da şekillendirir. Ortak bir kültür çerçevesi oluşturan, bu bağ, sayesinde toplumun yaşam döngüsü boyunca kazandığı bir anlayışla toplumsal karakterini ve siyasi örgütlenişini de şekillendirir.[283]

Toplumlar henüz modern zamanlara geçilmeden önce, insanlar birincil ihtiyaçlarını karşılama konusunda hangi üretim ilişkisi içinde bulunurlarsa bulunsunlar (örneğin devşiricilik, ziraatçilik, besicilik gibi), toprağa bağımlı bir gelişim göstermek zorundaydılar. Bu zorunluluk, coğrafi dayanışma temelinde gelişen toplumsallaşma ile mülkiyet kavramını doğurdu ve bu da toprağın sahiplenilmesi ve korunmasının gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle, toprağa bağlanma düşüncesi, insanın yaşamını sürdürmek için uyum sağlama yetenekleri, coğrafyaya duyulan özlemi ile mistik bir bütünlük sağlamaktadır. Bu, insanın kendini şekillendiren ve genetik

[282] Geniş bilgi için bkz. L. N. GUMİLEV, **Etnogenez Halkların Şekillenişi, Yükseliş ve Düşüşleri**, İstanbul, Selenge Yayınları, 2003.
[283] Fuat HACISALİHOĞLU, "Teritoryal Tarih yazımı", Tarih Araştırmaları Dergisi, C. 40, No: 70, 2021, s. 387-388.

kodlarına yerleşen coğrafyasının etnogenezinin[284] oluşumuna doğrudan etki ettiği bir durumu ifade etmektedir.[285]

Halk ve siyasal organizasyon birlikte bir somut bütünlüğe kavuşamazken siyasi varlık, ancak ölçülebilir bir coğrafi alan olan teritoryal ülke veya vatan bütünleşmesi ile somutlaşır. Teritorya, devletin egemenliğine tabi kılınmış, siyasal iktidarın normlarının ve yönetim yeteneğinin geçerli olduğu coğrafi bir alanı ifade eder. Toplumsal süreçlerle ilişkili olarak mekânın politik organizasyonunu ifade ederek, siyasal iktidarın mekânda nasıl örgütlendiğini açıklar. Teritorya'nın sahip olduğu deneyimsel boyutlar şu şekilde açıklanabilir: Teritorya toplumsaldır, çünkü insanlar bu alanda toplu olarak yaşarlar ve bu alan içinde toplumlar oluştururlar. Teritorya siyasaldır, çünkü topluluklar bu mekânları kurmak, korumak ve genişletmek için siyasi mücadeleler verirler. Teritorya kültürel bir boyuta sahiptir, çünkü ortak bir hafızayı içinde barındırır ve ideolojik mücadeleler için bir platform sağlar. Teritorya bilişseldir, çünkü kültürel, siyasal ve toplumsal sınırları ve mekânları özgünleştirir ve hem özel hem de kamusal kimlik projelerinin temelini oluşturan bir kapasiteye sahiptir.[286]

Bu açıdan Teritoryal bir kurguya sahip bir ülkede siyasi topluluğun fertleri arasında yasal eşitliğin ve ortak değerlerin varlığı, millet kavramı için önemlidir. Milletler, aynı ideoloji, kültürel boyut ve tarihî bağlara sahip bir topluluk olarak ortak bir kamuyu ve kitle kültürünü sağlamak için ise eğitim sistemleri ve iletişim araçları kullanırlar. Batılı millî kimlik modelinde milletler, ortak tarihî anılar, mitler, simgeler ve geleneklerle birbirlerine bağlı farklı kültür topluluklarının bir bütünü olarak kavramlaştırılmıştır.[287]

---

[284] "Etnogenez" sözcüğü, Yunanca "ethnos" ile "genesis" sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşur. "Genesis" kavramının "yaratılış, oluşum" gibi anlamlara gelmektedir. 1923 yılında Rus Sergey Şirokogorov, etnos sözcüğüne ilk kez bilimsel bir açıklama getirir. Şirokogorov'a göre etnos: "(…) ortak dili konuşan, ortak soydan geldiğini kabul eden, birbirine yakın yaşam tarzına ve âdetlere sahip olan, geleneklerini önemseyen, onları koruyan ve diğer topluluklardan ayrışan bir insan grubudur". Böylelikle etnos, yalnızca etnik bir yapı olarak görülme prangalarından kurtulmuş olur. Onur AYDIN, "Gumilyov'un Etnogenez Ve Passionarlık Kuramlarının Simbiyotik İlişkisi", **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 22, No: 40, 2021, s. 231-233.
[285] HACISALİHOĞLU, "Teritoryal Tarih yazımı", s. 387.
[286] HACISALİHOĞLU, **a.g.e.**, s. 388-389.
[287] SMITH Anthony D., **Milli Kimlik**, s. 27.

Teritorya'nın boyutlarının oluşturulması sırasında milletin temelinde yer alan ferdin gelişimi de önem arz etmektedir. İnsanların, farklı organizasyonlara katılma ihtiyacı aile içinde başlar ve sosyalizasyon, güvenlik ve diğer nedenlerle çeşitli gruplara katılımı ile sürer. Bireysel seçimler, toplumların tarihî deneyimlerini şekillendirerek, kan bağına dayalı arkaik toplumsal örgütlenme veya yerel yakınlık ilkesine dayalı modern siyasal örgütlenme arasında kalırlar. Bu nedenle Soy (jus sanguinis) ve doğum yeri (jus soli) ilkesi birbirleriyle mutlak bir bağ oluşturur. Ulus (nation) kelimesinin kökenine bakıldığında, Antik Yunanca'da doğum anlamına gelen "nasci/natus" fiilinden türetildiği ve doğum veya doğum yeri bağlamında hemşerilik anlamına gelen "natio" kelimesiyle ilişkilendirildiği görülür. Mekânla tanımlanan vatandaş topluluğuna işaret eden ulus, toplulukların sınıflandırılmasına doğal bir çerçeve sunar. Özellikle doğum yeri bağlamında coğrafya, topluluğun siyasal ve antropolojik belirleyeni olarak ön plana çıkması sonucunda ya uluslar coğrafyaya isimlerini ya da coğrafya uluslara ismini vermektedir.[288] Türkiye örneğinde olduğu gibi ulus inşası sürecindeki Türk devletinin, toplumun adını yeni kurulan Cumhuriyetin adı olarak seçmesi de bu düşünce çerçevesinde düşünülebilir.

Türkiye Cumhuriyeti yeni kurulan mekanizması içinde millet, vatan, ortak mazi ve kamusal değerler ile bütünleşmiş ve ulus inşa sürecinde özellikle Doğu tipi ulusal hareketleri yönelmiştir. Çünkü yeni kurulan Cumhuriyetin öncelikle ekonomik ulusçuluk yerine siyasal milliyetçiliği merkeze alan politikalar üretmesi bunun en güçlü kanıtıdır. Siyasal milliyetçilik, yeni bir tarih yazımını gerektirir; geçmişle günümüz arasında bir süreklilik oluşturularak, bugünün değerleri geçmişten çıkarılır veya geçmişte icat edilerek bugün için korunacak değerler haline getirilir.[289]

Anadolucu-Milliyetçi özelikleri ile ön plana çıkan Remzi Oğuz Arık, milliyetçilik ve vatan kavramlarının kuruluşunu ve ilişkisini açıklarken, her milletin kuruluşunda farklı etkenlerin varlığından bahseder. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluşunda sürgün, ekonomik fırsatlar ve altın arayışı etkili olmuştur. Diğer yandan, Türklerin Anadolu'yu fethetmesinde din önemli bir rol oynamıştır. Her milletin

---

[288] Hacısalihoğlu, "Teritoryal Tarih yazımı", s. 385-386.
[289] Yalın Alpay, "Fuat Köprülü", C. 5, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s. 144-145.

kendine özgü ihtiyaçları ve inançları vardır ve bu ihtiyaçlar, inançlarla birlikte vatanın oluşumunu şekillendirir. Vatanın tam anlamıyla oluşturulabilmesi için toplumun din, aile, ahlak, irfan, dil ve edebiyat, sanat, hukuk, devlet, iktisat gibi temel kurumları inşa etmesi gerekir.[290] Bu kurumlar olmadan milletin bir araya gelip ortak bir tarih ve kimlik oluşturması zorlaşır ve Milliyetçilik düşüncesi, vatanın doğuşu ile yakından ilişkilidir. Bir milletin kimliği ve birliği, ortak bir tarih ve vatanın varlığına dayanır. Dolayısıyla, milliyetçilik düşüncesinin temelini vatanın doğuşu ve milletin bir araya gelmesi oluşturmaktadır.[291] Hacısalihoğlu, milletin bir araya gelip ortak bir kimlik oluşturmasının, milliyetçilik düşüncesinin merkezinde olduğunu belirterek ülke topraklarının romantik bir şekilde anlatılmasına Remzi Oğuz Arık'ın "Coğrafyadan Vatana" adlı eserini vermektedir. Eserde, Türk tarih yazımında Anadolu'nun Türkleşmesi konusunda kullanılan "yurt açan," "yurt tutan" ve "yurt kurtaran" gibi söylemleri, teritoryal anlatının sembolik stereotiplerine örnek olarak göstermektedir.[292]

Devletlerin kuruluşu esnasında, farklı siyasal ve kültürel etkenler rol oynamakla birlikte kesin bir kurgu üzerinden ulus-inşası yapıldığı söylenemez. Örneğin ABD milliyetçiliği, iradeye dayanan, teritoryal, anayasal ve evrensel ilkeler üzerine kurulmuştur. Toplumda etnik unsurlar az olmakla birlikte, hala mevcuttur ayrıca, ABD milliyetçiliği hem seküler hem ilahi bir yapıya sahiptir. Türkiye milliyetçiliği ise temelde teritoryal, etnik, kültürel ve tarihi mirası baskındır. Kuruluş döneminde iradi ve laik bir yanı vardır, ancak 1930'ların sonrasında etnik ve daha yakın zamanlarda dini özellikleri belirginleşmiştir. Bu bakımdan her iki milliyetçilik türü de siyasal ve kültürel boyutlarda eşit öneme sahiptir.[293]

---

[290] ARIK, **Türk İnkılabı ve Milliyetçiliğimiz**, s. 69.

[291] Arık, ayrıca vatan kavramının başlangıcı için, "Bir milletin vatanını hangi andan başlatmalıdır! Bir yer, bir insan kütlesine ne zaman yurt, vatan olur?" sorularına cevap aramaktadır. Ona göre ilk yerleşimler, "neolitik" çağdaki jeolojinin müsaadesi ölçüsünde olup, insanlar nerede yaşayabileceği yer varsa oraya doğru bir yarık, bir yol bularak yerleşmiş ve oraları kendilerine vatan kılmışlardır. ARIK, **Coğrafyadan Vatana**, s. 19.

[292] Hacısalihoğlu, "Teritoryal Tarih yazımı", s. 398.

[293] Melih ÖZHAN, "Ulus İnşa Süreci Bağlamında Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye Örnekleri", İzmir, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016, s. V.

Teritoryal[294] bir vatan kurgusunun anlatımında basma kalıp sözcüklere dönüşen "yurt açan" ve "yurt tutan" ifadeleri, içselleştirilmeye çalışılan toprak parçasının ilk sahipleniş hikayesinde öne çıkan kılıç hakkı anlatısı, ulus inşa sürecinde yapay bir retoriğin oluşmasına neden olur.[295] Geçmişte zorlu ve şanlı bir mücadele sonucu hak edilen yurdun epik anlatısı, tüm yurttaşların bu yazgıyı paylaştığı vurgusuyla toplumsal ortak hafıza yaratma sürecine dahil edilerek, otoktonluk iddiası kozmopolit bir zeminde dile getirilip "Türk Tarih Tezi" döneminde olduğu gibi meşrulaştırılır. Ancak bazen bu meşruluk arayışında kendine ait tarihe yazılacak başarıları olmayan toplumlar, vatan denilen toprağın eski kültürel mirasları üzerinden bu ihtiyacı karşılayabilir. Bu nedenle, günümüzde Iraklılar eski Babil kültürüne, Ganalılar Ortaçağ Gana imparatorluğunun ihtişamına sahip çıkabilir ve Zimbabweliler Büyük Zimbabwe uygarlığını ve mistik tapınağını siyasi sembollerine dahil etmeye çalışabilirler. Başka bir deyişle, vatanın tarihî bir ülke olması mecburiyet halini almaktadır.[296]

Anadolucular, "Anadolu milleti"nin Anadolu coğrafyası üzerinde oluştuğuna, toplumun yaşadığı toprakla bütünleşerek bir "millet" haline geldiğine inanırlar. Onlara göre hiçbir coğrafyaya ait olmamak, millet olamamayı doğurur ve bu nedenle yerleşik bir hayat, aynı zamanda yurtsuzluğun son bulması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda Anadolucular, bir coğrafyaya ait olmayı, bir coğrafyanın bir parçası olarak kabul edilmeyi son derece önemserler ve 1071 öncesi göçebe Orta Asya Türklerini, herhangi bir coğrafyaya ait olmadıkları için geri ve eksik kabul ederler.[297] Anadolucu düşünceye göre, toprak milli gerçeğin temelini oluşturmakla, iktisat ve kültür toprağın üstünde şekillenir ve ona göre adapte olur. Toprak, milletin karakterini belirler, farklı ırkları bir araya getirir ve yeni bir sentez oluşturur. Vatan, millet üyelerinin ortak ruhunu taşır ve onlardan kültür, yaşam ve şekil alarak millet

---

[294] Teritoryalite kavramı, tarihsel süreç içinde farklı siyasi yapılar ve toplumlar arasında varlığını sürdürmüş bir olgudur. Bu kavram, antik Sümerlerin sınır taşlarından Romalıların İngiltere'deki Hadrian Duvarı'na, hatta Çin Seddi gibi büyük savunma yapılarına kadar birçok örnekle ifade edilmiştir. HACISALİHOĞLU, "Teritoryal Tarihyazımı", s. 391.

[295] HACISALİHOĞLU, **a.g.e.**, s. 399.

[296] SMITH Anthony D., **Milli Kimlik**, s. 182-183.

[297] Pakiş, "Kimlik ve Siyaset Bağlamında Anadoluculuk Hareketi", s. 92.

kültürünü oluşturur. Bu nedenle vatanı olmayan topluluklar kültür ve medeniyet inşa edemezler.

Toprağa dayalı territorial milliyetçilik modelini benimseyen Anadolucular, milleti oluşturan unsurların hem maddi hem de manevi boyutları olduğuna inanırlar. Anadoluculara göre, coğrafya, vatan, soy, tarih birliği ve emek (iktisat) gibi unsurlar, millet olma idealinin maddi boyutlarını temsil eder. Bu unsurlar, milletin fiziksel ve toprak üzerindeki varlığını ifade eder. Manevi boyut ise din, dil ve kültür gibi unsurlardan oluşur.[298] Bu manevi unsurlar, milletin ruhunu, kimliğini ve kültürel birliğini yansıtır. Anadolucular hem bu maddi hem de manevi unsurların bir araya gelerek milleti oluşturduğuna inanır ve bu unsurların toprakla bütünleştiğini vurgularlar. Neticede toprak, vatan veya yurt kavramları Anadoluculardа büyük bir öneme sahiptir, teritoryal milletçilik bu kavramları temel alır ve milleti tanımlarken belirgin bir coğrafi mekânın, toprak parçasının sahiplenilmesini vazeder. Milletin bir arada tutan vazgeçilmez unsur toplum üyelerinin kendilerini bağlı hissettiği ve aidiyet duyduğu belirli bir coğrafi alandır. Bu coğrafi alan sadece herhangi bir yer değil, aynı zamanda tarihi ve kültürel bir öneme sahip olan, milletin ortak hikayesinin kaynağı olarak görülen bir "yurt" olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle teritoryal bakış, milletin toprakla, vatanla ve yurtla güçlü bir bağ kurmasının sonucudur.

2.2. Milliyetçi Anadoluculuk

Türk aydınları, 1908'de Meşrutiyetin ilanı ile Osmanlıcılık ideali etrafında birleştiler ve bu ideali savunurken, Türk milletinin özüne olan sadakatleri de ellerindeki en büyük gücü var etmekteydi. Ancak, 1912 Balkan Harbi, Osmanlılık ideali için büyük bir sınav oldu ve bu ideal büyük bir darbe almıştır. Bu savaş, Türklüğe karşı yerel, ancak Türk olmayan grupların tarih boyunca nadir görülen bir ihanetle yabancı güçlere yardım ettiği bir hücumu simgeliyordu. Ayrıca sonuçlarına bakıldığında bu savaşın, hem Türk milletinin uyanışı için gerekli hem de içsel zayıflıklarının farkına varması için de bir o kadar elzem olduğu görülmektedir. Ziya Gökalp'in o dönemde

[298] Pakiş, a.g.e., s. 79.

yazdığı bir manzumede dile getirdiği gibi; "Durma düşman durma, gücünü artır Türklüğün başına hakaret yağdır. Uyuyan bir kavme bu felaket azdır, Vur eski kölesi, utandır onu, Bırakma uyusun, uyandır onu!" diye sitemkâr, ifadelerde bulunması da yaşanan vahametin en açık delilidir.[299] Yaşanan bu zor dönemde, Türkçülük ideali politik bir güç olarak belirmektedir. Bu idealin yükselişi sırasında, önem kazanan başka bir ideal ise Müslümanlıktır. Balkan Harbi'nin, bir Haçlı seferine benzer bir şekilde yaşanmış olması Anadolu coğrafyasında olduğu kadar Dünya Müslümanlarının gözünde de bir uyanışın işaretlerini vermektedir. Uyanışın heyecanına en çok kapılanlar ise özellikle Rusya'da yaşayan ve Türk soyundan olan halklar olması dikkati çekmektedir.[300] Milliyetçilik anlayışının yayılmacı bir yöne evrildiği, fiili işgaller neticesinde vatan topraklarının kaybedildiği bu süreçte, Anadolu teması etrafında bir araya gelen milliyetçi düşünürler, mevcut durumun düzeltilmesi için tüm maddi ve manevi kaynakların kullanılması gerektiğini savunmuşlardır. Ancak, aydınlar Turancılık fikrinin aksine milliyetçiliğin temelini ırk birliği değil, belirli bir coğrafyanın sınırları üzerinde kurgulamayı tercih ederek, ana faaliyet alanlarının hududunu Anadolu toprakları olarak belirlemişlerdir.

Bu gelişmeler neticesinde ortaya çıkan Anadoluculuk fikrinin ilk olarak milliyetçi kanadı üzerinde durulacaktır. Köklerini ve ilhamını Yahya Kemâl'den alan bu akımın temsilcileri arasında Mükrimin Halil Yinanç, Hilmi Ziya Ülken, Nurettin Topçu, Remzi Oğuz Arık ve Mehmet Kaplan gibi önemli figürler bulunmaktadır. Genellikle milliyetçi Anadoluculuk veya Türkiyecilik olarak tanımlanan bu yaklaşım, Anadolu'ya ve Anadolu Türklüğüne vurgu yapmaktadır.[301] Özellikle Mükrimin Halil Yinanç, Anadolucu tarihçi anlayışının önde gelen temsilcilerinden biri olarak, Türkçü-Turancıların hâkim olduğu milli tarih anlayışını reddetmektedir. Ona göre, Milliyetçi ideoloji, milli tarih verilerine dayandırılarak şekillendirilir. Bu yaklaşım, Yinanç'ın ırk akrabalığı, dil birliği gibi genel bağlar üzerinde durduğu ve Alman tarihçilik okulundan etkilendiğini göstermektedir.[302] Bu noktada belirtilmesi gereken bir diğer önemli konu ise Ziya Gökalp'in Türklük coğrafyası üzerindeki düşünce

---

[299] ARIK, **Coğrafyadan Vatana**, s. 56; ARIK, **Türk İnkılabı ve Milliyetçiliğimiz**, s. 118.
[300] ARIK, **Coğrafyadan Vatana**, s. 57.
[301] Çalen, "Anadolucu Tarih Tasavvuru: Yeni Vatan, Yeni Tarih, Yeni Millet", s. 76.
[302] ÜLKEN, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, s. 478-479.

değişiminin izleridir. Gökalp, 1922 yılında "Türk âlemi gayet geniştir. Anadolu Türklerinin tarihini yazarken, bütün Türk tarihini bunun içine sokmak doğru değildir" diyerek bu değişimin ilk işaretini vermiştir.[303] Daha sonra Gökalp, "Türkçülüğün Esasları" adlı eserinde Türkçülük idealini büyüklüğü açısından Türkiyecilik, Oğuzculuk/Türkmencilik ve Turancılık şeklinde sıralamıştır.[304] Bu bağlamda, Turancılığı Türkçülüğün daha uzak bir hedefi olarak tanımlamış ve Cumhuriyetin ilk yılları itibariyle öncelikle yaşadığımız toprakların kurtarılması gerekliliğini kabullenmiş görünmektedir.

Anadolucu düşünürler, Anadolu halkının modernleşme problemleri, geri kalmışlığı, eğitimsizliği, ekonomik sorunları, sağlık şartları ve savaşın yarattığı travmaların etkileri gibi konularda toplum faydasına yönelik çalışmalarını sürdürerek seslerini duyurmak istemişlerdir. Bu nedenle halkın menfaatine odaklı söylemlerle halkın ihtiyaçlarını gündeme getirmiş ve bu söylemlerle toplum nezdinde kabul görmeyi amaçlamışlardır.[305] Anadolucu düşünürler yayınlarında, Türkçülük, halk, köylü ve Anadolu temalarını öne çıkaran yazılar ve şiirlerle fikirlerini inşa etmişlerdir. Bu düşünürler, yaşanan savaşlar, mağlubiyetler ve acılar üzerinden "halka doğru" bir akımın ortaya çıkmasına öncülük etmişlerdir.[306] Bu bağlamda Türk Ocağı içerisinde ortaya çıkan bu hareket ile Turancılığa karşı "küçük Türkçülük" veya Türkiyecilik şeklinde "yeni milliyetçilik" düşüncesinin fikrinin alt yapısı hazırlanmış oluyordu.

Millet, ortak tarihlerin, olayların, felaketlerin ve mutlulukların eritilip coğrafyanın üzerine dökülmesiyle oluşturulan bir topluluktur. Bu süreç, insanları akıcılıktan çıkarıp belirsizlikten kurtararak bir millet haline getirir. Artık nesiller, tarih boyunca bu vatanın ve bu milletin bir parçası haline gelmiştir. Bireylerin hayatları artık belirsizlikten çıkıp belirli bir kimlik ve aidiyet duygusuyla şekillenmiştir. Bu nedenle, milliyet fikrinin temeli de vatanın doğuşu ile başlamaktadır.[307] Arık, "Hakikat şu ki, biz Türk soyundan gelmiş ve Anadolu'da doğmuşuz. Soyumuzun geçirdiği ilk yerleşme macerası bittikten, vatan kurulduktan, soyumuz ve vatanımız

---

[303] ÇALEN, "Anadolucu Tarih Tasavvuru: Yeni Vatan, Yeni Tarih, Yeni Millet", s. 78.
[304] GÖKALP, **Türkçülüğün Esasları**, s. 23.
[305] Cezmi ERASLAN, **Yakın Dönem Türk Düşüncesinde Halkçılık**, İstanbul, Kumsaati Yayıncılık, 2003, s. 16-17.
[306] ÇALEN, "Anadolucu Tarih Tasavvuru: Yeni Vatan, Yeni Tarih, Yeni Millet", s. 78.
[307] ARIK, **Coğrafyadan Vatana**, s. 14.

adını, damgasını aldıktan sonra doğuşumuz, yaşamamız, adımız, sanımız artık muayyen bir kader çerçevesine girmiştir."[308] diyerek yaşamın getirdiği tüm belirsizliklerden kurtulan toplumlarda olduğu gibi Anadolu coğrafyasında Türk toplumunun var oluşunu resmetmektedir.

Bu varoluş bir vatan millet bütünleşmesidir. "Yerin, göğün, hülasa; kaza ve kaderin yağıyla başlayan vatan meselesinin bugünkü haline bakınız: Millet adına layık hiçbiri; cemiyet yurdunu gönlü rızasıyla bırakmamıştır, bırakmaz! Vatan bu derece milletle beraberdir."[309] Bu nedenle, vatansızlık, insanlar için düşünülecek en ağır cezadır. Örneğin Atina ve Sparta gibi toplumlarda, mahkumlara verilen en ağır ceza sürgün olup, bir despotun bir kişiye ölümden daha kötü bir ceza vermek istediğinde onu sürgüne gönderdiği belirtmektedir.[310] Bu noktada yine vatanın bir insan için önemi ve üzerinde yaşayan toplumlar ile kurulan bağların ne derce önemli olduğu yine Anadolucu romantik ifadeler ile ortaya konulmaktadır.

Anadoluculara göre, vatanın önemi gibi insanların yaşamın anlamını bulduğu önemli unsurlardan biri de hatıralardır. Hatıralar, insanların vatanlarını sevmelerini ve değer vermelerini sağlar ve sadece var olmazlar, aynı zamanda yaşatılırlar ve nesiller arasında da aktarılırlar. Bu, hatıraların korunması ve yaşatılması için tarihin önemli bir rol oynadığı açıktır. Tarih, geçmişte yaşanan olayları, deneyimleri ve anıları kaydederek hatıraları canlı tutar ve hatıraların gelecek nesillere aktarılmasını sağlar. Hatıraların tarih tarafından korunduğu ve aktarıldığı süreçte, vatanın değerini ve önemini vurgulanarak, insanların vatanlarına daha fazla bağlılık göstermelerini ve milli şuurun nesilden nesile taşınması sağlanır. Bu nedenle hatıralar, tarih ve vatan arasındaki ilişkinin temelini oluşturur ve bir milletin kimliğini şekillendirirler. İnsanların bu hatıralarla daha fazla özdeşleşmesi ile vatan sevgisi, milli şuur ve millet kimliği var olarak bütünleşme sağlanır.[311]

Peki hatıralar ışığında sağlanmaya çalışılan bu milli şuur için ne gibi fedakarlıklar yapılması gerekmektedir? Bir coğrafyanın vatan haline gelmesi için harcanan

---

[308] ARIK, **Türk İnkılabı ve Milliyetçiliğimiz**, s. 70.
[309] ARIK, **Coğrafyadan Vatana**, s. 17.
[310] ARIK, **a.g.e.**, s. 15.
[311] ARIK, **a.g.e.**, s. 20.

emeklerin tümü tarihin bir yansımasıdır. Oğuz boylarının bu vatanı kurma ve birleştirme çabaları düşünüldüğünde atalarımız beylikler ve imparatorluklar kurarak bu vatanı var etmiştir. Oğuz boyları bu uğurda, nice suikastlara maruz kalmış ancak yine de ayakta kalarak eriyip gitmemiştir. Tabiat, kaza, kader, kültürler ve medeniyetler gibi farklı faktörler dahi Türkmenlerin bu vatanı kurmasına veya erimesine engel olamamıştır. Bu noktada bir vatan inşa edilirken Türkmenlerin vatanlarını kurma ve koruma çabaları, bu çabaların tarihi birikimi ve tüm çekilen zorluklar anlatılanların bir hikâyeden çok tarihi hakikatler barındırdığını ortaya koymaktadır.[312] Arık, vatanın inşası sırasında yaşananlar hakkında; Oğuz boylarının Ön Asya'ya gelmesi beraber Roma Barışı'ndan bu yana görülmeyen bir insaniyetin Selçuklular tarafından kurulduğunu ve tüm düşmanlıklar ve iftiralara rağmen coğrafyada yaşayan yerel halklar tarafından kabul gören bir yaşantının mimari olduklarını belirtmektedir. Hristiyanlar arasında yaşanan mezhep çatışmaları ve Bizans'ın din kavgalarının yaşandığı bu küçük coğrafyada, Selçukluların inşa ettiği yollar ve medeniyet anlayışı, ulaşımın zor olduğu bölgelerde bile bilgelik ve medeniyetin akıtıldığı saraylara dönüşmüştür. Bu bölgelerden akan zenginlikler barış ve güvenliğin tesisi ile büyük ticaret yolları Anadolu'dan geçiyor, Anadolu'ya dökülüyor veya Anadolu'dan başlıyordu. Refah seviyesi ve yaşam standardı sürekli olarak yükselmesi ile Anadolu, Bizanslıların, Ermenilerin, Gürcülerin içinde bulunduğu karmaşık anarşi ve fanatizmden kurtularak büyük bir devlet sistemi ile Türk hakimiyeti ile yeniden var oluyordu.[313]

Ülken de "Millet her şeyden önce sınırları tarihte hazırlanmış ve mücadelelerle çizilmiş olan bir vatana dayanır" diyerek tarih ve coğrafyanın birlikte, vatan kavramını oluşturduğunu ifade eder. Ancak tarih de ancak coğrafya ile anlam kazanmaktadır. Toprak, olmadan millet ve tarih de var olmaz, çünkü tarih boşlukta var olmaz, tarih, toprak üzerinde şekillenir ve bu toprak, kolektif hafızanın oluşumunda tarihi sembolize etmektedir.[314] Onun düşünce dünyasında, Anadolu uzun bir tarih boyunca siyasi ve medeni bir birlik kazanmasıyla oluşan yeni kimliğin kökeni, etnik olarak Orta Asya Türk kavimlerinden olan Oğuz kavmine, vatan olarak

---

[312] ARIK, **Türk İnkılabı ve Milliyetçiliğimiz**, s. 59.
[313] ARIK, **Coğrafyadan Vatana**, s. 31-32.
[314] ÜLKEN, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, s. 480.

tarihi bir teşekkül olan Anadolu'ya ve Rumeli'nin bir kısmına, din olarak İslamiyet'e, medeniyet olarak da modern milletler medeniyetine dayanmaktadır.[315] Bu yaklaşım, Remzi Oğuz Arık'ın görüşleriyle de paraleldir. Arık, milli kimliğin temel unsurunun "Türk" etnik kökenine dayandığını savunmaktadır: "Bir kere vatan Türk vatanı, devlet Türk devleti, millet Türk milletidir."[316] Ona göre, Anadolu'yu benimseyerek tarihini oluşturan insan topluluğu Oğuz Türkmenleridir. Oğuz boyları, Anadolu'da var olan çatışma ve anarşiye son vererek yabancı etkileri ortadan kaldırmış ve ardından kendi yerleşimlerini, insaniyet dolu yönetimlerini ve kültürlerini inşa ederek kendi anavatanlarını kurmuşlardır. Arık'ın üzerinde önemle durduğu bir diğer nokta Türkmenlerin Anadolu'da yaşamış hiçbir topluma benzer tavırlar sergilememesidir. Çünkü Anadolu, hiçbir zaman Türk devrinde olduğu gibi bir bütünlük içinde yaşamamıştır. Tarihteki birçok farklı uygarlık ve millet, Anadolu'yu sadece kendi çıkarları doğrultusunda kullanmış ve sömürgeleştirmiştir. Bizans, Roma, Yunanistan, İran, Asur ve hatta Hititler gibi pek çok medeniyet, Anadolu'yu kendi amaçlarına hizmet etmek için kullanmıştır. Batı Anadolu'da bulunan Lidyalılar, Karyalılar, Likyalılar gibi kavimler ise genellikle bu topraklarda dağınık bir şekilde varlıklarını sürdürmüşler ve Anadolu'yu Türkler kadar tam anlamıyla benimsememişlerdir.[317] Bu gayretler neticesinde Türkmenler, Anadolu'ya barış ve emniyet getirerek, şarkta ilk rönesansın doğuşuna vesile olmuşlar, medeniyet sahasında yaptıkları imar faaliyetleri ile Anadolu'yu baştan bir medeniyet havzasına dönüştürmüşlerdir. Anadolucular, vatanın fethedildiği 1071 Malazgirt Meydan Muharebesini de önemseyerek milletin var oluş miladını bu tarihle özdeşleştirdiler.[318] İslam dininin de bu var oluşun en önemli unsuru olduğunu, Türklerin bu başarılarının ardında milli ortak akıl ve inanışların bir bütün olarak milletin kaderinde rol oynadığını ifade etmişlerdir. Bu coğrafya, kutsal bir vatan olarak kabul edilmekte ve Anadolu'nun sorunlarını çözmek için öncelikle bu toprakların sevgiyle kucaklanması gerekmektedir. Anadolucular, Anadolu'yu bağrından kopmuş bir parça gibi sahiplenirler ve bu coğrafyanın kalkındırılması için

[315] PAKİŞ, "Kimlik ve Siyaset Bağlamında Anadoluculuk Hareketi", s. 120.
[316] ARIK, **Coğrafyadan Vatana**, s. 62.
[317] Arık, a.g.e., s. 16.
[318] ATABAY, "Anadoluculuk", s. 528.

çaba harcarlar. Bu perspektifte, Anadolu'nun ulusal kimliğin ve millî gelişmenin temel taşı olduğuna inanılır. İslam dininin de bu süreçte önemli bir rol oynadığı vurgulanarak, Anadoluculuk anlayışı, vatan sevgisi ve coğrafyanın ulusal kimliğin bir parçası olarak görülmesi konularında derin bir duyarlılığa sahiptir.

Milliyetçi Anadoluculara göre, İslâmiyet Türk millî kültürünün temel unsurlarından birini oluşturur ve bu inanç, Türk birliğinin kurulması ve güçlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Arık'a göre, son asırlardaki Türk toplumunun gerileme, çöküş veya kalkınamayışının dine bağlanmasına itiraz olumsuzluklar için dini suçlamak yerine, dini bir motivasyon kaynağı olarak görmek daha yerinde bir yaklaşımdır. 13. yüzyılda çöken Selçuklu İmparatorluğu'nun yerine daha büyük ve daha mükemmel bir teşkilat olan Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulabilmesinin ana nedenlerinden biri olarak, İslâm'ın önemini vurgulamaktadır.[319] Türklerin bu toprakları yurt yapmasında İslâm'ın önemli bir rol oynadığını ve dokuz asır önce Anadolu'da kurulan devletin temelini İslâm'ın oluşturduğunu savunmaktadır. Eğer sorun din kaynaklı olsaydı Anadolu'nun ilk fatihlerinin kurduğu devletin çöküşü ile Türkler Anadolu'da erimeliydi ancak onlar Osmanlı gibi daha yüksek bir medeniyet ve nizam ile Anadolu'nun yeniden sahibi olmuşlardır.

Yahya Kemal Beyatlı, milli bir anlayışla tarih ve coğrafyayı birleştirerek Anadolucu görüşün temelini atmış önemli bir düşünürdür. Yahya Kemal, vatanı ve tarihi kavrayışını derinden etkileyen bir düşünce tarzına sahiptir. Ona göre, bir toprak ancak içinde yaşayan insanlar ve onların kültürel mirası ile vatan olabilir. Ancak, Yahya Kemal'in düşünceleri zaman içinde değişmiş, önceleri aşırı Turancı bir bakış açısına sahipken daha sonra Fransız milliyetçilerin fikirleriyle Türk milletinin gerçek çerçevesini bulduğunu belirtmiştir. Özellikle Malazgirt Savaşı'nı bir milletin ve medeniyetin başlangıcı olarak gören görüşleri, Ziya Gökalp'ın Türk milliyetçiliği anlayışına karşı gelmektedir. Ona göre, Asya'daki Türklüğü aramak ve bulmak bir nevi belirsizlikler içine girmektir. Bu nedenle, Fustel de Coulange'in Fransa'nın kökenlerini araştırmak için kullandığı yöntemi benimsemiştir. Bu yöntemle Türk

[319] Hayati TÜFEKÇİOĞLU, "Remzi Oğuz Arık", C. 5, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, ed. Tanıl Bora, Muhafazakarlık, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s. 455.

milletinin kökenlerini ve tarihini araştırmış ve eserlerini belirlemeye çalışmıştır.[320] Yahya Kemal, milliyetin ve vatanın oluşumunu düşünürken Malazgirt Savaşı'nın bir başlangıç olduğunu kabul eder. 1071'den sonra Anadolu'ya ve Rumeli'ye yayılan Türk milletinin yepyeni bir oluşumunu hayal etmektedir. Bir gün, Camille Julian'ın bir cümlesinde "Fransız milleti bin yılda Fransa'nın toprağını yarattı" ifadesini okuduğunda oldukça etkilenmiştir. Bu cümle, Yahya Kemal'in milliyet ve vatan kavramlarına yönelik düşüncelerini tamamen değiştirir. Artık, Türk milletinin kendi toprağını yarattığına inanır ve milliyet kavramını bu doğrultuda şekillendirir.[321] Bu bağlamda coğrafya insanın kaderi ile bir bütündür, bu nedenle coğrafya bir milletin hayatındaki en önemli etkenlerden biri halini almaktadır. Bu açıdan, Anadolucu görüşün temelinde coğrafya yer alır ve milletin kimliği ve tarihindeki rolü bu açıdan değerlendirmek gerekmektedir.

Anadolucuların bir diğer konu başlığı ise, yaşanılan vatanın sahibi kimdir sorunun cevabını aramaktadır? Arık, vatan sahipliği konusunda, Anadolu'da yaşayan ve hala varlığını sürdüren topluluklar ile diğer geçmiş medeniyetler arasında bir ayrım yapmaktadır. Arık, sadece son gelen ve hala yaşayan topluluğun vatan sahibi olabileceğini ileri sürmüş ve geçmiş medeniyetlere dayalı hak iddialarının sakıncalarını vurgulamıştır. Bu yaklaşım, Arık'ın arkeolog kimliğiyle uyumlu bir şekilde, bilimsel açıdan geçerli olmayan eski medeniyetlere dayalı hak iddialarının yerine yeni bir yerlilik argümanı sunmasını içermektedir. O, Anadolu'nun tarih boyunca farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış olmasına rağmen, sonunda bu topraklarda yaşayanların vatan sahibi olduğunu vurgular. Bu yaklaşım, Anadolu'nun tarihini ve yerliliğini savunurken bilimsel bir temele dayanır ve geçmiş medeniyetlerin bu topraklarda yaşamış olmalarının vatan sahipliği iddiasına etki etmemesi gerektiğini öne sürer.[322] Mükremin Halil'de, aynı konu üzerine 1924 yılındaki makalelerinde Hititlerle kurulan ırksal yakınlığı reddederek, Hititlerin Hindu kökenli olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, Anadolu'ya daha eski zamanlarda göç etmiş olan Turanî kavimlerin varlığının bilimsel olarak tespit edilmesi

---

[320] Mehmet KAPLAN, "Ziya Gökalp ve Yahya Kemal'e Göre Malazgirt Savaşının Mana Ve Ehemmiyeti", **Türkiyat Mecmuası**, No: 17, 1972, s. 151.
[321] KAPLAN, **a.g.e.**, s. 152.
[322] Arık, Coğrafyadan Vatana, s. 20-24.

durumunda milli tarihin milattan on asır öncesine kadar geri götürülebileceğini ifade etmektedir. Bu iddialar, Türk Tarih Tezi'nin henüz ortaya çıkmadığı bir dönemde dile getirilirmiştir.[323] İlk bölümlerde ifade edildiği üzere Türk Tarih Tezi, Etileri (Hitit) ve dolayısıyla Anadolu medeniyetinin kurucularını, Türkler olarak kabul etmektedir. Bu teze göre, Küçük Asya halkı, Hititler ve benzeri adlarla bilinen halklar Türklerdir. Bu topluluklar, tarihten önce Orta Asya'nın yaylalarından batıya doğru gerçekleşen göçlerle bu bölgeye gelmişlerdir. Bu açıdan bu toplumlar, Mezopotamya'nın ilk yerleşimcileri olan Sümerlerle ve İran'ın batısında yerleşen Elamlarla akrabadırlar.[324]

Anadolucu düşüncenin teorik çerçevesinin kurgulanmasında önemli rolü olan Arık, sadece "Anadolu" kelimesini kullandığımız için bize rejiyonalist "bölgeselci" adını takanlar ya cahil ya da art niyetlidir diyerek rejiyonalizm hakkındaki fikirlerini şu şekilde açıklamaktadır. İki türlü rejiyonalist (=mahalli hemşerilik güden insan) vardır. İlk tür rejiyonalistler, siyasetle ilgilenirler ve genellikle imparatorluklar veya sömürgeler gibi büyük idareler içinde farklı bölgeleri temsil ederler. Avrupa'nın tarihinde XVI. yüzyıldan itibaren bu tür rejiyonalistlerin ortaya çıkmış ve bunların kökenleri Ortaçağ derebeyliklerine dayanmaktadır. Siyaset yapan rejiyonalistler, tarihin seyrinde kurulan vatanları kendi beldeleri veya bölgeleri adına parçalamışlardır. İnsanlık, bu tür ayrılıkçı hareketlere karşı farklı bir tutum sergileyerek, Merkeziyetçi, büyük ve birleşik vatanların parçalanmasını isyan olarak değerlendirmiştir. Ancak Fransız Devrimi sonrasında imparatorlukların çökmesi ve

---

[323] Kanaatimizce Yinanç'ın Türk tarih Tezi öncesinde Etilerin Türklerle akrabalığı konusundaki tepkisinin nedeni bu kitaptan kaynaklanmaktadır: Cumhuriyetin ilanı öncesinde Matbuat Müdiriye-yi Umumiyesi tarafından yayımlanan 1922 tarihli "Pontus Meselesi" adlı kitabın Mukaddemesi'nde, "Anadolu Türktür" başlıklı ilk altbölümde dikkat çekici tespitler mevcuttur. Bu tespitlerde, birçok yabancı bilginin tanıklığı üzerinden, Irak'ta Sümerler ile Filistin ve Anadolu'da Hititlerin Turani ve Türk kökenlerinden geldikleri belirtilmektedir. Bu noktada, Türk Tarih Tezi'nden yaklaşık on yıl önce, Anadolu ve Mezopotamya halklarının Türklük kökenleri hakkında iddialarda bulunulduğu anlaşılmaktadır. TUNÇAY, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, s. 300.

[324] AFET HANIM vd., **Türk Tarihinin Ana Hatları**, s. 231.

ayrılma hareketlerinin ortaya çıkması ise milliyetini sevmek olarak adlandırılmış, hoş görülmüş ve hatta teşvik edilmiştir.[325]

İkinci tür rejiyonalistler, doğdukları ve büyüdükleri topraklara karşı duydukları doğal sevgi ve bağlılık hisleri tarafından yönlendirilmektedir. Bu bağlılık duygusu, insanların karakterini ve temayüllerini etkiler ve Coğrafya, toplum, ruh hali ve hatıralar gibi faktörler, bu bağlılığı güçlendirir. Doğup büyüdüğümüz yerler, çocukluk hatıraları ve bu bağlılığın örgülerini oluşturan metafizik unsurlar insanın kökleriyle olan bağların var olmasında oldukça önemlidir.[326]

Türkiye'de ise rejiyonalist hareketler görülmekte ve bu hareketler bazı etnik grupların talepleri doğrultusunda şekillenmektedir. Ermeniler, Kürtler ve Pontosçular gibi grupların hareketlerinin, dışarıdan gelen etkilere ve teşviklere dayanmaktadır. Bu rejiyonalist hareketlerin temel amacının, Türkiye'yi parçalamak ve Türklüğün temsilcisi olan Türkiye'yi zayıflatmaktır bu tür hareketlerin kökenlerinin de yabancı ülkelerden kaynaklandığı bilinmektedir. Türkiye'nin tarihinde yaşanan rejiyonalist hareketler ve bu hareketlerin dış etkilere nasıl dayandığı düşünüldüğünde Türk milliyetçiliğinin amaçları daha iyi anlaşılacaktır. Bu perspektife sahip olanlar, vatanı bir bütün olarak görmekte ve bu vatanı ruhlarında canlı tutmaktadır. Millet, çalışmalarını her zaman Türkiye'nin temel ihtiyaçlarına uygun bir düzene yerleştirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulmasında da odak noktası Anadolu, yani bugünkü Türkiye olmuştur. Meriç Nehri'nden Ağrı Dağı'na kadar olan topraklar, birleşik bir vatan olarak kabul edilirken, "Türkiye" veya "Anadolu" terimleri arasında ayrım yapılmamaktadır. Bu ifadeler, ayrı ayrı veya birlikte düşünüldüğünde dahi Türkiye Cumhuriyeti ile tam bir uyum içindedir.[327]

Mükrimin Halil, "Milli Tarihimizin İsmi" ve "Milli Tarihimizin Mevzuu" adlı makalelerinde vatanın ismi ve mahiyeti konusunda tarihe not düşülecek değerde önemli tespitlerde bulunmuştur. Anadolu'ya gelen Türkmen boyları arasında Osmanoğulları'nın diğerlerinden daha fazla iktidar kazanmaları ve zamanla diğer

---

[325] Örnek olarak, Alzas-Loren bölgesinde Fransızlardan ayrılma hareketleri isyan olarak kabul edilirken, Fas'ta meydana gelen isyanlar meşru bir hak olarak görülmüştür. ARIK, **Türk İnkılabı ve Milliyetçiliğimiz**, s. 96-97.
[326] Arık, a.g.e., s. 98.
[327] ARIK, **a.g.e.**, s. 100-101.

aileleri ortadan kaldırmaları ile Anadolu Türklüğü sadece Osmanlı tabiri idaresi altındaymış gibi bir algı oluşturuldu. Devletin adı "Devlet-i Osmaniye" olarak değişti ve devletin adı gibi diğer kurumların adları da hanedanın adına göre değişmeye başlamıştır. Daha önce Selçuki, Karamanlı, Bayındırlı gibi isimler taşıyan kurumlar artık "Osmanlı" ismini aldılar. Ancak gerçekte hiçbir şey değişmemişti, millet hala aynı milletti ve ülke hala aynı ülkeydi. Yinanç, tarihçilerin de bu garip zihniyetle hareket ettiklerine ve V-VII. asırlar arasındaki olayları "Tevarih-i Al-i Selçuk" olarak adlandırıp, sonraki dönemlerdeki olayları ise "Tevarih-i Al-i Osman" olarak adlandırıyor. Açıkça Yinanç, "Osmanlı Türkü," "Selçuki Türkü," "Karamanlı Türkü" gibi ifadelerin ortaya çıkmakla birlikte bunların hepsinin hakikatte birliğini izah etmektedir. Osmanlı Türkleri diye tarihte bir devlet veya bir millet yoktur, bu durumu kabul edersek Osmanlı idaresi altına alınmadan önceki Anadolu beyliklerini ifade ederken biz İsfendiyar Türkü, Akkoyunlu Türkü, Karamalı Türkü gibi ifadeler kullanılmasına neden olacağız diyerek ortaya çıkacak karmaşayı açıklamaktadır. Bu ifadeler ile tarihi süreçte bir kopukluk veya milletin varlığında bir değişiklik varmış izlenimi yaratmak, Selçuklu tarihi, Osmanlı tarihi gibi anlamsız ifadeler kullanmanın da manasız olduğunu belirtmiştir.[328] Milliyetçilik akımının ülkemizde yükselmesinden sonra tarihimize "Türk Tarihi" ismi verilmeye başlanmıştır. Böylelikle, Türkler, Baykal Gölü'nden Avrupa içlerine kadar geniş bir coğrafyada yaşayan ve farklı milletlerden oluşan büyük bir kavmin temsilcisi olarak kabul edildiler. Bu nedenle tarihimizi "Türk Tarihi" olarak adlandırmaktaki gayemiz bu çeşitliliği ve birliği ifade etmek amacıyla kullanılmıştır.[329]

Yinanç, ortaya çıkan bu karmaşanın çözümü hakkında da bin iki yüz yıllık tarihi beş büyük devreye ayırmanın mümkün olabileceğini belirterek şöyle sıralamıştır:

1. Hulefa-yı Abbasiye Zamanı: Bu dönemde Anadolu'da Türk emirlikleri ortaya çıkmıştır. Eski tarihçiler, bu dönemi suğur valileri devri olarak adlandırmaktadır.
2. Al-i Selçuk Devri: Selçuklu Hanedanı'nın hükümeti altında Anadolu'da büyük gelişmeler yaşanmıştır. Bu devir, Selçuklu Hanedanı'nın hükümeti altındaki dönemi ifade etmektedir.

---

[328] YİNANÇ, "Milli Tarihimizin İsmi", s. 684-687.
[329] YİNANÇ, **a.g.e.**, s. 685.

3. Tavaif-i Müluk Devri: Bu dönemde Anadolu'da çeşitli beylikler ve krallıklar ortaya çıkmıştır. Toprakların parçalanması ve siyasi çalkantılar bu devreyle ilişkilendirilmektedir.
4. Al-i Osman Devri: Osmanlı Hanedanı'nın hükmü idaresi altında Türklerin Anadolu'daki varlığı daha da güçlenerek, Osmanlı devleti bir İmparatorluğa dönüşmüştür.
5. Cumhuriyet Devri: Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren olan dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde modernleşme, laikleşme ve ulus devlet oluşumu gibi önemli değişiklikler yaşanmıştır. Bu beş büyük devre, tarihi farklı özelliklerle tanımlar ve her biri belirli dönemlerdeki önemli olayları ve değişiklikleri yansıtmaktadır.[330]

Görüldüğü üzere Mükrimin Halil Yinanç, Anadolu Türk tarihini İslam halifeleri döneminde Anadolu'ya yerleştirilen Türklerle başlatmaktadır ve İslam öncesi Türkleri ve tarihini coğrafi uzaklık sebebiyle dönemsel sınıflandırması içine almaz. Ona göre, Anadolu'ya göç eden Türkler, yerli halkla karşılaştıklarında birlik oluşturarak Elenleri bu topraklardan sürerek birbirleriyle kaynaşmışlardır. Yinanç, Anadolu'ya yerleşen farklı kavimler arasındaki ilişkilere pek önem vermez ve bu kavimlerin Türklüğü konusunda şüpheli yaklaşmaktadır. Hititler, Kumakumlar, Turkumlar, İskitler gibi kavimlerin Türklükleri konusundaki iddialarını reddeder ve bu kavimlerin Anadolu'ya yerleştiği dönemde ya geri çekildiklerini ya da yerli halk arasında eriyip gittiklerini savunmaktadır. Yinanç'a göre, Türkmenler Anadolu'ya gelen farklı ırklar arasında birliği sağlayan tek grup olmuşlardır. Türkmenler, İslamiyet'le tanışmaları akabinde farklı bir kültür ortamına sahip olmuşlar ve sentezledikleri bu yeni Türk-İslam medeniyeti sayesinde uzun süreli siyasi ve kültürel bir birlik sağlamışlardır. Böylelikle Anadolu'yu Türkleştiren Selçuklu akınları sadece basit bir göçebe hareketinden ibaret olmayıp kültürel bir dönüşüm ve ideal taşıyan bir harekete dönüşmüştür.[331]

---

[330] Mükrimin Halil YİNANÇ, "Milli Tarihimizin Mevzuu", **Mükrimin Halil Yinanç Makaleler**, ed. F. BAŞAR, İ. GÖKHAN, Ö. ÖZALP, Ankara, TTK Yayınları, 2017, s. 690.

[331] YİNANÇ, **a.g.e.**, s. 689.

Hilmi Ziya Ülken, Anadolu'daki Oğuz göçlerinin sürekliliğine ve nüfus yoğunluğuna dayanarak Türkmen aşiretlerinin Anadolu'nun geniş bir bölümüne yayıldığını savunmaktadır. Günümüzde Anadolu haritaları incelendiğinde, köy adlarının incelenmesiyle, bu aşiretlerin tüm memlekete nasıl yayıldığı ve yerleştiği açıkça görülebilmektedir. Afşarlar ve Bayatlar, orta ve güney Anadolu'ya; Kınıklar, ortaya; Çepniler, kuzey boyunca Trabzon'dan Edremit'e kadar bir hat üzerine yerleşmişlerdir. Bu bölgelerde sıkça Dodurga, Döğerli, Kayı, Afşar, Bayat, Kınık, Alayuntlu gibi isimlere rastlanır.[332] Arık'a göre ise Anadolu'yu adım adım ve kararlılıkla benimseyerek, onun tarihi kaderini belirleyen ve değiştiren insan topluluğu Türkmenlerdir. Oğuz boyları, yabancı etkileri asırlarca bir sel gibi yıkarak ve temizleyerek, ardından bu topraklarda kendi yerleşim yerlerini, yönetimlerini ve kültürlerini oluşturarak anavatanlarını kurmuşlardır.[333] Bu görüşlere göre, Türklerin Anadolu'ya fasılalar halinde bir göç hareketi ile yerleşmeleri, kalıcı bir devletin kurulmasına ve Anadolu'nun Türkleşmesine yol açan en önemli kriterlerden biri olmaktadır. Kaplan'ın Anadolu'nun yerli halklarına yönelik yaklaşımı, Hilmi Ziya Ülken ve Remzi Oğuz Arık'ın fikirleriyle paralellik göstermektedir. Bu üç düşünür, sonuç olarak Anadolu'nun yerli halkını oluşturan Türk nüfusu içine farklı kavimlerin karışmış olabileceğini kabul etmektedirler. Ancak, bu yabancı unsurların asıl büyük kitle olan Oğuz Türkleriyle birleştiğini ve kendi kimliklerini bu büyük kitle içinde kaybettiklerini, yabancı unsurların asimile olduğunu düşünmektedirler.

Hilmi Ziya Ülken'e göre, millet, kesin bir vatan fikri çevresinde dönüp dolaşan tarih bilinci ve bu vatanla ilişkili toplumsal bilinç, yani halk kökü Volkstum'dan güç alarak geleceğe yönelik bir özgürlük ve bağımsızlık iradesidir.[334] Ona göre, millet vatanı olmadan düşünülemez ve milli değerlerin hareket noktası ve temeli olarak vatanı ele almak elzemdir. Ülken'e göre, günümüzün değer dünyasını anlayabilmek için "tarih bilinci" ve "toplumsal bilinç" kavramları önemsenmeli, toplumsal bilincin temeli olan vatanla, tarih bilinci arasındaki ilişki dikkate alınmalıdır. Örneğin bu hakikatlerin dikkate alınmadığı ilk insanlar, tarihsel bakış açısından yoksundur ve bu nedenle ne aile ve soy geçmişi ne de toplumsal tarihleri vardır. Bu toplumlarda,

---

[332] Hilmi Ziya ÜLKEN, **Millet ve Tarih Şuuru**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2013, s. 361.
[333] ARIK, **Türk İnkılabı ve Milliyetçiliğimiz**, s. 71.
[334] ÜLKEN, **Millet ve Tarih Şuuru**, s. 208.

birkaç nesil öncesine dair tam bir karanlık söz konusudur.[335] Türkçülük hareketiyle başlatılan şuurlaşma çalışmalarının ırk ve millet ayrımını net bir şekilde yapamadığını ileri sürerek Turancılığın bilimsel bir temele dayanmadığını ve Türkler ile Moğollar arasındaki farklılığı vurgulayarak açıklamaktadır.[336] Günaltay ise, Türkler ile Tatarların farklı kökenlere sahip olduğunu savunarak Turanî topluluklarla olan ilişkilerin bilimsel olarak geçersiz olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu neviden teoriler ile Anadoluculuğun varlık sebebi olan Turancılık düşüncesinin iddialarını çürütmeye çalıştığı gözlemlenmektedir.[337]

Büşra Ersanlı, Remzi Oğuz Arık'ın başlangıçta bir "Turancı"ydı, daha sonra bölgeci, yani esas olarak topraklarıyla tamamlanan bir ulusçuluğa evrilmiştir. Siyasi açıdan "sağ-kanat"ı temsil etmesine rağmen daha sonraki sol eğilimli Anadolucular üzerinde çok önemli etkileri olmuştur. Kongrede "Proto-Hititler Üzerine" adlı bildirisi olan Arık, basılan bu yazıda, filolojik bulguları kullanarak Proto-Hititlerin Orta Anadolu'da çok zengin bir yaşam sürdürdüklerini iddia etmektedir. Ayrıca, onların da Türkler gibi Orta Asya'dan geldiklerini, Türklerle özdeş olmasalar bile mutlaka onlara çok yakın olduklarını ve tüm bu yorumlarını Alacahöyük'teki bulgulara dayandırarak açıklıyordu. Ayrıca Arık, Anadolu'nun her zaman, Selçukluların gelişiyle en yüksek kültür düzeyine ulaştığını ve coğrafyanın millet için önemini vurgulamıştır. Böylelikle, Türk tarihinin en önemli dönemini "Küçük Asya'da Oğuz Boyları'nın başarıları dönemi" -yani kısaca Anadolu- olarak görmektedir. Bizanslıların, Romalıların, Yunanlıların, Ermenilerin yaratamadığı devamlılığı Türklerin Anadolu toprakları üzerinde yarattığını savunmaktadır.[338]

Remzi Oğuz Arık bu fikirlerinden ötürü, Türk milliyetçiliği ve Anadoluculuk değil Kemalist milliyetçilik ile de fikirleriyle özdeşleşen önemli bir düşünürdü. Erken Cumhuriyet döneminin saygın bir akademisyeni olarak kabul edilen Arık, milli arkeolojinin öncülerinden biridir. Türk milliyetçiliği ile Anadoluculuk arasında denge kurmaya çalışan Arık, Anadolu'nun tarihini ve kültürünü araştırarak bu çalışmalarıyla milliyetçilik anlayışını dindarca bir misyonla birleştirmiştir. Ayrıca,

---

[335] ÜLKEN, **a.g.e.**, s. 225.
[336] ÜLKEN, **a.g.e.**, s. 189-191.
[337] Hacısalihoğlu, "Anadolucu Tarih yazımı", s. 261.
[338] ERSANLI, **İktidar ve Tarih: Türkiye'de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu (1927-1937)**, s. 184.

gençlik yıllarında arkadaşlarını Anadolu'nun kaderi hakkında düşünmeye teşvik etmiş ve bu tutumuyla Türk milliyetçiliği içinde önemli bir rol oynamıştır.[339] Remzi Oğuz Arık, 1935 yılında Türk Tarih Kurumu'nun asli üyeliğine seçilir ve bu dönemde yaptığı kazılar ve Anadolu tarihine, arkeolojisine, folkloruna ve kültürüne olan ilgisi, Türk Tarih Tezi'ni destekleme çabalarıyla örtüşmektedir. Dönemin romantik yaklaşımlarından etkilenmeyen Arık, köy ve köycülük konusundaki görüşleriyle dikkat çeker. Köylerin Türkiye'nin sadece yığınlarını oluşturmadığını savunur ve Türkmenlerin tarihini yansıtan kasaba, şehir ve büyükşehirlerin kültürel önemini vurgular ve dilde sadeleşme akımına karşı çıkarak, yaşayan Türkçe'nin esas alınması gerektiğini savunmaktadır. Türkçemize giren, Türk dil kurallarına uygun olan her kelimenin korunması gerektiğini de önemle belirtmektedir.[340]

Anadolucu düşünürlerin vatanın merkezi konumundaki köylere yönelmesi ve köylerin sorunlarını dile getirmesi oldukça önemlidir. Remzi Oğuz Arık'ın siyasi düşüncesinin ilk adımı, 1932 yılından itibaren Dönüm dergisinde köycülük konusunu ele aldığı bir dizi yazı ile başlar. Bu yazılarda, Türkiye'nin sadece köylerden ibaret bir yer olarak görülmesinin yanlış ve zararlı olduğunu savunur.[341] Mehmet Kaplan ise 1948'de Anadolu'yu "Anadolu köy ve kasabadır" ve "küçük mülkler, küçük zanaatlar diyarı" olarak tanımlar ve Anadolu'nun pederşahi aile yapısına dayandığını belirtir. Ona göre Anadolu, dindar ve Müslüman bir yapıya sahiptir. Kapitalistleşme ve modernleşmenin henüz yavaş ilerlediği bir dönemde, "Anadolu" kavramı etrafında muhafazakâr bir toplum ideali oluşturulmuştur. Kaplan, gerçek milleti ve insaniyetçiliği (hümanizmi) bu ideal ile ilişkilendirmektedir.[342] Her iki düşünür de Anadolu'yu sadece coğrafi bir bölge olarak değil, kültürel ve toplumsal bir kimlik olarak ele alır ve bu kimliği korumanın önemine vurgu yapmaktadır.

Anadolu Mecmuası etrafında gelişen faaliyetler (1923-1925) sukuta ermesi sonrasında Anadolu metaforu on beş yıl sonra yeniden canlanıyor, bu kez Remzi Oğuz Arık, Hıfzı Oğuz Bekata ve arkadaşları tarafından çıkartılan Çığır ve Millet dergileri etrafında toplanıyorlardı. 1942 Mayıs'ından itibaren 16 sayı çıkan Millet

---

[339] Tanıl BORA, **Cereyanlar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 373.
[340] TÜFEKÇİOĞLU, "Remzi Oğuz Arık", s. 450-453.
[341] TÜFEKÇİOĞLU, **a.g.e.**, s. 453.
[342] BORA, **Cereyanlar**, s. 374-375.

Mecmuası'nın yazarları arasında Sadi Irmak, Mehmet Kaplan, Nihat İlhan, Ziyaeddin İhsan Fındıkoğlu, Samet Ağaoğlu, Mümtaz Turhan, Osman Turan gibi isimler bulunmaktadır. Bu dönemin Anadoluculuları, Türkçü gruplarla birlikte resmi ideolojinin belli yönlerine ve CHP hükümetlerinin politikalarına muhalefet eden milliyetçi bir platform oluşturmuşlardır.[343] Arık ise Anadoluculuğu siyaset alanında, köycülük adı altında somut bir biçimde ileri sürmüştür. Remzi Oğuz Arık; Hıfzı Oğuz Bekata tarafından yayımlanan Çığır, Şevket Raşit Hatiboğlu tarafından yayımlanan Dönüm ve Hüseyin Avni Göktürk ile 1942 yılında yayımladıkları Millet dergilerinde romantik bir eğilim taşıyan Anadoluculuk fikrini geliştirmeye devam etmişlerdir.[344]

2.3. İslamcı-Muhafazakâr Milliyetçi Anadoluculuk

Osmanlı Devleti'nin son dönem fikir hareketleri içerisinde Anadolu'nun unutulduğu ve imparatorluğun bütün coğrafyasının kurtarılması gibi zor hedefler benimsediği görülmektedir. Anadoluculuk hareketi ise, Türk-İslam medeniyetini oluşturan kökleri temsil eden bir mirası devralmış, Anadolu'yu Türk milletinin yurt edindiği yer olarak kabul ederek var olan bu mirası koruma amacı gütmektedir. Anadoluculuk, özellikle uzun süreli imparatorluk yönetimleri altında zayıflayan milli kimliği yeniden canlandırmayı hedeflerken Türkiye Cumhuriyeti yönetiminden beklediği destekleri görememiş ve hatta zaman içinde muhalifler arasında kabul görmüştür.[345] Bu, Anadoluculuk karşılaştığı en büyük talihsizlik olarak kabul edilebilir, çünkü savunulan fikirlerin Cumhuriyetin ilk yıllarındaki uygulamalarla büyük bir benzerlik taşıdığı açıktır. Bu nedenle, Anadoluculuk hareketi milliyetçilik anlayışının önemli bir yönünü temsil etmektedir, ancak hâkim iradenin gözettiği karmaşık ve farklı dinamikler nedeniyle geniş kabul görmemiştir. Hareketin içerisinde milliyetçilik, İslam, anti-kapitalizm ve anti-komünizm gibi başlıların tamamını bir potada eriten düşün insanı ise Nurettin Topçu'dur. Teorik sahada da ortaya koyduğu fikirler nedeniyle tam olarak bir ekolün içine alınması zor olsa da Anadolu Türklüğü ile

[343] DEREN, "Türk Siyasal Düşüncesinde Anadolu İmgesi", s. 536.
[344] HACISALİHOĞLU, "Anadolucu Tarih yazımı", s. 256.
[345] TOPÇU, "Anadoluculuk Hareketi ve Türk Edebiyatına Etkileri", s. 241-242.

Türk-İslam bütünlüğünü önceleyen yönüyle tarihçiler tarafından Anadoluculuk hareketinin Muhafazakâr kanadının öncüsü konumunda yer almaktadır.

Nurettin Topçu'ya göre, inkılâp, bir toplumun kendi geçmişinden güç alarak, ruhi değerlerini yükselten bir sıçrayış hareketidir. Ancak Topçu, yaşadığı coğrafyada gerçekleşen inkılâpların bu ideal tanıma uymadığını düşünmektedir. Ona göre, XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılda gerçekleşen inkılâpların çoğunda, milletin tarihî bağları koparılmış, kökleri zedelenmiş ve bir nevi mazisi yok sayılmıştır. Bu tür inkılâplar, toplumun kendi geçmişini ve geleneklerini reddederek, özünden kopma eğilimindedirler. Topçu, bu tür inkılâpların, toplumun kendi kültürel mirasını yok etmek anlamına geldiğini ve bu nedenle tehlikeli olduğunu düşünür. Onun bakış açısına göre, bir toplumun inkılâp yaparken köklerine bağlı kalarak, kendi tarihini ve kültürünü koruyarak ilerlemesi gerekmektedir. Bu şekilde, inkılâp sırasında elde edilen kazanımlar, toplumun geçmişiyle uyumlu bir şekilde geliştirilerek daha sağlam temellere oturtulabilir.[346] Nurettin Topçu'ya göre, yaşadığı coğrafyada gerçekleşen inkılâplar, milletin tarihî bağlarının koparılması anlamına gelmektedir. Bu nedenle, Topçu, resmî ideoloji olan Kemalizm karşısında radikal bir gelenekçi tutum benimser. Ona göre, mazi, değişmeden ve inkılaba uğramadan hayata geçirilmelidir. Topçu'ya göre, kendi coğrafyasının tarihsel, kültürel ve siyasal bağlantıları içinde inkılapçılıkla gelenekçilik arasında bir denge kurulmalıdır. Bu bağlamda maziyi ve gelenekleri korumanın önemine inanırken, aynı zamanda değişen dünya şartlarına ayak uydurmanın da gerekliliğini savunmaktadır.

Maddeci milliyetçilik anlayışı, Ziya Gökalp'in "Turan" kavramı temelinde sunduğu milliyetçilik yorumuna dayanmaktadır. Topçu'ya göre bu yaklaşım, ruhçu milliyetçiliğin aksine, maddeci (ırkçı) bir niteliğe sahiptir. Bu nedenle, Anadolu'da millet ruhunun varlığını inkârı, olarak algılanır. Dolayısıyla, bu anlayış, halksız bir milliyetçilik örneğinden farksızdır. Oysa, Anadolu Türk'ünün Malazgirt'ten (1071)

---

[346] Topçu, inkılapların etkileri hakkında "Bizde mazisizliğin timsali olan hasta şair Tevfik Fikret, her iki gruba en tipik örnektir. Onun "ati çıkınca ortaya mazi silinmeli" teranesi, bir hamlede oğlunu İslam'ın "Amentü"sünden Amerikan bezirganlığına fırlattı." Nurettin Topçu, Yarınki Türkiye, ed. Erverdi Ezel, Kara İsmail, İstanbul, Dergah Yayınları, 1999, s. 203-204; Tayfun Atay, "Gelenekçilikle Karşı-Gelenekçiliğin Gelgitinde Türk Gelenekçi Muhafazakârlığı", C. 5, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s. 170.

bu yana oluşmuş bir milliyetçilik geleneği vardır.[347] Bu bağlamda maneviyatın gücü ile elde edilen bu ruhçu milliyetçilik, bin yıl süren Anadolu Türk tarihi boyunca birçok başarıya imza atılmasında etkili olmuştur.

Nurettin Topçu, Türk muhafazakâr düşüncesine kapitalizm ve teknoloji eleştirisi getirmekle nadir bulunan bir düşünce insanı olduğunu kanıtlamıştır. Nurettin Topçu, "Muhafazakâr Devrim" akımının önemli bir figürü olarak, Anadolucu milliyetçiliğin önde gelen temsilcilerindendir. Anadolucuların millet anlayışları, toprak ve vatan kavramına mistik anlamlar yükler ve bu kavramlara merkezi bir önem atfederler. Anadolucular, din ile milli kimlik arasında güçlü bir bağ kurarak, Halk İslam'ı ve Tasavvufçuluk gibi dinin halk arasındaki yorumlarına eğilim göstermişlerdir. Nurettin Topçu da muhafazakâr bir tutumla dini, gelenek ve cemaat değerlerini korumada önemli bir araç olarak görür. Aynı zamanda, dini kuruluğun ötesine geçip, felsefi ve mistik düşüncelerle dini zenginleştirmeye çalışmaktadır. Topçu'nun düşünce dünyasında, geleneksel değerleri korumak ve milli kimliği vurgulanmak önemlidir. "Muhafazakâr Devrim" akımının temsilcilerinden biri olarak hem geleneksel değerlere bağlılığı hem de yenilikçi fikirleri bir araya getirmesi nedeniyle önemli olan Topçu, medeniyet-kültür ayrımını da kabul etmemektedir. Teknoloji ve pozitif bilimlerle sıkça ilişkilendirilen modern medeniyetin kültüre uygun bir şekilde benimsenmesini ve kültür ile teknoloji arasında uyumun sağlanmasını savunur çünkü medeniyet kültürün bir uzantısıdır.[348] Nurettin Topçu'nun düşünceleri, geleneksel değerleri koruma, kültürün önemini vurgulama ve teknolojiyi kültüre uygun bir şekilde entegre etme çabasıyla öne çıkmaktadır. Topçu, bu nedenle, modern medeniyetin eleştirisini yaparken, kültürel uyumun önemini vurgular ve maddeleşmenin aşılması gerektiğini savunarak teorik düşün dünyasıyla diğer Anadoluculardan oldukça farklı bir kulvardadır.

Bilindiği üzre muhafazakâr düşünce, Fransız Devrimi'ne bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu düşüncenin temelleri, Fransız Devrimi'nin hemen ardından atılmış ve

---

[347] Sadettin ELİBOL, "Muhalif Bir Düşünce Okulu: Hareket Dergisi", C. 5, **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce-Muhafazakârlık**, ed. Tanıl BORA, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 270.
[348] Tanıl BORA, **Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakarlık ve İslamcılık**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 90.

muhafazakâr teori, devrimin sonuçlarından çıkarılan derslere dayandırılmıştır. Edmund Burke'ün "Fransa'daki Devrim Hakkındaki Düşünceleri," Louis de Bonald'ın "Siyasi ve Dini İktidarın Teorisi" adlı kitabı ve Joseph de Maistre'nin "Fransa Hakkında Düşünceleri," bu düşünce akımının ana temalarını oluşturan önemli metinlerdir. Bu metinlerde, Fransız Devrimi sırasında ortaya çıkan modernite ve aydınlanma hareketlerine karşı derin eleştiriler bulunmaktadır. Muhafazakâr düşünce, toplumun bir aşkın (deneyüstü) düzen tarafından yönetildiğini savunarak düzenin insanlığın deneme yanılma yoluyla doğruluğunu ve iyiliğini kanıtladığı gelenek aracılığıyla anlaşılabileceğini iddia eder. Bu nedenle, muhafazakârlığın en büyük vurgusu gelenektir. Din de muhafazakâr düşünce için son derece önemlidir ve muhafazakârlar, dinin bireysel yaşamın vazgeçilmez bir bağlamı olduğu konusunda genellikle aynı fikirdedir.[349] Muhafazakâr düşünce, geleneksel değerlere, dini otoriteye ve sosyal hiyerarşiye vurgu yaparak, devrimin yıkıcı etkilerini ve yarattığı radikal değişimleri eleştirmekteydi. Toplumun istikrarını ve düzenini koruma ihtiyacına dayalı olarak ortaya çıkan bu akım, modern dünyada meydana gelen radikal değişimlere karşı bir tepki olarak çıkmıştır. Mehmet Kaplan'ın belirttiği üzere Topçu Paris Sorbonne Üniversitesinden mezun olduktan sonra tek parti dönemi Türkiye'sine dönmüştür. Kaplan'a göre Topçu her şeyden önce felsefe ve ahlak kavramları üzerine eğilerek bu temelde bir düşünce dünyası kurgulamıştır.[350] Burada aldığı felsefe eğitimi ve ahlak üzerine çalışmaları düşünülürse Topçu'nun Fransız muhafazakarlarından etkilendiğini düşünmek yanlış olmayacaktır.

Nurettin Topçu, Türk milliyetçiliği ile İslam'ı birleştiren bir yaklaşımı benimsemiş ve bu yaklaşımı 1950'li yıllarda Kemalist milliyetçiliğe bir tepki olarak doğmuş ve önem kazanmıştır. Ona göre, Türk milletinin kökleri hem maddi hem de manevi unsurlarda bulunur. Topçu, Türk milletinin iki temel kaynaktan geldiğini belirterek, Türk milletinin maddi yapısını Oğuzlar'a, Türk milletinin ruhunu meydana getiren kaynağı ise İslam dinine bağlamaktadır. Topçu'ya İslam dininde Türk milleti kendini bulmuş ve kendi cevherini ortaya çıkaracak hayat unsurunu keşfetmiştir. Bu nedenle,

---

[349] Fatih YAŞLI, "Türkiye'de Muhafazakar Anti Kapitalizm: Nurettin Topçu", **Alternatif Politika**, C. 7, No: 3, 2015, s. 647.
[350] TOPÇU, **Yarınki Türkiye**, s. 232.

İslam'ın Türk milletiyle birleşmesi, dünya tarihinin en büyük harikalarından birini meydana getirmiştir.[351] Topçu, Anadolucu milliyetçilik akımının bir temsilcisi olarak Türklük ve İslam'ı birleştiren bir milliyetçilik anlayışını savunmuştur. Bunun neticesinde Turancılık ve Kemalist[352] Türk milliyetçiliğine karşı tepki oluşturmuş ve Milliyetçi-Muhafazakâr Anadolucu teorisini savunmuştur.

Topçu, "Acaba Anadolu'nun mülkiyeti nasıl bir emeğin eseri olmuştur?" sorusunu sormakla otoktonluğun hangi topluma ait olduğunu bulmak istemektedir. Topçuya göre, Anadolu mülkiyetinde bu topraklar için çalışmış birçok kadim kavim düşünüldüğünde bir kaynaşmanın olması zaruridir. Göçebe Türkmenlerin geldiği bu coğrafya, Eti çiftçilerinin yüzyıllardır çalışarak toprağı ekip biçtikleri kendi teknikleri ile coğrafyaya can verdikleri yerleşik bir medeniyettir. Ön Asya'dan gelen göçebe Türkmenler, bu topraklara yerleşip kaynaşmasıyla tüccarken kendilerini yerleşik çiftçiler olarak bulmuşlar ve büyük bir tarihsel dönüşüm yaşamışlardır. Bu noktada Müslüman Türkmenlerin İslam'ın ışığında Anadolu'da ortaya çıkardıkları bu dönüşüm ruhi kuvveti, toprağa katılan değer ve ortaya çıkan bütünleşme ise maddi kuvveti göstermektedir. Tüm bu kaynaşma sonucu eski kavimler ile Türkmenler arasında maddi ve manevi yönü olan bir bütünleşme sağlanmıştır. Bu bakış açısıyla düşünüldüğünde Topçu'ya göre, bizler, Anadolu'da İslam ruhuyla yükselen yeni bir dünya kurmak için bu ruhi kuvvetle maddi kuvveti birleştirenleriz. Bu bağlamda, bu değişiklik neticesinde, bin yıllık milli tarihimiz yazılmış ve şekillenmiştir.[353] Bugünkü Anadolu köylüsünün köklerini de bu Eti çocuklarına bağlayan Topçu, tarihsel, coğrafi ve ekonomik faktörlerin etkisiyle Anadolu'da yeni bir milletin oluştuğunu iddia etmektedir. Bu yeni milletin şekillenmesinde İslam, Türklerin savaşçılığı ve cesareti ile Etiler'in tarım tekniklerinin bir araya geldiğini ifade eder. Ancak, uzun ve sürekli göçlerle Anadolu'ya gelen Türkmenlerin bu yeni

---

[351] Fatma Yurttaş ÖZCAN, "Bir Aydın Hareketi Olarak Aydınlar Ocağı ve Türk Siyasetine Etkileri", Sakarya, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011, s. 76.

[352] Nurettin Topçu, İzmir'de "Hareket" Dergisi'ni yayınlamaya başlamıştır (1939). Ancak, bu dönemde yazdığı "Çalgıcılar" başlıklı hikâye büyük bir tepki uyandırmıştır. Hikâye, Atatürk'e hakaret içeren unsurlar taşıdığı için yerel çevrelerde olumsuz bir etki yaratmıştır. Öğün'e göre bu hikâye, Topçu'nun kalemini keskin ve provokatif bir şekilde kullandığı nadir durumlardan biri olarak değerlendirmektedir. ÖĞÜN, "Nurettin Topçu'nun Siyasal Düşüncesinde Popülizm-Milliyetçilik Etkileşimi", s. 34.

[353] Topçu, Yarınki Türkiye, s. 225.

milletin merkezini oluşturduğunu belirterek Helenleri ise bu tarihsel tabloda yozlaştırıcı bir etken olarak kabul etmektedir.[354] Bu bağlamda Topçu'ya göre, Anadolu Eti çocukları ile Türk-Oğuz çocuklarının kaynaşması sonucu maddi manevi değerlerin bir bütünleşmesi halinde toplum bu günkü halini almıştır.

Öğün, Topçu'nun Anadolu sentezini, mükemmel bir ruh (İslam) ve madde (çiftçi Oğuz Türkleri) sentezi olarak tanımlar. Bu sentezde ilginç olan, bu iki unsur arasındaki belirleyici ilişkinin maddi unsurdan manevi olana doğru kurulmasıdır. Yani, Türk milletinin kimliğini oluşturan maddi temeller, manevi değerlerle birleşerek milletin birliğini sağlamıştır. Topçu, milliyetçilik açısından bu paradoksal durumun nedenini anlamaya çalışır. Ona göre, Etiler (Oğuz Türkleri) ile İslam dininin birlikte Anadolu'da tarih boyunca var olan tarımsal geleneklerle birleşmesi, bu dinin yüce ahlak anlayışı ile Türkler tarafından en üst düzeyde işlenmesi, Türk milletinin kimliğini oluşturan temel unsurlardır. Bu nedenle, Türk milletinin kökleri hem maddi hem de manevi unsurlarda bulunur ve bu iki unsur arasındaki denge, milliyetçiliğin anlaşılmasında önemlidir.[355]

Nurettin Topçu'nun Etiler, Helenler ve Türkler arasındaki farkları vurgularken kullandığı bu benzetmeler, onun tarih ve kültür anlayışını yansıtmaktadır. Etiler, onun gözünde Tanrı'ya uzanan bir el gibi görünürken, Helenler şarap ve sarhoşlukla ilişkilendirilen Baküs'e tapan bir toplum olarak tasvir edilir. Bu benzetmelerle Topçu, farklı toplumların değerlerini ve inançlarını vurgulamakta ve Türklerin özgün bir kimlik taşıdığını dile getirmektedir. Ayrıca, Topçu'nun Anadolu'nun tarihine yönelik bakış açısı da önemlidir. Anadolu tarihi farklı dönemlerden geçmiş ve bu dönemlerin her birinden farklı etkilere sahip olarak gelişmiştir. Selçuklular ve Osmanlılar dönemlerini "Altınçağ" olarak nitelendirerek, bu dönemlerin Anadolu'nun zenginliği ve kültürel gelişimi açısından önemini vurgulamaktadır.[356] Topçu, Osmanlı İmparatorluğu'nun hüküm sürdüğü dönemine ayrı bir değer vermiş, Osmanlıların Anadolu'ya getirdiği medeniyetin değerinin anlaşılmadığını belirtmiştir. Bu benzetmeler ve tarih anlayışı, Topçu'nun milliyetçilik ve kültürel kimlik

[354] ÇALEN, "Anadolucu Tarih Tasavvuru: Yeni Vatan, Yeni Tarih, Yeni Millet", s. 85.
[355] ÖĞÜN, "Nurettin Topçu'nun Siyasal Düşüncesinde Popülizm-Milliyetçilik Etkileşimi", s. 72.
[356] ÖĞÜN, **a.g.e.**, s. 73-74.

konularındaki düşüncelerini yansıtmakla birlikte Türk milletinin özgün bir tarih ve kültürel birikime sahip olduğunu iddia etmektedir. Nurettin Topçu'nun "Milliyetçiliğimizin Esasları"[357] adlı makalesinde, yazının içeriği ve vurguları değişmiş gibi görünmektedir. Bu yazıda Etiler'e atıfta bulunulmaz ve daha farklı bir yaklaşım benimsenir. Makalede, özel bir coğrafya ve bu coğrafyada şekillenen özgün bir İslam yorumu üzerinden yeni bir milletin varlığının temellendirildiği görülür. Ayrıca, Türk ırkının Orta Asya kökeni daha baskın bir şekilde vurgulanır, özellikle Oğuz Türkleri tek tarihî aktör olarak sunulur. Bu değişiklikler, Nurettin Topçu'nun düşünce evrimi veya farklı dönemlerdeki fikir değişiklikleriyle ilişkilendirilebilir. Yazıların tarihleri ve içerikleri arasındaki bu farklılıklar, Topçu'nun düşünsel gelişimini ve fikirlerinin zaman içinde nasıl değiştiğinin de bir göstergesidir.[358]

Nurettin Topçu'nun "milli tarih" anlayışında, diğer Anadolucuların yaklaşımlarına göre İslamiyet daha fazla vurgulanmaktadır. Ona göre, Anadolu'nun "milli tarihi" aynı zamanda Müslüman Anadolu'nun tarihine denk gelir. Bu nedenle, Türklerin Anadolu'ya gelişini İslam'ın da Anadolu'ya gelişi olarak yorumlanmaktadır. Diğer Anadolucu düşün insanlarının "kavmi" tarih olarak tanımladığı ve bu nedenle "millî tarih"in dışında tuttukları için Orta Asya Türkleri dönemi, Topçu tarafından da tarihsiz olarak kabul edilmektedir. Ancak Topçu, Türklerin Anadolu'ya gelmeden önce Orta Asya bozkırlarında sürdürdükleri yaşam biçimini ve bu yaşam tarzını sürdüren insan tipini eleştirmektedir.[359] Anadolu'da yerleşik bir yaşam kuran Türkmenlerin, Orta Asya'daki kökleriyle güçlü bir bağı olmadığına hatta kurulmak istense dahi bunun mümkün olamayacağı tezini de savunur. Topçu açıkça, milletin oluşumu için gerekli maddi ve manevi kaynakların yalnız Türk-İslam kökeninde var olduğuna ve coğrafya üzerindeki bir kaynaşma için Etiler ile birlikteliğin yeterli olduğunu iddia etmektedir.

Nurettin Topçu, sanayileşmenin Anadolu'ya getirdiği olumsuz etkileri vurgularken, büyük şehirlerin üretim yerleri değil, tüketim pazarları olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, XIX. yüzyılın pozitivist bilim anlayışı zararlı sonuçlar doğurmuştur.

---

[357] TOPÇU, **Yarınki Türkiye**, s. 140.
[358] Çalen, "Anadolucu Tarih Tasavvuru: Yeni Vatan, Yeni Tarih, Yeni Millet", s. 85.
[359] Pakiş, "Kimlik ve Siyaset Bağlamında Anadoluculuk Hareketi", s. 118.

Çünkü, sanayinin yükselişi ile, toplumda sınıf baskısının artışı ve zorbalık ortaya çıkmıştır. Bu düşünceler onun anti-kapitalist ve eşitlikçi yönünü ifade etmektedir. 1939'da yazdığı bir yazısında, "bozulmamış, karışmamış milletler" olarak tanımladığı Avrupa uluslarını ve onların karışmamış niteliklerini öne çıkarmaktadır. Ancak bu yazının devamında, Etilerin bugünkü köylülerin ataları olduğunu varsayarak, farklı kültürlerin ve medeniyetlerin Anadolu'ya getirdiği etkileri de sıralar. Sonunda ise İslamiyet'in Anadolu'ya eski niteliklerini kazandırdığına dikkat çekerek farklı milletlerin karışmasının zararlarına işaret edilmektedir. Ancak Anadolu'nun zengin tarihindeki farklı etkilerin ve unsurların bir araya gelerek zengin bir kültürel miras oluşturduğu da vurgulanmaktadır.[360] Topçu'nun anti-kapitalist ve eşitlikçi-adaletçi sol görüşlere olan ilgisi, onu geleneksel muhafazakâr düşünceden ayıran önemli özelliklerden birisidir. Aynı zamanda, modernleşme ve statüko eleştirileri, Topçu'nun "Muhafazakâr Devrim" kavramının altını dolduran unsurlar olarak karşımıza çıkar. Topçu'nun söylemi ve yazıları, hayatı canlandırma ve milletin ruhunu yeniden canlandırma amacını yansıtan bir inkılapçılığı yansıtmaktadır. Bu, onun Türkiye'nin ruhani kaynaklarını vurgulayan ve geleneksel değerlere önem veren bir yaklaşımı olduğunu gösterir. Aynı zamanda, ütopya tarzında anlattığı düşünceleriyle, romantik ve idealist bir yaklaşım sergileyen Topçu'nun düşünce yapısı ve dil kullanımı, onu muhafazakâr düşüncenin sınırlarının ötesine taşımaktadır.[361] Topçu'nun İslamcı-muhafazakâr kültüre eleştirileri ise, Kemalistleri memnun edecek türdendir. Çünkü O, düşünmeyi günah sayan ve sefaleti din olarak sunan geriliğe ve taassuba karşı çıkıyordu. Topçu'nun anti-kapitalizmi zaman zaman sosyalizme doğru yöneliyor ve insanlara sadece vicdansız zenginlerin ahlaksızlıklarına karşı değil, aynı zamanda kul hakkının korunmasının da öğretilmesi gerektiğinden bahsediyordu.[362]

Nurettin Topçu'nun anti-kapitalist görüşlerini anlamak için, onun düşünce yapısını ve anti-kapitalizminin aslında anti-komünizmle bağlantısı incelenmelidir. Ona göre anti-kapitalist yaklaşım, komünizmi eleştiren ve kapitalizmin eşitsizliklerini ortadan kaldırmak için bir araç olarak görülmektedir. Aslında Topçu'nun düşünce yapısında,

---

[360] Sina Akşin, "Düşünce Tarihi (1945 Sonrası)", C. 5, Türkiye Tarihi Bugünkü Türkiye 1980-1995, İstanbul, Cem Yayınları, 2000, s. 292-294.
[361] BORA, **Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakarlık ve İslamcılık**, s. 91.
[362] BORA, **Cereyanlar**, s. 381.

modernizmi ve kapitalizmi eleştiren bir anti-modernist duruşun etkisi vardır. O, modernizmin ve kapitalizmin Batı kültürünün yozlaşmasına ve değerlerin erozyonuna yol açtığını savunmaktadır. Ancak bu eleştirisi, asıl olarak komünizme yöneliktir. Topçu, komünizmi Batı kökenli bir ideoloji olarak görür ve onu Türk toplumunun geleneksel değerleriyle çatışan bir tehdit olarak algılar.[363] Bu nedenle gelenekleri toplumun var oluşunda merkeze alan Topçu için geleneklere düşman ve toplum üzerinde radikal değişimlerin sebebi olan komünizm ve modernizm ile mücadele için her yolu denemek gerekmektedir. Milliyetçi muhafazakâr düşüncenin bir temsilcisi olarak, Topçu'nun anti-kapitalizm karşıtlığı da komünizm ve Marksizm'e karşı bir savunma mekanizması olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü son tahlilde Topçu için milli ve manevi değerlere bağlı İslam'ın rehberliğinde bir toplumun varlığını korumak gerekmektedir. Buna rağmen Topçu'nun dünyasındaki karmaşa da göze çarpmaktadır yazılarında milliyetçilik, ırkçılık, İslamcılık, kavimlerin kaynaşması gibi ideolojilere vurgu yapmış, bazen faşizme sempati duymuş sanayileşme sonrasında sosyal adaleti savunmayı tercih etmiştir. Bu karmaşıklık, Topçu'nun felsefe eğitimi, düşünce yapısının farklı ideolojik etkenlerden devamlı etkilendiğini göstermektedir.

Öğün, Nurettin Topçu'nun analizlerini Marksist bir perspektife benzetmekte, Topçu'nun kapitalizm ve emperyalizm konusundaki eleştirilerinin radikal bir karakter taşıdığını vurgulamaktadır. Topçu, milletin maddi temellerini incelediğinde sosyal adalet, altyapı-üstyapı ilişkilerine değinir ve milletin oluşumunu ortak üretim hayatında arar. Bu yaklaşım, Marksist ve Sosyalist düşüncelerle benzerlikler taşır, çünkü Marksistler de toplumların maddi temellerini, üretim ilişkilerini ve sınıf dinamiklerini analiz ederek toplumsal değişimi anlamaya çalışırlar. Topçu, milletin oluşumunu toprak dayalı üretim ile İslam'ın etkisiyle açıklamaktadır. Bu bir nevi erken Türk İslam Sentezi açıklaması olarak da kabul edilebilir. Çünkü milletin temel bileşenlerini Türk kimliği ve İslam dinine dayandıran Topçu'nun düşüncesinde İslam

[363] YAŞLI, "Türkiye'de Muhafazakar Anti Kapitalizm: Nurettin Topçu", s. 646.

önemli bir rol oynamaktadır. Ona göre, toplumun merkezinde olan dinamikler İslam kaynağından beslenmektedir.[364]

Nurettin Topçu'nun millî felsefesinin temel ilkeleri, onun toplum ve millet anlayışını yansıtan önemli öğeleri içermektedir. Bu ilkelerin özetlersek:

1. Topçu'nun millî felsefesinin temel taşlarından biri, gelişmeyi ve yönlendirmeyi vurgular. Bu ilkeye göre, dünya düzenlemesi aklın yetkinlikle işleyişi tarafından belirlenmelidir.
2. Topçu, Anadolu Türk'ünün toprağın sahibi olmasını, mülkiyete saygı duyulmasını ve üretimi sosyalleştiren bir çalışma düzeni kurmayı amaçlar. Bu ilkeye göre, toplumun refahı ve adaleti ön planda olmalıdır.
3. Topçu'nun millî felsefesinde, İslam maneviyatı, zulme karşı direnç, kine karşı affetme, ölüme karşı umut ve faniliğe karşı sonsuzluğu temsil eder.
4. Topçu'nun kişilikçi idealizm felsefesine göre, Anadolu'da yaşanan tarihsel olaylarla şekillenen bir kişilikçi idealizm vardır. Bireylerin kişisel değerleri ve idealleri önemlidir.[365] Bu bağlamda Topçu'nun tezleri güçlü bir ideolojik arka plana dayanmaktadır.

Topçu, Milliyetçiliğimizin dayandığı esasları ise şöyle sıralamaktadır:

1. Milletin dini, onun ahlakını, geleneklerini ve kalbini şekillendirmiştir. Türk-İslam medeniyetinin temel kaynağı İslam'dır.
2. Büyük vatanımız, Anadolu topraklarıdır.
3. Soyumuz, Oğuz çocuklarının, Anadolu'nun dokuz yüzyıl süren tarihinde bu topraklarda kaynaşarak eriyip aslını kaybetmeyen Türk soyudur.
4. Dilimiz, bu ülkede yüzyıllar boyunca devam eden tarihi olgunlaşma sürecinde gelişen zengin Türk dilidir. Bireysel ihtiyaçların ürünü olan soyut ve işlevsiz bir dil milli dil olamaz.
5. Devlet, çoğunluğu köylülerden oluşan nüfusun iradesini temsil eden, otoriter ve sorumlu bir devlettir.

---

[364] Süleyman Seyfi Öğün, Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik, İstanbul, Afa Yayıncılık, 2000, s. 390-391.
[365] Mehmet Sarıtaş, "Nurettin Topçu", C. 5, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s. 263-264.

6. İktisadi sistemimiz, halkın tüm toplumsal ihtiyaçlarını karşılayan ve her bireyi iş ahlakıyla teşvik eden çağın geçerli terimiyle ruhçu sosyalist bir sistemdir. [366] Bu maddeler, Topçu'nun milliyetçilik anlayışının temelini oluşturan unsurları yansıtmakta ve Türk milletinin tarihi köklerini ve değerlerini vurgulamaktadır.

Nurettin Topçu, "Benliğimiz" başlıklı makalesinde, Anadolu ve Türk milletinin tarihî kökenleri hakkında önemli görüşlerini şu şekilde açıklamaktadır: Topçu, Anadolu'daki köylülerin aslında saf soydan gelen Türkmenlerin çocukları değil, Anadolu'da yaşamış olan farklı kavimlerin çocukları olduğunu iddia etmekte, Anadolu'daki milletin kimliğini, Türkmenlerin göçü öncesine değil, Türklerin Anadolu'ya İslam'ı getirdiği döneme dayandırmaktadır. Topçu, Turancılığın milleti oluşturan temel gerçek olan toprak birliğini reddetmesini eleştirir. Ona göre, Türk milleti için toprak birliği büyük bir öneme sahiptir ve bu birlik Türk milletinin kimliğinin temelini oluşturmaktadır. Topçu, saf soyun millet olma kriteri olamayacağını ve saf soyun bulunmasının zorlaştığını savunmaktadır. Irkçılığı aşırı bulur ve Türk milletinin kimliğini daha çok kültürel ve tarihsel unsurlara dayandırmayı tercih etmektedir.[367] Nurettin Topçu'nun milliyetçilik anlayışı ve Türk milletinin kimliği konusundaki düşünceleri, diğer Anadolucuların görüşlerinden farklılık gösterir. Ona göre, 1071 yılı, Türklerin göçebe yaşam tarzından vazgeçip yerleşik bir hayata geçişlerinde kritik bir döneme işaret eder. Bu açıdan yerleşiklik kavramı, Topçu'nun düşüncesinin temelini oluşturur. Yerleşik düzen, köksüzlük ve belirsizlik sorunlarına son verir. Topçu'ya göre, Türk milletini bir araya getiren unsurlar, ortak bir coğrafyada buluşma ve ortak bir üretim hayatı ile oluşan kader birliğidir. Türk milletinin ortak tarihi ve kültürel mirasına dayalı birliğini önemseyen Topçu, Türk milliyetçiliğinin temel taşlarından birini oluşturur ve Türk milletinin kimliğini ve millî tarihini anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Görüldüğü üzere, Türk gelenekçi muhafazakârları, geçmişi sadece geçmiş olarak değil, aynı zamanda günümüz ve gelecek için bir kaynak olarak görürler. Bu perspektif, geçmişi bugünkü değerleri güçlendirmek ve geleceği inşa etmek için bir araç olarak kullanmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, Topçu dışında Erol Güngör, Ahmet

---

[366] Hareket, VII/73, Ocak 1972; YT/2; Milliyetçiliğimizin Esasları. TOPÇU, **Yarınki Türkiye**, s. 151.
[367] TOPÇU, **a.g.e.**, s. 107-121; DEREN, "Türk Siyasal Düşüncesinde Anadolu İmgesi", s. 538.

Kabaklı, Tarık Buğra gibi düşünürlerde Osmanlıcı-Anadolucu milliyetçilik çizgisini benimsemekte, geleneksel değerlere ve yerel kimliğe vurgu yapmalarıyla bu yaklaşımın izlerini taşıdıklarını göstermektedirler. Bu düşünürler, Türk geleneğini modern dünyada güçlü bir temel olarak görmüş ve bu nedenle geçmişten ilham alarak Türk milletinin kimliğini ve değerlerini koruma ve geliştirme amacı gütmüşlerdir.[368] Nurettin Topçu, Mümtaz Turhan ve diğer bazı düşünürler ise, Anadoluculuk kavramını farklı bakış açılarıyla geliştirmişler ve bu düşünceyi farklı platformlarda yaymışlardır. Nurettin Topçu, Anadoluculuğu İslami ve mistik bir bakış açısıyla ele almış ve milliyetçi-muhafazakâr düşüncelere entegre etmiştir. Bu yaklaşım, Anadolu'nun İslami mirası ve mistik özelliklerine vurgu yaparak Türk milli kimliğiyle bütünleşmesini savunmaktadır. Mümtaz Turhan ise Anadoluculuğu daha pozitif ve bilimsel bir bakış açısıyla ele alarak Ölçü dergisi gibi platformlarda bu düşünceyi işlemiştir. Turhan, Anadolu'nun tarihi, kültürü ve coğrafyası üzerine daha akademik bir yaklaşım benimsemiştir. Bu konuda, 1966-1975 yılları arasında Hareket dergisinde İslamcı içerikli bir Anadoluculuk savunularak yeni bir düşünce oluşmuştur. Anadolucular bu süreçte, siyasi bir yol izlemek yerine kültür, bilim ve sanat aracılığıyla fikirlerini yaymışlar ve bazıları Türkçü gruplarla iş birliği yaparak resmî ideolojiye ve CHP iktidarlarının politikalarına karşı muhalif milliyetçi bir platform oluşturmuşlardır.[369] Bu tür milliyetçi ve muhafazakâr bakış açıları, bir ülkenin kültürel ve tarihsel kimliğini anlamada ve bu değerleri korumada önemli bir rol oynamakla birlikte gelenekçi yapıları sayesinde milli kültürün korunması ve yaşatılması konusunda da önemli bir görev üstlenmişlerdir.

Nurettin Topçu'nun, 1956 yılında verdiği bir konferansta ifade ettiği düşüncelerine göre, Türk milletinin milli tarihi Malazgirt Meydan Muharebesi ile başlamıştır. Bu savaş, Topçu'ya göre Türk milletinin tarih sahnesine çıkışının bir dönüm noktasıdır. Topçu'ya göre, bu dönemden sonra Türk dünyası içinde bir uyanış başlamıştır. Ancak bu uyanış, sadece İslam medeniyeti içinde gerçekleşmiştir. İslam medeniyeti içinde gelişen bu uyanış, Türk-İslam medeniyeti olarak adlandırılabilir. Ona göre, Rönesans benzeri bir uyanış için gerekli koşullar Türk milletinin kendi tarihinde

[368] Atay, "Gelenekçilikle Karşı-Gelenekçiliğin Gelgitinde Türk Gelenek-çi Muhafazakârlığı", s. 173.
[369] HACISALİHOĞLU, "Anadolucu Tarih yazımı", s. 256.

zaten bulunmaktadır. İtalyanların eski Yunan'ı örnek alarak Rönesans dönemini başlattığını ve Türk milletinin de kendi tarihini ve geçmişini örnek alarak benzer bir uyanış yaşaması gerektiğini savunmaktadır. [370] Bu uyanışın başat figürünü ise Selçuklu dönemi gibi önemli bir dönemle bağdaştırması şaşırtıcı değildir. Topçuya göre, Türk milleti kendi tarihine daha fazla önem vermeli ve bu tarihi geçmişini anlayarak geleceğe taşınmalıdır. "Bizde rönesans hareketleri yapılmış mıdır?" sorunu soran Topçu, Türk dünyasının ancak İslam medeniyeti içinde bir uyanış sağladığını belirtmektedir. Bununla birlikte İbn-i Sina'dan başlayarak, çoğu Türk kökenli düşünürler, İslam medeniyeti dahilinde gelişmişler, bu kökler ve bu ruhi temeller üzerine millet tarihimizi inşa etmişlerdir. Bu düşünürler dehaları sayesinde, XIII. asırdan bu yana, bizde bir rönesans yapmak istediler ancak başarılı olamadılar. Mevlâna ile Yunus'un, Sinan ile Fuzuli'nin her biri kendi sahasında yeni bir dönemin kapılarını açtığı çığır, kendilerinden sonra takip edilebilseydi veya hiç olmasa bile kendi asırlarında genç dimağlarda aynı çapta izler bırakabilseydi belki de "Bizde rönesans, Batı'dan belki bir asır, iki asır önce başlardı"[371] demektedir.

Bazı fikir tarihçileri tarafından Topçu, Anadolucu akım içinde değerlendirilmesine tamamıyla doğru ve geçerli kabul etmemektedir. Çünkü Nurettin Topçu ile Anadolucu akım mensupları arasında çeşitli farklar bulunmaktadır. Hatta Topçu, ilk dönem Anadolucularını çeşitli açılardan da eleştirmiştir. Anadolucuları, hak ve hakikat yolunda olmalarına rağmen Osmanlıları millî tarihin dışında bıraktıkları ve Osmanlıları ayakta tutan İslam ruhuna değer vermedikleri için eleştirmektedir. Onun Anadoluculuk tasavvuru, Mevlâna'nın pergel metaforuna benzemektedir. Sağ ayağı sürekli Anadolu'da sabitken, öbür ayağıyla dünyayı dolaşan, ilim ve bilimden uzaklaşmayan, dünyada olup biten fikri akımları hesaba katan, Batı'dan aldığı pozitivist felsefeye manevi bir ruh katan ve bu zıtların harmanlanmasından bir senteze ulaşan bir anlayışı temsil etmektedir.[372] Dolayısıyla, Nurettin Topçu'nun Anadolu'da kaynaşıp bütünleşerek kendimize ait bir yapı oluştuğunu kabul etmesine nedeniyle, Anadolucu grup içinde olduğu söylenebilir. Böylelikle Topçu, Anadolu

[370] DEREN, "Türk Siyasal Düşüncesinde Anadolu İmgesi", s. 538.
[371] TOPÇU, **Yarınki Türkiye**, s. 92.
[372] Hüseyin KARAMAN, **Nurettin Topçu**, İzmir, Kaynak Yayınları, 2010, s. 99-100.

Türkleri'nin Oğuz soyuna mensup olduğunu ve diğer Türklerle akraba olduğunu ifade etmesiyle Türkçülere yaklaşmış, İslâmiyet'i her zaman en büyük hakikat olarak dikkate alması ve Türk düşüncesinin İslâmî bir muhteva üzerinden hareket etmesi gerektiğini ortaya koymasıyla İslâmcılara yaklaşmış Bu nedenle Topçu, klasik anlamda salt bir grubun temsilcisi gibi gözükmemekte ve kendine has bir düşünce sistemiyle, farklı akımlardan etkilenmiş bağımsız bir düşünür olarak değerlendirilmesi daha doğru olacaktır. Bu değerlendirme doğrultusunda, Nurettin Topçu'nun sadece Anadolucu akımın bir parçası olarak değil, bağımsız bir düşünür olarak kabul edilmesi daha uygun görünmektedir.[373] Nurettin Topçu'nun düşünceleri sadece Anadoluculuk ile sınırlı kalmamış, geniş bir bakış açısı ve özgün bir nitelik taşımaktadır. Topçu'nun fikirleri, zaman zaman düşünce akımlarının ötesine geçerek kendine özgü bir düşünce sistemi oluşturmuştur. Bu nedenle, Topçu'nun düşüncelerini sadece belirli bir akıma sıkıştırmadan daha geniş bir çerçevede değerlendirmek ve anlamak önemlidir. Böylece, Topçu'nun katkıları ve düşünceleri daha kapsamlı bir bakış açısının desteğiyle açıklanabilecektir.

2.4. Hümanist (Mavi) Anadoluculuk

Anadoluculuk düşüncesinin doğuşu ve gelişim şartlarını incelediğimiz önceki bölümlerde izah edildiği üzere Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı sonrası Türk aydınları coğrafyanın merkeze alındığı bir düşünce ekolünü inşa etmişlerdir. Bu coğrafya elimizde kalan Misak-ı Milli sınırlarının üzerine kurgulanmış ve Anadolu ile sınırlandırılmıştır. Ancak gerek milliyetçi kanat gerekse muhafazakâr kanadın teorileri birbirine derin benzerlikler ihtiva etmektedir. Örnek olarak, Anadolu'ya gelen göçebe Türkmenler "Oğuz Çocukları" yeni bir milleti bu coğrafyada var etmişler, bu milletin kurduğu devletin başlangıcını ise 1071 Malazgirt Savaşı ile başlatılmasını uygun görmüşlerdir. Muhafazakâr kanat ise ortaya çıkan tüm bu yükseliş ve medeniyet kavramının merkezine Türklerin İslamiyet ile buluşmasının önemi üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda temel Anadolu düşüncesinde Türk ve İslam olgularının yaşadığımız coğrafya üzerinde hemhal olmuştur. Hümanist

[373] SARITAŞ, "Nurettin Topçu", s. 262.

Anadolucuların “ayrıksı” olarak ifade edilmelerinde en önemli sebep ise coğrafya birlikteliği dışında tamamen farklı bir kurgu üzeninden kendilerini açıklamalarıdır. Milliyetçi kanadın Türk kimliği özelinde diğer tüm toplumların Türk çatısı altında bir potada eridiğini ve kusursuz bir bütünleşme olduğunu ifade ettiği noktada Hümanistler, Türklerin Anadolu uygarlıkları potasında eridiği ve artık ırki kökenlerin bir anlamı kalmayıp, herkesin bir bütün olduğu yaklaşımını öne sürmüşlerdir. Osmanlı devletini kurtarma çalışmalarından bu yana Türk aydınları yeni kurtuluş ve var oluş teorileri ortaya koyarken hiç bu kadar Tük milletinin kökenlerini yok sayma pahasına bir düşünceye kapılmamıştır. Bu nedenle Hümanist-Mavi Anadolucu düşünce belirli bir coğrafyanın vatan kabul edilmesi dışında derin “ayrıksı” temalar barındıran bir fikir akımıdır.

Tozlu, Hümanistlerin düşüncesini şu şekilde özetlemektedir: İslam'ın Türklerin Anadolu'ya gelişinden sonra, bir tür "kültür harmanı" oluşturduğunu ve günümüz Türk kültürünün bu harmanın bir ürünü olduğunu iddia etmektedirler. Bu bakış açısına göre, İslam öncesi Anadolu, binlerce yıl süren tarihi bir geçmişe sahipti ve bu geçmiş, yerel bir kültürün temelini atmıştı. Bu kültürün oluşumunda önceki Anadolu toplulukları olan Eti, Hitit, Sümer, Asur, Urartu gibi eski halkların önemli bir etkisi bulunmaktadır. Ayrıca pagan Roma ve özellikle Hıristiyan Bizans'ın kültür unsurları, çeşitli Hıristiyan mezhepleriyle birlikte Anadolu'nun İslam-Türk kültürünün oluşumuna katkıda bulunmuştur. Bu kültürel çeşitliliğe, Anadolu'da tarihî haklar iddia eden Ermeni ve Grek gibi topluluklar da dahildir. Sonuç olarak, Orta Asya'dan gelen Göktanrıcı ve Şamanist inançlar, Çin ve Hint'ten gelen Budizm, Maniheizm gibi inançlar, Moğolların animistik inançları, İran'dan gelen Zerdüştlük ve Şiilik, biraz da Sünni İslam eklenerek "Anadolu'nun ırki ve kültürel bir harmanı" meydana gelmiştir.[374] Elde edilen bu kültür harmanı düşünüldüğünde geriye Türk ve İslam unsurlarından bir şey kalmadığı için Milliyetçi-Muhafazakâr Anadolucu görüşten önemli farklar ortaya çıkmaktadır. Mavi Anadolucular, Anadolu'nun eski halklarının tarihlerini kendi tarihlerinin bir parçası olarak kabul ettikleri için "Batı" medeniyetini oluşturan değerler sisteminin gerçek kaynağının Anadolu olduğunu iddia ederler.

[374] Selahattin TOZLU, “Anadolu Türk Tarihi ve Anadoluculuk”, **Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi**, No: 9, 2004, s. 398.

Batı'yı Anadolu ile özdeşleştirerek Antik Yunan'dan beri Anadolu'da yaşayan tüm kültürlerin bugünkü Anadolu'nun bir parçası olduğuna inanırlar. Anadolucuların ruhi esaslara ve manevi yasalara bağlı gelenekçi/muhafazakâr fikirlerine karşın, Mavi Anadolucular modernist, pozitivist, ilerlemeci bir düşünce biçimini benimsemektedir.[375]

Atatürk'ün 1938'deki ölümünün ardından, TTT'nin etkilerin azalmaya başladığı bir dönemde "hümanist" olarak adlandırılan bu düşünce insanları Kemalist tarih anlayışına karşı çıkmakta ancak Kemalizmi reddetmeyen bir yönelim göstermektedir. Hümanistler, güçlü bir şekilde Batı normlarına uyum sağlamaya çalışarak yeni bir tarih yazımı hareketine öncülük ettikleri söylenebilir. Hümanistlerin bu dönemdeki en büyük şansı 1940'ların sonrasında, Kemalist devrimi taşıyan coşku ve heyecan azalmış olması ile II. Dünya Savaşı'na doğru ilerleyen dünyada meydana gelen ılımlı havanın etkileridir. Entelektüel dünya, kültürel mevcut iktidarın da desteklediği bir şekilde yeniden Batı'ya yönelmiş ve klasik Yunan uzmanı ve tarihçi Arif Müfit Mansel, yeni bir okul kitabı serisi hazırlamıştır. Klasikler Hareketi adı verilen bu hareket, Yunan, Latin ve Batı klasiklerinin çevrilmesi ve yayımlanmasını teşvik etmiştir. [376] Yeni kültürel akım, Anadolu kültürünün gerçek kökenini Grek-Latin uygarlığı üzerine bina etmekte Türklerin tarihini değil, Anadolu'nun tarihini ve toprakların geçmişini ön plana çıkarmaktadır. Bu değişiklikler ile lise bir tarih kitapları Anadolu'da kurulmuş olan Osmanlı ve Selçuk Devletlerinden bahsetmezken Yunan ve Roma uygarlıklarını merkeze almaktadır.

Anadolucular, Eski Anadolu'da yaşamış olan milletlerin ve toplulukların, günümüz Türk kültüründe önemli bir rol oynadığını ve hatta bu kültürün kaynağı olduğunu iddia etmektedirler. Bu düşünce bakımında "Türk Tarih Tezi" ile büyük benzerlik taşır çünkü Türk Tarih Tezi'ne göre de Anadolu Türklerin yurdu olup, Eski Anadolu medeniyetleri (Eti, Sümer, Hitit vb.) Türk kökenlidir. Bu milletlerin uygarlığı oluşturan asli unsurları Orta Asyalıdır ve Orta Asya'dan gelerek Anadolu'ya yerleşmişlerdir. Buradan da dünya genelinde büyük medeniyetlerin oluşmasına katkı

---

[375] PAKİŞ, "Kimlik ve Siyaset Bağlamında Anadoluculuk Hareketi", s. 19.
[376] COPEAUX, **Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine**, s. 54-55.

sağlamışlardır.[377] Türk Tarih Tezi'nin bu iddiası, Hümanist Anadoluculara destekler gürünse de onlar tarafından kabul görmemiştir çünkü TTT'ne göre Asya'dan gelen halklar üstün ve medeniyet kurucudur. Ancak, Hümanistler bu teze karşı çıkarlar, onlara göre Türklerin medeniyet kurma yeteneği yok kabul edilmektedir. Onlara göre üst medeniyet kurucu uygarlık Batı dünyasıdır ve Hümanistler kendilerini Batıya eklemlemeyi tercih etmektedir. Hümanist Anadolucular, Türklerin ve özellikle Türk-İslam devletlerinin büyük devletler ve medeniyetler kurma kapasitesine sahip olmadıklarına inanırlar.

Hümanist Anadolucuların fikri kaynağı olan Hümanizm, 14. yüzyılın ortalarında İtalya'da doğmuş, ardından tüm Avrupa'ya yayılarak felsefi ve edebi akım haline gelmiştir. Hümanizm hem akademik hem de eğitimsel alanlarda önemli bir rol oynamış, ayrıca edebi açıdan da büyük bir etki yaratmıştır. Mantık, aritmetik, geometri, astronomi ve müzik gibi konular, hümanizmin odak noktasında olmayıp onlar için felsefe her şeyin üstündedir. Eğitimci yönleri ön planda olan Hümanistler genellikle kader ve özgür irade, çeşitli erdemler, yaşam ve ruhun ölümsüzlüğü gibi konuları ele almışlardır. Hümanistler için eğitimin merkezinde Latin dili ve Latin klasikleri bulunuyordu. Eğitimde Eski Yunanca'nın öğretilmesi akabinde Latince ve Yunanca eserler incelenip yorumlanıyordu. Dil, edebiyat ve felsefe temelli bu eğitim sayesinde düşünsel gelişimin artacağı ve geleceğin liderleri, düşünürleri ve uzmanlarının çok yönlü yetkinliklere sahip olacaklarına inanılıyordu.[378] Bu bağlamda Hümanizm, sadece geçmişi değil, geleceği de şekillendiren bir felsefi hareket olarak dikkati çekmektedir.

Cevat Şakir Kabaağaçlı, Azra Erhat, Sabahattin Eyuboğlu, Nurullah Ataç gibi önemli isimler, 1950-1960 arası dönemde mevcut Anadolucu akımın ana hatlarından saparak "ayrıksı" hümanist bir perspektifle hareket etmişlerdir. Bu dönemde yazınsal alanda eserler vererek, Anadolu medeniyetlerini kucaklayan bir Anadolu halkının oluşturulmasına katkıda bulunmuşlardır. Bu hümanist yaklaşım, milliyetçi-muhafazakâr Anadolucu düşünce ile organik bir bağa sahip olmayıp, etnik ve dini

[377] TOZLU, "Anadolu Türk Tarihi ve Anadoluculuk", s. 399-400.
[378] Kaya AKYILDIZ, Barış KARACASU, "Mavi Anadolu: Edebi Kanon ve Milli Kültürün Yapılandırılışında Kemalizm ile Bir Ortaklık Denemesi", **Toplum ve Bilim**, No: 81, 1999, s. 25.

birlikteliklere karşı kesin bir duruş sergilemiştir. Hümanistler buna karşın Anadolu insanını merkeze alarak gelenekselin dışında bir Anadolucu tasarımı sunmuşlardır.[379] Bu yaklaşım, Anadolu'nun zengin kültürel mirasını ve tarihini vurgulamış, bu topraklarda yaşayan farklı toplulukları ve medeniyetleri bir araya getirerek ortak bir kimlik ve değerler sistemi oluşturmaya çalışmıştır.

Hümanizma, insanı her şeyin ölçüsü kabul eden, insanın zihinsel gücüne ve dünyayı anlama yeteneğine dayanan bir tutumun adıdır. Bu akım, insanın özgürlüğüne ve akıl gücüne vurgu yaparak, ona değer kazandırmayı amaçlar. Başlangıçta eski Yunanca ve Latinceye olan ilgiyle belirginleşen hümanizm, daha sonra antik çağ metinlerinden gelen bilgiye önem vererek gelişmiştir. Bu nedenle, antik kültür hümanist düşüncenin temel kaynağı olarak kabul edilir.[380] Bu açıdan Eyüboğlu, Anadolu'nun tüm tarihini kucaklamanın aslında insanlığın geçmişini benimsemek anlamına geldiğini ve Türk sanatının geçmişimizin kültürel değerlerinden faydalanması gerektiğini savunur. Ancak bu bakış açısıyla eski Yunan'a yönelik bakışında Halikarnas Balıkçısı'ndan ayrılır. Eyüboğlu, Balıkçı'nın "Yunan Mucizesi" ifadesini uygun bulmaz ancak Sokrates, Platon, Aristo gibi düşünürlerin önemini göz ardı etmemektedir. Eyuboğlu, tarihimizi Orta Asya'ya dayandıran görüşe karşı Balıkçı'ya benzer bir tutum sergiler ve Anadolu kültür ve medeniyetin İran'dan veya Turan'dan gelmediğini vurgular. Bununla beraber Eyuboğlu, Anadolu uygarlıklarına yönelik ilginin Atatürk dönemiyle başladığını ifade eder ancak Atatürk'ün tarih görüşünde aşırılıkları da belirtmekten kaçınmaz.[381] Bu bağlamda hümanistlerin düşüncesinde Atatürk, TTT ile Anadolu mirasına sahip çıkmak istemiş ve millet anlayışını ırka ve dine değil, yurt ve dil kavramlarına dayandırmayı tercih etmiştir. Bu farklı yaklaşımlar, Hümanist düşünce dünyasının çeşitliliğini ve karmaşıklığını yansıtmakla birlikte ilerlemecilik, Batı'ya yönelme, antik kültür düşüncesini yüceltilirken, Türk milletinin sadece Anadolu coğrafyasındaki yaşamı düşünülse dahi 1000 yıllık İslam birlikteliği görmezden gelinerek din ve ırka dayalı düşüncelerden uzaklaşılmıştır.

---

[379] HACISALİHOĞLU, "Anadolucu Tarih yazımı", s. 256.
[380] Vedat GÜNYOL, Daldan Dala, İstanbul, Adam Yayıncılık, 1982, s. 9-10.
[381] Şenol DEMİR, "Türk Edebiyatında Nev-Yunânîlik Akımının Kaynakları (1912-1950)", Ankara, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler, Yüksek Lisans Tezi, 1997, s. 238-239.

Eyüboğlu, Hümanist Anadolucu düşüncenin Batı kültürüne yönelmesini aslında kendi skolastik düşüncelerimizden kurtulup kendi öz kimliğimize dönmemiz olarak değerlendirip, Yunan-Roma kültürü Batılılar için ne ifade ediyorsa, Batı kültürü de bizim için aynı derecede önemli olduğunu söylemektedir. Uzun yıllar boyunca hor görülen halkımızın sanat yeteneklerini gün ışığına çıkaranlar kimlerdi? Topraklarımızın altında uyuyan uygarlıkları gün yüzüne çıkarmaya başlayanlar kimlerdi? diyerek Batı kültürünü yüceltmektedir. Öyle ki Selçuklu ve Osmanlı dönemine ait eserlerin bile yine Batı medeniyetiyle yetişenlerin bir eseri olduğunu iddia etmektedir.[382]

Hümanistler arasında Halikarnas Balıkçısı, Sabahattin Eyuboğlu ve Azra Erhat, Türk kimliği söyleminin dönüşümüne katkıda bulunarak, Türkiye'nin kuruluş yıllarında inşa edilmeye çalışılan ulusal kimlik düşünesi ile Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun süreli kültürel mirasını reddetme eğiliminde olduğunu belirtmektedir. Akyıldız'a göre, bu mirasın yadsınması, daha önceki dönemlerin kültürel izlerini silinmesine neden olacağı için Hümanisteler ise bu yadsıma eğilimine karşı çıkarak, Türk kimliğini farklı bir perspektiften ele almayı tercih etmişlerdir. Hümanistler Batı, Yunan ve Anadolu gibi kavramların geleneksel anlamlarından farklı bir şekilde yorumlanması gerektiğini savunmuşlar ancak bu yazarlar dönemlerinde "Batıcı" olarak tanımlansalar da aslında Batı'ya körü körüne taklit etmek yerine daha derin bir anlayışı savunmuşlardır.[383] Eyüboğlu, Hümanist Anadolucu düşüncenin Batı kültürüne yönelmesini aslında kendi skolastik düşüncelerimizden kurtulup kendi öz kimliğimize dönmemiz olarak değerlendirip, Yunan-Roma kültürü Batılılar için ne ifade ediyorsa, Batı kültürü de bizim için aynı derecede önemli olduğunu söylemektedir. Uzun yıllar boyunca hor görülen halkımızın sanat yeteneklerini gün ışığına çıkaranlar kimlerdi? Topraklarımızın altında uyuyan uygarlıkları gün yüzüne çıkarmaya başlayanlar kimlerdi? sorularına cevap olarak Batı kültürünü yüceltmekte öyle ki Selçuklu ve Osmanlı dönemine ait eserlerin bile yine Batı medeniyetiyle yetişenlerin bir eseri olduğunu iddia etmektedir.[384] Bu bağlamda Hümanistler özde,

---

[382] Sabahattin EYÜBOĞLU, **Bütün Yazıları 1**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1981, s. 356-360.
[383] Akyıldız, Karacasu, "Mavi Anadolu: Edebi Kanon ve Milli Kültürün Yapılandırılışında Kemalizm ile Bir Ortaklık Denemesi", s. 29-31.
[384] Eyüboğlu, Bütün Yazıları 1, s. 356-360.

Türk kimliğinin daha karmaşık ve çok katmanlı olduğu fikrini savunarak antik dönemden Cumhuriyet Türkiye'sine bir kuşak oluşturmayı çalışmışlardır. Lakin bu çaba ilginç yönler barındırmakla birlikte Türk tarihini kesip parçalamak neticesine varan bir bakış sergilenmektedir. Anadolu'da Antik dönem kültürünün harikalıkları var olmuş ve günümüze kadar gelmişken 1071'den günümüze gelen milli ve dini değerler nasıl harmanlama geçirmiş olmalı ki kendilerinden hiçbir eser yoktur.

Yümni Sezen'e göre, Türk hümanistleri, dinden ve gelenekten uzaklaşmış, ırkçılık ile milliyetçilik arasında tereddüt yaşayan, dinsiz bir milliyetçilik anlayışını kabullenen ve akabinde evrensel kültür iddiasına yönelen bireyleri ifade eder. Bu hümanistlere göre, Doğu ve Batı dünyası arasında köklü bir nitelik farkı vardır. Doğu, niteliksizdir, dünyadan kopuktur, üstün güçlere bağımlıdır ve akılcı olmaktan uzaktır. Batı ise eski Yunan-Roma geleneği ile nitelikli bir kültüre sahiptir ve bu nitelik, hümanizm ile daha da güçlenmiştir. Cumhuriyetin Türk devrimleri, bu nitelik değişimini gerçekleştirmek amacıyla yapılan bir zihniyet ve kültür devrimini temsil etmekte, Türk toplumu da aslında bu değişime uygun bir yapıya sahiptir. Ancak İslam düşüncesi, bu potansiyeli engellemektedir ve bu nedenle bu düşünce yapısından kurtulmak gereklidir. İlk adım olarak Yunanca ve Latince gibi klasik dillerle başlanmalı, zihin bu dünyanın temel ilkelerine uyum sağlamalıdır. Homeros'un destanlarındaki kaliteyi yakalamak ve bir düşünce devrimi gerçekleştirmek, hedefler arasındadır.[385] Sonuç olarak, Hümanist Anadolucular nitelikli Yunan-Batı dünyasının diğerlerine göre üstün olduğunu, her olumlu ve doğru adımın Yunan-Latin düşüncesinden kaynaklandığını düşünmektedir. Onlara göre ilerlemenin formülü: Yunan-Latin = Hümanizm = Aydınlanma = Laiklik = İlerleme şeklinde ifade edilmiştir.[386] Türk hümanistlerine göre, Cumhuriyet devrimleri ilerlemenin yolunu açmış olsa da bu hümanist ve ilerlemeci düşünce yapısının genç nesillere aktarılması konusunda eksik kalmıştır. Hümanistlere göre Atatürk devrimlerine bağlı olanlar bile, bu fikrin kaynağına vakıf olmayarak hümanist düşünceyi eksik anlamışlardır. Ancak Akyıldız, Hümanistlerin antik Yunan ve Latin metinlerine odaklanmak yerine Anadolu kültürünü ve uygarlığını

[385] Yümni SEZEN, **Hümanizm ve Atatürk Devrimleri**, İstanbul, Ayışığı Kitapları, 1997, s. 367.
[386] SEZEN, **a.g.e.**, s. 200.

vurgulamaları üzerinde durmuştur.[387] Hümanist düşünürler, Avrupa kültürünün temellerini antik Yunan ve Latin uygarlıklarına dayandırmalarına karşı bir tepki olarak Anadolu'nun antik medeniyet ve felsefenin kaynağı olduğu düşüncesini savunmuşlardır. Anadolu, tarih boyunca farklı kültürlerin etkisi altında kalmış ve bu etkileşimin bir sonucu olarak zengin bir kültürel harmanın ortaya çıktığına inanan Hümanistler, bu çeşitliliğin ve zenginliğin altını çizmişlerdir. Mavi Anadolu hümanizmi ise antik Yunan ve Latin uygarlıklarına odaklanmak yerine Anadolu'nun kendi köklerini ve zengin kültürel geçmişini vurgulayan bir yaklaşımı benimsemiştir. Bu yaklaşım, Anadolu'nun kültürel mirasını daha derinlemesine keşfetme ve değerlendirme fikrine dayanmaktadır.

Hümanistler, insanın içsel iyiliğinin gelişmesinin önemine inandıkları için antik Yunan ve Latin metinlerinde bulunan hümanist düşünceyi incelemeyi ve bu metinlerin yazıldığı dilleri öğrenmeyi önemli bulurlar. Ayrıca, bu eserlerin ulusal dillere çevrilip analiz edilmesi gerektiğini savunurlar. Türk hümanistleri, özellikle Eyuboğlu, Erhat ve Nurullah Ataç gibi isimler, klasik Batı dillerinin okullarda öğretilmesi için büyük çaba sarf etmişlerdir. Bununla birlikte, Millî Eğitim Bakanlığı'nın Batı klasiklerini çevirip yayınlaması ve okullarda hem Doğu hem de Batı klasiklerinin öğretilmesini talep etmeleri, bu düşüncenin bir yansıması olarak düşünülebilir. Bu çabalar, kültürel çeşitliliğin ve bilginin yaygınlaştırılması amacıyla yapılan önemli adımlardır.[388] Hümanist Mavi Anadolu düşüncesinin eğitime yaptığı vurgu oldukça önemlidir. Özellikle Azra Erhat klasik dillerin öğrenilmesi konusunda oldukça ısrarcı olup, bu düşüncesini fırsat buldukça dile getirmekten kaçınmamaktadır. Balıkçı ile Eyuboğlu arasındaki yazışmalarda da eğitimin önemi üzerinde durularak, antik Anadolu metinlerinin tamamının Türkçe'ye çevrilip okutulmasının varan düşüncülere sahiptir. Balıkçı, Azra Erhat'a yazdığı bir mektubunda şöyle demektedir: "Sana Heredot'u tercüme ettirmekle Türkçeye en iyi hizmeti yapmış olurlar" ifadelerine yer vermektedir. Tarih ve kültürün gelişmesi konusunda çeviri faaliyetleri tarihin tüm devirlerinde toplumlara büyük katkılar sağlamıştır. Ancak bu çalışmalar milli bir tarih ve eğitim politikasının bu çerçevede

[387] Akyıldız, Karacasu, "Mavi Anadolu: Edebi Kanon ve Milli Kültürün Yapılandırılışında Kemalizm ile Bir Ortaklık Denemesi", s. 28-29.
[388] Akyıldız, Karacasu, a.g.e., s. 24-25.

kurulması ve geçmişin izlerinin bir anda antik dönemle tamamlanması dikkate değer sonuçlar doğurmaktadır.[389]

Azra Erhat Mavi Anadolu eserinde, "Troya'da, Bergama'da, Efes'te otlarla örtülmüş taşlar arasında yürürken, bu taşlar bize şair Homeros'tan, Kral Attalos'tan, filozof Herakleitos'tan ve burada yaşamış nice nice insanın maceralarından bir şeyler anlatıyor mu? Bu taşların, üzerlerinde yaşayan Anadolu köylüsüne bir şeyler söylediklerine ben inanıyorum." diyerek Anadolu köylüsünün geleneklerinin bu tarihi kalıntılardan etkilediğini ve bu toprakların tarihsel olarak birçok uygarlık tarafından beslendiğini ifade ediyor. Ancak, bu izler zamanla silinmiş ve bu etkiler günümüz insanları tarafından anlaşılamaz hale gelmiştir. Erhat, Batı kültürünün temellerinin antik Yunan ve Latin uygarlıklarına dayandığını ve bu temelin anlaşılmadan Batı kültürünün kavranamayacağını belirtmektedir. Bu nedenle okullarda Latince ve Yunanca öğretimi için çaba harcanması, Türkiye'de geniş kapsamlı bir hümanizmanın oluşturulmasına katkıda bulunacaktır. Ancak bu hümanizma kuramı için sadece antik Yunan ve Latin uygarlıkları değil Hitit uygarlığının da incelenmesi gerekmektedir.[390] Bilindiği üzere, TTT döneminde özellikle II. Tarih Kongresinde arkeolojik çalışmalar ve sonuçları hakkında tafsilatlı sunumlar yapılarak Anadolu uygarlıklarının kalıntıları arasında Türk tarihine ait izler aranmaktaydı. Erhat buna ithafen, yapılan her kazı çalışmasında Anadolu topraklarının altından bu farklı uygarlıkların kalıntılarının çıktığını ve Anadolu kültür mirasına ait nice keşfin yapıldığından bahsetmektedir. Erhat, Atatürk de tüm bu kalıntıları ulusal bir kültür olarak kabul etmemiz gerektiğini vurgulamış ve "Anadolu'ya gelmiş geçmiş bütün kültürler bizimdir" demiştir.[391] Bu bağlamda Samotrake (Semadirek) Kanatlı Zaferi[392] örneğinde olduğu gibi kendi topraklarımızdan çıkan tarihi eserlerin değerine önce bizlerin vakıf olması ve bu

---

[389] AKYILDIZ, KARACASU, **a.g.e.**, s. 38-39.
[390] Azra ERHAT, **Mavi Anadolu**, Ankara, Bilgi Yayınları, 1969, s. 9-10.
[391] Erhat, a.g.e., s. 10.
[392] "Samotrake adasında bir araştırmacı, kırık bir zafer heykeli bulur. Bu heykel başlangıçta pek de güzel değildir. Ancak zamanla, Louvre Müzesi'nin giriş merdiveninin tepesinde sergilenen bu heykel, Paris'in bir özgürlük sembolü haline gelir.." Eser Semadirek Kanatlı Zafer Heykeli olarak bilinmektedir. 1863 yılında Ege Denizi'nde Semadirek Adası açıklarında parçalar halinde bulunmuştur. Erhat, bir arkeolog bu eseri halkına tanıtsa ve Anadolu ulusuna bu keşfin varlığından haber verse halk bu paha biçilmez kültürel mirası sahiplenmez mi, onu korumaz hatta onun bekçisi olmaz mıydı? sorusunu kendisine sormaktadır. Erhat, a.g.e., s. 13.

toprağa ait her şeyin bize ait olduğu bilincine sahip olmamamız gerekmektedir. Çünkü ona göre, ilerlemeci düşüncenin merkezi olan Avrupa ve Amerika'nın sahip olduğu üstün kaynakların kökeni Anadolu'dur. Bu yaklaşım ile açıkça Hitit'ten Latin'e kadar olan tüm İlkçağ Anadolu'sunun tek bir bakış açısıyla aydınlatılması ve günümüz ile organik bağlar kurulmasını hedeflenmekle birlikte sahip olduğumuz tarihi zenginliğin keşfedilmesini vazetmektedir.

Yine Erhat, çevirisini yaptığı "Hesiodos, Hesiodos Eseri ve Kaynakları" adlı kitabın önsözünde kitabın sadece çevirisini yapmak için çıktıkları bu yolda Anadolu coğrafyasının bir kültür ve uygarlık merkezi olduğunu anlamamız ve anlatmamız gerektiğini belirtmektedir. Eski dillerde yazılan birçok antik eserin bu topraklarda köklendiğini çeviri çalışmaları ile bu gayretlerin artarak devam etmesinin önemini ifade etmekte. Gözlerimizi geleceğe çevirmeliyiz diyen Erhat, bu zengin uygarlık mirasıyla dolu coğrafyada tarihin saklı tüm keşiflerini yaparak, yurdun tekrar inşası için ulusal kültüre bu yoldan hizmet etmenin önemini belirtmektedir. TTT'ine ithafen Hititlerin Türk olup olmadığına dair tartışmaların bir öneminin olmadığına, çünkü önemli olanın bu eserleri kendi dilimizle ifade edebilmek ve geçmişin mirasını geleceğimize taşımayı başarabilmek olduğunu belirtmektedir.[393] Eyüboğlu ise aynı konuda, Türkler medeniyetin kaynağıdır tezinin bir böbürlenme veya üstünlük ifadesi olarak değil, Hitit'i, Yunan'ı Türklere bağlarken toplumun ilerlemesine engel olabilecek eski yozlaşmış düşünce akımlarından uzaklaşma gayretinde olduklarını belirtmektedir.[394] Burada ana gayret kültürel olarak bir birlikteliğin sağlanması hedefidir. Ortaya atılan tez veya iddiaların toplumların ortak yaşam ve hayatlarında yer bulmalıdır eğer organik sürekliliği olan bağlar keşfedilemez ise bu düşünceler bir vakit söylenmiş ancak bir zaman sonra tarihin sayfaları arasında sadece varlığını sürdürme çabasından başka bir şey olmayacaktır. Ancak Eyüboğlu daha farklı bir açıdan savunma yaparak ona göre yozlaşmış eski fikirlerin tuzağından kurtulmak için Hitit ve Yunan bağlarının güçlendirildiğinden bahsetmektedir.

---

[393] HESİODOS, **Hesiodos Eseri ve Kaynakları**, Ankara, TTK Yayınları, 1977, s. 7-8.
[394] Sabahattin EYÜBOĞLU, **Mavi ve Kara**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2002, s. 195.

Atatürk'ün "Gelin dostlar bir olalım" sözünü "Hep birden Türkiye halkı olalım" sözleriyle tamamlayan Eyüboğlu, birleştiricilik ve bütünlük vurgusu yapmaktadır. Ayrıca, Eyüboğlu, Türkiye'nin çok farklı kültürlerden ve geçmişlerden gelen insanların bir arada yaşadığı bir ülke olduğunu vurgulayarak, bu çeşitliliği kabul etme ve bir arada olma gerekliliğini ifade etmektedir. "Bu memleket niçin bizim?" sorusuna cevap olarak ona göre, dört yüz atlıyla Orta Asya'dan gelmiş olmak bir neden değildir. Asıl neden, Anadolu'nun zaten "bize ait" oluşudur. Böylece, fetheden de biziz artık, fethedilen de şeklinde bir bütünlük amacı gütmektedir.[395] Birçok farklı medeniyetin izlerini taşıyan bu topraklarda yaşayanlar, sık sık geçmişteki fetihleri hatırlatırken, bu toprakların asıl sahibinin kendileri olduğunu vurgularlar. Hititlerden Frigyalılara, Yunanlılardan Farslara, Romalılardan Bizanslılara ve Moğollar dahil birçok medeniyet bu toprakları ele geçirmiş olsa da sonunda bu toprakların sahibi olarak kabul edilirler.[396] Balıkçı oluşan bu kültür harmanı hakkında "Son olarak biz Türkler geldik ve onlara karıştık. Öyle ki biz Amerikalılardan bile melez olduk, binaenaleyh vakit vakit Anadolu'ya gelmiş ve bu yurda kısa veya uzun bir müddet sahip olmuş ne kadar insan varsa damarlarımızda hepsinin de kanı vardır."[397] diyerek Hümanist Anadoluculara göre oluşan millet kaynaşması ve bütünleşmesini açıklamaktadır. Erhat ise, Çanakkale'den Antakya'ya, İstanbul'dan Hopa'ya, Akdeniz veya Karadeniz kıyıları boyunca dolaştığımızda, Anadolu'nun topraklarında binlerce yıllık tarihin izlerini taşımayan bir karış toprak bulunamayacağını bu nedenle bu topraklarda doğmuş birisi olarak, "Ne mutlu Anadoluluyum" demek istediğini belirtir. Anadolu'nun zengin tarihine dikkat çekerek, bu toprakların binlerce yıllık tarihin izlerini taşıdığını ve bu coğrafyanın uygarlıkların buluştuğu bir merkez olduğunu vurgulamaktadır.[398] Bu bağlamda Türkiye'nin zengin tarihine ve kültürel çeşitliliğine sahip olmasının nedeni, bu toprakların birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olmasıdır. Bu nedenle, bu topraklarda yaşayan herkesin bu zenginliği benimsemesi ve ortak bir kimlik oluşturması hedeflenmektedir. Ayrıca, Türkçü-

---

[395] Selda Adiloğlu, "Sabahattin EYÜBOĞLU, Mavi ve Kara İSTANBUL: İş Bankası Kültür Yayınları, ISBN: 978-975-458-175-1, 1999, 259 Sayfa.", TÜRKİYAT MECMUASI, C. 28, No: 1, 2018, s. 245.
[396] EYÜBOĞLU, **Mavi ve Kara**, s. 9.
[397] HALİKARNAS BALIKÇISI, **Anadolu Efsaneleri**, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 1954, s. 11.
[398] Erhat, Mavi Anadolu, s. 9.

Turancılarda olduğu gibi Türk kimliğini sadece soydan gelmekle değil, bu topraklarda yaşamakla da ilişkilendirilmelidir. Neticede Türk kimliğinin ve kültürünün karmaşıklığını ve çeşitliliğini bir zenginliktir ve bu zenginlik halkların bütünleşmesinin bir sonucudur.

Halikarnas Balıkçısı'na göre Anadolu, farklı uygarlıkların buluştuğu ve göçlerin kesiştiği zengin bir kültürel mirasa sahip bir coğrafyadır. Anadolu insanı, bu mirası taşımakta ve bazı eski Anadolu geleneklerinin izleri hala günümüzde de görülebilmektedir. Örneğin, "baba" ve "çocuk" kelimeleri Hititçeden Türkçeye geçmiş ve hala kullanılmaktadır. Ayrıca, Anadolu'dan çıkan bazı sözcükler diğer Avrupa dillerine de girmiştir. Balıkçı, Yunan uygarlığının kökenlerinin Yunanistan'da değil, Anadolu'nun İyonya bölgesinde olduğunu savunur. Anadolu, o dönemde verimli bir toprak parçasıdır ve İyonya'da hayat oldukça bolluk ve bereket içerisindedir. Bu nedenle, Yunan uygarlığının temellerinin de Anadolu'da atıldığına inanan Balıkçı, Anadolu'nun Yunan uygarlığının oluşumunda büyük bir rol oynadığını düşünmektedir.[399] Halikarnas Balıkçısı'na göre, tüm Akdeniz kültürü aslında Anadolu kültüründen türemiştir. Bu bölgedeki farklı kültürler, Anadolu'dan ayrılan insanlar tarafından oluşturulmuştur. Balıkçı, Foçalılar örneğiyle bu fikri açıklamaktadır. Foçalılar, Anadolu'dan çıkıp Akdeniz'e dağılarak ve farklı bölgelere yerleşerek Akdeniz'in farklı şehirlerini kurmuşlardır. Ona göre, Anadolu uygarlığı bu şekilde Güney Akdeniz'e taşınmış ve her şeyin temeli Anadolu kültürü halini almıştır. Balıkçı, bu düşüncenin temelinde Anadolu'nun önemini vurgulamakta ve bu toprakların tarih boyunca birçok uygarlığın kökenini oluşturduğunu belirtmektedir.[400]

Halikarnas Balıkçısı'nın Yunanlıların kökeni Anadolu İyonya'sına dayandırması onun bir nevi projesidir. Çünkü bu teori ile Batı uygarlığının kökenlerini Yunan'dan ziyade Anadolu'ya dayandırarak, bu topraklarda Batı uygarlığının doğuşunu vurgulamayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Yunan ve İyon karşıtlığını öne çıkartarak Doğu ve Batı arasındaki etkileşim ve karşıtlığı vurgular. Halikarnas Balıkçısı'nın yaşadığı toplumsal ve eğitimsel zemindeki Doğu-Batı sorununu da ele

[399] AKŞİN, "Düşünce Tarihi (1945 Sonrası)", s. 233.
[400] AKYILDIZ, KARACASU, "Mavi Anadolu: Edebi Kanon ve Milli Kültürün Yapılandırılışında Kemalizm ile Bir Ortaklık Denemesi", s. 34-35.

alarak Grek ve İon karşıtlığını, Doğu ve Batı arasındaki etkileşim ve çatışmanın bir yansıması olarak görülmektedir. Ayrıca Türklerin Anadolu'ya yerleşmesi, Balıkçıya göre, sadece Selçuk ve Oğuz kökenli insanların bu topraklarda yaşadığı anlamına gelmemektedir. Anadolu, tarih boyunca birçok farklı uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Bu nedenle Türklerin Anadolu'ya gelmesi, bu çeşitliliğin artmasına ve Anadolu Halkları kültürel mirasına katkıda bulunduğunu savunmaktadır.[401] Sonuç olarak, Halikarnas Balıkçısı, Batı uygarlığını Anadolu'yla bağlayarak mevcut kültürü yeniden yapılandırmış ve bir Batılılaşma tasarımı geliştirmiştir.

Hümanist Mavi-Anadolucular içerisinde siyasal konularda en yoğun ifadeler Eyüboğlu'nda görülmektedir. Türkiye'nin içinde bulunduğu Batılılaşma hareketi hakkında[402] eleştiri yapan bazı aydınlar Atatürk'ün inkılaplarını ülkeyi batı Emperyalizmine teslim etmek olarak görmektedir. Eyüboğlu'na göre bu aydınlar Batı uygarlığıyla ile Batı sömürgeciliğini birbirine karıştırmaktadır. Mustafa Kemal, Batı sömürgeciliğinin amansız düşmanı ve Batı kültürünün kulu kölesidir. Mustafa Kemal emperyalizmin öylesine karşısındaydı ki kendi milletinin emperyalist tarihinden kurtulmak için, Osmanlı emperyalizmini milletinin belleğinden silmeğe kalkışmıştır. Eyüboğlu bu aydınlara göre, Mustafa Kemal Atatürk'ün yaptığı, Batı emperyalizmine karşı mücadele etmekle sınırlı kalmamalıdır ve Türkiye'nin kendi kültürünü geliştirmesi için Batı kültürünün karşısında yer alınmasının gerekliliğini savunmuşlardır. Ancak Atatürk bu düşüncelerin aksine ne Batı'nın oyuncağı olup emperyalizme boyun eğmiş ne de mazinin karanlığını takip etmiştir. Eyüboğlu'na göre Atatürk, Batı kültürünün çağdaş insanlığın aradığı ve bütün eski dünya kültürlerinin etkisi altında kaldığı bir kültürdür. Bu kültür, sadece emperyalistlerin değil, tüm dünya halklarının malıdır. Emperyalistler de Batı kültüründen yararlanıyor olabilirler, ancak bu kültür, ezilenlerin ezenlere karşı mücadele etmek için kullandığı tek silahtır ve gerçek sanatçıları, bilim insanları ve filozoflarıyla beş yüzyıldır tüm dünya halklarına özgürlük ve bağımsızlık öğütleri sunmaktadır.[403] Görüldüğü üzere

---

[401] Barış KARACASU, "Cevat Şakir Kabaağaçlı", C. 3, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s. 474-477.
[402] Kaya AKYILDIZ, "Mavi Anadoluculuk", C. 3, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s. 466.
[403] Eyüboğlu, Bütün Yazıları 1, s. 356-360.

Mavi Anadolucular, Batı'nın mevcut durumu, gelişimi ve medeniyet kaynağına farklı bir perspektiften bakmaktadır. Onlara göre, Batı'nın egemenlik biçimini ve emperyalizm ile Batı medeniyeti arasındaki net ayrımı anlamak önemlidir. Çünkü Batı hem emperyalizmin hem de medeniyetin kaynağıdır. Ancak Eyüboğlu "İnsanlığın değerlerinin bugün ancak Avrupa sayesinde ortaya çıkabileceğine, ancak Avrupa düşüncesiyle faydalı olabileceğine inanıyorum"[404] derken, bu ayrımı ile Batı'nın medeniyet yönüne yakınlaşma niyetlerini beyan etmektedir.

Hümanist Mavi-Anadolucular hakkında en ciddi eleştiriler, Selahattin Tozlu'nun makalesinde karşımıza çıkmaktadır. Eski Anadolu'da yaşamış olan millet ve toplulukların, bugünkü Türk kültürünün önemli bir parçası ve kaynağı olduğunu savunan Hümanistler, bu iddiaları ile Türk Tarih Tezi'yle yapısal benzerlikler göstermektedir. Ancak Türk Tarih Tezi'nde, Anadolu Türklerin yurdu olarak kabul edilirken ve Eski Anadolu medeniyetleri, Türk kökenli olarak kabul edilmektedir. Hümanistler, bu teze karşı çıkmaktadır çünkü onlara göre Türklerin medeniyet kurma yetenekleri yoktur. Türkler ve özellikle İslam Türkleri, büyük devletler ve medeniyetler kurma kapasitesine sahip değildirler. Bu bakış açısı, Batı'da XIX. yüzyıl sosyal bilimcilerinin ve tarihçilerinin görüşleriyle paralellik göstermektedir. Tozlu'ya göre Hümanistler, İslam düşmanlığı yaparak İslam'ın Türklerin bin yıllık gerçeği olduğunu kabul etmezler ve bu inancı örtmeye çalışırlar. Batı kültürünün misyonerleri gibi davranarak, gizli veya açık "mahalli etnikçilik" ve "mezhepçilik" yaparlar. Bu çerçevede, özellikle sol, sosyalist, Marksist, komünist ve liberal düşünceye sahip kişiler, Anadolucular arasında yer almaktadır. Türkiye'deki entelektüel ve siyasi çevreler üzerinde etkili olan akım Türk milletinin tarihini "Türkiyeliler" bakış açısından değerlendirip kültürel mirasına farklı bir perspektiften bakmaktadır.[405] Tozlu'ya göre eğer Hümanist Anadolucular sadece coğrafi bir yaklaşım benimsemiş olsalardı, Anadolu'da yaşamış her milletin, toplumun ve devletin tarihini ayrı ayrı kronolojik olarak incelemeleri gerekecekti ve odakları "Anadolu Coğrafyası" olmak zorundaydı. Diğer bir yaklaşıma göre ise, Anadolucular, iddialarını "insanın tarihi" olarak da sunamazlar çünkü Anadolu

[404] AKYILDIZ, "Mavi Anadoluculuk", s. 478.
[405] TOZLU, "Anadolu Türk Tarihi ve Anadoluculuk", s. 399-401.

tarihindeki farklı milletlerin tarihlerini ayrı ayrı incelemek ve sonunda bu milletlerin kültürlerini ayrı ayrı ele almaları gerekmektedir. Ancak Hümanist Anadolucular, farklı milletleri bir öncekinin devamı olarak görmekte Anadolu'yu üst üste bir halklar yığını olarak kurgulayarak bir "evrensel kültür"[406] mozaiği oluşturmaktadır.[407] Kültürlerin değişime ve etkileşime açık olması, onların zenginleşmesini ve gelişmesini sağlayan en önemli faktördür. Türk kültürü de tarih boyunca farklı kültürlerle temas etmiş, bu etkileşimler sonucunda zengin ve çeşitli bir kültür yapısına sahip olmuştur. Bu noktada Anadolu'ya yerleşen İslam Türkleri sadece kendi kültürlerini yaymakla kalmamış, aynı zamanda Anadolu'nun kültürel zenginliğine katkıda bulunmuşlardır. Bu etkileşimler sonucunda Anadolu, farklı kültürlerin izlerini taşıyan bir mozaik haline gelmiştir.

Hümanist Anadoluculuk hakkında günümüze en yakın yaklaşım ise, Turgut Özal'ın "Turkey in Europa and Europa in Turkey" adlı eseridir, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne başvurusunun 1987 yılında reddedilmesinin ardından Özal ve çalışma arkadaşları tarafından kaleme alınmıştır. Bu eserde, Türk adının sadece bir etnik grup olarak değil, aynı zamanda Hümanist Anadolucu bir yorumun benimsendiği vurgulanmıştır. Türklerin Anadolu'ya yerleşmesinin, Orta Asya, Anadolu, İslam ve antik Yunan kültürlerinin tarihsel birlikteliğini doğurduğu ve sadece Anadolu'ya özgü mistik bir hümanizmle gerçek bir sentezin oluştuğu iddialı bir şekilde sunulmuştur.[408] Bu perspektif, Türklerin tarihsel köklerini ve kültürel kimliklerini daha kapsamlı bir bağlamda ele almayı amaçlayarak, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerinde ve AB sürecinde yeni bir perspektif sunmaktadır. Deliorman'a göre, bu gayret politik bir hesaptan öteye geçmemekte ve "Anadolu kültürü" tezine yeniden ağırlık verildiğinin bir göstergesidir. Ona göre, bu düşünce ile Hititlerden Bizanslılara kadar bütün Anadolu halkları bir nevi "Türkçe konuşan Yunanlılar" halini almıştır. Buna göre, Homeros, Halikarnasos ve Herodotos Türklerin şanlı ataları ve hemşerileri kıymetine

---

[406] Attilâ İlhan, kültür kavramıyla ilgili olarak, "evrensel kültür" teriminin tuhaf bir tuzak içerdiğini belirtir. Ona göre, evrensel kültür, tüm dünyadan gelmiş geçmiş ve gelecekteki uygarlıkların toplamıdır. Ancak, bu terimi kullananlar genellikle bu şekilde düşünmemekte ve aslında bu terimi, son birkaç yüzyıldır Yahudi/Hristiyan kökenli Batılı emperyalizminin dünyaya dayattığı, Yunan/Latin kökenli Batı kültürüyle özdeşleştirmek istemektedirler. Yani, onların "evrensel kültür" dediği şey, aslında kendi kültürleridir. TOZLU, **a.g.e.**, s. 407.
[407] Tozlu, a.g.e., s. 402-404.
[408] HACISALİHOĞLU, "Anadolucu Tarih yazımı", s. 264.

yükselmiştir.[409] Bu durumda, yapılan hata, günümüzde Anadolu kültürünü Türk kültürü olarak adlandırmanın artık imkânsız hale gelmesidir. Bu durum, kültürel değerlerin sadece Avrupalılarla ortak bir zeminde buluşabilmek adına siyasetin elinde araçsallaştırılmasını ve iktidar kontrolündeki tarih biliminin durumunu açıkça ortaya koymaktadır.

[409] Altan DELİORMAN, "Homeros Kimin Atası?", **Üç Makale**, İstanbul, Şenay Ofset, 1989, s. 10-11.

3. SOĞUK SAVAŞIN ETKİSİ ALTINDA BİR KORUNMA POLİTİKASI: TÜRK İSLAM SENTEZİ

Atatürk'ün 1938'deki vefatının ardından, Türk tarih yazımında yeni bir dönem başlamış ve bu dönemde, Kemalizm'e karşı olmamakla birlikte, Batı'nın tarih yazımı yöntemleriyle entegre olmayı hedefleyen "hümanist" akım yükselişe geçmiştir. Ancak, bu yaklaşıma karşı çıkan milliyetçi-muhafazakâr ideologlar, hümanist düşünceyi eleştirerek Türk tarihinin Asyalı ve Müslüman özelliklerine dayanan "Türk-İslam Sentezi" akımını oluşturmuşlardır. Hümanist akımın özellikle Yunan ve Latin odaklı anlayışı, ders kitaplarının tamamında etkili olmakta orta eğitimde Batı medeniyetinin özenle vurgulanması sonucunu doğurmaktaydı. Türkiye'nin yakın tarihinde yaşanan Batı ve Yunan işgalinin izleri hala zihinlerde iken Yunan ve Latin uygarlığına yönelik bu vurgu, bazı aydınlar tarafından tepkiyle karşılanmıştır.[410] Yaşanan olumsuz koşullara ek olarak, II. Dünya Savaşı sonrası oluşan çift kutuplu dünya düzeni, Türkiye'nin Sovyet tehdidi altında olmasıyla birlikte ülkedeki milliyetçi ve korumacı politikaların artmasına yol açmıştır. Bu dönemde milliyetçi ve mukaddesatçı aydınlar, bu tür bir düşünceyle harekete geçmişler. Bu gelişmeler, milliyetçi muhafazakâr düşüncenin gelişimine ve yeni bir Türk milliyetçiliği ile milli kimlik inşası sürecine girişilmesini zorunlu kılmıştır.

Türkiye'nin, "komünizm tehlikesi" altında bulunduğu düşüncesinin etkili olduğu bu dönemde 1945 sonrası çok partili sisteme geçiş yapılmış ve Demokrat Parti'nin 1950'de iktidara gelmiştir. Bu olası tehdide karşı sağ eğilimli oluşumlar, milliyetçilik ve İslam'ın ön plana çıkarılmasında etkin rol oynamış. Bu bağlamda siyasal ortamda sağ düşüncenin yükselişi başlamakta, milliyetçilik ve muhafazakârlık, kendilerine uygun bir zemin bulmaktadır. Bora, bu konuda İslam'ın modern bir kamusal varlık ve

---

[410] Ali Sinan BİLGİLİ, "Eğitim Programlarımızda Türk İslam Sentezi Meselesi 1980-2000 Yılları Arasındaki Tartışmalı Bir Projeksiyon", **Kafkas Üniversitesi E-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi**, C. 1, No: 1, 2014, s. 2.

kimlik haline dönüştürülme çabasının XIX. yüzyıldan bu yana sürdürülen bir maceranın devamı olduğunu 1950'lerden itibaren milliyetçi-muhafazakâr/mukaddesatçı kimliğin veya bunu karşılayan Türk-İslam Sentezi'nin bileşenlerinin de İslam'ın bir ulusal kimlik bileşeni olarak uyarlanmasının sonucu olduğunu belirtmektedir.[411] Bu dönemde "İslam", "din" ve "milliyetçilik" kavramlarının, Türkiye'de milliyetçi ve muhafazakâr siyasi çevreler tarafından "güçlenebilecek" ve "komünizme karşı kullanılabilecek" unsurlar olarak görülmesi önemlidir. Demokrat Parti iktidarının hâkim olduğu dönemde, "milliyetçi-muhafazakâr/mukaddesatçı" olarak tanımlanan düşünürler, 1960'larla birlikte "Türk-İslam Sentezi" düşüncesini bir ideolojiye dönüştürmüşlerdir.[412] Bu dönem, Türkiye'nin siyasi ve ideolojik dönüşümünün kritik bir aşamasını temsil etmekle birlikte günümüze kadar süren bir düşünce ve tarihçilik akımının izleği halini almıştır.

Türk-İslam Sentezi döneminde, toplumun geleneksel değerlerine yönelik saldırılar ön plandaydı ve bu durum, aydınlar arasında ciddi endişelere yol açtı. Sovyet tehdidi ve komünist propagandaların arttığı bir dönemde, milliyetçiler ve sosyalist eğilimlerin olduğu gruplar arasında ahlaki kaygılar arttı. "Kaybedilmiş nesiller" teziyle bilinen aydınlar, genç nesillerin ahlaki değerlerini korumak için eğitim sisteminin önemini vurguladılar.[413] Türk milli eğitiminin Türk-İslam Sentezi ideallerine dayandırılması gerektiğini savundular ve gençlerin bu değerlere uygun bir şekilde yetiştirilmesi gerektiğini öne sürdüler. Bu düşünürler, Türkiye'nin ulusal kimliğini ve değerlerini korumak için Sovyet tehdidine karşı bir savunma mekanizması oluşturulmasını gerektiğini savundular ve bu konuda aktif rol aldılar.

Türk-İslam Sentezi, ortaya çıktığı andan itibaren içinde barındırdığı “sentez” ifadesi nedeniyle çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Sentezin Yunanca veya Fransızca kökenli olduğu ve "unsurların bir araya getirilerek bütün oluşturması" anlamına geldiği belirtilmektedir. Bazıları, bu kavramı diyalektik metot çerçevesinde, Hegel ve

---

[411] Bora, Cereyanlar, s. 55.
[412] Erhan Akarçay, “Bir Muhafazakarlaştırma Projesi Olarak Türk İslam Sentezi”, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008, s. 114.
[413] Bilgili, “Eğitim Programlarımızda Türk İslam Sentezi Meselesi 1980-200 Yılları Arasındaki Tartışmalı Bir Projeksiyon”, s. 2.

Karl Marx'ın tez-antitez çatışmasından sentezi türettiği şeklinde ele alarak, Türk-İslam Sentezi'nin de benzer bir yaklaşımla yeni bir sentez oluşturup oluşturmadığını sorgulanmaktadır. Çünkü Hegel'in idealist felsefesi bu kavramı örneklerle açıklar: Bir insan "ben" dediğinde aynı anda "ben değilim"i de ifade eder; burada "ben" tezi, "ben değilim" ise antitezi oluşturmaktadır. Zihnin bu çelişkili ilerleyişi, daha yüksek seviyede "sentez" ile bir uyum haline dönüşerek çelişkileri ortadan kaldırmaktadır. Hegel'e göre, tek insanın yönetimi (imparatorluk) tez, birden fazla insanın yönetimi (oligarşi veya konsüler yönetim) antitezdir. Halkın yönetimi (demokrasi) ise bu diyalektik sürecin sentezidir. Bu anlayışa göre Türklük ve İslam kavramları birbirinin tezi veya antitezi olarak düşünülmekte bu halde ise başka bir sorunun kapısı aralanmaktadır.[414] Kavramı eleştirenler sentezin iki farklı şeyin birleştirilmesi olduğunu bunun yerine Arapça "terkib" kelimesinin, "birkaç şeyi birleştirerek birleşik bir şey oluşturma" anlamı taşıdığı için daha uygun olabileceğini öne sürmektedir. Bu yaklaşım sonucunda, Türk-İslam Sentezi veya Terkibi kavramlarının yanlış olduğu ve iki ayrı şeyin birleştirilmesi gibi göründüğü iddia edilmektedir. Ancak, Türklük ve İslamlık, 1000 yıldır bir arada olup, zamanla kaynaşmış durumdadır.[415] Bu noktada asıl sorun, Türk sağında yer alan düşünürlerin, "tez-antitez", "sentez" terimlerini kullanmaktan genellikle kaçınmalarıdır. Çünkü Türkiye'de 1960 sonrası ortaya çıkan çift kutuplu ideolojik yapılanmanın ve Hegel ile Marx'ın fikirlerinin etkisiyle, sentez kavramının Türk sağında genellikle olumsuz algılanmasından kaynaklanmaktadır. Hegel'in idealist felsefesindeki bu diyalektik, Marx'ta diyalektik materyalizm olarak yeniden şekillendirerek sentez kavramını korumuştur. Marx'ın, tüm varlığı ve tarihi bu tez-antitez-sentez zorunlu döngüselliğiyle açıklaması, Türk sağının sentez kavramına karşı olumsuzluğunu açıklamaktadır.[416] Arvasi'ye göre, "sentez" kelimesi tez ve antitez arasında kullanıldığından, "Türk-İslam Sentezi" yerine "Türk-İslam Ülküsü"[417] ifadesinin daha doğru ve uygun olduğunu belirtmiştir. Tüm bu yaklaşımlar, çıkışında Türk-

[414] Orhan TÜRKDOĞAN, "Türk İslam Sentezi Üzerine", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, No: 48, 1987, s. 39.
[415] ÖZCAN, "Bir Aydın Hareketi Olarak Aydınlar Ocağı ve Türk Siyasetine Etkileri", s. 74-75.
[416] Ahmet Selim KADIOĞLU, "Türk İslam Sentezinin Oluşum ve Gelişim Süreci", **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, C. 16, No: 27, 2020, s. 817.
[417] Seyid Ahmet Arvasi, Türk İslam Ülküsü, C. I, İstanbul, Burak Yayınevi, 1979, s. 9.

İslam Sentezi kavramının anlam ve kullanımı üzerine önemli bir görüş farklılığı var olduğunu göstermektedir. Türklük bir ideal ve ülkü olarak görülürken, İslam da vecibelerini yerine getirmek isteyen insanlar için bir ülküdür. Bu bağlamda, Türk-İslam Sentezi'nin aslında zaten var olan bir kaynaşmayı ifade ettiği görülmektedir.

Türk-İslam Sentezi kavramsal tartışmalarına Milliyetçilik ve din bağlamında yaklaşıldığında, tarihte din ve milliyetçiliğin iç içe geçtiği dönemlerin olduğu gözlemlenir. Ancak bazı durumlarda, bu kavramlar birbirlerine rakip olarak algılanmış ve din ile milliyetçilik arasında çatışma yaşanmıştır. Özellikle Fransız milliyetçiliği gibi örneklerde, din ve milliyetçilik ideolojilerinin birbiriyle çatıştığı görülür. Ancak bazı toplumlarda, din ile milliyetçilik arasında bir tür sentez veya eklektizm oluşturulmuştur. Türkiye gibi Müslüman toplumlar da bu örneklere dahildir ve din ile milliyetçilik arasında eklektik bir ilişki kurulabilir. Ayrıca Doğu Avrupa'da, özellikle Polonya gibi ülkelerde, din ile milliyetçilik arasında sıkı bir ilişki olduğu bilinmektedir. Polonya ve Fransa gibi ülkelerin karşılaştırılmasında, dinin bir ideoloji olarak her zaman ve her koşulda milliyetçilikle çatışma içinde olmadığı görülmektedir.[418] Bu açıdan yalnız Batı özelinde dahi mutlak bir diyalektik bağ kurulumu kabul edilemezken, Türk-İslam Sentezi kavramına Hegel ve Marx'ın diyalektiği çerçevesinde çözüm bulma çalışmaları makul görünmemektedir. Bu tür bir çatışmanın var olması sadece toplumsal dinamikleri özel tarihsel ve kültürel bağlamlar çerçevesinde var olabilir.

3.1 Türk-İslam Sentezi ve Dönemin Şartları

Cumhuriyet döneminde Milliyetçi-muhafazakâr düşüncesinin gelişimi ve dönemin siyasal ve sosyal çerçevesini çizmeden önce XIX. Yüzyıldan bu yana toplumun ana dinamiklerini oluşturan Türk-İslam düşüncesinin 1950'ler ile başlayan ve 1970 yılında zirveye çıkışını hazırlayan amillerin üzerinde durulması gerekmektedir. Temas edilecek sebeplerden ilki, 1940-1960 arası dönemde ortaya çıkan "kültürde hümanizma" akımı hem Kemalist ideolojiye hem de toplumun değer yargılarının aksine bir gelişim göstermiştir. Bu akımın temsilcileri, milli kültür tezini Yunan-

[418] Süleyman Seyfi ÖĞÜN, "Türk-İslam Sentezi: İdeolojik Bir Süreklilik mi Kesinti mi?", **Birikim**, C. 44, 1992, s. 49-50.

Latin kaynaklarına yönlendirerek, milli kültürün kökenlerini bu kaynaklarda aramayı savunuyorlardı. Özellikle resmi felsefe olarak benimsenen bu hümanizma akımı, "insan ve kültür" adlı bir seri incelemenin Ulus gazetesinde başlatılmasıyla gelişmiştir. Kültürde hümanistler, Kemalizm'in milli kültür ve tarih tezine karşı çıkıyor ve Yunan-Latin köklerine dönüşü savunuyorlardı. Bu akımın önde gelen isimlerinden Burhan Belge, Türk milliyetçiliğinin artık Orta Asya'ya değil, Yunan-Latin kültürüne yönelmesi gerektiğini ileri sürüyordu.[419] Dikkati çeken konu ise hümanizma hareketinin hem Kemalist ideolojinin "Dil ve Tarih Tezi"ne aykırı olması hem de Atatürk'ün ölümünden sonraki on yıl boyunca devletin resmî ideolojisi haline dönüşmesidir. Hümanizma, eğitim ve öğretimde etkili olmuş ve Türk milliyetçiliğini Yunan-Latin kültürü ile bağdaştırmaya çalışmıştır. Bu dönemde Batı Avrupa'da Rönesans ile başlayan Yunan-Latin köklere dönme eğiliminin bir benzeri, Türk toplumu üzerinde kurgulanmış ancak Türk milletinin farklı bir din, kültür ve medeniyetin temsilcisi olduğu göz önüne alındığında, Türk milletinin bu durumu içselleştirmesi mümkün olmamıştır.

İkinci sebep ise, 1960'lı yıllarda hem anayasanın özgürlükçü yapısı hem de uluslararası gelişmeler nedeniyle sol akımların radikal söylemleri ve sağın milliyetçi muhafazakâr söylemleri için uygun bir hukuki ve siyasi ortam oluşmuştur. Bu dönemde ilk olarak sol akımlar belirmiş ve etkili bir rol oynamıştır. Doğan Avcıoğlu, Cemal Reşit Eyüboğlu ve İlhan Selçuk gibi sol eğilimli aydınlar, 1961'in sonlarına doğru Yön Dergisi etrafında örgütlenmiş ve Yön Dergisi yazarlarının da dahil olduğu bir grup solcu aydın, Sosyalist Kültür Derneği'ni kurarak faaliyete geçmiştir.[420] Yön Dergisi, 1963 yılında Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatılmıştır. Ancak, 1964 yılında yeniden yayın hayatına başlamıştır ve Doğan Avcıoğlu tarafından 1967 yılı ortalarına kadar çıkarılmıştır. Daha sonra tekrar kapatılan dergi, 1969 yılında "Devrim" adlı bir dergi çıkaran grup tarafından yayınlanmıştır. Ancak, 27 Nisan 1971'de 12 Mart askeri muhtırasının hemen öncesinde bu dergi de kapatılmıştır. Doğan Avcıoğlu ve Yön hareketinin, bu süreçte ordu içindeki

[419] TÜRKDOĞAN, "Türk İslam Sentezi Üzerine", s. 43.
[420] İsrafil Karataş, "Milliyetçi Muhafazakâr Aydınların 12 Mart'a Bakışına Bir Örnek: Türk Aydınlar Ocağının Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a Sunduğu Rapor", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, No: 40, 2020, s. 254.

"reformcu/devrimci" subaylar ile temaslarını sürdürmesi, ordu içinde de komünizm sempatisinin varlığının anlaşılması bakımından önemlidir.[421] Bu dönemde ilk öne çıkan ve siyasal alanda etkili olan gruplar solcu akımlardı. İki ana eksen etrafında gelişen solcu akımlar, Marksizm'i reddederek sosyalizmi savunuyorlardı ve genellikle Atatürkçü aydınlara ve öğrencilere dayanıyorlardı. Temel hedefleri Türkiye'nin tam bağımsızlığına ve sosyal adalet içinde hızlı bir kalkınmaya kavuşmasıydı. YÖN dergisi çevresinde toplanan bu gruplar, parti düzeninin dışında "ilerici subaylar" ve "zinde kuvvetler" adı verilen güçleri harekete geçirerek Türkiye'de ilerici bir diktatörlük kurmayı amaçlıyordu. YÖN dergisi etrafında toplanan solcu aydınların görüşü, Türkiye'nin az gelişmiş bir ülke olduğu ve işçi sınıfının hem az sayıda olduğu hem de bilinçsiz olduğu yönündedir. Bu nedenle, işçi sınıfının devrimci eyleme öncülük etmesinin zor olduğunu savunurlar. Onların görüşüne göre, devrimci bir değişim için ara tabakaların ve asker-sivil aydın zümrenin öncülük etmesi gerekmektedir.[422] Bu bağlamda Yöncüler, Türkiye'de solun seçim zaferi ihtimalinin düşük olduğunu ve toplumun ancak devrimci bir gücün desteği ile devrimci bir yönetimi destekleyeceğine inanmaktadır. Bu nedenle, değişimin demokratik süreçlerle değil, ara tabakaların ve asker-sivil aydın zümrenin liderliğinde gerçekleşecek bir devrimle mümkün olabileceğine inanırlar.

Sina Akşin durumu şöyle açıklamaktadır:[423] 1965 seçimlerine yaklaşılırken, İsmet İnönü, ülkedeki sol eğilimden etkilenmemek ve soldan oy kaybetmemek amacıyla CHP'nin "ortanın solu" olduğunu ilan etmiş ve bu davanın öncüsü ise Bülent Ecevit olmuştur. Ancak 1965 seçimleri sol için bir yenilgi halini alarak Türkiye İşçi Partisi (TİP), oyların %3'ünü alarak Meclise 15 milletvekili göndermeyi başarmıştır. CHP'nin oy oranını ise 1961 seçimlerinde %37 iken 1965'te %29'a düşmüştür. TİP, daha sakin ilerlemelerle yetinmeye çalışırken, iktidar için sabırsızlık gösteren Yön grubu ve siyaset dışında bırakılan "eski tüfekler" (eski komünistler) TİP'e eleştirilerini artırdılar. Sonunda iki ana akım belirmiş birincisi, TİP'in temsil ettiği,

---

[421] Fatma Yurttaş Özcan, "Bir Aydın Hareketi Olarak Aydınlar Ocağı ve Türk Siyasetine Etkileri", Sakarya, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi Tezi, 2011, s. 88.

[422] Davut DURSUN, **12 Mart Darbesi Hatıralar Gözlemler Düşünceler**, İstanbul, Şehir Yayınları, 2003, s. 29.

[423] Akşin, "Düşünce Tarihi (1945 Sonrası)", s. 250.

parlamenter yoldan iktidara yönelen sosyalist devrim stratejisi olurken diğeri, "eski tüfek" Mihri Belli'nin temsil ettiği Milli Demokratik Devrim (MDD) stratejisi halini almıştır. TİP'e göre Türkiye henüz sosyalizme geçmeye hazır değildi, ancak MDD yanlıları Türkiye'nin hala emperyalizm ve feodalizmin boyunduruğunda olduğunu savunmaktadır. Sosyalistler ise Atatürkçü sivil ve askeri bürokrasi ile iş birliği yaparak öncelikle MDD'yi gerçekleştirmenin gerekliliğini vurgulamıştır.

Bahsi geçen, siyasal dalgalanmalar ve karmaşa ortamında Milliyetçi ve muhafazakâr aydınların tepki göstermesi bir o kadar normal karşılanmaktadır. Çünkü hümanist düşüncenin sadece kültür planında bir değişim planladığı düşünüldüğünde, sol akımların fikriyatı, daha radikal ve toptan devlet mekanizmasının değişimini talep etmektedir. Bu açıdan Türk-İslam Sentezi fikrinin ülke ve toplum dinamikleri açısından kökenleri ve yaşanan bu kaos ortamına karşı geliştirdiği çözümler dikkate değerdir. Türk İslâm Sentezi" fikri, ilk olarak XIX. yüzyılın sonlarından itibaren milliyetçi yazarların çalışmalarında ve Ziya Gökalp gibi düşünürlerin eserlerinde bulunmaktadır. Bu düşünce, en açık anlamda Türklük ve İslâm arasında mükemmel bir uyum olduğunu öngörmektedir. Ziya Gökalp'in "Türk İslam ümmetindenim, Garb medeniyetindenim" ifadesi, aslında millet, din ve medeniyet kavramlarının bir araya geldiği bir örneği temsil eder. Bu ifadede, bu üç sistemin insan davranışlarına etki eden bir bütün olduğu vurgulanır. Cumhuriyetin ilanı ile bazı Türk aydınları Gökalp'in üçlü formülünü "Türkleşmek-Laikleşmek ve Batılılaşmak" şeklinde yorumlamışlar ve Milliyetçilik, inkılâpçılık ve laiklik, birbirini tamamlayan bir davranış bütünlüğü oluşturmuştur. Bu modelde, bir Türk milliyetçisi, dinî görevlerini yerine getirebilirken aynı zamanda gelişme ve yeniliğe de açık olabilmektedir. Türkdoğan'a göre, Kemalist ideoloji bu sentezci yaklaşımı benimser ve bu düşünce tarzı, Türk milletinin yaşam felsefesini ve kimliğini yansıtır. Bu sentezde, her iki kültür unsurunun (İslam-Türk), yeni standartlar içinde sürekli olarak korunduğu görülmektedir. Bu sistemler arası davranış bütünlüğü, duygusal bağları güçlendirir ve milletin günlük yaşamında ve kültüründe önemli bir rol oynamaktadır.[424] Copeaux, bu toplumsal bütünleşmeyi Türklerin kaderi olarak görmekte, bu bütünleşmede

[424] Türkdoğan, "Türk İslam Sentezi Üzerine", s. 41-42.

Türklerin yokluğunun ise İslam için derin bir eksiklik olacağını belirtmektedir.[425] Bu bağlamda Türklerin İslam'a kazandırdığı halklar, birçok savaşta İslam'ın muhafızlığını yapmış olmaları İslam için ne kadar önemliyse, Türklerin de milli benlik ve bütünlüklerini yalnız İslam içinde muhafaza edebileceklerine olan inançları bu iki kavramın birbirine karşı güçlü bağlarla birleşmesinin ana kaynağıdır.

Türk-İslam düşüncesinin kökleri bu kadar eskilere dayanırken ülke ve dünya konjonktüründeki gelişmeler, siyasal düzeyde ideoloji ve yaklaşımlarda değişimler meydana getirmektedir. 1945 yılında, İsmet İnönü'nün Türkiye'nin çok-partili sisteme geçme işaretini verdiği dönemde, Sovyetler Birliği Türkiye'ye yönelik yayılmacı emellerini dile getirmesi gibi eylemler, bu dönemde milliyetçilik anlayışının yükselişinde etkili olmuştur.[426] Sovyet nüfuzundan duyulan endişe ve ülkedeki aşırı sol fikirlerin artışı, devlet seçkinleri arasında pozitivist ve materyalist milliyetçilik türlerine yönelik ilgiyi artırmaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Kemalist milliyetçiliğin, İslam'ı dışlayan bir yaklaşım benimsediği düşünüldüğünde, bu durum ülkenin komünizmin sızmasına karşı savunmasız bırakılmasına neden olmuştur. Bu düşünceye göre, İslam'ın dışlanmasıyla vatanseverlik duygularının zayıfladığı ve toplumun komünizme karşı daha savunmasız hale geldiği öne sürülmüştür. Böylelikle bu dönemde yeni bir milliyetçilik yorumu yavaş yavaş gelişmeye başlayarak Türkiye'nin siyasi ve ideolojik değişimini yansıtan yeni bir forma kavuşmuştur.[427] Bu sürecin sonucunda, Türk milliyetçiliği farklı perspektiflerle ele alınmaya başlanarak ülkenin iç ve dış dinamiklerine uygun bir şekilde evrilmiş. Bu yeni milliyetçilik yaklaşımı, Soğuk Savaş'ın sonuna ve hatta günümüze kadar Türkiye'nin karmaşık politik ve ideolojik ortamında önemli bir rol oynamıştır. Türk-İslam düşüncesi etrafındaki bu milliyetçi ve muhafazakâr duruş hem Soğuk Savaş'ın hem de sol eğilimli partilerin artan varlığı sebebiyle ülkedeki korunma politikalarının merkezinde yer almıştır.

---

[425] Copeaux, Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine, s. 56.
[426] AKŞİN, "Düşünce Tarihi (1945 Sonrası)", s. 249.
[427] Gokhan CETİNSAYA, "Rethinking Nationalism and Islam: Some Preliminary Notes on the Roots of Turkish-Islamic Synthesis in Modern Turkish Political Thought", **The Muslim World**, C. 89, No: 3-4, 2007, s. 368.

Bilindiği üzere, Türk milliyetçiliği ve muhafazakâr düşünce, Cumhuriyet döneminde birbirinden farklı yaklaşımları temsil etmiştir. Cumhuriyet milliyetçiliği, TTT ile yeni bir millet yaratma amacı taşırken, milliyetçi-muhafazakâr düşünce, milleti Osmanlı İmparatorluğu ve İslam temelinde ele almaktadır. Bu iki yaklaşımın farklılığı, birincisinin din dışı bir milliyetçilik anlayışına sahip olmasına karşın ikincisinin İslami bir temele dayanmasıdır. Milliyetçi-muhafazakâr düşünce, Türk toplumunda geleneksel kültürün korunması ve Batılılaşma arasında denge kurmaya çalışır. Bu düşünce yapısının gelişmesinde Amerika'nın Türkiye'ye sağladığı ekonomik destek, özellikle Marshall Yardımı ve Amerikan dış politikasının Türkiye'yi yeni rollerde kullanması önemli bir rol oynamaktadır. 1960'lı yıllarda bu süreç kesintiye uğrasa da 1980 darbesinin ardından yeniden ivme kazanır. Türk-İslam sentezi gibi muhafazakâr düşüncenin 1970'lerde hazırlık dönemini yaşadığı ve 1980'lerde uygulanmaya başlandığı dönem, Türkiye'nin Amerikan etkisi altında yeniden şekillenmesinin bir sonucudur.[428] Türk toplumu, dışsal etkilerle biçimlenirken, bu etkileri tamamen aynen yansıtmak yerine kendi özgün biçimlerine dönüştürmüş ve bu dönüşüme göre tepki vermiştir. Her toplum kendi tarihsel ve kültürel geçmişi olduğu için dışsal etkileri kendi bakış açısına göre değerlendirir ve buna göre tepki vermektedir. Bu ilişki, Türk toplumunun dönüşümünü şekillendirerek ve muhafazakâr ideolojinin geliştirilmesine katkı sağlamış ve bu muhafazakâr ideoloji, toplumun kendi kimliğini koruma eğilimini yansıtmıştır.

Milliyetçi muhafazakâr camianın merkezlerinden olan Türk Ocakları'nın 1949'daki yeniden açılışı ile dinin önemini ve "milli hayat" içindeki yeri vurgulanmaktadır. Bu dönemde, Türk Ocakları'nın başkanı olan Hamdullah Suphi Tanrıöver, dinin milletlerin en eski ve dayanıklı kurumu olduğunu vurgulamış. Aynı zamanda, "dinsiz Türkçülük" yerine "Müslüman Türkçülük" kavramını öne sürerek, milliyetçiliğin dini değerlerle birleştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Tanrıöver, yeni Türk Ocakları'nın gerçek bir milli kurum olabilmesi için Müslüman Türkçülüğün önemli olduğunu belirterek, milliyeti oluşturan unsurların tamamının dinle ilişkilendirildiğini ifade etmiş ve gerçek bir Türkçü olmanın samimi bir dindar ve Müslüman olmayı

[428] Yıldız Akpolat, "Türk Devrimine Muhafazakâr Kanattan İki Farklı Bakış Peyami Safa ve Mümtaz Turhan", Türk Yurdu, C. 32, No: 295, 2012, s. 980-981.

gerektirdiğini söylemiştir. Bora'ya göre, Türk Ocakları'nın BTTK öncesinde 1931'de kapatıldığında "aşırı", "ırkçı", ve "faşizme eğilimli" olarak damgalandığı düşünüldüğünde 1949'da yeniden açılışında dindar bir milliyetçilik anlayışının benimsenmesi, kurumun yeni bir döneme girdiğinin ve Türk Ocakları milliyetçiliğinin, dinî değerlerle birleşerek yeni bir kimlik oluşturduğunu göstermektedir.[429] 1950'ler ve 60'lara gelindiğinde ise muhafazakar İslamcılık ile milliyetçilik, hem popülist hem de pragmatik bir zeminde bir araya gelerek resmi ideolojiyle uyumun yüksek olduğu bir dönem yaşamıştır. Sağ kanattan birçok akademisyen, yazar ve gazeteci de bu birleşme için gayret göstermişlerdir. Böylelikle Devletin kutsal olduğu Türk Töresi ile devlet yöneticilerine itaat etmeyi öğütleyen din bilinci arasında köprüler kurulmuş. Din, devlet ve millet kavramları, yüce değerler olarak bir araya gelmiş ve kaynaşmıştır.[430] Tanıl Bora, burada Milliyetçi Muhafazakâr düşüncenin devlet ile yapısal bir birliktelik kurmasını değerlendirirken ciddi eleştirilerde bulunmakta ancak kanaatimizce milliyetçi muhafazakâr düşünce sahiplerinin vatan topraklarına karşı politik talepleri olan Sovyetlerin tutumu ve sol düşünce gruplarının radikal dönüşüm talepleri düşünüldüğünde bu tarz bir tepkinin oluşması şaşırtıcı değildir.

Türk İslam Sentezi düşünürleri, Cumhuriyetin milliyetçilik örgüsünü kurgulayan Kemalizm'le Türk kişiliğine yeniden inanç aşıladığına inanırlar, ancak "hümanist" dönemin toplum ve değerler üzerinde oluşturacağı tahribata karşı çok daha katı bir tutum sergilemektedir. Onlara göre, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) tarafından resmileştirilen Batıcı görüş, Marksist düşünceyi yaydığı iddia edilen Halkevleri tarafından desteklenerek, toplum için "kayıp yıllar" ortaya çıkmıştır. Milliyetçilerin ve muhafazakarların görüşlerini bütünleyebilecekleri, iki tutucu akımın arasında müzakere noktası olarak Aydınlar Kulübü 1961'de kurulmuştur. Osman Turan ve İsmail Hami Danişmend gibi tarihçilerin de yer aldığı kulüp 1965'te kapanmış, ancak 1968'de sol devrimci çalkantılara tepki olarak Ülkü Ocaklarının kurulması ile milliyetçi ideoloji devamlılığını sağlamıştır. Üniversitelerde giderek büyüyen çalkantı, milliyetçilerin iki kongrede bir araya gelmelerine ve İbrahim Kafesoğlu'nun

[429] Bora, Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakarlık ve İslamcılık, s. 125-126.
[430] Bora, a.g.e., s. 126.

"Büyük tehlikelerle karşı karşıya olan Türklerin, cesur bir atılıma ve inanca dayalı bir harekete gereksinimleri vardır"[431] şeklindeki parolasını hayata geçirmelerine neden olur. Böylelikle 1960 sonrası baskın bir şekilde ortaya çıkan sol parti, dernek ve sendikaların Marksist-Komünist propagandalarına karşı milliyetçi muhafazakâr aydınların ciddi faaliyetler ile çözüm aradığı görülmektedir.

1960'lı yıllarda Türkiye'de sendikal faaliyetlerin siyasi alana kayması ve üniversitelerde gençlik hareketlerinin yükselişi önemli gelişmelere yol açmış ve Türkiye'yi 12 Mart Muhtırası'na götüren faktörlerden birini oluşturmuştur. Bu dönemde, devletin gözetimi altında kurulan ve faaliyet gösteren Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMTF), Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) ve Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı (TMGT) dışında, sol eğilimli üniversite öğrencileri tarafından 1965 yılında Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) kurulmuştur. Bu federasyonun büyük çoğunluğu Türkiye İşçi Partisi (TİP) taraftarlarından oluşuyordu. 1967 yılından itibaren ise FKF, Milli Demokratik Devrimi (MDD) savunan gençler tarafından ele geçirilmiştir. Bu gelişmeler, Türkiye'deki siyasi ve sosyal dinamiklerin önemli bir parçasını oluşturmuş ve 12 Mart Muhtırası'nın arka planında etkili olmuştur.[432]

Milliyetçi muhafazakâr cephenin düzenlediği 1967 ve 1969 yıllarındaki "Milliyetçiler İlmi Semineri ve Kongresi," Türkiye'de milliyetçi akademisyenlerin önemli bir platformda bir araya geldiği ve Türk-İslam sentezi düşüncesinin ortaya çıkışına zemin hazırlayan önemli bir dönüm noktasıydı. Bu iki çalışma, milliyetçi aydınların "komünist tehlike"ye karşı bir tepki ve hareket oluşturma ihtiyacını dile getirdiği bir sürecin başlangıcını işaret ediyordu. 1970 yılında Aydınlar Ocağı'nın kurulmasının ardında, bilgi ve fikir üretimini sadece sol görüşlü aydınlara bırakmamak ve "gerçek aydın" kimliğini vurgulamak gibi amaçlar yatıyordu. Ocağın adı, bilgi üretiminin solun tekelinden çıkması gerektiği düşüncesini yansıtıyordu.[433]

---

[431] COPEAUX, **Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine**, s. 57.

[432] İsrafil Karataş, "Milliyetçi Muhafazakâr Aydınların 12 Mart'a Bakışına Bir Örnek: Türk Aydınlar Ocağının Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a Sunduğu Rapor", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, No: 40, 2020, s. 258.

[433] Taşkın Yüksel, Anti-Komünizmden Küreselleşme Karşıtlığına Milliyetçi Muhafazakâr Entelijansiya, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s. 246.

Bu noktada Aydınlar Ocağı'nı kuranlar, Batı temelli ve hümanist değerlere sahip olanlar ile sol görüşlü aydınlara yönelik tepkinin bir sonucu olarak ortaya çıktılar. Bu düşünce ekolü, gerçek aydın kimliğini benimseyen ve halkın talep ve değerlerine yakın olan bir kesimi temsil etmektedir. Bunula birlikte bu aydınlar ne ülkenin Batı sömürgesi olmasına ne de radikal bir dönüşümle komünizm tehdidi altına girmesini kabul etmemektedir.

Milliyetçilerin kongreler ile başlattıkları bu mücadeleye muhafazakâr kanat ise DP döneminde (1951) kurulan bir dernek olan İlim Yayma Cemiyeti ile katılmaktadır. Dernek statüsünde kurulan bu cemiyet 1973 yılında vakıf haline dönüştürülmüştür. Türk-İslam Sentezi fikrinin oluşumunda önemli bir rol oynayan cemiyet, Soğuk Savaş döneminde kurulmuş ve komünist karşıtı faaliyetleriyle tanınmıştır. Bu cemiyet, Türk-İslam sentezinin temel taşıyıcılarından biri olarak muhafazakâr kanadı temsil etmektedir. Bu dönemde cemiyet liderleri ile, önemli toplantılarda Milli Selamet Partisi (MSP) lideri Necmettin Erbakan ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) lideri Alparslan Türkeş gibi sağcı siyasi liderlerle direk temas halinde olduğu bilinmektedir. Solculara karşı bir sağcı gençlik hareketi olan "Milli Türk Talebe Birliği" de İlim Yayma Cemiyeti tarafından süreç içerisinde kurulmuştur. Bu bağlamda, muhafazakâr cemiyetler, Milliyetçi Türkeş ve Muhafazakâr Erbakan gibi politikacılarla birlikte Türk-İslam sentezinin oluşumunda etkili bir rol oynamışlardır.[434] Aydınlar Ocağı'nın entelektüel bir aydınlar grubu olarak üniversite ve akademik camiada yaptığı faaliyetlere ek olarak İlim Yayma Cemiyeti de Türk-İslam sentezi fikrinin yayılmasında ve güçlenmesinde önemli bir aktör olarak ortaya çıkmıştır.

Türk muhafazakarlığı, bu dönemde toplum dinamiklerinin kaynağı olan manevi değerlere karşı olan materyalist komünist fikirlere karşıtlığı ile tam bir mücadele mefhumunun doğuşuna öncülük etmiştir. Bu durum, Türk Sağının Üç Hali olarak nitelendirilen İslamcılık, Milliyetçilik ve Muhafazakarlıkla birlikte ortaya çıkan Türk muhafazakarlığının temel özelliğidir. Anti-komünizm, Türkiye'de sağın üç farklı halinin ortak paydasıdır ve bu üç hal arasındaki karmaşıklığın, iç içe geçmişliğin ve

[434] Abdulvahap Akıncı, Türk İslam Sentezinde Tarih ve Kimlik, Bursa, Ekin Yayınevi, 2013, s. 8.

geçişkenliğin kökeninde anti-komünizm yatmaktadır. Bu nedenle, Türk muhafazakarlığı içinde kapitalizm karşıtlığına verilen önem sınırlıdır ve bu karşıtlık daha çok materyalist eleştirilerden kaynaklanırken, maneviyatın savunusu, toplumsal ve ahlaki çöküş tasviri üzerinde yoğunlaşmaktadır.[435] Bu bağlamda Türk-İslam Sentezi taraftarları, komünizme karşı savaşın liderliğini üstlenme yeteneğine sahip olup, ulusal kimliği, toplumsal kurumları ve gelenekleri komünist tehditlere karşı koruyabilecek kabiliyetlere sahip olduğunu göstermektedir.

Ülkede yaşanan ideolojik karışıklığa açıklayıcı bir örnek olarak; Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 1969 yılından itibaren basımına devam edilen 1000 Temel Eser'in basımına son verilmesi gösterilebilir. Bu duruma muhafazakâr milliyetçiler ve AP milletvekilleri tarafından büyük bir tepki gösterilmiştir. Basımın durdurulması öncesinde 1000 Temel Eser Kurulu, bakanlık tarafından lağvedilmiş. Lağvedilen kurul ise Nihat Sami Banarlı, Kenan Akyüz, Prof. Faruk Timurtaş, Prof. İbrahim Kafesoğlu, Muharrem Ergin, Sabahattin Zaim, Beylan Toğrul, Yılmaz Öztuna, Mümtaz Turhan ve Mehmet Kaplan gibi önemli isimlerden oluşmaktadır. Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan basımı durdurma kararı hakkındaki raporda, eserlerin, Atatürk İlkeleri'ne aykırı olduğu, anayasanın özüne ve sözüne ters düştüğü iddiası beyan edilmiştir.[436] Eserin durdurulması hakkındaki rapora bir tepki de DP İstanbul Milletvekili İlhan Darendelioğlu'ndan gelmiştir. Darendelioğlu, 1000 Temel Eser'in yayınlanmasına devam edilmesini istemiş, 1000 Temel Eser'in Marksist ve Leninistlerle aynı kefeye konulamayacağını savunmuş ve hazırlanan bu raporla Ziya Gökalp'ın ırkçı olarak gösterilmeye çalışıldığını aktarmıştır.[437]

Yaşanan ikinci hadise, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından eğitim reformu için gerekli görülen strateji ve yöntemleri belirlemek için 28 Nisan 1971 tarihinde bir Reformlar Komisyonu kurulmasıyla başlamaktadır. Komisyon'un başkanlığına ODTÜ öğretim üyelerinden ve eski plancılardan Nejat Erder başkan seçilmiş, kurulan komisyon ise, adı geçen bilim adamlarından meydana gelmiştir: Prof. İlhan Unat, Prof. Kenan Bulutoğlu, Doçent Cevat Geray, Dr. İlhan Tekeli, İlhan Özdil, Zekai Baloğlu ve

---

[435] YAŞLI, "Türkiye'de Muhafazakar Anti Kapitalizm: Nurettin Topçu", s. 650.
[436] Karataş, "Milliyetçi Muhafazakar Aydınların 12 Mart'a Bakışına Bir Örnek: Türk Aydınlar Ocağının Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a Sunduğu Rapor", s. 268.
[437] KARATAŞ, **a.g.e.**, s. 269.

Nusret Karcıoğlu. Komisyonun ilk taslak çalışması 12 Temmuz 1971 tarihinde ilgili kuruluş ve kişilere gönderilmiş ancak taslağın Atatürk milliyetçiliği ve ilkelerinden ziyade materyalist bir felsefe ile yazılmış olması dikkati çekmektedir.[438] Milliyetçi ve muhafazakâr çevreler 1000 Temel Eser konusunda olduğu gibi eğitim reformu komisyonunun bu çalışmasından da memnun olmamış ve rahatsızlıklarını belirtmişlerdir.

Yaşanan gelişmeler akabinde, ordu içinde sol eğilimlere karşı duran komuta kademesi, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç ve kuvvet komutanlarının bulunduğu bir toplantıda bazı devlet bakanlarının solcu olmasından, onların bakanlıkta solcularla iş birliği yapmasından ve en önemlisi de bakanlıklara solcuların getirilmesinden Başbakan Erim'e şikâyetlerini bildirmişlerdir. Toplantıda Tağmaç, acı bir dille Milli Eğitim Bakanı Şinasi Orel'in solcu olduğunu ve solcuları da bakanlıkta iş başına getirdiğini, onlarla iş birliği yaptığını öne sürmüştür. Ayrıca Tağmaç, Milli Eğitim bakanlığındaki solcuların temizlenmesi gerektiğini söylemiş, Atatürkçülükten ve milliyetçilikten çok az söz edildiği için de hazırlanmış olan Eğitim Reformu raporunu da eleştirmiştir.[439] Yaşanan olaylar Aydınlar Ocağı ve milliyetçi muhafazakâr aydınları harekete geçirerek Ocak başkanı Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu'nun başkanlığında 15 kişilik Türk Aydınlar Ocağı Heyeti, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından 15 Temmuz 1971 tarihinde saat 17.00'da kabul edilmiştir. Heyet şu isimlerden oluşmaktadır: Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, Prof. Dr. Faruk Timurtaş, Prof. Dr. Muharrem Ergin, Prof. Dr. Sabahaddin Zaim, Prof. Dr. Z. Fahri Fındıkoğlu, Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş, Prof. Dr. Nejat Diyarbekirli, Prof. Dr. Mustafa Köseoğlu, Prof. Dr. Oktay Asalanapa, Doç. Dr. Salih Tuğ, Doç. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu, Doç. Dr. Erol Güngör, Nihat Bozkurt, Altan Deliorman ve Prof. Dr. Selçuk Özçelik'tir. Görüşme esnasında heyet, Sunay'a Türkiye'nin mevcut sorunları ve bu konuda çözüm önerileri hakkında bilgilendirme yapmış, Sunay da "Neredesiniz sizler? Ve neden bu fikirlerinizi açıklamıyorsunuz? diyerek mevzunun önemi düşünüldüğünde kamuoyuna bu

[438] KARATAŞ, **a.g.e.**, s. 270.
[439] Karataş, a.g.e., s. 272.

düşünceleri duyurmanın öneminden bahsederek Aydınlar Ocağı ve heyetinin çalışmalarını kamuoyu ile paylaşmasını tavsiye etmiştir.

Aydınlar Ocağı, bu noktadan sonra milliyetçi ve dindar kesimin sol harekete ve Komünist Parti'ye karşı birlikte hareket etmelerini sağlamak için bir merkezi bir platform halini almıştır. Bu amaç doğrultusunda, İslamcı ve milliyetçi söylemin bir sentezi gerçekleşmiş, sentez, 2500 ya da 5000 yıllık Türk tarihini, İslam'ı ve Batı'ya yönelişi birleştirmeyi hedeflemiştir. Bu sentez, "Türk'üm, Müslümanım ve medeniyim" şeklinde ifade edilmiştir.[440] Türk-İslam sentezinin temel yaklaşımları, Ziya Gökalp'ın "Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak" kitabında ortaya koyduğu yaklaşımla örtüşmektedir. Gökalp, bu yaklaşımı "Türk milletinden, Batı medeniyetinden ve İslam ümmetindenim" şeklinde ifade etmiştir.[441] Bu yaklaşımın temel prensipleri zaman içinde değişmemiş çünkü Türk-İslam sentezini savunan Türk Edebiyatı Dergisi yazı kadrosu, Ziya Gökalp'in çizgisine bağlı sosyal bilimcilerden oluşarak bu kanaati desteklemektedir. Derginin yazarları, Gökalp'in düşüncelerini yeniden canlandırmayı amaçlamış özellikle Erol Güngör gibi isimler, Türkiye'nin terkibini, Oğuz Türklerinin milli karakteri ile İslam inancının kaynaşması olarak gördüklerini belirterek, Türk-İslam sentezi fikrini destekliklerini belirtmişlerdir. Erol Güngör'e göre, millet, maddi varlığa mana veren manevi bir sistem olup Türk-İslam motifinin kaynaşmasıyla vücut bulmuştur. Dini cemaat ve Tarikatlar ise Anadolu'daki ümmet içinde millet yapıcı bir misyona sahiptir. Tarikatlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunda Türk-İslam ideolojisini yaygınlaştıran sivil toplum örgütleri olarak görülmüştür. Bu açıdan Güngör, genel olarak millet ve dinin birleşmesini ve tarikatları milletin sivil örgütlenmesindeki yönü nedeniyle önemsemektedir.[442] Bu bağlamda Türk-İslam sentezcileri, Cumhuriyet döneminde ilk kez millet, devlet ve din arasındaki bağı toplumsal dinamiklere uygun bir şekilde kurgulamış, “halk” ve “devlet” bütünleşmesinin sağlanması için gerekli çalışmaları yürütmüştür.

---

[440] Seyyid Ahmet ARVASİ, **Türk İslam Ülküsü**, C. I, İstanbul, Burak Yayınevi, 1994, s. 144-145.
[441] AKINCI, **Türk İslam Sentezinde Tarih ve Kimlik**, s. 8-9.

[442] Yıldız AKPOLAT, “Milliyetçi-Muhafazakar Veya Türk-İslam Sentezinin Bir Yayın Organı Olarak Türk Edebiyatı Dergisi (70’lerden 90’lara)”, **Sosyoloji ve Coğrafya**, ed. E. Eğribel, U. Özcan, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 2006, s. 983.

3.2. Türk Tarih Tezi ile Bağlar ve Kemalizme Tepkiler

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren tarih yazımı ve tarihçilik ekolleri incelendiğinde, düşünce akımlarının kendi tezlerini öne çıkardığı ve önceki yaklaşımları eleştirdiği görülmektedir. Ancak bazı temel meseleleri göz önünde bulundurdukları veya bu konulara dikkatlice yaklaştıkları da fark edilmektedir. Bu çabalar sırasında, dönemin genel şartları göz önünde bulundurulmakta ve özellikle "Kemalizm" konusunda açık bir eleştiriye yer verilmemektedir. Bu bağlamda, Türk-İslam düşünürlerinin önceki Hümanist döneme yönelik sert eleştirilerine rağmen, kurucu felsefeye karşı daha dengeli bir yaklaşım sergilenmektedir.

Türk-İslam sentezi, kökenleri yüzyıl başına dayanan ve sağcı, muhafazakâr ve milliyetçi bir ideoloji olarak öne çıkan bir düşünce akımıdır. Bu ideoloji, akademik çalışmalarda ve okul kitaplarının içeriğinde etkili olmasına rağmen, "Türk-İslam sentezi" ifadesi açıkça kullanılmamakta ve daha örtülü bir şekilde sunulmaktadır. Türk-İslam sentezi, belirli bir siyasi partiyle özdeşleştirilemeyecek kadar geniş bir düşünce yelpazesine sahiptir. Ancak, bazı düşünürler tarafından ifade edildiği üzere Kemalizm'le ihtilaflı olduğu konular bulunmasına rağmen, Türk-İslam sentezinin Türk kültürünü yabancı etkilere karşı koruma amacı taşıdığı düşünüldüğünde, bazı Kemalist özellikleri benimsediği görülmektedir.[443] Bu noktada sentez düşünürleri, etkin bir şekilde Hümanizm vasıtasıyla milli değerlere karşı yapılan hücumlara karşılık verirken, Kemalizm ile arasındaki mevcut bağları güçlendirmeye ve aykırı olan noktalarda ise daha hassas çözümler getirdiği düşünülebilir.

Türk-İslam sentezi, Kemalizm'in etnik tarih anlayışını esas alırken, aynı zamanda Türk kimliğinin bin yıldır sahip olduğu dinle bağlarını yeniden kurmak isteyen aydınların taleplerine uygun bir şekilde uyarlanmıştır. Bu bağlamda dinin Türk tarihi içerisindeki yerinin yeniden tesis edilmesi amaçlanmıştır. Türk-İslam sentezinin katkıları iki ana başlık altında incelenebilir:

[443] Copeaux, Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine, s. 306.

1. Türk-İslam sentezi, Kemalist tarih yazımının aşırı öğelerini, varsayımlara dayalı ve daha sınırlı bir şekilde yeniden ele almıştır. Bu yaklaşım, Türk tarihini daha dengeli bir şekilde sunmayı amaçlamıştır.
2. Türk-İslam sentezi, Türk tarihini Türkler ile İslam'ın buluşması etrafında yeniden tanımlamıştır. İslam, bu yaklaşıma göre, 9. ve 12. yüzyıllar arasında Türk ulusuna kimlik kazandıran bir unsur olarak görülmektedir.[444] Aynı şekilde, Türk ulusu da İslam'ı kurtarmış ve yaymıştır. Bu nedenle, Türk-İslam sentezi, bu iki unsurun birbirine derin bağlara sahip olduğunu ve ayrı düşünülmesinin getireceği tarihsel hatalar üzerinde durmaktadır.

Türk milliyetçileri, Kemalist rejimin gerçekleştirdiği reformları, Türk milletinin özgün özelliklerini dikkate almadan sadece Batı'yı taklit etme amacıyla hayata geçirdiğini savunarak eleştirirler. Onların bakış açısına göre, Batı taklidi milli değerlerin kaybına ve toplumsal bozulmaya yol açar. Kemalizmin en fazla eleştirildiği konulardan biri de laiklik ve Türkiye'deki laiklik uygulamalarıdır. Onlara göre, bir anayasa maddesiyle Türkiye gerçek anlamda laik hale gelmemiştir. Kanunlarla tarikatlar ve dini cemaatler kapatılabilir, hükümetin din işlerinden sorumlu yetkilileri görevden alınabilir, resmî törenlerde Tanrı üzerine yemin edilmesi yasaklanabilir, hatta kanunlarla ibadet bile yasaklanabilir, ancak insanları laik düşünceye, yani dine karşı tarafsızlığa zorlamak mümkün değildir.[445] Bu bağlamda, laiklik ve laikliğin uygulanması konusundaki en sert eleştirilerden birini Erol Güngör yapmıştır. Ona göre, laiklik inancı sınırlamak yerine, inancın özgür iradeyle yaşanması için gerekli bir ortam sağlamalıdır. Batı'daki laiklik uygulamalarının incelenmesiyle, Türkiye'deki asıl sorunun hâkim iradenin yorum ve uygulama biçiminden kaynaklandığı açıkça ortaya çıkmaktadır.

Darendelioğlu, laikliği uygulayan yöneticilerin hataları üzerinde durarak Türkiye'de milliyetçilik hareketlerinin kökenleri incelendiğinde "Millî-Manevî" Türk-İslâm duygusu ve şuuru içindeki bu faaliyetler hakkında, "…Milletimizin kaderine uzun yıllar hâkim olan bir siyasî teşekkülün, bir kısım muteber idareci kadrosunun, lâikliği fahiş hatalar içinde telkin etmesi, hatta çok kere İslâmî düşüncelere baskı yapması

[444] COPEAUX, **a.g.e.**, s. 307.
[445] Akıncı, Türk İslam Sentezinde Tarih ve Kimlik, s. 30.

yüzünden…"[446] akamete uğratıldığından söz ederek, Türk milliyetçiliğinin içinde bulunduğu durumda milli ve manevi hislerden mahrum bırakıldığını belirmiştir.

Dönem içerisinde oluşan tekelleşme ile önce siyasi hayata daha sonra eğitim ve kültür hayatına sızan olumsuz düşünceler toplumun milli birlik unsurlarını etkilemiştir. Tekelleşme, Türk dilini sadeleştirme gerekçesiyle milli birlik unsurlarının zayıflamasına ve toplumun ikiye bölünmesine neden olmuş ve bu ayrım kültür hayatına da yansımıştır. Liberal düşünce, demokrasinin bir aracı olan laiklik, inhisar (tekelleşme) zihniyetinin elinde kullanılarak dinî hayatta da ayrılıklara yol açmıştır. Tek parti dönemi, eğitim politikaları ve kültürel uygulamalarıyla milli birlik ilkesine aykırı bir insan tipi yaratılmış ve bu insan tipi, totaliter devletlerin karakteristik özelliklerine sahip bir hale dönüşmüştür. Ayrıca, bu yaratılan insan tipi köle ruhuna sahip ve özgür düşünce, bilimsel düşünce ve eleştirel düşünce açısından eksik bırakılmıştır. Daha ileri gidilerek tek partili dönemin "Köy Enstitüleri" modeli romantik ve sofistike bir takdim ile iktisadi hayata "Köy Kent" olarak tatbik edilmek istenmiş, komün denemelerinin eşiğine gelinmiştir. Sosyal hayatın diğer sahaları da daha önceki dönemlerde ekilenlerden nasibini alarak, milli birliği koruyucu ve dayanışmayı artırıcı insan tipinden mahrum bırakılmıştır.[447]

Kanyılmaz, Uzun yıllar boyunca dini kavramlar Türkiye'de unutulduğundan ve dini eğitimden insanlar mahrum bırakıldığını belirtmektedir. Ona göre, laiklik adı altında, dinsizlik ve maddeci bir yaklaşımın egemen olduğu nesiller yetiştirilmiş ancak daha sonra din ihtiyacı hatırlanmış ve bu ihtiyaç milli eğitimde ahlaki değerler derslerinin konulması ile giderilmek istenmiştir. Laikliğin demokrasiden daha önemli olduğu düşünülen bir insan tipi inşa edilerek dinin özgürce yaşanmasına müdahale edilmiştir.[448] Aydınlar Ocağı tarafından düzenlenen Milliyetçiler IV. Büyük Kurultayında yapılan bu konuşmada toplumun içinde bulunduğu durum ifade edilmiş, demokrasi ve özgürlük hakkındaki kavramların inançlar özelinde de

---

[446] İlhan Darendelioğlu, Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri, İstanbul, Toker Yayınları, 1977, s. 7.
[447] İbrahim KANYILMAZ, "Milli Birlik, İktisadi Sistem ve İktisat Politikası", **Yeni Bir Yüzyıla Girerken Türk-İslam Sentezi Görüşünde Meselelerimiz 2**, İstanbul, Aydınlar Ocağı Yayınları, 1988, s. 68-70; Osman TURAN, **Türkiye'de Siyasi Buhranın Kaynakları**, İstanbul, Nakışlar Yayınevi, 1979, s. 84.
[448] İbrahim Kanyılmaz, "Milli Birlik, İktisadi Sistem ve İktisat Politikası", Yeni bir Yüzyıla Girerken Türk-İslam Sentezi Görüşünde Meselelerimiz 2, İstanbul , Aydınlar Ocağı Yayınları, 1988, s. 71.

işletilmesinin önemi beyan edilmektedir. Erol Güngör, Atatürkçülüğün farklı gruplar tarafından çeşitli şekillerde kullanıldığını öne sürmekte, Atatürkçülük siyasi veya felsefi bir yaklaşım olmadığı için açıkça Atatürkçülük adı altında herkesin kendi görüşlerini ileri sürdüğünü belirtmektedir. Ancak ona göre Atatürkçülük, genç cumhuriyetin yaşam mücadelesini temsil etmektedir çünkü gerek sol kanadın gerekse sağ kanadın endişelere neden olması, Türk devleti için Atatürk milliyetçiliğinin tek çıkış yolu olarak görülmesine neden olmaktadır. Güngör'e göre, hazırlanmış bir Türk milliyetçiliği görüşü bulunmadığı için Atatürkçülük, ideolojik aşırılıklara engel olmak ve çoğulcu demokrasinin devamını sağlamak için bir siyasi tedbirden ibarettir.[449] Bununla birlikte Güngör'e göre, Kültür-medeniyet arasındaki farkı önemsemeyenler özellikle Batıcı düşünce sahipleridir. Ona göre, Batıcılar Kemalist reformları yerleştirdikten sonra, İslam ve Türklük adına konuşur gibi görünseler de aslında Türkiye'de Avrupa kültürünü yerleştirme çabası içindeydiler. Batıcılar medeniyetçi olmaktan çok kültürcü bir tavır sergilemektedir çünkü, onların düşüncelerinde, Avrupa'nın modern bilim ve teknolojisiyle ilgili konulara nadiren rastlanmaktadır. Ancak onların önerileri, gelenek ve alışkanlıkları, günlük yaşamla ilgili birçok uygulamayı, hatta bazı temel inançları değiştirmeyi amaçlamaktadır.[450] Bu bağlamda, Türk-İslam sentezi ile Kemalist doktrin arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Kemalist düşünceyi oluşturan Batıcı aydınlara göre, Türk milletinin Batılılara benzemesi ana hedef halini almış ve eski kimliğine ait tüm değerlerin unutturulması hedeflenmektedir. Bu nedenle, Kemalist tarih yazımı, Osmanlı Devleti'ni genellikle görmezden gelmekte ve eleştirel bir bakış açısıyla ele almaktadır. Bu görüşe göre, toplumun modernleşebilmesi için Batı'yı taklit etmesi şarttır ve bu nedenle Türk ve İslam tarihine verilen önem en aza indirilmeye çalışılmıştır.

Kemalizm Güngör'ün de belirttiği üzere Atatürkçülük adı altında belirli grupların kendi fikirlerini gizlediği bir sığınağa dönüşmüştür. Türkdoğan'a göre, kültürde hümanizm akımı döneminde olduğu gibi Kemalist laiklik sistemini "militarist laiklik" olarak tanımlayabileceğimiz bir yöne saptıranlar bulunmaktadır. Atatürk

---

[449] Erol GÜNGÖR, **Türk Kültürü ve Milliyetçilik**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2006, s. 18.
[450] Erol GÜNGÖR, **Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1996, s. 8.

döneminde dinde reforma karşı çıkılmış, Diyanet İşleri Reisi Prof. Şerafettin Yaltkaya ve Türk Tarihi Tetkiki Cemiyeti üyeleri gibi gerçek bilim insanlarıyla istişarelerde bulunulmuştur. Ancak Atatürk'ün vefatından sonra iktidara gelen kadro, anti-Kemalist (buradaki ifade hakiki Kemalizm'in karşıtı olarak verilmiştir) bir yaklaşım benimseyerek laikliği kendi kültürlerinden ayırarak seküler bir hale getirmişlerdir. Türkdoğan'a göre, günümüzde, bu zihniyet hala devam ederek İslam'ın toplumsal rolünü, Türk toplumu içindeki ahlaki değerleri ve davranış bütünlüğünü göz ardı etmektedir.[451] Türk-İslam sentezi, sosyolojik bir süreçtir ve amacı milli köklere dönerek toplumsal bütünleşmeyi ve kültürel sürekliliği sağlamaktır. Bu süreç, millet olma aşamasındaki toplumda milli kültürün güçlenmesine katkıda bulunur. Bu nedenle, Kemalist ideolojinin milli köklere, tarihsel bilince ve düşünce sistemine uyumlu bir bakış açısını benimsemektedir. Görüldüğü üzere Türkdoğan burada, Türk-İslam sentezi düşüncesinin gerçek Kemalizm ile bağlarını ortaya koyarak düşünceyi seküler ve Batıcı düşünceler ile değiştirmeye çalışanlar olduğunu belirtmektedir. Yine bu konuda, 1940-1950'ler döneminde Kemalist ideoloji, kendi tarihî perspektifinden saptırılarak, kültürde Hümanizma denilen ve toplumu Yunan-Latin kültürüne yönlendiren ütopyanın tahripleri ile karşılaşmaktadır.[452]

Sentez aydınlarının başında yer alan İbrahim Kafesoğlu, Atatürk'ün sahip olduğu tarih bilgisi ve tarih kültürüne işaret ederek milletin ümitsizliğe düştüğü bir anda I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşındaki faaliyetleri ile onun ülkenin kurtuluşuna liderlik ettiğini ve Büyük Millet Meclisi kürsüsünden yaptığı konuşmalar ile zaferlerle dolu binlerce yıllık milli tarihi tüm dünyaya ilan ettiğini belirtmektedir.[453] Kafesoğlu'na göre, Atatürk hem milliyetçi hem de Türkçü bir liderdi ve aynı zamanda halkçıydı, halkçı olması, Türk milletine duyduğu hayranlık ve bağlılıkla uyumlu bir özelliktir. Atatürk, büyük bir asker, siyasetçi ve devlet adamı olmasına rağmen halkın içinden gelen bir vatandaştı, bu nedenle millet Atatürk'ü kendisinin bir parçası olarak görmektedir. Kafesoğlu'na göre, halk ile bütünleşmiş olan

[451] Türkdoğan, "Türk İslam Sentezi Üzerine", s. 52.
[452] TÜRKDOĞAN, **a.g.e.**, s. 55-56.
[453] İbrahim KAFESOĞLU, **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1970, s. 171-172.

Atatürk'ün milletin manevi değerleri ve dini duygularıyla oynamayacağı açıktır. Atatürk'ün laiklik anlayışının temeli, Türkiye'yi çağdaş bir modern devlet haline getirme amacıyla önce yüzyıllardır hurafelerle kaplı olan İslam'ı, yanlış inançlardan temizlemek ve din sömürücülerini saf dışı bırakmak şeklinde açıklanabilir.[454] Bu nedenle Atatürk, din bilginlerini modern metotlarla çalışmaya teşvik ediyor, Orta çağ zihniyetinin yerine yeni fikirlerin yerleştirilmesine öncülük ederek, dinin çağdaş telakkiyle uyumlu hale getirilmesinin de en büyük öncüsü oluyordu.

Türk-İslam sentezi düşüncesinin önemli aydınlarından olan Osman Turan, Cumhuriyet döneminde Avrupalı olmak için milli ve dini değerlerin tasfiyesinin şart olduğunu öne sürmektedir. Hâkim irade tarafından yenilikçi çabaların başarısızlığı ve felaketlerin temel sebebi olarak da bu tasfiyenin yeterince yapılmamasına bağlandığını ifade etmektedir. Ayrıca, Batı'nın her şeyinin alınmasının ve "medeniyetin bir gümrük muamelesine tabi tutulmaması" gündeme gelen sonuçların en temel sebebi olmaktadır. Batı'ya bu derece eklemlenme sonucu, Cumhuriyet dönemi reformcularını milli ve İslami değerleri yıkmak zorunda kalmış ve bu durumun da milletin teşekkülüne ve yükselmesine zarar veren en önemli etken halini almıştır.[455] Milli kültürün, ahlakın ve ideallerin yozlaştırılmasıyla birlikte aşağılık duyguları gelişmiş ve milli benlik zayıflatılmıştır. Ayrıca, Avrupa kültürünün sığ bir taklidiyle gerçek bir Avrupalılaşmanın mümkün olmadığı ifade edilerek, bu tür bir çaba sonucunda Türk milletinin milli ve İslami değerlerden uzaklaşacağı veya açıkça Hıristiyanlaştırılmaya çalışılacağı belirtilmektedir.[456] Turan, milli değerlere karşı Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıfladığı dönemde dahi böyle bir aşağılık duygusunun gelişmediğini belirterek, aksine günümüz Türkiye'sinde tersine bir medeniyet anlayışı ve materyalizmin öne çıkması sonucu, aydınlar arasında manevi bir buhran ve düşük özsaygı duygusuna ortaya çıktığını da belirtmektedir.[457] Bu durum, açıkça milli birliği tehdit eden bir unsur olarak karşımıza çıkmakta, bu ve benzeri baskılara karşı milli değerlere sahip çıkmanın önemine vurgu yapılmaktadır. Bu konuda Aydın

---

[454] KAFESOĞLU, **a.g.e.**, s. 172-173.
[455] TURAN, **Türkiye'de Siyasi Buhranın Kaynakları**, s. 15.
[456] TURAN, **a.g.e.**, s. 15-16.
[457] Osman TURAN, **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi**, İstanbul, Turan Neşriyat Yurdu, 1969, s. 7.

Taneri, “Atatürk, son yüzyıllarda yetişmiş en büyük fikir adamıdır” ifadeleri ile açıklamakta, Akıncı ise bu ifadeleri şu merkezde ele almaktadır: Atatürk’e yaklaşımda milliyetçi yönü ağır basan aydınlar daha olumlu ifadeler kullanırken, dini düşüncesi ön planda olan teorisyenlerin daha olumsuz bir yaklaşıma sahip olduğunu belirtmektedir.[458] Bu konuya eklemeyi gerek gördüğümüz diğer bir nokta, çoğu düşünürün “Türk-İslam” kavramını kullanırken bazı yazarların “İslam-Türk” ifadesine yer vermesidir. Burada kavramlar arasında tercih edilen önceliğin, yine düşünürün değerleriyle ile ilgili olduğu kanaatine ulaşmaktayız.

Atatürk'ün ölümünden sonra Kemalizm, Atatürk'ü merkeze alan, elitist, dogmatik ve eleştirilere kapalı bir ideoloji olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle 1946'da Türkiye'nin demokrasiyle tanışmasıyla birlikte CHP'nin Kemalizm vurgusu artarak Kemalizm, 1960'ların sonrasında daha katı bir ideoloji olarak şekillendirilmiş ve siyasi kutuplaşmaların bir aracı haline getirilmiştir. Bu dönemde siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda yoğun düşünsel tartışmalar yaşanmış, Kemalizm ve Atatürkçülük tartışmaları da yoğunlaşmıştır.[459] Kemalizm, cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik ve inkılâpçılık gibi temel ilkeler etrafında açıklanmaktadır. Ancak, Kemalizm diğer ideolojiler gibi hayatın bütününü açıklama iddiası taşımamaktadır. Daha çok yerel, tarihsel ve özgün bir siyasi düşünce akımı olarak diğer ideolojilerden ayrılmakta yine bu durum Kemalizm’in esnek ve yumuşak bir ideoloji olmasından kaynaklandığı ile açıklanabilir. Belli dönemlerde hâkim irade tarafından Kemalizm, her ne kadar sert bir ideoloji olarak kullanılmaya çalışsa da bu çabasının başarısız olduğu da anlaşılmaktadır.[460] Atatürk’ün ölümü akabinde ortaya çıkan ve bu değişimler hâkim unsurun ister siyasal ister sosyal içerikli faaliyetlerinde olsun Atatürkçülüğü yeniden yorumlamasına neden olmakta ve Kemalizm’in sonraki yıllarda da farklı yorumlara açık bir ideoloji haline geldiğine şahit olunmaktadır.

Bu yorumlardan biri ise Bora ve Taşkın’ın ifadelerinde yer alan Sağ Kemalist söylemidir. 1946-1960 döneminde Demokrat Parti ile başlayan bu söylem özellikle Celal Bayar tarafından Kemalizm "tamamlanmamış bir medeniyet projesi" olarak

---

[458] AKINCI, **Türk İslam Sentezinde Tarih ve Kimlik**, s. 33-34.
[459] ÖZCAN, “Bir Aydın Hareketi Olarak Aydınlar Ocağı ve Türk Siyasetine Etkileri”, s. 116.
[460] ÖZCAN, **a.y.**

görülmekte kalkınmacı bir perspektiften yeniden yorumlanmaya ihtiyaç duyulmaktadır.[461] Ayrıca DP tarafından, Kemalizm'in temel ilkelerinin Tek Parti döneminde yozlaştığı savunulmuş ve Kemalizm'i yeniden restore etmeyi amaçlamışlardır. Demokrat Parti elitleri, dini önemseyen bir tavır sergilemelerine rağmen, dini gerekçelerle siyasi örgütlenmeye karşı geleneksel Kemalist bir yaklaşımı benimsemişlerdir. Bu politika, dini semboller ve motifler kullanmayı içerse de dini meşruiyeti, örgütlü ve siyasi inisiyatiflerin denetimi altında tutmayı ve sınırlamayı amaçlamaktadır.[462] DP döneminden sonra gelişmeye devam eden Sağ Kemalizm düşüncesi, 1980 sonrasında "Türk-İslam Sentezi" düşüncesi etrafında yeniden şekillenmiş ve günümüze kadar devam bazı tartışmaların temelini bu Sağ Kemalizm düşüncesine eklemlenmekten kaynaklığı olduğu düşünülmektedir. Çünkü, Türk-İslam sentezi aydınları arasında Kemalizm'e bakış konusundaki farklar düşünüldüğünde, yaşanılan bu eklemlenmenin Kemalizm'e sert eleştiriler yönelten taraf için memnuniyet verici olmadığı açıktır.

Türk-İslam sentezi düşünürleri arasındaki farklar ve yaşanan çelişkiler konusunda en iyi örneklerden birisi ise, Akıncı'nın ifade ettiği Ahmet Şafak'a ait ifadelerde görülmektedir. Şafak, Cumhuriyetin çizmiş olduğu yüksek medeniyet seviyesi ile Türk toplumunun değer yargıları arasında bir uyumsuzluk olduğu belirtmektedir. Ancak istenilen hedefe ulaşmak isteyenler Yunan-Latin kültürünü topluma benimseterek bunu aşmayı hedeflemişler ve kendi değerlerinden kopuk bir neslin yetişmesine neden olmuşlardır. Şafak, böyle bir durumun Mustafa Kemal'in hayali olamayacağını ifade etmekte ve burada bütün hatayı Yunan-Latin kültürünü yücelten Hümanistlerin faaliyetlerine bağlamaktadır. Akıncı'ya göre, 1938 öncesi uygulamalardan habersiz gibi davranan Şafak, direkt Kemalizm'i eleştirmek yerine inkılapların Atatürk'ün rızası dışında gerçekleştirilmiş olduğunu ifade etmektedir.[463] Esmen, eleştiri sahiplerinin Atatürk'ü eleştirmelerine cesaret edebilecekleri bir düşünce ortamının o dönemde oluşmadığını belirtmekte ve ortaya atılan bir fikrin

---

[461] Tanıl BORA, Yüksel TAŞKIN, "Sağ Kemalizm", C. 2, **Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce**, ed. Tanıl Bora, Kemalizm, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 531; ÖZCAN, "Bir Aydın Hareketi Olarak Aydınlar Ocağı ve Türk Siyasetine Etkileri", s. 117.
[462] BORA, TAŞKIN, "Sağ Kemalizm", s. 532-533.

[463] AKINCI, **Türk İslam Sentezinde Tarih ve Kimlik**, s. 31-32.

mutlak surette Kemalizm ile uyumlu olması mecburiyetinin var olduğunu aktarmaktadır.[464] Ayrıca daha önce belirtildiği üzere, Kemalizm'in bu derece merkeze alınması mecburiyeti nedeniyle eleştiri sahipleri, kendi görüşlerine uygun farklı bir Atatürk anlayışını ortaya koymuş ve buna göre kendi düşüncelerini inşa etmişlerdir.

Neticede Atatürk ve Tek Parti döneminde ana temelleri oluşturulan Kemalizm ideolojisinin Türk-İslam sentezi içinde en çok eleştiriye neden olan yönü, Türk kimliği içerisinde bin yıldır var olan İslam İnancının Türk toplumuna sağladığı gücü ve bütünlüğü görmezden gelmesidir. Kurucu ideolojinin Osmanlı devleti ve tarihi hakkında da benzer uygulamaları olduğundan daha önce bahsedilmişti. Buradaki hâkim neden yeni bir Cumhuriyet idaresinin kurulmuş olması ve toplumun geçmiş politik kavramlara ve bu politik kavramlar ile eklemlenmiş olan inanç motiflerinden uzak tutulması olduğu düşünülebilir. 1960 sonrasında şekillenmeye başlayan Türk-İslam sentezi düşüncesi, Cumhuriyet ve Demokrasi kavramlarının toplumun belleğindeki güçlü konumuna binaen milli ve dini değerleri daha belirgin bir şekilde ifade etmekte ve bu kavram çerçevesinde bahsi geçen düşünce ekolleri arasındaki farklar oluşmaktadır.

3.3. Hümanist Anadolucu Düşünceye Karşıtlık

TTT'nin 1940'larda etkisini yitirmesiyle başlayan ve 1960'lara kadar ders kitapları, akademik çalışmalar, edebiyat ve sanat alanlarında etkili olan Hümanist görüşe en ciddi eleştiriler Türk-İslam sentezi aydınları tarafından yapılmıştır. İnönü Dönemi, hümanist tarih yazımının egemen olduğu bir dönem olarak görülür. Milliyetçi ve muhafazakâr sentezciler, hümanist dönemi "kayıp yıllar ve kayıp nesiller" olarak adlandırır. Çünkü bu dönemde insanlar, kendi inançlarından, tarihlerinden ve kültürlerinden uzaklaşmak zorunda bırakılmıştır. Çünkü Anadolu, antik çağlardan bugüne gelen birçok farklı uygarlığın bir yığını olarak tarif edilmekte, Yunan ve Latin kültürünün bir devamı olarak gösterilmektedir. Bu açıdan Türklük ve

[464] ESMEN, "Türkiye'deki Tarih Yazımında İdeolojik Tarih Pratikleri ve Eski Türk Tarihçiliği", s. 182-183.

Müslümanlık ile ilgili 12 asırlık tarihi hakikatler görmezden gelinmektedir. Sentez düşünürlerine göre Kemalist tarih yazımı, Türklerin (ve diğer tüm insanların) Orta Asya'dan geldikleri ve yine Türklerin Anadolu halkları ile tarih öncesi dönemlere dayanan bir bağları olduğunu açıklamaktadır. Ancak Hümanistler ne Türklük kavramını ne de Anadolu dışında bir coğrafyayı kendilerine vatan kabul etmedikleri için TTT ile ciddi farklar içermektedir. Bu nedenle Türk-İslam sentezi düşüncesine göre Kemalizm ile bağ kurmak mümkün görülürken Hümanistler ile bağ kurmak imkansızdır.

Hümanistlerin etkin olduğu dönemde, Türkiye'de ders kitapları, öğretmenler ve medya yoluyla yabancı kültür emperyalizminin etkisi altında bırakılmıştır. Arvasi'ye göre, Türk gençlerine okullarda Oğuz Destanları gibi Türk kültürünü yansıtan öğeler anlatılmamış, onun yerine "putperest" eski Yunan'ın Homeros'u gibi yabancı kültür öğelerine ağırlık verilmiştir. Türk gençleri kendi tarihleri ve kültürlerinden uzaklaştırılmış Latin kültürüne ait "Romus" ve "Romulus" sembolizmi ile oyalanarak kendi kültürüne has motiflerden korkar hale getirilmiştir.[465] Bu neviden bir kültür emperyalizmi altındaki nesiller ve aydınlar, Batı kültürüne özenti ve hayranlık besleyerek Turan'ın ifadesiyle "aşağılık duygusuna" teslim edilmiştir. Bu bağlamda sentez aydınları, Kemalizm'den daha çok Hümanistlerin yıpratıcı görüşlerine karşı müdafaa etmekte, Türk kültürünün ve Türk milli kimliğinin korunmasına öncelik vermişlerdir.

Türkkan, Milliyetçi hislerin, 20. yüzyılın ikinci yarısında canlılık kazanmasına rağmen Marksist propagandaların cesurca yayılması, diğer taraftan da Hümanizmin sürekli çabaları sonucunda, yeni nesiller arasında milliyetçiliği reddetme, hatta yok etme eğilimi gösterdiğini ifade etmektedir. Böylelikle ortaya çıkan bu anarşi ve terörün yeni bir yayılma eğilimine yol açtığı görülmektedir. Tevfik Fikret gibi şairleri örnek alan bu kişiler, "Vatanım ruy-u zemin, milletim nev-i beşerdir" / "Vatanım yeryüzü, milletim insanlıktır" sloganını kendilerine yeni bir bayrak haline getirmişlerdir. Bu fikirler Yunan ve Latin sempatisini makul göstererek, düşmanlarımızın milletimize yaptıklarını unutturmak ve bizi tekrar tehlikeli bir

[465] ARVASİ, **Türk İslam Ülküsü**, C. I, s. 380.

"hoşgörü" içine sokmak için çabalamaktadır. Burada dikkati çeken husus, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sırasında çekilen tüm çilelerin yok sayılması ve hayali bir hümanizm duygusu ile "kardeş Yunan milletiyle, Akdeniz'in iki yakasında..." gibi söylemlerle toplumun uyutulmaya çalışılmasıdır. Bu bağlamda yaratılan sahte kardeşlik hislerinin halkımıza en ağır cevabı ise, 1974 yılında Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlamak için Enosis hareketinin yaptığı darbe gösterilebilir. Yunanistan II. Dünya Savaşı sırasında tarafımızdan kendisine yapılan yardımlarımıza rağmen Kıbrıs ve Batı Trakya'da Türklere yaptığı zulümler ile bahsi geçen "kardeşliğimizi" bizlere alenen hissettirmektedir.[466] Hümanist faaliyetlerin 1940-1960 arasında en etkin dönemi olduğu düşünülürse Kıbrıs ve Batı Trakya sorunları, vaaz edilen sahte kardeşliğin acı reçetesi olmuştur. Türkkan'ın 1988 yılında "Milliyetçiler IV. Büyük ilmi Kurultayında beyan ettiği ifadelerin bir benzeri 1990 yılında Türk-İslam sentezi aydınlarından Abdülkadir Donuk: "Hümanizm, Batının Türkiye üzerinde oynadığı bir oyundur. Hümanistler milli kültürümüzü yıkmak isteyenlerdir. Komünizm Türklüğü yok edemedi, korkarım hümanizm Türk insanına daha fazla zarar verecektir…" demektedir. Dikkate değer olan, Etienne Copeaux'un bu ifadeyi "Kafesoğlu'nun öğrencisi Abdülkadir Donuk'un geçen 50 yıla rağmen bitmeyen öfkesi" olarak değerlendirmesidir.[467] Merak uyandıran soru, Hümanistler Kıbrıs ve Batı Trakya'da yaşanan mezalimlerden haberdar değil midir? Hümanistlerin kendi dönemlerinde iddia ettikleri "kardeşliğin" sonuçlarının bu kadar acı olması bilinmemekte midir? Bu noktada, tarih yazımında seçilen kelime, kurgu ve eleştiri dozunun, hakikat algısının değiştirilmesinde oldukça etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Osman Turan bu konuda, Türkiye'de Hasan Ali Yücel'in çabalarıyla, bir Hümanizm hareketi başlatıldığını, bu dönemde geçmişi tamamen gömmek ve tarihi eserlerin hepsini kütüphanelerde ve arşivlerde saklayarak veya yakarak eski kültür kalıntılarını silme fikri üzerinde tartışıldığını belirtmektedir. Genç nesle, Latince dersleri verme ilerici hedefiyle bu girişim hayata geçirilmiş ve bu ilerici harekete karşı bazı

---

[466] Reha Oğuz Türkkan, "Teknoloji ve İletişim Araçlarının Gelişmesi ile Dünya Ortak Yaşayışı Karşısında İnsanımız", Yeni bir Yüzyıla Girerken Türk-İslam Sentezi Görüşünde Meselelerimiz 3, İstanbul, Aydınlar Ocağı Yayınları, 1988, s. 125.
[467] Copeaux, Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine, s. 58-59.

muhafazakâr direnişler olsa da günümüzde hala Yahudi, Bizans ve Hristiyan dönemleriyle ilgili eserler, Türk anıtlarından daha dikkatli bir şekilde ele alındığı ve değer gördüğünü ifade etmektedir.[468]

Melih Cevdet Anday 1972 tarihli Milliyet'teki yazısında, Hümanistlerin çalışmalarının önemini ifade etmekte "…Bugün bilimsel tarihin kaynakları çok daha gerilere götürülmüş ve yorumlar çok değişik biçimler almağa başlamıştır (...) Bugün bile çocuklarımızın ilkokul kitaplarında Orta Asya'dan "Anayurdumuz" diye söz edilmektedir. Buna üzülmek azdır. Çıldırmalıyız." ifadelerini kullanmaktadır. Ona göre anayurdumuz Orta Asya ise Anadolu'nun bizim vatanımız olduğunu nasıl açıklayabiliriz veya bir Yunanlı Anadolu bizim vatanımız gibi bir istekte bulunursa bu durum nasıl çözüme kavuşturtulabilir? Bu bağlamda Anday, Anadolu'dan toprak talep eden devletlere karşı Balıkçı'nın fikirlerini savunmakta ve bu düşünceyi Atatürk'ün Anadolu uygarlıkları ile sağladığı bütünleşmeyi örnek vererek açıklamaktadır.[469] Kanaatimizce Anday, Atatürk'ün tarih tezinde Anadolu uygarlıklarının kökeninde Türklerle olan bağların ortaya konulduğunu ve "Türk Tarihinin Ana Hatları" adlı eserde "Türklerin anayurdu Asya'dadır" ifadesini göz ardı etmektedir. Anday'a göre, Hümanistlerin Türklüğü görmezden gelen ve coğrafyayı yalnız Anadolu uygarlıklarının bir kültür harmanı olarak kurgulayan düşünceleri TTT ile bağlar içermekte ve Hümanizm düşüncesi Atatürk'ün düşünceleri ile bağdaşmaktadır. Burada, Atatürk'ün Türk Tarih Tezi hakkında bilgilerin açık olmasına rağmen, Anday'ın kendi düşüncelerini, Türk Tarih Tezi'ne aykırı dahi olsa Atatürk ve TTT ile eklemlemeyi makul gördüğü anlaşılmaktadır.

Taneri'nin ifadelerinde diğer bir dikkat çekici durum ise 1973 yılında Cumhuriyette yazdığı makalede, Melih Cevdet Anday'ın Orhun Abideleri ve Kök-Türk yazısı hakkında, Türkçenin yazılı bir dille ifade edildiği ilk örnek olan Orhun Abideleri ve Kök-Türk alfabesini ele almasıdır. Bir yıl önceki yazısında, Orta Asya'dan anayurdumuz olarak bahsedilmesini eleştirirken bu yazısında, Türkçenin yazıya

---

[468] TURAN, **Türkiye'de Siyasi Buhranın Kaynakları**, s. 153.
[469] Urla Yarımadasında Bir Gezinti, Milliyet, 27 Temmuz 1972, s. 5. Aktaran Aydın TANERİ, **Türk Devlet Geleneği**, İstanbul, MEB Yayınları, 1997, s. 8-9.

dökülmesinin tarihsel bağlamını ve önemini vurgulamaktadır.[470] Anday, Türkçenin yazıya dökülmesinin bu tarihsel bağlamda oldukça önemli olduğunu ve Türk kültürünün yazılı bir şekilde ifade edilmesinin milletin tarih ve kimliği açısından büyük bir adım olduğunu vurgular. Türkçenin Kök-Türk alfabesiyle yazıya dökülmesi, Türk milletinin kültürel mirasının kayıt altına alınmasına ve gelecek nesillere aktarılmasına katkı sağlamıştır. Bu bağlamda Melih Cevdet Anday, Türk yazı dilinin tarihini ve önemini anlatarak Türk milletinin yazılı kültürel geçmişine dikkat çekmektedir. Anday'ın bir yıl arayla fikri değişimi dikkat çekici olup fikir, edebiyat ve sanat dünyasının ideolojik değişimlere karşı durumunu ifade etmesi nedeniyle önemli bulunmuştur.

Aydınlar Ocağı'nın kurucu başkanı olan İbrahim Kafesoğlu, Hümanizm konusuna şu iki soruyla işaret etmektedir: "…aynı hümanizm başka bir toplulukta aynı sonuçları verebilir miydi? Başka bir ifadeyle, hümanizmin faaliyetlerinin benzer faydaları sağlama potansiyeli var mıydı?" Kafesoğlu'na göre, Türk milletinin Yunan-Latin kültürü ile harmanlanması düşüncesi, Müslüman Türk toplumunun Hristiyan Batı kaynaklarıyla, sanatı, edebiyatı ve müziğiyle oluşturacağı bütünleşmenin Türk toplumuna katacağı değerler veya yaratacağı kültürel yıkım hesaplanmış mıdır?[471] Bu konuda, hezeyana gelip hümanist fikirleri destekleyen aydınların bu soruları düşünmeden ve gerçek gayeyi anlamadan çalışmalarını yürüttüklerini belirtmektedir.

Kafesoğlu, toplumsal hayatın Hümanistler nedeniyle ne çetin bir sınav verdiğini ilk olarak okullarda başlatılan Batı menşeili müfredat ve öğrencilerin maruz kaldığı kültür emperyalizmiyle açıklamaktadır. Hümanistlere göre medenileşmek (günümüzde de bu durumun devam ettiği düşünülmektedir) Batı düşüncesinin siyasi değerleri ve Hristiyanlığa dayanan geleneklerinin topluma ve özellikle genç nesillere kabul ettirilmesiyle başlamaktadır. Böylelikle Türk kültürünün manevi değerleri yok edilmiş, Türk milletinin varlığı Anadolu uygarlıkları içinde yok edilerek diğer Türk toplukları ile bağların tamamen kesilmesine sebep olunmuştur. Anadolu

---

[470] Ayrıca Anday, A. Dilaçar'a atfen, Türk Dili Dergisinin Kasım sayısında çıkan bu konudaki yazısında, Kök-Türk alfabesinin, düz çizgi ve sivri açılardan olma, taş üzerine oyulmağa elverişli anıtsal bir yazı olup, Germenlerin "run" yazısına benzediği için buna "runi-form yazı" dendiğini anlatmaktadır ki, bunun Türklerin buluşu bir yazı olduğu ve bilim adamlarınca kabul edildiği de ifade edilmektedir. (Nereye Göç Edeceğiz? Cumhuriyet, 30 Eylül 1973, s. 2.) Aktaran Taneri, a.g.e., s. 10.
[471] KAFESOĞLU, **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, s. 196-197.

topraklarında var olan Hristiyanlığa ait tarihi eserler her şeyin önüne konulmuş ve toplumun ana değeri gibi sunulmuştur. Neticede dilin Batı menşeli kelimeler ile yeniden inşasına başlanmış ancak Türkçe kelimelerin ise hakir görüldüğü bir ortam oluşturulmuştur.[472] Kafesoğlu'na göre, tüm bu çabaların ana kaynağı kendi kültürüne yabancılaşmış bir toplum inşası ile arafta kalan toplumun materyalizm düşüncesine kanalize edilmesi daha kolay olacağı fikrinden kaynaklanmaktadır. Ülkede inşa edilen hümanizm hareketi, hızla sosyalist-materyalist bir nitelik kazanmış, çeviri faaliyetleri Batı'nın materyalist yorumunu yapmak isteyenlerin ve Marksistlerin kontrolü altında gerçekleşen bir propaganda aracına dönüşmüştür.[473] Kafesoğlu, Batı tarihinin altın çağından çıkarabileceğimiz en önemli dersin kalkınma ve medeniyet yolunda ilerlerken milli kültürün temellerine inme gerekliliği anlaşılması olarak belirtmektedir. Bu bağlamda Türk milletinin, yitirilmiş milli kültür hazinelerine dönerek, Türk hukukunu, Türk ve Türk-İslam düşüncesini ele alarak ve milli birliği güçlendirerek yüksek medeniyetler seviyesine çıkabileceği kesindir. Toplumun içinde bulunduğu durum yanında Kafesoğlu'nun dikkati çektiği en önemli konu, Hümanistlerin Türklüğü yok saymakla dünya Türkleri arasındaki bağları yok etmeleridir. Ona göre "Bir Orta Asya Türklüğü, bir İdil-Ural Türklüğü, bir Doğu Türkistan, bir Transkafkasya, Irak, Suriye, Kıbrıs, Balkanlar Türklüğü'nün varlığını inkâr etmek" tamiri imkânsız bir tarihi gerçeği göz ardı etmektir. Bu amaçlar, açıkça Atatürk döneminin ifade ettiği "Bütün Türklük" bilincinden kalan son izleri silmek, Türk tarihini ve Türkiye Türkçesini değiştirip tahrip etmek şeklinde gerçekleşmektedir. Böylelikle Türkiye'nin diğer Türk ülkeleriyle olan ilişkisini tamamen koparılması hedeflenmekte ve sonuç olarak hem Türkiye dışındaki 65 milyonluk Türk nüfusu yok sayılmaktadır. Bunun sonucunda hem Anadolu'da hem

---

[472] KAFESOĞLU, **a.g.e.**, s. 197-198.

[473] Kafesoğlu'na göre, bu durum edebiyatımızda, basın-yayın sektörümüzde, "tabi hukuk" anlayışından beslenen hukuk sistemimizde, Marxizm etrafında dönen ekonomi eğitiminde gözlemlenebilir ve Cumhuriyetin kilit pozisyonlarını işgal eden Siyasal Bilgiler, İdari Bilimler ve Hukuk Fakülteleri gibi kurumlarımızda ve öğretmen okulları programlarında görülebilir. Kısacası, hümanizmin insanlığa sağladığı faydalar ve Rönesans'ın toplulukları millileştirmekteki büyük katkısı şüphe götürmezken, Batılıların izlediği yolu takip etmek ve Türk milletini milli bütünlüğü koruyarak "medenileştirmek" muhtemelen mümkün olmayacaktır. Kafesoğlu, a.g.e., s. 198-199.

de Dünyanın diğer coğrafyalarında birbirinden habersiz, bir Türklük oluşturulmak istenmektedir.[474]

Türkdoğan, Hümanistlerin "Batı'ya rağmen batılılaşma" tezlerinin, bir ütopyadan öteye gidemediğini belirtirken, AET (şimdi Avrupa Birliği) savunucularının da milli kimliği güçlendirmeden Batı ile entegrasyonu teşvik etmeye çalışmalarının ülkemizin milli kültüründe ortaya çıkaracağı zararın farkında olmadıklarını vurgular. Ancak son yıllarda Türkiye'deki aydınlar arasında, İslam-Türk kültür yaklaşımının, Kültürde Hümanizma akımına göre daha mantıklı bir şekilde ele alındığını gözlemlemekteyiz. Toplumun milli değerler üzerinde bütünleşmesine önem verilerek, dış etkilere karşı direnç bu yöntemle sağlanmaya çalışılmaktadır.[475] Türkdoğan, Hümanistlerin veya "Mavi Yolculuk" teorisinin, "Eski dünyamızı Kemalist ideolojinin, temel hareket noktası olarak kabul ettiği tarihi köklerimiz olmalı tekrar gözden geçirebilmemiz için ilkin Yunan-Latin köklerine kadar inerek bu günkü insani kültürü elde ettikten sonra yeniden gözden geçirebiliriz, oradan yeni kıymetlerimiz içinde yaşayacak beşerî unsurları çıkarabiliriz" şeklindeki ifadelerini hatırlatırken, bu hayalin ne kadar uzak olduğunu vurgular. Türk-İslam sentezi düşünürleri, kendi kültürel köklerine dönerek milli kimliği güçlendirmeyi amaçlar ve daha net bir gerçeklik peşinde koşarlar. Türkdoğan, ayrıca Meiji dönemi Japonya'sında yaşananları örnek verir ve yarım asır süren Batı kültürü tarafından sürdürülen hegemonyadan Japonların 1936 yılında Batı'nın yok edemediği tek hakikat olarak "Japon ruhuna" dönüş ile yeniden kendilerine dönebildiklerini ifade eder. Bu nedenle Hümanistlerin istekleri ve planlarının bu tür bir hasara yol açmasını beklememek anlamsız olacaktır.[476] Başka bir milletin yaşadığı bu Batılılaşma hezimeti düşünüldüğünde, Hümanistler ve Türk-İslam sentezi aydınları arasındaki temel metot farkları iyi analiz edilmeli, Türkiye'nin benzer bir kültürel kaosa sürüklenmesine izin verecek faaliyetlerden bir an evvel kaçınılması gerekmektedir.

Türk aydınları tarafından Batıcılığın eleştirilmesi konusunda Bora'nın ifadeleri oldukça dikkat çekicidir. Milliyetçi-muhafazakâr söylemde, Batı'ya karşı eleştiriler

---

[474] KAFESOĞLU, **a.g.e.**, s. 217.
[475] TÜRKDOĞAN, "Türk İslam Sentezi Üzerine", s. 10.
[476] TÜRKDOĞAN, **a.g.e.**, s. 49.

sabit bir tutum halindeyken, bazen Hümanistler arasında da Batı'nın tarihsel medeniyetini ve gelişmişliğini sorgulayan ifadelere rastlanmaktadır. Özellikle 1980'lerden sonra, Türkiye'nin insan hakları ve demokratik rejim sorunları nedeniyle Batı tarafından eleştirilmesine tepki gösteren Batıcı ve Kemalist kesimler, Batı'ya yönelik eleştirileri, Batı'nın Türklere karşı olan düşmanlığını ve çifte standartlarını kanıtlamak için kullanmışlardır. Bora'ya göre bu eleştiriler, Kemalizm açısından zaman zaman Batı'ya karşı duruş olarak görülse de aslında Kemalizmin güdük kalmış bir anti-emperyalizm denemesinden fazlası değildir. Ancak asıl olarak, Batı'nın ebedi bir düşman ve insanlık değerlerine karşı bir gerilik kaynağı olarak tasvir edilmesi, milliyetçi-muhafazakâr ve İslamcı söylemde istikrarlı bir şekilde sürdürülmektedir.[477] Bora burada açıkça, Batı'nın iki yüzlülüğüne karşı Kemalist-Hümanist görüşlerde zamanla değişen cılız bir tepkisellik olduğunu ancak milliyetçi-muhafazakâr ve İslamcı söylemde bu yaklaşımın temel dinamik olarak yer aldığını belirtmektedir.

Neticede Türk-İslam sentezi ile Hümanist görüş arasındaki tartışma ve ayrılığın ne kadar derin olduğu anlaşılmaktadır. Milliyetçi ve muhafazakâr aydınlar, Kemalizm ile her ne kadar laikliğin uygulamasından kaynaklanan alanlarda ihtilafa düşseler bile, Türklüğün birleştirici merkezinde buluşmakta ve bir uyumlanma içine girebilmektedir. Ancak Hümanistlerin Türklük ve Türk inançlarını tamamen yok sayan "Anadolu Halkları" birlikteliği şeklindeki coğrafya temelli görüşü, toplumun milli ve manevi değerlerini yok sayması nedeniyle Türk-İslam sentezi düşüncesinin oluşmasında temel sebep olarak ortaya çıkmaktadır.

3.4. Marksist-Komünist Düşünceye Karşıtlık

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi akabinde sol tarafta önemli bir gelişme olarak Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) kurulması gerçekleşmiştir. Partinin başına Mehmet Ali Aybar geçmesiyle TİP daha da dikkat çekici bir hal almış, 1961 yılının sonunda Doğan Avcıoğlu tarafından çıkarılan Yön dergisinin yayın hayatına başlaması diğer bir önemli gelişme olmuştur. Yön, etkili bir bildiriyle yayın hayatına başladı ve bu

[477] Tanıl BORA, "Milliyetçi-Muhafazakâr ve İslâmcı Düşünüşte Negatif Batı İmgesi", C. 3, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s. 251-252.

bildiride uygar ve gelişmiş bir toplum olabilmek için hızlı bir ekonomik kalkınma ve buna yönelik planlı bir devletçiliğin oluşturulmasının önemi vurgulanmıştır. Bu bildiri, pek çok aydın tarafından desteklenmiş ancak TİP ve Yön, sağ düşüncenin tepkilerine ve Ceza Kanunu'na aykırı bir tavır almamaya karşı dikkatli bir şekilde hareket etmeyi tercih etmişti. Yön'ün bildirisinde "sosyalizm" kelimesi kullanılmamış ve TİP, komünist suçlaması almış kişileri partiye üye yapmamaktaydı. 1964 yılında kabul edilen TİP programı da "emekten yana planlı devletçilik"ten bahsediyordu. 1968 yılında durum daha da karmaşık hale gelerek Sovyetler, Çekoslovakya'daki özgür sosyalizme karşı askeri müdahalede bulunmuş ancak bu müdahale sonrası Mehmet Ali Aybar ve TİP, Sovyetlere karşı bir tavır takınmasıyla sonuçlanmıştı. Bu durum, yani Sovyetlere karşı cephe almak, birçok sosyalisti, özellikle Sadun Aren ve Behice Boran gibi TİP'in önde gelen üyelerini rahatsız etmekteydi.[478] Akşin'e göre, aynı süreçte Avrupa'da başlayan öğrenci olayları Türkiye'ye de sıçramakta Adalet Partisi (AP) iktidarı, bu olaylara karşı hukuki yollardan mücadele etmek yerine Milliyetçi Hareket Partisi'nin (MHP) etkisindeki "komandolar" veya Ülkü Ocakları gibi oluşumları kendine dayanak noktası yaparak karşı bir duruş sergilemeye çalışmıştır.[479] Böylelikle ülkede fikri tartışmaların boyut değiştirdiğine şiddete yönelen sağ ve sol düşüncedeki gençlerin birbirlerine zarar vermekten çekinmeyen bir iç buhranın temelleri atılmıştır. Özellikle beyan edildiği üzere TİP ve Avcıoğlu'nun çalışmalarında gizil hedeflerin bulunması, "emeğe dayalı devletçilik" veya "uygar ve gelişmiş bir toplum olabilmek için hızlı bir ekonomik kalkınma ve buna yönelik planlı bir devletçilik" şeklinde makul gösterilen ancak devletin bütünlüğü hakkında radikal değişimleri öngeren düşüncelerin varlığı bu çatışmanın fitilini ateşleyen sebepler olarak gösterilebilir.

Bilindiği üzere CHP'nin 1965 seçimlerinde aşırı sola oy kaptırmamak için "ortanın solu" fikrini ortaya attığını ancak TİP'in 15 milletvekili ile meclise girmesini engelleyemediğini belirtmiştik. 1969 seçimleri ise sol için yeni bir yenilgin başlangıcı olmuş hem CHP'nin hem de TİP'in oy oranları düşmüş, CHP %27, TİP ise %2.7 oy alabilmiştir. Adalet Partisi'nin (AP) oy oranı düşse de iktidar olmuş ve

[478] AKŞİN, "Düşünce Tarihi (1945 Sonrası)", s. 249.
[479] AKŞİN, **a.g.e.**, s. 250.

hükümeti kurmuştur. Ancak kısa bir süre sonra bazı milletvekilleri AP'den ayrılarak Demokratik Partiyi kurmuşlar yani seçim sonuçları hem sola hem de sağa pek yaramamıştır. Bu etkenler, 12 Mart askeri darbesi için zeminin oluşmaya başladığını göstermektedir. Ayrıca darbe öncesinde, seçim sonuçları nedeniyle Mehmet Ali Aybar, TİP genel başkanlığından ayrılmak zorunda kalmış ve parti yönetimi Behice Boran ve arkadaşlarının eline geçmiştir. 12 Mart 1971 sonrasında kapatılan TİP, 1974'ten sonra Behice Boran'ın liderliğinde yeniden kurulmuş ancak artık farklı bir parti olarak ve Moskova çizgisinden uzak bir şekilde faaliyet göstermiştir. TİP, 12 Eylül darbesiyle birlikte diğer partiler gibi kapatılmış ayrıca, bu dönemde Milli Demokratik Devrim çizgisinde önemli bir bölünme yaşanarak Aydınlık dergisi, Doğu Perinçek ve arkadaşları tarafından kurulan Çinci veya Maocu bir çizgi izlemeye başlamıştır. Bu ayrılık, Türk sosyalizminde Sovyet ve sosyal demokrat etkilerin yanı sıra Çin veya Maoist etkinin de etkili olduğu bir dönemin başlamasına neden olmuştur.[480] Bu bağlamda, sentez aydınlarının ana eleştirilerinin kaynağı olan "temeli dışarda olan fikir akımları" yani Sovyetler etkisindeki sol ve sosyalist propaganda yanında, Çin etkisindeki Maocuların propagandalarına bağlanmış veya etkisi altına girmiş bir sol düşünce dünyasının ülkede etkili olduğu görülmektedir. 12 Mart sonrası zor duruma düşen sol kanat, 1973-74 afları ile yeniden toparlanmış ve CHP içerisinde yeniden sol akımın canlanması için faaliyetler yürütmüştür. 12 Eylül 1980 darbesine kadar devam eden bu dönemde, açıkça ifade edilen sol düşüncenin yükselişiyle ortaya çıkan tepkisel atmosfer göz önüne alındığında, Atatürk'ün partisinin sağlam yapısı içinde bu tür sol düşüncelerin güçleneceğinin düşünülmesi mümkündür.

Sol düşüncenin temellerinin dayandığı, Marksizmin felsefesi diyalektik materyalizm temelinde yükselmektedir. Marx, felsefi düşüncelerini oluştururken hem Hegel'in diyalektik yöntemini hem de Feuerbach'ın materyalist fikirlerini bir araya getirmiştir. Hegel'in diyalektik materyalizmi, düşünce süreçlerini vurgularken, Feuerbach'ın materyalizmi ise somut gerçekliği ve maddeyi ön plana çıkarmaktadır.[481] Marx, bu iki yaklaşımı birleştirerek, diyalektik materyalist bir çerçeve oluşturmuş ve bu temel

---

[480] AKŞİN, **a.y.**

[481] H. Haluk Erdem, "Marx Felsefesinin Temel Kavramları ve Tarihsel-Diyalektik Materyalizm", Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, C. 4, 2005, s. 29-31.

üzerine tarihsel materyalizm olarak da bilinen kendi teorisini geliştirmiştir. Bu nedenle Marksizm, diyalektik ve materyalist unsurları kaynaştıran bir ideoloji ve felsefi sistem olarak kabul edilir.[482] Karl Marx, Hegel'in diyalektik yöntemini alarak, materyalist bir bakış açısıyla kullanmış ve bu yöntemi tersine çevirerek materyalist diyalektiği geliştirmiştir. Hegel'in felsefesinde fikir ön plandayken, Marx'a göre madde esastır. Marx'a göre, zihnin diyalektiği, maddenin diyalektiğinin bir yansımasıdır. Marx'a göre, düşünce ve madde arasındaki diyalektik ilişki, düşüncenin maddeye bağımlı olduğu ve maddeyi yansıttığı bir şekilde işler. Tefekkürün diyalektik hareketi, evrensel bir ilim olan doğanın diyalektik hareketinin bir yinelemesidir. İnsan düşünce sistemi, doğanın diyalektik hareketine tabidir ve bu hareketin evrensel yasalarını takip eder. Marx'a göre, her şey maddeye dayanır ve madde, düşünceden önce gelir. Madde, tefekkür, düşünce veya bilinç olmadan var olan bir gerçektir. Marx'a göre, Tanrı veya ebedi ruh gibi metafizik kavramlar yoktur. Her şey, madde tarafından oluşturulur ve maddeye dayanır. Bu şekilde, Marx'ın materyalist diyalektiği, Hegel'in idealist diyalektiğini tersine çevirerek, maddeyi öne çıkaran bir perspektife sahiptir.[483] Buna göre Hegel'in düşünceyi önceleyen fikri münazara ve tartışma ile hakikati bulma çabası, Marx'ın düşüncesinde maddenin temele alınmasını ile sosyal veya iktisadi oluşumların tamamının materyalist bir bakış açısıyla açıklamasını doğurmuştur. Madde, varoluşa dair her şeyin merkezine alındığında ise şahsı veya toplumu etkileyen metafiziğe dayalı Yaratıcı, ruh ve ruhsal yapıya dayanan bütün toplumsal bütün yok sayılmaktadır. Bir milletin var oluşunu etkileyen binlerce yıllık birikim, bu düşünceye göre yok sayıldığı için sol düşünce tarafından insanın faydasına bir değişim olarak gösterilse dahi materyalizm, toplumun görebileceği en radikal değişimin kaynağı halini almaktadır.

Tarih, milletler ve medeniyetlerin yükseliş ve düşüşlerinde öncelikli olarak aydınların ve seçkinlerin etkili olduğu bir hakikattir. 1960 sonrası yaşananlar düşünüldüğünde Türk milletinin zorlu bir dönemden geçtiği ve manevi çöküş, fikri kaos, ideolojik parçalanma, siyasi çalkantılar, ekonomik sıkıntılar ve toplumsal huzursuzluk gibi sorunlarla karşı karşıya olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumun,

---

[482] Muharrem ERGİN, **Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri**, İstanbul, Güryay Yayıncılık, 1975, s. 95.
[483] ERGİN, **a.g.e.**, s. 97.

Türkiye'nin komünizm gibi ideolojik tehlikelere karşı savunmasız hale geldiğinin de açık bir göstergesidir. Sol partiler ve yayın organlarını faaliyetleri düşünüldüğünde Türkiye'nin komünist dünyasının etki alanlarından biri haline geldiği ve komünist propagandanın Türkiye'de arttığı görülmektedir.[484] Bu neviden toplumsal tehlikelerin varlığı ise, Türkiye'nin iç ve dış sorunlarla mücadele etmek zorunda olduğunun bir kanıtıdır. Medeniyetlerin böyle zor durumlarında bu sorunları çözmek için seçkinlerin, aydınların ve toplumun liderlerinin etkili ve kararlı bir şekilde hareket etmesine kati surette ihtiyacı olup toplum değerlerin korunması öncelikli vazife halini almaktadır. Turan'a göre, Avrupa'daki materyalist gelişmeler sonucu fikriyat aydınlardan işçilere doğru yönelmekte ve komünizmin maddeye dayanan bir din haline gelmesi sonucunda Batı dünyasında derin bir manevi krizin ortaya çıktığı görülmektedir. Kapitalist ve sosyalist mücadelelerin Batı dünyasını etkilemesiyle insanlar, maddeye tapan bir toplum haline dönüşmüştür. Orta çağ Avrupası'nın maddeyi inkâr ettiği dönemler düşünüldüğünde şimdi onu açıkça tanrısallaştırıyor ve insanların maddeye esir edildiği bir süreç yaşanmaktadır.[485] Marksist sistem eleştirisine devam eden Turan, Karl Marx'ın komünist doktrinini kurarken birtakım temellere dayandırdığını ve kapitalizmin yarattığı sosyal uçurumların etkisi altında kalan toplumdan kuvvet aldığını belirtmektedir. Marx, Avrupa medeniyetinin maddeci olduğunu ve sanayi devriminin yarattığı sosyal sorunlarla mücadele eden işçi sınıfının da maddeye dayandığını düşünmektedir. Marx'a göre, bu iki sınıf arasındaki çatışma sonucunda kapitalizmin çökeceği ve sosyalizmin hâkim olacağı bir dönem başlayacaktır. Ancak Marx'ın öngörülerine aykırı olarak komünizm özellikle geri ve feodal Rusya'da, Bolşevik Devrimi ile patlak vermiştir.[486] Bu durum Marx'ın teorileri ile gerçekleşen olaylar arasındaki farklılıkları anlatırken sosyalist devrimin daha çok gelişmiş kapitalist ülkelerde patlak vereceği varsayımdan kaynaklanmış ancak uygulamada Rusya gibi bir feodal ülkede ortaya çıkması temel çelişkiyi ortaya koymaktadır. Diğer yandan düzeni tamamen değiştirerek yeni ekonomik ve politik sistem hayali kuran Türk solu ile temel kavramları oturmamış, gelişmişlik kavramına uymayan cumhuriyet döneminde bu teoriyi hayat geçirmeye

[484] Turan, Türkiye'de Siyasi Buhranın Kaynakları, s. 75.
[485] TURAN, **a.g.e.**, s. 215.
[486] TURAN, **a.g.e.**, s. 217.

çalışsalar ne gibi sorunların baş göstereceği meçhuldür. Osman Turan'a göre, Marksizmin iktisat bilimine ve işçi sınıfının yaşam koşullarının iyileştirilmesine katkıda bulunabileceği iddia edilse de ancak uygulandığında vaat edilen sosyalist cennetin yerine cehennem gibi bir yaşamı yaratacağı belirtilmektedir. Ayrıca, Avrupa'da Marksizmin etkisiyle demokratik, komünist ve faşist hareketlerin ortaya çıktığı ve bu ideolojiler arasındaki çatışmanın Avrupa'yı parçaladığı ifade edilmektedir. Ona göre, bazı Avrupalı düşünürler Bolşevik rejimini, Rusya'nın Batı medeniyetini anlayamaması nedeniyle ortaya çıkan bir kriz veya hastalık olarak görmektedir. Ancak gerçekte Bolşevizm, Batı medeniyetinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve Batı'nın kendi içsel sorunlarından etkilenerek Rusya'daki toplumsal yıkımın veya radikal değişimin kayağı olmuştur.[487]

Kafesoğlu, Türkiye'deki Marksist propagandacıların, Türkiye'yi Sovyetler Birliği gibi bir esir kampı haline getirmek istediklerini iddia ederek Marksistlerin çeşitli yanıltıcı bilgiler ile toplumu aldatma peşinde olduklarını belirtmektedir. Marksist grupların kökeni dış kaynaklara dayanmakta ve Türk milletine ait olmayan fikirleri Türkiye'ye taşımaktadırlar. Bu gruplar, dünya genelinde sosyalizmin yükseldiği bir dönemde Türkiye'yi sosyalizm veya komünizm ile kurtulabileceği yönünde yanıltıcı iddialar sunmaktadır. Ayrıca, milliyetçiliği romantik bir edebiyat olarak gösterme eğilimindedirler ve milliyetçilikle ilgili çözüm önerilerine karşı çıkmaktadırlar.[488] Marksist veya komünist sistem, ne olursa olsun, ekonomik anlamda en büyük ve güçlü olanın ekonomisine hizmet etmenin mecburi olduğu bir sistemdir. Örneğin Sovyetler Birliği, işgal ettiği Asya Türk ülkelerinin kaynaklarını ve ürünlerini kendi ekonomik çıkarları doğrultusunda kullanmaktadır. Orta Asya'nın zengin doğal kaynakları, demir, kömür, pamuk, altın ve petrol gibi kaynaklar, Sovyetler Birliği tarafından kontrol altına alınmıştır. İktisadi sosyalizm, İngiliz liberalizminin eski sömürgeleri nasıl istismar ettiyse, Sovyetler Birliği'nin de başka milletlerin topraklarını aynı şekilde istismar ettiği görülmektedir. Ancak, İngilizler XX. yüzyıl ile eski sömürgelerine özgürlük vermişken, Sovyetler Birliği insan hakları ve özgürlüklerine saygı göstermemekte ve komünizm adı altında diğer toplumların

[487] Turan, a.y.
[488] KAFESOĞLU, **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, s. 115.

kaynaklarını sömürmeye davam etmektedir. Bu nedenle, komünizmin sözde ezilenleri koruma amaçlı olduğu iddiaları gerçeklikten uzaktır.[489] Kafesoğlu'na göre Marx, önceki sosyalist düşünce akımlarını "utopia" olarak değerlendirmiş ve kendi sosyalist ideolojisinin bilimsel olduğunu savunmaktadır. Karl Marx ve Friedrich Engels, iktisadi sosyalizmin sadece bir spekülasyon olmadığını, insanlığın sınıf mücadelesi sonucunda komünizme ulaşmasının tarihsel bir zorunluluk olduğunu iddia etmişlerdir. Bu nedenle, her sosyalist davranışın komünizme doğru bir ilerleme adımı olduğunu savunmuşlardır. Buna göre, solcu ve aşırı solcu grupların sık sık "ilericilik" kavramını kullandıklarını ve bu kavramın, Marksist düşünceyle ilişkilendirildiğini düşünüldüğünde her solcu veya Marksist kişinin nihai hedefinin komünizm olduğu ortaya çıkmaktadır.[490] Bu durum aynı zamanda Türkiye için de farklılık göstermemekte "ilericilik" ve "devrimcilik" ifadeleri Türkiye solunun da dilinden düşmeyen kavramlar olarak ortaya çıktığı gözlemlenmektedir.

Bu noktada sol düşünce, Atatürk'ün şahsiyetini ve Türk Devleti'nin temel prensiplerini çarpıtarak, onun bir Marksist veya komünist olduğunu ve Millî Mücadele'nin komünist bir hareketin devamı olduğunu iddia etmektedirler. Kafesoğlu, bu iddiaların gerçeklikten uzak olduğunu ve Atatürk'ün liderliğindeki Türk Cumhuriyeti'nin temel prensiplerinin Marksist veya komünist ideolojilerle örtüşmediğini vurgulamakta özellikle Halkçılık ilkesinin, Marksist proleter ideolojisiyle bir bağlantı olmadığını belirtmektedir. Ayrıca, Atatürk'ün Halkçılık, İnkılapçılık, Laiklik ve Devletçilik gibi ilkelere olan bağlılığını ve bu ilkelerin Türk Cumhuriyeti'nin temel taşları olduğunu savunmaktadır.[491] Atatürk, Marksizmin "sınıf mücadelesi" görüşünü reddetmiş ve insanlığın huzur ve mutluluğuna yönelik bir hareket olarak değerlendirmiş ve bu nedenle onun Halkçılık anlayışı, Türk milletinin gerçek ihtiyaçları ve eğilimlerine uygun olarak şekillendirilmiştir. Atatürk'ün Halkçılık prensibi, milletin bağımsızlığını kazanmış bireylerden oluşan bir topluluğu ifade etmektedir. Bu yaklaşım, sosyalistlerin "İmtiyazsız, sınıfsız millet" kavramıyla uyumsuzdur. Atatürk'ün "İmtiyazsız, sınıfsız millet" sloganı, Halkçılık ilkesini temsil eder ve solcu propagandanın bu ilkeyi sorgulayan bir şekilde ele almasına neden

[489] KAFESOĞLU, **a.g.e.**, s. 122.
[490] Kafesoğlu, a.g.e., s. 130-131.
[491] KAFESOĞLU, **a.g.e.**, s. 163-164.

olmuştur. Atatürk'ün bu ilkesi, Türk milletinin eşitlik ve özgürlük temelinde huzur içinde yaşayan bağımsız bireylerden oluşan bir toplum oluşturma hedefini yansıtmaktadır.[492] Türkdoğan ise, toplum yapısı planlamalarında "kökü dışarda" referansa sahip fikirlerin hatalarını beyan etmekte ve Osmanlı toplum yapısı üzerine teoriler geliştirenlerin "kişilik ilişkileri" kavramını kullanmak yerine "sınıf" kavramını kullanmalarını hatalı bulmaktadır. Bu durum Osmanlı toplum yapısını Batı toplum yapısına indirgenmesine ve Osmanlı toplum yapısını anlamaya çalışırken Batı'ya referans vermenin veya Batı tipi şemaları kullanmanın hatalı bir yaklaşım olduğunu ifade etmektedir.[493] Bu bağlamda toplumunun kendi özgün yapısını anlaması ve kendi özgün teorisini inşa etmesi gerekmektedir. Bu açıdan Atatürk'ün "İmtiyazsız, sınıfsız millet" düşüncesi ve halkçılık komünizm ile ilişkilendirilmesi mümkün olmamaktadır.

Türk Devleti, Atatürk'ün liderliğinde inkılapçı bir yaklaşım benimsemiştir, yani değişimi ve gelişmeyi teşvik etmiştir. Ancak bu, devrimci bir yaklaşım değildir çünkü inkılap, olumlu bir şekilde ileriye doğru, yapıcı gelişmeyi ifade ederken, devrim ise mevcut sosyal ve kültürel değerleri kökten değiştirmeyi ifade etmektedir. Atatürk, inkılapları, Türk milletinin yüzyıllarca süren değerlerini çağdaş medeniyet anlayışıyla uyumlu hale getirmek amacıyla gerçekleştirmiştir. İnkılaplar, milli değerlerin çağdaş bir şekilde geliştirilmesini hedeflemiş ve sadece giyim tarzı gibi görsel değişiklikleri değil, toplumsal, kültürel ve ekonomik alanda yapılan dönüşümleri de içermiştir.[494] Atatürk ve yeni Türk Devleti, laikliği önemli bir prensip olarak benimsemekte laiklik, Türkiye'nin temel bir ilkesi olarak dini inançlara saygıyı vurgulamaktadır. Kafesoğlu'na göre bazı çıkar grupları, laikliği dinsizlik veya Atatürk'ün düşmanı olarak tanıtarak çarpıtmakta ancak Türk Devleti dini inançları yasaklamamış, ibadethaneleri kapatmamış ve insanların vicdanlarına saygı göstermeyi tercih etmiştir. Bu noktada laiklik, dinin vicdanlara yerleştirilmesi ve manevi değerlerin korunması anlamına gelmekte bahsi geçen aydınlar ise komünizm fikriyle laiklik arasında bağ kurmaya çalışmakta ve Cumhuriyet döneminin dinsizlik üzerine kurulduğunu iddia etmektedir. Bir diğer noktada

[492] KAFESOĞLU, **a.g.e.**, s. 165.
[493] Türkdoğan, "Türk İslam Sentezi Üzerine", s. 48-49.
[494] KAFESOĞLU, **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, s. 165.

devletçilik ilkesi ile devletin bütün teşekküllerin sahibi olması, solcuların savunduğu sosyalist devletçilik ile bağdaştırılmaktadır. Türkiye'deki devletçilik, vatandaşları doyurmak ve refahlarını artırmak amacıyla devlete dayalı bir ekonomik sistem olarak kurulmuştur. Türkiye'deki devletçilik, vatandaşları zorla köleleştiren bir rejim değil aksine, insanların refahını artırmayı ve temel ihtiyaçlarını karşılamayı hedeflemektedir.[495] Bu bağlamda laiklik, devletçilik ve dini özgürlük düşünüldüğünde Atatürk Türkiye Cumhuriyeti'nin temel prensip ve politikalarını ortaya koymuş ancak bu kavramlar solcuların iddia ettikleri gibi sosyalist veya komünist prensipler etrafında şekillenmemiştir. Solcu devletçilik ve Atatürk devletçiliği arasındaki farklar düşünüldüğünde Solcu devletçilik, bireylerin can ve geçimini devlet otoritesinin insafına bırakan bir diktatörlük rejimi olup bu yaklaşım insan özgürlüğünü ve refahını tehdit etmektedir. Bu açıdan Atatürk'ün Halkçılık, Devletçilik ve Laiklik ilkeleri sosyalist veya komünist fikirler ile bağdaştırılması mümkün değildir. Kafesoğlu yine, Cumhuriyetçilik ve Milliyetçilik ilkelerinin Atatürk'ün Türk milletinin kendi kendini yönetebilme kabiliyetine olan inancının bir göstergesi olduğunu askeri başarıların zirvesindeyken bile monarşi yerine cumhuriyeti ilan ederek bunu ispat ettiğini belirtmektedir.[496] Neticede laiklik, milli iradeyi destekleyerek milliyetçiliği güçlendirmekte, devletçilik, ekonomik kalkınmayı sağlamakta ve inkılapçılık ise milletin yeni değerlerle buluşmasını sağlamaktadır.

Günümüzde toplumları etkisi altına alan iki büyük fikir akımı, milliyetçilik ve materyalist düşünceler olduğu düşünüldüğünde Milliyetçilik, toplumu oluşturan temel maddi ve manevi değerler bütününü oluşturmakta, Materyalizm ise sosyalizm, Marksizm, komünizm ve bilimsel toplumculuk gibi kavramların bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Kafesoğlu'na göre milliyetçilik, insanın beden ve ruhunun bir bütün olduğu fikrini benimseyen bir görüş olarak insanları bir araya getiren ortak değerlerin ve kültürel bağların vurgulandığı bir düşünce sistemini temsil etmektedir. Öte yandan, materyalizm, insanları yalnızca maddenin bir parçası olarak görmekte bu görüş, insanları sadece fiziksel varlıklar olarak ele almakta ve toplumları sınıf

[495] KAFESOĞLU, **a.g.e.**, s. 166-167.
[496] KAFESOĞLU, **a.g.e.**, s. 167-168.

mücadelesi gibi materyalist kavramlarla açıklamaya çalışmaktadır.[497] Bu bakımdan tarih boyunca farklı fikir ve felsefi akımların ortaya çıktığı düşünülürse bu iki görüşün (milliyetçilik ve materyalizm) kütleleri etkilemekte ve toplumların düşünce yapısını ve hareketlerini şekillendirmede önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Kafesoğlu'na göre, sosyalist iddialar Marksist ideolojileri kullanarak servet ve iktidar hayalleri kurmakta olduğunu ve dünyanın herhangi bir yerinde sosyalist fikirlerin doğruluğunun ispatlanmadığı düşünüldüğünde sosyalizmin her türünün komünizme giden bir yol olduğunu öne sürmektedir. F. Engels'in açıkladığı gibi, "sosyalizmin her çeşidi komünizme giden bir yol olduğuna göre..." sosyalistlerin temel amacı mevcut düzeni yıkmak ve devleti ortadan kaldırmak olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda sosyalistlerin hedefi, "ilericilik" düşüncesi altında milleti hak, adalet, hürriyet ve gerçek demokrasiden yoksun bırakmaya çalışmak olarak anlaşılmaktadır.[498]

Bu dönem ile ilgili Tanıl Bora, Türk sağının içine düştüğü bir çelişkiyi ifade etmektedir. 1970'lerde Türkiye'de İzmir Ülkü Ocakları Birliği tarafından yayımlanan Efes Festivali broşüründe "Dün şövalyesiyle, dukasıyla, ordusuyla gelen haçlı emperyalizmi bugün yabancı okulları, misyonerleri, barış gönüllüleri ile geliyor," ifadelerine yer verilmektedir. Bu durum ona göre bir çelişkidir çünkü Batı ve Amerika ile yakın bağlar kuran Türk sağının kültür emperyalizmine karşı duruşu bir nevi kendi içini rahatlatma gayretidir. Bu durum, milli kültürün korunması gerektiği düşüncesiyle örtüşmekte ve sağ görüşlüler, milli kültürün dejenere edildiğini ve yabancı kültürlerin yerine geçtiğini iddia ederek milli kimliğin korunması gerektiğini savunmaktadır. Özellikle 1970'lerde Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT), milliyetçi-muhafazakâr grupların eleştirilerinin hedefi olmuş ve TRT'nin Batı kültürünü teşvik ettiği ve milli kültüre ihanet ettiği düşünülmektedir.[499] Soğuk Savaş döneminin etkisi altında, Sovyetler ve Marksizm tehdidiyle karşı karşıya olan milliyetçi ve muhafazakâr düşüncenin aslında yine temel milli değerleri merkeze aldığı görülmektedir. İki kutuplu dünyada Sovyetlerin topraklarımız üzerindeki hedefleri ve komünizm ile milli değerlerimizi yok etme gayreti içinde olduğu

[497] KAFESOĞLU, **a.g.e.**, s. 177.
[498] KAFESOĞLU, **a.g.e.**, s. 258.
[499] Bora, "Milliyetçi-Muhafazakâr ve İslâmcı Düşünüşte Negatif Batı İmgesi", s. 255.

düşünüldüğünde, Batı ve Amerika ile yakınlaşma sağlanmıştır. Ancak yine bu yakınlaşmanın bir kültür emperyalizmine neden olduğu düşünüldüğünde, yine milli benliği koruma içgüdüsüyle karşı duruş sergilenmektedir. Çünkü sağ düşünceye göre, Milliyetçilik, bir milleti sevmek, onun refahını ve bağımsızlığını savunmak, milli değerlere bağlılık göstermek ve milletin menfaatlerini ön planda tutmak anlamına gelmektedir. Bu bütünlüğe duyulan bağlılıkla birlikte, milletin kültürel, tarihi ve sosyal değerlerine sahip çıkmayı içermektedir.[500]

Bu noktada Türk-İslam Sentezi, Hümanist ve Marksist ideolojilerle mücadele etmek amacıyla kurulduğu düşünülmekle birlikte sentez, Türk milliyetçiliği ve İslam'ın birleştirilmesi amacıyla oluşturulduğu ve Türk tarihindeki kültürel ve medeniyet değerlerinin bir sentezi olduğu kabul edilmektedir. Bu düşünce Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde Türkçülük ve İslamcılık gibi farklı ideolojilerin etkisi altında oluşmuş bir düşünce akımıdır. Cumhuriyet sonrası dönemde ise milliyetçilik, muhafazakârlık, ülkücülük, mukaddesatçılık, sağcılık ve İslamcılık gibi farklı akımların bir araya getirilmesiyle ortaya çıkmıştır.[501] Neticede Türk-İslam Sentezi'nin temel amacı Türk kültürü ve İslam'ın birleştirilmesi ve Türk milletinin tarihindeki önemli değerlerin yansıtılması ve bu değerlerin ister kültür emperyalizmi isterse materyalizme karşı korunması olarak teşekkül ettiği anlaşılmaktadır.

3.5. Türk İslam Sentezi Merkezindeki Kurumlar

3.5.1 Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü

1960 Darbesi sonrasında meydana gelen gelişmeler arasında, milliyetçi aydınlar devletin de desteğiyle Türkiye dışındaki Türk toplulukları hakkında çalışmalar yapmaya başladılar. Bu çabaların bir sonucu olarak 1961 yılında Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü (TKAE) adında bir kurum ortaya çıktı. TKAE'nin genel amacı, Türk kültürünü koruma ve yayma amacı taşıyan bir enstitü olmakla birlikte 1970'lerden sonra Aydınlar Ocağı ve Türk-İslam sentezi ideolojisinin yayılmasında da etkili olduğu bilinmektedir. Enstitü'nün yayın organı olan "Türk Kültürü"

[500] Gökhan Evliyaoğlu, Milliyetçiliğimizin Ön Hedefleri, İstanbul, Kervan Matbaası, 1962, s. 12.
[501] KADIOĞLU, "Türk İslam Sentezinin Oluşum ve Gelişim Süreci", s. 824.

dergisinin 1 Kasım 1962 tarihli ilk sayınında amaçları; Türk dünyasını bütün yönleriyle incelemek ve tamamen bilimsel kaidelere bağlı çalışmalar yürütüleceğini hedeflemektedir. Bilimsel araştırmalara dayalı olarak politik iddialardan uzak, Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında da Türkçeyi konuşan ve Türk olarak kabul edilen topluluklar hakkında araştırmalar yapılarak Türk kültürü ile ilgili araştırmalar yaparken, bu toplulukları göz önünde bulundurmanın önemi üzerinde durulmaktadır. Dil bilimciler için, Türkçenin hangi ülkede, hangi bölgede ve hangi siyasi sınırlar içinde konuşulursa konuşulsun, tüm lehçeleri eşit derecede değerlidir. Aynı prensiplerin Türk sanatı, Türk tarihi ve Türk kültürü ile ilgili diğer konular için de uygulanması da önemli görülmektedir.[502] Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması sonucu Türkiye sınırları dışında kalan Türk topluluklarını, sadece siyasi sınırlar nedeniyle dışlamaması gerektiği bu toplulukların varlığı Türklüğün bir hakikati olarak görülmektedir. İran, Kafkasya, Kırım, İdil-Ural, Türkistan ve Sibirya gibi bölgelerde yaşayan diğer Türk grupları için de aynı yaklaşım benimsenmekte bu bölgelerde yaşayan Türk gruplarının kültür hayatlarını bilimsel yöntemlerle incelemek Enstitünün ana amaçları arasında yer almaktadır. Enstitü, bu bölgelerin kültür hayatlarını bilimsel metotlarla incelerken Almanya, Fransa, İtalya ve Rusya gibi yabancı ülkelerin bilim kurumlarını incelemeyi, Türk lehçelerini, Türk gruplarının etnografyasını, tarihini ve sanatını siyasi sınırlarla sınırlamadan bir kültür dairesi içinde araştırmayı kendine ana hedef olarak belirlemektedir.[503]

Abdülkadir Donuk'a göre Türkiye dahil, bütün Türk ülkelerinin ortak meselelerini ele alacak bir kurumun kurulması önemlidir: Atatürk döneminde bu amaçla Türk Tarih ve Türk Dil Kurumu gibi kurumlar oluşturulmuş, ancak sonraki yıllarda bu kurumlar hedeflerinden uzaklaştırılmıştır. Bu eksikliği gidermek için Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü 1961 yılında kurulmuştur. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nün amaçları: Türk dünyasının tarihini ve etnik yapısını incelemek, Türk lehçelerini, folklorunu ve sanatını araştırmak, Türk dünyasının sosyal ve dini meselelerini ele almak, Türk ülkelerinin coğrafi ve ekonomik durumunu incelemek,

---

[502] Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, **Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü 25. Yıl (1961-1986)**, Ankara, TKAE Yayınları, 1986, s. 5-6.
[503] Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü TKAE, "Tarihçe", **https://turkkulturu.org.tr/tarihce/**, 03.06.2023.

Türk ülkelerinin jeopolitik durumunu araştırmak ve bu alanda çalışanları burslarla desteklemek ve elde edilen sonuçları yayınlarla halka tanıtmak olarak belirlenmiştir.[504]

Bu dönemde, Türk-İslam Sentezi aydınları tarafından desteklenmekte olan bir diğer çalışma ise Türkiye'de siyasi iktidarın 1965'te "Bin Temel Eser" adlı bir kitap dizisi çıkarma kararı almış olmasıdır. Bu dizi, yabancı klasiklerin Türkçeye çevrilmesini ve Türk dilinde yazılmış eserlerin günümüz diline uyarlanmasını içermekte olup milli kültürün ve entelektüel mirasın gelecek nesillere aktarılmasına yönelik bir girişim olarak görülmektedir.[505] Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü (TKAE), Türk kültürünü araştırma ve yayma amacı güder. Enstitü, en azından başlangıçta devlet desteğinden yararlanmış, kamu yararlılığı tanımıyla kabul edilmiş ve genellikle üniversite öğretim üyelerinden oluşan üyeleriyle akademik alanda etkinlik göstermiştir. Enstitünün yayınlarını iki ana başlık altında toplamak mümkündür. Aylık yayınlanan Türk Kültürü dergisi, popüler, halka hitap eden veya akademik içerikli yazılarıyla geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmayı hedeflerken; Türk Kültürü Araştırmaları, altı ayda bir yayımlanan akademik bir dergidir. Ayrıca, Cultura Turcica adlı dergi, Türk kültürü ve medeniyetiyle ilgili konuları yabancı okuyuculara tanıtmak amacıyla Fransızca, İngilizce ve Almanca olarak yayımlanır. Enstitünün 11. sayısı yayımlanan bu derginin basımı devam eden 12. sayısı ise Ermeni konusuna ayrılmıştır.[506] Bu çalışmalar, 1970 yılında Aydınlar Ocağının kurulması öncesinde Türk-İslam Sentezi düşüncesinin kitap ve süreli yayınlar ile geniş bir yelpazede duyurulması ve Türk kültürünün çeşitli yönlerinin araştırılmasını kapsamaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere Osmanlı Devleti'nin yıkılması ardından sınırların dışında kalan bütün Türk toplulukları, TKAE'nin çalışma alanına girmekte Türk dili yanında İran, Kafkasya,

---

[504] Abdülkadir Donuk, "Türkiye'nin Dış Ülkelerdeki Türk Azınlıklar Politikası ve Dış Türkler Meselesi", Yeni bir Yüzyıla Girerken Türk-İslam Sentezi Görüşünde Meselelerimiz 2, İstanbul, Aydınlar Ocağı Yayınları, 1988, s. 255.

[505] KAFESOĞLU, **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, s. Önsöz; COPEAUX, **Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine**, s. 55.

[506] Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, **Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü 25. Yıl (1961-1986)**, s. 6; Tuncer GÜLENSOY, "Türkiye Cumhuriyetinin Kültür Tarihi İçinde Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü", **Türk Yurdu**, C. 31, No: 286, 2011, s. 101.

Kırım, İdil-Ural, Türkistan, Sibirya gibi bölgelerde ve Türkiye kültürlerini kapsayan çalışmalar yapmaktadır.

Türk Kültürü dergisi, 1962 ile 1984 yılları arasında yayımlanmış ve dergi, sentez aydınlarından Prof. Dr. Kafesoğlu'nun makaleleri ile Türk-İslam Sentezi düşüncesi tarafından ciddi bir destek görmüştür. Dergide Türk kültürü, tarih ve Türk ulusu yaklaşımını içermekte ve Türk aydınlanma hareketinin geniş kesimleri üzerinde etkili olması amacı güdülmüştür. Dergi, resmi tarih alanında da etkili olmuş, yapılan araştırmaların sonuçları ders kitaplarına da katkılarda bulunarak gençlerin yeni hakikatleri öğrenmesine öncülük yapmıştır. Bu nedenle, "Türk Kültürü" dergisi, Türk kültürü ve tarihine ilişkin önemli bir referans kaynağı olarak yerini almaktadır. Bu noktada "Türk Kültürü" dergisi, Türk kültürü, tarih ve ulusal kimlik konularında önemli bir rol oynamış ve bu alandaki çalışmalara katkı sağlamıştır. Objektif bir değerlendirme olarak Jacob Landau gibi uzmanlar, dergiyi "ılımlı Pantürkizm ile araştırmacılığın bileşiminin en iyi örneği" olarak değerlendirmektedirler.[507] TKAE ve Türk Kültürü dergisi, çalışmalarında kuruluş gayesi olduğu üzere geçmiş Türk kültürü ve toplumları üzerinde ilmi çalışmalar yapmaktadır. Copeaux'a göre bu durum, geçmiş Türk toplumlarının sistemli bir şekilde yüceltilmesi olarak görülmekte ayrıca, "dış" Türk topluluklarına yönelik ilginin artmasını ise "Ortodoks Kemalizm" politikalarından uzaklaşma olarak görülmektedir. Ona göre, Türk Kültürü dergisi, sadece kültürel bir yayın değildir; aynı zamanda Türk-İslam sentezinin açık bir ifadesini sunmaktadır. Genellikle tarihsel, yazınsal veya etnografik savlar içerisinde dile getirilen bu düşünceler, zaman zaman açıkça siyasi bir nitelik kazanır ve resmi olarak Kemalizm'e bağlılığı sürdürseler de aslında Kemalizm'den oldukça uzaklaşmış oldukları anlaşılmaktadır.[508] Ancak Atatürk'ün verdiği bir demece göre bu gayretler, Atatürk'ün düşüncelerinin aksine değil ve dahi bizatihi Atatürk'ün geleceğe dair verdiği bir görevi ifade etmektedir:

"Düşün bir kere, Osmanlı İmparatorluğu ne oldu? Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ne oldu? Dünyayı ürküten Almanya'dan bugün ne kaldı: Demek

---

[507] COPEAUX, **Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine**, s. 73.
[508] Copeaux, a.g.e., s. 73, 76.

hiçbir şey sürekli değildir. Bugün ölümsüz gibi görünen nice güçlerden, ileride belki pek az şey kalacaktır. Devletler ve Milletler, bu idrakin içinde olmalıdırlar. Bugün Sovyet Rusya, dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağını kimse kestiremez. Tıpkı Osmanlı İmparatorluğu gibi, tıpkı Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gibi parçalanabilir. Bugün elinde tuttuğu milletler, avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşır. O zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir. Bizim, bu dostumuzun idaresinde dili bir, inancı bir, öz kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız."[509]

1961 yılında başlayan bu çalışmaların talimatını Atatürk çok önceden vermiş ve Türk milletinin bu konuda hazırlıklı olmasını öğütlemiştir. Atatürk, hazırlıkların beklenmeden yapılmasını öğütleyerek manevî köprüleri sağlam tutmanın önemini dil, inanç ve tarihi hakikatlerin ışığında kurulacak köprüleri inşa etmenin kıymetini vurgulamaktadır.

"Bugün biz bu kitlelerden dil bakımından, gelenek, görenek, tarih bakımından ayrılmış, çok uzağa düşmüşüz. Bizim bulunduğumuz yer mi doğru, onlarınki mi? Bunun hesabını yapmakta fayda yoktur. Onların bize yaklaşmasını bekleyemeyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gerekli… Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimizin içinde bütünleşmeliyiz. Tarih bağı kurmamız lazım, folklor bağı kurmamız lâzım… Bunları kim yapacak? Elbette biz! Nasıl yapacağız? İşte görüyorsunuz, dil encümenleri, tarih encümenleri kuruluyor… Dilimizi, onun diline yaklaştırmaya ve böylece birbirimizi daha kolay anlar hale gelmeye çalışıyoruz… Tarihimizi ona yaklaştırmaya çalışıyoruz, ortak bir mazi yaratmak peşindeyiz. Bunlar açıktan yapılmaz, adı konarak yapılmaz, bunlar devletlerin ve milletlerin derin düşünceleridir."[510]

Mustafa Kemal Atatürk'ün ifadelerinde yer alan "dili bir, inancı bir, öz kardeşlerimiz" ifadesiyle sınırların dışındaki Türkler ile kurulacak bağların işareti verilmiş tarihin bir köprü olduğu ifade edilerek de kurulacak bağların temeli hakkında talimatlar verilmiştir. Bu bakımdan TKAE ve Türk Kültürünün çalışmaları,

---

[509] Mustafa Kemal ATATÜRK, "Atatürk'ün Türk Dünyası ile İlgili Öngörüsü", **https://www.turtep.edu.tr/index.php?sayfa=ataturk_ongorusu**, 03.06.2023.
[510] ATATÜRK, **a.y.**

hümanistlerin kendilerine göre yorumladığı Kemalizm'den, yöneticilerin saptırdığı Türklüğün yok sayıldığı ve dış Türkler ile bağların tamamen koparılmasının kabul edildiği bir düşünceden uzaklaşma olarak görülecektir. Ancak Atatürk'ün ifadelerine göre ise bunu düşünmek anlamsız gözükmektedir.

Bu açıdan Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü (TKAE), Türk-İslamcı tarihçilerin, içeride güçlenen solun entelektüel hegemonyasına karşı mücadele etmek ve dışarıda "dış Türkler" başlığı altında devlete yardımcı olmak amacıyla kurulmuştur. Cangül Örnek'e göre TKAE, özellikle yayıncılık yoluyla bu hedeflere ulaşmayı amaçlamış bu sayede tarihçi akademisyen ve yazarlar, devletle ve siyasi çevrelerle bağlantılar kurarak çalışmışlardır. TKAE'nin kuruluşunda, dönemin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in himayesinde, Dışişleri Bakanlığı ile "dış Türkler" ile ilgili araştırmalar yapması planlanmıştır. Ayrıca, 1950'lerde ortaya atılan bir fikrin sonucu olarak kurulmuş olan TKAE'nin kurucu başkanı Ahmet Temir, ABD delegasyonunun Ankara'ya gelerek bu konuyu görüştüklerini belirtmektedir. O dönemde, "dış Türkler" konusunda araştırmalar yapmak üzere Münih SSCB Araştırmaları Enstitüsü gibi bir modelin Türkiye'de oluşturulmak istendiği belirtilmekte ancak bu proje somut bir sonuç vermemiştir.[511] Orta Asya Türkleri ile ilgili siyasi planların Irkçılık-Turancılık davasında olumsuz bir şekilde etkilenmesine rağmen 1960'ların başında, "dış Türkler" için yeni bir açılım planı yapılmasını ve bu açılımın doğrudan devlet tarafından desteklenmesini dikkat çekici bulmaktadır. Yine Örnek bu durumu, Türkiye'de devletin klasik Kemalizm ve dış politikadaki bilinen hedeflerden ciddi bir uzaklaşma içinde olmak şeklinde okumaktadır.[512]

TKAE çatısı altında yapılan kitap basımları dikkate alındığında 1964'te Muharrem Ergin'in "Dede Korkut", 1965'te Osman Turan'ın "Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti", 1966'ta Battal Taymaş'ın "Kazan Türkleri", 1966'da Hüseyin Baykara'nın "Azerbaycan'da Yenileşme Hareketleri", 1968'de Baymirza Hayıt'ın "Die Wirtschaftsprobleme Turkestans, Ein Beitrag zur Wirtschaftskunde Turkestans mit einem Rückblick auf ihre jüngste Vergungen- heit", 1971'de Laszio Rasonyi'nin

[511] Cangül ÖRNEK, "Soğuk Savaş Dönemi Tarihçiliği ve Türk-İslam Sentezi Perspektifi", **Türk Tarihçiliğinde Tezler/Teoriler**, ed. Ahmet Şimşek, İstanbul, Yeni İnsan Yayınevi, 2020, s. 122-123.
[512] ÖRNEK, **a.g.e.**, s. 123.

"Tarihte Türklük" ve 1976'da İbrahim Kafesoğlu'nun "Türk Milli Kültürü" adlı eserleri, dönemin tarihçilik faaliyetlerinin bir özeti gibidir.[513] Yine Türk-İslam Sentezi düşüncesinin başat karakteri İbrahim Kafesoğlu'nun, TKAE tarafından basılan "Türk Dünyası El Kitabı" eserinde Türk tarihi bölümünde bulunan 44 başlıktan 25'ini yazmış olması TKAE ile Türk-İslam Sentezi fikri arasındaki hakim bağları göstermesi açısından önemlidir.[514]

Sonuç olarak, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü (TKAE) ve Türk Kültürü'nün çalışmaları, Türk-İslam sentezi düşüncesinin köklerinde yatan fikirleri gün yüzüne çıkarmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün ifade ettiği gibi, uygun siyasi denge ve hazırlıkların sonucunda, Türkiye dışındaki Türklerle kültürel bağların kurulması için önemli adımlar atılmıştır. Bu çalışmalar, Türk milletinin birlik ve beraberliğini güçlendirmek, ortak tarih ve kültür bağlarını pekiştirmek ve Türk dünyasının bütünleşmesini sağlamak amacıyla yapılmıştır. Bu çerçevede, TKAE'nin ve Türk Kültürü'nün faaliyetleri, Türk-İslam sentezi düşüncesinin gelişimine katkı sağlamış ve Türk milletinin kimlik ve değerlerini koruma yolunda önemli bir rol üstlenmiştir.

3.5.2. Aydınlar Ocağı

1960 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin yaşadığı ilk askeri darbe tecrübesi akabinde, sol kanattaki aktif birliktelikler ve entelektüel hegemonyaya karşı İstanbul'da milliyetçi kanat içinden bir grup ilk fikri bir hareketi başlatmıştır. İlk başta "Aydınlar Kulübü" olarak adlandırılacak hareket 1961 yılında yedi milliyetçi Türk aydını tarafından kurulmuştur. Bu kulübün ana amacı, iş hayatında başarılı bir şekilde yer alan aydın insanların memleket meselelerine katkıda bulunmalarını sağlamak ve aynı zamanda birbirlerini tanımalarını teşvik etmek olarak belirlenmiştir. Kulüp tüzüğünde kuruluş amacı; "Fertler ve topluluklar arasında karşılıklı sevgi ve saygı duygularının uyanmasını, üyelerinin okuma zevki ve kültürlerinin geliştirilmesini, boş vakitlerinin ilmî, edebî, tarihî sohbet vesaire hususlarla değerlendirilmesini, her türlü zararlı düşünce ve meşguliyetlerden kaçınılmasını, feragat, vatanseverlik

[513] Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü 25. Yıl (1961-1986), s. 41-43; GÜLENSOY, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kültür Tarihi İçinde Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü", s. 102.
[514] TEMİR, **Vatanım Türkiye**, s. 226.

duyguları ile karşılıklı dayanışmalarını temin etmektir" ifadeleri ile beyan edilmektedir.[515] Sentez aydınlarından Prof. Dr. Salih Tuğ tarafından dönemin toplum yapısı, Türkiye'de radikal sol hareketlerin yaşandığı ve 27 Mayıs askeri darbesi akabinde sağ kanatta bir birliktelik oluşturulamadığı bir dönem olarak ifade edilmektedir. Bu süreçte Aydınlar Kulübü, İstanbul'da bulunan 5-10 genç milliyetçi-mukaddesatçı aydın tarafından ülkenin durumu hakkında bir değerlendirme yapılması için kurulmuştur.[516]

Aydınlar Kulübü'nün çalışmaları, seminer, konferans ve sohbet etkinlikleri düzenlemek, kitap, broşür ve mecmua çıkarmak ve halkın bu konularda aydınlatılması üzerine kurgulanmıştır. Kulüp, gayesine uygun çalışmaları teşvik etmek amacıyla başarı ödülleri dağıtmakta ve aynı amaca hizmet eden diğer kuruluşlarla maddi ve manevi ilişkiler kurmayı ve karşılıklı yardımlaşmayı bir görev bilmektedir. Kulübün ilk kurucu heyeti; Süleyman Yalçın, Asım Taşer, Faruk Kadri Timurtaş, Ayhan Songar, İsmail Dayı, Kemalettin Erbakan, Mahmut Ayla'dan oluşmaktadır.[517] Kulüp, hedeflediği çalışmaları yürütürken 1965 yılında kapatılmış akabinde Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu başkanlığında 1970 yılında Aydınlar Ocağı çatısı altında çalışmalarına devam etmiştir. Ocağın kuruluşunda ise, Muharrem Ergin, Ahmet Kabaklı, Süleyman Yalçın ve Nevzat Yalçıntaş gibi milliyetçi ve mukaddesatçı aydınların katılımları görülmekte ek olarak önemli bir şair ve yazar olan Necip Fazıl Kısakürek'inde, 1975 sonrasında Aydınlar Ocağı'nda aktif rol aldığı görülmektedir.[518] Aydınlar Ocağı'nın amacı milli kültür ve bilincin geliştirilmesi, Türk Milliyetçiliği düşüncesinin yayılması ve anarşiyi engelleyerek milli değerlerin korunması olarak belirlenmiştir. Dernek, bu amaçlar doğrultusunda milli değerleri, Türk ahlak ve geleneklerini, Türk dilini ve sanatını savunmayı, milli meselelere Türk Milliyetçiliği perspektifinden yaklaşarak milli çıkarları korumayı kendine vazife olarak kabul etmektedir.[519] Bu bağlamda milli ideale bağlı nesillerin yetiştirilmesi,

---

[515] Darendelioğlu, Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri, s. 372.
[516] ÖZCAN, "Bir Aydın Hareketi Olarak Aydınlar Ocağı ve Türk Siyasetine Etkileri", s. 88-89.
[517] DARENDELİOĞLU, **Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri**, s. 373.
[518] Ali ÇAĞLAR, Mustafa ULUÇAKAR, "Günümüz Türkçülüğünün İslam'la İmtihanı: Türk-İslam Sentezi ve Aydınlar Ocağı", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, No: 26, 2017, s. 126.
[519] DARENDELİOĞLU, **Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri**, s. 375-376.

sosyal dayanışmayı oluşturmak, kültürel etkinlikler düzenlemek ve ilmi çalışmalar ile gençlerin yetişmesini teşvik etmek ocağın ana görevleri arasında yer almaktadır. Bu gayretler sayesinde, 1960 sonrası sağ kanatta meydana gelen birlik ve bütünleşme eksikliği, Aydınlar Kulübü'nün çalışmalarıyla ilk adımlarını atmış ve Aydınlar Ocağı'nın çalışmalarıyla güçlenerek devam etmiştir.

27 Mayıs sonrasında oluşturulan Anayasa ve getirdiği toplumsal ve siyasi koşullar, 1965-1970 yılları arasında Türkiye'de büyük bir fikir çalkantısına yol açmıştır. Özellikle aşırı sol fikir akımı, toplumun genel eğilimine rağmen etkisini giderek artırmakta, üniversitelerdeki gençlik hareketleri, bu aşırı sol akımın bir baskı hareketine dönüşmesine yol açmıştır. Yalçın'a göre bu akım, Türk milletinin tarihine, yaşam biçimine ve inanç değerlerine karşı ciddi bir tehdit oluşturmaya başlamış. Aşırı sol akım, kısa sürede kendisini cebri bir kuvvet haline dönüştürmüş, üniversite rektörleri, dekanları ve görevlilerinin hakaretlere maruz kaldığı durumlar cereyan etmiştir. Dikkate değer bir önemli husus ise bu sol akımın, üniversite içi ve dışında birçok bilim, fikir ve siyaset insanı tarafından da desteklenmesi olarak görülmektedir.[520]

Yaşanan bu kaotik fikri cereyanlar neticesinde Çetinsaya, Türk-İslam Sentezi düşüncesinin yükselişini şu şekilde özetlemektedir: Aydınlar Ocağı'nın 1970 yılında kurulması ile İslamcılar ve milliyetçiler arasında popülerlik kazanmış ve hızlı bir büyüme etkisi içine girdiği gözlemlenmektedir. Ocağın, ana kaygısı sol kanadın artan nüfuzuydu ve 1960'lı yıllarda Türkiye'de sosyalizmin yükselişi bu endişelerin nedeni olmuştur. Ocağın dine bakışı düşünüldüğünde ise, Ziya Gökalp'in ortaya koyduğu çizginin takip edildiği görülmektedir. Çünkü kültürel milliyetçiler için din vazgeçilmez bir unsur olup İslam, milletin var oluşunun kültürel özünü temsil etmektedir. Türk-İslam Sentezi aydınları, "Türklük ile İslamiyet" arasında derin bir sentez olduğunu savunmakta ve bu iki unsurun birbirinden ayrılamaz olduğunu belirtmektedir.[521] Ancak, Ocak aydınları, radikal dini hareketlere karşı olup devlet ve

[520] Süleyman Yalçın, "Aydınlar Ocağı ve Türk-İslam Sentezi", Yeni Bir Yüzyıla Girerken Türk-İslam Sentezi Görüşünde Meselelerimiz 3, İstanbul, 1988, s. 182.
[521] Cetinsaya, "Rethinking Nationalism and Islam: Some Preliminary Notes on the Roots of Turkish-Islamic Synthesis in Modern Turkish Political Thought", s. 376.

millet bütünleşmesine zarar verecek tüm etkileşimlerden uzak durulması taraftarı olmuşlardır.

Aydınlar Ocağı'nın kuruluşu ve gayeleri hakkında; Ocak sadece akademik ve ilmi kaygılardan ziyade, Türk milleti ve devletinin sorunlarını çözme amacı gütmekte, saf teorik düşünceyi değil, pratik uygulama ve planlamalar ile de ilgilenmektedir. Ancak akademik, ilmi kaygılar olmadan, sadece siyasi etkinlik ve planlama üzerine yoğunlaşmanın hatalı olacağı düşünülmektedir. Bu açıdan bilgi, ilim, akıl ve özgür düşünce, sorunların çözümü için önemli birer araç olup, Aydınlar Ocağı'nın bu değerlere dikkat etmesi önemsenmektedir.[522] Bu görüş, Aydınlar Ocağı'nın amacının sadece siyasi etkinlikle sınırlı olmadığını, aynı zamanda Türk milleti ve devleti için faydalı çözümler üretmeye odaklandığını vurgulamaktadır. Özellikle 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonrasında sol kanat tarafından Aydınlar Ocağı'nın siyasi etkinlik ve siyasi ideoloji üretme iddiaları gündeme gelmekte Ocağın çalışmaları sadece siyasal hedefler olmakla suçlanmaktadır. Yalçın, bu konuda iddiaları gerçek dışı kabul etmekte Aydınlar Ocağının, siyasal bir cemiyet değil sadece devlet ve milletin refahı için fikirler geliştiren bir kuruluş olduğunu belirtmektedir. Aydınlar Ocağı'nın siyasi etkinliğinin, üretilen fikirlerin devlet tarafından kabul edilmesi veya tatbik edilmesi nedeniyle değil, ileri sürülen görüşlerin doğru ve pratik olup olmadığı ile ölçülmesi gerektiğini belirtilmektedir. Sol düşünürler tarafından özellikle 24 Ocak kararları olarak bilinen ekonomik tedbirlerin, Turgut Özal tarafından geliştirilmesi ve uygulanabilir hale getirilmesi bu görüşlerin nedeni olarak öne sürülmektedir. Yalçın, bu durumu Aydınlar Ocağı'nın siyaset yaptığı anlamına gelmeyeceğini; sadece bu ilim ve kültür yuvasında memleket yararına fikirlerin olgunlaştığını ve bu durumun pratik tedbirlerin hayata geçirilmesi olarak açıklanabileceğini ifade etmektedir.[523]

Bu konuda özellikle kurulduğu 1970 yılından 1980 sonrasındaki çalışmalarında Aydınlar Ocağı'nın milli ve manevi değerlerin tanımlanmasında ve devleti yıkıcı ve bozucu unsurların ne olduğu konusunda bir çerçeve oluşturduğu anlaşılmaktadır. Ancak, 12 Eylül darbesi sonrasında Aydınlar Ocağı'nın etkisi ve Türk-İslam

---

[522] YALÇIN, "Aydınlar Ocağı ve Türk-İslam Sentezi", s. 183.
[523] Cumhuriyet Gazetesinde, 19-23 Nisan 1987 tarihinde Aydınlar Ocağı hakkında yazılan yazıya bir cevaptır. YALÇIN, **a.g.e.**, s. 184.

Sentezi'nin kazandığı itibar, 1970-1980 dönemi ile karşılaştırıldığında belirgin bir şekilde artmıştır. Çiler Dursun'a göre, sentez ve ocağın ideolojik içeriği ve amacı, ilk kez 1973'te "Aydınlar Ocağı'nın Görüşü" olarak ortaya konulmuş, on yıl sonra 1983'te Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından yayınlanan Milli Kültür Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda bu değerlerin yer aldığı görülmüştür.[524] Bu bakımdan Devlet kanallarının gerek 1971 muhtırası gerekse 1980 darbesi sonrasında sol düşüncenin etkisinin azaltılmasına ve yerine Türk-İslam Sentezi düşüncesi ile uyuşan bir politik çizgi izlediği anlaşılmaktadır.

Sentez düşüncesine göre Marksist diyalektiğin "millet" ve "ulus" kavramlarına yaklaşımını "acaib, ilim ve realite dışı bir tasavvur" olarak düşünülmekte bu görüşe göre, millet kavramı artık geçerliliğini yitirmiş, dini inançlar ve milli kültür unsurları önemsiz hale getirilmiştir. Bu görüşe göre, insanlar sanayi devrimiyle yeni topluluklar ve uluslar oluşturma yolunda ilerlemektedir ve ulusal kültürlerle yeni uluslar doğacaktır. Yalçın'a göre bu durumda yeni bir Türk ulusu mu oluşmalıdır? Sorusu akıllara gelmektedir. Ancak İsrail'in uzun süren bir devletsizlik sonrasında kurulan devleti düşünüldüğünde tarih boyunca sahip olunan milli ve dini inanç temalarının modern İsrail devletinde dahi sürdürüldüğü görülmektedir. Yine Rusya ve Çin örneklerinde olduğu gibi Marksist-Komünist ideolojilere sahip ülkelerin milli tarih ve kültürlerinden kopuk, inançsız bir yaklaşımla tüm tarihsel birikimlerinden ayrıştığını ifade etmektedir.[525] Bu bağlamda Türk Milleti'nin tarihini ve geleceğini düşünüldüğünde, İsrail, Rusya ve Çin gibi ülkelerdeki deneyimler göz önünde bulundurulmalı ve dinî inançların ve kültür değerlerinin gücü ve önemi vurgulamaktadır. Bu bağlamda Türk Milleti'nin kökenleri ve tarihi Ötüken, Türkistan, Göktürkler, Selçuklular ve Osmanlılar gibi dönemlerden Anadolu Türklüğü ve Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar uzatan bütüncül bir perspektifle ele alınması gerekmektedir. Süleyman Yalçın Hümanistlerin, Türkiye'nin tarihini sadece Anadolu'da yaşamış olan toplumların tarihi ve onların medeniyetinin bir yansıması olarak gördüğünü ve bu nedenle Orta Asya kökenlerine sahip Türklerle aynı millete aidiyet hissi taşıyanları anlamakta güçlük çektiklerini belirtmektedir. Bu yaklaşıma

---

[524] Çiler DURSUN, "İdeoloji ve Özne Türk İslam Sentezi", Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002, s. 83.
[525] YALÇIN, "Aydınlar Ocağı ve Türk-İslam Sentezi", s. 188.

göre, Türk milleti sadece Anadolu'daki halkların bir karışımı olarak kabul edilmekte ve bu tür yaklaşımların Türk-İslam medeniyeti ve kültür varlıklarına yeterince değer vermediğini ve bu topraklarda bulunan tarihi kalıntıları göz ardı ettiğini vurgulamaktadır.[526] Neticede böylelikle Türk Milleti'nin tarihini ve kökenlerini yorumlama konusundaki farklı bakış açılarını ve bu konudaki tartışmalar ele alınmaktadır. Bu tartışmalar ise bir nevi, Türk milletinin kimliği ve tarihi hakkındaki görüşlerin çeşitliliğini yansıtmaktadır.

Sentez düşüncesinin topluma fikirlerini ifade ettiği en önemli alanlardan biri ise, 10-12 Şubat 1967'de Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) tarafından düzenlenen Milliyetçiler I. Büyük Kurultayı olacaktır. Bu kurultayın başkanlığını Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu yapmıştır. Hazırlık çalışmalarını ise MTTB, 48. Dönem Kongre Divanı Başkanı Niyazi Özdemir, Nevzat Kösoğlu, Dursun Ali Çemberci ve Kültür Ocağı yöneticileri üstlenmiştir. Daha sonra birçok milliyetçi seminer ve kurultay düzenlenmiştir. Ancak en önemlisi, 10-11 Mayıs 1969 tarihleri arasında gerçekleşen Milliyetçiler İlmi Semineri'dir.[527] Bu çalışmalar ile sağ düşünceden milliyetçi ve mukaddesatçı aydınlar bir araya gelmiş ve geniş bir düşünce yelpazesinde bildiriler ile toplumsal düzenin yeniden sağlanması için gayretlerini ortaya koymuşlardır.

Prof. Dr. Kafesoğlu, açılış konuşmasında milliyetçiliği duygu ve fikir olmak üzere iki aşamada ele almıştır. Fikir aşamasında, milliyetçiliğin siyasi ve ekonomik sorunların bir sonucu olduğunu vurgulamış ve Fransız İhtilali sonrasında ortaya çıkan "Nation" (millet) anlayışının ardından gelişen fikir milliyetçiliğinin önemini vurgulamıştır. Ancak, henüz milliyetçiliği bilimsel olarak tartışmayan milletlerin, milliyetçiliği manevi bir inşa olarak gördüklerini ve kendilerini imtiyazlı bir millet olarak görmeye çalıştıklarını belirtmiştir. Bu yaklaşımın sonucunda büyük savaşlar yaşanmıştır. Kafesoğlu, Batılı milliyetçilik anlayışından artık bahsedilemeyeceğini savunmuş ve Türk Milliyetçiliğinin özel bir karakter taşıdığını belirtmiştir. Türk Milliyetçiliği, huzurun sağlanmasına yardımcı olan, asla istismar etmeyen, Türk

[526] YALÇIN, **a.g.e.**, s. 192.
[527] Özcan, "Bir Aydın Hareketi Olarak Aydınlar Ocağı ve Türk Siyasetine Etkileri", s. 163-164.

bayrağı altındaki her türlü grubu korumaya çalışan ve dört bin yıllık bir geçmişe sahip bir anlayışı temsil etmektedir.[528]

24-26 Nisan 1987 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen 4. Milliyetçiler Büyük İlmi Kurultayı'nda ise geçen 18 yılın ardından ulaşılmak istenilen hedefler ve alınan kararlar "Büyük Türk Milletine" başlığında sunulmuştur. Kurultayın sonuçlarına göre, milli kültürün günümüz meselelerini, iç ve dış koşulları göz önüne alarak gözden geçirilmelidir. Eğitim, kültür, dini hayat, iktisat, çalışma hayatı, sağlık, milletlerarası dış politika, gençlik ve Türkiye'nin 21. yüzyıla doğru ilerlemesi gibi farklı konularda alınan sonuçlar kamuoyuna sunulmuştur. Kapanış töreninde ise milli kültürün korunması, yaşatılması, geliştirilmesi ve güçlendirilmesinin önemine dikkat çekilmiş, kültürler arası rekabetin giderek arttığı bir dönemde, milli kültüre sahip çıkmanın ve korumanın gerekliliği vurgulanmıştır. Dil, din, örf ve adetler, aile, millet, vatan, devlet ve ahlak düzeni gibi milli değerlere sahip çıkılması gerektiği belirtilmiştir. Eğitim, milli kültürün geleceğinde önemli bir rol oynarken, Türk milli eğitiminin amacının özgür, sorumluluk sahibi, iyi insan ve iyi vatandaş yetiştirmek olduğu ifade edilmiştir. Milli eğitim, fertleri milli kültür değerleriyle donatmanın yanı sıra, millet bütünlüğüne kazandırmak için de önemli bir araç olarak değerlendirilmiştir. Milli kültürün temel unsurlarından birinin İslam dini olduğunu ve Türk milli kültürünün bir parçası olarak kabul edildiğini belirtmektedir. Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na (şu anki adıyla Avrupa Birliği) üyelik hazırlıkları sırasında, laiklik ve inanç özgürlüğü ile ilgili mevzuatın ve uygulamanın modern Batı standartlarına uygun hale getirilmesinin hedeflendiği ifade edilmektedir. Laiklik ilkesinin doğru bir şekilde tanımlandığı ve uygulandığı vurgulanarak, laikliğin dinsizlik olarak yanlış anlaşılmaması gerektiği ve dini öğrenme ile ibadet etme özgürlüğünün keyfi kısıtlamalardan korunması gerektiği belirtilmiştir. Bu çerçevede, din ve inanç özgürlüğünün uluslararası standartlara uygun hale getirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.[529] Kongrede alınan kararlara göre Türk-İslam Sentezi düşüncesinin

---

[528] İbrahim KAFESOĞLU, "Açılış Konuşması 'Milliyetçi Türkiye'ye Doğru'", Milliyetçiler İlmi Seminerinde Varılan Neticeler, İstanbul, Garanti Matbaası, 1969, s. 17-22; Aktaran Özcan, "Bir Aydın Hareketi Olarak Aydınlar Ocağı ve Türk Siyasetine Etkileri", s. 90-91.

[529] Aydınlar Ocağı, "Kapanış Töreni ve Milliyetçiler IV. Büyük İlmi Kurultayı Sonuç Beyannamesi", Yeni Bir Yüzyıla Girerken Türk-İslam Sentezi Görüşünde Meselelerimiz 3, İstanbul, 1988, s. 171-172.

1980 sonrası yükselişinin izleri daha iyi anlaşılmaktadır. Aydınlar kulübü ile başlayan ve daha sonra Aydınlar Ocağı ile devam eden Türk sağının birlik kurma çalışmaları tamamlanmış gözükmektedir. Bunda sentez aydınlarının çalışmaları kadar, devletin yönetim kadrolarının iki askeri müdahale sonrasında sol akıma karşı duruşuyla da açıklamak mümkündür.

Bu durum Bora-Can'a göre, 12 Eylül rejimi İslam'ı resmî ideolojinin hizmetine sunma amacı taşımakta ve Türklük ve Batı unsurlarının ağırlıklarını azaltma düşüncesi içindedir. Bu durumda Türk-İslam sentezinin yeni bir formül olarak değerlendirilebileceği düşünülmüş, dini ve milli fikirlerin yöneticilerin elinde toplum hakimiyetini sağlamak için bir kuvvet noktası olarak kullanılması tercih edilmiştir. Bu sentez, 12 Eylül darbecileri tarafından benimsenmiş ve devletin birçok kurumunda yer bulmuş ayrıca sentezin ideolojisinin devletin politikalarına entegre edildiği ve devletin resmî ideolojisinin bir parçası haline geldiği bir dönemi yansıtmaktadır.[530] Bu noktada, Türk-İslam sentezinin 12 Eylül darbesinin ardından devlet tarafından benimsenmesi ve teşvik edilmesi, sentezin toplum üzerindeki etkisini artırmış ve resmî ideoloji olarak daha fazla kabul görmesine yol açmıştır. Bu, sentezin Türkiye'nin siyasi ve ideolojik atmosferinde önemli bir rol oynadığını ve devletin ideolojik araçlarından biri haline geldiğini göstermektedir.

Bu gelişmeler neticesinde devlet kurumlarının politikaları ile Aydınlar Ocağı ideolojisinin örtüşmesi, 1983 yılından itibaren sentezin resmileşmesi olarak anlaşılmaktadır. Copeaux, devletin kültür politikalarının, Orta Asya ve İslamiyet temelli milli kültüre vurgu yaptığını ve Batı ile ilişkilerin ekonomik fayda sağlayacak teknik iş birliği ile sınırlandırıldığını belirtmektedir. Bu dönemde kültür ile din arasındaki ilişkiler, dinin kültürün özünü oluşturduğu bir perspektifle ele alınmaya başlanmıştır. Bu görüşler, 1982 Anayasası ile kurulan Anadolu Kültür Dernekleri, Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nun etkinliklerini koordine etmekle görevli

[530] Tanıl BORA, Kemal CAN, **Devlet, Ocak, Dergâh, 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s. 161.

olan AKDTYK tarafından resmileştirilmiştir. AKDTYK, Türk kültürünün Asyalı ve Müslüman iki unsurunu öne çıkararak Türk kültürünü korumayı hedeflemiştir.[531]

Bir diğer eleştiri ise Güvenç vd. tarafından belirtilmekte Türkiye Cumhuriyeti'nin düşünce temelinin Atatürkçülük olduğu vurgulanarak AKDTYK raporunun tarihe ayrılan bölümünde Atatürk'e ait tarih anlayışından söz edilmemesi düşündürücü kabul edilmektedir. Raporda, folklor, bilim, tarih ve sanat gibi konularda geleneklerin korunmasının vurgulandığına dikkat çekilmektedir. Ayrıca, sanata yönelik olarak "nesiller arasında bağların koparılmaması" gerekliliği öne sürülmekte ve bu yaklaşımın geleneksel sanatların öne çıkarılmasına yol açabileceği ve modern akımların doğmasına engel olabileceği ifade edilmektedir.[532] Bu bağlamda, 1982 anayasası sonrasında kurulan AKDT Yüksek Kurulu raporunun içeriği ve raporun geleneksel kültür değerlerini koruma amacı ciddi bir eleştiriye maruz kalmıştır. Batıcılık düşüncesinin "kısmicî" bir yaklaşımla sadece bilim ve teknik alanında bırakılıp kültür ve sanat alanında Türk-İslam öğelerinin ön plana çıkarılması modern kültür ve sanata bir darbe olarak görülmüştür.

Bu dönemde Aydınlar Ocağı, eğitim sürecini okullar aracılığıyla senteze uygun hale getirme konusunda çalışmalar da yürütmektedir. Bu süreçte tarih kitapları, sentezin ideologları olarak kabul edilen İbrahim Kafesoğlu ve Altan Deliorman tarafından yeniden yazılmıştır. 1976 yılında ilk baskısı yapılan Tarih Lise 1 kitabıyla tarih yazımı, Türk tarihini bir "milli kültür" tarihi olarak ele almıştır. Bu tarih yazımında, Türklerin Müslüman olmasının veya İslam'ı kabul etmelerinin Türklüğün korunmasının tek önemli etkeni olarak vurgulanmış. Bu eğilimin öne çıkması, belirli bir simgesel yaklaşımın hâkim hale gelmesi anlamına gelmiştir.[533]

Bu bağlamda 1960'lar itibariyle milliyetçi muhafazakâr düşüncenin ve özellikle anti-komünizm fikrinin ortaya çıktığı Aydınlar Ocağı sağ düşüncenin en önemli merkezi haline gelmiştir. Aydınlar Ocağı, özellikle akademi ve yayıncılık dünyasından güç alarak, 1970'lerde ve 1980'lerde bürokrasi ve siyasette etkili olmaya başlamıştır. Bu

---

[531] COPEAUX, **Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine**, s. 59-60.
[532] B. GÜVENÇ vd., **Türk İslam Sentezi**, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1994, s. 102.
[533] Dursun, "İdeoloji ve Özne Türk İslam Sentezi", s. 84-85.

camia, milliyetçi-muhafazakâr bir üst kimlik olarak milliyetçiliği güçlendirmeye önem vermiştir ve dünya görüşlerine devletçilik vurgusu eklemiştir.[534] Bu dönemdeki milliyetçi muhafazakâr çevreler, komünizmi büyük bir tehdit olarak görmüşler ve onu ahlaki açıdan olumsuz ve kültürel değerleri yok eden bir mekanizma olarak tasvir etmişlerdir. Aynı zamanda, milliyetçi-muhafazakâr düşünce, Batı taklitçiliği ile komünizm ve solculuk arasında bir bağlantı görmekte ve bu iki unsuru birbirine yakınlaştırmaktadır. Çünkü milliyetçi ve muhafazakâr düşünce de Batı taklitçiliği, milli kültürün iflasına ve bu iflasın gerçekleşmesi ise milletin komünizm ve sol düşüncelere karşı mukavemetsiz kalmasının temelini oluşturmaktadır. Soğuk Savaş döneminde, Aydınlar Ocağı'nda İslamcı ve Türkçü kanatlar, özellikle radikal İslami hareketlerin güçlenmesi ve siyasal İslam'ı temsil eden partilerin etkili bir konuma gelmesiyle önemli ayrışmalar yaşamıştır. Türkçüler, genellikle Türk Ocakları çerçevesinde Milliyetçi Hareket Partisi'ne yakınlaşma eğilimi gösterirken; bu kesimin, Cumhuriyetçi muhafazakârlığın Atatürk milliyetçiliği tanımıyla giderek yakınlaştığı da gözlemlenmektedir. Diğer yandan, Ocak içindeki İslamcı kimliklere sahip isimlerin, küresel düzen karşısında ulusal sınırları aşan İslami kavramları anlamalarının daha kolaylaştığı belirtilmektedir.[535] Tanıl Bora'ya göre süreç içerisinde Aydınlar Ocağı, 1980'lerin sonlarından itibaren Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) etkisine girmiş ve zamanla önemini yitirmiştir.[536]

Bu bağlamda, düşmanın varlığı (Soğuk Savaş ve Komünizm) Aydınlar Ocağı hareketinin gücünün artmasına neden olurken, düşmanın yokluğu değişen dengeler nedeniyle hareketin zayıflamasına neden olmaktadır. Bunula birlikte Türk-İslam Sentezi veya milliyetçi-muhafazakâr fikirler toplumun zihin haritasında halen devam etmekte ve canlılığını korumaktadır. Bu nedenle sentez düşüncesi için takip edilmesi gereken nokta, kültür ve düşünce akımı yöneliminin sürekliliği olmalı, ortaya çıkan politik sonuçlara değer verilmemelidir. Bu açıdan Türk-İslam Sentezi düşüncesinin

---

[534] Bora, Cereyanlar, s. 400.
[535] Yüksel TAŞKIN, "Muhafazakâr Bir Proje Olarak Türk-İslâm Sentezi", C. 5, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s. 400-401.
[536] BORA, **Cereyanlar**, s. 400.

Soğuk Savaş sonrasında dahi farklı düşünce, kültür ve siyasal ifadeler içinde kendine yer bulduğu gözlemlenmektedir.

3.6. Anti-komünizm ve Türkiye Komünizmle Mücadele Derneleri (TKMD)

XIX. yüzyılın başlarından itibaren Avrupa'da ortaya çıkan sosyalist hareketler, Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren işçi ve köylü hareketleri ile cemiyetlerin kurulması şeklinde görülmeye başlamıştır. Bu örgütlenmeler sosyalizmden etkilenmiş olsa da daha çok işçi çıkarlarına odaklanmıştır. II. Meşrutiyet dönemiyle birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli bölgelerinde toplumsal ve fikri hareketler artmış ve özellikle azınlıklar arasında sosyalizm fikirlerinin yayılmaya başladığı görülmüştür. Hüseyin Hilmi'nin çabaları 1910 yılında, Osmanlı Sosyalist Fırkası adıyla ilk sosyalist örgüt ortaya çıkmış ancak örgüt 1922'de kapatılmıştır. Mütareke döneminin diğer bir sosyalist partisi ise 1919 yılında Şefik Hüsnü Değmer liderliğinde kurulan "Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi" (T.İ.Ç.S.P.) olmuş partinin yayın organı ilk olarak Kurtuluş dergisi iken 1921'de Aydınlık dergisi ile faaliyetlerine devam edilmiş ancak 1923'te başlayan tutuklamalar ile yine parti çalışmaları kapatılması kararı alınmıştır.[537] Milli Mücadele dönemi, Türkiye'de sosyalist faaliyetlerin gelişmesine uygun bir ortam sunmuş, Sovyet Rusya ile 16 Mart 1921'de imzalanan Moskova Antlaşması ilişkilerin güçlenmesine destek olmuştur. Ancak Mustafa Kemal Paşa, Sovyet Hükümeti ile dengeli bir ilişki sürdürerek, Sovyet sistemi ve sosyalist hareketleri yakından izlemiş ve Türk milli siyasetine olan etkilerini değerlendirmiştir.[538] Bu noktada Sovyet Rusya, Türkiye'yi komünizme çekmeye çalışmış ancak Mustafa Kemal Paşa bu konuda kendi milli siyasetimize uygun bir kanaat geliştirmeyi tercih etmiştir. Bu bağlamda sosyalist ve komünist faaliyetler, Türkiye coğrafyasında Osmanlı Devleti döneminden, Millî Mücadele dönemine ve akabinde Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar devam eden bir süreci temsil etmektedir.

---

[537] Serhat SİPAHİ, "Türkiye Komünist Partisi Öncülerinden Şefik Hüsnü'nün Moskova'ya Gönderdiği Rapor Çerçevesinde, İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Komünizm", **Avrasya Beşeri Bilim Araştırmaları Dergisi**, C. 1, No: 2, 2021, s. 113-114.
[538] SİPAHİ, **a.g.e.**, s. 114-115.

1930'lara gelindiğinde, ekonomik siyaseti ve "toplumsal barış"ı korumak adına sıkı önlemler alınmakta, her türlü muhalefet gayreti ise genellikle "komünizmle" ilişkilendirilerek şiddetle bastırılmıştır. Hükümet, geniş bir şekilde "komünist propaganda" olarak kabul edilen her türlü faaliyeti suç sayan 141 ve 142. maddeleri[539] içeren ceza yasasını uygulamıştır. 1946 seçimi sonrasında Tek Parti dönemi kapanmış, DP'nin meclise girmesi ile meclis içindeki tartışmalarda tarafların birbirini ötekileştirmek adına birbirlerini "komünist" olmakla suçlamaları dikkat çekici gelişmeler arasında yer almaktadır.[540]

1944-1945 yıllarındaki davalar neticesinde zayıfladığı düşünülen Türkçülük düşüncesi, 1950'lerden sonra anti-komünizme odaklanmakta ve komünizm Türkçüler tarafından "en tehlikeli" ve zarar verici fikriyat olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda komünizmin Türkiye'de bir tehlike olarak algılanması ile Türkçülerin karşı faaliyetleri ve Türkçülüğün siyasal alanda güç kazanmasını birbirini tamamlayan bir bütün olduğu anlaşılmaktadır.[541] Anti-komünizm düşüncesinin bu denli yükseliş göstermesi ise Amerikan Dışişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan Potsdam Konferansı (1945) tutanaklarından anlaşılmaktadır. Tutanaklara göre 23 Temmuz öğleden sonra oturumunda Stalin, Boğazlar geçiş rejiminde değişiklik talebini gündeme getirerek Churchill'e şunları söylemiştir:

"Türkler'in korkmasına gerek yoktur. İttifak Antlaşması için sınırların karşılıklı güvenceye alınması gerekmektedir. Bunun için de I. Dünya Savaşı öncesi sınırlara dönülmelidir. Kars daha önce Ermenistan'a, Ardahan ise Gürcistan'a aitti. Türkler ittifak antlaşması yapmayı istemezlerse sınır düzeltme konusu gündeme getirilmeyecektir. İsterlerse bu düzeltmeyi kabul etmeleri gerekir."[542]

Sovyetler, İttifak Antlaşması'na ek olarak sınır düzeltmesi talebinde bulunuyor ve bu taleplerine ek olarak Boğazlar veya Boğazlar yakınında savaş gemilerinin yakıt

---

[539] 1930'larda Faşist İtalya'dan alınan ceza yasası, "komünist propaganda" olarak tanımlanan şeyi sınırlayan ve izin vermeyen kısıtlayıcı önlemler içeriyordu. Bu dönemde 141 ve 142. maddeler gibi kötü şöhretli yasalar, muhalefetin susturulması ve komünist faaliyetlerin engellenmesi için kullanılmıştır. Feroz Ahmad, Modern Türkiye'nin Oluşumu, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1994, s. 191.
[540] Ahmad, a.g.e., s. 142.
[541] Orhangazi ERTEKİN, "Cumhuriyet Döneminde Türkçülüğün Çatallanan Yollan", C. 4, **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce**, ed. Tanıl Bora, Milliyetçilik, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 373.
[542] İsmail KÖSE, "Sovyetler Birliği'nin Türk Boğazlarıyla İlgili Talepleri:1945-1946 Notaları", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 74, No: 4, 2019, s. 1127.

ihtiyaçlarının karşılanabileceği ve bakımlarının yapılabileceği en az iki üs istiyorlardı. Sovyetler'in bu isteği, Boğaziçi ve Çanakkale'de olmak üzere her iki boğazın giriş ve çıkışlarına hâkim olmalarını içeriyordu. Bu iki üssün verilmesi durumunda, Sovyet askeri gemileri herhangi bir kısıtlamaya tabi olmadan Boğaziçi'nden aşağı inerek ikmal noktasına ve ardından Çanakkale'deki üsse gidebileceklerdi.[543] Bu süreç akabinde Sovyet tehdidinin, ideolojik bir arka planla desteklenen genel bir inanç haline geldiği ve Türk sağının bu tehdide karşı Türkçülük ideolojisi etrafında birleştiği görülmektedir. Türkçülüğün, gençlik hareketlerini etkilemeye başladığı ve onları anti-komünist bir söylem etrafında bir araya getirdiği anlaşılmaktadır.[544] 1960'ların başlarında Türkçülük ideolojisinin olgunlaştığı ve bu dönemde Türkçülerin siyasi ve düşünsel gelişmelerde daha aktif hale geldiği görülmektedir. Aynı dönemde, Türkçülerin çeşitli dernekler ve cemiyetler "Milliyetçiler Derneği, Milliyetçiler Birliği, Komünizmle Mücadele Derneği, Türk Gençlik Teşkilatı, Türk Kültür Derneği, Milliyetçiler Federasyonu, Türkiye Milliyetçiler Cemiyeti, Türkçüler Yardımlaşma Demeği vb. gibi girişimler" aracılığıyla milliyetçilikle ilgili politik bir duruş geliştirdiği ve bu politik duruş genel bir tecrübeye dönüştürülmektedir. Daha önce TKAE konusunda da belirtildiği üzere milliyetçiler bu dönemde ilgilerini, Sovyet egemenliği altındaki Türklerin yanı sıra Kıbrıs Türkleri, Yunanistan'daki Batı Trakya Türkleri, Kerkük ve Bulgaristan'daki Türkler gibi farklı coğrafyalardaki Türk topluluklarına yönlendirmekte ve bu konularda aktif rol aldıkları anlaşılmaktadır.[545] Bu bağlamda Türkiye'de sol düşüncenin gelişimine karşı duyulan endişenin bir süreklilik arz ettiği anlaşılmakta, özellikle Soğuk Savaş döneminde milliyetçilik akımı içindeki anti-komünist damarın güçlendiği ve sol fikirlerin yayılmasına karşı din ve kültürel değerlere vurgu yapılarak bir korunma politikası oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Anti-komünizm propagandası ile ülkede sağ kanadın birleştiği ve bu dönem akabinde Türk-İslam Sentezi düşüncesini de yükselen bir gelişme içinde olduğu görülmektedir.

---

[543] KÖSE, **a.g.e.**, s. 1128.
[544] Ertekin, "Cumhuriyet Döneminde Türkçülüğün Çatallanan Yollan", s. 374; Yaşlı, "Türkiye'de Muhafazakar Anti Kapitalizm: Nurettin Topçu", s. 646.
[545] Ertekin, "Cumhuriyet Döneminde Türkçülüğün Çatallanan Yollan", s. 382.

İbrahim Kafesoğlu'na göre, milliyetçi kesim için Türkiye'nin karşı karşıya kalmış olduğu en büyük tehlike komünizm olup, Türk milliyetçiliğinin, Türk milletinin tarihi kökleri ve kültürel değerleri ile derin bir bağa sahip olduğunu belirtmektedir. Ancak komünist ideolojiyi benimseyen kişilerin, Türk milletinin kültürel ve manevi değerlerini tahrip ederek yerine bir Marksist "yeni düzen" kurmak istediğini ve bu amacı gerçekleştirmek için "halk cumhuriyetleri" örneklerini kullandıklarını açıklamaktadır. Buna karşın, Türk milletinin binlerce yıllık tarihi mirasa sahip olduğu dil, din ve kültürel değerlerin korunması en önemli görevler arasındadır. Ona göre, Türk milliyetçilerinin Türk dilini ve kültürünü korumak için büyük bir kararlılık taşıdığını belirterek maksatlı ilericilerin (hümanist ve komünistler), Türk milletini milli kültüründen tecrit ederek onu basit bir "yığın" haline getirmeye çalıştığını beyan etmektedir.[546] Aydınlar Ocağı'nın ilk başkanı ve sentez düşüncesinin liderleri arasında olan Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, Marksist materyalist felsefenin milli kültürel değerlere, Türk diline ve dine karşı tutumu nedeniyle Türk-İslam sentezi düşüncesinin Anti-komünizme karşı teyakkuzda bulunmasının önemini açıklamaktadır. Ayrıca Marksist-materyalist felsefe maddenin sonsuzluğu, yaratılmamışlığı ve sürekli hareket halinde oluşu argümanlarının, maddenin kökenini, ilk hareketin nasıl ve nereden doğduğunu açıklamadığı için sentez düşüncesine göre yaratıcıyı ve inanç sistemlerini kabul etmemektedir. Bu nedenle de Türk kültürü ile materyalist felsefenin ortak bir noktası bulunmamakta binlerce yıllık köklü gelenekler ve tarihi hakikatler bu neviden düşünceler ile yok sayılmaya çalışılmaktadır.

Türk-İslam sentezi aydınlarından Osman Turan, 1933 yılında Mareşal Voroşilov'un Türkiye'ye ziyareti sırasında ifade ettiği görüşlere ve dönemin siyasi atmosferine odaklanmaktadır. Voroşilov'a göre, Türkiye'de devletin ekonomiye müdahalesi ve manevi değerlere karşı mücadelesi nedeniyle Türkiye ile Rusya arasında benzerlikler bulunmaktadır. Ona göre, aradaki fark hız ve devrimcilikle sınırlı olup, dönemin siyasi ve ideolojik çatışmalarını yansıtmaktadır. Bu noktada Cumhuriyetin 10. Yılında gerçekleşen bu ziyarette Voroşilov, devletçilik ve laiklik ilkesinin uygulanış şeklini komünizm ile bağdaştırmaktadır. Turan ise, bu görünüme neden olan siyasi

[546] Kafesoğlu, Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri, s. 101-102.

hareketleri belirterek, Türkiye'deki devletçilik ve sol eğilimlerin arttığı dönemde Kadro dergisinin devlet himayesine alınmasını ve 1960'lar ile CHP'nin kendisini "ortanın solu" olarak nitelendirmesini eleştirmektedir.[547] Yine Turan, komünizmin milliyetçiliğe ve manevi değerlere düşman olduğunu belirtmekte, güdümlü ve devrimci grupların siyaseti "ilerici-gerici" safsatalarıyla devleti parçalama girişimlerine ve bu şekilde toplumda fesat çıkarmaya çalıştıkları belirtilmektedir.[548] Turan, Komünizmin toplumsal gelişmişlik ile bağlantısını açıklarken ileri memleketlerde sosyalist hareketlerin kapitalizmin istismarını engellediğini ve toplumsal adaleti kurduğunu belirtmekte ancak geri kalmış memleketlerde, sosyalizmin yeni bir zulme yol açtığı ifade etmektedir. Turan'a göre, Komünizmin tek faydalı olduğu nokta ise Batı'nın sömürgesi olan Asya ve Afrika topraklarında sömürgeciliğin sona ermiş olması ve bu milletlerin bağımsızlıklarını kazanmış olmasıdır. Ancak Sovyet İmparatorluğu dahilindeki esir milletlerin (Türk halkları) durumunun değişmediğini ve hatta daha kötü hale geldiği belirtmektedir.[549]

Komünizmin Türkiye'deki üç aşaması olduğunu belirten Muharrem Ergin, ilk aşamayı deneme aşaması olarak adlandırmakta ve bu dönem Atatürk dönemine denk gelmektedir. Bu dönemde komünistler, bağımsızlık savaşının sonuçlarını hızla komünizme dönüştürmeye çalışmışlar ancak onlara bu fırsat verilmemiştir. 1938'e kadar bazı gizli aşılamalar ve propaganda faaliyetlerine girişmişler ancak yine tüm bu çabalar, Atatürk'ün milli Türkiye'sinde başarısız kalmış ve bu deneme aşamasında komünizm Türkiye'de tutunamamıştır. Bu dönemde, savaşlar ve felaketlerden yeni çıkmış olan Türkiye, ekonomik refahtan oldukça uzak olmasına rağmen diğer iki savunma aracı olan milli kültür ve güç unsurları sayesiyle komünizme fırsat vermemiştir.[550] Bu bağlamda Atatürk'ün milli kültür politikası ve güçlü devlet otoritesi, ülkenin tüm ekonomik zorluklarına rağmen komünizm ile bağ kurmasına fırsat vermemiştir. İkinci safhada, komünizmin etkisiz kılınmasını amaçlayan milli kültürü yok etme aşamasıdır. İlk aşamada Türkiye'ye doğrudan nüfuz edemeyen ve bunun imkansızlığını gören komünistler, ikinci aşamada asıl savunma kalesini yani

---

[547] TURAN, **Türkiye'de Siyasi Buhranın Kaynakları**, s. 61.
[548] TURAN, **a.g.e.**, s. 126-127.
[549] TURAN, **a.g.e.**, s. 135.
[550] Ergin, Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri, s. 162.

milli kültürü sessizce, korkusuzca ve tehlikesiz bir şekilde içten içe tahrip etmeye yönelmişlerdir. Milli olan her şey, kültürün tüm alanları rayından çıkarılmış, edebiyat, şiir, roman, tiyatro, dil, diğer güzel sanatlar, inançlar, dünya görüşü vb. başka bir şeye dönüştürülmüştür. Komünizm, bu süreçte önce diğer yıkıcı akımlarla iş birliği yapmış, ancak zamanla Marksizmin gerçek kimliğini ortaya çıkarmıştır. Ergin bu dönemi, Atatürk'ün ölümünden 1960 yılına kadar geçen süre olarak işaretlemekte ve bu aşamada Türkiye, komünist bir saldırıya açık ve komünist bir patlamaya hazır bir ülke haline getirilmiştir.[551] Bu süreçte "ilericilik" propagandası ardına saklanan komünist fikirler, bir yandan asıl milli kültürü yıkmaya çalışırken, tabii olarak bir yandan da komünist propagandanın yerleşme faaliyetlerine devam etmiştir. Üçüncü safha ise, bir parlama safhasıdır. Türkiye, ikinci safhanın yani hazırlık safhasının sonunda, 1960'lara yaklaşırken büyük siyasi, sosyal ve ekonomik çalkantıların içine girmesi komünist propagandanın işini kolaylaştırmıştır. 1960 ihtilali ve 1961 anayasasının getirdiği aşırı özgürlük ortamında, Marksizm bu fırsatı kolayca değerlendirmiş ve ekonomik refah, milli kültür ve kuvvet unsuru engellerinden kurtulan komünizm, Türkiye'de tüm cephelerde birden saldırmaya başlamıştır.[552] Bu noktadan sonra Komünizm Türkiye'de elli yıldan fazla süren bir düşünce akımı olarak yükselişe geçmiş ve gerçek bir tehdit haline gelmiştir. Bu bağlamda, ilerici cephe, devrimci cephe, sol cephe gibi belirsiz sıfatlarla tanımlanan fikirlerin ardına saklanan Marksist düşünceler toplumun hazırlıksız yakalandığı bu süreçte beklenmedik bir başarı elde etmiştir.[553] Bu başarının ardında, komünistlerin kullandıkları temel propaganda ve tahrik araçları bulunmakta, Marksistlerin iki önemli silahı olan "Sömürü ve emperyalizm" ile toplum üzerinde baskı oluşturuluyordu. Sömürü ile ekonomik sistemin açıklamasını ve istismarını yapıyorlardı. Onlara göre Türkiye'de kapitalizme ve feodalizme dayalı bir sömürü düzeni vardı. Patron işçiyi, ağa köylüyü, devlet milleti, millet halkları, hâkim sınıflar zayıf sınıfları, şehirli köylüyü, burjuva proletaryayı, memur vatandaşı, hoca talebeyi, büyük küçüğü, kısacası herkes herkesi sömürüyordu.[554] Onlara göre bu durumun

[551] Ergin, a.y.
[552] ERGİN, **a.g.e.**, s. 163.
[553] ERGİN, **a.g.e.**, s. 164.
[554] ERGİN, **a.g.e.**, s. 168.

çözümü için köklü bir devrimin yapılmasına ihtiyaç vardı. Bu gelişmeler komünizmin asıl kimliğini ortaya koymasına ve ne denli radikal bir hayalin peşinde olduklarını göstermekte ve nihayet "Milli Demokratik Devrim" adı altında devletin yeniden bir devrim ile inşası hedeflerini açıklamalarına sebep olmaktadır.

Tanıl Bora süreci incelerken Atsız'ın 1952'deki bir yazısından anti-komünizmi ve Moskof (Sovyet) imgesinin "şeytanlaştırılmasının" Türkiye'de milliyetçilik ve resmî ideolojinin temel direği haline geldiğini belirtmektedir. 1940'ların ortasından itibaren Türkiye'de milliyetçiliğin ve resmî ideolojinin temel direği haline gelen anti-komünizmin, Türkiye'nin jeopolitik konumu, SSCB ile sınırdaş olması ve hem Avrupa hem de Ortadoğu ile ilişkileri nedeniyle, dış ve iç politikanın en önemli konusu halini almaktadır. Bora'ya göre Türk milli politikası, S.S.C.B'nin talepleri ile Amerika patronluğunda kurulan Batı hakimiyeti arasında kaldığını yani "hür dünya-demir perde" kamplaşmasında seçim yapmak zorunda bırakıldığını belirtmektedir. Neticede Türkiye, Batı ile bağ kurmaya ve onun tarafında yer alabilme fırsatını yakalama amacını gütmekte ve bu konuda çözümü komünizm tehdit algısını "abartılı" bir şeklinde ortaya koymaktadır. Bora'ya göre 1944 sonrasında Türkçüler, milliyetçi-muhafazakâr muhitte ve devlette, öncelikle anti-komünizm sayesinde yer bulmuşlar ve Anti-komünizmin, milliyetçiliğin ilk ve yeter şartı haline gelmesinden yararlanmışlardır. Ayrıca 1939-40 ve 1943-44'te Türkçü Kopuz dergisini çıkarmış olan 1944 sanıklarından Fethi Tevetoğlu'nun, 1950'lerden itibaren kendini neredeyse tamamen anti-komünizme adamasıyla dikkat çektiğini belirterek milliyetçi kanatta Anti-komünizme verilen değeri açıklamaktadır.[555] Böylelikle Anti-komünizmin Türkiye'de Sovyetler Birliği'ni ve komünizmi şeytanlaştırma çabalarıyla birlikte, "Rus" ve komünizmin kötülenmesi ve bu sayede "hür dünya" içinde Türkiye'nin yeni bir rol üstlenme çabası olarak görülmektedir.

Turhan Feyizoğlu ise, milliyetçilik ve mukaddesatçılığın önemini Doğu ve Batı emperyalizmlerinin (sömürücülük) serbestçe at koşturduğu, istismara son derece müsait bir ülkede yaşıyor olmakla açıklamaktadır. Derin mağduriyetler ve ekonomik sıkıntılar yaşayan insanlar ile bu insanların sırtından kazandığı gayrimeşru servetiyle

[555] Bora, Cereyanlar, s. 291.

sefa süren ruhsuz zenginlerin bir arada olduğunu ifade etmektedir. Ülkeyi Amerikan kapitalizminin öldürücü çarkları arasında her gün biraz daha kötüleşen ve gazoz yapmaktan aciz bir ekonomi olarak betimlemekte ve eğitim sistemini Kremlin tarafından ezberletilenleri papağan gibi tekrarlamakla meşgul komünist üniversite mezunlarından teşkil olduğunu belirtmektedir.[556] Feyizoğlu bu noktada, ülkede yaşanan kültürel ve ekonomik şokun açıkça iki türlü emperyalizmin etkisinden kaynaklandığını belirterek, Amerikan menfaatlerinin borazancılığını yapan ve sürekli din üzerinden saldıran, bütün kutsal değerlere utanmazca hakaret eden bir toplumun varlığından bahsetmektedir.

Feyizoğlu'nun ifadelerinde görüldüğü üzere 1960'lar Türkiye'sinde sola karşı yürütülen mücadelenin ideolojik temelleri atılırken, bazı anti-kapitalist referanslara da başvurulmuştur. Ülkücü Hareket, bir süre kendisini "milliyetçi-toplumcu" olarak tanımlamış, ABD ve Rus emperyalizminden bahsedilmiş, yeni düzenin kapitalizm ve sosyalizm dışında üçüncü bir yol olabileceği temalarını özellikle kitlelerle iletişim kurarken kullanmaktadır. Amerikan 6. Filosunun, 15 Temmuz 1968 günü İstanbul limanlarına gelmesi nedeniyle buna karşı olan gençlik örgütleri tepkilerini bildiri, yürüyüş ve diğer eylemlerle dile getirmiştir. Temmuz 1968'de, Amerikan 6. Filosunun İstanbul limanlarına gelmesine karşı tepki gösteren "Adanalı Genç Bozkurtlar" adlı bir gençlik örgütünün imzasıyla yayınlanan bildiride şunlar ifade ediliyordu:

"Aziz Türk Milleti; Bugün Türkiye'mizde yabancı milletlerin menfaatleri çarpışmaktadır. Birkaç soysuz ve ahlaksız yönetiminin yapılandırdığı ve yıllardır kişiliğinden uzaklaştırılmak istenen Türk insanı, hâlen çeşitli şekillerle istismar edilmektedir. Amerikan 6. Filosunun İstanbul'a gelmesiyle yapılan gösterilere karşı çıkmak amacıyla, yedi sağcı kuruluş tarafından bir bildiri yayınlanmıştır. Ancak bu kuruluşlar, kendilerini milliyetçi olarak tanıtsalar da aslında Amerika'nın maşası durumuna düşmüşlerdir."[557]

Bu ifadeler milliyetçi ve mukaddesatçı gruplar arasında da farklılıklar bulunduğunu bazı grupların Sovyet ve komünizm tehdidi nedeniyle Amerika tarafına

[556] Turhan Feyizoğlu, Fırtınalı Yıllarda Ülkücü Hareket, İstanbul, Ozan Yayıncılık, 2005, s. 489.
[557] FEYİZOĞLU, **a.g.e.**, s. 486.

yakınlaştıklarını ancak yukarıdaki örnekte olduğu gibi Doğu veya Batı emperyalizmine karşı yekvücut bir milliyetçi düşüncenin varlığı da görülmektedir. Bu noktada solcuların 6. Filoya karşı yapacakları gösterilere, karşı harekette bulunmak Amerikancı bir yönelim göstermektedir. Bu kişilerin milliyetçi olamayacağı ancak bunların da menfaatperest, iki yüzlü, Türk milletinin gerçek ülküsünü benimsemeyen kişiler olduğu belirtilmektedir. Adanalı Genç Bozkurtlar tarafından başta Komünizmle Mücadele Derneği, İnsan Hak ve Hürriyetleri Cemiyeti ve Adana Türkocağı gibi kuruluşlar, kapitalist bir parti olarak damgalanmışlardır. Bu bağlamda onlara göre, Materyalizmin bir kolu olan Kapitalizmi savunmak, yine Materyalizm kadar Türk milletinin kötülüğüne olan ana kaynağı Materyalizm olan Marksist Sosyalizmi savunmak kadar kötüdür.[558] Bu düşünceler Türk milliyetçiliğinin hiçbir dış kaynağa bağlı olmadan kendi dinamikleri çerçevesinde gelişmesini ve hiçbir dış yapılanma ile sebebi ne olursa olsun iş birliği yapılmamasını önemsemekte gerçek Milliyetçi bir duruşun bu şekilde sergilenmemesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Taşkın, 1984 Nisan'ında Celal Bayar'ın "Milliyetçiler birleşmezse komünizm gelir'' demeçlerine bir yenisini eklediğini ancak 12 Eylül Darbesi sonrasında böyle bir tehdidin ortadan kalktığını belirtmektedir. Burada asıl amacın Bayar'ın siyasi kariyeri boyunca sıkça dile getirdiği bu tür uyarılar ile hem derin bir endişeyi yansıttığını hem de Türk sağına belirli bir ideolojik çerçeveyi kurgulayıp bu hedefin pragmatik sonuçlarından faydalanmak olarak görmektedir. Yaratılan bu endişe ve pragmatizm, Türk milliyetçiliğinin anti-komünizm düşüncesini anlatan iki anahtar kelime olarak ifade edilmektedir.[559] Taşkın burada, milliyetçiliğin bir nevi siyasal söylem olarak yüceltilmesini, Batı'daki, özellikle XIX. yüzyılda liberal ideolojiyi benimseyen ve iktidara gelen yeni devlet yöneticileri üzeninden örneklendirmektedir. Batı'daki bu yöneticiler kısa süre içinde liberalizmin gerekliliklerini ikinci plana atarak milliyetçi söylem ve uygulamaları benimsemeye başlamışlardır. Çünkü bu yeni yönetici kuşağının temel endişesi, özellikle genç nesillerin sosyalist ve liberal ideolojilere ilgi

---

[558] FEYİZOĞLU, **a.y.**; YAŞLI, "Türkiye'de Muhafazakar Anti Kapitalizm: Nurettin Topçu", s. 650.
[559] Yüksel TAŞKIN, "Anti-Komünizm ve Türk Milliyetçiliği: Endişe ve Pragmatizm", C. 4, **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce**, Milliyetçilik, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 618.

göstermeleri ve radikal değişim talepleriyle ortaya çıkmalarından duyulan korkudandır.[560]

Bora'ya göre, 1960'lı yıllarda Türkiye'de Millî İstihbarat Teşkilâtı (MİT) ve ordunun da içinde bulunduğu kuvvetler, anti-komünist ideolojik mücadelede önemli bir rol üstlenmiştir. Tümgeneral Faruk Güventürk, 1965 yılında sosyalizmin yanı sıra Nurculuğu bile komünizmin "maske teşkilatı" olarak tanımlamış ve bu görüşlerini bir kitap halinde yazmıştır. Bu metinde komünistlerin "mağdurları, küskünleri, muhalif ruhları, atakları ve coşkunları" hedef aldığı ve "beyin yıkama" faaliyetleri olarak adlandırılan gizli yöntemlere dikkat çekilmiş, milletin Atatürk ilkeleriyle milli birlik ve beraberliğini güçlendirmesi gerektiği vurgulanmıştır. 12 Mart 1971 darbesinden sonra, 1. Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından "Uyanalım! Komünistler Gençlerimizi ve İşçilerimizi Nasıl Aldatıyorlar?" adlı bir broşür yayımlanmıştır. Bu broşürde komünizmin "kanser hastalığından daha tehlikeli" olarak tanımlandığı ve bu ideolojinin insanlar arasında yayılarak bir milletin yok olmasına yol açabileceği uyarısında bulunulmuştur.[561] Bu bağlamda hem politik sebepler için meşruiyet kazanmak hem de Amerika ile iş birliği neticesinde ordu ve MİT tarafından da Anti-komünizmle mücadele hareketlerinde bir bağ olduğu anlaşılmaktadır. 1944 yılında politik olarak zayıflayan Türkçü düşünce, 1950'lerin Soğuk Savaş döneminde dernekleşme ve yayın faaliyetleri ile sınırlı bir şekilde varlığını sürdürebilmiştir. Ancak Alparslan Türkeş gibi Türkçü akıma mensup isimler, 1960'ların ortalarından itibaren bu akımı marjinal bir hareketten kitlesel bir harekete dönüştürme çabalarına girişmişlerdir. Bu dönüşümün sadece Türkeş'in kişisel başarısı olarak değil, aynı zamanda Soğuk Savaş döneminin ABD merkezli anti-komünizm stratejisinin bir parçası olarak görülmesi gerekmektedir. Türkçü hareketlerin, özellikle gençliği etkilemeyi amaçlayan paramiliter bir yapı oluşturarak ve sokakta hâkimiyet kurarak geniş bir takipçi kitlesi oluşturma gayreti içinde oldukları da anlaşılmaktadır.[562] Çünkü aynı dönemde sol kanattan oluşturulan Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) – (THKP-C) üyeleri, örgüte para sağlamak için banka soymaya, fidye karşılığında adam kaçırmaya uzanan bir sürü eylem gerçekleştirmekte ve devlet

[560] TAŞKIN, **a.g.e.**, s. 619.
[561] Bora, Cereyanlar, s. 294-295.
[562] YAŞLI, "Milliyetçilik ve Faşizm: Türkiye'de Irkçı Milliyetçilik Üzerine Bir İnceleme", s. 8.

tarafından sıkıyönetim ilanına varan kaotik sonuçlar doğurmaktadır. Aynı dönemde İsrail başkonsolosu Efraim Elrom 17 Mayıs 1971'de THKP-C üyesi Mahir Çayan, Ulus Bardakçı ve Hüseyin Cevahir tarafından kaçırılmıştır. Örgüt temsilcileri kaçırma eylemine karşılık hapisteki arkadaşları olan Deniz Gezmiş'in salıverilmesini istemekte ve akabinde devlet tarafından sol örgütler ve taraftarları üzerine tutuklamalar başlatılmıştır.[563] Netice de sol kanadın hedeflerine ulaşmak için nelere göz alabildiği düşünüldüğünde dönemin siyasal ve toplumsal durumunu anlamak daha kolay olacaktır.

"Komünizmle Mücadele Dernekleri" (TKMD) Türkiye'de komünizmle mücadele etmek amacıyla üç farklı tarihte ve üç farklı şehirde kurulmuştur. Bu derneklerin ilki 1950 yılında Zonguldak'ta kurulmuş olup kurucuları Bahaaddin Dökerel, Nurettin Gürtunca, Zeki Kandemiroğlu, Bahaaddin Açıkel ve Yaşar Tüzmen gibi isimlerden oluşmaktadır. Ancak bu dernek, Zonguldak'a 1950'de tayin edilen iki lise öğretmeni Nejdet Sançar ve Ziya Özkaynak tarafından canlandırılmış ve faaliyete geçirilebilmiştir. Bu derneklerin amacı, komünizme karşı mücadele etmek ve Türkiye'de komünizmin yayılmasını önlemek olarak belirtilmektedir. Bu tür dernekler, o dönemde Türkiye'de komünizmin artan bir endişe kaynağı olarak görüldüğünü ve bu ideolojinin yayılmasının engellenmesi için çeşitli tedbirler alındığını göstermektedir.[564]

Zonguldak'ta faaliyet gösteren "Komünizmle Mücadele Derneği" sona erdikten sonra, Türkiye'de ikinci kez İstanbul'da 7 Aralık 1956 tarihinde kurulmuştur. Derneğin amacı, "Milli bünyemizi meydana getiren ve kuvvetlendiren, millet olarak

---

[563] Bu talep kabul edilmeyince Elrom, 22 Mayıs 1971 günü sabaha karşı Nişantaşı'nda bir evde saat 01.42 sularında şakak bölgesinden 3 kurşunla vurularak öldürülmüştür. AHMAD, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, s. 212-213.

[564] 1950 yılında Ahmet Emin Yalman, Nâzım Hikmet'in haksız bir şekilde cezalandırıldığı yalanını ortaya atmış ve onun lehine bir kampanya başlatmıştı. Ancak Zonguldak Komünizmle Mücadele Derneği, bu iddialara cevap olarak "Nâzım Hikmet Meselesinde A. E. Yalmana cevap" adlı bir kitap yayınlamıştı. Bu kitap, 3000 adet basılmış ve milletvekilleri, gazeteciler, üniversite mensupları ve tanınmış kişilere gönderilmişti. Bu ilk eserden sonra, Zonguldaklılar daha fazla ilgi göstermeye başlamış, derneğe üyelik başvuruları artmıştır. İlk yardımı Ereğli kömür işletmesi yapmış ve derneğe 500 lira bağışlamıştır. İkinci büyük yardım ise Karabük Demir-Çelik Fabrikası tarafından iki kez 500 lira olarak yapılmıştır. Dernek, Zonguldak'ta bir sinemayı kiralayarak komünizme karşı filmler göstermiş ve müsamere düzenlemiş, bütçesini 2000 liraya çıkarmıştır. Bu para ile "Komünizme Karşı Türklük" adlı 15 günlük bir gazete yayınlamıştır. DARENDELİOĞLU, **Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri**, s. 249, 250-251.

yaşamamızı sağlayan unsurları takviye ederek komünizmle fikir yoluyla mücadele etmektir. Bu gayeye ulaşabilmek için tarihe, vatana ve Allah'a bağlılığı kökleştirmek" olarak açıklanmıştır. Derneğin kurucu üyeleri ve görevleri şunlardır: Ali Rıza Özer, Altan Deliorman, Burhanettin Şener, Demir Aslan, Ekrem Marakoğlu, İlhan Darendelioğlu, İrfan Açıkel. Dernek kurucuları, resmi işlemleri tamamladıktan sonra görev dağılımı yapmışlar ve Burhanettin Şener'i başkanlığa, Altan Deliorman'ı genel sekreterliğe getirmişlerdir.[565] Dernek kurulduktan kısa bir süre sonra, "Gençliği Vazifeye Davet Ediyoruz, Uyanık ve Dikkatli Olalım" başlıklı bir beyanname yayınlamıştır. Bu beyannamede aşağıdaki ifadeler yer almıştır: "Arkadaşlar, vatandaşlar! Rusya dünya sulhunu bin bir siyasi entrika ve tahriklerle bozmaya çalışırken, bir yandan da hür milletlerin bünyelerini yıpratmak gayesiyle iğrenç rejiminin zehirli tohumlarını yaymaya çalışmaktadır (…) Türklükten, vatan sevgisinden, dinden; Allah'tan ve insanı insan yapan her çeşit hasletlerden yoksun, bihaber bulunan bu komünist uşakları, kanunlarımızı her an tepelerinde bir balyoz gibi hissettikleri için, faaliyetlerini çeşitli şekillerde maskeliyorlar (…)[566] Bu beyannamede, maksatlarını gizleyen bir fikre (komünizme) karşı uyanık olunması ve gençliğin aktif bir rol üstlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

1957 yılında İstanbul şubesi tarafından bir seri konferans tertip edilmiş ilk konferans ise "Marksizme Bir Bakış" başlığında Peyami Safa tarafından verilmiştir. İkinci Konferans Prof. Dr. Cezmi Türk tarafından "Bizim Milliyetçilik Anlayışımız ve Komünistlik" konusunda verilmiş ve izleyici kitlesi hızla artmıştır. Daha sonraki konferanslarda ise İsmail Hami Danışmend, Prof. Zeki Velidi Togan ve Tahsin Demiray konuşmuşlar bu şekilde İstanbul Şubesi toplumsal bilinçlendirme gayesiyle faaliyetlerine devam etmiştir.[567] Dernek, Türk vatanperverliğini güçlendirmek ve milliyetçiliği yaymak gibi gayeler peşinde açıkça komünizm ile mücadele faaliyetlerine devam etmiş[568] ve 27 Mayıs 1960 darbesi akabinde çalışmalarına ara vermiştir.

---

[565] DARENDELİOĞLU, **a.g.e.**, s. 317-318.
[566] Darendelioğlu, a.g.e., s. 318.
[567] DARENDELİOĞLU, **a.g.e.**, s. 319-320.
[568] Bu dönemde birçok sağ örgüt de toplantılar düzenlemiştir. Örneğin, Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği (TKMD) 28 Ağustos 1967'de İzmir'de Milli Ahlak ve Kültür Semineri

1963 yılında İzmir'de, Türkiye için artan bir komünist tehdidi gören 41 vatansever kişi tarafından "TKMD" yeniden kurulmuştur. Derneğin amacı, nizamnamesinde aşağıdaki şekilde açıklanmıştır: "2. Madde: Dernek, başta Komünizm olmak üzere, yıkıcı, yıpratıcı ve bozguncu fikir ve cereyanlarla mücadele etmek, millî kültürümüzü, millî ve manevî değerlerimizi korumak gayesiyle kurulmuştur." Bu maksada ulaşmak için aşağıdaki mevzularla iştigal edilir: a) Türk milletinin tarih, vatan, kültür ve kader birliği şuurunu güçlendirmek, b) Demokratik düzeni ve insan haklarını önemsemek, c) Toplumsal dayanışma fikrini yaygınlaştırmak ve toplum içinde maddi ve manevi yardımlarda bulunmak, ç) Türk vatanı ve milliyeti için her türlü fedakarlığı göze alabilen ve bencillikten uzak idealleri teşvik etmek, d) Ahlaki değerlere, geleneklere ve milli değerlere uygun bir yaşam biçimini teşvik etmek. e) Türk kültürünü ve milli değerleri korumak amacıyla, ahlaka aykırı akımlarla ve komünizm gibi tehlikelerle mücadele etmek.[569] Dernek, 1965 yılında ikinci Genel Kurul toplantısını yapmış ve genel başkanlığa Darendelioğlu seçilmiştir. Bu yılın sonunda derneğin şube sayısı 27'den 110'a yükselmiştir. Aynı yıl içinde, dernek kurucularından Zeki Efeoğlu ve arkadaşları, İzmir'deki evinde istirahat eden Reisicumhur Cemal Paşa'yı ziyaret etmiş ve derneğin fahri başkanlığını teklif etmişlerdir. Cemal Gürsel bu teklifi kabul etmiş ve fahri başkanlığı kabul ettiğine dair imzalı bir belge vermiştir.[570]

Darendelioğlu, ilk bir yıl süresince 78 şubede "Türkiye'de ve Türk basınında komünizm faaliyetleri" konulu konferanslar düzenlemiş ve halkın bu büyük tehlikeye karşı uyanması gerektiğini vurgulamıştır. 1965 yılındaki büyük seçimlerde CHP'nin "Ortanın Solu" sloganıyla ortaya çıkması, dernek şubelerinin faaliyetlerini artırmıştır. Birçok şube, verilen konferanslar, bildiriler ve mitinglerle CHP yöneticilerini endişelendirmiştir. Ayrıca, çeşitli konferanslar veren ünlü isimler de dernek

---

düzenlemiştir. Ayrıca, 17 Mart 1968'de Eskişehir'de Birinci Milliyetçiler Kurultayı adıyla bir toplantı gerçekleştirmiştir. Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun başkanlığındaki Türkiye Muallimler Birliği tarafından da 27-28 Nisan 1968 tarihlerinde İstanbul'da bir Dil Kurultayı düzenlenmiştir. MTTB tarafından 23 Mart 1968'de Bursa'da Milliyetçi Teşekküller İstişare Kurultayı Tertip Komitesi toplantısı yapılmıştır. Milliyetçi Öğretmenler Konfederasyonu da 14 Mayıs 1968'de Ankara'da Milliyetçi Öğretmenler Kurultayı'nı toplamıştır. Son olarak, 10-11 Mayıs 1969 tarihleri arasında düzenlenen Milliyetçiler İlmi Semineri'nde sağ görüşlü aydınlar bir araya gelmişlerdir. ÖZCAN, "Bir Aydın Hareketi Olarak Aydınlar Ocağı ve Türk Siyasetine Etkileri", s. 90.

[569] DARENDELİOĞLU, **Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri**, s. 398-399.

[570] DARENDELİOĞLU, **a.g.e.**, s. 400.

faaliyetlerine katılmıştır. Örneğin, Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş, Prof. Dr. Mümtaz Turhan, Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, Kadircan Kaflı, Necip Fazıl Kısakürek, Ergun Göze, Aclan Sayılgan, Dr. Fethi Tevetoğlu, Galip Erdem, İhsan Taşdelen gibi isimler konferanslar düzenlemişlerdir. İstanbul ve çevresindeki şubelerde ise Av. Fazlı Akkaya, Nurettin Pakyürek, Ahmet Muşlu gibi dernek yöneticileri halkı bilinçlendirmiştir.[571]

Bora'ya göre TKMD'nin dil ve söylemi, ırkçı bir milliyetçilik anlayışını benimsemekte ve bu anlayışa dini değerleri de dahil ederek güçlü bir şekilde savunmaktadır. Ayrıca, aile, namus, şeref gibi kavramların kullanımına da ağırlık vermekte ve anti-komünist bir görüşün savunuculuğunu yapmaktadır. Komünizmle Mücadele Dernekleri, anti-komünist şiddet eylemlerini 1960'ların ikinci yarısında ülkücüler ve Milli Türk Talebe Birliği gibi diğer örgütlerle paylaşmış ve bu çerçevede etkinlik göstermiştir. Bora'ya göre, Milliyetçi-Muhafazakâr öğrencilerin çatı örgütü olan MTTB, son derece şiddet içeren bir dil kullanmış ve 1968'deki "Şahlanış mitingi" bildirisinde Türkiye'nin açıkça, "Kore, Vietnam veya Küba" gibi ülkeler gibi olmasını isteyenlere karşı sert bir tavır alınacağı ifade edilmiştir.[572]

Cumhuriyetin kuruluşunun ilk asrında dünya ve ülke gündeminde gerçekleşen olayların okuması yapıldığında, bir dünya savaşı yaşanmış dünya üzerindeki güç dengeleri yeniden tasarlanmış ve Soğuk Savaş dediğimiz bir dönemde bu güç odakları çerçevesinde toplumlar ve milletler birçok fikri akımın mücadelesine şahit olmuştur. Türk-İslam Sentezi düşüncesinde milli ve manevi değerlere sahip çıkıldığı düşünülürse Marksist ve Komünist fikirlere karşı bir mücadelenin var olacağı aşikardır. Temel felsefe bakımından birbirine taban tabana zıt iki görüşün fikri çerçevede tartışılması makul karşılanabilir ancak tüm dünya da olduğu gibi Türkiye özelinde de bu tartışmalar gerek öğrenci hareketleri gerekse toplumsal dalgalanmalar neticesinde şiddet olaylarına varan bir görünüm sergilenmiştir. Bu açıdan kanımızca konunun iki taraflı izlenimlerine yer verilerek daha anlaşılır olmasına önem verilmiştir.

---

[571] Darendelioğlu, a.g.e., s. 401.
[572] BORA, **Cereyanlar**, s. 296.

3.7. Türk İslam Sentezi Fikri

Türk-İslam sentezi düşünürlerinin önceki bölümlerde Kemalizm, Hümanizm ve Marksizm düşüncelerinden kaynaklanan tarih yazımı faaliyetlerine karşıtlıkları ifade edilmişti. Bu noktada ise Türk-İslam sentezi düşüncesinde Türk tarihinin tarihsel sürecinin kesintisiz bir kurgu ile Orta Asya'dan göçlerle Türkiye coğrafyasına gelişi aktarılmaktadır. Ancak bu noktada Türk Tarih tezinde olduğu gibi Anadolu halklarının kökenlerini Türklerle bağlamak yerine çizgisel tarih sürecinde kopuşlara izin verilmeyerek, Türklerin Anadolu'ya gelişi 1071 Malazgirt Savaşı ile başlatılmaktadır. Ayrıca sentez aydınlarınca İslamiyet öncesi Türk kültürü ve özellikleri ile İslam bütünleşmesinin sonuçları ortaya konulmaktadır.

Türklerin yaşadığı ilk coğrafya olan Orta Asya üzerinde yapılan arkeolojik çalışmaların artışı akabinde bölgenin tarihsel kökenleri hakkında daha geniş ve daha kesin bilgilere ulaşılmıştır. Bu açıdan Kafesoğlu, Ortaçağ Batılı yazarlarının temelsiz tasvirlerine dayalı olarak, Türklerin Mongoloid olduğuna dair iddiaların ancak son 25-30 yıl içinde Asya'daki eski Türk topraklarında bulunan kurganlar sayesinde çözüldüğünü belirtmektedir.[573] Bahaeddin Ögel ise, kurganlarda bulunan iskeletlerin boyunun yaklaşık 1.80 cm olduğunu ve bu dönemde Türkler tarafından icat edilen "eğri kılıçların" en güzel örneklerinin bulunduğunu ifade etmektedir.[574] Bu dönemde bulunan düzenli odalar şeklinde inşa edilmiş bu mezarlar ile dil, gelenekler ve inançlar hakkında erişilen bilgiler, Türkler ile Moğollar arasında bir bağ olmadığını kanıtlamıştır. Türk ve Moğol halklarının fizyonomik benzerlikleri ve dillerindeki ortak kelimeler, Asya'nın bazı bölgelerinde uzun yıllar süren yakın komşuluk ve ilişkilerin bir sonucudur. Kafesoğlu'na göre Türklerin Beyaz Irk'a ait olduklarına dair tarihî ve dinî kayıtlar, son yıllarda yapılan bilimsel araştırmalarla doğrulanmış ve Türklerin beyaz soyun "Turanid" koluna ait oldukları kabul edilmektedir. Fiziksel olarak Türklerin başlıca özellikleri, koyu renkli saç, hafif esmer-beyaz ten, yuvarlağa yakın yassı kafa, ortalama boy, uzunca değirmi yüz, hafifçe çekik ancak Mongoloid olmayan göz, orta büyüklükte sakal ve bıyıktır. Bu özellikler, "Andronovo kültürü"

---

[573] İbrahim KAFESOĞLU, **Türk İslam Sentezi**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2017, s. 16.
[574] Bahaeddin ÖGEL, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1971, s. 5.

sahasındaki kazılarda bulunan iskeletlerde de görülmektedir.[575] Bu keşifler, Türklerin bu bölgede tarih öncesi dönemlerde yaşadığını ve bu özel fiziksel özelliklere sahip olduklarını göstermektedir. İlk Türkler, yani Türklerin en eski ataları Orta Asya'da, Tanrı Dağları ile Altay Dağları arasında yaşıyorlardı. Çin ile sınır komşusu oldukları için, Türklerin tarihi hakkındaki bilgilerin büyük bir kısmı Çin tarih kaynaklarından elde edilmektedir. Çin tarih kaynakları, M.Ö. 2000-1000 yılları arasında ilk Türk hükümdarlarından bahsetmektedir. Bu nedenle Türklerin bilinen tarihi, yaklaşık dört bin yıl öncesine dayanmaktadır.[576]

Kafesoğlu'na göre, Türklerin anayurdu ve göçleri konusundaki XIX. yüzyıl sonlarından J. Klaproth ile başlayan ve 1968'de K.H. Menges arasındaki dönem boyunca devam eden tartışmalar, bu son arkeolojik bulgular sayesinde çözüme kavuşmuştur. Çünkü bu durumda ilk Türklerin dağılmadan önce yaşadıkları yer oldukça açık bir şekilde belirlenmiş ve ilk Türk yurdu, karakteristik Türk soyunun izlerini taşıyan iskeletlerin çıkarıldığı Andronovo kasabası çevresindeki kültür bölgesi olarak kabul edilmiştir. Yapılan çalışmalar, kurganların M.Ö. 1700-1200 yıllarına tarihlendiği ortaya çıkarmaktadır.[577] Aynı bölgede daha önce bulunan "Afanasyevo" kültürü (M.Ö. 2500-1700) dönemine tarihlenmiş olsa da Andronovo kültürü Türk kültürel özelliklerini daha belirgin bir şekilde ortaya çıkardığı için daha önemlidir. Bu noktadan Türkler, M.Ö. 1200-300 yılları arasında buradan batıya, Ural Dağları-Hazar Denizi çevresine, bir yandan da Mâveraünnehir, kuzey Hindistan, Tanrı Dağları ve Altaylar'a, daha sonra doğuda, Çin'in kuzey-batısındaki Ordos bozkırlarına göç etmişlerdir. Ana topraklarda bazen iklim değişikliği etkili olmuş olsa da genellikle otlak darlığı ve ekonomik zorluklar nüfus ve hayvan artışına karşı geçim sıkıntıları bu göçlere neden olmuştur. Ayrıca Türk bölgeleri üzerine gerçekleşen ağır dış saldırılar sonucunda meydana gelen zorunlu göçlerin de ifade edilmesi şarttır.[578] Bu bağlamda Türk-İslam sentezi görüşü, Türklerin ilk yurdu, Türklerin Mongoloid olmadığı ve Türk göçlerinin meydana geliş sebeplerini

---

[575] KAFESOĞLU, **Türk İslam Sentezi**, s. 17; Erol GÜNGÖR, **Tarihte Türkler**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1995, s. 11.
[576] GÜNGÖR, **Tarihte Türkler**, s. 11.
[577] KAFESOĞLU, **Türk İslam Sentezi**, s. 17-18; TURAN, **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi**, s. 2.
[578] KAFESOĞLU, **Türk İslam Sentezi**, s. 19.

açıklamakta ve Orta Asya'dan yapılan göçlerle tarihsel süreçte bir kesinti olmadan Türk tarihini bir bütün içinde açıklamaktadır. Açıkça yapılan çalışmalarda hem Türk Tarih Tezinde var olan hem de Anadolucu ve Hümanist görüşlerde ortaya çıkan sorunlara yeni bilgiler ışığında kanıtlar getirilmektedir.

Türk kelimesi, dilimizde "güç, kuvvet" anlamına gelen bir cins isim olarak kullanılır. 1832'den bu yana, birçok farklı anlamda kullanılan "Türk" kelimesi, bir Uygur-Türk belgesinde bulunmasıyla "güç, kuvvet" anlamında olduğu kesinleşmiş[579] ve tarihi belgelere göre V. yüzyılın ilk yarısından itibaren "güç-kudret" anlamında kullanılmıştır. Resmi devlet ismi olarak da M.S. 552'de Asya'da Gök-Türk Hakanlığı'nın kurulmasıyla ortaya çıkmış ve zamanla Türk soyundan gelen, Türkçe konuşan ve Türk kültürüne bağlı olan tüm toplulukların genel adı haline gelmiştir.[580] Elde edilen bu bilgiler ile barbarlıkla suçlanan, ikinci sınıf insan muamelesi gören Türklerin, aslında güçlü bir kültüre sahip olduğu ve dönemin birçok yabancı kaynağında tarihe adını yazdırmış bir millet olduğu anlaşılmaktadır.

Türk dilinin tarihi ise milletin tarihi kadar eskiye dayanmakta ve Türkçe, dünya üzerindeki çeşitli dil grupları içinde Ural-Altay dil ailesine ait Altay Dilleri'nden biridir. Finler ve Macarların dili de Ural Dilleri'ndendir.[581] Kafesoğlu, dilin kültürü ayıran bir özellik olduğunu belirtmekte, dilin ifade tarzını, kavramları, sözcük dağarcığını, hatta dilin sahibi topluluğun düşünce sistemini yansıttığını belirtmektedir. Ona göre, Türk dilindeki bu düzen, Türk milletinin disiplinli ruhunu ve manevi dengesinin kaynağıdır.[582] Bu açıdan Türk dili, geçmişten bugüne kadar milli kimliğin korunmasında başat figür olmuş ve kültürün yayılmasında Türkçe'nin ne kadar önemli olduğu üzerinde durulmuştur.

Kafesoğlu'na göre, aynı dili konuşan, ortak bir kültüre sahip olan ve manevi bağları duygusal olarak paylaşan bireylerin toplamına millet denilmektedir. Millet, belirli bir kültürün ve aidiyetin, genel topluluğunu ifade etmekle birlikte hiçbir sınır veya devlet bağlılığı bu birlikteliğe engel olamaz.[583] Kafesoğlu bu noktada, o güne kadar

---

[579] GÜNGÖR, **Tarihte Türkler**, s. 12; TANERİ, **Türk Devlet Geleneği**, s. 30.
[580] KAFESOĞLU, **Türk İslam Sentezi**, s. 16.
[581] GÜNGÖR, **Tarihte Türkler**, s. 13.
[582] KAFESOĞLU, **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, s. 84.
[583] KAFESOĞLU, **a.g.e.**, s. 149.

açıklanmadığı şeklide dış Türkler ile milli bağlarımızın varlığını ortaya koymaktadır. Ona göre, milleti inşa eden unsurlar soy birliği, dil birliği, din birliği veya coğrafya birliği gibi unsurlar etrafında gelişebilmekte ancak en önemlisinin soy ve dil birliği üzerine kurulu olduğunu belirtmektedir. Çünkü din birliğinin dönemi bitmiş, coğrafya birliği ise zayıf bir duygusal bağ dışında bir katkı sağlamamaktadır.[584] Yine Materyalist düşüncede insanları bir arada yaşamaya sevk eden faktörün doğrudan menfaat ortaklığı olduğu üzerinedir. Bu görüşe göre, insanlar sadece menfaatleri doğrultusunda bir araya gelirler ve menfaat ortaklığı sona erdiğinde millet de dağılır. Ancak, bu materyalist görüş milleti bir toplumsal gerçek olarak kabul etmeyi reddetmektedir. Kafesoğlu'na göre, millet milli bir ruhla var olmakta ve ortaya çıkan bu manevi güçle, ırk, din, coğrafya ve menfaatle ilgisi olmaksızın tarih boyunca bireylerin ortak acılarından ve mutluluklarından doğar ve gerçek millet birliğini oluşturmaktadır.[585] Bu bağlamda, milleti açıklamak için salt ırksal bir bakışın yeterli olmayacağı üzerinde durulmuş ve Türk milletinin tarihi kökenleri ve kültürel özelliklerinin bir bütün olarak değerlendirilmesi önemsenmiştir.

Türklerin inanç sistemi, totemcilik veya şamanlıktan daha çok Gök-Tanrı'ya dayanmaktadır. Diğer eski çağ kavimlerinde gök cisimlerine ilah gözüyle bakılırken, Türkler bu gök cisimlerini yalnızca "aziz" sayarak doğrudan Gök'ü Tanrı olarak kabul etmişlerdir. Türkler için Gök-Tanrı, kâinatın yaratıcısı ve varlıkların ilk prensibi olarak görülmüştür. Gök-Tanrı, şafak söktürme, bitkilere hayat verme, insanlara can bağışlama gibi işlevlere sahiptir, ancak aynı zamanda istediği zaman canları alabilir ve isyan edenleri cezalandırabilir.[586] Bu nedenle Türkler için Gök-Tanrı çok önemli olup, hakanları seçen onlara iktidar ve "kut" veren bir iradedir. Elde edilen bu ilahi güç ise Türklerin kazandığı zaferlerin de en güçlü manevi desteğini oluşturur. Gök-Tanrı inancı ile İslam arasında yakın, hatta ortak noktaların bulunması neticesinde Türkler, İslam inancındaki tek ve yüce Allah'ta, kendi inançlarının Gök-Tanrısı'nı görmüşlerdir. Evrenin efendisi, mutlak güç sahibi, ebedi ve sonsuz, her yerde var olan, her şeyi iradesi altında tutan, adil ve bilge Allah'ın bu nitelikleri, Türklerin Gök-Tanrı inancında "idi, çalap, ugan, bayat" gibi deyimlerle

---

[584] KAFESOĞLU, **a.g.e.**, s. 266-267.
[585] KAFESOĞLU, **a.g.e.**, s. 267.
[586] KAFESOĞLU, **Türk İslam Sentezi**, s. 91.

ifade edilmiş ve kitabelerde ve bazı yazmalarda kozmogonide bu niteliklere işaret edilmiştir.[587] Kafesoğlu, yine Türklerin totemci olduğu iddialarına cevap vermekte kurt ve totem kuşlarına tapılmadığını çünkü temelde totemci inançlarda ruhun ölmesine karşın Türklerde ruhun ebedi oluşunu kanıt göstermektedir. Yine ona göre, eski Türk inanç sisteminin Şamanlık olduğu da yaygın bir yanlış anlamadan kaynaklanmaktadır. Çünkü Orta Asya'da yaşayan bazı Türk toplulukları Şamanizm'e inanmış olabilir, ancak ona göre bu inançlar, IX.-X. asırlarda güneyden gelen Budist etkisiyle ortaya çıkmış kavramlardır.[588] Osman Turan ise, Türklerin diğer milletlerden farklı olarak, kendi inançları ve anlayışlarıyla bir "peygambere sahip olmadan" tek Tanrı inancına ulaştıklarını belirtmektedir.[589] Bu bağlamda Türk-İslam sentezinin iki aydını da Türklerin totemcilik, şamanlık veya ilkel bir inanç sistemine bağlı olmadıkları veya ferdi bazı etkilenmelerin olabileceğini ancak genel Türk inanç sisteminin Gök Tanrı kaidesinde olduğunu ileri sürmektedir. Kanaatimizce burada, Türklerin İslamiyet'i kabulünün doğal kaynağı olarak Türklerin zaten tek tanrı inancına sahip olduğu düşüncesi üzerinde durularak İslamiyet'e geçişin makul sebepleri inşa edilmektedir.

Gök Tanrı'ya inanan Eski Türkler'de bu tanrı, tek yaratıcı kudreti temsil ediyordu. Bu nedenle diğer birçok kavmin çoktanrılı inançlarına karşın, Türkler tek tanrılığa doğru yönelmişler ve bu düşünce zamanla sağlamlaşmış ve 10. yüzyılda İslamiyet'in kabul edilmesini kolaylaştırmıştır. Türkler önce Budizm, Manihaizm, hatta Hristiyanlık ve Musevilik gibi tek tanrılı dinlere de ilgi göstermişlerdir, ancak İslamiyet'e daha fazla bağlanmışlardır. Bu durumun başlıca sebebi, İslamiyet'in Türk kültürü ve inançlarına daha yakın olmasından kaynaklanmaktadır. Bu açıdan İslamiyet'in vurguladığı adalet, eşitlik, cihat gibi değerler, Türk ahlakına uygun gelmiş ve İslamiyet, Türklerin manevi ihtiyaçlarını karşılayan bir inanç sistemi olmuştur.[590] Bahaeddin Ögel bu konuda, İslamiyet ile eski Türk gelenekleri arasında geniş bir uyum olduğunu belirtmektedir. Anadolu'nun Türk yurdu haline getirildiği

---

[587] "Eski inançta Gökyüzü tek ve her şeyin üstündeydi, her yerde mevcuttu. Somut bir şekle dönüşmez, cisimleştirilmezdi." Altan DELİORMAN, "Türk-İslam Sentezi ve Türkçülük", **Üç Makale**, İstanbul, Şenay Ofset, 1989, s. 4.
[588] KAFESOĞLU, **Türk İslam Sentezi**, s. 89.
[589] TURAN, **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi**, s. 3.
[590] GÜNGÖR, **Tarihte Türkler**, s. 68; KAFESOĞLU, **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, s. 5-6.

dönemde Süryani Mikail'in ifadelerine göre, Türklerin eski inançları ile İslamiyet arasında büyük benzerlikler bulunmakta ve bu nedenle Türklerin İslam dinine kolayca uyum sağladığını ileri sürmektedir.[591] Bu birliktelik neticesinde İslamiyet de güç kazanmış ve dinin siyasi ve kültürel etkinlik alanı genişlemiştir. Daha sonraki dönemlerde ise Türkler İslam'ın bayraktarlığını yapmış ve İslam'a karşı gerçekleştirilen tüm savaşların en ön saflarında yer almıştır.

Hakkı Dursun Yıldız, 1976 yılında yayımlanan "İslamiyet ve Türkler" eserinde, Türklerin milli kültürlerini kaybetmelerinde dinin oynadığı rolü vurgulamaktadır. Göktürk hakanı Bilge Kagan'ın, veziri Tonyukuk'a bir Budist mabedinin yapılmasını istediği zaman büyük vezirin verdiği "Savaşı ve hayvan kesmeyi yasaklayan ve miskinlik telkin eden bir dinin kabulü Türkler için bir felaket olur" cevabı, bu konunun özetidir. Ancak tarihsel süreç içinde yaşananlar Tonyukuk'u haklı çıkarmış Museviliği benimsemiş olan Hazarlar, Hristiyanlığı kabul etmiş olan Macar ve Bulgarların günümüzde Türklüklerinden bahsetmek imkansızdır.[592] Yine Budizm etkisiyle Çinlileşen Tabgaçlar ile Hristiyanlığı kabul eden Peçenekler de Türklüklerini kaybetmişlerdir. Ancak bu grupların özelliği, kalabalık yabancı toplumlar içinde azınlıkta kalmalarından kaynaklanmakta asıl Türk toplumu yine milli özelliğini korumuştur.[593] Ancak İslamiyet'in kabulü, Türk toplumuna yeni bir ruh ve güç kazandırmış ve bu sayede Türkler, milli kimlikleriyle uyumlu olan yeni inançlarıyla milli varlıklarını koruyabilmişlerdir. İslamiyet'in Türkler arasında yayılması, onlara daha geniş bir medeniyet ve kültürel bir mirasın kapılarını açmıştır.

Kafesoğlu'na göre, eski Türk topluluklarında insanların vicdanen özgür olduklarına inanılmakta ve bu fikir ve din özgürlüğü de beraberinde getirmektedir. Bugünün anlayışıyla laiklik, o dönemde yazılı kanunlarla değil ancak devlet hayatında geniş bir şekilde uygulanmaktaydı. Göktürk İmparatorluğu'nda çeşitli dinler bir arada yaşarken, Uygurlar, Hazarlar gibi farklı topluluklarda da din özgürlüğü vardır. Bu açıdan Eski Türk kültürünün bir yönü olan laiklik, daha sonra İslam'a geçen Türkler tarafından da benimsenmiştir. XI. yüzyılda kurulan Selçuklu-Türk İmparatorluğu'nun

---

[591] Bahaeddin ÖGEL, **Türklerde Devlet Anlayışı (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar)**, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1982, s. XIII-XIV.
[592] Hakkı Dursun YILDIZ, **İslamiyet ve Türkler**, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1976, s. XI.
[593] DELİORMAN, "Türk-İslam Sentezi ve Türkçülük", s. 4.

başlangıcında, halifenin din sahasındaki yetkileri daraltılmış ve dünya işlerinin Türk sultanlarına devredilmiştir.[594] Bu bağlamda Türklerle bütünleşen İslam medeniyetinde, din reisi ve devlet başkanının yetkileri ayrılmış ve bir nevi Eski Türklerdeki kurallar İslam devletlerinde de kullanılmaya başlanmıştır.

Osman Turan'a göre, Türkler, tarih sahnesine çıkışlarından itibaren tek Tanrılı bir inanca sahip olmuşlar ve onlar, Tanrı'nın özel bir milleti olduklarına ve Tanrı'nın kendilerini koruduğuna inanmışlardır. Bu açıdan kağanlar ve sultanlar, Allah'ın dünya hükümdarı olarak görevlendirdiği kişiler olduklarına ve bu nedenle dünya düzenini kurma sorumluluğuna sahip olduklarına inanmışlardır. Bu bağlamda İslam'ın ilk zaferleri, nasıl büyük fetihler olarak kabul edildiyse ve Selçuklu ve Osmanlı Türklerinin zaferleri de aynı dini ve milli inançların vasıtasıyla kazanılmıştır. Çünkü Türk kağanları ve sultanları, milletlerinin bağımsızlığı, birliği, refahı ve yükselmesi için mücadeleyi tabii bir görev olarak görmüşler, bu noktada Türk halkı da devletleri ve liderleri için tam bir bağlık göstermiştir. Turan bu noktada, Türklerin İslamiyet'e girişiyle elde ettikleri başarıları materyalizm açısından kıyasladığında Marx'ın tarihî materyalizmini, yetersiz ve tek yönlü bir açıklama olarak kabul etmektedir.[595] Çünkü toplumların hareketleri üzerinde bu manevi değerlerin etkisi düşünüldüğünde bunu reddeden bir düşsünce, bilimsel eleştirilere karşı savunmasız kalmıştır. Yine Selçuklu döneminde, Türkiye'de İslam'ın yayılmasında Müslüman tüccarların etkisi önemli olsa da Turan'a göre asıl önemli rol din adamları, şeyhler ve tasavvufçular gibi kervanlara katılan kişiler tarafından oynanmıştır. Bu kişiler, göçebe Türk obalarına giderek İslam'ın yüceliğini ve bu dinin insanların dünya ve ahirette nasıl kazanılacağını anlatmışlardır. Bu kişilerin anıları ve mezarları asırlar boyunca Türkler arasında kutsal olarak kabul edilmiş ve hepsi birer veli olarak saygı görmüştür.[596] Özellikle VIII. ve XI. Asırlar arasında İran ve Orta Asya bölgelerinde kurulan ribatlarda, görev yapan mücahit gaziler, Türk ülkelerinin İslamlaşmasına katkıda bulunmuştur. Daha sonraki dönemlerde, sınırlardan uzak merkezlerde Semerkant gibi şehirlerde, idealist dervişler veya İslam

---

[594] KAFESOĞLU, **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, s. 88.
[595] TURAN, **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi**, s. 10.
[596] Osman TURAN, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul, Turan Neşriyat Yurdu, 1971, s. XIX.

ilimlerini öğrenen talebeler yetişmiştir.[597] Bu katkılar ile Türkler tek Tanrı inancının kaidelerini öğrenmiş, mutlak güç sahibi Allah'ı, ahiret gününü, cennet ve cehennem bilgisine ulaşmış asıl olanın ruh olduğu ve ruhun ölümsüzlüğü gibi kavramları bu kaynaklar vasıtasıyla öğrenmiştir. Ancak özellikle Turan'ın ifadelerinde Altay Türk Mitolojisine yer alan Uçmak ve Tamu (Cennet ve Cehennem) ifadeleri ile Eski Türklerin "Şamanî dinleri" ifadeleri dikkat çekici bulunmuştur. Çünkü Kafesoğlu'na göre, Gök Tanrı dışındaki Şamanizm ve totemcilik gibi inançlar önemsiz görülürken Turan ile bu noktada ayrıldıkları görülmektedir.

Türklerin İslam dinine ve medeniyetine geçişleriyle, sadece milli inançlarında büyük bir değişiklik yapmakla kalmamışlar, aynı zamanda İslam ve dünya tarihinde önemli bir dönüm noktasına gelmişlerdir. Türklerin İslam'ı kabul etmelerini kolaylaştıran ve hızlandıran nedenlerin bir kısmı İslam medeniyetinin yüksekliğiyle ilgiliyken, diğer bir kısmı da İslam'ın Türklerin karakterine ve ideallerine uygun olmasıyla açıklanmaktadır. Bu açıdan Kafesoğlu, eski Türk dini inançları ile İslamiyet arasındaki benzerlikleri şöyle özetlemektedir: Her iki inançta Tanrı, birdir, kâinatın yaratıcısıdır, mutlak kudret sahibidir, ezeli ve ebedi olandır, her yerde hazır ve nazır olandır, adaletli olan ve doğruluğu simgeleyen özelliklere sahiptir. Ayrıca her iki inançta putperestlik reddedilmiş, ruhun ölümsüzlüğü kabul edilmiş, ruhban sınıfı reddedilmiştir. İslam'da var olan cihat anlayışı ile Türk töresinin yeryüzüne hâkim kılınması arzusu ve hükümdarın iktidarına duyulan bağlılıkta yine iki inanç sistemi arasındaki güçlü bağları ortaya koyan özellikler olarak karşımıza çıkmaktadır.[598] İfade edilen bu benzerlikler, İslamiyet'i kabul eden Türklerin, kendi eski inançlarından daha güçlü ve kitabî bir sisteme girdikleri inancını taşımalarına neden olmuştur. Ayrıca meydana gelen Türk-İslam kültür sentezi, Türklerin İslamiyet'i kabul etmeleriyle birlikte sosyal ve manevi hayatın farklı yönlerinde kuvvetli bağlar kurulmasına neden olmuştur.

Kafesoğlu bu açıklamaların yanında Türklerin İslamiyet'le güçlü bağlar kurdukları üzerinde dururken dinin hayatın her kademesinde etkili olmasına ölçülü bakıldığını

---

[597] Bülent ÇETİNKAYA, "Ortaçağ İslam Dünyasında Ribat (VII. ve XIII. Asırlar Arası)", Sakarya, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003, s. 32.
[598] KAFESOĞLU, **Türk İslam Sentezi**, s. 156-157.

ve vicdan özgürlüğüne yüksek değer verildiğini belirtmektedir. Özelikle Türklerin diğer dinlere karşı hoşgörülü olduğu ve din ve devlet işlerinin ayrı tutularak laikliğe yakın bir uygulama benimsendiğinin altı çizilmektedir. Ona göre, Türk hükümdarları için din tek kaynak olmamış, Türk töresinden gelen kuvvetler, dünya işlerinin düzenlenmesinde oluşturulan kanunlar neticesinde devam ettirilmiştir.[599] Turan ise açıklamalarında, Türk-İslam hükümdarlarının mutlak güce sahip olmalarına rağmen dini ve örfi hukuka bağlı olduklarını aksi halde meşruiyetlerini kaybettiklerini belirtmektedir. Ayrıca aynı dönem Avrupa devletlerinde Kralların keyfi ve zalimce tutumlarına karşı Türk hükümdarlarının hukuka bağlı bir yapıda olduğunu açıklamaktadır.[600] Bu bağlamda Türk devletinin bir din devleti veya şeriat devleti olmadığının üzerinde durulmakta ve Türk-İslam sentezi düşüncesinde bu neviden bir dini bağımlılığın olmadığı açıklanmaktadır. Özellikle Türk-İslam devletlerindeki uygulamalar üzerinden din ve devlet işlerinin ayrı oluşu ve laikliğe benzerlik ifadeleri dikkati çeken açıklamalar olmuştur. Ayrıca yöneticilerin keyfi kararlarının da yine dini ve örfi hukukun güvencesinde olduğu belirtilmektedir. Sentez düşünürleri, Cumhuriyetin kuruluş döneminden itibaren geri planda tutulan inanç motiflerini ön plana çıkarırken asıl gayenin bir din devleti oluşturmak değil bunu yaşamış Türk-İslam devletleri örnekleri üzerinden açıklamaya çalışmakta ve asıl amacın milli ve manevi inançların bir bütünleşmesi olduğu üzerinde durulmaktadır.

Eski Türkler, İslam öncesi dönemde devlet yönetiminde aristokratik bir danışma kurumu olan Kurultay'a sahiptir ve önemli meseleler burada çözülürdü. Ögel Kurultayı, Şiratori'nin ifadesiyle, devletin ve milletin temel bağlarını güçlendiren ve birleştiren en önemli kurum olarak kabul etmektedir. Şiratori'ye göre, Kurultaya katılmak bir onurken, katılmayanlar hem Tanrı hem de Hakan gözünde sadakatsizlikle suçlanırdı. Zira bu önemli toplantıya katılmayanlar, kanun dışı hainler olarak nitelendirilirdi. Örneğin Wusun kralı, biraz kuvvetlenip kendine fazla

[599] KAFESOĞLU, **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, s. 274; DELİORMAN, "Türk-İslam Sentezi ve Türkçülük", s. 6.
[600] TURAN, **Türkiye'de Siyasi Buhranın Kaynakları**, s. 113.

güvendiğinde Hunların saray toplantılarına katılmamış ve hakan tarafından gönderilen ordu ile cezalandırılmıştır.[601]

Turan, toplumun tamamen demokratik bir yapıya dönüşmesini, Selçuklu ve Osmanlı dönemindeki gelişmelerle açıklamaktadır. Çünkü ona göre Eski Türk devleti, Kurultay müessesesine rağmen aristokratik ve feodal bir karakter taşımakta ve bu durum parçalanmalara neden olmaktadır. Bu nedenle Selçuklular, eski boy beylerinin nüfuzunu azaltmışlar ve akabinde Osmanlı döneminde Türk-İslam devleti merkeziyetçi bir devlet ve demokratik bir toplum halini almıştır.[602] Bu bağlamda devlet aristokrasiye ve sınıf ayrımlarına izin vermeyerek toplumsal dengenin inşası ve liyakate değer vermiştir. Liyakat noktasında Aydın Taneri ise, 1040 yılında kurulan Büyük Selçuklu devletinde ilk başta Gazneli Türk devlet adamlarının bürokratik görevlere getirildiğini ancak gerektiğinde İranlı devlet adamlarının da görev aldığını belirtmektedir. Ayrıca Türkiye Selçuklularında on üç vezirden onunun hukukçu geri kalanının asker olduğunu belirterek devlet yönetiminde güçlü bir yapının varlığını göstermektedir.[603] Bu bağlamda Orhun Yazıtlarına göre, Eski Türk devletlerinden itibaren Türk hükümdarı halkın ihtiyaçlarını bir görev bilmekte halkın en iyi şekilde yönetilmesine özen göstermekte ve halkta hükümdara mutlak bağlılık ile güçlü bir düzenin temsilini ortaya koymaktadır. Turan'a göre oluşan bu demokratik anlayış Türk-İslam devletlerinde bir ideal olarak din, devlet, vatan ve millet kavramları çerçevesinde bir bütünleşmenin işaretidir.[604]

Genel kabul Türk-İslam bütünleşmesinde eşit kuvvetlerin birlikteliğini vaaz ederken Erol Güngör'ün ifadelerinde bu düşünce, İslam sayesinde Türklerin varlıklarını korudukları şeklinde açıklanmakta ve Müslüman olmayan Türklerin dil ve kültür kaybına uğramaları Tuna Bulgarlarının Slavlaşması örneği ile açıklanmaktadır. Bu bağlamda Güngöre'e göre, İslam ile tanışan Türkler ise büyük fetih hareketleri ile Yakındoğu'ya gelerek yerleşik güçlü devletler kurabilmişler ve Türklerin İslamiyet'e girişi ile İslam'da var olan durağanlık da çözülerek güçlü bir canlanma meydana

---

[601] ÖGEL, **Türklerde Devlet Anlayışı (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar)**, s. 78-79.
[602] TURAN, **Türkiye'de Siyasi Buhranın Kaynakları**, s. 113-114.
[603] TANERİ, **Türk Devlet Geleneği**, s. 220-221.
[604] TURAN, **Türkiye'de Siyasi Buhranın Kaynakları**, s. 114.

gelmiştir.[605] Burada güçlü bir medeniyete sahip Türklerin gerçek ideallerine İslam ile kavuştukları fikri üzerinde durularak kazanılan yeni yön ve kimlik sayesinde Türk-İslam devletlerinin geldiği güçlü noktalara işaret edilmektedir.

Kafesoğlu'na göre, Türk-İslam birlikteliğinin en güçlü temelleri XI. yüzyıl itibariyle İslam'ın doğu kanadını temsil eden Selçuklu döneminde atılmış ve sonraki bin yıllık tarihi gelişmeler içerisinde Arap-İranlı-Türk kültürlerinin kaynaşmasının yaşandığı bir dönem meydana gelmiştir. Oğuz boylarından oluşan Türkler, Aral-Hazar bölgesinden başlayarak Mâveraünnehir üzerinden Horasan'a inmişler ve burada ekonomik, idari ve kültürel alanlarda yeni fikirlerle karşılaşarak bozkırdan farklı bir kimlik kazanımı elde etmişlerdir.[606] Deliorman'a göre, Selçuklu Devleti, kesinlikle İslam'ın etkisi altında olan bir devletti. Ancak, özünde, eski Türk sosyal, siyasi ve hukuki-örfi değerlerini de korumaktadır. Devletin askeri yapısı ve hükümdarlık anlayışı da Türk geleneklerine dayanmakta ve bu dönemde yeni bir sentez (Türk-İslam Sentezi) ortaya çıkmaktadır.[607] Bu gelişmeler Türklerin kültürel zenginleşmesine katkıda bulunarak dil, edebiyat ve sanat alanları da dahil birçok yeniliğe sahip olmalarına neden olmuştur. Kafesoğlu ayrıca, Selçuklu İmparatorluğu'nun kurulması ve Anadolu'nun Türkleştirilmesi sürecinde farklı Türk boylarının bir çatı altında toplanması ile Türklerin "millet" olma yoluna girdiklerini açıklamaktadır. Ayrıca ortaya çıkan kültürel kaynaşmalar sonucunda Eski Türk kültürü korunmakla birlikte Türkler ilerleyişlerini hızlandırmıştır.[608] Bu bağlamda yeni coğrafyada farklı düşmanlara karşı birlikte hareket eden Türk boyları arasında güçlü bağlar oluşmuş bunda İslam inancının kattığı birleştirici manevi etkenlerde önemli rol oynamıştır. Türk diline Arapça ve Farsça kelimelerin yerleşmesi ve zenginleşmesi de bu dönemde başlamıştır.

Sentez düşünürlerinden Ahmet Arvasi, Selçuklu Devletinin XI ve XIII. Yüzyıllarını bir "deha doğurma" dönemi olarak ifade ederek oluşan bu kültürel zenginliğin sonuçlarını açıklamaktadır. Çünkü ona göre bu kaynaşma dönemlerinde toplumlar, peş peşe dâhilerin ortaya çıkışını deneyimlemiştir. Muhammed Alparslan ve

---

[605] GÜNGÖR, **Tarihte Türkler**, s. 68-69.
[606] KAFESOĞLU, **Türk İslam Sentezi**, s. 161.
[607] DELİORMAN, "Türk-İslam Sentezi ve Türkçülük", s. 6.
[608] KAFESOĞLU, **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, s. 264.

Melikşah gibi hükümdarlar, Nizâm-ı Mülk gibi devlet adamları bu dönemin eseridir. Aynı dönemler içinde Kaşgarlı Mahmud, Yusuf Has Hâcib ve hatta Mevlânâ ve Yûnus gibi isimler de büyük etkiler yaratmışlardır.[609] Osman Turan ise, Türkiye Selçukluları döneminin maddi kaynaklarına yönelerek ekonomi ve ticaret alanında yaşanan gelişmelerin Türk-İslam medeniyetinin yükselişine yaptığı katkılara değinmektedir. Selçuklular 1071 yılında Anadolu'ya giriş yaparak burada izlediği politikalar ve güvenlik önlemleri ile güçlü bir medeniyetin temellerini atmıştır. Bu açıdan Selçuklu Türkiyesi gerek İslam dünyasından gerekse Doğu Türk illerinden gelen ilim, din, edebiyat ve sanat adamlarının katılımı ile bu yükselişi gerçekleştirmiştir.[610]

Neticede Türk-İslam Sentezi, bin yıldır gelişmekte olan bir kavramdır. Bu açıdan Türk-İslam sentezi düşünürleri, bütünleşmenin bir haritasını ortaya koymakta ve daha önceki tarih yazımı çalışmalarında meydana gelen süreç kesintilerine izin vermeden ve bin yıllık milli ve manevi değerlerde eksiklik oluşturmadan bir tarih kurgusu oluşturmuşlardır. Bunun için öncelikle Eski Türk gelenekleri ve değerleri üzerinde durularak, sentez öncesi Türk devlet ve toplum yapısının özellikleri aktarılmış ve akabinde bütünleşme ile ulaşılan yeni kavramların aktarımı ile elde edilen sonuçlar ortaya konulmuştur.

---

[609] S. Ahmet ARVASİ, **Diyalektiğimiz ve Estetiğimiz**, İstanbul, Babıali Kültür Yayıncılığı, 2001, s. 48.
[610] TURAN, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. XXVI.

4. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE KOMÜNİZMLE YAKINLAŞMA: MARKSİST TARİHÇİLİK

Marksizm, XIX. yüzyılda Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından geliştirilen siyasi, ekonomik ve sosyal teorileri içeren bir düşünce sistemidir. Bu düşünce sistemine göre, tarih sınıf mücadeleleri tarafından şekillendirilmekte ve kapitalist toplumun içsel çelişkilerinin sonucunda toplumlar sosyalist ve komünist bir toplum düzenine kavuşmaları ile de neticeye varmaktadır. Marx ve Engels tarafından kurulan tarihsel materyalizm, tarih ve toplumun sosyo-ekonomik gelişiminin diyalektik bir süreçle ilerlediğini öne sürmekte, bu bağlamda, kültür, siyaset ve toplumsal gelişmelerin üretim tarzı ve ekonomiyle yakından ilişkili olduğunu vurgulanmaktadır. Böylelikle ekonomi ve üretim biçimi toplumun alt yapısını oluştururken, kültür, sanat ve felsefe ise üst yapısını şekillendirmektedir. Sınıfsal farklılıkların temelini ise, üretim araçlarına ve sermayeye sahip olma durumu ortaya koymaktadır. Tarihsel materyalizme göre, tarihin temel dinamiği sınıflar arasındaki çatışmaların ve mücadelelerin tarihi olup bu çatışmalar, toplumsal değişimin itici gücü olarak işlev görmektedir.[611]

Diyalektik yöntem ise tarihin, evrimin ve siyasal hareketlerin nasıl geliştiğini açıklamak için kullanılmaktadır. Ancak, bu diyalektik anlayış, Hegel'in diyalektik anlayışının tersine çevrilmiş bir versiyonu olup, genel olarak tarihin, sosyal ve ekonomik gelişimin diyalektik yasalara göre ilerlediğini iddia etmektedir. Bu yaklaşım sadece ekonomik olguları değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel olguları da toplumdaki üretim biçiminin bir sonucu olarak kabul eder ve bu süreçlerde temel belirleyici faktörün ekonomi olduğunu vurgular. Bu temel ilkeye göre, toplumun içinde bulunduğu sosyal sınıfların oluşumunda ve bu sınıflar arasındaki mücadelede ekonomi büyük bir rol oynamaktadır. Üretim araçlarına kimin

---

[611] Arslan TOPAKKAYA, "Tarihsel Materyalizm ve Diyalektik", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, No: 27, 2009, s. 65.

sahip olduğu ve bu bağlamda özel mülkiyet kavramı, tarihsel materyalizmin üzerinde durduğu önemli konulardan biri haline gelmektedir.[612] Bu nedenle tarihsel materyalizm, tarihsel olayları ve toplumsal değişimleri ekonomik faktörlerin perspektifinden incelemeyi amaçlar ve bu yaklaşım, birçok önemli sosyal ve politik teoriyi etkilemiştir. Çünkü çözümleme olarak nesneyi ve maddeyi ele alması toplumsal değişimleri açıklamak için aranılan nesnel değerlendirme ölçütünü sağladığı ve daha akla yatkın sonuçlar sağladığı düşünüldüğü için tarihsel materyalizm toplumsal analiz ve eleştiri için önemli bir araç olarak kabul edilmektedir.

1843 yılında Paris'e giden Karl Marx, bu dönemde ekonomik ilişkileri ayrıntılı bir şekilde incelemenin önemini kavramış ve bu dönemde siyasal iktisat konusunda çalışmalara başlamıştır. 1844 yılında yazdığı "El Yazmaları" adlı taslak çalışmasında, üretimin toplumsal süreçteki belirleyici rolünü vurgulayarak, toplumsal sınıfların maddi temelinin özel mülkiyet ve iş bölümü olduğunu ortaya koymuştur. Aralık 1847'de Londra'da Friedrich Engels ile çalışmaya başladıkları "Komünist Manifesto"yu tamamladılar ve Ocak 1848'de Brüksel'de yayımladılar. Bu manifestoda, bütün insanlık tarihinin sınıf mücadelelerinin tarihi olduğu fikrini proletaryanın zaferi ile birleştirerek sınıflı toplumun sona ereceği öngörüsünü ortaya koymuşlardır. Bu manifest, Londra'daki komünistler tarafından kabul görmüş ve Marx'ın düşünce dünyasında önemli bir dönüm noktası halini almıştır.[613] Marx "Ekonomik-Felsefi El Yazmaları" adlı eserde, yabancılaşma kavramını Hegel ve Feuerbach üzerinden derinlemesine ele alarak, yapılan işin ruhsal bir eylem olarak değil, doğa ile uyumlu ve anlamlı bir üretim süreci olarak kabul edilmesi gerektiğini savunmuş Hegelyan bir güdüm ile ruhun maddeye yönelimi düşüncesi yerine, maddenin ruhun kaynağı olduğu fikrini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda üretim, insanın temel bir özelliğidir ve ruhsal eylemlerinin temelini de üretim oluşturmaktadır. Marx'a göre yabancılaşma, toplumsal bir iş kavramını ifade eder ve insanların ürettikleri şeyle aralarında bir yabancılaşma yaşadığını belirtmektedir. Kapitalist toplumda, insanlar ürettikleri şeyi kendilerine ait hissetmezler ve bu

---

[612] TOPAKKAYA, **a.g.e.**, s. 65-66.
[613] Şaban ÖZ, "Marksist Tarih Felsefesine Giriş", **KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, No: 12, 2008, s. 22.

nedenle bir yabancılaşma hissederler çünkü bu yabancılaşmanın temel kaynağı, özel mülkiyet kavramına dayanmaktadır. Marx, bu nedenle özel mülkiyetin tedrici olarak kaldırılması gerektiğini savunmakta ve bu şekilde, insanların kendilerine olan yabancılaşmalarına son verip, toplum içinde insan olma potansiyellerini gerçekleştirebileceklerini öne sürmektedir.[614] Özel mülkiyetin ortadan kalkması ve insanın kendisine olan yabancılaşmasının sona ermesi ile toplum içinde insan olma potansiyelini gerçekleştirilebilir ve neticede toplumların tarihsel süreç içinde komünizme ulaşması ancak bu engellerin kaldırılması ile mümkün görülmektedir.

Marx ve Engels'e göre, tarih boyunca toplumların gelişimi, sınıf savaşlarını tarihi olarak görülmektedir. Farklı sınıflar arasındaki çatışmalar, toplumsal değişimin temel itici gücünü oluşturmaktadır. Özgür insanlar ile köleler, patrisyenler ile plebler, beyler ile serfler, lonca ustaları ile kalfalar gibi sınıflar, toplumların yapısını şekillendiren temel dinamiklerden biri haline gelmektedir. Bu mücadeleler bazen açıkça, bazen de daha gizli bir şekilde sürmüş ve sonuçlarında toplumun tamamen devrimci bir dönüşümü veya çatışan sınıfların birlikte yok olması gibi sonuçlar doğurmuştur. Tarihsel olarak, farklı sınıf düzenlemeleri ve sosyal statü derecelendirmeleri hep var ola gelmiştir. Örneğin Antik Roma'da patrisyenler, şövalyeler, plebler ve köleler; Orta çağ'da feodal beyler, vassallar, lonca ustaları, kalfalar ve çıraklar gibi sınıflar ve alt sınıflar bu derecelendirmenin bir parçasıydılar. Bugünün dünyasında ise burjuvazi ile modern kapitalist sınıf, toplumsal üretim araçlarının sahiplerini ve ücretli emek kullananları ifade etmektedir. Proletarya ise, kendilerine ait hiçbir üretim aracına sahip olmadıklarından, yaşamlarını sürdürebilmek için işgüçlerini satmak zorunda kalan modern ücretli emekçiler sınıfını temsil eder. Sınıf savaşımının tarih boyunca toplumsal değişimde oynadığı bu önemli rolü görmek, toplumların gelişimini anlamamızı sağlayan önemli bir faktördür.[615] Böylelikle sosyal ve ekonomik eşitsizlik, sınıf ayrımcılığı ve sınıf mücadelesi toplumların hem geçmişi hem de gelecekleri hakkında bilgi almamamızı

---

[614] TOPAKKAYA, "Tarihsel Materyalizm ve Diyalektik", s. 66-67; H.Haluk ERDEM, "Marx Felsefesinin Temel Kavramları ve Tarihsel - Diyalektik Materyalizm", **Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi**, No: 4, 2005, s. 29.

[615] Karl MARX, Friedrich ENGELS, "Komünist Parti Manifestosu", C. 1, **Seçme Yapıtlar**, Ankara, Sol Yayınları, 1976, s. 132.

sağlayan bir turnusol kağıdına dönüşmekte ve toplumsal değişimlerin ardındaki temel saikleri anlamamızda yardımcı olmaktadır.

Örneğin feodal toplumun yıkılmasının ardından modern burjuva toplumunun ortaya çıkması ile hala sınıf karşıtlıklarının hala varlığını sürdürdüğünü görülmektedir. Ancak bu yeni toplumda sınıf karşıtlıkları daha basit ve net hale gelmiştir. Böylelikle modern toplumda, burjuvazi ve proletarya olarak adlandırılan iki büyük sınıf belirginleşmekte ve birbirlerinin karşısına dikilmektedir. Orta çağın köleleri ve ayrıcalıklı kent sakinleri, burjuvazinin ilk unsurlarının oluşumunda rol oynadığı gibi, keşifler, sömürgecilik, ticaretin büyümesi ve sanayi gelişimi, burjuvazinin hızla büyümesine katkıda bulunmuştur. Sanayi devrimi ile sınai üretimi tamamen değişmiş ve manüfaktür (Lonca) sistemi yerini modern sanayiye bırakmıştır. Ancak bu süreç ise modern burjuvazinin doğuşuna ve sanayici milyonerler liderlerden oluşan yeni bir sınıfın ortaya çıkmasına neden olmuştur.[616] Özellikle burjuvazinin egemenliği döneminde maddi gücün artışı ile önceki kuşakların yaratamadığı kadar yoğun ve büyük üretici güçler geliştirilmiştir. Burjuvazi, doğal kaynakları kullanma, makine teknolojisi, kimyanın endüstriyel uygulamaları, buharlı gemiler, demiryolları, elektrik, kıtaların keşfi, su yollarının dönüştürülmesi ve hızlı nüfus artışı gibi toplumsal emeğin içinde bulunan bu üretici güçlere dayalı olarak büyük bir yükseliş yaşamıştır. Ancak bu üretim ve değişim araçları, feodal toplum için ve onun ihtiyaçlarına göre düzenlendiği düşünüldüğünde, feodal toplumun üretim ve değişim koşulları, tarım ve imalat sanayisinin feodal örgütlenmesi ile bağlantılı olarak bu gelişmiş ve üretici güçlere ayak uyduramaz hale gelmiştir. Bu nedenle bu engellerin kırılması gerekiyordu ve sonunda kırılarak, feodal mülkiyet ilişkileri, burjuvaziye uygun bir toplumsal ve siyasi yapı ile serbest rekabetin yerini almıştır.[617]

Marx ve Engels burada, mücadelede güce sahip olanın değişimi başlattığını belirterek burjuvazinin feodalizmi yıktığı silahların, şimdi burjuvaziye karşı döndüğünü belirtmektedir. Ancak burjuvazi, sadece bu silahları yaratmakla kalmamış, aynı zamanda bu silahları kullanacak modern işçi sınıfını, yani proleterleri de oluşturmuştur. Çünkü burjuvazi veya sermaye, ne kadar büyürse, modern işçi

---

[616] MARX, ENGELS, **a.g.e.**, s. 133.
[617] MARX, ENGELS, **a.g.e.**, s. 137.

sınıfı da aynı oranda büyümektedir, çünkü işçilerin büyüklüğü sermayenin büyüklüğüne paralel olarak artmaktadır. Bu durum, kapitalist sistemde sermayenin ve işçi sınıfının birbirine bağlı olduğu ve birinin büyümesinin diğerinin büyümesini teşvik ettiği şeklinde vurgulanmaktadır.[618] Marx ve Engels, proleterlerin diğer sınıflardan farklı olarak, toplumsal üretici güçleri ele geçirebilmek için önceki mülkiyet edinme biçimlerini ve diğer mülkiyet biçimlerini ortadan kaldırmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Proleterler, kendi mülkiyetlerini korumak veya pekiştirmek gibi bir avantaja sahip değillerdir; amaçları, özel mülkiyetin sahip olduğu tüm güvenceleri ve korumaları ortadan kaldırmaktır.[619] Bu nedenle, proleterler mülkiyetsizliğin verdiği güçle kapitalist toplumun temel sınıf çatışması bağlamında özel bir rol oynamaktadır. Çünkü mülkiyetsizlik, savunulacak veya korunması gereken bir kurgunun yokluğu olup mülkiyetin yıkılması ile proleterler toplumsal değişimin itici gücü haline gelmektedir. Görüldüğü üzere, toplumsal değişimler gelişime bağlı olarak farklılaşmakta ve yeni bir güç odağının kazanımı ile yenileşme yaşanmaktadır. Bu tür devrimler, toplumun mülkiyet ilişkilerini temelden değiştirebilir ve yeni bir toplumsal düzenin kurulmasına yol açabilir. Bu bağlamda Fransız Devrimi, feodalizmin yerine kapitalizmin temellerini atmış ve burjuva sınıfının yükselişini hızlandırmıştır.[620] Bu gibi tarihsel dönüm noktaları, toplumun ekonomik ve sosyal yapısında köklü değişikliklere işaret eder ve yeni sınıfsal ilişkilerin oluşmasına katkıda bulunmaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki, tarihsel değişimler sırasında mülkiyet ilişkilerinin dönüşmesi ve yeni toplumsal düzenlerin kurulması genellikle çatışma ve mücadelelerle dolu bir süreçtir. Bu süreçlerde farklı sınıflar arasındaki çatışmalar yaşanması ve iktidar mücadelelerinin önemli bir rol oynadığı da unutulmamalıdır.

Marx ve Engels'e göre, Komünist Manifesto'da diğer bir önemli nokta ise komünizme karşı yapılan bir eleştiri ve bu konuya karşı onların komünizm çerçevesinde yaptıkları açıklamalardır.

---

[618] MARX, ENGELS, **a.g.e.**, s. 138.
[619] MARX, ENGELS, **a.g.e.**, s. 143.
[620] MARX, ENGELS, **a.g.e.**, s. 146.

"Kuşkusuz ki, dinsel, ahlaki, felsefi ve hukuksal düşünceler tarihsel gelişimin akışı içerisinde değişmişlerdir. Ama din, ahlak, felsefe, siyasi bilim ve hukuk, bu değişmeler içerisinde her zaman varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ayrıca, bir de bütün toplum durumlarında ortak olan Özgürlük, Adalet, vb. gibi ölümsüz hakikatler vardır. Ama komünizm, ölümsüz hakikatleri kaldırıyor, bunları yeni bir temel üzerine oturtacağı yerde, her türlü dini ve her türlü ahlakı kaldırıyor; dolayısıyla da tüm geçmiş tarihsel deneyime ters düşüyor."[621]

Komünist Manifesto'ya göre geçmiş toplumların tarihi, farklı dönemlerde farklı biçimlerde ortaya çıkan sınıf karşıtlıklarının evrimine dayanmaktadır. Ancak bu karşıtlıkların temelinde, bir sınıfın diğerini sömürmesi yatar. Bu nedenle, tüm bu farklılıklara rağmen, toplumsal bilincin geçmiş çağlarda, sınıf karşıtlıklarının tamamen ortadan kalkmadığı, ancak belirli ortak biçimler ve genel düşünceler içinde şekillendiği söylenebilir. Komünist devrim, geleneksel mülkiyet ilişkilerinden tamamen kopuşu temsil eder ve bu "geleneksel düşüncelerden" kökten bir ayrışmayı beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, komünizme yöneltilen burjuva eleştirileri bir kenara bırakılmalıdır. İşçi sınıfının devrimde attığı ilk adım, proletaryayı egemen sınıf konumuna getirerek demokrasi mücadelesini kazanmaktır. Proletarya, bu amaçla sermayeyi aşamalı olarak burjuvaziden alarak, tüm üretim araçlarını devletin, yani proletaryanın egemen sınıf olarak örgütlendiği merkezi bir sistemde birleştirmeyi ve üretim güçlerini hızla artırmayı hedeflemelidir.[622] Görüldüğü üzere manifestoya göre, toplumların sahip olduğu değerler tamamen yok sayılıyor ve ulaşılması gereken tek hedefin proletaryanın burjuvaziyi alt etmesi ve hâkim güç haline gelerek üretimin hızla artırılması olarak görülmektedir.

Marksist görüşe dayalı olarak, proleter devrim sonucu oluşturulması gereken komünist toplumu inşa etmek için uygulanabilecek önlemler de şöyle sıralanmıştır. Bu önlemler, farklı ülkelerde farklı şekillerde uygulanabilir, ancak ileri düzey ülkelerde genel bir uygulanabilirliğe sahiptir. Aşağıda sıralanan önlemler özetle şunlardır:

---

[621] MARX, ENGELS, **a.g.e.**, s. 153.
[622] MARX, ENGELS, **a.y.**

1. Toprak mülkiyetinin kaldırılması ve toprak rantlarının kamu yararına kullanılması.
2. Yüksek gelir vergisi veya kademeli gelir vergisi uygulanması.
3. Miras haklarının kaldırılması.
4. Mültecilerin ve asilerin mülklerine el konulması.
5. Sermayenin devletin sahip olduğu ulusal bir banka aracılığıyla merkezileştirilmesi.
6. Haberleşme ve ulaşım araçlarının devlet tarafından merkezileştirilmesi.
7. Devletin sahip olduğu fabrikaların artırılması, toprakların ekime açılması ve toprağın iyileştirilmesi.
8. Eşit çalışma yükümlülüğü ve sanayi ordularının kurulması.
9. Tarımın imalat sanayileriyle birleştirilmesi ve nüfus dağılımının eşitlenmesi.
10. Devlet okullarında ücretsiz eğitim sağlanması ve çocuk işçiliğine son verilmesi.

Bu önlemlerle, proleter devrim sonucu komünist bir toplumun oluşturulması ve sınıf karşıtlıklarının azaltılması hedeflenmektedir.[623] Daha önce belirtildiği üzere, her ülke, kendi koşullarına ve ihtiyaçlarına göre bu önlemleri uygulayabilir, ancak genel amaç toplumsal eşitsizliği ortadan kaldırmak ve işçi sınıfının egemenliğini sağlamak ve devrimi gerçek kılmaktır.

Genel açıdan bakıldığında Marx'a göre, teorileri dogmatik yaklaşımlar yerine tarihsel araştırmaların sonucu olarak gelişmiştir ve toplumlar ilkel-köleci-feodal-kapitalist ve son noktada ise komünizme ulaşacaklardır. Marx, bu noktada Asya toplumlarını Avrupa'dan farklı bir kategori olarak ele almıştır. Çünkü ona göre Asya üretim tarzı, tarihsel değişime yönelik yeterli iç dinamiklere sahip değildir. Bu nedenle Doğu'da kapitalizmin ve sonunda sosyalizmin gelişmesi ancak sömürgeciliğin etkisiyle mümkün olabilirdi. Ancak Marx, Rusya özelinde devrimden 40 yıl önce görüşlerini değiştirmiş ve tam olgunlaşmış bir kapitalizmin sosyalizmin önkoşulu olduğu eski görüşünü terk etmiştir. Marx böylelikle, kendi teorisini genelleştirenlere eleştirilerde bulunarak, tarih boyunca bütün toplumların aynı evreleri yaşaması gerektiği iddiasını

[623] MARX, ENGELS, **a.g.e.**, s. 154.

reddetmektedir. Onun görüşü, tarihsel gelişimin farklı bölgelerde farklı şekillerde ilerleyebileceğini ve tek bir evrim çizgisi olmadığını vurgulamaktadır.[624]

Sonuç olarak, Marx, yabancılaşmayı toplumsal ve iktisadi bir bağlamda ele almakta ve iktisadi yabancılaşma, üretim ilişkileriyle ve insanın toplum içindeki konumu ile ilgilidir. Ona göre, bu iktisadi yabancılaşmayı ortadan kaldırmak için Komünizm gereklidir. Marx için Komünizm, tarihin son aşamasıdır ve insanları iktisadi yabancılaşmadan kurtaracak pratik çözümü bu şeklide sunmaktadır.[625] Marx'ı diğer Batılı tarih filozoflarından ayıran önemli bir özellik, tarihsel olayları yorumlarken ve tarihsel sürecin akışını inceleyerek ekonomik ilişkilere büyük önem vermesidir. Elbette, ondan önceki bazı tarih felsefecileri ekonomiye atıfta bulunmuşlardır, ancak hiçbiri ekonomiyi tek bir belirleyici faktör olarak bu kadar vurgulamamıştır.[626] Marx'ın tarihsel materyalizm, diyalektik ve ekonomi ve toplum felsefesi konularındaki görüşleri hem yaşamı boyunca hem de ölümünden sonra felsefe, ekonomi ve sosyoloji tarihinde derin izler bırakmıştır. Kendisinden sonraki felsefi, siyasi ve ekonomik gelişmelere etki etmesi açısından Marx kadar etkili bir düşünür bulmak zordur, sadece Platon, Aristoteles ve Kant gibi büyük filozoflar bu kategoride yer alabilir. Marx'ın mirası, sosyalist düzeni tedrici reformlarla gerçekleştirmeyi amaçlayan Batı'daki sosyal demokrat partilerin temsil ettiği revizyonist sosyalizm ve 1917'de Bolşevik ayaklanması ile iktidara gelen devrimci komünizm olmak üzere iki ana kola ayrılmıştır. Lenin, Marksizm'i Rusya'nın özel koşullarına uyarlamaya çalışmıştır ve aynı zamanda iç devrim teorisi ve pratiğini geliştirmiştir. Bu, Marksizm'i Leninizm ve Stalinizm gibi ideolojik gelişmelere uyarlamıştır.[627]

4.1 Marksist Hareketlerin Gelişimi ve Dönemin Şartları

Türkiye'de sosyalist düşüncenin gelişimi 1960'ların ilk yarısında ortaya çıkmış olsa bile sosyalist hareket, başlangıçta oldukça zayıf bir ideolojik ve pratik temele

---

[624] ÖZ, "Marksist Tarih Felsefesine Giriş", s. 26-27.
[625] Emine AYDOĞAN, "Marx ve Öncülerinde Yabancılaşma Kavramı", **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, No: 54, 2015, s. 280.
[626] ÖZ, "Marksist Tarih Felsefesine Giriş", s. 35.
[627] TOPAKKAYA, "Tarihsel Materyalizm ve Diyalektik", s. 75.

sahiptir. Osmanlı döneminden itibaren sol düşünce akımları mevcut olmakla birlikte 1920'de İlerici Komünist Partisi (IKP), kurulması ile ilk siyasal adım atılmıştır. IKP 1920'lerden itibaren varlığını sürdürmüş ve genellikle gizli bir örgüt olarak faaliyet göstermiştir. Ayrıca parti kitlelerle bağ kurma konusunda başarısız olmuş ve halka ulaşan bir düşünce haline gelememiştir.[628] Ancak 1961 Anayasası'nın açtığı yeni ufuklar, sosyalizmi anlamaya istekli bir kuşağı etkilemiş ve bu kuşak içinde, teori, sanat, edebiyat ve tarih gibi alanları öğrenmeye hevesli olan bireylerin sayısı artmıştır.[629] Bu bağlamda Türkiye'deki modernleşme süreci de sol düşünceyi etkilemiş ve böylelikle "sol" terimi, Marksist ideolojiyi benimseyen ve sosyalizmi hedefleyen bir toplumsal düzenin oluşmasına sebep olmuştur. Türkiye'deki modernleşme sürecinin sol üzerindeki etkileri, genellikle geç modernleşme olarak tanımlanabilecek bir süreç yaşanmasıyla ilişkilidir. Ancak bu etkiler, solun kendisine özgü bir kimlik oluşturma çabalarını zorlaştırmış ve başka ideolojilerle bulanıklaşmasına neden olmuştur. Bu nedenle Türk solunun modernleşme sürecinde üç ana dönemde tanımlanabilmektedir. Birinci dönem, Birinci Dünya Savaşı sonundan 1960'a kadar sürmüştür. Bu dönemde Türk solu, devletçilik, halkçılık, milliyetçilik gibi kategorilerle ilişki kurmuş, bu kategorilerden etkilenmiş ve kendini bu kategorilerden ayırmaya çalışmıştır. İkinci dönem, 1960-1980 arasını kapsar. Bu dönemde Türk solu, Türk modernleşmesinin önde gelen ideolojik yönelimleriyle daha derinlemesine hesaplaşmış, kendi kimliğini daha net bir şekilde belirlemeye çalışmıştır. Üçüncü dönem ise 1980'lerden bu yana devam etmektedir ve Türk solunun liberalizmle ilişkilenme dönemini temsil etmektedir.[630] Bu dönemde Türk solu, liberal düşüncenin özgürlük ve bireysel haklara vurgu yapan söylemlerine daha fazla ilgi göstermiş ve bu yeni akımdan etkilenmiştir. Ortaya çıkan bu kaynaşma sürecinde Türk solu çalkantılar yaşamış ve liberal düşüncelerden önemli ölçüde etkilenmiştir. Yine bir başka karışım noktası ise dünya çapında sol hareketin belirlediği birçok tartışma, Türkiye sol hareketinin de gündemine girmiş ve farklı

---

[628] Fikret BAŞKAYA, "Türkiye'de Sol Hareketin İdeolojik Geri Planı Üzerine Bazı Gözlemler", C. 8, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, ed. Tanıl BORA, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 72.
[629] Murat BELGE, "Türkiye'de Sosyalizm Tarihinin Ana Çizgileri", C. 8, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, ed. Tanıl BORA, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 19.
[630] Metin ÇULHAOĞLU, "Modernleşme, Batılılaşma ve Türk Solu", C. 3, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 172-173.

ideolojik ve politik kamplaşmalara yol açmıştır. 1965-1980 dönemindeki bu aşırı kamplaşma eğilimi ve karşılıklı suçlamalar, sol hareketin enerjisini tüketirken, kaynakların iç mücadelelerde israf edilmesine neden olmuştur.[631] Bu durum, sol düşüncenin toplumların iç dinamikleri ile ortaya çıkmaktan ziyade dış bir fikri gelişimin toplumlara eklemlenmesi sebebinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca süreç içerisinde dünyanın diğer toplumlarında meydana gelen sol gelişmeler de birbirini etkilemekte ve sürekli devam eden bir fikri farklılaşmaya sebep olmaktadır.

1960'lı yılların Türkiye solu, Türkiye'nin sol kültürü üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuş ve günümüz sol siyaseti üzerinde hala etkisini sürdürmektedir. Ancak, 1960'ların sol hareketinin gerçekten başarılı olduğu konusu tartışmalıdır. Çünkü TİP (Türkiye İşçi Partisi), parlamentoya yönelik bir yaklaşıma sahipti, ancak 1965 seçimlerinde 15, 1969 seçimlerinde ise yalnızca 2 milletvekili kazanarak temsil hakkını elde etmiştir.[632] Bu konuda dönem içerisinde yaşanan çatışma ortamı, CHP'nin "ortanın solu" atağı ve geliştirilen söylemlerin halkta gereken heyecanı uyandırmaması bu sonucu doğurmuştur. Söylemlerin sertliği ve radikal değişim istekleri devlet nezdinde bir teyakkuz durumuna geçilmesine ve Sol düşünce ve yayınlara karşı harekete geçilmesine neden olmuştur. Özellikle Yön Hareketi'nin, askeri bir müdahale ile devrimi gerçekleştirme niyeti bu durumun en dikkat çekici başlığıdır. Ancak Yön düşüncesi, 1971 askeri müdahalesinde beklediği sonuçları elde edememiş ve bu başarısızlığı sonucunda ağır bedeller ödemiştir. Bu durum, solun darbecilikle ilişkilendirilmesine neden olmuş ve Milli Demokratik Devrim (MDD) düşüncesi başlangıçta, gençlikle iyi bir bağ kurarken 1970'lerde kriminalize edilmiştir. MDD halkla yeterince bağ kuramamış ve genellikle sokak çatışmalarında temsil edilir bir hale gelmiştir.[633] Bu bağlamda sol düşüncenin 1960'larda kazandığı pek çok yasal hak, 1970'lerdeki anayasa değişiklikleri ile geri alınmış ve 1970 sonrası solda derin değişimler gözlenmesine neden olmuştur.

---

[631] Yiğit AKIN, "Türkiye Sol Hareketinin Önemli Polemikleri", C. 8, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, ed. Tanıl BORA, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 102.
[632] A.A. ALTAY, G. ÇELEN, "Osmanlı'nın Kapitalizm'e Geçemeyişinin Günah Keçisi Olarak Batı Müdahalesi: 1964 Türkiye Sosyalizminden Örnekler", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, No: 40, 2021, s. 358-359.
[633] ALTAY, ÇELEN, **a.y.**

1960'larda Yön-Devrim hareketinin 27 Mayıs sonrasında geniş bir aydın desteği bulmasını kolaylaştıran iki önemli durum vardı. Birincisi, Yön'ün ortaya çıktığı dönemde dünya gündeminin "kalkınma" kavramı tarafından belirleniyor olmasıydı. SSCB'nin kalkınma konusundaki önerileri, birçok Asya, Afrika ve Güney Amerika ülkesi tarafından benimsendi ve SSCB bu ülkeler için prestijli bir konuma yükselmiştir. Yön, bu fikirlerden aldığı güçle Türkiye'de mevcut rejimi ve serbest piyasa ekonomisini eleştirerek, sosyalist kalkınma modelini savunmuş ve bu modeli somut bir programla her gün işlemeyi kendine görev bilmiştir. Bu dönemde, "İkinci Millî Kurtuluş Savaşı" olarak sunulan sosyalist kalkınma fikri, geniş bir aydın kitlesi tarafından desteklenmiştir.[634] Bu bağlamda Yön düşüncesi, özellikle o dönemdeki kalkınma sorunlarıyla başa çıkmak için çözüm arayan birçok ülkenin dikkatini çeken SSCB modelinin, kendi ülkelerine olan bir uyumlanma projesi şeklinde gelişmektedir. Ayrıca dikkate değer bir diğer nokta ise, 1960 ve 1971 arası dönemdeki sol hareket içindeki Yön-Devrim, TİP ve MDD düşünceleri Marksizm ile Kemalizm arasında bir bağ kurmaya çalışmakta ve Kemalizmi sosyalizme bağlama şeklinde radikal bir eğilim göstermektedir.[635]

Yön Dergisinin kurucusu Doğan Avcıoğlu, Atatürkçülüğün temel ilkelerini, yani halkçılık, devletçilik, devrimcilik, laiklik, cumhuriyetçilik ve milliyetçilik ilkelerini vurgulayarak, bu ilkelerin Türkiye'nin siyasi ve toplumsal yapısının doğal bir sonucu olduğunu ifade etmektedir. Avcıoğlu, Atatürkçülüğün bu ilkelerinin benimsemesinin önemli bir temel oluşturduğunu savunmakta ve Atatürkçülüğe özel bir yer vermenin sebebini açıklamaktadır: Çünkü Yön düşüncesi, Türkiye'de herhangi bir siyasi projenin başarılı olabilmesi için Kemalist bir motifin kullanılması gerektiğine inanmaktadır.[636] Önceki bölümlerde ifade edildiği üzere yeni bir düşünce tarzının gelişimi aşamasında Kemalizm ile eklemlenmek bir asli görev halini almış ve fikrin meşruiyetini tasdik eden bir gerçekliğe dönüşmüştür. Ancak Avcıoğlu'nun

---

[634] Gökhan ATILGAN, "Yön-Devrim Hareketi", C. 8, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, ed. Tanıl BORA, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 597-598; Suavi AYDIN, "Millî Demokratik Devrim"Den 'Ulusal Sol'A Türk Solunda Özgücü Eğilim", **Toplum ve Bilim Dergisi**, No: 78, 1998, s. 70.
[635] ATILGAN, "Yön-Devrim Hareketi", s. 596.
[636] Doğan AVCIOĞLU, "Sosyalizme giden yol: Sosyalizmden önce Atatürkçülük", **Yön**, No: 69, 1963, s. 9.

düşüncesinde Mustafa Kemal Atatürk imgesi sadece bir mitolojik figür değil, aynı zamanda farklı toplumsal kesimleri bir araya getiren ve birleştiren bir sembol olarak işlev görmektedir. Ona göre, Atatürk'ün kişiliği ve ilkeleri, farklı sosyal grupların bir araya gelmesine ve ortak bir ulusal kimlik oluşturulmasına yardımcı olacaktır. Ancak, Avcıoğlu ve Yön düşüncesi, Kemalizme körü körüne itaat etmeyen eleştirel bir tutum sergilemekte ve Kemalist hareketin içinde yer almış olsalar da eleştiriye ve özgür düşünceye değer vermişlerdir. Ancak onlar için, Kemalizm ile Marksizm arasında bir denge kurmak ve bu iki ideolojiyi birleştirmek karmaşık bir görev halini almıştır. Kemalizm, Türk aydınlarının uzun süredir benimsediği bir ideoloji olarak Marksizm ile birçok alanda çelişmektedir. Bu nedenle Türkiye'de Marksist bir yaklaşımın benimsenmesi, doğal olarak sivil ve askeri bürokrasi ile işçi sınıfı ve emekçi halk arasında potansiyel bir çatışma ortamına da neden olmuştur.[637] Bu nedenle Yön düşüncesinin Marksizmi ile Kemalizmi birleştirmeye çalışması, toplum dinamikleriyle çatışmaya girilmesine neden olarak sonuçsuz kalmıştır.

Devrim Gazetesi, Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde başlatılan ulusal kurtuluş devriminin, çok partili siyasal yaşamın etkisiyle sekteye uğradığını ve yarıda bırakıldığını düşünerek, yarım kalan bu devrimin tam anlamıyla uygulanmasını sosyalist düşünce ile gerçekleştirme niyetindendir. Gazete, Türkiye'yi daha ileri bir çağdaş uygarlık seviyesine taşımak için Atatürkçü prensiplere ve Kemalizm'e bağlı kalmayı amaçlamakta ve temel hedeflerini şu şekilde açıklamaktadır:

1. Kapitalist iktidar ilişkilerinin ve toplumsal yapıların değiştirilmesi ile kapitalist ekonomik yapının sorgulanması ve değiştirilmesi gerekmektedir.
2. Çağdaş toprak devriminin yapılması ve köylülerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi için çaba harcanması gerekmektedir.
3. Devletleştirmenin gerçekleştirilmesi ve temel endüstri ve ekonomik sektörlerin devlet kontrolünde olması gerekmektedir.
4. Ağır sanayiye öncülük edecek bir devletçilik politikasının benimsenmeli ve ekonomik kalkınma için devletin önemli bir rol oynaması gerekmektedir.

[637] ATILGAN, "Yön-Devrim Hareketi", s. 645.

5. Ulusal ordu özleminin giderilmesi ile ordu ve sivil toplum arasında bir uyum ve denge oluşturulmasını amaçlanmaktadır.
6. Yurtta sulh, cihanda sulh esasına dayalı Atatürkçü bir dış politikanın benimsenmesi ile barışçıl ve uluslararası ilişkilerde Türkiye'nin liderlik rolü ön plana çıkarılmalıdır.

Gazete, bu amaçlar doğrultusunda asker-sivil-aydın zümresi arasında bir ittifakın kurulması gerektiğini savunmakta ve bu ittifakın oluşturulabilmesi için devrimci adımların atılması gerektiğini öne sürmektedir. Ayrıca, köklü reformların hızla hayata geçirilmesi ve Türkiye'nin daha bağımsız, anti-kapitalist, anti-feodalist ve yoksulluk karşıtı bir yöne doğru ilerlemesinin önemi üzerinde durulmaktadır.[638] Devrimin hedefleri düşünüldüğünde gazetenin biçimsel demokrasi kurmaktan ziyade devrimci bir yaklaşım benimsediğini ve çağdaş uygarlığa ulaşmak için köklü değişikliklere ihtiyaç duyulduğunu savunmaktadır. Var olan Kemalist devrimleri durdurup daha radikal değişiklikler yapılması gerektiğini öne sürmekte ve gazete belirli bir politik yönde hareket yaratmayı amaçladığını da beyan etmektedir. Devrim'in hedefleri açıktı, emperyalizm, işbirlikçiler ve parlamenter rejimi savunan siyasetçiler gibi belirli toplumsal tüm güçlere karşıydı. Devrim, Kemalizm'e dayalı bir argümanla hareket ediyordu ancak açıkça ifade edilen bir sosyalist söylemi de ortaya koymamaktadır.[639]

1960'lı yıllarda Türkiye'de sol hareketin içindeki fraksiyonel bölünmelerin sıkça yaşandığı ve bu bölünmelerin sol dergilerin yayınlanmasında etkili olduğu görülmektedir. Özellikle Milli Demokratik Devrim (MDD) ve Sosyalist Devrim (SD) gibi farklı sol yönelimler arasındaki fikirsel ayrılıklar, her bir grubun kendi yayınını çıkarmasına yol açmış ve bu durum, benzer konuların farklı dergilerde ele alınmasına ve solun içindeki çeşitli görüşlerin ifade edilmesine olanak sağlamıştır. Daha önce ifade edildiği gibi, solun sokak çatışmaları ve darbelerle ilişkilendirilmesi sonucunda 1960'lı yılların Türkiye'sinde sol dergiler baskılara ve kapatılma kararlarına maruz kalmıştır. 1960 Darbesi ile başlayan yıllar her ne kadar daha özgürlükçü bir ortam

[638] İlhan BİLİCİ, "Kemalizm'in Yeniden İnşasında Bir Aydın Teşebbüsü: Doğan Avcıoğlu'nun Devrim Gazetesi Yazıları Üzerine Bir Araştırma", **Liberal Düşünce Derisi**, No: 111, 2023, s. 161.
[639] ATILGAN, "Yön-Devrim Hareketi", s. 611.

olarak görülse de bu dönemde çıkarılan dergiler de önceki dönemlerde olduğu gibi baskılara ve kapatılma kararlarına maruz kalmışlardır. Önceki dönemlerde Aziz Nesin'in Marko Paşa'sı, Mehmet Ali Aybar'ın Zincirli Hürriyet'i kapatılan büyük dergiler olurken, 1960'lı yıllarda çıkan dergilerin de kaderi farklı olmamıştır. Sosyalizm ve devrim düşüncesini işleyen Yön Dergisi, Öncü, Sosyal Adalet ve Tanin gibi dergiler kapatılma kararlarıyla yayın hayatlarına son verilmiştir.[640]

Bu yayın organlarında yazan dönemin sol görüşlü entelektüelleri, Türkiye'nin geri kalmışlığını ve sorunlarını ele alırken çeşitli makro tarih tezleri ortaya atmışlardır. Bu tezler, ülkenin geri kalmışlığının temel nedenlerini ve kökenlerini anlamaya yönelik çalışmalardır ve aynı zamanda bu sorunların çözümü için öneriler sunmayı amaçlamışlardır. Dönemin sol entelektüelleri, Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığını yitirdiğini düşünmekte ve bu durumun ülkenin geri kalmışlığına katkı sağladığına ve ekonomik bağımsızlığın yeniden kazanılması önemini belirtmişlerdir. Sol görüşlü entelektüeller, Demokrat Parti döneminde hak ve özgürlüklerin kısıtlandığını ve ülkenin geriye gittiğini ileri sürmüş ve demokratik hakların ve özgürlüklerin genişletilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Geri kalmışlığın temel nedenlerinden biri olarak Osmanlı İmparatorluğu dönemini görmüşlerdir. Osmanlı'nın çöküşü ve modernleşme çabalarının yetersizliği, Türkiye'nin geri kalmışlığının temel nedenlerinden biri olarak ele alınmıştır. Yaşanan bu geri kalmışlığın arkasında sınıf dinamiklerini araştırmışlar ve eğer bir sınıfın etkisi varsa, bu sınıfın devrim stratejilerinin hedefi olması gerektiğini savunmuşlardır. Çünkü Türkiye'nin mevcut durumunu anlamak için ekonomik, toplumsal, ideolojik, hukuksal ve siyasal biçimlenişin tarihsel kökenlerini sorgulamaya başlamışlar ve mevcut yapıların kökenlerini ve değişim gereksinimlerini anlamaya çalışmışlardır.[641] Bu bağlamda sol görüşlü entelektüeller, Türkiye'nin geri kalmışlığını anlamak ve çözüm önerileri sunmak amacıyla çeşitli tarih tezleri geliştirmiş ve Türkiye'nin tarihsel geçmişini inceleyerek sorunların temel nedenlerini açığa çıkarmayı ve değişim için yeni stratejiler geliştirmeyi amaçlamıştır.

---

[640] Ahmet Aykut ALTAY, "1960'lar Türkiye Sosyalist Basınında Çok Partili Yaşam ve Parlamentarizm Tartışmaları", Alternatif Politika, C. 11, No: 1, 2019, s. 236.

[641] ALTAY, ÇELEN, "Osmanlı'nın Kapitalizm'e Geçemeyişinin Günah Keçisi Olarak Batı Müdahalesi: 1964 Türkiye Sosyalizminden Örnekler", s. 360-361.

Sol düşünürlerden olan Doğan Avcıoğlu'nun düşüncelerine göre, Kemalizm Türkiye'nin politik bağımsızlığını kazanmış olmasına rağmen ekonomik bağımsızlığını tam anlamıyla elde edememiştir. Bu durum, feodalizmin etkilerinin hala hissedildiği, ekonomik özgürlüğün tam anlamıyla sağlanamadığı ve toplumun geniş kesimlerinin ekonomik olarak özgür olamadığı bir Türkiye tablosunu ortaya koymaktadır. Avcıoğlu'na göre, Kemalizm bu gerçekliklerden hareketle bir devrim stratejisi olarak devam etmelidir. Kemalist devrim henüz amacına ulaşmamıştır ve Türkiye'nin bağımsız, kalkınmış, uygar ve gerçekten demokratik bir ülke olma hedefi için bu stratejiyi sürdürülmelidir.[642] Bu düşünceler ona göre, "Zinde Kuvvetler" veya "Devrimci Ordu Gücü" fikrinin desteğiyle sağlanacaktır. Avcıoğlu, bu gücün ne olduğunu, nasıl konumlandığını, kimlerden oluştuğunu ve ne ölçüde başarılı olduklarını ele aldığı "Bu sese kulak veriniz" başlıklı makalesinde Zinde Kuvvetler'i detaylı bir şekilde açıklar. Avcıoğlu'na göre, Türkiye'nin son yüz yıllık tarihi, bu zinde güçlerin tarihidir. Bu güçler, Harbiye, Askeri Tıbbiye, Mülkiye gibi okullarda yetişmişlerdir ve Türkiye'nin geleceğinden kendilerini sorumlu hissetmişlerdir. Bu okullardan yetişen kadrolar, Türkiye'nin bağımsız, mutlu ve uygar bir ülke olma yolunda sürekli olarak çaba göstermişlerdir. Avcıoğlu, bu kadroların Kurtuluş Savaşı'nı başarıya ulaştırdıklarını ve zaferden sonra da Türkiye'yi bağımsız ve uygar bir ülke yapma savaşında öncülük ettiklerini ifade etmektedir.[643] Bu noktada Doğan Avcıoğlu'nun Zinde Kuvvetler veya Devrimci Ordu Gücü kavramlarını Kemalizm'in amaçlarını gerçekleştirmek için en önemli aktif aktörler olarak gördüğü sonucuna varabiliriz. Avcıoğlu'na göre, bu kuvvetler, ülkenin sosyal adalet içinde hızla kalkınmasını engelleyen mevcut düzeni ve bu düzenin çürümüş egemen sınıflarının bekçiliğini yapmaya rıza göstermemektedirler. Bu kuvvetler, devrimci Kemalist geleneğin canlı temsilcileridir ve köklü bir düzen değişikliğinin ancak asker-sivil bir ittifak ile gerçekleştirilebileceğini savunmaktadırlar. Avcıoğlu'na göre, bu kuvvetlerin amacı köklü bir düzen değişikliğidir ve bunu gerçekleştirmek için tek parti yönetimini elzem görmektedirler. Tek parti yönetiminin, emperyalizme hizmet eden sınıfların tasfiyesine olanak sağladığına inanmaktadırlar. Bu kuvvetler, tek parti

[642] Doğan AVCIOĞLU, "Kemalizm'i İyi Anlamak Gerek!", **Devrim Gazetesi**, No: 1, 1969, s. 1.
[643] Doğan AVCIOĞLU, "Bu Sese Kulak Veriniz", **Devrim Gazetesi**, No: 1, 1970, s. 1.

döneminde gerçekleşen önemli politika ve uygulamaların tesadüf olmadığını ve bu politikaların bağımsızlık, yabancı sermaye imtiyazlarının sona erdirilmesi, Devletçilik ilkesinin uygulanması, Köy Enstitülerinin kurulması ve Toprak Kanunu gibi önemli reformların gerçekleşmesi için bir fırsat sunduğunu savunmaktadır.[644] Bu bağlamda Avcıoğlu'nun düşünceleri, Kemalizm ve Zinde Kuvvetlerin yeniden bütünleşmesi ve istenilen devrimin bu güçlerin vasıtasıyla gerçekleştirilmesinden oluşmaktadır. Yeniden Tek Parti dönemi gücüne ulaşmak için devrimci bir parti kurulmalı ve köklü bir düzen değişikliğine gidilmelidir. Bunu için gerek yayın organları ile yapılacak bilinçlendirme çalışmaları gerekse hâkim gücün sosyalist bir devrim çerçevesinde toplanması sağlanmalıdır. Ancak bu şeklide Türkiye'nin Kemalizm ideolojisinin sekteye uğraması ile kaybettiği güce yeniden kavuşacağı ve yeni bir devrimle bu gücün tesis edileceğini beyan etmektedir.

Avcıoğlu'nun liderliğindeki Yön Hareketi, iktisadi ve siyasi programının, Mao'nun yeni demokratik cumhuriyet kavramıyla uyumlu olduğunu düşünmektedir. Bu hareket, bağımsız ve kalkınmış bir Türkiye'nin inşasını hedeflemektedir. Türkiye'de Batı tarzında bir burjuva sınıfının geliştiği ancak sanayide öncülük yapılamadığı için feodal sınıfların tasfiyesinin gerçekleşemediği belirtilmektedir. Bu nedenle, iktisadi kalkınmanın özel teşebbüse bırakılmaması gerektiği ve kalkınma için belirli hedeflere ulaşılması gerektiği vurgulanmaktadır. Bunlar arasında toprak ve tarım reformunun gerçekleştirilmesi ile dış ticaret ve mali kurumların kamulaştırılması yer almaktadır.[645] Yön ve Devrim çizgisi, kalkınma planı konusunda ortak bir stratejiyi benimsemektedir. Bu stratejiye göre, temel sanayi devlet tarafından kontrol edilmeli, diğer alanlar ise özel sektöre bırakılmalıdır. Doğan Avcıoğlu tarafından "halkçı, devletçi, devrimci ve milliyetçi kalkınma yolu" olarak özetlenen bu plan, Mao'nun önce demokratik devrim sonra sosyalist devrim stratejisini benimsemekte ve kendi planlarını sosyalizmden önce Atatürkçülük çerçevesinde sunmaktadır.[646]

Bir diğer açıdan Yön Dergisi, sol düşünce yayınları arasında diğer dergilerden farklı bir yaklaşım sergilemekte ve daha çeşitli sol görüşlere ve yazarlara yer vermektedir.

---

[644] BİLİCİ, "Kemalizm'in Yeniden İnşasında Bir Aydın Teşebbüsü: Doğan Avcıoğlu'nun Devrim Gazetesi Yazıları Üzerine Bir Araştırma", s. 169.
[645] Doğan AVCIOĞLU, "Hızlı İktisadî Kalkınma", **Yön**, No: 75, 1963, s. 9.
[646] AVCIOĞLU, "Sosyalizme giden yol: Sosyalizmden önce Atatürkçülük", s. 8-9.

Yön Hareketi'nin dergisi olmasına rağmen, Milli Demokratik Devrim hareketi ve Türkiye İşçi Partisi gibi farklı sol gruplardan ve yazarlardan yazılar içermektedir. Bu, Yön Dergisi'nin daha geniş bir sol yelpazeye hitap etmeye çalıştığını ve farklı sol görüşleri ve eleştirileri barındırarak daha açık bir platform görünümü sunduğunu göstermektedir. Ayrıca, bu dönemde çıkan bazı kitapların sol hareketleri etkilemiş ve üzerinde tartışmalara neden olmuştur. Doğan Avcıoğlu'nun "Türkiye'nin Düzeni" adlı kitabının askerler arasında popüler olduğu ve farklı sol akımlardan insanlar tarafından önemli bir eser olarak kabul edilmektedir. Ayrıca İdris Küçükömer'in "Batılaşma: Düzenin Yabancılaşması" adlı eseri, Mihri Belli'nin "Milli Demokratik Devrim" adlı kitabı, Niyazi Berkes'in "The Development of Secularism in Turkey" ve "Türkiye İktisat Tarihi" adlı eserleri, Sencer Divitçioğlu'nun "Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu/Marksist Üretim Tarzı Kavramı" adlı eserleri ve Behice Boran'ın "Türkiye ve Sosyalizm Sorunları" adlı eserleri sol entelektüel çevrelerde tartışılan ve önemli kabul edilen eserler olarak öne çıkmaktadır.[647]

Soğuk Savaş döneminin tüm etkilerinin yaşandığı bu süreçte üçüncü Dünya ülkeleri, sömürgeci geçmişlerinin etkisiyle "Avrupalılaşmaktan kurtulma" projesini benimsemişlerdir. Ancak bu proje, belirli ölçülerde Batılılaşmayı da gerektirmektedir, çünkü Üçüncü Dünya ülkelerinin "azgelişmişlik" konumu, Batı'nın teknolojik, bilimsel ve ekonomik üstünlüğüne dayanmaktadır. Bu nedenle, Üçüncü Dünya ülkeleri, bu üstünlüğü aşmak için Batılılaşmayı gereksinim duymakta ancak Batı'nın sömürgeleştirme sürecinde kendisini kültürel olarak "üstün" olarak tanımlamasının getirileri ile yüzleşmektedir. Batı'nın üstünlüğünü kabul etmek toplumlarda bir "millî kimlik" sorunu gündeme getirmektedir. Bağımsızlığını kazanan ülkeler hem azgelişmişlikten kurtulma hem de millî kimliklerini koruma ihtiyacıyla karşı karşıya kalmıştır. Böylece hem modernleşme gerekliliklerini yerine getirmek hem de millî kimliklerini koruma arasında bir denge oluşturmak zorunda kalınmıştır. Bu dengeyi sağlamada Üçüncü Dünya ülkelerine avantaj sağlayan iki önemli faktörden ilki bağımsızlıklarını kazanmış bu ülkelerin, sömürgeleştiren ülkeler karşısında millî bir kimlik ve ruh oluşturmuş olmalarıdır. İkincisi, 1949'da

[647] ALTAY, ÇELEN, "Osmanlı'nın Kapitalizm'e Geçemeyişinin Günah Keçisi Olarak Batı Müdahalesi: 1964 Türkiye Sosyalizminden Örnekler", s. 359-360.

Çin Komünist Partisi'nin Çin Halk Cumhuriyeti'ni kurması, Üçüncü Dünya ülkelerine siyasal ve ideolojik bir merkez ve örnek sağlamaktadır. Bu merkez, Üçüncü Dünya'daki Marksizm'in gelişimine katkı sağlamış ve Marksizm'i kendi millî kimliğiyle uyumlu hale getirmiştir.[648] Bu noktada Türk soluna göre, emperyalist ülkeler karşısında geri kalmış ülkesi ve toplumsal sınıf ve zümrelerinin bir bütün olarak birleştirilmesi ve ortak bir düşmana karşı savaşmalarının tarihsel bir zorunluluk olduğu anlaşılmaktadır. Bu ittifakın ilk hedefi, öncelikle "demokratik devrim" olmuştur. Bu bağlamda, emperyalizmle mücadelede temel çatışmanın kapitalist sınıflarla emek arasında değil, emperyalizmle "ezilen uluslar" arasında olduğu savunulmaktadır. Bu stratejiye "Millî Demokratik Devrim" (MDD) stratejisi denilmekte ve bu stratejiye göre, öncelikle demokratik devrim gerçekleştirildikten sonra, sosyalizm gibi daha uzak hedefler değerlendirilmelidir.[649] Bu strateji, özellikle Üçüncü Dünya ülkelerinde emperyalizme karşı mücadelede yaygın olarak benimsenmiş ve Türk sosyalist ve Marksist düşünürleri de etkilemiştir. Ekonomik gelişimin tamamlanamamış olması ve feodal etkilerin devam etmesi, ülkenin emperyalizm tehlikesine karşı savunmasız olması gibi etkenlerin toplamı düşünüldüğünde sol düşünürler Türkiye'nin kurtuluşunu bu neviden bir planlama ile çözmeyi hedeflemişlerdir.

4.2. Osmanlı Toplum Yapısı Feodalizmdir Tartışmaları

Marksist tarih görüşüne sahip aydınlar, 1960'lı yılların başından itibaren Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal yapısı ve tarihsel izleğini kurgulamak için yine Marx'a ait teoriler üzerinden açıklama yaptığı gözlemlenmektedir. Buna göre kapitalizmin inşasının neden gerçekleşmediği ve buna engel olan faktörlerin neler olduğu ana soruları meydana getirmiştir. Çünkü hedeflenen komünizm düşüncesine ulaşılması için toplumların Marx'ın çizelgesini takip etmesi ve kapitalizme kavuşması ve ardından toplumsal yapının proletarya öncülüğünde komünizmi inşa etmesi gerekmektedir. Sol aydınlar bu nedenle Türkiye ve Osmanlı özelinde bu gelişimi

[648] AYDIN, "Millî Demokratik Devrim"Den 'Ulusal Sol'A Türk Solunda Özgücü Eğilim", s. 59.
[649] AYDIN, **a.g.e.**, s. 60.

açıklamak ve Osmanlı dönemi itibariyle hangi süreçte olunduğu analizini yapmak istemişlerdir. Bu noktada cumhuriyet döneminde sürecin tespiti yapılarak hedeflenen amaca ulaşmak için hangi devinimlerin gerçekleştirilmesi gerektiği bulunmalı ve harekete geçilerek uygulamaya konulmalıdır. Bu bölümde Osmanlı dönemini feodal, merkezi feodal veya ilkel kapital (pre-kapital) olarak değerlendiren düşün insanlarının fikirlerinin açıklanmasına çalışılacaktır.

4.2.1. Osmanlı Merkezi Feodalizm Fikri

Osmanlı toplum yapısının feodalizm olduğu düşüncesi sosyolog Behice Boran tarafından ortaya atılmış ve 1960'lı yılların başında çeşitli tartışmaların temeli bu kurgu üzerine cereyan etmiştir. Boran, 1939 yılında başlayıp siyasi suçlamalar nedeniyle görevden alındığı 1948 yılına kadar Ankara DTCF'de sosyoloji doçenti olarak görev yapmıştır. 1962 yılında TİP'e katılarak 1965 yılında aynı partiden milletvekili olmuş ve kapatılması öncesinde 1970 yılında TİP genel başkanlığına getirilen Boran sol kanat içerisinde etkin bir rol oynamıştır.[650]

Türkiye'nin güncel toplumsal yapısını bulmak ve komünizm hedefine ulaşmak için Osmanlı toplum yapısını inceleyen Behice Boran'a göre Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılından önceki süreçler feodal olarak değerlendirilmektedir. Osmanlı son yüzyılından 1960'lı yıllar Türkiye'sine kadar olan tarihsel süreci ise, "feodal tip toplum düzeninin merkezileşmiş bir çeşidi olan bir toplum düzeninden kapitalist bir toplum düzenine geçiş" olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda 1960'lı yıllarda Türkiye'deki sosyalist hareket içerisinde bu tür tarihsel ve toplumsal analizlerin tartışılması Türkiye'nin sosyalizme geçişini nasıl etkileyebileceğini anlamak açısında önemlidir.[651] Bu durum, Osmanlı ve bakiyesi olan Türkiye'yi daha iyi analiz etmek ve toplumsal özgünlüğünü ortaya koyabilmek için önemlidir. Çünkü sol düşüncenin mutlak hedefine ulaşabilmesi için tarihsel gelişim takip edilmeli ve gerekli çözümlemeler ile ortak nihai hedeflere ulaşılmalı ve sosyalizme geçişin yolları

---

[650] Gökhan ATILGAN, "Behice Boran (1910-1987)", **https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/behice-boran-1910-1987/**, 06.03.2023.
[651] Gökhan ATILGAN, "Behice Boran", C. 8, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, ed. Tanıl BORA, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 444.

aranmalıdır. Bu açıdan Marksist görüşlere göre ilk olarak dönüşümü sağlayan ana etken olan sınıf mücadelesinin kökenleri hakkında çalışmalar yapılmalıdır.

Behice Boran'ın görüşlerine göre, feodalite terimi Batı'da farklı anlamlar taşıdığı için Osmanlı İmparatorluğu'nun feodal bir toplum olarak kabul edilmesi, Batı feodalizmi ile aynı şeyi ifade etmemektedir. Ona göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun feodal bir yapıya sahip olduğunu savunurken, bu yapının Batı feodalizmi ile özünde benzer olduğunu, ancak biçimsel farklılıklar taşıdığını öne sürmektedir. Boran, her toplum yapısının temel kategorilerinin olduğunu ve feodal toplumun da toprak mülkiyeti ve toprak rantı gibi temel kategorilere dayandığını belirtir. Bu temel kategorilerin Osmanlı toplumunda farklı biçimlerde belirebileceğini, ancak Osmanlı'da feodaliteye özgü temel niteliklerin varlığını öne sürmektedir. Bu nedenle Osmanlı toplum yapısını derebeylik toplum düzeninin bir türü olarak kabul eder.[652] Boran'ın özellikle Osmanlı toprak düzenini ele alış biçimi ve Osmanlı'yı feodalite ile ilişkilendirilmesi dikkati çekmektedir. Osmanlı toprak düzeni hakkındaki tartışmanın merkezi, toprak üzerindeki mülkiyet ilişkilerinin hukuki şekli mi daha önemlidir yoksa köylülerden alınan artı ürünün nasıl toplandığı mı daha önemlidir? sorusu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Behice Boran, bu tartışmada ikinci ölçütü kullanmış ve mülkiyet ilişkilerini, köylünün ürününü başkasına kaptırdığı ana odaklanmayı tercih etmiştir. Birçok düşünür, Osmanlı'yı Batı feodalizmiyle karşılaştırarak, Osmanlı'da Batı feodalizminin özelliklerinin olup olmadığını incelemiş ve sonuçlarına göre Osmanlı'yı sınıflandırmıştır. Ancak Behice Boran, farklılıklara değil, ortak özelliklere odaklanmış ve Osmanlı ile Batı'yı feodalizmin farklı çeşitleri olarak ele almıştır.[653] Bu bağlamda Boran, Osmanlı devletinin feodal bir yapı üzerine kurulduğunu savunmakta ancak Batı feodalizmi ile aynı olmayıp benzer özellikler taşıdığını belirtmektedir. Osmanlı toplum yapısının feodal olmasını değerlendirme ölçütü olarak da mülkiyet ilişkilerini merkeze almakta ve köylünün artık ürünü devlete vermesi üzerinden Batı feodal yapılarıyla benzerlikler kurmaktadır.

---

[652] Özkan AYDAR, "Osmanlı Üretim İlişkileri Tartışmalarında Farklı Bir Yaklaşım: Hikmet Kıvılcımlı Örneği", **Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, C. 7, No: 2, 2018, s. 264.
[653] ALTAY, ÇELEN, "Osmanlı'nın Kapitalizm'e Geçemeyişinin Günah Keçisi Olarak Batı Müdahalesi: 1964 Türkiye Sosyalizminden Örnekler", s. 372-373.

1960'larda sol hareketin gelişmesi öncesinde Behice Boran, doçentlik tezinin ardından 1942 yazında öğrencisi ile Manisa'ya giderek ova ve dağ köylerinde 58 gün boyunca incelemelerde bulunmuş ve bu incelemelerini "Toplumsal Yapı Araştırmaları: İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki" adıyla 1945 yılında kitaplaştırmıştır. Kitap, çığır açıcı ve öncü bir çalışma olarak kabul edilmekte ve döneminde "toplumsal yapı" terimi henüz net bir tanım kazanmamışken, Boran'ın çalışması toplumsal yapıyı anlamak için önemli bir adım olarak kabul edilmektedir.[654] Daha sonraları İlhan Tekeli bu çalışmayı örnek göstererek Yön dergisindeki tartışmalar hakkında Osmanlı merkezi feodalizm fikrinin Behice Boran tarafından çok öncelerden incelendiğini, yapılan bu çalışmaların sadece siyasal kaygılar ile meydana gelmediğini uzun bir bilimsel geçmişin sonucu olduğunu ifade etmiştir.[655]

Prof. Cahit Tanyol, 1962 yılında Yön Dergisinde Osmanlı feodalizmi tartışmalarına katılmış ve aynı dergide Behice Boran'nın cevabi yazıları ile karşılaşmıştır. "Prof. Tanyol sadece bir "tarihçi" gibi davranıyor. Gerek, Osmanlı İmparatorluğu feodal bir toplum değildir ve bugün de Türkiye'de burjuvazi yoktur," ifadelerine yer vermektedir. Boran, zaman içinde toplumların ve sınıfların değişkenlik gösterebileceğini ve belirli sınıf tiplemelerinin ya da karakterizasyonlarının değişebileceğini işaret etmektedir. Bu açıdan Marx'ın yaşadığı dönemdeki burjuva sınıfının karakteristik özellikleri, günümüzde aynı şekilde var olmayabilir ve işçi sınıfının da aynı şekilde sabit ve değişmez bir tip olmadığını belirtmektedir. Ona göre, her toplumun ve dönemin kendine özgü tarihsel gelişimini ve özelliklerini anlamanın önemi büyüktür. Her toplumun kendine özgü tarihsel bir seyri ve özellikleri vardır ve bu nedenle bir toplumu tam ve doğru bir şekilde anlamak ve değerlendirmek için kendi tarihsel gelişimi ve yerel özellikleri içinde değerlendirmek önemlidir.[656] Boran'a göre, belirli bir tarihsel görüşün veya metoda dayanmanın yanıltıcı sonuçlara yol açabileceği savunulmaktadır. Bu nedenle tarihsel ve toplumsal

---

[654] ATILGAN, "Behice Boran", s. 439.
[655] ALTAY, ÇELEN, "Osmanlı'nın Kapitalizm'e Geçemeyişinin Günah Keçisi Olarak Batı Müdahalesi: 1964 Türkiye Sosyalizminden Örnekler", s. 372-373.
[656] Behice BORAN, "Metod Açısından Feodalite ve Mülkiyet 1", **Yön**, C. 50, 1962, s. 13.

analizler yapılırken çok daha geniş bir perspektife ve bağlama ihtiyaç duyulduğunu öne sürmektedir.

Boran, Osmanlı İmparatorluğu ile Batı feodalizmi arasında önemli farklar olduğunu kabul etmekte ancak bu farklar, Batı'daki kapitalist düzenin kapitalist olmaktan çıktığı veya burjuva sınıfının burjuva olmaktan çıktığı anlamına gelmemektedir. Kapitalist sistemi kapitalist olmayandan, burjuva sınıfını burjuva olmayandan ve feodal tipi feodal olmayandan ayıran temel özellikler nelerdir? Bu sorunun yanıtı, kapitalizmin temel özelliklerini ve kapitalist düzeni tanımlayan unsurları anlamakla mümkün olacaktır.[657] Boran'a göre, insanlar ile doğa arasındaki ilişkiyi değiştiren temel faktör, insanların doğal kaynakları nasıl kullanıp işlediği, ürettiği emeğin niceliği ve niteliği, organizasyonları ve kullandıkları araçlar (aletler ve teknikler) gibi unsurlardır. Bu faktörler zaman içinde değişebilir ve insanların doğa ile olan ilişkisini etkileyebilir. Ona göre, alt yapı ve üst yapı kavramlarının sosyolojik analizlerde kullanılması toplumsal gerçekliği daha iyi anlamak için önemli bir metodolojik araç olarak kabul edilmektedir.[658]

İlk başta, insanlar doğal kaynakları kendi ihtiyaçları için kullanırken, ürettikleri ürünleri tüketiyorlardı ve bu nedenle mülkiyet ilişkileri ortaya çıkmıyordu. Ancak iş bölümü ve ürünlerin takası, mülkiyet ilişkilerinin oluşmasına yol açmıştır. Örneğin, bir kişinin fazla ürünü olması ve bunu başka bir ürünle takas yapması ve bu eylemin yayılması, daha sonraki dönemlerde kapitalist düzenin temellerini atmıştır. Özellikle paranın ortaya çıkması, mal takasının daha karmaşık hale gelmesine ve emeğin de bir mal gibi alınıp satılmasına yol açmıştır. Emeğin bir mal gibi satılması ise toplumsal değişimin önemli başlangıçlarından birini meydana getirmiştir.[659]

Boran'a göre, üretim ve mülkiyet ilişkileri açısından üç temel tip üretim sistemi vardır: İlki olan köle emek sisteminde köle sahibi, bir köleyi bir defaya mahsus olarak satın alır ve köle, yaşam boyu üreteceği değerlerin tamamına sahip olma

---

[657] BORAN, **a.y.**

[658] Behice Boran, Tanyol'un eleştirileri hakkında: "Görülüyor ki, üretim düzeninin temel sosyal gerçek olarak ele alınması ve buna dayanarak 'alt yapı' ile 'üst yapı' ayırımının yapılması, bu terimlerin sosyolojik incelemelerde kullanılması Prof. Tanyol'un iddia ettiği gibi 'boş kalıplar' veya 'dogmatik yaklaşımlar' değildir. Bu terimler, Prof. Tanyol'un savunduğu Marx'çılığın temel metodolojik kavramlarıdır." BORAN, **a.y.**

[659] Behice BORAN, "Metod Açısından Feodalite ve Mülkiyet 2", **Yön**, C. 51, 1962, s. 13.

hakkını kaybeder. Köle emeği, köleyi en düşük yaşam seviyesinde tutacak kadar asgari bir miktarı geçmez ve kendi ihtiyaçları için ürettiği değeri tüketirken, geriye kalan değerler köle sahibinin servetine eklenmektedir. İkinci tip, toprağa bağlı köleliktir. Köle, toprağı terk edemez, ancak toprak sahibi veya bey tarafından topraktan koparılarak köle gibi pazarda alınıp satılamaz. Serf, belli bir toprak parçasına sahiplik hakkına sahiptir ve bu hak, mükellefiyetlerini yerine getirdikçe devam etmektedir. Serf, kendi topraklarını işleyerek ürünler elde eder ve bu ürünleri tüketebilir. Ancak mükellefiyetleri yerine getirdiği sürece, emeğinin yarattığı değerlerin büyük bir kısmı ise bey sınıfına gitmektedir. Üçüncü olarak hür işçi emek sisteminde, işçiler "hür"dür, yani serbestçe çalışırlar ve ücret alırlar. İşçiler, ürettikleri değerin bir kısmını işverene satarlar ve ücret karşılığında çalışırlar. İşçilerin toprak mülkiyeti yoktur ve üretimde kullandıkları araçları ve araçları işveren sağlamaktadır. Bu sistemde, işçilerin emeklerinin ürünleri üzerinde mülkiyet hakları yoktur ve ürettikleri değerlerin büyük bir kısmı işverene aittir.

Boran'a göre, feodal toplumlar, genellikle serf (köle) emeği sistemine dayalıdır ve feodalizmi tanımlayan özelliklerin bazıları Osmanlı İmparatorluğu ve Batı'daki feodal toplumlar arasındaki benzerlikleri ortaya koymaktadır. Feodal toplumların temel özelliklerinden, üretim ve mülkiyet ilişkilerinin belirli bir düzen içinde örgütlendiğini anlaşılmaktadır. Ayrıca, feodal toplumlarda siyasi ve askeri gücün aynı sınıfların elinde olduğu ve servetin ise genellikle toprakla ilişkilendirildiği düşünüldüğünde Boran'a göre Osmanlı İmparatorluğu'nun feodal bir toplum olduğu ve bu nedenle feodal tip bir toplum olarak kabul edilmesi gerektiği savunulmaktadır. Ancak, daha önce de belirtildiği üzere bu Batı'daki feodaliteye benzer, ancak Osmanlı'da bazı yerel farklılıkların olduğu vurgulanmaktadır.[660]

Prof. Ömer Lütfü Barkan, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki toprak emekçilerini "reaya" olarak belirtmekte ve onların "serf" olmadığını bunun yerine "hür köylüler" olduklarını savunmaktadır. Ancak Boran, bu tezinin hatalı olduğunu ve Batı'daki "köle-serf-hür köylü" kavramları üzerinde durmakta ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki

[660] Behice Boran burada, Prof. Tanyol'un Osmanlı İmparatorluğu'nu feodal olarak kabul etmeyip Osmanlı'da "serf" sınıfının yokluğunu ve "hür" köylü sınıfının varlığını vurguladığını ifade etmekte ancak bu görüşün tartışmaya açık olduğu belirtmektedir. BORAN, **a.y.**

toprak emekçileri ile bağları ortaya koyarak Osmanlı'da feodalite fikrini açıklamaktadır. Boran'a göre, Prof. Barkan, Batı'daki serfleri kölelerle bir tutmaktadır, ancak bu iki sosyal sınıfın ilki hiçbir hakka sahip olmayan emeğin sömürüldüğü bir sınıf iken serflik hizmete bağlı ve yine hakların sınırlı olduğu ancak belli hürriyetlere sahip bir toplumsal sınıftır. Bu farkın doğru anlaşılmaması Osmanlı toplum yapısının çözümlenmesine imkân vermemektedir. Barkan tezinde Osmanlı'da köle ve serf kavramlarının bulunmadığını ve reayanın ise hür köylüler olduğunu açıklanmaktadır. Ancak yine Barkan, reayanın toprağa bağlı olduğunu, toprağını bırakıp gitme hakkına sahip olmadığını, "reayanın oğlu reayadır" anlayışı üzerine babadan oğula geçtiğini de belirtmektedir. Ayrıca reaya "tımar" sahibi de olamazdı ve eğer bir şekilde olursa reaya olduğu ispatlanınca tımarı elinden alınırdı çünkü "tımar" da babadan oğula geçmekte yani sipahinin hakkı olarak beyan edilmektedir. Boran, bu nokta reayanın hür köylü olduğu fikrine karşı çıkmakta Batı'da serflerin bile belli şartlarda özgür kılınabildiğini ancak Osmanlı'da kaçan bir reayanın on yıl sonra bile yeniden eski toprağına teslim edildiğini ve toprağa bağlılığın önemini ifade etmektedir.[661] Boran bu noktada Barkan'ın tezi üzerinden Osmanlı reayasının Batı serfi ile benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymakta ve reayanın hür köylüden daha çok serf kavramına yakın olduğunu hatta bazı hakların olmaması nedeniyle serfi daha üstte bile göstermektedir. Neticede Boran, Barkan'ın tezini eleştirmekte, Osmanlı reayası ile Batı serfinin birbirine benzediğini belirterek, Osmanlı'nın feodal bir yapıda olduğu tarafınca ortaya konulmaktadır. Ayrıca Boran, Osmanlı'da toprak sahiplerinin (vezirler, sancak beyleri, sipahiler) aslında devlet memurları olduğunu ve toprağı sahiplenmediklerini, ancak gelir elde etmek için görevlerine karşılık bu toprakları kullandıklarını belirtmektedir. Batı feodal sistemi ile karşılaştırıldığında farklılıklar gözlemlense dahi Batı'da senyörler önceleri memur olarak kabul edilirken zamanla toprakların fiili sahipleri haline gelmişlerdir. Ancak Osmanlı'da merkezi otorite daha etkili bir şekilde çalıştığı için beyler daha uzun süre memur niteliğini sürdürebilmiştir.[662] Boran, daha sonraları beylerin mülkiyet haklarına çok geç sahip

[661] BORAN, **a.y.**
[662] BORAN, **a.y.**

olmalarına ve uzun süre memur olarak kabul edilmeleri fikrini "Osmanlı'nın Merkezi Feodalizmi" kavramıyla açıklamaktadır.

Boran yine, Osmanlı İmparatorluğu'nun neden geri kaldığına dair bazı nedenlere odaklanmakta ve Avrupa'da kapitalizmin başlangıcının XI. Yüzyıla kadar uzandığını belirtirken Osmanlı İmparatorluğu, merkezi feodal bir yapı olarak kurulduğunu belirtmektedir. (Burada Marx'ın teorisine göre Osmanlı Devleti sürece bir basamak geriden başlamaktadır.) İkinci olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu ile ticaret yollarının merkezi olduğu halde Avrupa'daki ticaretin okyanus aşırı ticarete kayması sonucunda Anadolu'daki ticaret merkezleri gerilemiş ve yine aksi yönde iki gelişme yaşanmıştır. Avrupa ekonomisi güçlü bir kapitalizmin temellerini atarken Osmanlı devleti feodal düzenin dahi zorlandığı bir ekonomik sürece girmiştir. Üçüncü olarak Osmanlının, inanç taassubu ve kendi kavramlarına olan bağlılığı, Avrupa'dan gelen dinleri ve istilacıları reddetme eğilimi, dış dünya ile olan ilişkilerini olumsuz etkilemekle birlikte Osmanlının Avrupa'dan gelecek gelişmelere kapalı olmasına neden olmuştur.[663] Bu noktada Osmanlı devleti feodalite çıkmazında kalmış ancak Avrupa hızla kapitalizm evresine ulaşmıştır. Ayrıca Avrupa'da kralın toprak üzerindeki mülkiyet ve hükümranlık hakları teorik düzeyde kalmış, ancak burjuvazinin güçlenmesiyle birlikte bu durum değişim göstermiştir. Lakin Osmanlı devleti bu süreci de Avrupa'ya göre oldukça geç bir kazanım olarak elde etmiştir.

Behice Boran'a göre, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki sosyal düzen feodal bir yapıdır çünkü sistem, insanlar üzerinde doğrudan siyasi hakimiyet kurmuş ve şahsi ilişkiler hiyerarşisiyle karakterize edilmiştir. Kral ile beyler arasındaki ilişkiler özel ritüeller ve sadakat yemini gibi unsurlarla kurulmakta ve bu ilişkiler hem toprak mülkiyeti hem de askeri ve sivil görevlerin tayini gibi konuları içermektedir. Ancak kapitalist sistemin gelişmesiyle birlikte toplumda gayri şahsi ilişkilerin etkisinin arttığı ve emtia (değerli maden) takası gibi ekonomik ilişkilerin sosyal sınıfları şekillendirdiği görülmektedir. Bu nedenle feodal toplumlarda sosyal sınıflar bulunmamakta ancak farklı grupların üretim ve kazanç ilişkilerine göre ayrıldığı anlaşılmaktadır. Buna göre, değeri yaratan emek grupları, kıt kanaat geçinmektedir ancak konak ve

[663] Behice BORAN, "Türkiyede Burjuvazi Yok Mu?", **Yön**, C. 39, 1962, s. 8.

saraylarda yaşayan zümre ise daha fazla sosyal gelire sahip olarak hayatlarını sürdürmektedir.[664]

Boran, Batı'daki yerel derebeylik düzeninde beylerin hem toprak sahibi hem de yönetici, yargıç ve komutan olarak görev yaptıklarını ve bu fonksiyonların aynı kişiler tarafından icra edildiğini ifade etmekte ve bunun tipik bir feodal düzen örneği olduğu vurgulamaktadır. Osmanlı ise, feodal düzende toprak sahipliği, yöneticilik ve gelir elde etme fonksiyonlarının aynı kişilerde birleştiği ve bu kişilerin toprak üzerindeki hakimiyeti kurduğu bir yapıyı açıklamaktadır. Boran'a göre bu sonuçlar Osmanlı İmparatorluğu'nun "merkezi bir feodalite" örneği olduğunu, ancak belirli süreçlerde yerel nüfuzlu kişilerin toprak sahipliği ve yönetim haklarını sürdürdüğü ve genellikle merkezi otoriteye karşı çıktığı süreçleri de işaret etmektedir. Bu durum ise Osmanlı Tarihi boyunca merkezi hükümet ile yerel güçler arasındaki mücadeleyi şekillendirmiş ve Sonuç olarak, feodal düzenin merkezi bir şekilde bile olsa idare eden ve edilenler arasında sınıf farkı yarattığı ortaya konulmaktadır.[665] Behice Boran, ortaya koyduğu bu yöntemsel vurgular ile Osmanlı-Türk toplum yapısını anlama ve çözümleme amacı gütmekte bu noktadan da toplumun maddi temelleri ve sınıfsal mücadelesinin kaynaklarına ulaşmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda Boran, Osmanlı devletini "merkezi feodalite" olarak değerlendirmekte ancak oluşan bu feodal yapının özgünlüğünü de ifade ederek Batı feodal yapısı ile arasındaki farkları beyan etmektedir.

Boran'a göre, Osmanlı'da toplum yapısının farklı olması nedeniyle toplumsal mücadeleler sınıflar arasında değil "idare edenler ile idare edilenler arasında" cereyan etmektedir. Bu açıdan Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinin toplum yapısının Batı'nın kapitalist toplumlarından farklılığını bu noktadan açıklamakta ve Türkiye'de kapitalizme özgü sınıfların bu nedenle oluşmadığına dikkat çekmektedir. Bu durum ise Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde Batı'daki sınıf mücadeleleri ve sınıfların oluşumu gibi süreçlerin benzer şekillerde işlemediği göstermektedir. Ortaya çıkan bu farklar, Türkiye'de (burjuva) demokratik devriminin tamamlanmasını mümkün kılmamıştır ve bu nedenle asker-sivil aydın zümre öncülüğünde aşamalı bir

[664] BORAN, **a.g.e.**, s. 8-9.
[665] BORAN, **a.g.e.**, s. 9.

devrim stratejisinin gerekliliği savunulmaktadır.[666] Bu stratejiye göre, Türkiye'de sosyalizmin ancak belirli aşamalardan geçilerek gerçekleştirilebilecek bir olgu olduğu kanaatine varılmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun toplumsal yapısındaki değişiklikler, temel olarak iç yapının gelişmeleriyle ilişkilendirilmiştir. Boran bu durumu, Osmanlı ve Batı'daki feodal düzenin farklılıklarından kaynaklandığını belirtmektedir. Çünkü Batı'daki feodal düzenin yerini kapitalizm almakta Osmanlı toplumunda ise bu değişimin dış etkilerle ve Batı'nın baskısıyla gerçekleştiğini öne sürmektedir. Boran'a göre, Osmanlı İmparatorluğu, Batı Avrupa kapitalist toplumlarına bağımlı bir ekonomik yapıya dönüşmüş ve bu nedenle yerli tüccarlar, sanayiciler ve burjuvazi gibi kapitalist sınıfların gelişmesine imkân vermemiştir. Osmanlı'da yapılan reformlar ve değişiklikler, daha çok yabancı sermayenin güvenliğini sağlamak ve Batı kapitalizmini ülkeye sokmak amacıyla yabancı devletlerce dayatılan adımlar olarak görülmüştür. Tanzimat dönemi reformları, can ve mal güvenliğinin kanunen teminat altına alınması, azınlıklara verilen haklar, iç gümrüklerin kaldırılması ve özel mülkiyet hukukunun yerleştirilmesi gibi değişiklikler, Boran'a göre temelde yabancı sermayenin güvenliğini sağlama ve kapitalizmin ülkeye girişini kolaylaştırma amacı taşımaktadır. Aynı şekilde, toprakta tam mülkiyetin tesis edilmesi de topraklı sınıfın güçlenmesine ve toplumun en güçlü sınıfı haline gelmesine yol açmıştır.[667] Bu bağlamda, toprak mülkiyetindeki bu değişim, toplumun iç yapısının feodal niteliğinin devam ettirmesine ve derebeylik düzeninin bazı yönlerinin sürmesine neden olmaktadır. Çünkü Batı'da sanayileşmenin artışına mukabil aynı dönemde Osmanlı'da toprak mülkiyetinin daha yeni tesis etmiş olması Batı'nın Marx'ın teorisine göre hala bir adım gerisinde olunmasına neden olmaktadır. Ayrıca Osmanlı'da gerçekleşen batılılaşma hareketleri ise devletin kapitalizme geçmesini sağlamak yerine Batı'nın kapitalizmine bağımlı bir Osmanlı inşa edilmesine neden olmuştur.

---

[666] ATILGAN, "Behice Boran", s. 445.

[667] ALTAY, ÇELEN, "Osmanlı'nın Kapitalizm'e Geçemeyişinin Günah Keçisi Olarak Batı Müdahalesi: 1964 Türkiye Sosyalizminden Örnekler", s. 373-374; ATILGAN, "Behice Boran", s. 448.

Halil Cin tarafından, ilk baskısı 1978 yılında yapılan "Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması" adlı eser ile Marksist yazarların Osmanlı toplum yapısını Batı feodalitesine benzer bir merkezi feodalite olarak kabul etmesine karşı çıkılmıştır. Cin'e göre, feodalite sisteminde, senyör hem toprağın sahibi hem de toprağa bağlı olarak çalışan serflerin de sahibidir. Bu durumda, senyör sadece toprağın değil, aynı zamanda serfin işgücünün de sahibidir. Feodalite sistemine kıyasla, Osmanlı Devleti'nde toprağın ve köylülerin sahibi devlet olmakta ve feodal bir şahsa bağlılık mümkün değildir. Sipahilerin köylülerden talep ettiği vergiler, beraatlerinde belirlenen miktar ve türde olup, tımar sahipleri bu vergileri istedikleri gibi değiştiremezler. Devlet, sipahi veya tımar sahibinin vergi toplarken alacağı verginin miktarını ve cinsini belirleme hakkına sahiptir. Ayrıca Cin'e göre, reaya, hukuken hür insandır, ekonomik sosyal ve mali nedenlerle vergi ödemesi ve hizmete dair davranışlarda bulunması onun hür insan vasfına zarar vermemektedir. Bu nedenle Cin, Osmanlı toplum yapısının feodal bir sistem olmadığını savunmaktadır. Cin'e göre, Osmanlı toplum yapısı ile Batı feodalitesi arasında benzerlikler kurmak, Osmanlı toplumunun feodal bir yapı olduğu sonucunu çıkarmak için yeterli değildir.[668] Bu bağlamda Osmanlı'nın feodal olduğunu düşünen Boran, Batı feodalizmi ile bağlar ve benzerlikler üzerinde bir kurgu inşa ederken Halil Cin, iki sistem arasındaki farklılıkları gündeme getirmektedir. Bu noktada yöntemsel sorunların varlığı, zamanla konu hakkında Osmanlı'nın kendine özgü özellikler barındırdığı düşüncesi üzerinden bir "sui generis" olgusuna ulaşılmasına neden olmaktadır. Netice de elde edilen sonuçlar feodalite kavramını savunmak için ortaya atılmış olsa da düşün dünyasında bir kendi özgülüğün icat edilmesine neden olduğu için önemlidir.

Baykan Sezer'e göre, Türkiye tarihinde feodal izler aranmasının sebebi, Türkiye'nin Batı toplumlarından farklı olduğu gerçeğinin kabul edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Marksistlere göre, feodalizmin içsel çatışmalarının bir sonucu olarak ulaşılan kapitalizm, her toplumun ulaşması gereken bir evredir. Sezer'e göre, Cumhuriyet ile yeni bir döneme girilmiş ve bir önceki dönem olan Osmanlı ivedilikle

---

[668] Halil CİN, **Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması**, Konya, Selçuk Üniversitesi Basımevi, 1992, s. 86-89.

feodalizm fikri ile damgalanmıştır. Ancak Sezer, "Osmanlı düzeni feodalse neden devrinin en güçlü devleti olarak kapitalizme geçememiştir?" sorusunu sormaktadır. Yine aynı mantık kurgusuna göre Osmanlı feodalse, feodaliteye ulaşmak için önce antik uygarlık dönemini yaşamış yani kölelik devirlerinden geçmiş olması gerekirdi.[669] Yine antik uygarlık dönemi devamında köleci toplumlardan feodal toplumlara doğrusal bir geçiş beklenirken bu durum Doğu ve Batı Roma topraklarında farklılık göstermiştir. Bu nedenle Sezer'e göre, Feodalizm, Batı'nın kendi dışındaki toplumlarla olan çekişme ve çatışma sürecinde ortaya çıkmıştır ve belli bir bölge ve döneme özgü bir tarihi olgudur. Feodalizmi tüm dünya tarihine yaygınlaştırmak tarih gerçeklerine aykırıdır ve toplumların açıklamalarını tarih dışında aramak anlamına gelir.[670] Bu bağlamda, Kapitalizm, feodalizmin doğal bir sonucu değildir ve bu geçiş süreci farklı toplumlarda farklı biçimlerde gerçekleşmiştir. Feodalizmin yerine yeni koşullarda burjuvazi tarafından getirilen yeni olanaklar, eski düzenin tasfiyesiyle ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun feodal olarak nitelendirilmesi ve Osmanlı düzeninin merkezi feodalizm olarak tanımlanması tarihî gerçeklerle uyumlu değildir.

4.2.2. Osmanlı'da İlkel Kapitalizm ve Geri Kalmışlık Teorisi

Sol kanadın önemli gruplaşmalarından biri olan Yön Dergisi ve etrafındakiler Aralık 1961 itibariyle Türkiye'de sosyalizm çizgisinde ve Atatürkçülüğü benimsemiş bir aydın grubu olarak faaliyetlerde bulunmuştur. Yön düşüncesinin mimarlarından olan Doğan Avcıoğlu, siyasal fikirleri yanında Türkiye'nin gelişememesi ve kapitalizmin ülkeye neden gelemediği gibi sorular ile meşgul olmuştur. Bu konuda ortaya atılan fikirlere kendisi de belirli katkılarda bulunmuş ve geri kalmışlığın sebeplerini incelemiştir. Avcıoğlu, öncelikle Karl Marx'ın Osmanlı İmparatorluğu'na dair sınırlı bilgiye sahip olduğunu ve yazılarının bazı parçaların bir araya getirilerek popüler hale getirildiğini ifade etmektedir. Bu noktayı özellikle ATÜT kavramı için ifade etmektedir çünkü ATÜT Marx'ın "Kapital" adlı ana eserinde bulunan bir kavram olmayıp Marx'ın bazı yazışmalarında geçen bir kavramdır. Avcıoğlu, bu nedenle bu

---

[669] Baykan SEZER, **Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları**, İstanbul, Sümer Kitabevi Yayınları, 1988, s. 47-49.
[670] SEZER, **a.g.e.**, s. 50-51.

kavram üzerinden yapılan açıklamalara beklide kendisinin de aksini düşünmesi sebebiyle mesafeli yaklaşmaktadır. Avcıoğlu, Batı'daki feodalite ile Osmanlı'daki "merkezi feodalite" arasında çok büyük bir fark olmadığını savunmakta bu nedenle Behice Boran'la yakın bir görüş benimsemektedir. O, Osmanlı İmparatorluğu'nda daha çok özel mülkiyete yakın bir toprak tasarrufunun olduğunu ileri sürmektedir. Osmanlı çiftçisi, pazar için değil, kişisel ihtiyaçları için üretim yapmaktadır ve toprak üzerindeki tasarruf hakkını nesillerine aktarabilmektedir. Ayrıca, Osmanlı'da verilen tapu ile köy topluluğuna karşı bağımsız davranma yetkisine sahiptir. Avcıoğlu, Asya tipi feodal sistemde ise köylünün köy topluluğu içinde eridiğini ve anonim olarak sömürüldüğünü savunur. Bu bağlamda, Avcıoğlu, serf ve reaya arasında önemli bir fark olmadığını, her ikisinde de sınıflı bir düzenin bulunduğunu düşünmektedir.[671] Bu bağlamda Osmanlı'da merkeziyetçiliğin sebeplerini inceleyen Avcıoğlu, ülkenin uluslararası ticaret yolları üzerinde olmasını bu merkeziyetçiliğin sebebi olarak görmekte ve Batı feodal serfi ile Osmanlı "reaya" sınıfı arasında güçlü bağlar kurmaktadır.

Behice Boran, Doğu ve Batı'daki feodalizmin farklılıklarını vurgulayarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı'daki feodal düzenden farklı bir "merkezi feodalite" olduğunu savunur. Ona göre, Osmanlı düzeni mahalli feodalizmi tasfiye edememiş ve merkezi bir feodal yapı oluşturmuştur. Batı'daki serflik ve kişisel bağımlılık ile Doğu'daki reaya özgürlüğü arasındaki farklar aslında çok azdır çünkü her iki durumda da "toprağa bağlı emekçi sınıf" bulunmaktadır. Avcıoğlu'na göre feodal düzen açısından en önemli olan toprağa bağlı bir sınıfın varlığıdır. Sipahilerin mülkiyet eksikliği birçok durumda sadece teorik olarak kalmış, aslında "mülk sahipleri gibi toprak emekçisinin ürünlerinden" faydalanmışlardır. Bu nedenle, Batı'da olduğu gibi bu kanıtlar Osmanlı İmparatorluğu'nda da feodal bir düzenin varlığına işaret etmektedir. Niyazi Berkes ise Osmanlı ekonomik düzenini "kapitalizm öncesi emtia üretimi ekonomisi" olarak tanımlamaktadır. Ona göre, kapitalizme geçiş sürecinde eski düzen içinde kapitalist bir kesim doğmuş ve gelişmiştir. Bu tanımı sadece Osmanlı

---

[671] Canan ÖZCAN, "Asya Tipi Üretim Tarzı Tartışmaları: Osmanlı İmparatorluğu Tarihine Maddeci Bir Analiz Yaklaşımı", **Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 5, No: 32, 2018, s. 10-11; Suavi AYDIN, Kerem ÜNÜVAR, "ATÜT Tartışmaları ve Sol", C. 8, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, ed. Tanıl BORA, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 1083-1084.

için değil, Batı feodalizmi için de kullanabiliriz. Berkes'e göre, eski düzen içinde kapitalist bir kesimin varlığı kapitalizmin gelişmesine olanak sağlamıştır.[672] Bu görüşler, Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik düzenini farklı şekillerde açıklamakta ve farklı konulara vurgular yapmaktadır. Behice Boran, Osmanlı düzenini merkezi feodalite olarak tanımlarken, Niyazi Berkes ise kapitalizm öncesi emtia üretimi ekonomisi olarak tanımlamakta ve bu açıdan iki görüşte kapitalizmin gelişmesine olanak sağlayan bir kesimin varlığına vurgu yapmaktadır.

Avcıoğlu, Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik yapısında yaşanan değişiklikleri ve toprak mülkiyeti ile üretim tarzındaki evrimi ele alırken devlet memurları, kadılar, müderrisler gibi önemli şahsiyetlerin XVI. yüzyılın başlarından itibaren çiftlikler edindikleri ve bu çiftlikleri işlettiklerini ifade etmektedir. Topraklar, köylülerin ellerinden çıkarak büyük çiftliklerin kurulmasına yol açmış ve büyük arazi sahipleri, çiftlikler kurdukları gibi köylerde de yerleşmişler ve hayvan yetiştiriciliği yapmışlardır. Bu dönemde, resmi hüviyetli köy zenginlerinin kadılar, müderrisler, yeniçeriler, sipahiler gibi önemli kişiler olduğu ancak arazi kanunlarına rağmen, özel mülkiyete dayalı çiftliklerin uzun bir süredir var olduğu ve toprak mülkiyetinin özel mülkiyete doğru evrildiği gözlemlenmiştir. Bu açıdan, Osmanlı İmparatorluğu'nda senyör-serf ve sipahi-reaya ilişkilerinin Batı'dan çok farklı olmadığı ve Osmanlı düzeninin "Asya Üretim Tarzı"ndan uzaklaşarak "feodal" üretim tarzına yaklaştığı anlaşılmaktadır.[673] Bu bağlamda Osmanlı'da köylerin hâkim sınıfları gittikçe özel mülkiyete evrilen bir süreç yaşamakta bu kanıtlar ise Osmanlı'da feodal sistemin bir benzerinin uygulandığını göstermektedir. Yine Osmanlı İmparatorluğu'nda büyük şehirlerin kurulması, zanaatların ve ticaretin gelişmesi, merkeziyetçi bir karakter kazanmasına neden olmuş ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Batı'ya benzer bir toprak mülkiyeti evrimi gözlemlenmektedir.

Avcıoğlu, toprak mülkiyeti ile ilgili değişikliklere diğer toplumlar üzerinden örnekler getirmektedir. Örneğin, Çin'de Ssu-ma Yen yönetimi döneminde (M.S. 265-290), arazide devlet mülkiyeti kanun haline getirilmiş ancak VIII. yüzyıldan itibaren devlet

---

[672] Doğan AVCIOĞLU, **Türkiyenin Düzeni: Dün Bugün Yarın 1**, İstanbul, Tekin Yayın, 1996, s. 12-13.
[673] AVCIOĞLU, **a.g.e.**, s. 27-28.

mülkiyeti çökmüş ve büyük mülk sahipleri ortaya çıkmıştır. Orta Doğu'da da benzer bir dönüşüm yaşanmış ve devlet mülkiyetinden beylerin mülkiyetine, beylerin mülkiyetinden devlet mülkiyetine geçişler görülmüştür. Bu nedenle, "devlet mülkiyeti- feodal mülkiyet" ayrımı artık çok önemli görünmemektedir. Bu dönüşümler göz önünde bulundurulduğunda Avcıoğlu'na göre mülkiyet kavramı belirsizliği ve Osmanlı düzeni hakkındaki görüşler henüz bu konunun tam olarak anlaşılmasına olanak vermediği için dikkat edilmelidir. Bu nedenle Avcıoğlu, feodalizm tartışmalarına son vererek Osmanlı düzeni için "prekapitalist düzen"[674] gibi daha genel bir kavramın kullanılması gerektiği ifade etmektedir.[675] Daha önceki bölümlerde ifade edildiği üzere sol düşüncenin fikri pratiklerinde ülkenin bir an evvel kapitalizme ulaşması hedefi olduğu için Osmanlı'nın toplumsal yapısının bu hedefe en yakın süreçle ilişkilendirilmesi gerekmektedir. Avcıoğlu bu konuda, Asya tipi üretim tarzını çok geri bir dönemi işaretleyeceği için kabul etmezken Osmanlı feodalizmi kavramını ise üzerinde yoğun tartışmalar nedeniyle mesafeli kabul etmeyi tercih etmektedir. Osmanlı pre-kapitalizm (ilkel kapitalizm) fikri hem Osmanlı'nın merkeziyetçi yapısını hem de eşitlikçi ve toplumsal refahı sağlama konularındaki çabaları nedeniyle Avcıoğlu tarafından daha makul görülmüştür.

Avcıoğlu'na göre temel soru, Osmanlı toplumunun Batı feodalitesi gibi daha ileri bir toplumsal düzene, yani kapitalizme, kendi iç dinamikleriyle geçip geçemeyeceğidir. Bunun için öncelikle toprağa bağlı köylünün bu bağlılıktan kurtulmaya başlaması, uzmanlaşmış bir şehir zanaatının gelişmesi ve serbestleşmesi, ticaret ve tefecilikten kaynaklanan biriktirilmiş sermayenin artırılması gerekmektedir. Çünkü elde edilen bu sermaye birikimi, özellikle ticaret ve tefecilikten elde edilen kârlarla oluşur ve sanayi sermayesine dönüşerek kapitalizmin temelini oluşturmalıdır.[676] Bu bağlamda zanaatın gelişmesi, lonca düzeninin düzenlenmesi ve emek üretim araçları serbestleşmesi gerekmektedir. Çünkü Batı'da olduğu gibi feodal devletin burjuvayı

---

[674] Prekapitalizm, endüstrinin özel kişiler veya şirketler yerine devlet tarafından mülkiyeti ve kontrolü ile karakterize edilen bir ekonomik sistemi ifade eder. Bu sistem, sosyal refahı ve eşitliği teşvik etme hedefiyle ekonomik faaliyetlerin merkezi olarak planlanmasını ve düzenlenmesini vurgulamaktadır. Yavuz YAYLA, "Feodalizmden Kapitalizme Geçiş: Robert Brenner ve Siyasal Birikim", **Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 12, No: 1, 2019, s. 113.
[675] AVCIOĞLU, **Türkiyenin Düzeni: Dün Bugün Yarın 1**, s. 29.
[676] AVCIOĞLU, **a.g.e.**, s. 29-30.

desteklediği gibi Osmanlı'da bu kaynakları güçlendirmeli ve kapitalizme geçişi kolaylaştırmalıdır.

XVI. yüzyılda Osmanlı toplumu için Batı üstünlüğünden bahsetmek mümkün olmadığı gibi pre-kapitalist düzeni içinde, bu düzenin dönüşerek kapitalizme evrilmesini sağlayacak güçler de gelişmekteydi. Bu durumda Türk toplumunun, sınırlayıcı dış etkenlerin olmadığı bir senaryoda sınai kapitalizme doğru yol alamaması mümkün değildir. Türkiye'de var olan dış engeller ortadan kalkmış ve Türkiye sınai kapitalizmin öncüsü olmuş olsaydı, "Batılılaşma" yerine "Doğululaşma" kompleksi bile gelişebilirdi.[677] Bu durumda Avcıoğlu, ilkel kapitalin tüm özelliklerini gösteren Osmanlı-Türk toplumunun bugünkü Batı figürü yerine bir Doğu kavramı oluşturamamış olmasını dış engellemelere bağlamaktadır. Avcıoğlu bu noktada, Batı'nın üstünlüğünün anahtarının ne olduğunu anlamaya eğiliyor ve Batı'nın sınai kapitalizme daha hızlı bir geçiş yapmasının nedenleri arasında coğrafi keşiflerin ardından denizaşırı seferler ve sömürgecilikle hızlanan sürecin önemini açıklamaktadır. Batı'nın kapitalizme bu denli hızlı girişini ATÜT'cüler gelişmiş feodal biçimleri olan İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin feodalizm sonrasında kolayca bu evreye geçtiklerini ifade ederken Osmanlı'nın ise Asya üretim tarzı nedeniyle bu sürece katılmadığını iddia etmektedirler.[678] Bu bağlamda ortaya konulan tezlerin yine hedefine ulaşması isteğiyle derin benzerlikler kurmaktan öteye gidemediği ve karşılaştırmalı yöntemlerin tercih edilmediği görülmektedir. Avcıoğlu da bu noktada Osmanlı'yı hem ATÜT hem de feodal sistem teorileriyle açıklamanın yetersiz sonuçlar oluşturduğu düşünmekte ve toplumların kendi benzersiz tarihsel süreçleri olduğunu kabul etmektedir. Bu noktadan gelişmişliği veya geri kalmışlığı üstün olanın bakış açısıyla değerlendirmenin geri kaldığı düşünülen toplumun durumunu değerlendirmek için yetersiz olacağı aşikardır.

Arnold Toynbee gibi birçok Batılı tarihçi, Batı'nın kapitalizmde öne geçmesini Türkiye'nin geri kalışı ile karşılaştırarak "göçebe toplum" olmanın bir etken olduğunu savunmuşlardır. Toynbee'nin görüşüne göre, Osmanlı Türkleri, fetihlerle başka uygarlıkları idareleri altına almışlar, ancak bu büyük ve tehlikeli gayretin

---

[677] AVCIOĞLU, **a.g.e.**, s. 45-46.
[678] AVCIOĞLU, **a.g.e.**, s. 47.

sonucunda bu güç noktasına bağımlı olmuş ve konumlarını güçlendirmek ve korumak adına çok fazla kaynak sarfiyatında bulunmuşlardır. Bu bakımdan, Türklerin göçebe toplum olmalarının ve fetihlerin sonucunda kaynaklarını tüketmelerinin, ilerlemelerini sınırlayan faktörlerden biri olduğunu öne sürmektedir.[679] Yine Prof. Barkan'ın belirttiği gibi, teorik olarak Batı'nın endüstriyel devrim ve kapitalizmle başlayan üstünlüğü, diğer ülkelerin gelişmesini engellemek yerine, onlara yardımcı olabilirdi. Bu ülkeler kendi benzersiz gelişme süreçlerine girebilir, üretkenliklerini ve üretim seviyelerini artırabilirlerdi. Bilim ve teknoloji bakımından ilerlemiş Batı Avrupa ülkeleri ile temasları arttıkça, bu ülkelerin ilerlemesini kolaylaştırabilirdi. Ancak XVII. ve XVIII. yüzyıllarda birçok az gelişmiş ülkede küçük sanayi üretimi gelişmekte iken gerek köylü hareketleri gerekse burjuvazi sorunları pre-kapitalist gelişmeye açıkça ket vurulmasına neden olmuştur.[680] Avcıoğlu yine kapitalizme geçişi engelleyen faktörler üzerinde düşünürken Türklerin göçebe olmasının ve fetih politikalarının yarattığı gereksiz güç kaybı nedeniyle sanayileşme arasında kurulan ters orantının sorunun çözümü için yetersiz bulmaktadır. Ayrıca Barkan'ın Batı'da gelişme gösteren sanayileşmenin diğer toplumları olumsuz etkilemek zorunda olmadığı teorisini ise toplumların kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan sorunlara bağlamakta ve ülkelerin kendi benzersiz gelişim süreçleri fikriyatı ile durumu açıklamaktadır.

Kapitalizmin gelişimi coğrafi, ekonomik, politik, kültürel ve dini farklılıklar nedeniyle her ülkede farklı bir seyir izlemiş ve her ülkenin kendi benzersiz kapitalizm yolunu bulması gerekmektedir. Her ülkenin sahip olduğu kaynaklar, nüfus yapısı, teknolojik seviye ve diğer faktörler, kapitalizmin gelişimini etkileyen önemli değişkenlerdir. Kapitalizmin evrimi, farklı ülkelerde farklı hızlarda ve farklı yönlerde olmuştur. İngiltere, Hollanda, Almanya ve Fransa gibi Batı Avrupa ülkeleri kapitalizmi erken dönemde benimseyerek sanayi devrimini yaşamışlardır. Ancak diğer ülkeler, özellikle Doğu Avrupa, Rusya, Hindistan, Orta Doğu ve Çin gibi bölgelerde kapitalizm gelişimi daha farklı bir seyir izlemiştir.[681]

---

[679] AVCIOĞLU, **a.g.e.**, s. 48.
[680] AVCIOĞLU, **a.g.e.**, s. 52.
[681] AVCIOĞLU, **a.g.e.**, s. 52-53.

Avcıoğlu'nun, Batı'nın müdahalesi ile Osmanlı'nın gelişimine ket vurulduğu fikrini daha önce ifade etmiştik. Bu konuda Avcıoğlu'nun en dikkat çekici yargısı, Batı'nın Osmanlı'nın zor durumundan yararlanıp imzalattırdığı 1838 Ticaret Antlaşmasının sonuçları hakkındadır. Çünkü 1838 yılında İngiltere ile imzalanan serbest ticaret anlaşması ve bunu izleyen diğer anlaşmalar, Osmanlı İmparatorluğu'nun yarı-sömürgeleşme sürecinin ilk belirtilerini göstermektedir. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise bu süreç daha da belirgin hale gelerek, sanayi devrimini geçirmiş olan merkez ülkeler için Osmanlı İmparatorluğu'nun açık bir pazar haline gelmesi, geleneksel zanaat üretimini olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Bunun sonucunda kapitalist dünya ekonomisiyle entegrasyonun yoğun olarak yaşandığı liman şehirlerinde (İstanbul, İzmir, İskenderun vb.) azınlık-komprador bir ticaret burjuvazisi de oluşmaya başlamış ve Osmanlı sanayileşmesi ve ekonomisine ciddi zararlar verilmiştir.[682] Avcıoğlu bu durumu Tanzimat ilericilerinin, bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde, Avrupa emperyalizminin istediği ve onların çıkarına olan reformlara yönelmeleri olarak değerlendirmektedir. Aynı zamanda Anadolu eşrafı, 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması'nın Türk imalatçılarını iflasa sürüklemesini engellemek amacıyla İstanbul'a heyetler göndermişler ancak Tanzimat ilericileri, Anadolu'nun sefaletini göze alarak bu antlaşmayı imzalamayı tercih etmişlerdir.[683] Osmanlı Devleti'nin, emperyalizmin boyunduruğu altında olduğu dönemde, bağımsız ekonomik gelişme olanağı sınırlanmıştır. Geleneksel sanayi geri kalmış ve tarım önemli bir sektör olarak kalmıştır. Yabancı sermaye, tarım ve sanayide ciddi bir gelişme sağlanmadığı için, devlet gelirlerine el koymuş ve ekonomik gelişmenin önünü kesmiştir. Ülkenin güvenliği sağlanamadığı için vergi ve idare sistemi de kurulamamıştır. Serbest ticaret şartları altında, fazla üretimin fayda sağlamayacağını bilen toplum, üretimi sınırlamış ve ekonomik gelişme konusunda umutsuzluğa kapılmışlardır.[684] Avcıoğlu, günümüze bakan yönüyle geçmişten kalan bu sömürge düzenini yıkmak için bu unsurların tasfiye edilmesi ve ilerici sınıfların "zinde kuvvetler" iş birliğiyle bir "Millî Demokratik Devrim"in gerçekleştirilmesi

[682] B. Ali EŞİYOK, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Dünya Ekonomisine Eklemlenmesinde Bir Dönüm Noktası:1838 Serbest Ticaret Anlaşması", **Mülkiye Dergisi**, C. 34, No: 266, 2014, s. 68; AYDIN, ÜNÜVAR, "ATÜT Tartışmaları ve Sol", s. 1083-1084.
[683] Doğan AVCIOĞLU, "1965 Yılında Atatürkçülük", **YÖN**, C. 137, 1965, s. 3.
[684] AVCIOĞLU, **Türkiyenin Düzeni: Dün Bugün Yarın 1**, s. 173-174.

gerektiğini savunmaktadır.[685] Bu süreçte Osmanlı'nın ekonomik tablosu, sömürge tipi kapitalizmi yansıtmaktadır. Bu tip kapitalizm, Türkiye'ye özgü değildir ve emperyalizmin etkisi altındaki diğer ülkelerde de görülen yaygın bir durumdur. Burada yine kapitalizme erken geçen toplumların sömürgeciliği ana hedef olarak tercih etmesi gündeme gelmekte ve Barkan'ın az gelişmiş ülkelerin kendi sanayileşmesini geliştirebilme düşüncesinin aksini ispatlamaktadır. Kanımızca bu konunun mümkün olması dış etkenlerden azade olan bir toplum için mümkün olabilecekken, buharlı gemilerin icat olduğu ve uzakların yakın olduğu bir süreçte sömürgeciliğin kıskacından tüm az gelişmiş ülkelerin etkileneceği üzerinedir. Avcıoğlu, tüm bu devleti ekonomik ve siyasal açıdan yıpratan sorunların zinde kuvvetlerin desteğiyle yapılacak bir devrim ile ortadan kaldırılacağına inanmaktadır.

4.3. Türkiye'de ATÜT Tartışmaları

Marksizmin XIX. yüzyılda ortaya çıktığı düşünülürse Marx'a ait ATÜT kavramının II. Dünya Savaşı akabinde gündeme gelmesi dikkate değerdir ve bu kavramın bu kadar geç düşünce dünyasını etkilemesi düşündürücüdür. Bu noktada ATÜT kavramının ortaya çıkışı ile dünya savaşı sonrası değişen siyasal şartlar ve dekolonyalizmin yarattığı sonuçlar üzerinde durulacaktır. ATÜT tartışmaları Marx ve Engels'in ana eserlerinde bulunmayıp (örneğin Kapital) ilk olarak ikilinin arasındaki yazışmalarda tartışılmış ve kavramın yine bu sınırlı sayıdaki metinlerde saklı olduğu görülmüştür. Marx'ın Doğu toplumlarında devletin mülkiyet sahibi olarak işlev gördüğüne dair bazı bilgiler sunduğu, ancak bu bilgilerin Asya Tipi Üretim Tarzı'nı kapsamlı bir şekilde açıklamadığı da anlaşılmaktadır. Formen'de ise Marx, Asya Tipi Üretim Tarzı'nın temel biçimlerinde herkesi kapsayan birliği temsil eden en yüksek mülkiyet sahibinin devlet olduğunu ve bireylerin sadece emeğin karşılında bir toprağı kullandığı ancak tam bir mülkiyetsizlik durumunun söz konusu olduğunu belirtmektedir.[686] Bu bağlamda ATÜT, doğu despotizminin hakimiyeti

[685] AYDIN, ÜNÜVAR, "ATÜT Tartışmaları ve Sol", s. 1083-1084.
[686] AYDAR, "Osmanlı Üretim İlişkileri Tartışmalarında Farklı Bir Yaklaşım: Hikmet Kıvılcımlı Örneği", s. 264.

altındaki toprak mülkiyetinin tamamen devlete ait olduğu ve halka hayatta kalacak kadar ihsanda bulunulan, şahıs emeğinin tam bir sömürüsüdür.

Bununla birlikte Avrupa'daki feodalizmden kapitalizme geçiş ve devletin rolü, üretim tarzlarının birleştirilmesi gibi konular, Asya tipi üretim tarzı (ATÜT) teorisi ile daha da önem kazanmıştır. Bu teori, Karl Marx'ın Çin ve Hindistan hakkında yazdığı metinlerin yeniden ele alınmasıyla gündeme gelmiş, ancak özellikle Karl Wittfogel'in "Oriental Despotism" (1957) adlı kitabının yayınlanmasıyla daha fazla ilgi çekmiştir.[687] Bu çalışma ile kapitalizm öncesi toplumların incelenmesi tartışmalarına önemli bir katkı sağlanmıştır. Marx'ın 1857-1858 yılları arasındaki yazmalarından oluşan Grundrisse der Kritik der Politischen Oekonomie'nin 1953 yılında tam metin olarak yayınlanması, kapitalizm öncesi üretim biçimleri konusunun daha derinlemesine ele alınmasını gerektirmiş, Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) bu tezleri, feodalizmden kapitalizme ve kapitalizmden sosyalizme geçiş tartışmaları bağlamında yeniden gözden geçirmiştir. Marx'ın ürettiği temel fikirler Stalin, tarafından yeni bir çerçevede yorumlanmış ve özellikle felsefi materyalizmin önermeleri üzerinden toplumsal hareketler ve tarihin incelenmesinin önemi ve proletarya partisinin çalışmalarında bu bilgilerin ne denli değerli olduğu üzerinde durulmuştur.[688] Marx'ın sonradan toplanan teorileri ve kaleme alınan bu yeni çalışmalar neticesinde kapitalizm öncesi toplumların durumu ve kapitalizme giden yolların tartışılması için yeni kaynaklara kavuşulmuştur.

Marx, 1853 yılında Engels'e yazdığı bir mektupta: "Bernier[689] haklı olarak Türkiye, İran ve Hindistan'dan bahsederken, Doğu'daki bütün olayların temelini toprakta özel mülkiyetin yokluğunda aramalıdır," demektedir. "Bu, Doğu cennetinin gerçek anahtarıdır."[690] Marx burada Batı feodal prensiplerine bağlı olmayan bir üretim faaliyetini açıklamak isterken merkezi yapının güçlü olması ve halkın

---

[687] AYDIN, ÜNÜVAR, "ATÜT Tartışmaları ve Sol", s. 1081.
[688] J.V STALIN, **Diyalektik ve Tarihi Materyalizm**, İstanbul, İnter Yayınları, 1995, s. 20.
[689] ATÜT kavramının geliştirilmesinde Marx, Doğu'da seyahat eden Fransız Doktor François Bernier'in XVIII. yüzyılda yazdığı "Travels Containing a Description of the Domination of the Great Mogol" adlı kitabından faydalanmıştır. Suna Başak AVCILAR, "Asya Tipi Üretim Tarzına Veda", **Bilig**, No: 22, 2002, s. 6.
[690] Sencer DİVİTÇİOĞLU, **Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu**, Kırklareli, Sermet Matbaası, 1981, s. 17.

mülkiyetsizliğini en temel kaynak olarak görmektedir. Engels, Marx'ın bu kavramını daha da geliştirerek Doğu'daki iklim şartları ve devletin bu bağlamdaki rolünü üzerinde durmaktadır. Marx daha sonra bir gazete makalesinde, iklim ve bölgesel şartların, kanal ve su yolları ile yapay sulama gibi faktörlerin Doğu tarımının temelini oluşturduğunu ve tüm Asya'da merkezi bir hükümetin bu nedenle gerekli olduğunu vurgulamaktadır.[691]

Her ne kadar Marx'a ait bu fikir XIX. yüzyılda ortaya konulmuş olsa da 1960'lı yılların başından itibaren, bu fikirler yeni bir tarih anlayışının gelişmesine öncülük etmiştir. Toplumların az gelişmişlik ve geri kalmışlık gibi kavramlara II. Dünya Savaşı ve dekolonizasyon sonrası süreçlerde daha fazla ilgi gösterdiği anlaşılmaktadır. Çünkü sömürgeciliğin sona ermesi ve Üçüncü Dünya ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanması bu ülkelerin yaşadığı ekonomik ve siyasi krizlerin nedenlerini anlamak için yapısal kökenlerini araştırma eğilimini ortaya çıkarmıştır. Özellikle Fransa başta olmak üzere 1960'lar ve 70'ler boyunca, Marksist ve Neo-Marksist kuramların çerçevesinde sömürgecilik ve bağımlılık teorileri tartışıldı.[692] Daha önce ifade edildiği üzere 1960'lar Türk solunun da hareketlendiği ve sosyalizmin inşası için toplumsal yapı üzerinde araştırmaların arttığı bir döneme den gelmektedir. Hedeflenen sosyalizm ideali için Osmanlı-Türk toplumsal yapısı, ekonomik durum ve az gelişmişliğin sebepleri üzerinden yapısal incelemeler giderek artmıştır. Türkiye'nin 1960'lara kadar yansıyan ekonomik gelişim sorunları "Feodalite, ATÜT ve İlkel-Kapitalizm" düşünceleri çerçevesinde araştırılarak Osmanlı-Türk toplum yapısının sosyalizm idealine geçişi için hem doğru tespiti yapmak hem de sosyalizme en hızlı evrilecek yaklaşımı bulmak üzerine kurgulanmıştır.

Kavramın 1960'larda ilk olarak Fransız Neo-Marksist aydınlar tarafından gündeme alınmasının nedenleri ise oldukça dikkat çekicidir. Çünkü 1931 yılında yapılan Leningrad Konferansında[693] çoğu Avrupa toplumunun çözümlenmesinde ATÜT kavramı reddedilirken kavramın 1960'ların başında yeniden Avrupa'da ortaya

[691] AVCILAR, "Asya Tipi Üretim Tarzına Veda", s. 6.
[692] ÖZCAN, "Asya Tipi Üretim Tarzı Tartışmaları: Osmanlı İmparatorluğu Tarihine Maddeci Bir Analiz Yaklaşımı", s. 8.
[693] AVCILAR, "Asya Tipi Üretim Tarzına Veda", s. 8.

çıkması ve özelikle siyasal ve kolonyal sebeplerin ön planda tutulması dikkate değerdir. Fransa dekolonizasyon sürecinde 1954'te I. Çinhindi Savaşı sonucunda Vietnam'dan çekilmek zorunda kalmış, 1962 yılında ise Cezayir'in bağımsızlığını kabul etmiş ve iki büyük sömürge coğrafyasından uzaklaştırılmıştır. Bu kayıplar başta neo-Marksistleri harekete geçirmiş ve Maurice Godelier ile Yves Lacoste'un çalışmalarıyla gündeme gelmiş ve bu yazarlar eserlerinde Osmanlı ve Türkiye'yi de ATÜT düşüncesi içine almışlardır. Divitçioğlu'da 1966'de kaleme aldığı "Asya Tipi Üretim Tarzı ve Az Gelişmiş Ülkeler" kitabında bütün Doğu toplumlarına genelleştirmekte ve Osmanlı İmparatorluğu'nu ve Türkiye Cumhuriyeti'ni ATÜT kavramıyla açıklamaya çalışmaktadır. Ufuk Özcan Fransızların bu durumunu, 1960'lı yıllarda sömürgeciliğin sona ermesi ile Doğu toplumlarının yeni arayışlar içinde olduğu bir dönemde, Osmanlı İmparatorluğu'nun ATÜT olarak tanımlanması ve azgelişmişlikle ilişkilendirilmesi, Osmanlı'nın gündemden düşürülmesi olarak görmektedir.[694] Çünkü Fransa gibi Kuzey Afrika sömürgeleri ile sorun yaşayan bir ülke, eski sömürgelerinde geçmişi öven bir Osmanlı düşüncesinin yayılmasını dekolonizasyon sonrası hedefleri için tehlikeli bulmaktadır.

Türkiye'de ATÜT fikrini savunan aydınlar, devletin üstün bir otoriteye sahip olması, sulama hizmetleri gibi kamu yatırımlarını yürütmesi, savunma hizmetlerini sağlaması ve aynı zamanda üretim fazlası ürünlere el koyması nedeniyle Osmanlı'yı ATÜT içerinde incelemeyi tercih etmişlerdir. ATÜT hakkında Türkiye'de ilk çalışma Selahattin Hilav tarafından yazılmıştır. Hilav'ın 1965 yılında Eylem dergisinde yayımlanan "Asya Tipi Üretim Biçimi Üzerine" ve 1966 yılında Yön dergisinde kaleme aldığı "Asya Tipi Üretim Nedir?" başlıklı makaleler, Türkiye'deki bu konudaki ilk telif çalışmalarıdır.[695] Akabinde kavramı Osmanlı toplum yapısını açıklamada nasıl kullanıldığını anlatan isimlerse şunlardır: Sencer Divitçioğlu,

---

[694] Ufuk ÖZCAN, "Asya Tipi Üretim Tarzı (Atüt) ve Türk Tarihçiliğine Yansımaları", **Türk Tarihçiliğinde Tezler/Teoriler**, ed. Ahmet Şimşek, İstanbul, Yeni İnsan Yayınevi, 2020, s. 159-161.
[695] Fatih DAMLIBAĞ, "Asya Tipi Üretim Tarzı Tartışmalarının 1960'lı Yılların Türk Düşünce Dünyasına Etkileri", **İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi**, C. 12, No: 2, 2023, s. 32.

Muzaffer Sencer, İdris Küçükömer, Kemal Tahir ve Niyazi Berkes gibi felsefe, iktisat, sosyoloji ve edebiyat alanından tanınmış kişilerdedir. [696]

4.3.1. ATÜT, Osmanlı Devleti ve Az Gelişmişlik Fikri

Türkiye'de ATÜT konusundaki ilk çalışma, Hilav'ın ilk makalesinde karşımıza çıkmakta, çalışmada kavramının oluşum süreci hakkında bilgi verilmektedir. Çalışmada ATÜT ile diğer üretim biçimleri arasındaki farklara değinilmekte, toplum ve sınıf yapısı incelenerek, sistemin içindeki siyasi yapıya dair açıklamalarda bulunulmaktadır.[697] Bu bağlamda Hilav, üretim ilişkileri, sınıf yapısı ve yönetenlerin meşruiyet kazanmasına yarayan temel kavramları açıklamakta ve kavramın genel bir analizini yapmaktadır. Ancak felsefeci olan Hilav, Marx'ın genel kavramları üzerinden çalışmasını ortaya koyarken kavramın Osmanlı ve Türkiye üzerinden incelenmesi çok fazla yer vermemektedir. Yön dergisinde 1966 yılında çıkan iki yazısında ise "Asya Tipi Üretim Nedir?" sorusunun cevabını aramakta ve yine konunun oluşumu ve farkları üzerinden açıklamalarda bulunmaktadır. Ancak bu yazılarında ATÜT kavramının sadece Asyalı Doğu toplumlarını ifade eden yapısının sınırlandırıcı olduğunu ifade ederek kavramın daha genel anlamda "Asya Tipi Üretim"[698] düşüncesi etrafında şekillenmesi gerektiğini önermektedir. Bu bağlamda konunun daha bilimsel formülasyonlar ile incelenmesi gerektiğini, araştırmalar ile doğru sonuçlara varılmasının toplumların yapısal özelliklerini bulmaktaki faydası üzerinde durmaktadır. Sencer Divitçioğlu ise 1966 yılında "Asya Tipi Üretim Tarzı ve Az-Gelişmiş Ülkeler" adında küçük bir risale şeklindeki denemesi ile gündeme gelmiş ve konu üzerindeki en derin tartışmalar bu çalışmanın akabinde ortaya çıkmıştır.[699] Divitçioğlu, ertesi yıl (1967) bu çalışmayı genişleterek yeniden "Asya Tipi Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu" adında yayınlamış ve gerek sol Marksist gerekse sağ kanat tarafından eleştirilerin odağında olmuştur. 1962'de Yön dergisi

---

[696] AYDAR, "Osmanlı Üretim İlişkileri Tartışmalarında Farklı Bir Yaklaşım: Hikmet Kıvılcımlı Örneği", s. 264-265; Kurtuluş KAYALI, "ATÜT Tartışmalarının Hafife Alınmasının Nedenleri ve Bu Tartışmaların Atlanan Ruhu", C. 8, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, ed. Tanıl BORA, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 1088.
[697] DAMLIBAĞ, "Asya Tipi Üretim Tarzı Tartışmalarının 1960'lı Yılların Türk Düşünce Dünyasına Etkileri", s. 32.
[698] DAMLIBAĞ, **a.y.**
[699] Sencer DİVİTÇİOĞLU, **Asya Tipi Üretim Tarzı ve Az-Gelişmiş Ülkeler**, İstanbul, Elif Yayınları, 1966.

çevresinde gelişen feodalite tartışmaları sonrasında bu kez de Osmanlı Devleti ATÜT çerçevesinde incelenerek araştırılmaya çalışılmıştır. Tarihçiler ise bu konularda oldukça muhafazakâr bir tutum sergilemekte ve dış kaynaklı fikri çalışmalar ile Osmanlı Devleti'nin tanımlanmasına karşı çıkmaktadır. Ayrıca 1960'larda Osmanlı Devleti'nin gerek arşivlerine ulaşımın zorluğu gerekse bu konudaki yeterli çalışmanın bulunmaması yapılacak incelemelerin yetersiz sonuçlar doğuracağından duyulan şüpheler ifade edilmektedir.

Marksist tarihçiler, daha önce Osmanlı'yı feodalite ile kurulan benzerlikler üzerinden açıklamaya çalışırken bu defa ise Osmanlı toplum yapısı üzerindeki farklılıkları incelemekte ve ATÜT ile ilgili bağları bulmaya çalışmaktadır. Divitçioğlu, özellikle ikinci çalışmasında bu faklar üzerinde durmakta, Osmanlı toplumsal yapısının Batı feodalizmi ile aynı olmadığını ve tımar sistemi gibi özelliklerin feodal bir ekonomik yapıya işaret etmediğini savunmuştur. Tımarların miri rejimi, yani tımar sahiplerinin toprağın mülkiyetine veya tasarruf hakkına sahip olmadığı bir sistemi gerektirdiğini ve tımarların veraset yoluyla intikal etmediğini öne sürmüştür.[700] Bu sistemde topraklar mutlak bir şekilde sultanın egemenliği altındadır ve reaya olarak adlandırılan köylüler anonim bir şekilde sömürülmektedir. Divitçioğlu'na göre Osmanlı köylülerinin toprakları üzerinde tasarruf etme ve kullanma hakkı bulunmamaktadır. Bu durum, Osmanlı toplumunda sömürü olmadığını ve köylülerin statülerinin Orta Çağ feodal şeflerin statüsüne uymadığını göstermektedir.[701] Divitçioğlu bu bağlamda, Osmanlı toplumunun sınıflı bir toplum olduğunu düşünmekte ancak bu toplumda Batı tarzı bir sömürünün olmadığını belirtmektedir. Ona göre, toprakların devlete ait olduğu ve köylerde üretilen fazla ürünün de devlete ait olduğu bu sistemde, edinilen fazla ürünün kamu işlerine ve hizmetlerine harcandığı düşünülürse bu özelliklerin toplamı ATÜT kavramını çağrıştırmaktadır.

Felsefeci Hilav, iktisatçı Divitçioğlu akabinde bir diğer ATÜT çalışması sosyolog Muzaffer Sencer tarafından 1969 yılında "Osmanlı Toplum Yapısı: Devrim Stratejisi Açısından" adlı çalışmayla ortaya konulmuştur. Sencer, ATÜT kavramının yeterince

---

[700] Sencer DİVİTÇİOĞLU, **Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu**, Kırklareli, Sermet Matbaası, 1981, s. 52.
[701] AYDIN, ÜNÜVAR, "ATÜT Tartışmaları ve Sol", s. 1084.

doğru incelenmediğini ve tartışmalarla değersiz bir hale getirildiğini düşünmektedir. ATÜT kavramı Batı yazımında da yeterince değer görmemiş ve daha önce belirttiğimiz gibi Leningrad konferansında Avrupa toplumları bu görüşün dışında tutularak bu görüş reddedilmiştir. Ancak Sencer, feodalite dışı toplumları anlamak için ATÜT'ün faydalı olabileceğini düşünmekte ve bu fikrin Osmanlı toplum yapısını anlamakta gerekli yöntemsel çıkarımlara fayda sağlayacağını düşünmektedir.[702]

Divitçioğlu'na göre, günümüz Türk toplumunu anlamaya başlamak için Osmanlı İmparatorluğu'nun belirli bir dönemine uyguladığımız bir hipotezin ne derece geçerli olduğunu araştırmak gereklidir. Ona göre bu araştırma belirli bir dönemle sınırlı olmalı ve ATÜT kavramının sınırlılıkları için çalışmasını XIV ile XV. Yüzyıllar üzerinde kurgulamıştır.[703] Ancak bu konuda "Dirlik" sisteminin daha bozulmadığı XVI. Yüzyılı neden araştırma dönemi içine almadığı dikkat çekici bir ayrıntı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmada ATÜT ve Osmanlı arasındaki bağlar ve benzerlikler incelenerek üretim ve mülkiyet ilişkileri üzerinden yakınsak veya ıraksak kavramların tespiti yapılmak istenmiştir.[704] Bu bağlamda Şerif Mardin, Cumhuriyeti kuranların amaçlarını, toplumun yıpranma ve azgelişmişlik düzeyi etrafında şekillendiğini belirtmekte. Bu nedenle kurucu irade tarafından kendilerini önceleyen Jön Türkler'den devralınan Türk ekonomisini ulusallaştırma çalışmalarının önemini açıklamaktadır.[705] Yine 1960'ların sol Marksist düşünürleri de yeni devrimin gerçekleşmesi için önce az-gelişmişliğin analizi ve tanımlamasına öncelik vermişler bu nedenle de Marx'ın düşünceleri merkezinde bir Osmanlı-Türk toplumu biçimlendirmesi gayreti içine girmişlerdir.

ATÜT'e göre iklim ve coğrafi şartlar, kanal ve su yolları ile yapay sulamanın, Doğu tarımının temelini oluşturduğu bir gerçektir. Benzer şekilde, Mısır ve Hindistan gibi ülkelerde olduğu gibi, Mezopotamya ve İran gibi bölgelerde de sulama kanalları, toprakları verimli hale getirmek için su baskınlarını kullanma amacıyla inşa

---

[702] Muzaffer SENCER, **Osmanlı Toplum Yapısı: Devrim Stratejisi Açısından**, İstanbul, Ant Yayınları, 1969; Aktaran AVCILAR, "Asya Tipi Üretim Tarzına Veda", s. 12.
[703] DİVİTÇİOĞLU, **Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu**, s. 4.
[704] DİVİTÇİOĞLU, **a.g.e.**, s. 15.
[705] Şerif MARDİN, **Türk Modernleşmesi Makaleler IV**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2021, s. 223.

edilmiştir. Bu, suyun ekonomik ve ortak kullanım gerekliliğini doğurmuştur. Doğu'da, geri kalmışlığın ve arazinin genişliğinin bir sonucu olarak, iradi birleşmelerden ziyade merkezi hükümet müdahalesi gerekmektedir. Bu nedenle sulama ve kullanımı bütün Asya hükümetlerinin yerine getirmesi gereken ekonomik bir görev halini almıştır.[706] Divitçioğlu Marx'ın Doğu toplumlarının mülkiyetsizliğini açıklarken sulama tesisleri gibi doğal faktörler ve iktisadi olmayan etkenleri vurgulamakta ancak tam olarak tatmin edici bir açıklama sunmadığını da belirtmektedir. Divitçioğlu'na göre, ilk olarak tarım ve el sanatları arasındaki iş bölümünün gelişmesi, toplulukların ekonomik bir birim halini almasını sağlamıştır. Ekonomide üretilen ürünlerin büyük bir kısmı aile tüketimi için ayrılırken, geriye kalan artık ürünler, toprağın tek sahibi olan devlete geçmektedir. Bu nedenle ekonomide "meta üretimi" gelişmemiş ve köy topluluklarında üretim, sadece kullanım değeri sağlamak amacıyla yapılmıştır.[707] Çünkü kapitalist bir ekonomi modelinin temelinde meta üretiminin gelişmesi gerekmekte ancak köylünün ayni vergi şeklinde bir vergilendirmeye tabi tutulması buna engel olmaktadır. Osmanlı dirlik sisteminde de vergilendirilmenin üretimden elde edilen ayni vergilendirme ile yapılması kapitalizmin gelişmesine engel olmaktadır.

Divitçioğlu'na göre, Asya üretim tarzına özgü mülkiyet ilişkilerini anlayabilmek için üretim tarzı kavramını yeniden ele almak faydalı olacaktır. Marx ve Engels, üretim tarzını şu şekilde tanımlarlar: "Üretim tarzı, bireylerin belli bir faaliyet şeklidir... (Bireylerin) ne oldukları, üretimlerine, yani neyi ve nasıl ürettiklerine bağlı olarak ifade edilir." Bu açıdan ATÜT'de, ürün hem emeğin hedefi hem de emeğin aracı olduğundan, emek ile üretim araçları kesinlikle birbirinden ayrılamaz. Bu bağlamda ATÜT'de emeğin aracı ve hedefi topraktır.[708] Fakat Asya üretim tarzında bireyler toprağın mülkiyetine sahip değillerdir. Divitçioğlu bu durumu, bireyler toprağı kullanma hakkına sahip oldukları için emek ve toprak arasındaki ilişkide, kendi ürettikleri ürünleri sanki onlarınmış gibi kabul etmeleriyle açıklamaktadır. Asya üretim tarzında toprağı kullanan birey, kölelik üretim tarzındaki köleden farklıdır ve

---

[706] MARX, K. ve ENGELS, F., The First Indian War of Independence: 1857-1859, "The British Rule in India, June 1853. Aktaran DİVİTÇİOĞLU, **Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu**, s. 19.
[707] DİVİTÇİOĞLU, **a.g.e.**, s. 23.
[708] DİVİTÇİOĞLU, **a.g.e.**, s. 39-40.

feodal üretim tarzındaki (senyörün arazisinde çalışan) serfden farklıdır. Köle ve serf, üretim araçlarının sahibi olamazlar ve üretim araçları hem emeğin aracısı hem de amacıdır, yani üretim araçları kendileridir.[709] Burada dikkati çeken nokta ise, Divitçioğlu Asya üretim tarzında bireyin toprağı tasarruf eden olması nedeniyle Batı feodal yapısındaki senyörün hakimiyetindeki kölelikten farklı olduğunu açıklarken bireyin mülkiyet sahibi olmaması kavramı üzerinden bu bireyleri "genelleşmiş köle" kategorisi içinde değerlendirmektedir.

Halil İnalcık, Z. V. Togan ve Abdülkadir İnan'ın çalışmaları üzerinden Osmanlı topraklarında tımar gelirinin hükümdar ailesi arasında paylaşılma pratiğini eski Oğuz-Türk orun ve ülüş sistemine bağlamaktadır. Ona göre, Türk toplum yapısında mevcut olan "ülüş sistemi" Osmanlı'da belirli özellikleriyle yaşamaktadır.[710] Divitçioğlu'na göre böyle bir sonuca varabilmek için göçebe Oğuz-Türk boylarının ekonomik sistemini ve Osmanlı Devleti'nin ekonomik sistemini karşılaştırmak gerekir. Çünkü bazı tarihçilere göre, ülüş kurumu yalnızca ilkel üretim tarzının hâkim olduğu topluluklarda ortaya çıkabilir.[711] Fakat F. Köprülü, Ö. L. Barkan, H. İnalcık ve M. Akdağ gibi bazı tarihçilerin araştırmalarına göre, Osmanlı uç beyliğini göçebe topluluk düzeyine indirgemenin tarihsel gerçeklerle uyumlu olmadığını belirtmektedir. Divitçioğlu'na göre bu nedenle İnalcık'ın ilk tespitinin doğru olamaz ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu, ilkel göçebe ve savaşçı bir kabilenin "inanılmaz başarılarına" dayanan bir teori olarak benimsemek de mantıklı değildir.[712] Çünkü ona göre, mirî toprakların getirdiği kazancın hükümdar ailesi arasında paylaşılması

---

[709] DİVİTÇİOĞLU, **a.g.e.**, s. 40-41.
[710] Halil İNALCIK, "Osmanlılar'da Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlgisi", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 14, No: 1, 1959, s. 82-84.
[711] Kanımızca, Abdülkadir İnal'ın Oğuz Türkleri'nde işaret ettiği orun ve ülüş müessesi ("Orun ve Ülüş Meselesi," Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası, 1931, Cilt 1) ile Oğuz boylarında teşadüf edilen yağma kurumu (Dede Korkut Kitabı, Türk Kültür Araştırma Enstitüsü, Ankara 1944, Seri 4, Sayı 42, Sayfa 116. Hazırlayan M. Ergin) yakından ilgilidir. Şöyle ki: İlkellik topluluklarında ürün ancak kullanma-değerini üretmek için üretilir. Bu topluluklarda mübadele-değeri için meta üretimi söz konusu olamaz. İş bölümü sonucu üretilen ürün, mübadele-değeri içinde meta üretimi olmadan sadece paylaşılır. Bu paylaşım şekillerinden biri olan yağma (değiş-tokuş, sessiz trampa, armağan gibi) ya da potlatch denilen halde, her kabilesi kendi göreneklerine göre, bir usul (örneğin; Oğuzlarda toy ve aşı olanları, orun gibi) uyarınca üretilen malları diğer kabilelerle birlikte sonuna kadar paylaşır. DİVİTÇİOĞLU, **Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu**, s. 48.
[712] DİVİTÇİOĞLU, **a.g.e.**, s. 47.

ATÜT'den daha az gelişmiş başka bir üretim tarzı olan ülüş sistemi ile bağdaştırılamaz.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tımar sistemi üzerinde düşünen Divitçioğlu, sipahi tımarlarını Avrupa Orta Çağ feodal lordlarına benzetip, bu benzetmeden yola çıkarak Osmanlı İktisadî sistemini klâsik feodalite olarak değerlendirmenin hatalı olacağını düşünmektedir. Çünkü bazı Avrupalı yazarların aksine, neredeyse tüm çağdaş Türk tarihçileri Türk toplumu için feodal üretim tarzını hiçbir zaman bir hipotez olarak kabul etmemişlerdir. Ömer Lütfi Barkan, Osmanlı İmparatorluğu'nda toprak sahibi olarak köylülerin karşısına çıkan kişilerin, gerçekte ne arazinin ne de köylülerin sahibi olduklarını ve merkeziyetçi bir devletin memurları olarak hareket ettiklerini belirtmektedir.[713] Barkan'a göre, imparatorluğun her tarafından idari görevliler ve askerlerden oluşan tımarlı sipahiler ne bir derebeyi ne de toprak asaletini temsil eden zenginlerdir. Halil İnalcık da son çalışmalarında, tımarların doğrudan sultan tarafından verildiğini böylelikle bu beylerin özel ordu kurma yetenekleri engellenmektedir. Diğer yandan, sultan büyük bir "kul" grubuna sahip olarak beylerin gücünü her zaman denetleyebilmektedir.[714] Divitçioğlu bu bilgiler neticesinde, tımar sahiplerinin devletin memuru pozisyonunda olmaları nedeniyle feodalite fikrinin Osmanlı devleti için doğru bir yaklaşım olamayacağını ifade etmektedir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde miri arazi rejimi sürdürülmekte ve vakıfların, zaviyelerin ve askeri sınıfların malikanelerinin mülkiyetleri de devlete ait olup tamamen devletin denetimi altında tutulmaktadır. Bu durumda devlete denk olabilecek hiçbir gücün varlığına müsaade edilmemiştir. Devlet bu noktada, verili mülkiyet ilişkileri ve dolayısıyla devlet tarafından ele geçirilen toprak rantı üzerinden zümreler tarafından temsil edilmektedir. Divitçioğlu'na göre, Osmanlı toplumunda miri toprak içinde devlet tarafından temsil edilen sınıflar ise sırasıyla saray (sultan), asker (seyfiye) ve ülema (ilmiye) olarak açıklanmaktadır.[715] Divitçioğlu'na göre, "reaya" olarak adlandırılan köylünün toprağı işleme ve kullanma hakkı onları hür köylü statüsüne sokmaktadır ancak sipahilerin reaya üzerindeki hakları kişisel bir

[713] DİVİTÇİOĞLU, **a.g.e.**, s. 54-55.
[714] Ömer L. BARKAN, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Çiftçi Sınıfların Hukuki Statüsü", **Ülkü**, C. 9, No: 50, 1937.
[715] DİVİTÇİOĞLU, **Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu**, s. 60.

hak olmayıp sadece devlet görevini yerine getirmekle sınırlıdır. Yine Osmanlı köylülerinin statüsü de ne iktisadi ne de hukuki olarak Orta Çağ serflerinin koşullarına uymamaktadır. Çünkü sipahi, reayanın taşınır ve taşınmaz mallarının mirasçısı değildir. Ayrıca Osmanlı toplumunda sipahilerin reayayı angarya işlere koşması kesinlikle yasaklanmış olup reayanın, sipahiye hediye ve farklı kazancalar sağlama zorunluluğu yoktur.[716] Buraya kadar Osmanlı'nın yapısal çözümlemesi ve Osmanlı'da feodalitenin mümkün olmadığını açıklamakta olan Divitçioğlu, bu noktadan itibaren Osmanlı toplum yapısıyla ATÜT arasındaki benzerliklerini karşılaştırmalı örnekler üzerinden açıklamaktadır.

Divitçioğlu'nun kıyaslamaları içinde Marx, Asya üretim tarzında toprak mülkiyetini çeşitli terimlerle tanımlamakta, örneğin "özel mülkiyetin yokluğu," "müşterek mülkiyet," "komün mülkiyeti," ve "devlet mülkiyeti" tabirleri kullanılmaktadır. Ancak Osmanlı toplumunda ise toprak mülkiyeti Beytülmâl ve dolayısıyla devlete aittir ve topraklar mirî olup devlet koruması altındadır. Asya üretim tarzında, köylülerin toprakları bazen özel, bazen müşterek olarak kullanılır, ancak kesin ifadeler kullanılmaz. Osmanlı toplumunda ise reaya (köylüler), toprağı bireysel olarak kullanır. Sadece güvenliği devlete ait olup topraklar üzerinde serbest mülkler kurulmuş ve vakıf mülkiyeti oluşturulmuştur.[717] Marx'a göre ATÜT'de devleti birleştirici bir güç olarak görmekte halkı ise, genellikle "genelleşmiş köleler" olarak tanımlamaktadır. Osmanlı'da da devlet ve sultan otoriteyi temsil etmekte sultan, etrafında toplanmış olan kul "köle", Türk asıllı askerler, idareciler ve ulema zümreleri ile hâkim sınıf oluşturulmuştur. Reaya ise toplumun sınıfsal üretici sınıfı olarak genellikle tarımla uğraşır ancak, reayanın toprağa bağlılığı genel bir kural değildir.[718] Bu noktada Divitçioğlu, Osmanlı devletinin Marx'ın Asya devlet modelinden daha üstün olduğunu kabul etmektedir. Çünkü Osmanlı Devleti, daha gelişmiş üretim güçlerine ve örgütlere sahiptir. Osmanlı köyleri tarım ve şehirleri ticaret ve sanayi üzerine kurulmuş, topraklar haraç ve ganimet gelirleriyle

---

[716] DİVİTÇİOĞLU, **a.g.e.**, s. 70.
[717] DİVİTÇİOĞLU, **a.g.e.**, s. 119.
[718] Hatırlanacağı üzere Doğan Avcıoğlu, özellikle Osmanlı feodal yapısını iddia ederken özellikle reayanın toprağa mutlak bağlılığını gündeme getirmiş ancak Divitçioğlu reayanın toprağa balılığının genel bir kural olmadığını savunmaktadır. Açıkca savunulan tezin ispatı için makul görülen yaklaşımların desteklendiği görülmektedir. AVCIOĞLU, **Türkiyenin Düzeni: Dün Bugün Yarın 1**.

beslenmekte ve ekonomide faaliyet dallarını denetleyen, gelişmiş hukuki, idarî, yargı ve malî organlara sahip bir devlettir.

Marx ve Engels'in bir kurgu olarak inşa ettikleri Asya üretim tarzı modeli ile Osmanlı toplumunun somut modeli arasında bazı benzerlikler ve farklılıklar göze çarpmaktadır. Öncelikle Toprak mülkiyeti, sınıflaşma ve sınıf çatışması konularında, her iki modelin temel öğeleri arasında açık bir benzerlik gözlemlenmektedir. Toprak mülkiyeti şekli, sınıflaşma süreci ve sınıf çatışmasının ekonomik niteliği her iki modelde aynıdır. Buna karşın, Asya üretim tarzı ile Osmanlı toplumu arasındaki farklar, devletin yürüttüğü kamu işleri ve köy ve şehirlerin iş bölümü konusunda daha belirgin hale gelmektedir. Öncelikle, Asya üretim tarzının aksine, Osmanlı toplumunda devletin üstlendiği kamu işleri sadece ekonomik üretim için gereken faaliyetlerden değildir; toprak açmak, köy ve kasaba kurmak, dini eğitim, sağlık ve sosyal topluma ait kamusal faaliyetler bunlara örnek gösterilebilir. Ayrıca, yine Asya üretim tarzının aksine, Osmanlı toplumunda şehir ve kırsal ekonomiler kesin bir şekilde ayrılmıştır ve ekonomide şehir kesimi daha gelişmiştir. Bu şekilde Osmanlı toplumunun ikili ekonomik yapısı daha açık bir şekilde kendini göstermektedir.[719] Divitçioğluna göre, her iki model arasındaki bu benzerlikler ve farklar, Osmanlı toplumunu genel bir çerçeve içinde Asya üretim tarzına yaklaştırmaktadır, ancak belirgin bir fark vardır: Osmanlı toplumunda devletin üstlendiği kamu iş ve hizmetleri toprağa değil, insana yönlendirilmiştir ve Osmanlı ekonomisinde meta üretimi egemen olduğu için şehir kesimi büyük bir gelişme kaydetmiştir.[720] Osmanlı'da Batı tarzı bir feodal yapının bulunmadığını sınıflı bir toplumun yokluğu ve sömürü düzeninin gelişmemesi üzerinden açıklarken reayanın serf veya köle görmeyerek onu hür köylü olarak görmektedir. ATÜT ile yakınsak noktalar bulsa bile kendi itirafından da anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti'ni kendi özgünlüğü içinde Marx'ın Asya tipi devletinden çok daha ileri görmektedir.

ATÜT çerçevesindeki diğer bir aydın olan İdris Küçükömer, Batı kapitalizminin merkantilist aşamasının XVI. ve XVII. yüzyıllarda nasıl geliştiğine bakılmasını ve ardından Osmanlı İmparatorluğu'nun durumunu incelemeyi önermektedir. Burada

---

[719] DİVİTÇİOĞLU, **Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu**, s. 126-127.
[720] DİVİTÇİOĞLU, **a.g.e.**, s. 127.

dikkati çeken öğe, Küçükömer'in Divitçioğlu'nun devamı niteliğinde bir kronoloji takip etmesidir. Küçükömer'in ana sorusu "Osmanlı İmparatorluğu, kapitalizm öncesi bir üretim düzeninden neden merkantilist bir aşamaya geçemedi?" üzerinedir. Ona göre diğer bir bakış açısıyla ilerlemenin neden olmadığı yanında asıl neden gerilemiş gibi bir görünüm sergilendiğinin incelenmesi gerekmektedir. Bu durum Küçükömer'e göre ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun üretim güçlerinin seviyesi ve bu güçlerin üretim ilişkileri içindeki gelişmeler ile açıklanabilecektir.[721] Osmanlı İmparatorluğu'nda Batı kapitalizminin gelişme süreciyle benzer şekilde üçlü bir iş bölümü ve üretim araçlarının sermaye birikimi yoluyla özel mülk olarak kullanımının neden gerçekleşmediğini anlamak gerekmektedir. Çünkü bu sonuçlar aynı zamanda Batı'daki gibi bir işçi sınıfının gelişmediğini de açıklamaktadır. Örneğin bu dönemde Osmanlı Devleti'nde toprak, tarımsal üretim için temel bir kaynaktır, ancak bu dönemde toprak işleme ve sulama teknolojileri ilkel seviyede olup üretim ve kullanılan araçlar oldukça ilkel seviyededir. Emekçiler, reaya olarak adlandırılan köylüler ve toprağa bağlıdırlar, ancak tımarlı sipahi arazideki köylüleri ve toprağı borç için rehin edebilir veya başkasına satabilirdi. Tarımda azalan randıman teknoloji, artan nüfus, üretim ilişkileri ve orman tahribatının bir sonucudur. Artan nüfusla birlikte toprak verimliliği azalırken, köylüler çiftliklerini terk etmiş ve bir kısmı şehirlere göç etmekte kalanlar ise isyanlar başlatmışlardır.[722] Var olan bu gelişmeler sebebiyle Osmanlı İmparatorluğu'nda kapitalist bir gelişme sürecinin başlaması mümkün olmamış ve işçi sınıfı gelişememiştir.

Üretimin bu denli mümkün olmadığı Osmanlı Devleti'nde artan acil giderlerini karşılamak için iç kaynaklar yetersiz kalmış ve imparatorluğun üretim güçlerinin gelişmesini durduracak bir tuzak oluşturmuştur. Ortaya çıkan bu ekonomik dar boğaz devletin servetini günden güne azaltan ve hatta yok olmasına neden olur hale gelmiştir. Sonuç olarak, ticaret ve imalat sektörlerinde biriken servetler de bu dar boğaz içinde, zorunlu olarak kaybedilir hale gelmiştir.[723] Bu gelişmeler neticesinde yaşanan servet kaybı Osmanlı'nın kapitalizm öncesi bir süreçten merkantilizm

---

[721] İdris KÜÇÜKÖMER, **Batılılaşma ve Düzenin Yabancılaşması**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1994, s. 17.
[722] KÜÇÜKÖMER, **a.g.e.**, s. 18.
[723] KÜÇÜKÖMER, **a.g.e.**, s. 27.

sürecine geçmesinden önce var olan tüm tarımsal ve lonca üretimlerinin de gerilemesine sebep olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nda toprak mülkiyeti ve üretim ilişkileri XVIII. yüzyılın sonlarına doğru önemli değişikliklere uğramış ve eyaletlerdeki ayanlar veya derebeyleri giderek daha fazla güçlenmeye başlamıştır. Merkezi otoriteye karşı oluşan bu güçlenme ile toprakların bir elde toplanması ve yeni üretim ilişkilerini ortaya çıkararak bu süreçte büyük çiftlikler ve malikanelerin kurulmasına neden olmuştur. Ancak üretimdeki gelişmeler sınırlı kalmakta ve sanayileşme gerçekleşemiyordu. Bu süreçte işsizlik yaygınlaşmış ve bir kısmı köylü olan nüfus, tarım dışı alanlara yönlendirilmiş ve hatta bazıları ayanların askeri güçlerine katılmıştır. Bölgesel güç halini alan Ayanlar devlet meselelerinde etkili hale gelerek özellikle 1808'de Rusçuk ayanı Alemdar Mustafa Paşa'nın Sultan III. Selim'e kabul ettirdiği "Sened-i İttifak," bu değişikliklerin bir neticesidir. Böylelikle, büyük toprak sahiplerinin devlet meseleleri üzerindeki egemenlikleri güçlenmiş ve yeni bir toplum sınıfını ortaya çıkmıştır.[724] Bu bağlamda Osmanlı devletinde hükümdar ve bölgesel liderler olan ayanlar arasında yapılan bu senet bir nevi "Magna Carta" özelliği taşımaktadır. Ancak II. Mahmut, III. Selim ardından tahta geçiş sürecindeki bu desteği Sened-i İttifak'la ödüllendirmek istese de daha sonra bu konuda ayanların güçlerinin zayıflaması yönünde çalışmalar da yürütmüştür.

Bu süreçte Osmanlı'nın yapısal özelliklerini hem devlet içinden hem de dışından etkileyen faktörler bulunmaktadır. Ayanlar ve bürokratlar, yeni bir hukuki mülkiyet sistemi talep ediyorlar ve aynı zamanda bazı Batılı hakların tanınmasını istiyorlardı. Ayrıca, Batı'da (özellikle İngiltere'de) sanayi devrimi ve büyük ölçekli üretimle kapitalizmin yükselişi, diğer ülkelerden pazarlar ve ham maddeler temin etme ihtiyacını doğuruyordu. Küçükömer'e göre, Osmanlı'nın, Batılaşma hareketleri dış kapitalist talepleri karşılayabilecek bir ortamın oluşturulmasına katkıda bulunmuştur. Bürokratlar, servetlerini artırmak ve politik güçlerini korumak amacıyla Batılaşma sürecini desteklemiş, Ayanlar ise büyük toprak mülkiyetini elde etmeye çalışmışlardır. Ancak bu süreç, Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi otoritesini

[724] KÜÇÜKÖMER, **a.g.e.**, s. 31.

zayıflatmış ve özellikle Osmanlı'daki azınlık ve Müslüman-Hristiyan çatışmaları ile imparatorluğun bölünmesi gündeme gelmiştir.[725] Bu nedenle gerek Batılılaşma gerekse emperyalizm ve sanayileşmenin Osmanlı üzerindeki etkileri İmparatorluğun hızla çöküşüne hizmet eden faktörler haline dönüşmüştür. Bu açıdan Osmanlı'da kapitalizme geçiş veya bir bütünleşme yerine bir nevi kapitalizmin sömürgesi haline gelişin işaretleri görülmektedir. Küçükömer'e göre bu olumsuzlukların en önemlisi 1838 yılında imzalanan İngiliz-Osmanlı Ticaret Anlaşması olup, İngiltere'nin sanayi devrimiyle birlikte dünya pazarlarını etkilemeye başlamasıyla, Osmanlı topraklarında işsizliğin ve imalat sanayiinin gerilemesine neden olmuştur. Bu açıdan İngiltere ve diğer Batı ülkeleri için büyük ayrıcalıklar tanınması, Gülhane Hatt-ı Hümayunu olarak da bilinen Tanzimat Fermanı'ndan önce gerçekleşmiş ve Osmanlı topraklarında üretim güçlerindeki gerilemesini sağlamıştır. Özellikle Osmanlı'da bir ticaret kolunda tekelleşmeyi önleyen "Yeddi vahit" sistemi kaldırılmış ve yabancı tüccarlar %5 oranında düşük bir gümrük vergisi ödeyerek sanayileşmenin geri kaldığı Osmanlı coğrafyasını sömürgeleri haline getirmişlerdir.[726] Osmanlı devleti Batı ile ekonomik ilişkiler içinde olmaya ve dışa açık bir ekonomi modeli kurgulamak isterken Batılı tüccarların işlerini kolaylaştırmış ve Osmanlı topraklarından zengin olmalarının yolunu açmıştır. Ancak bu çalışmalar ile Osmanlı'da devlet kontrolünün ticaret üzerindeki baskısının azaldığı görülmekte bir nevi serbest piyasa ekonomisinin ilk örneklerinin görüldüğü anlaşılmaktadır.

Tanıl Bora'ya göre, Küçükömer Osmanlı'nın durumunu XVI ve XVII. yüzyıldan itibaren ele alarak Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar uzanan bir devamlılığı vurgulaması açısından önemlidir. Özellikle Osmanlı devlet geleneğini ve hukuki yapısının sürekliliğinin sorgulanması önemlidir. İdris Küçükömer, bu geleneğin ve iktidar yapısının zaman içinde nasıl değiştiğini ve evrim geçirdiğini anlamaya çalışmıştır. Bu konu, Osmanlı İmparatorluğu'nun sona ermesiyle Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması arasındaki süreçteki siyasi ve idari devamlılığın nasıl anlaşılması gerektiğine dair bir tartışmayı içermektedir.[727] Bu bağlamda Küçükömer, Türkiye'nin modernleşme ve siyasi dönüşüm süreçlerinin anlaşılması için hem

[725] KÜÇÜKÖMER, **a.g.e.**, s. 34.
[726] KÜÇÜKÖMER, **a.g.e.**, s. 36.
[727] BORA, **Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakarlık ve İslamcılık**, s. 32.

kapitalizm öncesi Osmanlı toplum yapısını hem de son dönem Batılılaşma hareketleri ve sonuçlarını değerlendirmesi açısından değerlidir. Ayrıca Osmanlı bakiyesi olan Cumhuriyet döneminde hala gerçekleşmeyen bazı ekonomik ve toplumsal gelişmelerin nedenlerini inceleyerek sorunları bu açıdan cevaplar aramaktadır.

Ufuk Özcan'a göre, Küçükömer Tanzimat sonrası Türk toplumunda Batılılaşma olgusunu ve uygulamalarını eleştirmiş ve Batılaşma döneminde Türkiye'de farklı siyasi kadrolar ve toplumsal kesimleri iki ana grupta toplanmıştır: Batıcı, laik ve elitist kadrolar ile Doğucu, İslamcı, yerli unsurlar. Batıcılar, Türk toplumunun özgün yapısına dışarıdan doğrudan müdahale ederek zarar vermekteyken, Doğucu yerli kesimler bu müdahalelere tepki göstermiştir. Küçükömer, Türk toplum yapısının özgünlüğünü vurgulayarak, uzun bir tarihsel dönem boyunca Batılı anlamda kapitalist bir gelişmenin olmadığını ve bu nedenle sınıf mücadelelerinin görülmediğini feodalizm izlerine rastlanmadığını ifade etmektedir.[728] Bu bağlamda Küçükömer, toplumsal yapının analizinde kurumlar, devlet-toplum ilişkileri ve sosyo-ekonomik özellikleri merkeze alarak Osmanlı-Türk toplum yapısı hakkında önemli değerlendirmeler yapmıştır. Bu açıdan Türkiye'nin toplumsal yapısının ATÜT modeline mi yoksa feodal toplum modeline mi uygun olduğu konusundaki tartışmalarda, Sencer Divitçioğlu ve İdris Küçükömer'in çalışmaları önemli bir rol oynamıştır. Ancak Küçükömer'in düşüncesinin önemli bir yönü, dönemin önde gelen düşünsel eğilimlerine karşı çıkması ve eleştirmesi olmuştur. Özellikle ATÜT tartışması üzerinde durmuş ve bu kavramı anti-Stalinist bir bakış açısıyla kullanmıştır.[729] Her iki akademisyen de "Osmanlı feodalizmi" tezlerine karşı benzer ve tutarlı argümanlar sunmuşlardır. Özellikle İdris Küçükömer, Türkiye'nin modernleştirilmesini, Batıcı askerî seçkinler tarafından uygulanan bir yaklaşım olarak eleştirmiş ve sosyalist bir gelişme için "sivil toplum" unsurlarının güçlendirilmesini savunmuştur.[730] İdris Küçükömer'e göre, Türkiye'nin kendi köklerinden gelen sivil toplum unsurları, ülkenin kendi doğal gelişme yolunu takip

[728] ÖZCAN, "Asya Tipi Üretim Tarzı (Atüt) ve Türk Tarihçiliğine Yansımaları", s. 164.
[729] Kurtuluş KAYALI, "Solda İdris Küçükömer Tartışmaları", C. 8, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, ed. Tanıl BORA, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 1103.
[730] ÖZCAN, "Asya Tipi Üretim Tarzı (Atüt) ve Türk Tarihçiliğine Yansımaları", s. 165.

etmesine katkı sağlayabilir ve daha özgür ve demokratik bir süreci teşvik edebilirdi. Ancak bu şekilde toplum bir otorite veya dışa bağımlı bir modernite kavramına ulaşmak yerine kendi iç dinamikleri ile doğal bir gelişme sağlayabilirdi. Küçükömer özellikle Osmanlı-Türk ve günümüz Türk toplumunda batılılaşmayı tek gaye ve kendi toplumsal dinamiklerimizi yok saymayı bir marifet gibi görülmesine karşı çıkmakta ve 1960'ların solu içinde külli ve baskıyla yapılacak değişimlere karşı çıkmaktadır. Bu açıdan farklı bir yönelim izlediği ve bir bakımdan Osmanlı-Türk toplum yapısının özgüllüğünü ortaya çıkarmaktadır.

Kavrama en derin eleştirileri getiren Baykan Sezer'e göre, ATÜT, Batı toplumlarının Doğu'ya karşı farklı bir kimlik ve üstünlük iddiası, Doğu'nun da Batı'dan farklı olduğunu vurgulama çabasıdır. Bu şekilde, Batı kendisini Doğu toplumlarının üzerinde bir yönetici olarak konumlandırırken, aynı zamanda bu farklılıkları kullanarak kendisini üstün ve uygar olarak tanımlamaktadır.[731] Bu açıdan kavram, Batı toplumlarının gelişme kanunlarını evrensel ve bütün dünyada geçerli kabul edilmesini sağlamakta ve ATÜT'teki eksiklikleri Batı kanunlarıyla doldurularak bir sonuca varılmak istenmektedir.[732] Bu açıdan Batı'da "Asya Tipi Üretim Tarzı" kavramı, Doğu-Batı ilişkilerini anlamak ve açıklamak için geliştirilmiştir. Ancak kavram ele alınırken, Doğu toplumlarının gerçek özelliklerini ele almak yerine Batı'nın gözünden Doğu teması kurgulanmaktadır.

Sezer'e göre Marx, ATÜT'ü bürokratik bir kast aracılığıyla üretimi denetleyen ve merkezi devlet olarak tanımlamakta ve bu görüş, Batı'da yaygın olan Doğu despotizmi düşüncesiyle birleşmiş ve bu düşünceye teorik bir temel sağlamıştır. Türkiye'de ilk kez derinlemesine konuyu ele alan Divitçioğlu, ATÜT'ü belirli uygarlıkları net bir şekilde tanımlayan bir model olarak değil, tarihsel olarak saptanamayan ve çeşitli toplumlarda bazı eğilimleri daha iyi anlamamıza yardımcı olan soyut bir model olarak görmektedir. Bu açıdan Sezer'e göre, ATÜT, kesin bir tarihsel gerçeği yansıtmamaktadır.[733] Bir diğer konu, tarihte bilinen ilk özel mülkiyetin Yunan toplumunda görülmüş olması ve Engels tarafından bu durumdan

---

[731] SEZER, **Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları**, s. 53.
[732] Baykan SEZER, **Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1979, s. 2.
[733] SEZER, **Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları**, s. 56.

övgüyle bahsedilmesidir. Ancak mülkiyet, diğer toplumsal kurumlar gibi gelişen toplumsal ilişkilerin bir sonucudur. Bu açıdan Sezer'e göre, mülkiyetsiz ve ortak mülkiyete sahip toplumları ATÜT ve geri kalmışlık ile nitelendirmek, mülkiyet sahibi olan toplumu da ileri görmek doğru bir kategorizasyon değildir.[734]

Sezer'e göre, kapitalist olmayan tüm toplumlara feodal düzene sahip iddiası ile Batı dışı tüm toplumlara, ATÜT kategorizasyonu yapılması benzerdir. Bu noktada Batıya göre ATÜT sınıflandırması yapılması nedeniyle ATÜT'ün kendi özellikleri ve yapısı üzerinde durulmamaktadır. Ayrıca ATÜT'ün Marx'ın temel teorilerinden sonra ortaya çıktığı düşünülürse, ortaya çıkan karışıklık için Godelier'in bir önerisi bulunmaktadır: Beşli aşama eksiktir. Bu öneriye göre, ATÜT'ü ilkel sınıfsız toplumla kölelik arasına yerleştirmek gerekir. Sezer'e göre Batı, kendi gelişmesini Doğu-Batı ilişkileri içinde gerçekleştirdiği ve Doğu'nun gelişmesini de bu ilişkilere bağlanmak zorunda bıraktığı anlaşılmaktadır.[735] Açıkça kavramların hakikati peşinde koşmak yerine, bizim düzenimize göre diğerlerinin hakikatini nasıl inşa edebiliriz sorusunun cevabı aranmaktadır. Sezer'e göre, Doğu uygarlıkları, Doğu-Batı ilişkilerine bağlı olarak gelişmiş, ancak Batı'dakinin aksine temel üretim kaynaklarını elinde tuttukları için büyük kesintilere uğramamışlardır. Toplumların tanımlanmasında Batı merkezciliğinden vazgeçildiğinde, Doğu toplumlarının arasında farklılıklar daha görünür hale gelecektir. Özellikle Sezer, ATÜT'ü Osmanlı tarihine uygulama çabalarını ATÜT'ün ve Doğu'nun kendisini tanımlamak için değil, yalnızca Batı'dan ayrışmak için bir araç olarak kullanıldığı belirtmektedir.[736]

Sezer, Asya uygarlıklarının tamamının ATÜT çerçevesinde tanımlanamayacağını belirtmekte özellikle Bozkır uygarlıklarının diğer toplumlardan farklı coğrafi ve ekonomik şartlar nedeniyle uyumsuz olduğunu ifade etmektedir. Bozkır baskısı, toprak mülkiyetinin su boyu ovalarında gelişmesine ve verimli topraklar için sıkça savaşların meydana gelmesine neden olmuştur. Ayrıca su boyu ovalarının tarımsal mülkiyetin merkezi olması nedeniyle, daimî korunma ihtiyacı, askeri ve siyasi teşkilatlanmanın önemini ortaya çıkarmıştır. Ancak, bu teşkilatlanma ekonomik

---

[734] SEZER, **a.g.e.**, s. 57.
[735] SEZER, **a.g.e.**, s. 58-59.
[736] SEZER, **a.g.e.**, s. 59-60.

gelişme çizgisine ulaşmamıştır ve teşkilat ile toplum arasında Batı'da görülen ilişkilerin benzeri yoktur. Teşkilat, toplumdan ayrı, bağımsız bir varlık gibi görünmüş ve toprağın korunması ile yerleşik tarımın gelişmesini sağlamıştır.[737]

Sezer'e göre, ATÜT, bütün Asya toplumlarını kapsamaz ve bu nedenle Asya toplumları içinde Bozkır uygarlıkları ayrı bir kategori olarak ele alınmalıdır. Ona göre, Osmanlı Devleti ne feodal ne de ATÜT modeline uygun bir yapıda değildir. Osmanlı Devleti, ekonomik teşkilatlanmayı genellikle yerel halklara bırakmış ve üstün bir varlık rolü oynamamıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde, geniş sulama işlerine denk düşecek bir ekonomik görev de bulunmamaktadır. Bu açıdan, Osmanlı Devleti'nin bir bozkır imparatorluğu olarak nitelenmesi de uygun değildir. Bu bağlamda Sezer'e göre, Osmanlı Devleti, mevcut sınıflandırmaların dışında özgün bir Dünya Devleti olarak ele alınmalıdır. Çünkü ancak bu şekilde Osmanlı Devleti, Doğu-Batı çatışması içinde daha anlaşılır bir konuma ulaşacaktır.[738]

Ufuk Özcan, Baykan Sezer'in çalışmalarıyla Osmanlı toplumunu, ATÜT, feodalizm, az gelişmişlik ve Doğu despotizmi fikirleri çerçevesinden değerlendirdiğini ve hepsine mesafeli yaklaştığını belirtmektedir. Çünkü Osmanlı devleti üç çağda etkinlik gösteren ve değişime uğrayan bir dünya devleti özelliği göstermektedir.[739] Bu durumda Osmanlı devletini, tek bir sosyolojik ve ekonomik yapılanma üzerinden değerlendirmek mümkün değildir.

Neticede, ATÜT tartışmaları dönemin birçok aydını tarafından tartışılmış ve Marksist görüşün Osmanlı-Türk toplum yapısını çözümleme ve kapitalizm öncesi toplumun hangi evrede olduğu konusunda bir kanaate varılmasına yardımcı olmuş ancak aydınların bazıları fikirlerinde sabit bir tezi ısrarla takip ederken bazılarının okumalar ve zaman içinde daha özgün tespitlere ulaştığı görülmektedir. Ancak ortaya çıkan bu farklılıklar, Marksist yazarlar arasında Küçükömer örneğinde olduğu gibi kopuşlara ve ötekileştirmelere neden olmuştur.

---

[737] SEZER, **Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları**, s. 4.
[738] SEZER, **a.g.e.**, s. 5-6.
[739] ÖZCAN, "Asya Tipi Üretim Tarzı (Atüt) ve Türk Tarihçiliğine Yansımaları", s. 170-173.

4.4. Doğu Despotizmi Fikri ve Osmanlı Devleti

Dönemin bir diğer sosyoloğu olan Niyazi Berkes, 1969 ve 1970 yıllarında yayınladığı "Türkiye İktisat Tarihi" ve "Türkiye'de Çağdaşlaşma" adlı eserleri ile Osmanlı ekonomisi, Türkiye ekonomisi ve güncel tartışmalar üzerine düşüncelerini dile getirmiş ve Yön Dergisi'nde sık sık yazılar yazmış olmasına rağmen Yön Bildirisi'ni imzalamayan yazarlar arasında olmuştur. Ancak, Yön çevrelerinde etkili bir isim olan Berkes, Yön Dergisi başyazarı Doğan Avcıoğlu'na yönelik eleştiriler de bulunmakta ve Türkiye'nin geri kalmışlık ve demokrasinin gelişmemesi gibi sorunları, tarihsel bir perspektifle ele alarak açıklamaya çalışmıştır.[740] Berkes, dönemin etkin tartışmaları olan feodalizm ve ATÜT tartışmalarına katılmış ancak Osmanlı'nın padişahlık ya da despotizm idaresini Batı tarzı feodalizm, teokrasi ve tiranlık sistemlerinden ayrı değerlendirmeyi tercih etmiştir.[741] Çünkü Berkes, Osmanlı'yı incelerken yapılan yöntemsel hatayı Batı siyaset geleneği ve kavramları ile açıklamaktan kaynaklandığını belirtmektedir.

Berkes'e göre XVIII. yüzyıl öncesi Osmanlı siyaset ve ekonomisinin Batı feodalizmi ile aynı olduğu görüşü, özellikle Balkan ülkelerinin tarihçileri arasında yaygınlaşmıştır. Çünkü bu tarihçiler, ulusal kurtuluşlarını Marksist bir açıdan açıklamak için Osmanlı sistemini feodal olarak göstermeye çalışmaktadır. Ancak asıl önemli olan siyasal örgüt açısından Osmanlı'nın feodal ya da despotik olması değil, üretim biçimi, üretim araçlarının mülkiyeti, üretim ilişkileri, üretim ürünlerinin üreticileri tarafından nasıl ele geçirildiği ve nasıl dağıtıldığı ile ilgili olmalıdır.[742] Örneğin Batı serfi, senyöre bağımlıdır, reaya ise bir kula veya sipahiye bağımlı değildir. Reaya, özel hukuk açısından şeriata ve kadıya, serf ise eğer Hristiyan ise kiliseye bağlıdır. Reaya siyasi açıdan, tüzel hukukta ise, sipahiye bağlıdır, ancak bu mutlak bir bağımlılık değildir. Tımar beyinin hukuki gücü, kendisine ait bir hakkın sonucu değildir. Aslen kendisi de bir nevi devlete göre görevlidir. Berkes özelikle toprak ve vergi işlerinin, özel ve tüzel hukuk alanlarının iç içe geçtiği ve hatta

---

[740] ALTAY, ÇELEN, "Osmanlı'nın Kapitalizm'e Geçemeyişinin Günah Keçisi Olarak Batı Müdahalesi: 1964 Türkiye Sosyalizminden Örnekler", s. 366.
[741] ÖZCAN, "Asya Tipi Üretim Tarzı (Atüt) ve Türk Tarihçiliğine Yansımaları", s. 169.
[742] Niyazi BERKES, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2003, s. 24.

birbirleriyle örtüştüğü bir alan olduğu için bu iki alanın hükümlerinin karıştırıldığını düşünmektedir.[743] Bu bağlamda diğer ATÜT düşüncesine sahip olan yazarlar gibi Berkes de Osmanlı'nın Batı feodalizm ile yeterli paydaşı olmadığını ve özellikle yapılan hatanın Osmanlı sisteminin daha karmaşık olması nedeniyle yeterli inceleme yapılmadan karara varılmasına bağlamaktadır.

Berkes, Osmanlı'da ekonomik değişimleri anlamak için XVII. yüzyılın başındaki mali krizi incelemek yerine öncelikle tımar sisteminin bozulmasına yoğunlaşmaktadır çünkü tımar sistemi aslında iç kapitülasyon uygulamasının bir parçası ve ekonomik bozulmanın ana sebebini oluşturmaktadır. Tımar sistemi, Osmanlı sisteminde tarımsal topraklarda devlete ait olan siyasi hakları, reaya denen köylülere ekonomik görevleri ve gelir vergisini alacak yetkiyi veren bir teorinin bir uygulamasıdır. Ancak tımar beyi veya zeamet beyi veya sipahi, aslında üretici değil, askerdir ve asıl işleri, köylülerden devlet adına kira karşılığında "kesim" adı verilen geliri toplamaktır. Ortaya çıkan bu sonuçta askerler üretime dahil değil gerek üretim araçları gerekse üretim yöntemleri bakımından köylünün bilgisine ve yeteneklerine bağlı haldedir.[744] Bu açıdan sistemin ilerleyişinde köylünün ekonomik gelişiminin desteklenmesi gerekmekte ancak devletin böyle bir yapılanması olmadığı için sistemin çözülmesi durumunda devletin yeni bir yapılanma içine girmesinden başka çare kalmamıştır.

Berkes bu noktada XVII. başında gerçekleşen mali kriz sonrası geliştirilen "iltizam" sistemini ise köylünün üzerinde oluşan yeni bir sömürü düzeni olarak değerlendirmektedir. Çünkü Berkes'in ifadelerinde: "Bazı hallerde hazine ile üretici arasında beş, altı mültezim bulunabilir. Son zamanlara doğru bu mültezimlerin birçoğu, şehirlerde ticaret ve faiz kapitali birikimi yapan zengin Rum veya Ermeni mültezimlerdi. (Anadolu'nun XVIII. yüzyıl sonlarına doğru Rumlaşmasında ve Ermenileşmesinde bunun rolü olduğunu tahmin ediyorum)."[745] Şeklinde yer verilmektedir. Bu bağlamda iltizam sistemi ile tarım ve zanaat sınıflarının sömürüsü artmış ve bu sınıflara dahil olan kişilerle birlikte servet biriktiren sömürücü sınıf

[743] Niyazi BERKES, **Türkiye İktisat Tarihi**, C. 1, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1972, s. 36.
[744] Niyazi BERKES, **Türkiye İktisat Tarihi**, C. 2, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1975, s. 192-193.
[745] BERKES, **a.g.e.**, C. 2, s. 300.

içinde çıkar çatışmaları meydana gelmiştir. Bu bağlamda Osmanlı devletinde ortaya çıkması beklenen servet birikimi ve kapitalizm hareketleri azınlıkların eline geçmiş ve bu sömürü düzeni içindeki çatışmalar sebebiyle ekonomik güçsüzlük ve yeniliklerin ortaya konulamaması çözülmeyi getirmiştir. Bu tutuculuk ve yenilik yaratma güçsüzlüğünün siyasi yansımalarına da bakıldığında Celâlî ve sipahi isyanları, yeniçeri isyanları, esnaf hareketleri, derebeylik isyanları, Nizam-ı Cedid reformu ve Sened-i İttifak yasası Osmanlı siyasi düzenine karşı veya onun değiştirilmesi yönünde yapılmış girişimlerdir. Ancak ne siyasi ne de sınıfsal olarak, bu çabalardan hiçbiri Osmanlı düzenini değiştirememiştir.[746] Bu durum değişime karşı olan güçlerin direnci ve mücadelesi ile açıklanmaktadır. Berkes'e göre bu noktada ekonomik düşüncede herhangi bir değişim izlenmediği gibi, ekonomik politika uygulamalarında da zaman içinde bir değişiklik olmamıştır. Aksine, mevcut yöntemler daha da sertleştirilmiş ve daha önce nadiren kullanılan geleneksel uygulamalar daha yaygın hale gelmiştir. Örneğin, müsadere, vergi, nakit değerin manipülasyonu ve iç ticareti de tekel altına alma gibi uygulamalarda daha fazla sertleşme görülmüştür. Bu bağlamda Osmanlı Devleti, ekonomik düşüncenin gelişmesine izin vermemiş ve ekonomik meseleleri siyasal bir konu olarak görmesi nedeniyle, ekonomik açıdan yeni bir bakış açısının gelişmesine engel olmuştur.[747] Bu gelişmeler sorunun ekonomik olduğu gerçeğinden uzaklaşılmasına ve siyasal eğilimler ile çözümün gerçekleşeceğine olan inancın artmasına neden olmuştur.

Bir diğer açıdan Berkes'e göre, tarihçilerin yeniçeri ocağının kaldırılmasını Osmanlı sistemindeki bir dönem noktası olarak değerlendirmeleridir. Çünkü ona göre bu durum devrimci bir olay olarak değil, daha çok XIX. yüzyılın başlarında Osmanlı despotizminin farklı desteklerle sürdürme çabası olarak görünmektedir. Berkes'e göre gerçek devrim ekonomik kaynaklı olmalıdır çünkü ancak böyle bir hareketle toplumsal değişim başlatılabilirdi. Ona göre bu olay, Batı'da Napolyon savaşlarının ardından sanayi devriminin başlaması ve buhar gücünün Osmanlı topraklarına

[746] BERKES, **a.g.e.**, C. 2, s. 300-301.
[747] BERKES, **a.g.e.**, C. 2, s. 325-327.

ulaşması olarak belirginleşmektedir.[748] Bu dönemin getirdiği ekonomik düşünce yapısı Osmanlı tarihindeki ilk ekonomik düşüncenin gelişimine katkı sağlamıştır.

Bu düşüncenin en eski izlerini Takvim-i Vekayi ve Ceride-i Havadis üzerinden takip eden Berkes, bu dönemde ilk olarak Batı ekonomisi ve kurumları hakkında bilgi ve haberler verildiğini ikinci olarak ise Batı ekonomik etkisinin bazı fikirleri tartışıldığından bahsetmektedir. Bu dönemde ilk defa ekonomik kalkınma fikrine dayalı uygulamaların ve planlamaların izleri görülmekte ve belki de daha önemlisi, hükümdarın ve çevresindekilerin düşüncelerinde ilk kez siyasi gücü ekonomik bir güce dayandırma arzusu ortaya çıkmıştır.[749]

Berkes'in düşüncelerinde Türk-İslâm-Osmanlı toplumunun, çağdaşlaşma sürecinin başlamasından önceki yapısı, feodal veya teokratik sıfatlarıyla kolayca tanımlanamaz, çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim ve toplumsal yapısı kendi özgün karakteristiğe sahiptir. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu hem doğudan hem de batıdan etkilenmiş bir büyük imparatorluktu ve kendine özgü bir yönetim tarzı geliştirmiştir. Bu bağlamda ne feodalite ne de teokratik özellikleri tam anlamıyla göstermemektedir. Ancak, Batı'da gelişen düşünce akımları ve kavramlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun yapısını anlamakta yetersiz kalmış ve sıkça yanlış tanımlamalar yapmışlardır.[750] Buradaki temel yanılgı Batı'nın tüm dünyayı kendi gelişmişlik seviyesi üzerinden geriye doğru devam eden bir izleği takip etme şeklinde anlamasından kaynaklanmaktadır. Örneğin ekonomi tarihinde Batı'da feodalizmden kapitalizme bir geçiş dönemi yaşanmış, ancak liberalizm ve kapitalizme geçememiş olan tüm Asya ve Afrika medeniyetleri genellikle geri kalmış olarak kabul edilmiş ve feodal olarak etiketlenmiştir. Bu tür sınıflandırmalar, Osmanlı İmparatorluğu'nun özgün özelliklerini ve farklılıklarını göz ardı etmeye yönelik bir eğilimi yansıtmaktadır.[751]

Batı'nın ortaya koyduğu bu üstünlük perdesi altında Osmanlı-Türk toplumunda devlet, ekonomi, eğitim ve toplum kurumları gibi alanlarda, eski yapının bir yanına

---

[748] BERKES, **a.g.e.**, C. 2, s. 327.
[749] BERKES, **a.g.e.**, C. 2, s. 328.
[750] BERKES, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s. 24.
[751] BERKES, **a.y.**

Batı'dan bir şey eklemeye çalışma girişimleri hep devam etmiştir. Ancak yine de "kayıtsız şartsız her yönüyle Batılılaşma" sloganıyla yürütülen süreçler de yaşansa Batılılaşma toplum üzerinde tam anlamıyla başarılı olmamıştır. Berkes' göre, İslam, Osmanlı veya Türk birimi olarak tanımlanan birimlerin yaşamını sürdürebilmesi için, bu birimlerin Batı yönlü çağdaşlaşması gerektiğine inananların yaşamları bu sonucu görmeye yetmemiştir.[752]

Bu bağlamda Berkes'e göre, Osmanlı devletinde sahip olduğu otorite yaygın bir kontrol oluşturmakla ve devletin ekonomik kurgusu Doğu despotizminin özelliklerini göstermektedir.[753] Ayrıca Osmanlı devletinde uygulanan gerek kapitülasyonlar[754] gerekse iç sömürü düzeni ve tekel uygulamaları İmparatorluğun kapitalizme geçişini engellemiştir. Belki iltizam sistemi ile başlayacak olan servet birikimi de yine azınlıkların veya güç odaklarının kontrolüne geçmekle yine bir sömürü düzeni oluşmasına ve köylünün devam eden mağduriyetine neden olmuştur. Böylelikle Osmanlı Devleti'nin kapitalizme geçişi engellenmiş ve yine Batı kurgusundaki gelişmişlik düzenine bir türlü geçiş sağlanamamış ve Osmanlı Devleti az gelişmiş veya feodal ibareleri ile ifade edilmeye devam edilmiştir.

4.5. İlkel Sosyalizm Arayışı ve Osmanlı Düzeni

Marksist düşüncenin önemli teorisyenlerinden biri olan Hikmet Kıvılcımlı, Kurtuluş Savaşı döneminde Kuvay-ı Milliye gönüllüsü olmuş savaş sonrasında ise tıp eğitimini tamamlamış bir doktordur. Kıvılcımlı ilk olarak 1920 yılında Türkiye Komünist Partisine yazılmış ve 1925 yılında TKP merkez komitesine katılmıştır. Kıvılcımlı'nın bu tarihten itibaren hayatı sürekli kovuşturma ve hapishanelerde geçmiş 1960'lara gelene kadar ömrünün yaklaşık 23 yılını cezaevinde tamamlamıştır.[755] Kıvılcımlı 1954 yılında Vatan Partisini kurmuş, 1965 yılında Tarihsel Maddecilik yayınlarını kurmuş ve yönetmiştir.[756] Kıvılcımlı bu yayınevinde

---

[752] BERKES, **a.g.e.**, s. 28.
[753] MARDİN, **Türk Modernleşmesi Makaleler IV**, s. 188.
[754] BERKES, **Türkiye İktisat Tarihi**, C. 2, s. 52-53.
[755] Süha ÜNSAL, "Türkiye'de Komünist Düşüncenin Kaynaklarından Biri Olarak Dr.Hikmet Kıvılcımlı", **Toplum ve Bilim Dergisi**, No: 78, 1998, s. 112-116.
[756] ÜNSAL, **a.g.e.**, s. 121.

Marx, Engels ve Lenin'in eserlerini çevirmiş, "Tarih Devrim Sosyalizm", "İlkel Sosyalizmden Kapitalizme İlk Geçiş: İngiltere" ve "İkinci Kuvayı Milliyeciliğimiz" adlı eserlerini burada yayınlamıştır. Kıvılcımlı'nın en önemli yaklaşımı bugünü ve gerçekliği anlamanın, geçmişin doğru incelenmesi ile mümkün olacağını düşünmüş ve Marksizmin özellikle kapitalizm öncesi tarihsel gelişme hakkında eksik olduğu noktaların incelenmesini kendine bir görev bilmiş ve tarihsel gerçekliğin keşfine çıkmıştır. Kıvılcımlı Engels'e atıfla, bir işin zihinde bilinçli bir şekilde tasarlanması ve planlanmasını "teori" olarak ifade etmekte. Teoriden yoksun pratiği ise, boşa zaman harcamakla bir tutmakta ve pratiğin olmadığı teoriyi ise "kafasız işgüzarlık" olarak belirtmektedir.[757] Bu açıdan ona göre, toplumsal tarihi hakikatlerin ortaya çıkarılması ancak gerçekliğinin araştırılmasıyla elde edilebilecek bir gayrettir. 1960'ların Marksistleri arasında "meşhur olan" sorunun peşinden giden Kıvılcımlı Osmanlı-Türk toplum yapısını anlamak üzere çalışmalar yürütmüş ve hem Engels hem de İbn-i Haldun'un Mukaddime adlı eserinden faydalanmıştır. Kıvılcımlı'ya göre 1967 yılında Marx'ın Grundrisse adlı eserini okumadan önce Osmanlı devleti bir nevi "Doğu feodalitesi" iken Grundrisse ve Formen okumaları sonucunda Osmanlı'yı Asya tipi üretim biçimi "ATÜB"[758] olarak tanımlamayı tercih etmiştir.[759] Kıvılcımlı'nın tarih tezinde kapitalizm öncesi toplum biçimlerinin tarihi, barbarlıktan veya ilkel sosyalist toplumdan medeniyete geçiş olarak yorumlanmaktadır. Bu açıdan, Türkiye gerçekliğini anlamak için Osmanlı tarihini kapitalizm öncesi toplum biçimlerinin genel yasaları içinde araştırmış ve Osmanlı sosyal yapısı ve ekonomik düzeninde ilkel sosyalizmin işaretlerini aramıştır.

Kıvılcımlı'nın tarih tezi, Antik Tarih'e dayanan bir zaman dilimini kapsamakta ve İÖ 4-5 bin yıllarından İS 14. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Onun ana teması ise bu uzun dönem boyunca tekrar tekrar gerçekleşen medeniyetlerin yükselişi, çöküşü ve yeniden kuruluşları ile ilgilidir. Bu açıdan Türkiye'yi anlamak için Osmanlı Tarihi

---

[757] Hikmet KIVILCIMLI, **Tarih Yazıları**, İstanbul, Tarih ve Devrim Yayınları, 1974, s. 12.

[758] Kıvılcımlı dönemin tartışmalarına bakışını şu şekilde ifade etmiştir: "Bizim 'sol' 'mütefekkir ve münevver insanlık' mal bulmuş Mağribiye döndüler. Kimi ATÜT dedi, kimi ATÜB dedi. Osmanlı Tarihi üzerine bir heyecan furyası kapladı ki ortalığı: can dayanmaz. Eline kalemi alan üniversite heveslisi Asya Tipi Üretim ve Osmanlı Tarihi adına eserler döşeyip dayadı." KIVILCIMLI, **a.g.e.**, s. 230.

[759] AYDIN, ÜNÜVAR, "ATÜT Tartışmaları ve Sol", s. 1082-1083.

üzerine eğilen Kıvılcımlı Osmanlı'nın İslam medeniyeti içinde bir tür "Rönesans" dönemi olduğu kanaatine varmıştır. Çünkü ona göre şehir temelli medeniyetlerin bir örneği olan İslam medeniyeti, Grek ve Roma gibi Antik medeniyetlerin bir benzeri olup bu süreç Protosümer devrine kadar uzanmaktadır.[760] Kıvılcımlı burada teknik ve bilimsel kanıtlar ile Protosümerlere kadar dayanan tarihin bir sebep-sonuç ilişkisi içinde zincirleme bir devinim olduğunu ve günümüzden o noktaya varan bir tarihsel gerçekliğin inşası ile ancak hakikatin anlaşılabileceğini düşünmektedir.

Kıvılcımlı insanlık tarihini iki büyük döneme ayırmaktadır: İlki Tarihöncesi (Préhistoire) medeniyetlerin ortaya çıkışından önceki çağları kapsamakta ve "Yazısız Tarih" olarak da tarif edilmektedir. İkincisi Tarih (Histoire) medeniyetlerin ortaya çıkışından sonraki çağları kapsamaktadır. Kıvılcımlı'nın Tarih tezine göre, yazılı tarih de iki ana bölüme ayrılmakta Protosümerlerden Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşüne kadar olan "Medeniyetler" dönemini Antika Tarih (Kadîm Tarih) olarak nitelemektedir. İkinci kısım ise, Batı'da Orta çağ'ın sonundan günümüze uzanan tek tip "Kapitalist Medeniyet"i yani Burjuvanın hakimiyetindeki işveren medeniyetini bir dönem olarak kabul etmektedir. Ayrıca Antika Tarih ve Modern Tarih arasında da bir Modern Orta çağ dönemi yaşanmıştır.[761] Kıvılcımlı 1965 yılında basılan "Tarih Devrim ve Sosyalizm" kitabında Antika Tarihe ve medeniyetlere önem vermekte çünkü bu medeniyetler arasındaki geçişlerin aydınlatılması ile tarihte eksik kalan alanların aydınlatılması mümkün olacağını düşünmektedir.

Kıvılcımlı'ya göre tarihin geçit noktaları Barbarların tarihöncesi dönemlerde gerçekleştirdiği toplu eylemlerin etrafında gerçekleşmektedir. Antika Tarih, Irak'taki Protosümerlerden, Mısır'daki Predinastik Toplumlara kadar belirli coğrafya ve tarih üreten güçlerden ilham alan Barbar topluluklarının, medeniyete geçişlerini anlatmaktadır. Kıvılcımlı'ya göre medeniyetler arası bu geçişler, yeni ve taze üretici güçlere sahip olan Barbar toplumlarının medeniyet kapısına gelmeleri ve medeniyetin içine girmeleri anlamına gelmektedir. Antika medeniyetin sahip olduğu durağanlık, yeni bir sosyal sınıfın gelişmesine izin vermediği gibi var olan gerici

---

[760] Hikmet KIVILCIMLI, **Tarih Devrim Sosyalizm**, İstanbul, Derleniş Yayınları, 2012, s. 19; Akif Ulaş BİLGİÇ, "Doktor Hikmet Kıvılcımlı", C. 8, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, ed. Tanıl BORA, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 588.
[761] KIVILCIMLI, **Tarih Devrim Sosyalizm**, s. 21.

sosyal sınıfı devirecek bir güçte bulunmamaktadır. Bu durumda eskimiş üretici güçler ve üretim ilişkilerinin yenilenmesi için Barbar toplulukların harekete geçmesine ihtiyaç vardır. Bu bağlamda durağanlığın çözümü ve yenilenmenin merkezinde olan Barbar topluluklar tarihöncesinin en sağlam ilkel sosyalist üretici güçlerini canlandırırlar. Kıvılcımlı'ya göre devinimini kaybetmiş bir medeniyetin en temel ihtiyacı Barbar güçlerdir ve buna maruz kalan medeniyet çökmeye mahkumdur. Ancak bu gelişme sonucunda eski medeniyet yok olur ve oluşan tarihsel devrim ile yeni ve canlı bir medeniyet inşa edilir.[762] Kıvılcımlı'ya göre Antika medeniyetin ön önemli eksiği üretici güçlerden (Teknik, Coğrafya, Tarih ve Kollektif Aksiyon) mahrum olmasıdır çünkü Antika'nın durağanlığı kollektif aksiyonu boğan ve gelişimi durduran bir yapıya dönüşmüştür.[763]

Komünist manifestoya göre "Tarih sınıfların güreşidir." Kıvılcımlı bu kavram üzerinden tarihi, toplum içindeki farklı sınıflar arasındaki çatışmaların bir sonucu olduğunu vurgular. Bu nedenle "Tarih" terimi, Barbarların medeniyete geçişlerinin ve medeniyetle mücadelelerinin tarihidir. Ona göre, Antika çağda, toplumsal süreç sosyal sınıfların mücadelesi ve Barbarlığın medeniyetle mücadelesi şeklinde cereyan etmektedir.[764] Bu bağlamda tarih bir sınıflar arası mücadele halini almakta ve barbarların medeniyete kattığı aksiyon sayesinde toplumsal hareketler meydana gelerek devinim sağlanmaktadır. Çünkü Barbarlar durağanlığa erişmiş olan ve çözümden uzak medeniyetlerin içine girerek onlara kaybettikleri hareketi sağlamakta ve kendi gelişimlerini de tamamlayıp tarihsel bir devrimi gerçekleştirmektedir. Kıvılcımlı özellikle "Orta Barbarlık konağı" seviyesindeki göçebelerin bir tür "Barbar aşısı" ile çöküşte olan medeniyeti yeniden canlandırıp bir tür yeniden dirilişi "Rönesans" tetikleyip eski medeniyetten yeni ve güçlü bir başka medeniyetin çıkışının sağlandığını belirtmektedir.[765] Bu bağlamda ilkel sosyalizmin temel ilkelerine sahip Barbarlar bu aşılama ile kaybettikleri iç mekanizmalara kavuşarak tıkanmış olan medeniyeti bir nevi tedavi ederler ve yeni medeniyetin inşasında yer alırlar. Kıvılcımlı ayrı bir özellik olarak Barbar ve medeniyet kaynaşması

---

[762] KIVILCIMLI, **a.g.e.**, s. 26; AKŞİN, "Düşünce Tarihi (1945 Sonrası)", s. 252.
[763] KIVILCIMLI, **Tarih Devrim Sosyalizm**, s. 27.
[764] KIVILCIMLI, **a.g.e.**, s. 199.
[765] KIVILCIMLI, **a.g.e.**, s. 357.

yaşanmadığında Barbarların eski medeniyeti acımasızca yerle bir ettiklerini eski muazzam medeniyetten eser kalmadığını ancak kaynaşmanın sağlandığı süreçte ise eski medeniyetin gerek kültürel gerekse dini değerlerini kabul ederek bütünleştiklerini ifade etmektedir. Bu noktaya örnek olarak da Macar ve Cermenlerin Hıristiyanlığı kabulü sonrasında Roma Medeniyetinin sahip olduğu tüm değerleri kendilerine uyarlayarak bir diriliş meydana getirdiklerini belirtmiştir. Aynı şeklide Moğol ve Türklerin Müslümanlığı kabulünün sonucunda İslam'a ait değerler ile bütünleşen toplumlar, zayıflamış İslam medeniyetinde bir yükselişin inşasına katkı sağlamıştır.[766] Meydana gelen bu Barbar-Medeni kaynaşması aslında Barbarların birçok yeni değere sahip olarak yenilenmeleri ve göçebe dönemden bir nevi feodal düzeye atlamalarına sebep olmuş ayrıca yerleşik kutsallık ve Bezirganlığın bütünleşmesi ile yeni bir rönesansın yükselişi başlamıştır.

Kıvılcımlı Osmanlı özelinde bu kaynaşmayı değerlendirirken İbn-i Haldun ifade ettiği gibi 100-150 yıllık ömür biçilen bir "Tevâif-i Müluk" olmaktan Osmanlı'nın kendi rönesansını nasıl inşa ettiği sorusuna yönelmektedir. Çünkü İslamiyet ile bütünleşen Türkler, "Müslümanlığın ilk günlerine has temiz insan demokrasisi" ve toprak, mülkiyet ve sosyal adaletin içselleştirildiği bir dönemi yaşamıştır. Burada sınır boylarından gelen Osmanlı gazileri iki rönesansını yaşamış ve çöküşe geçmiş devletin arasında (Selçuklu ve Bizans) yükselmiştir.[767] Çünkü çöküş ile kendi Bezirganlarının kendi kendini yediği bir dönemde bu devletlerin devri kapanmakta ancak kaynaşmama ve kendi marifetleri birleşince yeni düzenin kuruluşu sağlanmıştır. Burada Kıvılcımlı özellikle "Miri toprak" düzeninin yani mülkiyeti kutsal devlete ait olan toprakların yaşanan onca hırsızlığa rağmen devletin en önemli gücü olduğunu aktarmakta ve Osmanlı'nın silinip gitmesi beklenen bir "Tevâif-i Müluk"ten rönesansını tamamlayan bir evreye bu sayede çıktığını açıklamaktadır.[768]

Burada kısaca Kıvılcımlı'nın Medeniyet Rönesansı örneğine değinmek gerekirse, kendisi Osmanlı Devleti'ni beş basamakta değerlendirmekte ve diriliş devletinin son örneği olarak Anadolu'yu işaret etmektedir. Ona göre, Osmanlı devleti ilk konakta

---

[766] KIVILCIMLI, **a.g.e.**, s. 272; KIVILCIMLI, **Tarih Yazıları**, s. 248.
[767] KIVILCIMLI, **Tarih Devrim Sosyalizm**, s. 273.
[768] KIVILCIMLI, **a.g.e.**, s. 273-274.

400 çadırlık bir güçle Ertuğrul Bey döneminde Kayı obasını kurmuş ikinci konakta Osmanlı İlbleri (gazi) sosyal eşitlik, örgütlenme, kılıç gücü gibi üstün Barbar yetenekleri ile kendi rönesansının çöküşünde olan entrikaya bulanmış Bizans'ın tüm Anadolu sınırlarını ele geçirmiş ve Rumeli fetihlerine başlamıştır.[769] Üçüncü konakta 1402-1413 arasında Timur'un yarattığı "Orta Barbar" seli ile hem derebeyi kalıntıları güçlenmiş hem de tüm kadim ticaret yollarının canlanarak zenginliğe neden olmuştur. Dördüncü konakta, II. Murad Hıristiyan Rumeli derebeylerini püskürtmüş ve II. Mehmed'in Bizans'ı fethi ile Osmanlı bir "Tevâif-i Müluk" devletçiği olmaktan çıkmış ve bir evrensel imparatorluğa dönüşmüştür. Ancak burada özellikle toprak sistemindeki bir değişim üzerinde durarak Kanuni döneminde, Yahudi tefeci ve bezirganlarının etkisiyle Osmanlı toprak ekonomisindeki ürün geliri yerine kesim (mukataa) düzenbazlığı ile para gelirine bir geçiş olmuştur. Beşinci konakta ise, tarihsel devrimlerin sonuncusu gerçekleşmekte ve Osmanlı bir Barbarlık kaynaşması ile değil "Batı Medeniyeti"nin etkisiyle çöküşünü yaşamıştır. [770] Bu bağlamda Osmanlı bir uç beyliği olarak Barbarlık evresinden çöküşte olan medeniyetlerle kaynaşarak bütünleşmiş ve akabinde kendi rönesansını inşa etmiştir. Ancak bu rönesansın en üst mevkisinde yine yerleşik bezirgân tayfalarının rönesansı bir dar boğaza getirmesi ile kendi çöküşünü hazırlamış ve Batı'nın etkisiyle tarihsel devrimini yaşamıştır.

Kıvılcımlı'ya göre Antika medeniyetlerde toprak ekonomisinin gelişiminde değişimler olmasına rağmen en tabii üretim yöntemi Dirlik (Mirî) toprak sistemidir. Çünkü sistemde ürün üzerinden vergilendirme yapılması ve devlet çiftçi ilişkisinin sağlanmış olması gibi şartlar nedeniyle doğal bir üretim söz konusudur. Ancak savaşçı gazilerin toprak beyliğine evrilmesi ile oluşan yeni sosyal düzende ortaya çıkan Tefeci-Bezirgân sınıf ürün iradı yerine para iradına geçiş ile toprak sistemin mülkiyetsiz doğallığını bozmuştur.[771] Bu bağlamda devletin topraklarında toplumsal mülkiyet yerine kişisel mülkiyet güçlenmiş ve halka topraktan elde edilen milli gelir daha adaletsiz bir şekilde dağıtılmıştır. Neticede para ekonomisi, Osmanlı Kesim düzeninin benzeri bir derebeylik ve Tefeci-Bezirgân ön sermayenin hızla

[769] KIVILCIMLI, **a.g.e.**, s. 359-360.
[770] KIVILCIMLI, **a.g.e.**, s. 360-361.
[771] KIVILCIMLI, **Tarih Yazıları**, s. 291.

yayılmasına yol açmış. Bu gelişmeyle modern sermayenin ana rakiplerinden biri olan ön sermaye, antik medeniyetlerde kapitalizmin gelişimini zorlaştıran birinci sebep halini almıştır.[772] Bu açıdan bakılınca toprak mülkiyeti üzerinde yaşanan bu tarihsel gelişmeler Osmanlı-Türk toplumunu ve günümüzde Türkiye'nin yaşadığı sosyal ve siyasi sorunların kökenlerini anlamak için yeterli bilgiyi vermektedir.

Osmanlı'da devletinin ürün vergisi yerine Kesim düzeni (Mukataa-İltizam) üzerinden para geliri elde etmesi başta dönemsel sorunları çözerken daha sonraları daha büyük sorunların sebebini oluşturmuştur. Dirlik düzeninin derebeyleri, toprak sahibi olmayıp bir nevi devlet görevlisiyken kesim düzeninin temsilcileri, yani (Mukataacılar, Mültezimler ve Sarraflar) yeni sosyal sınıflar, devletin temel gelir kaynakları olan toprak ve gelire el koymaktadır.[773] Bu noktada Osmanlı devletinde gücü ekonomiye dayanan yerli ve köklü "eşraf-ayanlar," yeni bir sosyal sınıfın doğuşunu işaret etmekte ve bu grup devlet otoritesi üzerinde büyük güç sahibi olmuşlardır.[774]

Kıvılcımlı'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu ele alış tarzı, hem Doğu ile Batı arasında ayrım yapmadan hem de kapitalizm öncesi diğer toplum biçimlerinden bağımsız olarak, barbar-medeni çatışmasının sonucu olarak ortaya çıkan bir toplumsal yapının analizini sunmaktadır. Bu açıdan diğer Marksist tarihçilerin yaklaşımlarından perspektif ve yöntem olarak farklılıklar barındırmaktadır. Ancak bu model yalnızca Osmanlı İmparatorluğu'nu değil, aynı zamanda Doğu veya Batı ayrımını yapmaksızın kapitalizm öncesi toplum biçimlerini belirli gelişim yasalarına göre açıklamaya çalışan genel bir modeldir. Onun tarih tezinde hem özgünlük hem de diğer görüşler ile iç içe olan bir bakış mevcuttur. Osmanlı devletini İbn-i Haldun'a ait "Devletler de tıpkı insanlar gibi doğar, büyür, yaşlanır ve ölürler." teması üzerinden değerlendirmekte ve 100 ila 120 yıllık bir döngüde Osmanlı'nın nasıl hayatta kaldığının kaidelerini incelemiştir. Antika medeniyetlerin Barbar aşısı ile

---

[772] KIVILCIMLI, **a.g.e.**, s. 292; Hikmet KIVILCIMLI, **Osmanlı Tarihinin Maddesi I**, İstanbul, Bibliotek Yayınları, 1989, s. 15.
[773] KIVILCIMLI, **Tarih Yazıları**, s. 293; KIVILCIMLI, **Osmanlı Tarihinin Maddesi I**, s. 15-16.
[774] Kıvılcımlı bu grupları Mütegallibe (Zorba takımı) olarak tanımlamakta ve bunun temel nedeni olarak da milletin malını çalmalarını göstermektedir. Bu grupların hepsi, Osmanlı topluluğuna, çiftçilerden padişaha kadar herkese şu sloganı yutturmuşlardır: "Devlet malı deniz; yemeyen domuz!" KIVILCIMLI, **Tarih Yazıları**, s. 293.

yenilenmesinden Osmanlı toprak düzeninin dirlik sisteminden ayrılışına ve kesim düzeninden çöküşüne kadar geçen tarihsel devrimlere odaklanmıştır. Ona göre en büyük hata Osmanlı'nın tabii olan mülkiyetsiz toprak düzenini terk edip Tefeci-Bezirgânların toprak mülkiyetini nakdi vergiler sayesinde ele geçirmesiyle başlamıştır. Çünkü Bezirgân ekonomisiyle insanın mal ve para gibi nesnelere tapma eğilimini yaratan "mal fetişizmi" olarak adlandırılan bir ruh hali insana kazandırılmış böylelikle insan, "kendi ürettiği ve tapındığı" şeylerin egemenliği altına girmiştir.[775] Burada dikkati çeken konu ise paranın bir vergilendirme ölçütü olarak kullanılması ile gelişen sermaye artışı Avrupa'da kapitalizmin doğuşuna neden olurken bu durum Osmanlı ekonomisinin gelişmek yerine gerilemesine neden olmuştur. Bu açıdan devlet malı Tefeci-Bezirgân düzenin tekeline geçerek gelişimi engelleyen ve kazancı şahsileştiren bir düzene mahkûm edilmiştir.

[775] KIVILCIMLI, **Tarih Devrim Sosyalizm**, s. 362.

SONUÇ

Tarihçilik, geçmişte yaşanmış olayları, kişileri ve süreçleri inceleyen ve yorumlayan bilimsel bir disiplindir; tarih yazımı ise bu incelemelerin ve yorumların yazılı olarak ifade edilmesi süreci olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihçilik, bilimsel metotlar ile geçmişin anlatısını Ranke'nin ifadesiyle en mükemmel anlamda "olanı olduğu gibi" anlatarak tarihsel bağlamları daha anlaşılır kılmaktadır. Tarih yazımı, bu metodolojik çerçevede elde edilen bulguların, anlatıların ve tezlerin, anlaşılmasını kolaylaştırmak ve karşılaştırmalar ile genel bir analizini sunmayı hedeflemektedir. Bu açıdan birbirine bağlı bu iki kavram, tarihsel bilginin üretilmesi, kaydedilmesi ve aktarılmasında merkezi bir rol oynar ve tarihin, toplumların kimliklerini, değerlerini ve geçmişle olan ilişkilerini anlamlandırmada önemli bir rol üstlenmektedir.

Türkiye'de Tarihçilik metaforu, geniş ölçekli bir zaman ve mekân tasavvurunu gerektirmektedir. Bu noktada Osmanlı Devleti'nin Meşrutiyet hareketleri ile başlayan milli tarih kurgusundaki güçlenme "hanedandan fikrinden kopuş" ve "millileşme" şeklinde gelişmekte Cumhuriyetin ilanıyla birlikte bu düşüncesinin ideolojik bir merkeze oturtulması ile sonuçlanmıştır. Dönemin şartları içinde tüm dünya toplumlarını etkileyen bu "milli tarih" fikri değişimlere uğramakla birlikte varlığını sürekli devam ettiren bir kurgu halini almıştır. Ayrıca bu kaide sadece devletin iç dinamiklerinden etkilenmemektedir çünkü dış baskı ve odakların etkisi ve istekleri de değişen miktarlarda daimî olarak kendini göstermektedir.

Bu açıdan bakıldığında, cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren tarihçilik faaliyetleri, meşruiyetin kazanılması, ulus bilincinin oluşturulması, iç ve dış baskılara karşı toplumun direnç noktasının inşa edilmesi gibi nedenlerle bir merkezileşme noktasına dönüşmüştür. Ancak süreklilik içindeki değişim, tarihçileri, coğrafya kurgusu üzerinde bir halk bütünleşmesine yönlendirirken bu kurgu yeni millet algısının oluşmasına ve mevcut millet algısıyla bir nevi karşıtlık oluşmasına neden olmuştur.

Tarihçilik ve tarih yazımı çalışmalarına göre toplumların binlerce yıldır sahip olduğu değerlerin korunmasına odaklanması hayret uyandırmaktan uzaktır çünkü değerlerin oluşması nasıl bin yıllar alıyorsa korunması da bir o kadar ehemmiyetlidir. Bu konuda fikri planda yapılacak bir tartışma bilindiği üzere tüm fikirlerin gelişmesi için bir zenginliktir. Ancak temel hassasiyetlere duyulan yüksek kutsallık fikri çatışma ve ötekileştirmenin fitilini ateşlemektedir. Örneğin sadece fikri olmayan ve tamamen devlet otoritesinin ortadan kaldırılarak bir devrim ile sistemin yeniden inşası gibi düşünceler, mevcut sisteme korumacı ve sahiplenici bir şeklide değerlendirenler için temel karşıtlığı oluşturmuş ve hem fikri hem siyasal arenada bir mücadele başlamıştır

Her ideoloji, tarihi kendi "şimdi"sinin meşruiyetini sağlama aracı olarak görmüş ve genellikle en doğru tarihi kendi perspektifinden yazdığını iddia etmiştir. Bu, ideolojilerin toplumlarına ve siyasi hareketlerine dayanak oluşturmak için tarihi kullanma ve araçsallaştırma eğiliminde oldukları anlamına gelmektedir. İdeolojilerin, tarihi olayları yorumlama biçimleri, vurguladıkları olaylar ve kişiler, tarih anlatılarının şekillenmesinde etkilidir. Bu nedenle, tarihin nesnel bir kaynak olduğu gerçeği unutulmamalı ve tarihçilerin, objektif tarih araştırmaları yaparak farklı ideolojilere karşı teoriler oluşturması desteklenmelidir. Bu nedenle bilimsellik, tarihçilik faaliyetlerinde temel bir ölçüt olmalıdır ve tarihçilerin disiplinler arası iş birliği yapmaları ve teorik bir çerçeve oluşturmaları önemlidir. Bilimsel yöntemler ve standartlar, tarihçilik çalışmalarının objektif, güvenilir ve evrensel bir nitelik taşımasına yardımcı olacaktır. Ancak bilimsellikten uzak veya disiplinler arası iş birliğine kapalı bir tarihçilik yaklaşımı, tarihçiler arasında ayrışmaya ve ötekileştirmeye yol açabilir. Bu, farklı tarihçilik yaklaşımlarının birbirini reddetmesine veya eleştirmesine neden olabilir. Bunun yerine, farklı tarihçilik yaklaşımlarının bir araya gelerek daha kapsamlı bir anlayış oluşturmasını teşvik edilmesi gerekmektedir.

Siyasal irade ve tarihçilik faaliyetleri arasındaki ilişkiler düşünüldüğünde iktidarların tarihle ilişkisi ve tarih eğitimine yönelik ideolojik yaklaşımlarının, tarih bilincine olumsuz etkiler yaratabileceği ve bu etkilerin genellikle tarih eğitimi ve toplumsal tarih bilincini şekillendirme amacı güttüğü görülmektedir. Bu özellikler içinde, Cumhuriyet dönemi tarihçilik ve tarih yazımı faaliyetleri Cumhuriyetin ilk yıllarından Soğuk Savaşın bitimine kadar olan süreçte de bu şekilde ilerlemiştir. Cumhuriyetin ilk tarih yazımı faaliyetleri Türk Tarih Tezinin fantastik romantik

öğelerle dolu yelpazesi içinde gelişmekte, Türk tarihinde göçebeliğin ve göçebelik kaynaklı sorunların tartışıldığı, Moğollarla tarihi ve etik bağların tamamen reddedildiği bir sürecin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Türk Tarih Tezi döneminde tarih yazımı, Türklüğün ırksal niteliklere bağlandığı, İslam ve Osmanlı tarihinin ikinci plana atıldığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunula birlikte bu döneme ait çalışmalarda, dünya genelinde tarihçilik faaliyetlerinde kullanılan bilimsel dil incelemeleri yapılmadan sürdürüldüğü için yazım faaliyetlerinde sorunlarla karşılaşılmıştır. Bu açıdan tüm kurumları ile yeni bir kuruluş sürecinde olan Türkiye, yükselişte olan milliyetçi tarih kuramlarına bir cevap vermek amacıyla ırksal niteliklerin, arkeolojik ve antropolojik çalışmaların ön planda tutulduğu milli bir tarih kurgusunu deneyimlerken ülkenin yeni koşullarına karşı bir uyumlanma süreci içine girmiştir. Türk Tarih Tezi'nin ortaya çıktığı dönemde, Aryen ırkların ve Avrupa merkezciliğin yaygın olduğu bir zaman dilimiydi. Bu tez, Türklerin Aryen ırkıyla ilişkilendirilmesini ve İslamiyet öncesi Türk tarihini vurgulamayı amaçlamakta ancak bu yaklaşımın sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'nun ve İslam tarihinin gölgede bırakıldığı şeklinde eleştirilerin de merkezinde yer almıştır. Türk Tarih Tezi ile, Osmanlı ve İslam tarihine daha az ilgi gösterilmesine ve Türk tarihine odaklanılmasına neden olmuş ve bazı tarihçilere göre Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasının ihmal edilmesine yol açmıştır. Ayrıca, Türk Tarih Tezi'nin etkisiyle geleneksel inanç merkezli yaklaşımların yerini dünyevileşme ve bilimsel metotların alması, Türk tarihçiliğinin evrilme sürecinin bir parçası olarak görülmektedir. Tüm bu gayretler hem iç hem de dış baskıların neticesinde gelişmekte ve yeni kurulan Cumhuriyetin varlığını ve meşruiyetini kanıtlamanın önemli bir yolu halini almıştır.

1939'lardan itibaren ise Anadoluculuk fikri etrafında toplanan düşün dünyası, büyük bir yıkımın ardından küllerinden doğma sürecinde olan ulus-devletin yeni bir hedefe kilitlenme serüveni olarak ortaya çıkmaktadır. Cumhuriyetin kurucu siyasi erkinin etnik anlamda bir Türk kimliği tasarımı üzerinde yoğunlaşırken Anadolucular, korumacı bir yerlilik ve bir coğrafya kimliği üzerinden ulusun oluşmasını benimsemektedirler. Ancak gerek siyasal endişeler gerekse kurucu erkin baskıcı tutumu üzerine resmî ideoloji ile benzer yönler inşa eden Anadoluculuk fikri, özgünlüğünü korumakta zorlanmıştır. Anadolucu tarih yazımı, ırk temelli bir toplum fikri yerine onu bir vatan olgusu merkezinde bir yerlilik kavramı ile meydana

getirmektedir. Anadolucu tarih kurgusuna göre etnik anlamdan ziyade bir kaynaşma kurgusu üzerinden toplum temellendirilmesi yapılmaktadır. Bu bağlamda Anadolulu Türk imgesi, tarihsel süreç içerisinde Farklı etnik grupların bir kaynaşması sonucu meydana gelmiş olup bu düşünce bazen üstü kapalı bazen de açıkça ifade edilmiştir. Burada ulaşılmak istenilen temel sonuç ulusun, bir etnik soya bağlı olarak değil coğrafya temelli bir kader birliği olarak ortaya çıktığını belirtmektedir. Anadolucu tarih yazımı coğrafyanın içinde bulunan hem ırk hem de dini farklılıkları bulunan toplumları homojen bir yapıda ortaya koymaya çalışmaktadır. Burada ulaşılmak istenen düşünce, müşterek bir vatan kavramı üzerinden bir coğrafya olarak Anadolu'nun kutsanması şeklinde kendini göstermektedir. Bu noktada ortaya çıkan en büyük sorun Anadolucu tarih düşüncesindeki milli, dini ve hümanizm düşüncesinden kaynaklanan farklılaşmalardır. Milliyetçi Anadolucu düşünce, hâkim erkin kendisinde olduğu teorisi üzerinden ifade bulurken Muhafazakâr Anadolucu yorumlarda, farklı etnik grupların değerleri çoğunluk grubunun içinde harmanlanmaya tabi tutulmuştur. Hümanist düşüncede ise niceliksel bir değerlendirme yapılmadan, farklılıklar göz önünde bulundurulmadan tam bir sentezin varlığından bahsedilmektedir.

Anadolucu görüşün içerisindeki Milliyetçi ve İslamcı tarih yazımlarında ırksal bir birlikteliğe dayalı yaşam düzeninin yerine, zamansal ve mekânsal bir daralma ile coğrafya üzerinden bir tarihsel düşünce ortaya koymaktadır. Böylelikle de Türk tarihinin tarihsel bütünlüğünün kaybedilmesi umursanmadan eksik bir tarih kurgusu oluşumuna sebep olunmuştur. Benzeri problemler Hümanist görüşün içerisinde de yer alarak tarih metodolojisinden uzak edebi ve romantik metinlerle hareket edilen bir tarih yazımı kurgusu ancak kurgusal bir zeminde gelişim gösterebilmiştir. Bu açıdan coğrafya üzerinden bir vatan ve bir tarih kurgusu oluşturan Anadolucular tarihsel metodoloji açısından sorun teşkil eden bir düşüncenin sahibi olmuşlardır.

İkinci Dünya Savaşı'nın tarafsızlık ve uyum politikaları içindeki Türkiye'sinde bu tarihsel kurgu, dünya ile bir denge yaratılmasına düşünsel açıdan destek olmuştur. Türk tarihçiliğine farklı bir yönden yaklaşan ve yeni açılımlar ortaya koyarak Anadolucu ideallerin gerçekçi bir zeminde ortaya çıkmasına ve siyasal pratiğe kavuşmasına Anadolucu tarih yazımının katkıları yüksektir. Hümanist Anadolucu düşüncenin Batı tarihine önem vermesi kısa bir dönemde de olsa tarih eğitimi politikalarında kendisine yer buluşuyla sonuçlanmıştır. Ancak bu durumun Milliyetçi

ve İslamcı Anadolucu tarih yazımının daha sonraki bir dönemde ortaya çıkan Türk-İslam Sentezi düşüncesinin fikri kökenlerine destek oluşturduğu görülmektedir. Bu bağlamda Türk-İslam Sentezi düşüncesinin, Hümanist Anadolucu dönemin tarih eğitimi üzerinde kurduğu Batı etkisi altındaki eğitim politikalarına karşı doğal bir tepki olarak ortaya çıktığını görmekteyiz. Bu açıdan Anadolucu tarih yazımı, Türk Tarih Tezi ile Türk-İslam Sentezi düşüncesinin ortaya çıktığı dönem arasında coğrafya temelli bir ulus inşası ve bir vatan aidiyeti üzerinde kurgulandığı görülmektedir. Ayrıca Hümanist Anadolucuların toplumun sahip olduğu milli değerleri ve "Türklüğü" bir çırpıda "Türklük, Anadolu'nun diğer milletleri ile aynı potada erimiş ve yeni bir Anadolu milleti oluşmuştur" şeklinde ifade etmesi özellikle milliyetçi-muhafazakâr çevrelerin sert eleştirilerine sahne olmuştur. Bu karşıtlığın sebebi ise dönemin siyasal iradesiyle kurulan bağlar neticesinde yayınlar, kültür politikası ve en önemlisi tarih ders kitaplarında yapılan değişiklerden kaynaklanmaktadır. Türk Tarih Teziyle amaçlanan Türk milli kimliğinin inşası, Atatürk'ün ölümü sonrasında bu kadar hızlı bir değişime uğramakla tarihçiliğin bakış açısının ne denli hızlı yön değiştirdiğinin de bir kanıtı olmuştur.

1960'lerden itibaren Türkiye'de Türk İslam Sentezi düşüncesi tarih yazımının güçlü bir kolu olarak ortaya çıkmış, siyasi ve düşünsel çalışmalar çerçevesinde eserler vermiştir. Sentezin ilk ortaya çıktığı dönemlerde ana kurgusu, Hümanist Anadolucu görüşün batı etkisi altında geliştirdiği Anadolu'nun homojen kaynaşan toplumları, teorilerine karşı bir tepki olmasıdır. Diğer yandan sentezci tarih yazımı, daha önce de vurgulandığı gibi sadece tarih disiplininin kendi iç dinamiklerinden ortaya çıkmamıştır. 1960'lı ve 70'li yılların Türkiye'sinin Sosyalist-Marksist tarih yazımının düşünsel hâkimiyeti altına girmek istenmemesi üzerine milliyetçi-maneviyatçı tarihçilerin ortaya çıkardığı bir karşıt tepkidir diyebiliriz. Bu noktada Türk İslam sentezi, başlarda hümanist görüşe bir tepki olarak doğmuşken 1960'lı 70'li yıllardan itibaren Komünizme karşı Türkiye'nin bir korunma politikası olarak ortaya çıkmıştır.

Bu dönemde özellikle Avrupa'da ortaya çıkan ATÜT tartışmaları ve Osmanlı feodalizmi gibi fikri yapılanmalara karşı, sentezci düşünürler bu düşüncelerin reddine ve topyekûn bir tarih kurgusunun inşa edilmesine önem vermişlerdir. Bu bağlamda, bu ekolden çok sayıda tarihçi hem akademik hem de genel okullara seslenen eserler üretmişler ve Türkiye'nin genel siyasi ortamı içinde milliyetçi muhafazakâr bir yaklaşımın ortaya konmasını sağlamışlardır.

Türk-İslam Sentezcilere göre Türklük ve İslamlık temelde sentez tez ve antitez şeklinde birbirine zıt kavramlardan müteşekkil değildir. Bu kavram, temelde birbirine uyumlu iki olgu arasındaki kavuşmayı ifade ederken Türklerin İslam'dan önceki dönemlerinde de sahip oldukları inanç sistemlerinin kültürel açıdan İslam'la uyumlu olması bu sentezin doğal seyir içeresinde gerçekleşmesinin en önemli ifadelerinden biridir. Bu kaide, ikili ilişkinin doğal bir ortamda olgunlaşmasını ortaya koymaktadır dolayısıyla onlara göre, Türklerin İslam'la tanışmasından itibaren varlığını gösteren Müslüman Türk devletleri ve Osmanlı Devleti tam anlamıyla kıvama ulaşmış olan bir sentezini ifadesidir. Bu açıdan Türk İslam sentezi düşüncesi, diğer görüşlerin iddia ettiği gibi politik amaçlarla kurgulanmış ve üretilmiş bir düşünce olmaktan daha çok geçmişte iki olgu arasında oluşan doğal bir uyumun günümüzdeki ifadesidir. İbrahim Kafesoğlu'nun "Türk-İslam Sentezi" ve Osman Turan'a ait "Türk Cihan Hâkimiyeti Tarihi" adlı eserlerde Türk tarihi kurgusuna bütüncül bir açıdan bakışın izleri görülmektedir. Bu bağlamda, Türk-İslam Sentezi aydınlarınca, Anadolucu tarih görüşünün bir coğrafya üzerinden vatan tanımı ile Marksist tarihçilerin salt maddeci tarih görüşlerine olan karşıt düşünceleri, akademik çalışmalar ile ortaya konulmuştur. Ayrıca, materyalizmin milletin varoluşunu etkileyen binlerce yıllık tarihsel geçmişi yok sayması düşünüldüğünde, sentez aydınları, Türk tarihini bu tür bir saldırıdan korumuş ve tarih ile toplum arasındaki birlikteliği inşa etmiştir.

Özellikle 1960'lı ve 1970'li yıllardan itibaren ortaya çıkan siyasal kamplaşmalar ve öğrenci hareketlerinden etkilenen Türk-İslam Sentezi fikri, politik duruşunu sergileyerek sağ kanat içinde Milliyetçi ve İslamcı siyasal örgütlenmeler içinde yer almıştır. TKAE, Aydınlar Ocağı ve milliyetçi-muhafazakâr aydınların faaliyetleri Türk-İslam sentezinin etkin bir şekilde siyasal kurgu içerisinde yer almasına neden olmuştur. Bununla birlikte 1980 askeri ihtilalinden sonra bu etki, sentezin konumunu devlet politikalarına yön vermeye kadar yükselmesine ve mevcut hükümet ile eğitim ve kültür politikalarında bir bütünleşme sağlanmasına neden olmuştur.

Sentezci tarihçilik, kurulan dernek, merkez ve enstitüler ile Milliyetçi-Muhafazakâr örgütlerin çeşitli etkinliklerine katkıda bulunmuş ve yayıncılık alanında yaptığı gibi üniversite dışında düzenlenen kongre ve kurultaylarla Türk-İslam sentezci tarih tezleri daha geniş kitlelere ulaştırılmıştır. Bu gayretler, soğuk savaş döneminin ve Sovyetler Birliği'nin yayılmacı politikasına karşı mücadelenin en önemli ayaklarını

oluşturmaktadır. Sonuç olarak, Türk-İslam Sentezi hem tarihsel kökenleri hem de politik ve fikri etkisiyle sürekli olarak toplumsal hayatı etkileyen bir hareket ve ideoloji olarak kendini göstermektedir. Bu özellikleriyle, Türk-İslam sentezi ve sentezcileri üzerine yapılan tarihsel ve sosyolojik incelemeler ve araştırmalar günümüzde de etkili bir şekilde devam etmektedir.

1960'larla birlikte sol kanadın fikri, sendikal ve yayım dünyasındaki hızlı gelişmesi ile Türkiye'de baskın bir sosyalist-Marksist hareket ortaya çıkmıştır. Bu fikri düşüncenin görünen yönü, ekonomik gelişimin ve ülkenin sosyal yapısı üzerindeki sorunların çözümlenmesine odaklanmaktadır; ancak bir diğer açıdan, devrimle devlet yapısının kontrolü ve komünist bir siyasal yapılanmanın kurulması hedeflenmektedir. Özellikle Yön dergisi etrafındaki gruplar, halkın tek başına başaramayacağı devrimi "ilerici subaylar" ve "zinde kuvvetler" adı verilen güçlerin desteği ile gerçekleştirmek istemiş ve Türkiye'de ilerici bir diktatörlük kurmayı amaçlamışlardır. Siyasal zeminde bu denli köklü değişimler planlayan sol kanadın, özellikle 12 Mart 1971 darbe girişimiyle ilişkilendirilmesi, siyasal açıdan kriminalize olmasıyla sonuçlanmıştır. Ancak sol kanadın Türkiye'de sosyalist-komünist bir düzenin gerçekleşebilmesi için bilimsel ve teorik çalışmaları ile Osmanlı-Türk toplum yapısını incelemesi, dönem için önemli kazanımlara ulaşılmasını sağlamıştır. Çünkü, Türkiye ve Osmanlı devleti üzerinden toplumun geri kalmışlığının sebepleri incelenerek güncel sorunlara çözümler aranmıştır. Ancak en dikkat çekici sorun, toplum yapısı hakkında tez geliştiren aydının fikrini ispat için tüm tarihsel verileri kendi dilediğince tasarlaması olmuştur. Marksist aydınlar, Osmanlı toplum yapısını, sınıflaşması ve mülkiyet ilişkileri üzerinden değerlendirerek Marx'ın tarihsel süreci tarif ettiği ilkel-feodal-kapitalizm-komünizm çizelgesindeki kendi konumlarını belirlemeye çalışmışlar ve bir an önce komünist devrimin gerçekleşmesini hedeflemiştir.

II Dünya Savaşı sonrası "Dekolonizasyon" problemi çerçevesinde ortaya çıkan Marksist ATÜT teorisi, en çok Osmanlı Türk toplum yapısının irdelenmesi ile kendini göstermiştir. Bu açıdan Osmanlı Türk toplum yapısının tarihsel bütünlüğünün kırılma noktaları ve değişim noktalarını belirlemek zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Böylelikle Osmanlı toplum sistemi ve Osmanlı'dan Cumhuriyete meydana gelen kurumsal sürekliliklerin saptanması önem arz etmektedir. Bu konudaki en büyük engelse batılı modernleşme kuramlarının bir uzantısı olarak gelişen soyut ve

şematik yaklaşımların izleridir. Bu noktada “Feodalizm”, “Asya Tipi Üretim Tarzı”, “Osmanlı Üretim Tarzı”, “Vergisel Üretim Tarzı”, “Patrimonyal Devlet” ve “Azgelişmişlik” ve daha ileri düzeyde “Modernleşme” kuramları üzerinde gerekli çalışmaların yapılması gerekmiştir. Ancak bu yaklaşımların Türk toplum yapısını açıklamakta yetersiz kaldığı noktalar olup önce sınırlılık ve yeterliklerinin tespiti konusunun açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Osmanlı'dan Cumhuriyete geçişte siyasal ve toplumsal yapıda meydana gelen değişimlerin tarihsel dönüşümleri ve Osmanlı'nın Batı sosyal gelişmesi ile kıyaslanma zorunlulukları vardır. Yine bu açıdan Osmanlı toplum yapısının sadece Batı merkezli değil kendi iç dinamikleri tarafından ifade edilerek yeni tezler ortaya konulması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. ATÜT dönemi tartışmalarının en büyük sebeplerinden birisi de Osmanlı'nın kendi iç dinamikleri içerisinde nasıl tanımlanacağı üzerine yapılan çalışmaların bir sonucu olarak meydana gelmektedir. Bu açıdan Marksist tarih yazımındaki çalışmalar Osmanlı tarihi açısından genel kuramsal teoriler üzerinden yapılmış ve yöntemsel eksiklikler barındırmaktadır.

Soğuk Savaş döneminin (1960-1991) yılları arasında en etkin olan tarihçilik faaliyetleri Türk İslam Sentezi ve Marksist tarih yazımı arasında şekillenmektedir. Ancak bu süreç önceki dönemlerden daha karmaşık ve çatışmaya dönük bir yapıdadır çünkü; öğrenci hareketleri ve siyasal kamplaşmaların artışı sebebiyle ötekileştirme ve entelektüel dilde aşırılıklar gözlemlenmektedir. Sol kanat “faşist” söylemlerini yüceltirken sağ kanat ise “moskof uşağı” ve “komünist” söylemleri ile cevap vermektedir. Bu bağlamda, Türkiye siyaseti üzerinde 1945 ile hissedilmeye başlayan Soğuk Savaş döneminin olumlu veya olumsuz etkileri, ülkedeki siyasal ve fikri düşünce üzerinde zorlayıcı etkiler meydana getirmiştir. Bu sorunlar, İngiltere'de 1950'li yıllarda ortaya çıkan Marksist tarihçiler ile Marksist olmayanlar tarihçiler arasında kurulan bilimsel ve şahsi diyaloğun Türkiye tarihçiliğinde kurulamamasına neden olmuş. Neticede, mevcut kopuşlar hem Türk-İslam Sentezi hem de Marksist tarihçilerin eserlerinin yeteri kadar anlaşılamaması sorununu gündeme getirmiştir.

Ayrıca önemle belirtilmesi gerekir ki, Cumhuriyet dönemi ve Soğuk Savaş Dönemi içerisindeki tarih yazımı faaliyetleri, yalnızca bizim konu aldığımız başlıklar ile sınırlı değildir. Cumhuriyet dönemi Türk tarih yazımı, tarih metodolojisi ile yazılmış sayısız eser ile günümüze kadar devam etmekte olan bilimsel çalışmalardan oluşmaktadır. Çalışma, bahsi geçen başat fikir akımları özelinde yapılan çalışmalara

odaklanarak gerek tarihçi gerekse farklı disiplinlerden düşünürlerin tez ve teorilerinin tarih yazımı faaliyetlerini etkileyen yönlerinin bir izleğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

ACIR, Benal: **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayımları Bibliyografyası 1935-1966**, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1968.

AFET HANIM vd.: **Türk Tarihinin Ana Hatları**, İstanbul, Devlet Matbaası, 1930.

———: **Türk Tarihinin Ana Hatları Metal Kısmı**, İstanbul, Maarif Vekaleti, 1931.

AHMAD, Feroz: **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, çev. Fatmagül Berktay, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1994.

AKBAYRAK, Hasan: **Osmanlı'dan Cumhuriyete Tarih Yazımı**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2012.

AKÇURA, Yusuf: **Osmanlı Devletinin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. asırlarda)**, İstanbul, Maarif Matbaası, 1940.

———: **Üç Tarz-ı Siyaset**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1976.

AFET, Hanım: "Tarihten Evvel Tarihin Fecrinde", **Birinci Türk Tarih Kongresi**, Ankara, Maarif Vekaleti, 1932.

AKINCI, Abdulvahap: **Türk İslam Sentezinde Tarih ve Kimlik**, Bursa, Ekin Yayınevi, 2013.

AKŞİN, Sina: "Düşünce Tarihi (1945 Sonrası)", C. 5, **Türkiye Tarihi Bugünkü Türkiye 1980-1995**, İstanbul, Cem Yayınları, 2000.

ARIK, Remzi Oğuz: **Coğrafyadan Vatana**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

———: **İdeal ve İdeoloji**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1969.

———: **Türk İnkılabı ve Milliyetçiliğimiz**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.

ARVASİ, S. Ahmet: **Diyalektiğimiz ve Estetiğimiz**, İstanbul, Babıali Kültür Yayıncılığı, 2001.

ARVASİ, Seyid Ahmet: **Türk İslam Ülküsü**, C. II, İstanbul, Burak Yayınevi, 1979.

ARVASİ, Seyyid Ahmet: **Türk İslam Ülküsü**, C. I, İstanbul, Burak Yayınevi, 1994.

ATABAY, Mithat: "Anadoluculuk", C. 4, **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 515-532.

AKYILDIZ, Kaya: "Mavi Anadoluculuk", C. 3, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s. 465-481.

ALPAY, Yalın: "Fuat Köprülü", C. 5, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s. 136-153.

ATATÜRK, Mustafa Kemal: **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (I-III)**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2006.

ATAY, Tayfun: "Gelenekçilikle Karşı-Gelenekçiliğin Gelgitinde Türk Gelenekçi Muhafazakârlığı", C. 5, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s. 154-178.

ATILGAN, Gökhan: "Behice Boran", C. 8, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, ed. Tanıl BORA, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 436-472.

ATILGAN, Gökhan: "Yön-Devrim Hareketi", C. 8, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, ed. Tanıl BORA, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 597-646.

ATSIZ, Nihal: **Türk Tarihinde Meseleler**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1977.

AYDIN, Suavi, Kerem ÜNÜVAR: "ATÜT Tartışmaları ve Sol", C. 8, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, ed. Tanıl BORA, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 1081-1088.

BAKIREZER, Güven: "Nihal Atsız", C. 4, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, ed. Tanıl Bora, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 352-357.

BAŞKAYA, Fikret: "Türkiye'de Sol Hareketin İdeolojik Geri Planı Üzerine Bazı Gözlemler", C. 8, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, ed. Tanıl BORA, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 73-77.

BAYKARA, Tuncer: **Zeki Velidi Togan**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.

BELGE, Murat: "Türkiye'de Sosyalizm Tarihinin Ana Çizgileri", C. 8, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce,** ed. Tanıl BORA, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 19-48.

BERKES, Niyazi: **Türkiye İktisat Tarihi**, C. 1, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1972.

———: **Türkiye İktisat Tarihi**, C. 2, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1975.

———: **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2003.

BİLGİÇ, Akif Ulaş: "Doktor Hikmet Kıvılcımlı", C. 8, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, ed. Tanıl BORA, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 585-596.

AVCIOĞLU, Doğan: **Türkiyenin Düzeni: Dün Bugün Yarın 1**, İstanbul, Tekin Yayın, 1996.

BORA, Tanıl: **Cereyanlar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017.

———: **Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakarlık ve İslamcılık**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017.

———: "Milliyetçi-Muhafazakâr ve İslâmcı Düşünüşte Negatif Batı İmgesi", C. 3, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s. 251-268.

BORA, Tanıl, Kemal CAN: **Devlet, Ocak, Dergâh, 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007.

BORA, Tanıl, Yüksel TAŞKIN: "Sağ Kemalizm", C. 2, **Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce**, ed. Tanıl Bora, Kemalizm., İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 529-545.

BTTK: **Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar, Müzakere Zabıtları**, Ankara, Maarif Vekaleti, 1932.

CİN, Halil: **Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması**, Konya, Selçuk Üniversitesi Basımevi, 1992.

COPEAUX, Etienne: **Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine**, çev. Ali Berktay, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000

ÇADIRCI, Musa, Azmi SÜSLÜ: **Ankara Üniversitesi Gelişim Tarihi**, Ankara, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 1982.

ÇETİNKAYA, Bülent: "Cumhuriyet Dönemi Tarihyazımında Fikri Adımlar (1923–1950)", **Orta Çağlardan Günümüze Türk Dünyasında Kültür ve Şehircilik Uluslararası Lisansüstü Öğrencileri Çalıştayı**, ed. Abdulvahap Kara, Güljanat Ercilasun, Elmaz Khairuddinova, İstanbul, Akademi Titiz Yayınları, 2020.

ÇOKER, Fahri: **Türk Tarih Kurumu Kuruluş Amacı ve Çalışmaları**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983.

ÇULHAOĞLU, Metin: "Modernleşme, Batılılaşma ve Türk Solu", C. 3, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 170-188.

DARENDELİOĞLU, İlhan: **Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri**, İstanbul, Toker Yayınları, 1977.

DELİORMAN, Altan: "Türk-İslam Sentezi ve Türkçülük", **Üç Makale**, İstanbul, Şenay Ofset, 1989.

———: "Homeros Kimin Atası?", **Üç Makale**, İstanbul, Şenay Ofset, 1989.

———: "Türk-İslam Sentezi ve Türkçülük", **Üç Makale**, İstanbul, Şenay Ofset, 1989.

DEREN, Seçil: "Türk Siyasal Düşüncesinde Anadolu İmgesi", C. 4, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 533-541.

DERVİŞOĞLU, Fatih M.: **Türk Tarih Düşüncesinin Modernleşmesi**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2015.

DİVİTÇİOĞLU, Sencer: **Asya Tipi Üretim Tarzı ve Az-Gelişmiş Ülkeler**, İstanbul, Elif Yayınları, 1966.

———: **Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu**, Kırklareli, Sermet Matbaası, 1981.

———: **Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu**, Kırklareli, Sermet Matbaası, 1981.

DONUK, Abdülkadir: "Türkiye'nin Dış Ülkelerdeki Türk Azınlıklar Politikası ve Dış Türkler Meselesi", **Yeni Bir Yüzyıla Girerken Türk-İslam Sentezi Görüşünde Meselelerimiz 2**, İstanbul, Aydınlar Ocağı Yayınları, 1988.

DURSUN, Davut: **12 Mart Darbesi Hatıralar Gözlemler Düşünceler**, İstanbul, Şehir Yayınları, 2003.

ELİBOL, Sadettin: "Muhalif Bir Düşünce Okulu: Hareket Dergisi", C. 5, **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce-Muhafazakârlık**, ed. Tanıl BORA, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.

ENGİN V., A. Şimşek, (ed.): **Türkiye'de Tarihyazımı**, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2013.

ERGİN, Muharrem: **Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri**, İstanbul, Güryay Yayıncılık, 1975.

ERHAT, Azra: **Mavi Anadolu**, Ankara, Bilgi Yayınları, 1969.

ERSANLI, Büşra: "Bir Aidiyet Fermanı Türk Tarih Tezi", C. 4, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 800-811.

———: **İktidar ve Tarih: Türkiye'de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu (1927-1937)**, İstanbul, Afa Yayınları, 1992.

ERTEKİN, Orhangazi: "Cumhuriyet Döneminde Türkçülüğün Çatallanan Yollan", C. 4, **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce**, ed. Tanıl Bora, Milliyetçilik., İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 345-387.

ESMEN, Can Tankut: **Tek Parti Dönemi Tarihçiliğinde Avrupa Hunları**, Ankara, Berikan Yayınevi, 2016.

EVLİYAOĞLU, Gökhan: **Milliyetçiliğimizin Ön Hedefleri**, İstanbul, Kervan Matbaası, 1962.

EYÜBOĞLU, Sabahattin: **Bütün Yazıları 1**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1981.

———: **Mavi ve Kara**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2002.

FEYİZOĞLU, Turhan: **Fırtınalı Yıllarda Ülkücü Hareket**, İstanbul, Ozan Yayıncılık, 2005.

GEORGEON, François: **Osmanlı-Türk Modernleşmesi 1900-1930**, İstanbul, YKY, 2006.

———: "Yusuf Akçura", C. 4, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 505-515.

GÖKALP, Ziya: **Türkçülüğün Esasları**, ed. Mehmet Kaplan, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976.

GÖKBERK, Macit: **Değişen Dünya Değişen Dil**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2011.

GUMİLEV, L. N.: **Etnogenez Halkların Şekillenişi, Yükseliş ve Düşüşleri**, çev. D. Ahsen Batur İstanbul, Selenge Yayınları, 2003.

GÜNGÖR, Erol: **Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1996.

———: **Tarihte Türkler**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1995.

———: **Türk Kültürü ve Milliyetçilik**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2006.

GÜNYOL, Vedat: **Daldan Dala**, İstanbul, Adam Yayıncılık, 1982.

GÜVENÇ, B. vd.: **Türk İslam Sentezi**, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1994.

HALİKARNAS BALIKÇISI: **Anadolu Efsaneleri**, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 1954.

HESİODOS: **Hesiodos Eseri ve Kaynakları**, çev. S. Eyüboğlu, A. Erhat, Ankara, TTK Yayınları, 1977.

İĞDEMİR, Uğur: **Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Tarih Kurumu**, Ankara, TTK Yayınları, 1973.

İNAN, Afet: "Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin Kuruluş Hazırlıkları ve Açılışı", **Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Anma Kitabı**, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1973.

———: **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.

———: "Türk Tarih Kurumunun Arkeoloji Faaliyeti", **İkinci Türk Tarih Kongresi: Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK Basımevi, 1943.

KAFESOĞLU, İbrahim: "Açılış Konuşması 'Milliyetçi Türkiye'ye Doğru'", **Milliyetçiler İlmi Seminerinde Varılan Neticeler**, İstanbul, Garanti Matbaası, 1969, s. 17-22.

———: **Türk İslam Sentezi**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2017.

———: **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1970.

KAPLAN, Mehmet: **Nesillerin Ruhu**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1991.

KARACASU, Barış: "Cevat Şakir Kabaağaçlı", C. 3, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s. 472-481.

KARAL, Enver Ziya: "Atatürk'ün Türk Tarih Tezi", **Atatürkçülük (İkinci Kitap) Atatürk ve Atatürkçülüğe İlişkin Makaleler**, İstanbul, MEB Yayınları, 1997.

KARAMAN, Hüseyin: **Nurettin Topçu**, İzmir, Kaynak Yayınları, 2010.

KAYALI, Kurtuluş: "ATÜT Tartışmalarının Hafife Alınmasının Nedenleri ve Bu Tartışmaların Atlanan Ruhu", C. 8, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, ed. Tanıl BORA, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 1089-1094.

———: "Solda İdris Küçükömer Tartışmaları", C. 8, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, ed. Tanıl BORA, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 1102-1107.

KIVILCIMLI, Hikmet: **Osmanlı Tarihinin Maddesi I**, İstanbul, Bibliotek Yayınları, 1989.

———: **Tarih Devrim Sosyalizm**, İstanbul, Derleniş Yayınları, 2012.

———: **Tarih Yazıları**, İstanbul, Tarih ve Devrim Yayınları, 1974.

KÖKEN, Nevzat: **Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi (1923-1960)**, Ankara, ATAM Yayınları, 2014.

KÖPRÜLÜ, Fuat: "Bizde Tarih ve Müverrihler Hakkında", **Milli Tarihin İnşası**, ed. ŞİMŞEK Ahmet, SATAN Ali, İstanbul, Yazıgen Yayıncılık, 2017, s. 67-78.

KUSHNER, David: **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1909)**, çev. S. Türet, R. Ertem, F. Erdem, İstanbul, Kervan Yayınları, 1979.

KÜÇÜKÖMER, İdris: **Batılılaşma ve Düzenin Yabancılaşması**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1994.

LEWIS, Bernard: **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, çev. Metin Kıratlı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993.

MARDİN, Şerif: **Türk Modernleşmesi Makaleler IV**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2021.

MARX, Karl, Friedrich ENGELS: "Komünist Parti Manifestosu", C. 1, **Seçme Yapıtlar**, Ankara, Sol Yayınları, 1976, s. 118-168.

MEHMET HALİD: "Milliyetperverliğin Manâsı", **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik**, ed. Mehmet Kaan Çalen, Haluk Kayıcı, İstanbul, Bilge Oğuz Yayınları, 2014, s. 241-245.

ORAL, Mustafa: **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Romantik Tarihçilik (1908-1928)**, İstanbul, Yeni İnsan Yayınevi, 2014.

ORTAYLI, İlber: **Osmanlı Düşünce Dünyası ve Tarihyazımı**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.

ÖGEL, Bahaeddin: **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1971.

———: **Türklerde Devlet Anlayışı (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar)**, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1982.

ÖĞÜN, Süleyman Seyfi: **Türkiye'de Cemaatçi Milliyetçilik ve Nurettin Topçu**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1992.

———: **Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik**, İstanbul, Alfa Yayıncılık, 2000.

ÖRNEK, Cangül: "Soğuk Savaş Dönemi Tarihçiliği ve Türk-İslam Sentezi Perspektifi", **Türk Tarihçiliğinde Tezler/Teoriler**, ed. Ahmet Şimşek, İstanbul, Yeni İnsan Yayınevi, 2020.

ÖZCAN, Ahmet: **Türkiye'de Popüler Tarihçilik 1908-1960**, Ankara, TTK Yayınları, 2011.

ÖZCAN, Ufuk: "Asya Tipi Üretim Tarzı (Atüt) ve Türk Tarihçiliğine Yansımaları", **Türk Tarihçiliğinde Tezler/Teoriler**, ed. Ahmet Şimşek, İstanbul, Yeni İnsan Yayınevi, 2020, s. 155-180.

PLATON: **Kritias Kharmides**, İstanbul, 2014.

———: **Timaios**, İstanbul, Say Yayınları, 2015.

SARITAŞ, Mehmet: "Nurettin Topçu", C. 5, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s. 261-273.

SARINAY, Yusuf: **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1994.

SENCER, Muzaffer: **Osmanlı Toplum Yapısı: Devrim Stratejisi Açısından**, İstanbul, Ant Yayınları, 1969.

SEZEN, Yümni: **Hümanizm ve Atatürk Devrimleri**, İstanbul, Ayışığı Kitapları, 1997.

SEZER, Baykan: **Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1979.

———: **Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları**, İstanbul, Sümer Kitabevi Yayınları, 1988.

SMITH Anthony D.: **Milli Kimlik**, çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994.

SOSYAL, Gün: "Rusya Kökenli Aydınların Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin İnşasına Katkısı", C. 4, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 488-496.

STALIN, J.V: **Diyalektik ve Tarihi Materyalizm**, çev. İsmail Yarkın, İstanbul, İnter Yayınları, 1995.

SÜSLÜ, Azmi: **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin 50 Yıllık Tarihi**, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1986.

Şimşek A., (ed.): **Türk Tarihçiliğinde Tezler/Teoriler**, İstanbul, Yeni İnsan Yayınevi, 2020.

TANERİ, Aydın: **Türk Devlet Geleneği**, İstanbul, MEB Yayınları, 1997.

TAŞKIN, Yüksel: "Anti-Komünizm ve Türk Milliyetçiliği: Endişe ve Pragmatizm", C. 4, **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce**, Milliyetçilik., İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 618-634.

———: **Anti-Komünizmden Küreselleşme Karşıtlığına Milliyetçi Muhafazakar Entelijansiya**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007.

TEMİR, Ahmet: **Vatanım Türkiye**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011.

TOGAN, Zeki Velidi: **Onyedi Kumaltı Şehri ve Sadri Maksudi Bey**, İstanbul, Burhaneddin Matbaası, 1934.

———: **Türklerin Mukadderatı Üzerine**, İstanbul, Yağmur Yayınevi, 1977.

———: **Umumi Türk Tarihine Giriş**, İstanbul, Enderun Yayınları, 1981.

TOPÇU, Nurettin: **Yarınki Türkiye**, ed. Erverdi Ezel, Kara İsmail, İstanbul, Dergah Yayınları, 1999.

TUNÇAY, Mete: **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Ankara, Yurt Yayınları, 1981.

TURAN, Osman: **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul, Turan Neşriyat Yurdu, 1971.

———: **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi**, İstanbul, Turan Neşriyat Yurdu, 1969.

———: **Türkiye'de Siyasi Buhranın Kaynakları**, İstanbul, Nakışlar Yayınevi, 1979.

TURAN, Şerafettin: **Atatürk'ün Düşünce Yapısına Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1982.

TÜFEKÇİOĞLU, Hayati: "Remzi Oğuz Arık", C. 5, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, ed. Tanıl Bora, Muhafazakarlık., İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s. 448-459.

Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü: **Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü 25. Yıl (1961-1986)**, Ankara, TKAE Yayınları, 1986.

TÜRKKAN, Reha Oğuz: "Teknoloji ve İletişim Araçlarının Gelişmesi İle Dünya Ortak Yaşayışı Karşısında İnsanımız", **Yeni Bir Yüzyıla Girerken Türk-İslam Sentezi Görüşünde Meselelerimiz 3**, İstanbul, Aydınlar Ocağı Yayınları, 1988.

ÜLKEN, Hilmi Ziya: **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, İstanbul, Ülken Yayınları, 1992.

———: **Millet ve Tarih Şuuru**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2013.

ÜSTEL, Füsun: **İmparatorluktan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği Türk Ocakları 1912-1931**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

———: "Türk Ocakları", C. 4, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 263-268.

YALÇIN, Süleyman: "Aydınlar Ocağı ve Türk-İslam Sentezi", **Yeni Bir Yüzyıla Girerken Türk-İslam Sentezi Görüşünde Meselelerimiz 3**, İstanbul, 1988.

YILDIZ, Hakkı Dursun: **İslamiyet ve Türkler**, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1976.

Makaleler

ADİLOĞLU, Selda: "Sabahattin Eyüboğlu, Mavi ve Kara İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, Isbn: 978-975-458-175-1, 1999, 259 Sayfa.", **Türkiyat Mecmuası**, 28(1), 2018, s. 245-250.

AKIN, Yiğit: "Türkiye Sol Hareketinin Önemli Polemikleri", C. 8, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, ed. Tanıl BORA, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 86-103.

AKMAN, Şefik Taylan: "Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmi Tarih Yazımının İdeolojik ve Politik Karakteri", **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 1, No: 1, 2011, s. 80-109.

AKPOLAT, Yıldız: "Türk Devrimine Muhafazakâr Kanattan İki Farklı Bakış Peyami Safa ve Mümtaz Turhan", **Türk Yurdu**, C. 32, No: 295, 2012, s. 388-393.

———: "Milliyetçi-Muhafazakâr veya Türk-İslam Sentezinin Bir Yayın Organı Olarak Türk Edebiyatı Dergisi (70'lerden 90'lara)", **Sosyoloji ve Coğrafya**, ed. E. Eğribel, U. Özcan, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 2006.

AKURGAL, Ekrem: "Tarih İlmi ve Atatürk", **Belleten**, C. 20, No: 80, 1956, s. 571-584.

AKÜN, Ömer Faruk: "Atsız Hüseyin Nihal", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 4, 1991, s. 87-91.

AKYILDIZ, Kaya, Barış KARACASU: "Mavi Anadolu: Edebi Kanon ve Milli Kültürün Yapılandırılışında Kemalizm ile Bir Ortaklık Denemesi", **Toplum ve Bilim**, No: 81, 1999, s. 26-43.

ALKAN, Mehmet Ö: "Militarist Turkish-Islamic Synthesis: Official Ideology, Official History and Nationalism in the Second Constitutioanl Period", **Turkish Journal of Middle Eastern Studies**, C. 1, No: 2, 2014, s. 147-172.

ALTAY, A.A., G. ÇELEN: "Osmanlı'nın Kapitalizm'e Geçemeyişinin Günah Keçisi Olarak Batı Müdahalesi: 1964 Türkiye Sosyalizminden Örnekler", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, No: 40, 2021, s. 356-377.

ALTAY, Ahmet Aykut: "1960'lar Türkiye Sosyalist Basınında Çok Partili Yaşam ve Parlamentarizm Tartışmaları", **Alternatif Politika**, C. 11, No: 1, 2019, s. 234-262.

ATATÜRK, Mustafa Kemal: "Atatürk'ün Türk Dünyası ile İlgili Öngörüsü", **https://www.turtep.edu.tr/index.php?sayfa=ataturk_ongorusu**, 03.06.2023.

ATSIZ, Hüseyin Nihal: "Turancılık", **Ötüken**, No: 6, 1973.

AVCILAR, Suna Başak: "Asya Tipi Üretim Tarzına Veda", **Bilig**, No: 22, 2002, s. 1-28.

AVCIOĞLU, Doğan: "Sosyalizme giden yol: Sosyalizmden önce Atatürkçülük", **Yön**, No: 69, 1963, s. 8-9.

———: "Hızlı İktisadî Kalkınma", **Yön**, No: 75, 1963, s. 9.

———: "1965 Yılında Atatürkçülük", **Yön**, C. 137, 1965.

———: "Kemalizm'i İyi Anlamak Gerek!", **Devrim Gazetesi**, No: 1, 1969, s. 1.

———: "Bu Sese Kulak Veriniz", **Devrim Gazetesi**, No: 1, 1970, s. 1.

AVCI, Cemal: "Türk Tarih Tezi, Amacı, Uygulanışı ve Sonuçları", **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 2, No: 11, 2005, s. 11-32.

AYDAR, Özkan: "Osmanlı Üretim İlişkileri Tartışmalarında Farklı Bir Yaklaşım: Hikmet Kıvılcımlı Örneği", **Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, C. 7, No: 2, 2018, s. 262-276.

AYDINLAR OCAĞI: "Kapanış Töreni ve Milliyetçiler IV. Büyük İlmi Kurultayı Sonuç Beyannamesi", **Yeni Bir Yüzyıla Girerken Türk-İslam Sentezi Görüşünde Meselelerimiz 3**, İstanbul, 1988.

AYDIN, Onur: "Gumilyov'un Etnogenez ve Passionarlık Kuramlarının Simbiyotik İlişkisi", **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 22, No: 40, 2021, s. 227-251.

AYDIN, Suavi: "Millî Demokratik Devrim"Den 'Ulusal Sol'A Türk Solunda Özgücü Eğilim", **Toplum ve Bilim Dergisi**, No: 78, 1998.

AYDOĞAN, Emine: "Marx ve Öncülerinde Yabancılaşma Kavramı", **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, No: 54, 2015, s. 273-282.

BARKAN, Ömer L.: "Osmanlı İmparatorluğu'nda Çiftçi Sınıfların Hukuki Statüsü", **Ülkü**, C. 9, No: 50, 1937.

BİLGİLİ, Ali Sinan: "Eğitim Programlarımızda Türk İslam Sentezi Meselesi 1980-2000 Yılları Arasındaki Tartışmalı Bir Projeksiyon", **Kafkas Üniversitesi E-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi**, C. 1, No: 1, 2014, s. 1-13.

BİLİCİ, İlhan: "Kemalizm'in Yeniden İnşasında Bir Aydın Teşebbüsü: Doğan Avcıoğlu'nun Devrim Gazetesi Yazıları Üzerine Bir Araştırma", **Liberal Düşünce Derisi**, No: 111, 2023, s. 151-176.

BORAN, Behice: "Metod Açısından Feodalite ve Mülkiyet 1", **Yön**, C. 50, 1962.

———: "Metod Açısından Feodalite ve Mülkiyet 2", **Yön**, C. 51, 1962.

———: "Türkiyede Burjuvazi Yok Mu?", **Yön**, C. 39, 1962.

BÖLÜKBAŞI, Yusuf Ziya: "Türkçü-Turancı Milliyetçiliğin Düşünsel Temelleri Üzerine Bir İnceleme, Akademik Hassasiyetler", **Akademik Hassasiyetler**, C. 5, No: 10, 2018, s. 45-60.

CETİNSAYA, Gokhan: "Rethinking Nationalism and Islam: Some Preliminary Notes on the Roots of Turkish-Islamic Synthesis in Modern Turkish Political Thought", **The Muslim World**, C. 89, No: 3-4, 2007, s. 350-376.

ÇAĞLAR, Ali, Mustafa ULUÇAKAR: "Günümüz Türkçülüğünün İslam'la İmtihanı: Türk-İslam Sentezi ve Aydınlar Ocağı", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, No: 26, 2017, s. 119-139.

ÇALEN, Mehmet Kaan: "Ali Suavi'de Türk Tasavvuru", **Türk Yurdu**, C. 106, No: 354, 2017.

———: "Anadolucu Tarih Tasavvuru: Yeni Vatan, Yeni Tarih, Yeni Millet", **Turkish History Education Journal**, C. 6, No: 1, 2017, s. 75-99.

DAMLIBAĞ, Fatih: "Asya Tipi Üretim Tarzı Tartışmalarının 1960'lı Yılların Türk Düşünce Dünyasına Etkileri", **İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi**, C. 12, No: 2, 2023, s. 23-37.

ERDEM, H. Haluk: "Marx Felsefesinin Temel Kavramları ve Tarihsel-Diyalektik Materyalizm", **Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi**, C. 4, 2005.

ERDEM, H.Haluk: "Marx Felsefesinin Temel Kavramları ve Tarihsel - Diyalektik Materyalizm", **Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi**, No: 4, 2005, s. 27-41.

EROĞLU, Haldun: "Mustafa Kemal Atatürk'ün Tarih Anlayışı ile İlgili Bazı Görüşler", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, No: 29-30, 2002, s. 75-85.

EŞİYOK, B. Ali: "Osmanlı İmparatorluğu'nun Dünya Ekonomisine Eklemlenmesinde Bir Dönüm Noktası:1838 Serbest Ticaret Anlaşması", **Mülkiye Dergisi**, C. 34, No: 266, 2014, s. 67-108.

EYİCE, Semavi: "Atatürk'ün Büyük Tarih Yazdırma Teşebbüsü: Türk Tarihinin Anahtarı", **Belleten**, C. 32, No: 128, 1968, s. 509-526.

———: "Belleten", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 5, 1992, s. 424-425.

———: "Uluğ İğdemir ve Belleten", **Belleten**, C. 43, No: 170, 1979, s. 393-396.

GALİP, Reşit: "Türk Irk ve Medeniyet Tarihine Umumi Bir Bakış", **Birinci Türk Tarih Kongresi,** Ankara, Maarif Vekaleti, 1932.

GÜLEÇ, İsmail: "Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 41, 2011, s. 560-561.

GÜLENSOY, Tuncer: "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kültür Tarihi İçinde Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü", **Türk Yurdu**, C. 31, No: 286, 2011, s. 100-103.

GÜNALTAY, Şemseddin: "Türk Tarih Tezi Hakkında İntikatların Mahiyeti ve Tezin Kat'i Zaferi", **Belleten**, C. 2, No: 7-8, 1938, s. 337-365.

HACISALİHOĞLU, Fuat: "Anadolucu Tarihyazımı", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 8, No: 40, 2015, s. 253-266.

———: "Teritoryal Tarihyazımı", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 40, No: 70, 2021, s. 382-406.

İkinci Türk Tarih Kongresi: Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Bildiriler, Ankara, TTK Basımevi, 1943.

İNALCIK, Halil: "Osmanlılar'da Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlgisi", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 14, No: 1, 1959, s. 69-94.

———: "Ziya Gökalp", **Türk Yurdu**, No: 103, 1996, s. 3-4.

İNAN, Afet: "Atatürk ve Tarih Tezi", **Belleten**, C. 3, No: 10, 1939, s. 243-246.

———: "Türk Tarih Kurumu 40 Yaşında", **Belleten**, C. 35, No: 140, 1971, s. 519-529.

KABAPINAR, Yücel: "Başlangıcından Günümüze Türk Tarih Tezi ve Lise Tarih Kitaplarına Etkisi", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 1, 1992, s. 143-178.

KADIOĞLU, Ahmet Selim: "Türk İslam Sentezinin Oluşum ve Gelişim Süreci", **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, C. 16, No: 27, 2020, s. 813-833.

KANYILMAZ, İbrahim: "Milli Birlik, İktisadi Sistem ve İktisat Politikası", **Yeni Bir Yüzyıla Girerken Türk-İslam Sentezi Görüşünde Meselelerimiz 2**, İstanbul, Aydınlar Ocağı Yayınları, 1988.

KAPLAN, Mehmet: "Ziya Gökalp ve Yahya Kemal'e Göre Malazgirt Savaşının Mana Ve Ehemmiyeti", **Türkiyat Mecmuası**, No: 17, 1972, s. 149-164.

KARA, Seyfullah: "Milli Tarih Anlayışının Romantik Devri Cumhuriyetin İlk Yılları", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, No: 23, 2004, s. 319-333.

KARATAŞ, İsrafil: "Milliyetçi Muhafazakâr Aydınların 12 Mart'a Bakışına Bir Örnek: Türk Aydınlar Ocağının Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a Sunduğu Rapor", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, No: 40, 2020, s. 253-287.

KÖSE, İsmail: “Sovyetler Birliği’nin Türk Boğazlarıyla İlgili Talepleri:1945-1946 Notaları”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 74, No: 4, 2019, s. 1125-1148.

NAMAL, Yücel: “Hüseyin Nihal Atsız’ın Turancılık Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi**, No: 3, 2022, s. 33-50.

ORAL, Mustafa: “Türkoloji Tarihinde 1926 Bakü Türkiyat Kongresi”, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, No: 17, 2004, s. 107-129.

ÖĞÜN, Süleyman Seyfi: “Türk-İslam Sentezi: İdeolojik Bir Süreklilik mi Kesinti mi?”, **Birikim**, C. 44, 1992, s. 49-55.

ÖZ, Şaban: “Marksist Tarih Felsefesine Giriş”, **KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, No: 12, 2008, s. 21-37.

ÖZBEK, Nadir: “Zeki Velidi Togan ve Türk Tarih Tezi”, **Toplumsal Tarih**, C. 8, No: 45, 1997, s. 20-27.

ÖZCAN, Abdülkadir: “Târîh-i Osmânî Encümeni”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2011, s. 83-86.

ÖZCAN, Canan: “Asya Tipi Üretim Tarzı Tartışmaları: Osmanlı İmparatorluğu Tarihine Maddeci Bir Analiz Yaklaşımı”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 5, No: 32, 2018, s. 1-10.

ÖZKAN, Asaf: “Millet-Milliyetçilik-Milli Tarih Bağlamnda Türk Yurdu Dergisi’nde Milli Tarih Oluşturma Çabaları 1911-1918”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, No: 37, 2008, s. 289-309.

ÖZTEKE, Fahri: “Asar-ı İslamiye ve Milliye Tetkik Encümeni’nden Afet İnan’a Milli Tarih Bilincinin İnşası”, **Uluslararası 3. Sosyal Bilimler Sempozyumu (Asos Congress)**, 2017.

SİPAHİ, Serhat: “Türkiye Komünist Partisi Öncülerinden Şefik Hüsnü’nün Moskova’ya Gönderdiği Rapor Çerçevesinde, İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Komünizm”, **Avrasya Beşeri Bilim Araştırmaları Dergisi**, C. 1, No: 2, 2021, s. 111-133.

ŞAKİROĞLU, Mahmut H.: "Cumhuriyet Tarihimizde Süreli Yayınlara Kısa Bir Bakış II Tarih Dergileri ve Belleten", **Belleten**, C. 47, No: 188, 1983, s. 1207-1222.

ŞİMŞEK, Ahmet: "Türk Tarih Tezi Üzerine Bir Değerlendirme", **Türkiye Günlüğü Dergisi**, No: 111, 2011, s. 85-100.

ŞİRİN, Funda Selçuk: "Türk Aydınının Anadolu'ya Yönelişinde Balkan Savaşları'nın Rolü", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 28, No: 2, 2013, s. 523-548.

TACHAU, Frank: "Türklerde Milli Kimlik Arayışı", **Anadolu Mecmuası**, C. 1, No: 2, 2022, s. 81-92.

TKAE, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü: "Tarihçe", **https://turkkulturu.org.tr/tarihce/**, 03.06.2023.

TOPAKKAYA, Arslan: "Tarihsel Materyalizm ve Diyalektik", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, No: 27, 2009, s. 65-77.

TOPRAK, Zafer: "Eugene Pittard, Antropoloji ve Türk Tarih Tezi", **Toplumsal Tarih**, No: 206, 2011, s. 16-29.

TOZLU, Selahattin: "Anadolu Türk Tarihi ve Anadoluculuk", **Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi**, No: 9, 2004, s. 397-410.

TÜRKDOĞAN, Orhan: "Türk İslam Sentezi Üzerine", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, No: 48, 1987, s. 39-57.

UÇMAN, Abdullah: "Anadolu Mecmuası", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 3, 1991, s. 144-145.

ÜNSAL, Süha: "Türkiye'de Komünist Düşüncenin Kaynaklarından Biri Olarak Dr.Hikmet Kıvılcımlı", **Toplum ve Bilim Dergisi**, No: 78, 1998.

YAŞLI, Fatih: "Türkiye'de Muhafazakâr Anti Kapitalizm: Nurettin Topçu", **Alternatif Politika**, C. 7, No: 3, 2015, s. 645-664.

YAYLA, Yavuz: "Feodalizmden Kapitalizme Geçiş: Robert Brenner ve Siyasal Birikim", **Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 12, No: 1, 2019, s. 107-119.

YAZICI, Nesimi: "Milli Tetebbular Mecmuası", **TDVİA**, C. 30, 2020, s. 83-84.

YİNANÇ, Mükrimin Halil: **Makaleler**, ed. Fahameddin Başar, İ. Gökhan, Ö.H. Özalp, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017.

YÜCEL, G, Y.Z. BÖLÜKBAŞI: "Türk Milliyetçiliğinde Yol Ayrımı: 3 Mayıs 1944 Irkçılık-Turancılık Davası", **Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi**, C. 1, No: 2, 2019, s. 5-34.

Diğer Kaynaklar

AKARÇAY Erhan: "Bir Muhafazakarlaştırma Projesi Olarak Türk İslam Sentezi", Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

ATILGAN, Gökhan: "Behice Boran (1910-1987)", **https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/behice-boran-1910-1987/**, 06.03.2023.

ÇETİNKAYA, Bülent: "Ortaçağ İslam Dünyasında Ribat (VII. ve XIII. Asırlar Arası)", Sakarya, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003.

DEMİR, Şenol: "Türk Edebiyatında Nev-Yunânîlik Akımının Kaynakları (1912-1950)", Ankara, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler, Yüksek Lisans Tezi, 1997.

DURSUN, Çiler: "İdeoloji ve Özne Türk İslam Sentezi", Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.

ESMEN, Can Tankut: "Türkiye'deki Tarih Yazımında İdeolojik Tarih Pratikleri ve Eski Türk Tarihçiliği", Edirne, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.

ÖĞÜN, Süleyman Seyfi: "Nurettin Topçu'nun Siyasal Düşüncesinde Popülizm-Milliyetçilik Etkileşimi", Bursa, Sosyal Bilimler, Doktora Tezi, 1991.

ÖZCAN, Fatma Yurttaş: "Bir Aydın Hareketi Olarak Aydınlar Ocağı ve Türk Siyasetine Etkileri", Sakarya, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.

ÖZHAN, Melih: "Ulus İnşa Süreci Bağlamında Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye Örnekleri", İzmir, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.

PAKİŞ, Ahmet: “Kimlik ve Siyaset Bağlamında Anadoluculuk Hareketi”, İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013

TOPÇU, Ümmühan Bilgin: “Anadoluculuk Hareketi ve Türk Edebiyatına Etkileri”, Ankara, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.

YAŞLI, Fatih: “Milliyetçilik ve Faşizm: Türkiye’de Irkçı Milliyetçilik Üzerine Bir İnceleme”, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2008.

ÖZGEÇMİŞ

İlköğretimini Bahçelievler İlkokulunda, orta öğretimini Pamukkale Ortaokulunda, lise öğrenimini ise Atatürk Anadolu Teknik Lisesi Elektrik-Elektronik bölümünde tamamladı. 1996 yılında Sakarya Üniversitesi Tarih bölümünü kazandı ve 2000 yılında Tarih bölümünden mezun oldu. Lisans eğitimi sırasında Pedagojik Formasyon eğitimini de tamamladı. 2000 yılında Sakarya üniversitesi Ortaçağ Tarihi Bilim dalında Yüksek Lisans eğitimine başladı ve "Ortaçağ İslam Dünyasında Ribat (VII. ve XIII. Asırlar Arası)" adlı tezle yüksek lisans eğitimini 2003 yılında tamamladı. Mezun olduğu 2000 yılından bugüne 24 yıldır özel öğretim kurumlarında Tarih Öğretmenliği görevini yerine getirmekte olup İngilizce bilmektedir.